રતમાં છપાનારા મહાભારત માટે

ઉછીતાં નાણાંની આવશ્યકતા

આ પુસ્તક સાથે છૂટી વહેંચાયલી "સંપૂર્ણ મહાભારતની યોજના" વચાથી જણાશે કે પૂરાં નાણાં ભરી દઇને અગાઉથી ગ્રાહક થનાર ર તેનું મૂલ્ય રૂ. ૩૬) ને બદલે માત્ર રૂ. ૨૮) રખાયલું છે તથા તેના તે ભાગ માત્ર બારજ માસમાં છપાવી પુરા પાડવાની ગોઠવણ રાખી છે.

પરંતુ મોટે ભાગે આપણા લોકો એવા છે કે પાછળથી ધ્યાન ાય ત્યારે પુરા તો શું પણ વધારે પૈસા આપીને ખરીદે, પરંતુ વેળાથી ઓછા મૂલ્યે ખરીદવાની કાળજી રાખે નહિ. આગળ ટલાંક વર્ષ પર આખું મહાભારત, પ્રથમથી ગ્રાહક થઇ માત્ર કજ રૂપિયો અનામત ભરનારને ફક્ત રૂ. ૧૨॥ માં આપવાની જના બહાર પડેલી, તેવા સંજોગોમાં પણ બેએક વર્ષમાં થઇને ાખાં ૫૦૦-૬૦૦જ ગ્રાહક નોંધાયાં હતાં, તો આ વખતે પૂરા પૈસા થમથી ભરવાના અને તે પણ આવતી હોળી સુધીજ એ પ્રકા-રના ગ્રાહક નોંધવાનાં; એટલે બહુ તો સો બસો ગ્રાહકજ સામાન્ય જનવર્ગ-ાંથી થવા આશા રહી શકે.

બીજી તરફ આવડો મોટો ગ્રંથ થોડા વખતમાં છપાવી પુરો પાડ-ાને અંગે તરતમાંજ નાણાંની મોટી રકમ રોકવી જોઇશે. આજથી બે ત્રણ માસઉપર કાગળો મોંઘા થવાનો સંભવ જણાતાં તેને માટે તેમજ ઠાં માટેના મજબૂત સ્વદેશી કાપડ માટેના આખા જથાની વરધી અપાઇ ચૂકી છે. એ વસ્તુઓ આ પુસ્તક બહાર પડતાં સુધીમાં આવી પહોંચશે અને દિવાળીથી માગશરસુધીમાં તેનાં તમામ નાણાં ભરી દેવાં જોઇશે. એ પછી એ પુસ્તક છપાવા માંડીને તૈયાર થતાં સુધીના સમયમાં પણ છપાઇ બંધાઇ વગેરે ખાતે મોટી રકમ ખર્ચાશે; અને એ રીતે એકંદરે પચાસ હજારની રોકાણ થશે. તેમાં માની લઇએ કે પ્રથમ નાણાં ભરનારા પાંચસો ગ્રાહક થઇ શકે તોપણ તેથી માત્ર ચોથા ભાગ જેટલીજ આર્થિક સગવડ થવાની. એટલે બાકીની રકમમાટે સગવડ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. જેમણે જરૂર પડે ત્યારે આર્થિક સગવડ આપવાનું કહ્યું હોય, એવા સજ્જનો સિવાય અન્ય પાસે જઇ માગણી કરવા કરાવવાની બાબતમા આ સેવક નાલાયક હોવાથી આ સ્થળે સામાન્યરૂપેજ આ આવશ્યકતા રજુ કરવામા આવી છે, કે જેથી જેમને અંતરના ઉત્સાહથી આ બાબતમા ઉપયોગી થવું હોય તેઓજ તેમ કરે.

આ કાર્ય માટે વધુમા વધુ ફક્ત બેજ વર્ષ માટે રૂ. એક હજાર

(અથવા એથી વધુ રકમ) વિનાવ્યાજે ઉછી દાખલ આપી શકે એવા કેટલાક સજ્જનો નીકળવાની જરૂર છે. માટે જેમને તેમ કરવાની હોંશ ઉપજે તેમને બનતી પહેલી જોગવાઇએ નાણાં મોકલી આપવા વિનતિ છે. પ્રભુનાં કામો પ્રભુ હરકોઇ પ્રકારે કરવા કરાવવા તથા નિભાવવાને સમર્થજ છતાં તે દયાળુ પોતાનાં માનવબાળકોને પણ તેમના ભલા માટે તેમાં નિમિત્તભૂત થવાની તક આપે છેજ. જેઓની સ્થિતિ હજાર રૂા. જોગી ન હોય, છતાં પણ આવા કાર્યમાં યથાશક્ય ઉપયોગી થવાનો અંતરનો ઉત્સાહ હોય, તેવા સજ્જનો તરફની સો રૂપિયા સુધીની રકમ પણ બે વર્ષને માટે વિનાવ્યાજે સ્વીકારવામાં આવશે.

ગ્રંથના વેચાણથી સંભવ છે કે વહેલાં પણ નાણાં ભરાઇ જાય; છતાં બે વર્ષ સુધી રોકવાની સગવડ હોય તેમણેજ તે મોકલવાં ઉચિત છે.

છતાં પૈસા રોકનાર જે કોઇ સજ્જન બે વર્ષ પૂરાં થવા પહેલાં એટલે કે સં૦ ૧૯૮૪ ની મકરસંક્રાન્તિ અગાઉ પોતાનાં નાણાં જોગા મહાભારતના સૅટો મેળવવા ઇચ્છશે તો તેઓ તેમ ઘણીજ ખુશીથી કરી શકશે; અને તેમને તે સૅટ રૂ. ૩૬) ને બદલે રૂ. ૩૦) ની સાફી કિંમતે (અમદાવાદમાં) અપાશે.

એકજ વર્ષમાં સાત ભાગોમાં છપાઈ પ્રસિદ્ધ થનારૂં

संपूर्ण महाभारत

शुद्ध गुजराती भाषांतर

આ ગ્રંથ સં૦ ૧૯૮૨ના ઉનાળામાં છપાવો શરૂ થશે અને છાપખાનું સંસ્થાનું પોતાનું હોવાથી માત્ર બારજ માસમાં ૭૦૦–૭૦૦ પૃષ્ઠના સાતે ગ્રંથ છપાઇને બહાર પડી જશે.

એ આખા ગ્રંથનું પાકાં પૂંઠાં સાથે સામાન્ય મૂલ્ય રૂ. ૩૬) રહેશે; પરંતુ ૧૯૮૨ ની હોળીસુધીમાં નામ નોંધાવી રૂ. ૫) અનામત ભરવાથી તે રૂ. ૩૨) માં અપાશે; અને પૂરેપૂરાં નાણાં ભરી દેવાથી રૂ. ૨૮) માં અપાશે. વધુ વિગતમાટે આ સાથે વહેંચાયલી છૂટી યોજના વાંચવી અને ઇચ્છા થાય તેમણે આ સાથેનું છાપેલું કાર્ડ ભરી મોકલવું.

ખાસ બાબતો

१-हवेनुं पुस्तक वी.पी. थी मोकलाशे

૧-પહેલા વિભાગનું હવે પછીનું પુસ્તક વી.પી.થી મોકલાશે. ચાલુ સં૦ ૧૯૮૧માં વિવિધગ્રંથમાળાના પહેલા વર્ગમાં રામતીર્થ ગ્રંથ ૪ થો, યોગતત્ત્વ અને આ ગ્રંથ-સ્વર્ગનો પ્રકાશ,એ ત્રણ ગ્રંથો નીકળ્યા; તેમાં એકંદરે પૃષ્ઠ ૧૪૦૦ લગભગ થયાં છે. હવે જે એક છેલ્લું પુસ્તક રહ્યું, તે પણ તૈયાર થવા આવેલું હોઇને કાર્તિકીપૂનેમ પછી તરતમાંજ વી. પી.થી મોકલાશે અને તેના દ્વારા સં૦ ૧૯૮૨ નું વાર્ષિક મૂલ્ય સાદાં પૂંઠાંના ગ્રાહકો પાસેથી રૂ. ૪) અને પાકાં પૂંઠાંના ગ્રાહકો પાસેથી રૂ. ૫) મંગાવી લેવાશે. ઉપરાંત બબ્બે આના મ. ઓ. ચાર્જના દરેકે પોષ્ટવાળાને જૂદા આપવાના રહેશે. માટેઃ—

क- જેમને નવા વર્ષથી નવા ગ્રાહક થવું હોય,

ख- જેમને નવા વર્ષથી ગ્રાહકમાંથી નીકળી જવું હોય,

ग- જેમને સાદાં પૂંઠાંમાથી પાકાં પૂંઠાંના વર્ગમા જવું હોય,

घ- જેમને પોતાનાં શિરનામામાં ફેરફાર કરાવવો હોય અથવા

च- જેમને દરેક પુસ્તક રજીષ્ટર બુકપોષ્ટથી મળે, તે બદલ આઠ આના ચડાવીને વી. પી. મંગાવવું હોય,

छ- જેમને બીજું કાંઇપણ લખવું કે પૂછવું હોય, તેમને આ પુસ્તક પહોંચેથી આઠ દિવસસુધીમાં તેમ કરવા વિનતિ છે.

૨- વી. પી. થી કોને નહિ મોકલાય! જે સજ્જનોએ નવા વર્ષથી ગ્રાહકમાં રહેવાની ના લખી હશે તેમને, તેમજ વડોદરાના "પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ"દ્વારા જે લાયબ્રેરીઓ વગેરે પૈસા ભરે છે તેમના ઉપર ઉપલું પુસ્તક વી. પી. થી નહિ મોકલતાં સાદી રીતેજ મોકલાશે અને પછી નવા વર્ષનું લવાજમ ભરાશે તેમને નવા વર્ષનાં પુસ્તકો મોકલવા શરૂ થશે.

૩-ઉપલું વી.પી. પાછું વાળનાર એ પુસ્તક ખોશે. ઉપર મુજબ સૂચના અપાયા છતાં જેઓ સરતચૂકથી તે મુજબ ન કરતાં અત્ર તરફનું વી. પી. નહિ સ્વીકારે, તેઓ તે (૧૯૮૧ ના છેલ્લા) પુસ્તકઉપરના સર્વ હક્ક ખોશે અને પછી બે આના ભર્યાવિના તે પુસ્તક રૂબરૂમાં, અને ચાર આના મોકલાવ્યાવિના પોસ્ટરસ્તે મેળવી શકશે નહિ.

૪-અમદાવાદનાં ગ્રાહકોને પણ વ્યવસ્થાની સુગમતા માટે ઉપલું પુસ્તક અન્ય સર્વ ગ્રાહકોની પેઠે ક્રમશઃ વી. પી થીજ મોકલાશે. રૂબરૂ લવાજમ ભરી થોડાક આના બચાવવા જતાં જે શ્રમ અને કાળજી તેમને રાખવી પડે છે તેમજ સંસ્થાને પણ સળંગ વ્યવસ્થામાં જે અગવડ

આચાર્યશ્રીને મોટું શીર્ષ અને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] જેવો આમ [illegible] [illegible] માત્ર છે. [illegible] અન્ય
[illegible] તથા અશુદ્ધ ભાષામાં [illegible] [illegible] [illegible]
આમાંનું લખાણ [illegible] અને આવા [illegible] તથા મંગાવી [illegible].

કુલપૃષ્ઠસંખ્યા-ડેમી ૧॥।૪૧૬ ના કદની કુલ પૃષ્ઠ ૧૫૩૪ છે.

ચિત્રો-બંને ભાગમાં થઈને આર્ટપેપર ઉપર છાપેલાં ૧૬ આશરે ચિત્રો ઉપરાંત આખુ લખાણમાં પણ અનેક મનોહર પ્રસિદ્ધ ચિત્ર આપેલાં છે.

કાગળ અને શાઈ—આ બંને વસ્તુઓ પણ સરસ વપરાઈ છે.

પૂંઠાં—પૂંઠાં પાકાં મજબૂત અને સોનેરી સુંદર છાપેલાં છે.

છપાઈ—છાપખાનું અને અક્ષર આ ગ્રંથોના જેવા છે.

મૂલ્ય અને કિંમત—દરેક ગ્રંથનું મૂલ્ય રૂ. ૫) છે; પરંતુ ગ્રાહકોપાસેથી તેમાં રૂપિયે પણ આના તથા ગુજરાતીમાં બે આના કમી લેવાશે. પહેલાં ગ્રંથ અગાઉ ગ્રાહક થવાથી જેમને માત્ર બીજોજ ગ્રંથ લેવો હશે, તેમને તે પણ એજ ધોરણે અપાશે.

પોસ્ટેજ તથા વી. પી. ખર્ચ એક ભાગનો સુમારે રૂ. ૧) અને બંને ભાગના રૂ. ૧॥। આશરે થશે.

રેલ્વેરસ્તે—બંને ભાગ ભેગા રેલરસ્તે મંગાવવાથી પોસ્ટ કરતાં અરધોજ ખર્ચ લાગશે; પરંતુ તે રસ્તે મંગાવનારે પૂરૂં મૂલ્ય તથા ચાર આના બીજા ખર્ચના પ્રથમથીજ મોકલવા.

૩—त्रीजा सत्वर नीकळनारा ग्रंथो

આર્યભિષક્—નવી આવૃત્તિ એકાદ માસમાંજ બહાર પડી જશે.

યોગવાસિષ્ઠમહારામાયણ—બને ગ્રંથોની નવી આવૃત્તિ આવતા ચૈત્રમાસમાં બહાર પડી જશે.

વિવિધ ગ્રંથમાળાના બીજા વિભાગનાં—ચાલુ ૧૯૮૧ ના જે ત્રણ પુસ્તકો બાકી છે, તે હવે સત્વર છપાઇને દીવાળીથી હોળીસુધીમાં બધાંજ મોકલાઈ જશે; તેમાં છેલ્લું પુસ્તક વી. પી.થી મોકલાશે.

૪—सर्व ग्राहकोना रजीस्टर नंबर वदलाशे

વિવિધ ગ્રંથમાળાના પહેલા વિભાગને લગતાં પત્રકો ભરાઇ જવાથી હવે તે નવેસરથી તૈયાર થશે; જેથી બંધ પડેલા ગ્રાહકોના નંબર કમી થવાથી તમામ ચાલુ ગ્રાહકોના નંબર ફરી જશે. કાર્તિકીપૂનેમ પછીથી મોકલાનારા વી. પી.ઉપર તથા તે પછીના પુસ્તકો ઉપર હવેથી એ ફેરવાયલા નંબરોજ નખાશે; માટે પત્રવ્યવહારમાં હવેથી તેજ નંબરો લખવાની સર્વ ગ્રાહકોને વિનંતિ છે.

ભોગવવી પડે છે, તેના લાંબા અનુભવ પછી વી. પી.નોજ રસ્તો વધારે સારો જણાયો છે. છતાં જેમને રૂબરૂમાંજ પૈસા ભરવા હશે, તેઓ કાર્તિક સુદ ૪ થી તે ૧૪ સુધીમાં પોતાનો રજીસ્ટર્ડ નંબર દર્શાવીને ભરી જઈ શકશે. તેમની પાસે વી. પી. ચાર્જના ઉપલા બે આના બચવા સિવાય બીજું કાંઇપણ ઓછું લેવાશે નહિ.

૫-આફ્રિકા તેમજ બીજા દેશાવરનાં ગ્રાહકોને દરેક પુસ્તક (ત્રણ આનાના વધુ ખર્ચે) રજીસ્ટર્ડ કરાવીનેજ મોકલવાનું રાખેલું હોવાથી તથા ત્યાં માટેનું ટપાલખર્ચ પણ દરેક વીસ તોલા દીઠ અર્ધા આનાને બદલે બે આના જેટલું આવતું હોવાથી ખર્ચ વધુ આવી જાય છે. વળી પાઉંડ શિલીંગના પોસ્ટલ ઑર્ડર વગેરેના અહીં શિલીંગ દીઠ દશેક આનાજ મળે છે, માટે દેશાવરના ગ્રાહક મહાશયોએ પોતાના પાકાં પૂઠાં સાથેના વાર્ષિક લવાજમ બદલ **રૂ.૭ અથવા ૧૧ શિલિંગ** મોકલી આપવાના છે.

વળી જેઓ વિવિધ ગ્રંથમાળાના બીજા વર્ગમાં પણ ગ્રાહક હોય અથવા તો જેઓ નવા વર્ષથી તે વર્ગમાં પણ ગ્રાહક થવા ઇચ્છતા હોય, તેમણે તો બન્ને વર્ગ માટેની ખાસ કિફાયતનો લાભ લેવા માટે બન્નેજ વર્ગનું લવાજમ ભેગાભેગું મોકલી આપવું ઉચિત છે અને તે એકંદરે **રૂ. ૧૩ અથવા શિલિંગ ૨૦** જેટલું મોકલવાનું છે.

૬-બીજા વર્ગનાં વી. પી. પણ ફાગણ માસમાં થશેજ- જો કે બીજા વર્ગનું સં૦ ૧૯૮૧નું એકજ પુસ્તક **"પ્રીતમદાસની વાણી"** હજીસુધી બહાર પડ્યું છે; પરંતુ વાણીનાં પુસ્તકો તૈયાર કરવા પાછળ જતા સમયને લીધેજ ઢીલ થઇ છે. હવે તે પુસ્તકો પણ છપાવાં શરૂ થઈ ચૂક્યાં છે અને દીવાળી પછી બીજાં બે પુસ્તકો મોકલાઇ જઇને છેલ્લું પુસ્તક હોળીની આસપાસમાં વી.પી. થી મોકલી અપાશે.

૨-નવાં પુસ્તકો--રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ

બંને ગ્રંથો તૈયાર થઇ ચુકયા છે

તરતમાટે ખાસ કિફાયત

પહેલો ગ્રંથ—અગાઉ નીકળેલો અને ખલાસ થઇ ગયેલો, તેની આ બીજી આવૃત્તિ છે; એમાં મેવાડ અથવા ઉદયપુરરાજ્યનો ઇતિહાસ છે.

બીજો ગ્રંથ—પહેલીજવાર અત્ર તરફથી છપાયો છે;એમાં જોધપુર, બિકાનેર, જેસલમીર, જયપુર, શેખાવાટી, બૂંદી, કોટા વગેરે સાત રાજ્યોનો ઇતિહાસ છે.

સેંકડો વીરવીરાંગનાઓનાં અસાધારણ દેશભક્તિ, ઉભરાઇ જતા વીરત્વ અને આદર્શ સતીત્વથી ભરપૂર ચરિત્રો; તેમજ રૂવાં ખડાં કરે એવાં પરાક્રમો, વૃત્તાંતો અને કથાઓથી ભરપૂર આ ગ્રંથો એવી તો અસરકારક ભાષાશૈલીથી લખાયલા છે કે જાણે કોઈ બાહોશ

ભાટચારણને મોઢે શૌર્ય અને લલકારભરી વીરવાર્તાજ સાંભળી રહ્યા હોઇએ એવો ભાસ સ્થળે સ્થળે થાય છે. ગુજરાતીમાં અન્ય ઠેકાણુમાં તથા અશુદ્ધ ભાષામાં નીકળેલાં રાજસ્થાનો કરતાં આમાંનું લખાણ બમણું અને ભાષા સરળ તથા સંસ્કારી જણાશે.

કુલપૃષ્ઠસંખ્યા-ઇંચ ૬॥॥×૧૦ ના કદનાં કુલ પૃષ્ઠ ૧૫૩૦ છે.

ચિત્રો-બન્ને ભાગમાં થઇને આર્ટપેપર ઉપર છાપેલાં ૧૭ આકર્ષક ચિત્રો ઉપરાંત ચાલુ લખાણમાં પણ અનેક ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ ચિત્ર આપેલાં છે.

કાગળ અને શાઈ—આ બન્ને વસ્તુઓ પણ સ્વદેશી વપરાઈ છે.

પૂંઠાં—પૂંઠાં પાકાં મજબૂત અને સ્વદેશી સુંદર કાપડનાં છે.

છપાઇ—ચોખ્ખી અને અક્ષર આ લીટીઓના જેવા છે.

મૂલ્ય અને કિફાયત—દરેક ગ્રંથનું મૂલ્ય રૂ. ૫) છે; પરંતુ માગશરસુધી તેમાં રૂપીએ ત્રણ આના તથા મુંબઈમાં બે આના કમી લેવાશે. પહેલો ગ્રંથ અગાઉ લઇ ચૂકવાથી જેમને માત્ર બીજોજ ગ્રંથ લેવો હશે, તેમને તે પણ એજ ધોરણે અપાશે.

પોસ્ટેજ તથા વી. પી. ખર્ચ એક ભાગનો શુમારે રૂ. ૧) અને બન્ને ભાગના રૂ. ૧॥। આશરે થશે.

રેલ્વેરસ્તે—બન્ને ભાગ ભેગા રેલરસ્તે મંગાવવાથી પોસ્ટ કરતાં અરધોજ ખર્ચ લાગશે; પરંતુ તે રસ્તે મંગાવનારે પૂરૂં મૂલ્ય તથા ચાર આના બીજા ખર્ચના પ્રથમથીજ મોકલવા.

૩—બીજા સત્વર નીકળનારા ગ્રંથો

આર્યભિષક્—નવી આવૃત્તિ એકાદ માસમાંજ બહાર પડી જશે.

યોગવાસિષ્ઠમહારામાયણ—બન્ને ગ્રંથોની નવી આવૃત્તિ આવતા ચૈત્રમાસમાં બહાર પડી જશે.

વિવિધ ગ્રંથમાળાના બીજા વિભાગનાં—ચાલુ ૧૯૮૧ નાં જે ત્રણ પુસ્તકો બાકી છે, તે હવે સત્વર છપાઇને દીવાળીથી હોળીસુધીમાં બંધાજ મોકલાઈ જશે; તેમાં છેલ્લુ પુસ્તક વી. પી.થી મોકલાશે.

૪—સર્વ ગ્રાહકોના રજીસ્ટર નંબર વદલાશે

વિવિધ ગ્રંથમાળાના પહેલા વિભાગને લગતાં પત્રકો ભરાઇ જવાથી હવે તે નવેસરથી તૈયાર થશે; જેથી બંધ પડેલા ગ્રાહકોના નંબર કમી થવાથી તમામ ચાલુ ગ્રાહકોના નંબર ફરી જશે. કાર્તિકીપૂનેમ પછીથી મોકલાનારા વી. પી.ઉપર તથા તે પછીના પુસ્તકો ઉપર હવેથી એ ફેરવાયલા નંબરોજ નખાશે; માટે પત્રવ્યવહારમાં હવેથી તેજ નંબરો લખવાની સર્વ ગ્રાહકોને વિનતિ છે.

પ્રકાશકનું નિવેદન

સ્વર્ગસ્થ અમૃતલાલ સુંદરજી પઢિયારનાં જે વીસેક પુસ્તકો એમની હયાતીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં, તે ઉપરાંત બીજાં પણ કેટલાંક પુસ્તકો એમણે તૈયાર કર્યાં હતાં. એમાંનું **સ્વર્ગની જીંદગી** સં૦ ૧૯૭૮ માં વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા નીકળ્યું હતું. અને આજે એજ માળાના (પહેલા વિભાગના) અંક ૧૭૭–૭૮ તરિકે આ **સ્વર્ગનો પ્રકાશ** પ્રસિદ્ધ થાય છે.

સ્વ૦ પઢિયારજીનાં લખેલાં બીજાં પણ ચાર પાંચ પુસ્તકો હજી પ્રસિદ્ધ થવાં બાકી છે. ઉપરાંત તેમનાં આગલાં પુસ્તકો મળી શક નહિ હોવાથી તેની પણ પુનરાવૃત્તિઓ નીકળવાની જરૂર છે. આ સ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવામાં છપાવવા તેમજ ખપાવવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા ઉ રાંત આર્થિક સગવડની પણ આવશ્યકતા ઓછી નથી. એક સામટું ચ કાર્ય ચલાવવા માટે પચીસ હજારની રકમ પણ ઓછી પડે; જેથી ચ સંસ્થાએ તે સંયોગોની અનુકૂળતા પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ કરતા ચાલવા રાખ્યું છે. જૂદે જૂદે સ્થળેથી નાણાંની વગરવ્યાજે મળેલી સગવડ અનુસરીને તેમજ કેટલીક રકમ સંસ્થા તરફથી રોકીને ચાલુ સાલ દર મિયાન સ્વર્ગનું વિમાન, સ્વર્ગની કુંચી અને સ્વર્ગનો ખજાનો, એ ત્રણ ભક્તિને લગતાં ધાર્મિક પુસ્તકો આ સંસ્થાએ પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે.

એ ઉપરાંત પઢિયારજીનાં અગાઉ નીકળી ચૂકેલાં, પણ હાલ નહિ મળી શકતાં પુસ્તકોમાં સ્વર્ગની સડક, સ્વર્ગનો આનંદ, સ્વર્ગનાં રત્નો અને સ્વર્ગની સીડી, એ પણ ઉપલાજ પ્રકારનાં છે; અને સંસારમાં સ્વર્ગ, સાચું સ્વર્ગ, સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ, સ્વર્ગની જીંદગી, સ્વર્ગની સુંદરીઓ, નવા યુગની વાતો વગેરે પુસ્તકો મુખ્યત્વે સામાજિક બાબતોને લગતાં છે.

પઢિયારજીનાં પુસ્તકોની ઉપકારકતા જોતાં તેમાંનાં ઘણાંખરાં વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા પ્રસિદ્ધ કરી શકાય તેવાં છે; પરંતુ અગાઉ અનેકવાર છપાઇ ચૂકેલાં પુસ્તકો એ માળામાં આપવા જતાં જે ગ્રાહકો આગલી આવૃત્તિ વખતે તે લઇ ચૂકયા હોય તેમને ઠીક પડે નહિ; એટલે તેમનાં અપ્રસિદ્ધ તેમજ માત્ર એકાદવાર છપાયાં હોય એવાં પુસ્તકોજ વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા દરવર્ષે અકેક બબ્બે કરીને કાઢવાની ધારણા રાખી છે. એ એકજ વખત છપાયલાં તેમનાં પુસ્તકોનાં નામ આ પ્રમાણે છે: **સ્વર્ગની સીડી, સ્વર્ગની સુંદરીઓ, સ્વર્ગનાં રત્નો,** સ્વર્ગનો આનંદ, **સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ, સ્વર્ગનું અમૃત.** વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા

આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થવાથી એમાંનાં જે જે પુસ્તકો જે જે ગ્રાહકો પાસે ભેવડાય તેવું હોય તેમને ખાસ વિનતિ છે કે એ બધે જેમ બને તેમ તરતમાં આ સંસ્થાનરૂ લખી જણાવવું; જેથી તે તે પુસ્તક તેમનાપર ન મોકલતાં તેટલા પુરના પૈસા મજરે આપવાની વ્યવસ્થા થશે.

આગળ જણાવ્યું તેમ આ પુસ્તક પણ તેમનાં અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકોમાંનુંજ એક હોઇને સ્વર્ગનું વિમાન, કુંચી વગેરેના ધોરણે લખાયલું છે. એમાં જૂદા જૂદા પ્રકારનાં ૬૭ દાખલાદષ્ટાંતો તેમજ તે પછીના પાંચ ઉપયોગી લેખોદ્વારા ભક્તિમાર્ગના બોધદાયક વિચારો બહુજ સાદી છતાં હૃદયગ્રાહી ભાષાશૈલીથી સમજાવેલા છે. પઢિયારજીના એ પાંચ લેખો પણ એ દાખલાદષ્ટાંતોના જેવાંજ ઉદ્દેશવાળા અને તેને ટેકારૂપ હોવાથીજ આ પુસ્તકસાથે યોજ્યા છે.

પઢિયારજીનાં ઘણાંખરાં પુસ્તકોના નામમાં 'સ્વર્ગ' શબ્દ આવતો હોવાથી એકબીજા ગ્રંથો વચ્ચેનો ફરક વાચકબંધુઓના ખ્યાલમાં આવે તે સારૂ એ વિષેનું સ્પષ્ટીકરણ તેમના પોતાના શબ્દોમાંજ અહીં આપીએ છીએ.

તેઓ લખે છે કેઃ—

" આ લોકપ્રિય થઈ પડેલાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકો જૂદા જૂદા અધિકારીઓમાટે લખાયેલાં છે. જેમકે મુશ્કેલીઓમાંથી કેમ આગળ વધાય અને સાધનવિનાની સ્થિતિમાંથી તથા અનેક પ્રકારની માનસિક અને સાંસારિક મુશ્કેલીઓમાંથી કેમ આગળ વધાય તે સમજાવવા માટે "સંસારમાં સ્વર્ગ" લખેલું છે. જમાનાને અનુસરતા નવીન વિચારોને કેમ ખીલવવા તથા પરમાર્થની ભાવનાઓને કેવીરીતે અમલમાં આણવી તે બાબત બહુ ચોખ્ખી રીતે સમજાવવા માટે "સાચું સ્વર્ગ" લખેલું છે. જીંદગી સુધારવામાં કામ લાગી શકે તેવા હિંદુધર્મના ઉત્તમ સિદ્ધાંતો સમજાવવા માટે તથા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું રહસ્ય સમજાવવા માટે "**સ્વર્ગની સીડી**" નું પુસ્તક લખેલું છે. સ્ત્રીઓમાં જે સ્ત્રીપણું રહેલું છે તેની મહત્તા સમજાવવા માટે તથા પતિપ્રેમ વધારવા માટે પ્રેમીલી સ્ત્રીઓસારૂ "સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ" લખેલું છે. આપણી બહેનો પોતાના ઘરમાં રહીને પણ પોતાનાં ભાઈબહેનોની જરૂરિયાતનાં પારમાર્થિક કામો કરી શકે તથા પોતાનું જીવન સુધારી અંતરનો સંતોષ લઇ શકે તે સારૂ "**સ્વર્ગની સુંદરીઓ**" નું પુસ્તક લખેલું છે. આપણા ઉછરતા જુવાન બંધુઓને શાંત રાખવા માટે, તેઓને પોતાનું કર્તવ્ય સમજાવવા માટે તથા તેઓને નવાયુગની નવી ભક્તિ બનાવવા માટે "**સ્વર્ગનાં રત્નો**" નું પુસ્તક લખેલું છે. એ સિવાય એક મહાત્માના સત્સંગમંડળમાં અપાતાં ખાસ ચમત્કારિક અને અસરકારક દષ્ટાંતોમાંથી સ્વર્ગનાં બીજાં પાંચ પુસ્તકો લખેલાં છે. તેમાં પહેલું 'સ્વર્ગનું

વિમાન' છે; તેમાં પ્રભુનો પ્રેમ જગાડવા સારૂ સૌ લોકોને ગમી જાય તેવા ટુંકા ટુંકા કિંમતી દાખલાઓ છે. તે પુસ્તક લોકોને ભક્તિ માર્ગમાં લાવવા માટે છે. એ પછી ભક્તિનું બીજું પુસ્તક **'સ્વર્ગની કુંચી'** છે; તેમાં ભક્તોનાં લક્ષણો, ભક્તોનું કર્તવ્ય અને ઇશ્વરના પ્રતિમાનું તથા ઇશ્વરના સ્વરૂપનું વર્ણન કરેલું છે. એ પુસ્તક પ્રભુપ્રેમમાં જરા આગળ વધેલા હરિજનો માટે લખાયેલું છે. આ પછી ભક્તિમાર્ગનું ત્રીજું પુસ્તક **'સ્વર્ગનો ખજાનો'** છે; તેમાં ધર્મને લગતા ઘણી જાતના વિગતવાર ખુલાસાઓ છે. એ પુસ્તક ધર્મના તથા ભક્તિના ઊંડા સમજના ઇચ્છનાર હરિજનો માટે લખાયેલું છે. એ પ્રમાણે જૂદા જૂદા અધિકારીઓ માટે જૂદાજૂદા હેતુઓથી સ્વર્ગનાં જૂદાં જૂદાં પુસ્તકો લખાયેલાં છે. તેમજ **'સ્વર્ગની સડક'** તથા **'સ્વર્ગનો આનંદ'** આ બે પુસ્તકો એક પ્રકારના ખાસ ભક્તો તથા હરિજનો માટે લખાયેલ છે."

ગ્રંથકારે પોતાનો "સ્વર્ગ" શબ્દનો અર્થ પણ સ્વર્ગનાં રત્નોમાં પોતાની સાદીસીધી ભાષામાં નીચે પ્રમાણે લખ્યો છે.

"સ્વર્ગ એટલે મહાત્માઓ કબૂલ રાખે તેવું ઉંચામાં ઉંચું રહેવાનું સુખ, સ્વર્ગ એટલે અંતરાત્માની તૃપ્તિ થાય તેવી સ્થિતિમાં હોવું તે અને સ્વર્ગ એટલે પ્રભુમય જીવન તથા પ્રભુ પોતે, એ મારા સ્વર્ગ શબ્દનો અર્થ છે."

આવું સ્વર્ગ—એટલે કે મોક્ષ—તેની પ્રાપ્તિને માટે વેદાંતના ગ્રંથોએ અંતરંગ સાધનરૂપે અધ્યાત્મવિદ્યાનું શ્રવણ, મનન અને નિદિ-ધ્યાસન; તેમજ બહિરંગ સાધનરૂપે વિવેક, વૈરાગ્ય, 'ષટ્સંપત્તિ અને મુમુક્ષુતાને ગણેલાં છે; અને બહિરંગ સાધન ચતુષ્ટયથી સંપન્ન એવા મુમુક્ષુને અંતરંગ સાધન અથવા ત્રિસાધનનો અધિકારી માનેલો છે. એમાં શ્રવણરૂપ અંતરંગ સાધન મુમુક્ષુને તત્ત્વજ્ઞાન સુઝાડે છે; મનન એ જ્ઞાનને સંશયરહિત અને દૃઢ બનાવે છે; તથા નિદિધ્યાસન એ જ્ઞાનની [illegible] ભાવોથી ઉભરાતી અનેકવિધ [illegible] આવરણોને ભેદે છે; અને [illegible] કરીને જિજ્ઞાસુને [illegible]

થયેલો તેનો કારણદેહ પ્રારબ્ધ પૂર્ણ થતાં સ્થૂળસૂક્ષ્મ દેહોસહિત વિખરાઈ જાય છે અને આવાગમનનો ફેરો ટળી જાય છે. આવા મહાભાગ્યશાળી આત્માઓને જીવનમુક્ત કહે છે અને તેમનાં તનમન પોતપોતાનાં ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં પ્રારબ્ધાનુસાર વર્તવા છતાં તેમની સર્વની બુદ્ધિ તો સદા એકજ નિશ્ચયવાળી, નિર્લેપ અને જીવભાવથી તથા કર્તૃત્વભોક્તૃત્વના અભિમાનથી રહિતજ બની રહે છે.

એ પરમ ગતિને પ્રાપ્ત થવા માટે કહેલી અંતરંગ સાધનાને યોગ્ય થવા સારૂ જે ચાર બહિરંગ સાધન કહ્યાં છે; તેમાંનાં પ્રથમનાં ત્રણ જેમ જેમ સિદ્ધ થતાં ચાલે તેમ તેમ ચોથા સાધનરૂપ મુમુક્ષુતા અથવા મોક્ષની આકાંક્ષા પણ ખીલતી ચાલે છે. આ મુમુક્ષુઓ પણ કૃતોપાસક અને અકૃતોપાસક એમ બે પ્રકારના કહ્યા છે. નિર્મલ સાત્વિક વિવેકવૈરાગ્યને પરિણામે ઉદ્ભવતી ષટ્સંપત્તિ (શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતિક્ષા, શ્રદ્ધા અને સમાધાન) પણ બળવાનજ હોય છે; અને તે સંપત્તિ માનવપ્રકૃતિને સ્વાર્થી અને રાજસજીવનમાંથી સાત્વિકજીવન, નિષ્કામકર્મ અને પ્રભુભક્તિ તરફ વાળ્યા વિના રહેતીજ નથી. પ્રભુપ્રીત્યર્થે આ કર્મયોગ કે ભક્તિયોગ રૂડે પ્રકારે સધાઇને મળવિક્ષેપરૂપ દોષો નિવૃત્ત થયા હોય તો સર્વની આંતરબાહ્ય વ્યાપી રહેલા પરમાત્મા તેને અંદરથી(પ્રેરણાઓદ્વારા) તેમજ બહારથી (ગુરુ, સંત, શાસ્ત્ર ઈ૦) અનેક નિમિત્તોદ્વારા ઉચ્ચાતિઉચ્ચ સત્યો સમજાવી દઇને ઉપર જણાવ્યું તેવો આત્મસાક્ષાત્કાર અથવા પરમપદાનુભવ સહજે સહજે પ્રાપ્ત કરાવે છે.

પરંતુ દેશની અનેકવિધ દુર્દશાઓને જન્મ આપનારી આધ્યાત્મિક અવદશા ભારતવર્ષમાં જ્યારથી પેસવા લાગી હશે ત્યારથીજ એવી કોટિના જીવનમુક્તો અને જિજ્ઞાસુઓ ઘટતા ચાલીને અત્યારે તો લુપ્તપ્રાય થયા છે અને અકૃતોપાસક માનવોજ તેમને સ્થળે વધુ જણાય છે, કેટલાક લોલુપ વક્તાઓ તેમને વેદાંત કે ભાગવતનું શ્રવણ કરાવીને ધણીપરના લીંપણની પેઠે વગર અધિકારેજ 'તત્ત્વમસિ'નાં અથવા તો સર્વાર્પણ કે બ્રહ્મ-સંબંધ કરી ચૂક્યાનાં સર્ટિફિકેટ આપી દે છે! બસ પછી ગમે તેમ વર્તો અને આત્માને અથવા તો અર્પણ થયેલા હરિજનને કશો લેપ ન લાગે એમ કહ્યા કરો! જરા બહારથી જીભ મીઠી અને લાંબી રાખતાં આવડ્યું, એટલે પછી એમને પૂછે તેને પરમેશ્વર પૂછે! જિજ્ઞાસુ સાચો અકૃતોપાસક હોય તો બુદ્ધિબળથી પરોક્ષજ્ઞાન પામ્યા પછી પણ યોગ્યસાધના કરીને આગળ વધે, પણ આ તો ગધેડાએ વાઘનું ચામડું ઓઢી લીધેલું! મૂળેજ પામરતા અને વિષયલોલુપતા ભરેલી, અને પછી વેદાંત સાજાણીને પકડી લીધું કે એ તો બધું ઇંદ્રિયો ઇંદ્રિયોના વિષયોમા વર્તે છે, અથવા તો પ્રભુને અર્પણ થઈ ચૂકેલી પ્રસાદી છે, એટલે એથી અમને કશું લેપન નથી!

અલબત્ત 'ભાગ્યું ભાગ્યું તોએ ભરૂચ' એની પેઠે મહાન ઋષિ-મુનિઓ અને દિવ્ય અવતારોની પદરજ ધરાવનાર અને જે સંયોગો-માં પૃથ્વીપરની કોઇપણ પ્રજા કે સંસ્કૃતિ સજીવન રહી શકી નથી, તેવા સંયોગોમાં હજાર હજાર વર્ષ રહેવા છતાં, હાલની નિર્બળ હાલતમાં પણ જીવંત રહેવાવાળી આ ભારતીય પ્રજા અત્યારે પણ ઉચ્ચકક્ષ જીવન-મુક્તો અને જિજ્ઞાસુઓવિનાની નથી, અને કોઇપણ કાળે ન હતી. પેલાં ગોરા ચામડીનાં ગપ્પાષ્ટકો પ્રમાણે ભારતવાસીઓના ઉદ્ધાર માટે ઠેઠ યૂરોપસુધી ઉદ્ધારકો શોધવા જવું પડવાની અથવા તો પ્રાચીન અમર મહાત્માઓ પહાડોમાં પૂરાઇ રહ્યા છે, એવાં ધતિંગ ચલાવીને તેમને મેળવી આપવા સારૂ પોતાના પંડને પેગંબરની પેઠે પૂજાવવાનાં પાખંડો રચવાની કુદરતને કશીજ જરૂર પડે તેમ નથી. પ્રાતઃસ્મરણીય ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસ જેવા ઉચ્ચકક્ષ જીવનમુક્ત, અને દયાનંદ સરસ્વતી જેવા સમર્થ દેશદાઝ-વાળા સુધારક મહાત્માઓનાં સુપ્રસિદ્ધ નામો અને કામો એકાદ મૂર્ખ માણસના મનમાંથી પણ એવાં ગપ્પાષ્ટકો હાંકી કાઢવાને પૂરતાં છે. ગોરી ચામડી અને ગોટપીટીઆ ભાષાવિના પણ સમજુ ભારત-વાસીઓએ તેમને પૂજ્યા છે. દિવ્ય મહાત્મા દયાનંદ અને વિવેકાનંદને પેગંબરમાં ખપાવવાની લાલચો મળવા છતાં પણ ગોરી ચામડીની જાળમાં તેઓ ન આવી શકયા અને હિંદના ઉદ્ધારને માટે ગોરી ચામડીની વિદેશી વ્યકિતઓનીજ જરૂર હતી, એ વાતને પૂજ્ય વિવે-કાનંદ અને રામતીર્થે યૂરોપઅમેરિકાના લોકોને ખરા આધ્યાત્મિક બોધના ભોક્તા બનાવીને જૂઠી પાડી આપી છે.

એવા અતિપ્રસિદ્ધ પુરુષો ઉપરાંત આત્મનિષ્ઠામાં બહુજ આગળ વધેલા એવા અનેક નિવૃત્તિપરાયણ તેમજ પ્રવૃત્તિના પ્રારબ્ધવાળા જીવન મુક્તો અને પુણ્યાત્મા જિજ્ઞાસુઓ તો વળી ભારતવર્ષમાં અત્યારે પણ અનેક છે. અલબત, જ્યાંસુધી સાચી સાત્વિકતા, વિવેક અને ખોજ ન હોય ત્યાંસુધી એવાઓનો મેળાપ અને ઓળખાણ મુશ્કેલ ખરાં.

પરંતુ ત્યારે આ જ્ઞાનભક્તિને સાંભળ્યા કરનારાં હજારો અને લાખો મનુષ્યો દેશમાં પડ્યાં છે તે કેવાં ?

એક વૃદ્ધ મઠધારીને બહાર ગામથી કોઇ ગૃહસ્થે પોતાને ત્યાં ભાગવતની સપ્તાહમાં કથા શ્રવણ માટે પધારવા નિમંત્રણ મોકલ્યું હતું. ખાનપાન ઉપરાંત પાંચ પૈસાની ભેટ સ્વીકારવા માટે જવું તો જોઇયેજ. તેમના બહારના વેશ અને વેદાંતની વાતોથી મોહી જઇને એક સાચો જિજ્ઞાસુ તરતનોજ ફસાયલો-ચેલો બનેલો હતો, તેના ઉપર મહંતજીનો વિશ્વાસ હોવાથી તેને મઠની ભાળવણી કરીને મહંતજી જવાને તૈયાર થયા.

બિચારો ભોળો ચેલો! ભાગવત શ્રવણથી પરિક્ષિતના ઉદ્ધારની વાત એજ ગુરુને મોઢે તાજી સાંભળેલી; અને બહારના ભપકાવાળા

બ્રહ્મજ્ઞાન સંપાદના આડંબરોથી છેક અજાણ, એટલે એણે તો એમજ માની લીધું કે ગુરૂજી બ્રહ્મજ્ઞાન સાંભળીને કાંતો જંગલમાં ચાલ્યા જશે કે કાંતો વિદેહમુક્ત થઇ જશે! આવા વિચારથી ગુરૂદેવનો વિયોગ થવો જોઇને એ તો રડું રડું થઇ ગયો. ગુરૂએ એનું રડવાનું કારણ પૂછતાં તેણે કહ્યું કે, કૃપા કરીને બ્રહ્મવિદ્યા બીજા કોઇને આપો અને મને તો આપની સાથેજ લઈ જાઓ, એટલે બ્રહ્મજ્ઞાનશ્રવણથી આપની સાથે મારો પણ આજ દિવસમાં ઉદ્ધાર થઇ જાય, અથવા તો આપની સાથે હું પણ ચાલી નીકળીને આવા બ્રહ્મવિદ્યાના ખટપટી જીવનથી છૂટું. મને ન તેડી જતાં આપ એકલાજ ઉદ્ધાર મેળવશો તો પછી મારી શી વલે? પણ ગુરૂ મહારાજે તરતજ તેની ભ્રાંતિ ભાંગી નાખી અને કહ્યું કે અરે તું તો ભોળો છે ભોળો! એવી તો આ જીંદગીમાં એંશી સપ્તાહો સાંભળી કાઢી અને આ તો એકાશીમી છે, માટે એવી ફિકર જરાય ન કરતો.

અખાજીએ ઠીકજ કહ્યું છે કેઃ—

> તિલક કરતાં ત્રેપન વહ્યાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
> કથા સુણી સુણી ફૂટ્યા કાન, અખા તોયે નાવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન.

આ દેશમાં જ્ઞાનભક્તિનું વાચનશ્રવણ કરનારા ભલે હજારો હોય, પણ ઉપર જણાવ્યું તેમ સાધન ચતુષ્ટયને સાધ્ય કરીને કર્મભક્તિવડે પોતાના અંતઃકરણ અને ચારિત્ર્યને પવિત્ર બનાવેલા તો વિરલજ હોય છે. પામર વિષયી જીવોનું વેદાન્તશ્રવણ અને તેની સાથે કેટલીકવાર તો વક્તાનું પોતાનું વિષયલોલુપ ચરિત્ર પણ તેમને એવા વિષયી અને સ્વાર્થી બનાવી મૂકે છે કે, સાધારણ માણસો કરતાં પણ તેઓ વધારે શઠ બને છે. બાળકને અપાયલા ચાકુની પેઠે વિના અધિકારે વેડફાયેલું વેદાંત ખરેખર આવુંજ પરિણામ આપી શકે. ગીતા તેમજ ઉપનિષદ્ જેવા મહા ઉદાર ગ્રંથો એજ કારણથી અનધિકારીને બ્રહ્મવિદ્યા ઉપદેશવાની ના કહી ગયા છે.

ક્યાં માનવસમાજના મોટા ભાગની પામર અને વિષયલોલુપ સ્થિતિ અને ક્યાં વેદાંત તથા કૃષ્ણલીલાનાં કથનશ્રવણ! વચમાંનું મનુષ્યત્વનું-સદ્‌ગુણોની ખીલવણીનું-ચારિત્ર્યબળના શિક્ષણનું અને નિષ્કામ કર્મભક્તિના આદેશનું પગથિયુંજ ગેપ' જે પગથિયું માણસને પામરમાંથી વિષયી એટલે કે અનીતિ અને અધર્મને બદલે નીતિ અને ધર્મપૂર્વક વિષયો મેળવવા, ભોગવવા અને ખર્ચવાવાળો બનાવે અને દુઃખ ખમીને પણ સત્ય અને દયાદાનનું પાલન કરતાં શીખવે, તેજ બસ ગેપ! તેમાં વળી આ ગોટપીટીઆ શાળાપાઠશાળાઓ પણ બચપણમાં અને યુવાવસ્થામાં એવુંજ શિક્ષણ આપે કે જેથી તે વિષયલોલુપતા, મોજ-શોખ, નબળાઈ, સ્વાર્થ, દેશદશા તરફ દુર્લક્ષ અને દેશને વધુ દુર્બળ બનાવવાનુંજ શીખે! સારૂં છે કે દેશ હજી મોટે ભાગે એ શિક્ષણથી

એનશીબ છે; નહિ તો આખી પ્રજાજ મુરદાલ હાથહોજરીવાળી, ખાલી ખપ ખોપરીવાળી અને પોચાપચ પગવાળી બની જઇને ક્યારનીએ રસાતળમાં પહોંચી ગઈ હોત; અને ભારતવર્ષ મુરદાલોના ભારથી મુક્ત થઇને અમેરિકા તથા ઑસ્ટ્રેલિયાની પેઠે માત્ર ગૌરદેવોનુંજ લીલાક્ષેત્ર બની બેઠો હોત !

કહેવાનું તાત્પર્ય એજ કે ભારતીય માનવસમાજ માટે મનુષ્યત્વનું–એટલે કે સદ્‌ગુણ, સદાચાર, નિષ્કામસેવા અને પ્રભુપ્રીતિનું–અને તેના મુખ્ય સાધનરૂપ જે મનોબળ અને શરીરબળ તેને ખીલવીનેતથા દેશસેવામાંજ જીવન ગાળે એવા મિશનરીપણાને શીખવવાવાળી શાળા મહાશાળાઓ ખોલીને તથા દેશોદ્ધારને લાયક કામધંધાઓનું શિક્ષણ અને સાહિત્ય પૂરૂં પાડવાનીજ અત્યારે અધિક આવશ્યકતા છે.

પઢિયારકૃત ધાર્મિક અને સામાજિક પુસ્તકો એ તરફ વાળનારાં હોવાથીજ જનસમાજે તેનો બહોળો સત્કાર કર્યો છે. અને કેટલાક વિચારોની તેમાં જૂદે જૂદે પ્રકારે પુનરાવૃત્તિ આવવા છતાં પણ તેને બાધક નહિ ગણતાં **आवृत्तिरस कृदुपदेशात्** એ સૂત્રને અનુસરીને સહાયક માની છે.

ઇશ્વરેચ્છા તો આવતા વર્ષમાં પણ વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા પઢિયારજીનાં એકાદ સામાજિક અને એકાદ ધાર્મિક ઉપયોગી પુસ્તક અપાશેજ.

વાચકવર્ગ અને સર્વ કોઇ જ્ઞાનચારિત્ર્યમાં આગળ વધીને પરમાત્માની અધિકાધિક કૃપા લૂંટવાને સમર્થ થાય અને ઉત્તમ વાચન તેમાં તેમને અધિકાધિક સહાયભૂત થતું ચાલે, એ ભાવનાપૂર્વક ૐ **तत्सत्**

વિજયા દશમી–સં૦ ૧૯૮૧

ग्रंथसेवननो महिमा

(અનેક ઉત્તમ પુરુષોના ઉદ્ગાર)

यस्यास्ति सद्ग्रंथविमर्शभाग्यं, किं तस्य शुष्कैश्चपलाविनोदैः ॥

અર્થાત્ જેને સારા સારા ગ્રંથો વાંચવાવિચારવાનું સદ્ભાગ્ય મળેલું હોય, તેને ચપળાના શુષ્ક વિનોદ શી ગણતરીમાં છે ?

" તમે ગમે તેવી નવલકથાઓ અને બીજું જે આવ્યું તે વાંચવા મંડી પડો છો, પણ એવું તો તમે થોડું વાંચો તેમજ સારૂં. ગીતાજી વાંચો, વેદાંતનાં બીજાં પુસ્તકો વાંચો; કેમકે તેની આખા જીવનસુધી જરૂર છે. " "સ્વામી વિવેકાનંદ"

"મને પુસ્તકો વાંચવાથી જેવો આનંદ મળે છે તેવો આનંદ આ જગતમાં બીજા કોઈ પણ કામથી નથી મળતો. × × માતૃભાષામાં વિવિધ જ્ઞાન આપનારા ગ્રંથોનો પ્રસાર થયા વિના કોઇ પણ પ્રજા ઉન્નતિ પામી શકતી નથી અને જાતીય ભાવના (સ્વદેશપ્રીતિ) પણ મેળવી શકતી નથી. × × બધી જાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે. પશુ આદિના જેવી ઇંદ્રિયતૃપ્તિસિવાયનું બીજું કોઇ પણ એવું સુખ તમે નહિ બતાવી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમાં રહેલું ન હોય. × × × સાહિત્ય–ઉદ્યાનના ચતુર માળી થવાનું સુભાગ્ય જેને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા જેનું મન સદૈવ સાહિત્યસરોવરનાં કમલોની મધુર સુગંધથી મસ્ત બનવા લાગ્યું હોય, તેને તો સાહિત્યસિવાયનાં સ્વર્ગીય સુખો પણ તુચ્છ લાગે છે. "

" બંકિમચંદ્ર "

" પુસ્તકોમાં હું ગુંથાયલો રહી શકતો, તેથી મને બે માસ વધારે જેલ મળત તોપણ હું કાયર નહિ થાત; એટલુંજ નહિ, પણ મારા જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી હું ઉલટો વધારે સુખચેનમાં રહેત. હું માનું છું કે, જેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ છે, તે ગમે તે જગ્યાએ એકાંતવાસ સહેલાઇથી વેઠી શકે છે. " "મહાત્મા ગાંધીજી"

સ્વર્ગનું વિમાન, કુંચી અને ખજાનાની છેલ્લી આવૃત્તિઓવિષેના અભિપ્રાય

ગુજરાતી–"× × × ચંદ્રકાંત જેવા શિષ્ટ ઉપદેશગ્રંથો પછી એ કોટિના સાહિત્યમાં પ્રથમ સ્થાન સ્વ૦ અમૃતલાલના સ્વર્ગના ગ્રંથનેજ મળે છે; તેમાં ઉછળતા મગજના તરંગો નથી, પણ અનુભવી અને પરિપક્વ બુદ્ધિની વ્યવહારૂ શિખામણો છે. આબાલવૃદ્ધ સ્ત્રીપુરુષોને વાંચવાલાયક આ સ્વર્ગના ગ્રંથો છે. એની સરળ અને અનાયાસે સમજાય તેવી ભાષા પ્રત્યેક વાચકોનો આદર પામે છે. પ્રત્યેક પુસ્તકની ત્રણ ત્રણ અને ચાર ચાર આવૃત્તિઓ થઇ છે એજ બતાવી આપે છે કે, ગુજરાતી આલમમાં એ પુસ્તકો સંપૂર્ણપણે લોકપ્રિય થઇ પડ્યાં છે. આ વખતની આવૃત્તિઓમાં કાર્યાલયના સંચાલકે કાગળ અને પૂંઠાંમાં સારો સુધારો કર્યો છે. પુસ્તકો દેખાવમાં પણ નયનરંજક થયાં છે. આમ અંતર્ગત વસ્તુ અને બાહ્યસ્વરૂપની સુઘડતાનો સંયોગ થવાથી ગુર્જરવાચકવર્ગને હાથે સ્વર્ગનાં આ ત્રણેય પુસ્તકો પૂર્ણ આદર પામશે એવી આશા છે."

ગુજરાતી કેસરી–"કથાવાર્તાના રૂપમાં આની રચના હોવાથી લાંબા લાંબા નિબંધોના શુષ્ક વાચન કરતાં આ સાદી ગામડી ભાષામાં લખાયલું પુસ્તક ઘણુંજ ઉપયોગી થઇ પડે તેમાં કંઇ નવાઇ નથી.×× પુસ્તકની લોકપ્રિયતા અને ઉપયોગિતા અકથ્ય છે; કારણ તેમાં જીવનના નિત્ય વહેવારમાં પડતા સામાન્ય પ્રસંગો સાધીને ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે અને તે ઘણે અંશે સફળ થયો લાગે છે."

તોપ–"સ્વ૦ પઢિયારનાં પુસ્તકોએ અનેક ગુજરાતીઓનાં જીવનમાં પવિત્રતા આણી છે એ નિર્વિવાદ છે. એકવાર પઢિયારનું એક દુર્મિલ પુસ્તક અમુક સ્થળે મળવાનો સંભવ છે એટલીજ માહિતી આપવા સારૂ એક આધેડ પારસી અમને લાંબો થઇ પગે લાગેલો. એ પરથી એમનાં પુસ્તકોનું મૂલ્ય આંકી શકાશે. પઢિયારની શૈલીની સચોટતા બેનમૂન છે. એમાં અલંકારો, દૃષ્ટાંતો અને દાખલાઓ તો ઉભરાય છે. અમે માનીએ છીએ કે અંગ્રેજી નિશાળોનાં ધોરણોમાં સ્વ૦ પઢિયારનાં અમુક પુસ્તકો દાખલ કરવાથી નીતિશિક્ષણના અભાવની ઉણપ ઘણે અંશે પૂરાઇ જશે અને ઉગતી પ્રજામાં વધતા જતા ચારિત્ર્યના સડાને દાબી દેશે. ભક્તિમાર્ગના અભ્યાસીઓને આ પુસ્તકો અમૂલ્ય વાચન પૂરૂં પાડે છે."

નવયુગ–"સ્વ૦ પઢિયારની ભાષા, એની સચોટતા. સરળતા અને વિચારસંગીનતા ગુજરાતને અજાણી નથી. આ પુસ્તકોએ ગુજરાતી સમાજમાં ખૂબ ઉંડો પ્રવેશ કર્યો છે અને ગુજરાતે એ પુસ્તકોપર ખૂબ પ્રીતિ રાખી છે."

વિશ્વજ્યોતિ–"એક સામાન્યમાં સામાન્ય મનુષ્ય સમજી શકે,

સ્ત્રીઓ અને બાળકો પણ સમજી શકે તેવી ભાષામાં સરળરીતે વેદાંત ધર્મ અને નીતિના વિવિધવિષયોને બોધક દૃષ્ટાંતોમાં ગુંથી પડિયાં પોતાનું નામ અમર કર્યું છે. ”

વૈદ્યકલ્પતરુ–"ગ્રંથકર્તાની કહેવાની શૈલી એવી છે કે જેમાં કાંઇ કાંઇ નવીન જણાયજ છે. સંસારમાં રચ્યાપચ્યા રહેલાં માણસોમાટે આ ગ્રંથો આશીર્વાદરૂપ છે. મોહનિદ્રામાં ઘોરતા જીવોને તેમાંના દાખલ નિદ્રામાંથી જાગૃત કરી ઉત્સાહ અને કર્તવ્યનિષ્ઠા તેમજ આલોક પર લોકની ફરજો સારી રીતે સમજાવે એવા છે."

ભાગ્યોદય–" પરિવારનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોએ લોકોનાં મન રંજન કર્યાં છે; તેમાં ઉંચા ઇશ્વરીય જ્ઞાનનો ભંડાર છે. અનેક દાખલા અને દૃષ્ટાંતોસાથે તેમાં મનુષ્યને ઉપદેશ આપેલો છે. સમાજને પ્રભુભક્તિ તરફ વાળનાર એ પુસ્તકો દરેક ઘરમાં હોવાં જોઇએ."

शुद्धिपत्र

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨	૩૦	સંતા	સંતો
૯	૧૬	ચક્ષુ	ચક્ષુથી
૧૭	૨૫	ભાંતિવાણું	ભાંતિવાણું
૨૧	૧૬	પુરૂષોત્ત મમાસનાં	પુરૂષોત્તમ માસનાં
૩૭	૧૪	એમ નમાં	એ મનમાં
૮૧	૨૨	ભજનનો	ભજન
૧૦૦	૬	છે	છે કે
૧૨૨	૩	એવી	એથી
૧૨૬	૨૭	સ્થતિ	સ્થિતિ
૧૩૭	૨	કરત	કરતાં
૧૫૭	૧૪	દુઃખવી	દુઃખની
૧૬૭	૧૯	છાયા	છાયાથી
૧૭૭	૧૫	ઇચ્છતાં	ઇચ્છતા
૧૯૨	૧૧	ધણાના	ધણીના
૨૨૪	૨૪	ધ્યનથી	ધ્યાનથી
૨૨૯	૩	શાસ્ત્રામાં	શાસ્ત્રોમા
૨૪૭	૨૮	ૂબાવી	ડુબાવી
૨૮૨	૨૦	અશ્ર	અશ્રુ
૨૮૩	૧૮	હોય હોય	હોય
૨૮૮	૧૫	સમજાયા	સમજાય
૨૯૧	૧૮	ભગતોનાં	ભક્તિનાં
૨૯૯	૧૫	એકથી એકથી	એકથી
૩૦૦	૧૫	તમારે	તમારે અન્યત્ર

પૃષ્ઠવાર અનુક્રમણિકા

बाबतवार सांकळीउं

ॐ

स्वर्गनो प्रकाश

૧–જેને મોટા રાજાના દરબારમાં જવાની રજા હોય તેને કેટલો બધો આનંદ હોય છે! ત્યારે જે અનંત બ્રહ્માંડના નાથની હજુરમાં જઇ શકતા હોય તેને આનંદ કેટલો બધો હોય એ વિષે જરા વિચાર તો કરો.

મહાત્માઓ કહે છે કે જગતના બીજા સૌ આનંદો કરતાં ઇશ્વરને આનંદ બહુજ શ્રેષ્ઠ છે ને બહુજ વધારે છે; કારણ કે દુનિયાનાં દરેક ધર્મશાસ્ત્રોનો એવો સિદ્ધાંત છે કે ઇશ્વરી આનંદને જે અપૂર્વ સમુદ્ર ભરેલો છે, તેમાંથી થોડાંક ટીપાં જેટલો આનંદ આ દુનિયામાં આવેલો છે અને એ બ્રહ્માનંદના ટીપાં જેટલા આનંદમાંથી અનંતકાળ થયાં અનંત જીવો અનેક પ્રકારના આનંદ લીધા કરે છે. હવે વિચાર કરવો જોઇએ કે જ્યારે બ્રહ્માનંદના એક ટીપા જેટલા આનંદમાંથી પણ આટલો બધો આનંદ મળે છે, ત્યારે તેનો પોતાનો કેટલો બધો મહાન આનંદ હશે, કેવો અલૌકિક આનંદ હશે અને કેટલા લાંબા વખતનો હશે,એ વિચારવા જેવી વાત છે. પ્રભુનો આનંદ આવો અલૌકિક હોય ને એટલો બધો મહાન હોય એ વાત શું સાચી છે? એમ કેટલાક માણસોને લાગે એ સ્વાભાવિક છે. તેના જવાબમાં સંતો કહે છે કે આપણે અલ્પજ્ઞ છીએ,આપણે અધુરા સાધનવાળા છીએ, આપણે દેશકાળનાં બંધનોવાળા છીએ, આપણે અજ્ઞાની છીએ, આપણે અનેક જાતના બંધનોમાં છીએ, આપણે અનેક જાતના વિકારોવાળા છીએ, આપણે અનેક જાતના સારામાઠા સંસ્કારો-

ને આધીન થનારા છીએ, આપણી આસપાસ અનેક જાતનાં વિઘ્નો રહેલાં છે, આપણી ઈંદ્રિયોનું બળ અમુક હદમાંજ રહેલું છે, આપણી બુદ્ધિ પણ હજીસુધી એક ચોક્કસ મર્યાદામાંજ રહેનારી છે, આપણું મન પણ અનુભવેલા વિષયોમાંજ દોડનારૂં છે અને આપણો અહંકાર આપણને બાંધી રાખનારો છે; છતાં પણ એ બધાંની વચ્ચેથી પણ આપણે ઘણી જાતનાં સુખો મેળવી શકીએ છીએ અને ઘણી જાતના શારીરિક તથા માનસિક આનંદો ભોગવી શકીએ છીએ; ત્યારે જે ઇશ્વર અનંત બ્રહ્માંડનો નાથ છે, જે સર્વશકિતમાન છે, જે ચાહે તે કરી શકે તેવો છે, જે પૂરેપૂરો સ્વતંત્ર છે, જેને જન્મ નથી, જેને મરણ નથી, જેને રોગ નથી, જેને ઘડપણ નથી, જે સૌંદર્યનું પણ સૌંદર્ય છે, જે પ્રેમનો ભંડાર છે, જે જ્ઞાનનો મહાસાગર છે, જે શાંતિનો મેરુ છે અને જેનું સ્વરૂપ આનંદરૂપ છે, તે મહાન ઈશ્વરનો આનંદ આપણા કરતાં અનંતગણો વધારે હોય તેમાં નવાઈ શું! અને જે ભકતો એવા મહાન પ્રભુની હજુરમાં જઇ શકતા હોય તેઓનો આનંદ પણ અલૌકિક હોય તેમાં નવાઇ શું! કારણ કે જે અગ્નિ પાસે બેસે તેને ગરમી મળે છે, જે સુર્ય પાસે જાય તેની પાસે અંધકાર રહે નહિ, જે મહાન તળાવમાં પડે તે તરસ્યો રહે નહિ; તેમજ જે આનંદસ્વરૂપ ઇશ્વરની પાસે જાય તે આનંદરૂપ થયા વિના રહેજ નહિ. ઇશ્વરનો આનંદ એવો અલૌકિક હોય છે કે તેની સરખામણી જગતના બીજા કોઇ પણ આનંદ સાથે થઇ શકતી નથી; છતાં પણ એ આનંદ સમજાવવા માટે ભકતો કહે છે કે, કોઈ મોટા ચક્રવર્તી રાજા પાસે ચાલ્યા જવાની જેને છુટ હોય તેને બેહદ આનંદ થાય છે; ત્યારે જેને પરમકૃપાળુ પરમાત્માની હજુરમાં ચાલ્યા જવાની છુટ હોય તેનો આનંદ મહાન અલૌકિક હોય તેમાં તો નવાઇજ શું! એમાં કાંઇ નવાઇ નથી; માટે હવે આપણે એ જાણવું જોઇએ કે સર્વશકિતમાન મહાન પ્રભુની હજુરમાં તેનો અખંડ આનંદ ભોગવવા માટે કેવી રીતે જઇ શકાય? તેના જવાબમાં સંતો કહે છે કે:—

ભકિતના બળથી, જ્ઞાનના બળથી તથા સેવાના બળથી ઈશ્વરની હજુરમાં જઇ શકાય છે. એ માટે પ્ર[illegible] આપણું પોતાનું સુધારવું [illegible] [illegible]નું બળ [illegible] [illegible]ઓ, સંતોની [illegible]રવી જોઇ [illegible] [illegible]ગી [illegible] ઈશ્વરના

નામનો મહિમા સમજવો જોઇએ, પોતાના આત્માનું બળ સમજવું જોઇએ,મનને અંકુશમાં લાવવું જોઇએ,ઇંદ્રિયોને વશ કરવી જોઇએ, બુદ્ધિને વિશાળ બનાવવી જોઇએ, મનમાંથી ખોટા ખોટા સંકલ્પવિકલ્પ કાઢીનાખવા જોઇએ,દુઃખના ધક્કા સહન કરી શકાય તેવું મનને બનાવવું જોઇએ, હમેશાં આનંદમાં રહેતાં શીખવું જોઇએ, અંદરથી જીવને ઉંડાણમાં ઉતરવાની ટેવ પાડવી જોઇએ, મહાત્માઓને પગલે પગલે ચાલવું જોઇએ, જ્ઞાનનું બળ રાખવું જોઇએ, ભકિતનો મહિમા સમજવો જોઇએ, ઇશ્વરી સ્નેહનું બળ અનુભવવું જોઇએ,મનમાં હમેશાં ઉંચી જાતની ભાવના રાખવી જોઇએ અને જેમ બને તેમ પોતાની ફરજો બજાવવામાં તત્પર રહેવું જોઇએ તથા અતિશય પ્રભુપ્રેમ રાખવો જોઇએ. જ્યારે એમ કરતાં આવડે, ત્યારેજ પ્રભુના રસ્તામાં જઇ શકાય છે અને તે માર્ગનો-સ્વર્ગનો આનંદ મેળવી શકાય છે; માટે જો એ અનંત કાળનો અખંડ આનંદ મેળવવો હોય તો સદાચરણ પાળી જ્ઞાની ભકત થાઓ એટલે ઇશ્વરની હજુરમાં જઇ શકશો ને અલૌકિક આનંદ ભોગવી શકશો;માટે એવો અલૌકિક આનંદ ભોગવવાની લાયકાત મેળવો, એવો અલૌકિક આનંદ ભોગવવાની લાયકાત મેળવો.

૨-સ્વર્ગનો આનંદ મેળવવાનું મોટું સાધન શ્રદ્ધા છે;માટે પ્રભુમાં શ્રદ્ધા વધારતાં શીખો.

એ સ્વર્ગનો આનંદ,એ પ્રભુના માર્ગનો આનંદ,એ અલૌકિક ઇશ્વરી આનંદ ભોગવવાની લાયકાત મેળવવી એટલે શું ? એ લાયકાતના મુદ્દાઓ સમજાવતાં મહાત્માઓ શ્રદ્ધા ઉપર ઘણોજ ભાર મૂકે છે; કેમકે:—

જેનામાં શ્રદ્ધા છે, તેનાથી દરેક ચીજ થઇ શકે છે.

આ જગતમાં ફતેહ મેળવવી હોય તો તે શ્રદ્ધાથી મળી શકે છે, આત્માની ઉન્નતિ કરવી હોય તો તે શ્રદ્ધાથી થઇ શકે છે,મહાત્મા બનવું હોય તો શ્રદ્ધાથી બની શકાય છે,રોગ મટાડવા હોય તો તે શ્રદ્ધાથી મટી શકે છે,વિકારોને દૂર કરવા હોય તો તે શ્રદ્ધાથી થઇ શકે છે, મોટી ફતેહ મેળવવી હોય તો તે શ્રદ્ધાથી મળી શકે છે અને ઇશ્વરી આનંદ ભોગવવો હોય ને પ્રભુ સાથે તન્મય થવું હોય

જોઇએ છે, તે જાતનું અમરપણું પ્રભુમાં છે અને જીવને જે જાતની તૃપ્તિ જોઇએ છે, તે જાતની તૃપ્તિ પ્રભુમાં છે, માટે જીવને પ્રભુનો મેળાપ કરવો ગમે છે; પણ યાદ રાખજો કે શ્રદ્ધાવિના બીજાં કોઈ પણ સાધનોથી પ્રભુનો મેળાપ થઇ શકતો નથી; માટે જો આવા બધા આનંદ ભોગવવા હોય તો પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો મેળાપ કરવો જોઇએ અને એ મેળાપ શ્રદ્ધાથીજ થઈ શકે છે; માટે સાચી શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ અને જેમ બને તેમ દિન પ્રતિદિન એ શ્રદ્ધાને વધારવી જોઇએ.

શ્રદ્ધાથી આત્મામાં રહેલી અનહદ શક્તિઓ પ્રકટે છે.

હે હરિજનો! તમે સમજી લેજો કે આપણા આત્માની અંદર અનેક પ્રકારની શક્તિઓ રહેલી છે.દયા,પ્રેમ,પરોપકાર, પવિત્રતા, શાન્તિ,આનંદ વગેરે અનેક મહાન ગુણો કુદરતી રીતેજ આત્મામાં રહેલા છે; એટલુંજ નહિ પણ એ સિવાય બીજી પણ ઘણી જાતની અજબ જેવી શક્તિઓ આત્મામાં રહેલી છે; પણ એ શક્તિઓસંબંધી જેટલું જાણવું જોઇએ તેટલું આપણે જાણતા નથી; અને એ શક્તિઓને કેળવવાની કુંચીની આપણને ખબર નથી તેથી આપણે આપણી અંદર રહેલી શક્તિઓનો પણ લાભ લઈ શકતા નથી; પણ મહાત્માઓ તથા શાસ્ત્રો કહે છે કે,આત્મામાં રહેલી બધી જાતની પ્રગટ તથા ગુપ્ત શક્તિઓ શ્રદ્ધાથી ખીલી શકે છે અને પોતપોતાનાં કામો કરી આનંદ આપી શકે છે;તેમજ યાદ રાખજો કે જેમ જેમ આત્માની દૈવીશક્તિઓ વધુ વધુ ખીલતી જાય છે તેમ તેમ વધારે વધારે આનંદ ભોગવી શકાય છે; માટે આત્માની અંદર રહેલી અદૃશ્ય શક્તિઓને ખીલવવી તથા જે શક્તિઓ નાના રૂપમાં રહી ગયેલી હોય તેઓને મહાન બનાવવી એ બહુજ મોટું કામ છે અને તે મહાન કામ સાચી શ્રદ્ધાથી થઈ શકે છે;માટે દરેક હરિજને જેમ બને તેમ સર્વશક્તિમાન અનંત બ્રહ્માંડના નાથ ઉપરની શ્રદ્ધા વધારવી જોઇએ;કારણ કે શ્રદ્ધાને વધારવી એ આત્મિક શક્તિઓને ખીલવવાની કુંચી છે.

૩-શ્રદ્ધાળુ ભગતો પોતાના અંતરમાં બીજી નવી દુનિયાઓ ખડી કરી શકે છે.

શ્રદ્ધાના શાસ્ત્રમાં ઉંડા ઉતરેલા મહાત્માઓ એમ કહે છે કે જે શ્રદ્ધાળુ માણસ છે. તે કાંઈ આ દુનિયાના માણસ નથી; તે તો નવીન દુનિયામાં રહેનારા છે અને નવીજ જીંદગી ભોગવનારા છે.આસ્તિક માણસો જે અલૌકિક દુનિયામાં રહે છે તે દુનિયાની ખરી વાતો પણ આપણે માની શકીએ નહિ; કારણ કે આસ્તિકોની દુનિયા અજબ જેવી હોય છે. એ દુનિયામાં તેઓ પોતાની શ્રદ્ધાના બળથી રહી શકે છે.તમારે એ દુનિયા જોવી છે? તો ચાલો અમારી સાથે,જરા સહેલ કરી આવીએ અને એ દિવ્ય દુનિયાની એ ગુપ્ત દુનિયાની,એ ભેદી દુનિયાની મોટી મોટી વાતો જાણી લઇએ.

જ્યારે આ દુનિયાની ખટપટો મગજમાંથી નીકળી જાય છે, જ્યારે જીંદગીમાં સરળતા આવી જાય છે,જ્યારે અંતરમાં શાન્તિ આવી જાય છે અને આપણો જીવ જ્યારે શ્રદ્ધાના બળથી ભગવાન સાથે જોડાઇ જાય છે, ત્યારે નવી દુનિયાનાં બારણાં ઉઘડી જાય છે. એ વખતે અનેક જાતની નવી નવી દિવ્ય સુગંધીઓ આવવા માંડે છે. એ વખતે અદ્દ્ભુત દેખાવો દેખાવા લાગે છે અને એ વખતે અંતરમાં કાંઇક ઓરજ પ્રકારના આનંદના ઉભરાઓ આવવા માંડે તેવા અજાયબીભરેલા અવાજો ને મધુર વાજીંત્રો સંભળાવા લાગે છે.આ બધુ તો નવી સૃષ્ટિનાં બારણાંમાંજ થાય છે.એ પછી જ્યારે અંદર આગળ વધીએ ત્યારે શાન્તિના ફુવારા ફુટે છે, પવિત્રતાના ઝરાઓ વહે છે અને આનંદના સમુદ્ર ઉછળ્યા કરે છે. કોઇ ઠેકાણે પ્રેમના સમુદ્રો માઝા મૂકી દે છે, કોઇ ઠેકાણે જ્ઞાનના દરિયામાં ડૂબકી મારી દેવાય છે અને તેમાંથી નવાં નવાં રત્નો મેળવી લેવાય છે; કોઈ ઠેકાણે ભગવાનની હજુરમાં રહેનારા હરિજનોનાં દર્શનો થયા કરે છે અને તેઓ આસ્તિક ભગતોને વધાવી લેવા માટે તૈયારી કરતા હોય એવા દેખાવ દેખાય છે. કોઈ ઠેકાણે પ્રભુની શક્તિઓ મૂર્તિમાનસ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ ખડી રહીને શ્રદ્ધાળુ ભગતોને વરવા માટે તલપી રહી હોય તેનાં દેખાવો દેખાય છે; કોઈ ઠેકાણે એવા ભાગ્યશાળી ભગતોના પુણ્યના ડુંગરો દેખાય છે, કોઇ ઠેકાણે ભક્તિનાં જવાહીરોના ઢગલાઓ દેખાય છે અને તેના ચોકીદારો

દેવતાઓ આસ્તિક ભગતોને કહે છે કે આ બધું તમારે માટે છે. એમાંથી જે મરજી પડે તે રત્નો કાઢી લો. કોઇ તરફ શ્રદ્ધાના સમુદ્રમાં ડૂબેલા ને શ્રદ્ધાથી ભીંજાએલા ભગતોને નજરે પડે છે અને તેઓ એવી પ્રાર્થના કરતા દેખાય છે કે હે પ્રભુ હે પ્રભુ હે પ્રભુ અમને શ્રદ્ધાના દરિયામાંથી દૂર થવા દઇશ માં;એટલુંજ નહિ પણ ઉલ્ટી અમે વધારે ઉંડા, ઉંડા ને ઉંડાજ ઉતરતા જઇએ ને તમારામાંજ ગુમ થઈ જઇએ એવી અમારા ઉપર દયા કરજે. કોઇ ઠેકાણેતેઓ પ્રભુની સાથે વાતો કરતા હોય,પ્રભુ સાથે વિનોદ કરતા હોયઅને પ્રભુ પોતે પોતાના ભગતોને રીઝવવા માટે નાચતા હોય, કૂદતા હોય, ખાતા હોય, દોડતા હોય, અનેક કૃપાદૃષ્ટિથી મીઠું મીઠું હાસ્ય કરી રહ્યા હોય એવા દેખાવ આસ્તિક ભગતોને દેખાય છે.કોઈ ઠેકાણે ભગવાનની કૃપાના વરસાદ વરસતા દેખાય છે; કોઇ ઠેકાણે પ્રભુના ભંડારમાં જે અલૌકિક રત્નો પડેલાં છે,તે રત્નો તેના અસલ સ્વરૂપમાં દેખાય છે અને તે રત્નોને વાચા આવે છે તથા તે કહે છે કે હે શ્રદ્ધાળુ ભગતો ! અમે તમારે માટે છીએ; માટે તમે અમને લ્યો એટલે અમારી સાર્થકતા થાય; કોઇ ઠેકાણે મહાન સિદ્ધિઓ હાથ જોડીને ઉભેલી હોય છે અને તેઓ શ્રદ્ધાળુ ભગતોને કહે છે કે હે ભકતરાજ મહારાજ ! કૃપા કરીને અમારા ઉપર કાંઇ હુકમ ફરમાવો, હુકમ ફરમાવો; અમે તમારી સેવામાં હાજર છીએ, અમે તમારી સેવામાં હાજર છીએ; પણ શ્રદ્ધા-વાળા ભગતો સિદ્ધિઓની સામે પણ જોતા નથી ને આગળ ચાલ્યા જાય છે. કોઈ ઠેકાણે ભગવાનની ઇચ્છાના લેખો લખેલા પડેલા હોય છે અને તે વાંચવાની આસ્તિક ભકતોને રજા હોય છે; એટલે જ્યારે કોઇ કોઇ ભગતો ભગવાનની ઈચ્છાઓ વાંચે છે, ત્યારે હર્ષથી તેમનાં રૂવાંટાં ઉભાં થઈ જાય છે અને એ વખતેતેની આગળથી ઘણી જાતના ભેદના પડદા ઉચકાઈ જાય છે. કોઇ ઠે-કાણે ભગવાનનો મહિમા ગાતા દેવો દેખાય છે અને એ મહિમા-નાં એવાં સુંદર અને એવાં અદ્દભુત વર્ણનો કરે છે ને એવા ભાવ બતાવે છે કે તે મનુષ્યોની વાણીમાં કદિ પણ ઉતરી શકેજ નહિ; એટલે એવી અવર્ણનીય વાતોમાટે અમે કાંઇ વિશેષ કહી શકતા નથી.કોઈ ઠેકાણે ભગવાનના જ્ઞાનના ઝરા વહે છે.એ ઝરામાં જે શ્રદ્ધાળુ ભગત સ્નાન કરે તે ભગતનાં બધાં કામ બની જાય છે; કારણ કે આખું બ્રહ્માંડ તેની હથેળીમાં આવી પડે છે અને ભ્ર-

ભગવાનના હૃદયમાં તે ભગત પહોંચી જાય છે; કોઇ ઠેકાણે પ્રભુના પ્રેમની એવી લયલીનતા હોય છે કે એવી લયલીનતાનો આ જગતના માયિક લોકોને ખ્યાલ પણ આવી શકે નહિ;કારણ કે એ નવી દુનિયામાં જે પ્રભુપ્રેમી ભગતો છે તેઓની આંખમાંથી પ્રેમ ઝરે છે,તેઓની વાણીમાંથી પ્રેમ ઝરે છે, તેઓના ચહેરામાંથી પ્રેમઝરે છે તેઓના મસ્તક ઉપર પ્રેમનાં કીરણો ફર્યા કરે છે,તેઓના શ્વાસમાંથી પ્રેમ વહ્યા કરે છે; તેઓના સ્વાભાવિક આનંદમાંથી પ્રેમ વહ્યા કરે છે. ટુંકામાં એજ કે તેઓ પોતેજ પ્રેમની પ્રતિમા જેવા બની ગયેલા હોય છે.આવા પ્રભુપ્રેમી ભગતોનાં દર્શન થાય એ પણ બહુ દુર્લભ વાત છે; પણ નવી દુનિયામાં તો એવાં દર્શન ઠેકાણે ઠેકાણે થયા કરે છે.

હે હરિજનો! આવા આવા અનેક આનંદો આસ્તિક ભગતોની નવી દુનિયામાં હોય છે અને તે બધું શ્રદ્ધાળુ ભગતો અંદરની આંખોથી બહુ ખુલ્લી રીતે જોઇ શકે છે, તેથી તેઓના આનંદનો કાંઇ પાર રહેતો નથી; અને તેમાં વિશેષ ખુબી એ છે કે આ બધા પ્રસંગોમાં અને નવી દુનિયાનાં દરેક સ્થળોમાં અનંત બ્રહ્માંડના નાથ સર્વશકિતમાન પરમાત્મા પોતે હાજર હોય છે તથા તે પોતાના આશીર્વાદથી,પોતાની કૃપાથી,પોતાના પ્રેમથી અને પોતાના જ્ઞાનથી શ્રદ્ધાળુ ભગતોને ભીંજવી નાખે છે અને તેને ઉપરાઉપરિ અનેક જાતની અદ્ભુત બક્ષીસો આપીને પોતાના ઉપકારના સમુદ્રમાં ડૂબાવી દે છે. આવો આનંદ પોતાની શ્રદ્ધાની નવીન સૃષ્ટિમાં આસ્તિક ભગતો ભોગવે છે; માટે બંધુઓ અને બહેનો! અમે તમને વિનતિ કરીએ છીએ કે જો ભગવાનના આવા અલૌકિક આનંદો ભોગવવા હોય અને શ્રદ્ધાના બળથી નવી દુનિયાના દરવાજા ખોલી આવા મહા આનંદોમાં દાખલ થવું હોય તો જેમ બને તેમ સત્સંગમાં મચ્યાં રહેજો અને ભગવાનમાંથી આવેલી સાચી શ્રદ્ધાનું બળ રાખજો, આત્મિક શ્રદ્ધાનું બળ રાખજો અને દિનપ્રતિદિન તેમાં વધારો થાય તેમ કરજો એજ અમારી પ્રાર્થના છે.

ખરી ઓળખાણ થઇ શકશે; માટે ભાઇઓને બ્હેનો ! હવે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની આવી સાચી ઓળખાણ કરતાં શીખો, સાચી ઓળખાણ કરતાં શીખો.

૫–રાજાનું ચિત્ર પોતાના ઘરમાં હોય અને રાજાની વાતો પણ કરે; છતાં પણ ઘણા માણસોને રાજાની સાથે ઓળખાણ હોતી નથી; તેમજ ઘણાં માણસો પ્રભુની વાતો કરે છે અને પ્રતિમા પૂજે છે, છતાં પ્રભુ સાથે તેઓને ઓળખાણ હોતી નથી.

ઘણા લોકો એમ સમજે છે કે પ્રભુની વાતો કરીએ, પ્રભુનાં નામ લઇએ, પ્રભુનાં ભજન ગાઇએ અને પ્રભુની મૂર્તિ ઘરમાં રાખીએ એટલે પ્રભુ રાજી થઇ જાય છે; પણ મહાન ભક્તો કહે છે કે એ બધી બાબતો માત્ર શરૂઆતની છે, એમાં કાંઇ બહુ માલ નથી ને એટલાથીજ પ્રભુ કાંઇ રાજી થઇ જાય નહિ; કારણ કે એ બધી બાબતો અધુરી છે અને એકઠે એક જેવી છે, તથા જે અજ્ઞાની લોકો બીજું કાંઈ પણ ન કરતા હોય તેઓને રસ્તે ચડાવવા માટે છે; એટલે ખરા હરિજનોથી કાંઇ એવી બાબતોમાં સંતોષ માનીને બેસી રહેવાય નહિ; કારણ કે ઘરમાં રાજાની છબી રાખવી એ જૂદી વાત છે અને રાજાની સાથે ખાસ ઓળખાણ હોય એ જૂદી વાત છે.છબી તો સૌ કોઇ રાખી શકે છે પણ ઓળખાણ તો કોઇ ભાગ્યશાળીનેજ હોય છે; તેમજ પોતાને ગમે તેવાં કોઇકનાં બનાવેલાં ભજનો ગાવાં અથવા ઘરમાં મૂર્તિઓ–છબીઓ રાખવી અને નામ લીધા કરવું એમાં કાંઇ બહુ મોટી વાત નથી. જો કે એમ કરવું એ પણ વફાદારીની નિશાની છે અને એ પણ ધર્મનું એક ચિન્હ છે, એમા કાંઇ શક નથી; પણ તેટલાથીજ કાંઇ રાજી થઇ જવું નહિ, એટલાથીજ કાંઇ સાર્થકતા સમજી લેવી નહિ ને એટલાથીજ કાંઇ પ્રભુ રાજી થઇ જાય નહિ, પણ એ બધું કરવા માટે તો પ્રભુની સાથે સાચી ઓળખાણ કરવી જોઇએ; માટે હવે આપણે તે જાણવું જોઇએ કે પ્રભુની સાચી ઓળખાણ કેમ થઇ શકે ? અને જેને પ્રભુની સાચી ઓળ-

ખાણુ થયેલી હોય તેનાં લક્ષણો કેવાં હોય તે આપણે જ
જોઇએ. એ માટે મહાત્માઓ કહે છે કેઃ-

જ્યારે આપણો જીવ જાગે અને અંતરમાં ખરી તાલ
લાગે; જ્યારે જગતની વસ્તુઓનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાઈ જાય ને
મોહ ઓછો થઇ જાય; જ્યારે હું કોણ છું, અહીં શામાટે આ
છું, મારે પાછું ક્યાં જવું છે અને હાલના વખતનું મારૂં કર્તવ્ય
એ સમજાય; જ્યારે બ્રહ્માંડના નાથનો મહિમા સમજાય,
ખુબી સમજાય, તેનું સર્વવ્યાપકપણું સમજાય, તેનું નિર
પણું સમજાય અને તે પોતેજ આપણા અંતરમાં રહેલો છે
સમજાય; જ્યારે તેનાં દરેક કામોમાં તેની દયા દેખાય અને
સુખ વખતે તથા ખરેખરા દુઃખ વખતે પણ તેનો ઉપકાર મ
જ્યારે સંસારનું તથા આપણી જીંદગીનું બધું ચક્ર તેનાથી
છે એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય, જ્યારે બીજાં બધાં તત્ત્વોને જૂદ
ડતાં આવડે અને છેવટના એક પરમતત્ત્વ સાથે એકતા
ભવતાં આવડે; જ્યારે અંતરમાંથી બધી જાતના સંશયો
જાય, બધી જાતની વાસનાઓ બળી જાય અને બધી જાત
ચ્છાઓ પૂર્ણ થઈ જાય; જ્યારે એમ લાગે કે આ જગતમ
મેળવવાલાયક તત્ત્વ છે તે મને મળ્યું, જે જાણવાલાયક ત
તે મેં જાણ્યું અને આ જીંદગીનો જે હેતુ હતો તે પૂર્ણ
હવે મારે કંઇ જાણવાનું કે કરવાનું બાકી રહ્યું નથી એવી
ખરી છેક અંદરથી તૃપ્તિ થઈ જાય અને જ્યારે યત્ર યત્ર
શાન્તિ તત્ર તત્ર સમાધયઃ એવી દશા થઇ જાય ત્યારે જાણ
પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા સાથેખરી ઓળખાણુ થઇ છે. હવે
ભક્તને કે જે જ્ઞાનીને એવી ખરી ઓળખાણુ થઇ ગઇ હોય
લક્ષણો કેવાં હોય તે માટે મહાત્માઓ કહે છે કેઃ—

જેને પ્રભુ સાથે ઓળખાણુ થઈ ગઇ હોય તે ભક્તોનાં
વેણુ બદલાઇ ગયેલાં હોય છે, તેના આચારવિચારમાં નિર્દો
દઢતા તથા શાંતિ આવી ગયેલાં હોય છે. તેની વાણીમાં સ્વાભાવિક
રીતે શાસ્ત્રોના સિદ્ધાંતો ચાલ્યા આવે છે, તેના ચહેરા ઉપ
એક જાતનું કુદરતી ઉર હોય છે, તેના અંતરમાં ઉંચા પ્રકાર
ની કુદરતી શાંતિ હોય છે, વહેવારનાં મોટામાં મોટા સુખદુઃખન
ધક્કાઓ પણ તેમને કાંઇ અસર કરી શકતા નથી. ગમે તેવા સં

લોગો બદલાઈ જાય તોપણ તેઓના ઈશ્વરી જ્ઞાનમાં કાંઈ ખામી આવતી નથી. તે તો ઉલટું દિનપ્રતિદિન વધતુંજ જાય છે.મનુષ્ય-જાત સાથેની તથા જગતના જીવો સાથેની તેની બેહદ ભલાઈ હોય છે.તેઓને ઘણા પ્રકારની અનુકૂળતા હોય છતાં પણ બહુજ ટુંકા-માં તેઓ પોતાનો ગુજારો ચલાવી લે છે. તેઓની અંદર એક એવી જાતની સિદ્ધિ આવી જાય છે કે ઘણી બાબતોમાં તેઓની ઈચ્છામુજબ થઇ શકે છે. તેઓને પોતાનાં કામોમાં અણધારી મદદ મળ્યા કરે છે તથા જ્યાં કાંઈ સાધનો દેખાતાં ન હોય તેવે ઠેકાણે પણ તેઓને ફતેહ મળી જાય છે. તેઓ જગતના વ્યવ-હાર ચલાવે અથવા ન ચલાવે છતાં પણ તેઓનો જીવાત્મા પરમતત્ત્વમાંજ લાગેલો છે અને તેઓનો આનંદ એવો અલૌ-કિક હોય છે કે તેનો ખરો ખ્યાલ વહેવારી લોકોને આવી શકતો નથી.આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે જાણવું કે આ ભગતને પ્રભુની ઓળ-ખાણ થયેલી છે, અને જ્યારે એમ થાય ત્યારેજ જીંદગીની સાર્થ-કતા થાય છે; માટે માત્ર ગાવાબજાવવામાં કે વાતો કરવામાં તથા ઘરમાં મૂર્તિઓ કે ચિત્રો રાખવામાંજ રહી જાઓ માં;પણ અનંત બ્રહ્માંડના નાથની ઓળખાણ કરો. સર્વશક્તિમાન પ્રભુની ઓળ-ખાણ કરો. છેવટમાં છેવટના મહાન તત્ત્વની ઓળખાણ કરો અને સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપની ઓળખાણ કરી તેના આનંદના ભાગીઆ થાઓ અને પછી એ આનંદરૂપ બનો. એજ જીંદગીની સાર્થકતા છે, એજ મનુષ્યની પૂર્ણતા છે અને એજ જીંદગીનો અંતિમ હેતુ છે; માટે એ હેતુ પાર પાડી એવા પૂર્ણરૂપ તથા આનંદરૂપ થાઓ, એવા પૂર્ણરૂપ તથા આનંદરૂપ થાઓ.

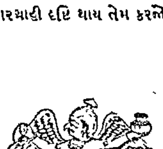
૬—શરતના ઘોડા ઉપર બેઠેલો સ્વાર આસપાસ નહિ જોતાં પોતાને જ્યાં પહોંચવું છે, ત્યાં જલદી કેમ પહોંચાય એજ જુએ છે; તેમજ બીજાના દોષ જોવામાં ન રહી જતાં આગળ વધો.

એક મહાત્મા એમ કહેતા કે આ દુનિયા છે તે શરતના મેદાન જેવી છે અને તેમાં જે માણસો છે તે શરતના દોડતા ઘોડાઓ જેવા છે. એ ઘોડામાં કોઇ આગળ નીકળી જાય છે ને કોઈ પાછળ રહી જાય છે; તેમજ માણસોમાંથી પણ કોઇ પ્રભુના રસ્તામાં આગળ નીકળી જાય છે અને કોઈ પાછળ રહી જાય છે. આસપાસના સંજોગોને લીધે તથા કુદરતના બળને લીધે આગળ નીકળી જવાય કે પાછળ રહી જવાય એ જૂદી વાત છે; પણ ઘણાં માણસો એવાં કાંઈ પણ ખાસ કારણોવિના તથા પોતાનામાં અતિશય શકિત હોય છતાં પણ પાછળ રહી જાય છે; માટે એવી રીતે પાછળ રહી જવાનાં કારણો જાણવાં જોઈએ. એ માટે સંતો કહે છે કે:—

શરતમાં દોડનાર ઘોડેસ્વાર જો આગળપાછળ જોવામાં રહી જાય અને પોતાની બાજુવાળા ઘોડેસ્વારો કેવી રીતે ચાલે છે તેની ગણત્રી કર્યા કરવામાં પોતાના વિચારોને રોકી રાખે તો તે શરતમાં ફતેહ મેળવી શકે નહિ અને પોતાનામાં શકિત હોય છતાં પણ બીજાઓની સામે જોયા કરવાના વાંકમાટેજ તે પાછળ રહી જાય એમાં કાંઈપણ શક નથી. આવીજ રીતે આપણે પણ આપણા કલ્યાણના રસ્તામાં બહુ આગળ વધી શકીએ તેમ છીએ; પણ બીજાઓના દોષ જોવામાં આપણે રહી જઇએ છીએ અને તેમાં આપણે આપણી શકિતઓને ખોઇ નાખીએ છીએ તેથી આપણે આગળ વધી શકતા નથી; કારણ કે પારકાના દોષ જોવાથી આપણા મનમાં ખરાબ વિચારો દાખલ થાય છે; પારકાના દોષ જોવાથી આપણો વખત ફોકટ જાય છે; પારકાના દોષ જોવાથી આપણા મનમાં એઓના દોષની ભાવનાઓ જામતી જાય છે; પારકાના દોષ જોવાથી આપણે નીચે ઉતરી જઈએ છીએ; પારકાના દોષ જોવાથી આપણે આપણું કર્તવ્ય ચુકી જઈએ છીએ; પારકાના દોષ જોવાથી આપણું ધર્મજ્ઞાન દબાતું જાય છે; પારકાના દોષ જોવાથી આપણી રહેણીકરણીમાં નબળાઈ આવતી જાય છે;

પારકાના દોષ જોવાથી આપણું મન કઠોર થતું જાય છે, પારકાના દોષ જોવાથી આપણી બુદ્ધિ સંકુચિત થતી જાય છે અને પારકાના દોષ જોવાથી આપણો જીવાત્મા પોતાની જગ્યા મરેની છોડીને બંધનમાં પડતો જાય છે. એ માટે એક બાનરાજ મહારાજ કહેતા કેઃ—

જે માણસ પારકાના દોષ જોવામાં રહી જાય છે તે પોતાનો સ્વાર્થ બગાડી નાખે છે, જે માણસ પારકાના દોષ જોવામાં રહી જાય તેની બધી શક્તિઓ અવળે રસ્તે વળી જાય છે; તેની ઘણી લાગણીઓ કઠોર થઇ જાય છે, તેની કેટલીક સારી વૃત્તિઓ મંદ પડી જાય છે; તેની કેટલીક શુભ ઇચ્છાઓ દબાઈ જાય છે; તેની કેટલીક ઉંચી ભાવનાઓ ખીલી શકતી નથી અને તેને માટે આગળ વધવાની જે જે તકો હોય તેના દરવાજા બંધ થતા જાય છે; કારણ કે દોષનું ધ્યાન કર્યા કરવાથી તથા તેનું મનન કર્યા કરવાથી ગુણો ખસતા જાય છે અને દોષો વધતા જાય છે. એમ થવાથી આગળ જતાં એવું બને છે કે પોતાનું ધારેલું નિશાન ચુકી જવાય છે અને તેને બદલે દોષોમાંજ રહી જવાય છે. આટલી બધી પડતી પારકાના દોષો જોવાને લીધેજ થાય છે અને જીંદગીની શરતમાં સંસારમાં સ્વર્ગ મેળવવાની શરતમાં અને મુઆ પછી મોક્ષ મેળવવાની શરતમાં હારી જવાય છે અને તે ફકત બીજાઓના દોષ જોવાની ભૂલને લીધેજ, માટે એથી પારકી પીડા સારૂ આટલી બધી ખરાબીમાં ન ઉતરી જવાય એ સંભાળજો અને એને બદલે ગુણગ્રાહક દૃષ્ટિ થાય, સારગ્રાહી દૃષ્ટિ થાય તેમ કરજો; એજ અમારી વિનતિ છે.

૭–સૂરજની સામે રહેવાથી જેમ છાયા પછવાડે રહે છે, તેમ પ્રભુની સન્મુખ રહેવાથી સંસાર પછવાડે રહે છે અને તેથી પછી તેનો મોહ રહેતો નથી.

મનુષ્યની જીંદગીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે કે પૂર્ણતાએ પહોંચવું; માટે પૂર્ણતા એટલે શું એ જાણવું જોઈએ.એ માટે શાસ્ત્રમાં એમ કહેલું છે કે મોક્ષનું બીજું નામ પૂર્ણતા છે. જ્યારે બધી જાતનાં દુઃખોની સમાપ્તિ થઈ જાય, જ્યારે અખૂટ ને અનંત કાળસુધીનો આનંદ મેળવી શકાય, જ્યારે કોઇપણ જાતનાં બંધનો રહે નહિ, જ્યારે જે કરવાનું હોય તે કરી લેવાય, જે મેળવવાનું હોય તે મેળવી લેવાય અને જે પામવાનું હોય તે પામી જવાય ત્યારે તે સ્થિતિને પૂર્ણતા કહે છે. આવી છેવટની ઉંચામાં ઉંચી સ્થિતિ મેળવવા સારૂ મનુષ્યની જીંદગી છે; માટે પૂર્ણતાએ પહોંચવું એ આપણી મુખ્ય ફરજ છે.

પૂર્ણતાનું સ્વરૂપ જાણ્યા પછી હવે આપણે એ જાણવું જોઇએ કે કેવી રીતે પૂર્ણતાએ પહોંચી શકાય ? કારણ કે પૂર્ણતા એ રમતની વાત નથી; પૂર્ણતા એ કાંઇ નાનીસુની બાબત નથી અને પૂર્ણતા એ કાંઇ આ કાનેથી સાંભળી આ કાનેથી કાઢી નાખવા જેવી બાબત નથી; પણ પૂર્ણતા એ ઉંચામાં ઉંચું શિખર છે; પૂર્ણતા એ છેલ્લામાં છેલ્લી સ્થિતિ છે અને પૂર્ણતા એ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે; માટે પૂર્ણતા મેળવવાના ઉપાય તથા તેની કુંચીઓ જાણવી જોઇએ. તે માટે સંતો કહે છે કેઃ–

પ્રભુને પામવા માટે ધર્મના અનેક રસ્તાઓ છે અને જૂદા જૂદા દેશકાળમાં જૂદા જૂદા અધિકારીઓમાટે તે દરેક રસ્તાની જરૂર છે; પણ અનેક રસ્તાઓની વચ્ચે પણ કેટલાક રસ્તા બહુજ ટુંકા તથા બહુજ સહેલા પણ હોય છે. તેવો કોઈ સહેલો રસ્તો આપણને જોઇએ છીએ; પણ એવો સહેલો રસ્તો બીનઅનુભવી માણસોને મળી શકતો નથી. તે તો જે સંતોએ ધર્મના ઘણા રસ્તા જોયેલા હોય ને તેમાં જેઓ જીંદગી ગાળતા હોય તે કહી શકે. એવા અનુભવી સંતો કહે છે કે સૂરજની સામે રહેવાથી જેમ છાયા પાછળ રહી જાય છે, તેમ પ્રભુની સન્મુખ રહેવાથી સંસાર પાછળ રહી જાય છે અને જ્યારે સંસાર પાછળ રહે ત્યારે બહુ સહેલાઈથી ધર્મના રસ્તામાં આ-

ગળ વધી શકાય છે. આ ઉપાય સહેલામાં સહેલો છે; માટે એને લગતી વધારે હકીકતો ચોખ્ખી રીતે જાણી લેવી જોઈએ.

બંધુઓ ! હમણાં પ્રભુ આપણી પાછળ છે અને સંસાર આપણી સન્મુખ છે, તેથી આપણો જીવ માયાના મોહમાં રહી જાય છે; સંસાર આપણી સન્મુખ છે તેથી સંસારની વાસનાઓ આપણા મનમાં સ્ફુર્યા કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ સંસાર આપણી સન્મુખ છે તેથી આપણને આપણાં જે કામો ન થાય તે માટે દિલગીરી લાગે છે; તેથી આપણા મનને અનેક જાતના ધક્કા લાગ્યા કરે છે; તેથી આપણને અનેક જાતની વગરમફતની ચિંતાઓ થયા કરે છે;તેથી આપણી જીંદગી નજીવી નજીવી બાબતોમાં તથા નજીવા નજીવા વિચારોમાં ચાલી જાય છે;તેથી આપણે રોતીસુરત જેવા રહી જઇએ છીએ અને તેથી જે ચીજમાં કાંઇ પણ માલ ન હોય તેવી વસ્તુઓ પણ આપણને બહુ મોટી મોટી લાગ્યા કરે છે. આ બધું સંસારને સન્મુખ રાખવાથી થાય છે અને જ્યાંસુધી સંસાર સન્મુખ હોય ત્યાંસુધી આ બધું થાય તેમાં કાંઈ નવાઇ નથી; કારણ કે સંસારને જોવાની બે દૃષ્ટિ છે. તેમાં સંસારને સન્મુખ રાખીને જોવાય તે દૃષ્ટિએ જોતાં સંસાર -કાંઇક જૂદોજ દેખાય છે અને બીજી દૃષ્ટિએ જોતાં એટલે કે ઈશ્વરને સન્મુખ રાખીને પછી સંસારને જોતાં તે કાંઇ જૂદીજ જાતનો દેખાય છે; કારણ કે જ્યારે ઈશ્વરને સન્મુખ રાખીને સંસારને જોઈએ છીએ ત્યારે તે કુદરતી મહાન પ્રકાશની અંદર સંસારનું યથાર્થ સ્વરૂપ દેખાઈ જાય છે;પણ જ્યારે સંસારને નજર આગળ રાખીએ અને પ્રભુને પાછળ રાખીએ, ત્યારે સંસારનું ખરૂં સ્વરૂપ જણાતું નથી. એ વખતે સંસારનું ભ્રાંતિવાળું સ્વરૂપજ દેખાય છે;એ વખતે સંસારનું મોહવાળું સ્વરૂપજ દેખાય છે;એ વખતે સંસારનું સ્વરૂપ તે સરી જતો હોય ને આપણા હાથમાં આવેલી આપણી કામની વસ્તુઓ ચાલી જતી હોય તેવું દેખાય છે અને એ વખતે સંસારની વસ્તુઓની જેટલી ખરી કિંમત હોય તે કરતાં સેંકડો ને હજારોગણી તેની વધારે મોટી કિંમતો દેખાય છે; તેથી મન મોહમાં પડી જાય છે તથા મોહને લીધે એમ ન થાય અને સંસારનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાય તે સારૂ આપણે સર્વશક્તિમાન મહાન ઇશ્વરને આપણે સન્મુખ રાખતાં શીખવું જોઇએ.

બંધુઓ ! જ્યારે ઈશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે, ત્યારે આપણું જીવન બદલાઇ જશે; જ્યારે ઈશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે ત્યારે આપણે આનંદરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે શાંતિસ્વરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે જ્ઞાનસ્વરૂપ થઇ શકશું; તેથી એવે વખતે આપણી એવી સ્થિતિ થશે કે આપણને સંસારની કોઇ પણ વસ્તુઓ મોહ ઉપજાવી શકશે નહિ. સંસારની સારીમાઠી કોઇપણ બાબત આપણા મનને બહુ મોટા ધક્કા મારી શકશે નહિ. જગતનું સ્વરૂપ બરોબર સમજાઇ જવાથી કોઇપણ જાતના વિકારો જોર કરી શકશે નહિ કે દુઃખ દઈ શકશે નહિ;અને ઈશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી જીંદગીની જરૂરીઆત, જીંદગીની કિંમત, જીંદગીનો ઉપયોગ તથા જીંદગીની સાર્થકતા કેવી રીતે થાય તે બધી બાબતો બહુ સહેલાઈથી એની મેળે મેળે સમજી શકાશે. તેથી વાણીની અંદર નવી જાતનું બળ આવી જશે, દેહની અંદર સ્ફુર્તિ આવી જશે, ઈંદ્રિયોની દોડ હમણાં જે બાજુ તરફ છે તેથી ઉલટી દિશામાં તેઓની દોડ થવા માંડશે. એટલે કે હમણાં ઇંદ્રિયો ક્રોધ તરફ દોડે છે તેને બદલે ઈશ્વરસન્મુખ રહ્યાથી તેઓ શાંતિ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો કામ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે પવિત્રતા તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો અદેખાઇ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ભ્રાતૃભાવ તથા અભેદભાવ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો લોભ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ઉદારતા તરફ દોડશે અને હમણાં ઇંદ્રિયો અભિમાન તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે આત્મસ્વરૂપ તરફ દોડશે. આવી રીતે ઇંદ્રિયોનું દોડવું ઉલટાઇ જશે અને તેજ પ્રમાણે બીજી બધી જાતની લાગણીઓમાં તથા શકિતઓમાં ફેરફાર થઇ જશે, તેથી આ સંસારની અંદરજ સ્વર્ગ ભોગવી શકાશે અને આ જીંદગીમાંજ સ્વર્ગની જીંદગી ભોગવી શકાશે. સ્વર્ગની જીંદગી એટલી બધી ઉંચી હોય છે કે તેનો આપણને હમણાં ખરો ખ્યાલ પણ આવી શકે નહિ—એટલી બધી ઉંચાઈએ ઇશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી પહોંચી શકાય છે; માટે જો જીંદગી સુધારવી હોય અને તેની ખરેખરી ખુબી અનુભવવી હોય તો સર્વશકિતમાન મહાન ઇશ્વરને સન્મુખ રાખતાં શીખો; એટલે તેના ગુણો,તેની શકિતઓ,તેનું ઐશ્વર્ય,તેનું બળ,તેનું અભયપણું તથા તેનું અમરપણું તમને ધીરે ધીરે મળી શકશે;માટે પરમ-

કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો–પરમ કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો.

૮–લશ્કરી સિપાઇઓ લડાઇની કવાયત કરી બતાવે એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ જ્યારે ખરી લડાઇમાં બહાદુરી બતાવે ત્યારેજ તેમની ખુબી કહેવાય; તેમજ ધર્મની વાતો કહેવી કે ક્રિયાઓ કરવી એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ મુશ્કેલીના વખતમાં પણ બરોબર ધર્મ પાળવો એજ મોટી વાત છે.

હાલના વખતમાં એક તરફથી જેમ સલાહશાંતિનાં સાધનો વધતાં જાય છે, તેમ બીજી તરફથી લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે; તેથી કોઇ પણ એક રાજ્ય પાસે જ્યારે લડાઇનું કાંઇ નવું સાધન તૈયાર થાય ત્યારે તે જોઇને બીજા રાજ્યવાળાને ભય લાગે છે, તેથી તેઓ એ કરતાં વધારે સારૂં સાધન મેળવવાની તજવીજ કરે છે. એવી હરિફાઇને લીધે સુધરેલી પ્રજાઓમાં જેમ નવી નવી શોધખોળનાં સાધનો વધતાં જાય છે તેમજ લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે અને એ નવાં નવાં સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તે સારૂ લશ્કરી સિપાઇઓ પાસે ખોટી લડાઇ કરાવવામાં આવે છે. એ વખતે એકજ લશ્કરમાંથી બે જૂદી જૂદી પાર્ટીઓ થાય છે અને તેઓ જાણે એકબીજાના દુશ્મનો હોય તેમ ખોટી લડાઇ કરે છે. એ લડાઇવખતે માટીના તથા લાકડાના કિલ્લાઓ કેમ બનાવવા, ખાઇઓ કેમ ખોદવી, નિશાનબાજી કેમ કરવી, દુશ્મનો સામેથી આવતા હોય તો શું કરવું, ઘેરાઇ ગયા હોય ત્યારે શું કરવું, કોઇ ઘાયલ થાય ત્યારે તેને માટે શું તજવીજ કરવી, દુશ્મનો દેખાતા નહોય ત્યારે તેની બાતમી મેળવવા માટે શું ઉપાયો કરવા–એ બધી બાબતો બરાબર રીતે કરી બતાવે છે. આવીજ રીતે દરિયામાં વહાણોની ખોટી લડાઇમાં પણ બહુ મોટી ધામધૂમ થાય છે. વધુમા વધુ ઝડપથી બોટોને કેમ હંકારવી, ઘણી બોટોની વચ્ચેથી સાંકડા માર્ગમાંથી સહીસલામત રીતે પોતાની બોટને કેમ કાઢી જવી, અજવાળાની મદદવિના

બંધુઓ ! જ્યારે ઇશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે, ત્યારે આપણું જીવન બદલાઇ જશે; જ્યારે ઇશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે ત્યારે આપણે આનંદરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે શાંતિસ્વરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે જ્ઞાનસ્વરૂપ થઇ શકશું; તેથી એવે વખતે આપણી એવી સ્થિતિ થશે કે આપણને સંસારની કોઇ પણ વસ્તુઓ મોહ ઉપજાવી શકશે નહિ. સંસારની સારીમાઠી કોઇપણ બાબત આપણા મનને બહુ મોટા ધક્કા મારી શકશે નહિ. જગતનું સ્વરૂપ બરોબર સમજાઇ જવાથી કોઇપણ જાતના વિકારો જોર કરી શકશે નહિ કે દુઃખ દઈ શકશે નહિ;અને ઇશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી જીંદગીની જરૂરીઆત, જીંદગીની કિંમત, જીંદગીનો ઉપયોગ તથા જીંદગીની સાર્થકતા કેવી રીતે થાય તે બધી બાબતો બહુ સહેલાઈથી એની મેળે મેળે સમજી શકાશે. તેથી વાણીની અંદર નવી જાતનું બળ આવી જશે, દેહની અંદર સ્ફુર્તિ આવી જશે, ઈંદ્રિયોની દોડ હમણાં જે બાજુ તરફ છે તેથી ઉલટી દિશામાં તેઓની દોડ થવા માંડશે. એટલે કે હમણાં ઇંદ્રિયો ક્રોધ તરફ દોડે છે તેને બદલે ઇશ્વરસન્મુખ રહ્યાથી તેઓ શાંતિ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો કામ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે પવિત્રતા તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો અદેખાઇ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ભ્રાતૃભાવ તથા અભેદભાવ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો લોભ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ઉદારતા તરફ દોડશે અને હમણાં ઇંદ્રિયો અભિમાન તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે આત્મસ્વરૂપ તરફ દોડશે. આવી રીતે ઇંદ્રિયોનું દોડવું ઉલટાઇ જશે અને તેજ પ્રમાણે બીજી બધી જાતની લાગણીઓમાં તથા શકિતઓમાં ફેરફાર થઇ જશે, તેથી આ સંસારની અંદરજ સ્વર્ગ ભોગવી શકાશે અને આ જીંદગીમાંજ સ્વર્ગની જીંદગી ભોગવી શકાશે. સ્વર્ગની જીંદગી એટલી બધી ઉંચી હોય છે કે તેનો આપણને હમણાં ખરો ખ્યાલ પણ આવી શકે નહિ—એટલી બધી ઉંચાઈએ ઇશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી પહોંચી શકાય છે; માટે જો જીંદગી સુધારવી હોય અને તેની ખરેખરી ખુબી અનુભવવી હોય તો સર્વશકિતમાન મહાન ઇશ્વરને સન્મુખ રાખતાં શીખો; એટલે તેના ગુણો,તેની શકિતઓ,તેનું ઐશ્વર્ય,તેનું બળ,તેનું અભયપણું તથા તેનું અમરપણું તમને ધીરે ધીરે મળી શકશે;માટે પરમ-

કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો–પરમ કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો.

૮–લશ્કરી સિપાઇઓ લડાઇની કવાયત કરી બતાવે એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ જ્યારે ખરી લડાઇમાં બહાદુરી બતાવે ત્યારેજ તેમની ખુબી કહેવાય; તેમજ ધર્મની વાતો કહેવી કે ક્રિયાઓ કરવી એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ મુશ્કેલીના વખતમાં પણ બરોબર ધર્મ પાળવો એજ મોટી વાત છે.

હાલના વખતમાં એક તરફથી જેમ સલાહશાંતિનાં સાધનો વધતાં જાય છે, તેમ બીજી તરફથી લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે; તેથી કોઇ પણ એક રાજ્ય પાસે જ્યારે લડાઇનું કાંઇ નવું સાધન તૈયાર થાય ત્યારે તે જોઇને બીજા રાજ્યવાળાને ભય લાગે છે, તેથી તેઓ એ કરતાં વધારે સારૂં સાધન મેળવવાની તજવીજ કરે છે. એવી હરિફાઇને લીધે સુધરેલી પ્રજાઓમાં જેમ નવી નવી શોધખોળનાં સાધનો વધતાં જાય છે તેમજ લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે અને એ નવાં નવાં સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તે સારૂ લશ્કરી સિપાઇઓ પાસે ખોટી લડાઇ કરાવવામાં આવે છે. એ વખતે એકજ લશ્કરમાંથી બે જૂદી જૂદી પાર્ટીઓ થાય છે અને તેઓ જાણે એકબીજાના દુશ્મનો હોય તેમ ખોટી લડાઈ કરે છે. એ લડાઈવખતે માટીના તથા લાકડાના કિલ્લાઓ કેમ બનાવવા, ખાઇઓ કેમ ખોદવી, નિશાનબાજી કેમ કરવી, દુશ્મનો સામેથી આવતા હોય તો શું કરવું, ઘેરાઈ ગયા હોય ત્યારે શું કરવું, કોઇ ઘાયલ થાય ત્યારે તેને માટે શું તજવીજ કરવી, દુશ્મનો દેખાતા ન હોય ત્યારે તેની બાતમી મેળવવા માટે શું ઉપાયો કરવા–એ બધી બાબતો બરાબર રીતે કરી બતાવે છે. આવીજ રીતે દરિયામાં વહાણોની ખોટી લડાઇમાં પણ બહુ મોટી ધામધૂમ થાય છે. વધુમા વધુ ઝડપથી બોટોને કેમ હંકારવી, ઘણી બોટોની વચ્ચેથી સાંકડા માર્ગમાંથી સહીસલામત રીતે પોતાની બોટને કેમ કાઢી જવી, અજવાળાની મદદવિના

બંધુઓ ! જ્યારે ઈશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે, ત્યારે આપણું જીવન બદલાઈ જશે; જ્યારે ઈશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે ત્યારે આપણે આનંદરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે શાંતિસ્વરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે જ્ઞાનસ્વરૂપ થઈ શકશું; તેથી એવે વખતે આપણી એવી સ્થિતિ થશે કે આપણને સંસારની કોઈ પણ વસ્તુઓ મોહ ઉપજાવી શકશે નહિ. સંસારની સારીમાઠી કોઈપણ બાબત આપણા મનને બહુ મોટા ધક્કા મારી શકશે નહિ. જગતનું સ્વરૂપ બરોબર સમજાઈ જવાથી કોઈપણ જાતના વિકારો જોર કરી શકશે નહિ કે દુઃખ દઈ શકશે નહિ;અને ઈશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી જીંદગીની જરૂરીઆત, જીંદગીની કિંમત, જીંદગીનો ઉપયોગ તથા જીંદગીની સાર્થકતા કેવી રીતે થાય તે બધી બાબતો બહુ સહેલાઈથી એની મેળે મેળે સમજી શકાશે. તેથી વાણીની અંદર નવી જાતનું બળ આવી જશે, દેહની અંદર સ્ફુર્તિ આવી જશે, ઇંદ્રિયોની દોડ હમણાં જે બાજુ તરફ છે તેથી ઉલટી દિશામાં તેઓની દોડ થવા માંડશે. એટલે કે હમણાં ઇંદ્રિયો ક્રોધ તરફ દોડે છે તેને બદલે ઈશ્વરસન્મુખ રહ્યાથી તેઓ શાંતિ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો કામ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે પવિત્રતા તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો અદેખાઈ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ભ્રાતૃભાવ તથા અભેદભાવ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો લોભ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ઉદારતા તરફ દોડશે અને હમણાં ઇંદ્રિયો અભિમાન તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે આત્મસ્વરૂપ તરફ દોડશે. આવી રીતે ઇંદ્રિયોનું દોડવું ઉલટાઇ જશે અને તેજ પ્રમાણે બીજી બધી જાતની લાગણીઓમાં તથા શકિતઓમાં ફેરફાર થઇ જશે, તેથી આ સંસારની અંદરજ સ્વર્ગ ભોગવી શકાશે અને આ જીંદગીમાંજ સ્વર્ગની જીંદગી ભોગવી શકાશે. સ્વર્ગની જીંદગી એટલી બધી ઉંચી હોય છે કે તેનો આપણને હમણાં ખરો ખ્યાલ પણ આવી શકે નહિ—એટલી બધી ઉંચાઈએ ઇશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી પહોંચી શકાય છે; માટે જો જીંદગી સુધારવી હોય અને તેની ખરેખરી ખુબી અનુભવવી હોય તો સર્વશકિતમાન મહાન ઇશ્વરને સન્મુખ રાખતાં શીખો; એટલે તેના ગુણો,તેની શકિતઓ,તેનું ઐશ્વર્ય,તેનું બળ,તેનું અભયપણું તથા તેનું અમરપણું તમને ધીરે ધીરે મળી શકશે;માટે પરમ-

કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો–પરમ કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો.

૯–લશ્કરી સિપાઇઓ લડાઇની કવાયત કરી બતાવે એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ જ્યારે ખરી લડાઇમાં બહાદુરી બતાવે ત્યારેજ તેમની ખુબી કહેવાય; તેમજ ધર્મની વાતો કહેવી કે ક્રિયાઓ કરવી એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ મુશ્કેલીના વખતમાં પણ બરોબર ધર્મ પાળવો એજ મોટી વાત છે.

હાલના વખતમાં એક તરફથી જેમ સલાહશાંતિનાં સાધનો વધતાં જાય છે, તેમ બીજી તરફથી લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે; તેથી કોઇ પણ એક રાજ્ય પાસે જ્યારે લડાઇનું કાંઇ નવું સાધન તૈયાર થાય ત્યારે તે જોઇને બીજા રાજ્યવાળાને ભય લાગે છે, તેથી તેઓ એ કરતાં વધારે સારૂં સાધન મેળવવાની તજવીજ કરે છે. એવી હરિફાઇને લીધે સુધરેલી પ્રજાઓમાં જેમ નવી નવી શોધખોળનાં સાધનો વધતાં જાય છે તેમજ લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે અને એ નવાં નવાં સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તે સારૂ લશ્કરી સિપાઇઓ પાસે ખોટી લડાઇ કરાવવામાં આવે છે. એ વખતે એકજ લશ્કરમાંથી બે જુદી જુદી પાર્ટીઓ થાય છે અને તેઓ જાણે એકબીજાના દુશ્મનો હોય તેમ ખોટી લડાઇ કરે છે. એ લડાઇવખતે માટીના તથા લાકડાના કિલ્લાઓ કેમ બનાવવા, ખાઇઓ કેમ ખોદવી, નિશાનબાજી કેમ કરવી, દુશ્મનો સામેથી આવતા હોય તો શું કરવું, ઘેરાઇ ગયા હોય ત્યારે શું કરવું, કોઇ ઘાયલ થાય ત્યારે તેને માટે શું તજવીજ કરવી, દુશ્મનો દેખાતા ન હોય ત્યારે તેની બાતમી મેળવવા માટે શું ઉપાયો કરવા–એ બધી બાબતો બરાબર રીતે કરી બતાવે છે. આવીજ રીતે દરિયામાં વહાણોની ખોટી લડાઇમાં પણ બહુ મોટી ધામધૂમ થાય છે. વધુમા વધુ ઝડપથી બોટોને કેમ હંકારવી, પછી બોટોની વચ્ચેથી સાંકડા માર્ગમાંથી સહીસલામત રીતે પોતાની બોટને કેમ કાઢી જવી, અજવાળાની મદદવિના

બંધુઓ ! જ્યારે ઈશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે, ત્યારે આપણું જીવન બદલાઈ જશે; જ્યારે ઈશ્વર આપણી સન્મુખ રહેશે ત્યારે આપણે આનંદરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે શાંતિસ્વરૂપ બની શકશું; ત્યારે આપણે જ્ઞાનસ્વરૂપ થઈ શકશું; તેથી એવે વખતે આપણી એવી સ્થિતિ થશે કે આપણને સંસારની કોઈ પણ વસ્તુઓ મોહ ઉપજાવી શકશે નહિ. સંસારની સારીમાઠી કોઈપણ બાબત આપણા મનને બહુ મોટા ધક્કા મારી શકશે નહિ. જગતનું સ્વરૂપ બરોબર સમજાઈ જવાથી કોઈપણ જાતના વિકારો જોર કરી શકશે નહિ કે દુઃખ દઈ શકશે નહિ; અને ઈશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી જીંદગીની જરૂરીઆત, જીંદગીની કિંમત, જીંદગીનો ઉપયોગ તથા જીંદગીની સાર્થકતા કેવી રીતે થાય તે બધી બાબતો બહુ સહેલાઈથી એની મેળે મેળે સમજી શકાશે. તેથી વાણીની અંદર નવી જાતનું બળ આવી જશે, દેહની અંદર સ્ફુર્તિ આવી જશે, ઈંદ્રિયોની દોડ હમણાં જે બાજુ તરફ છે તેથી ઉલટી દિશામાં તેઓની દોડ થવા માંડશે. એટલે કે હમણાં ઈંદ્રિયો ક્રોધ તરફ દોડે છે તેને બદલે ઈશ્વરસન્મુખ રહ્યાથી તેઓ શાંતિ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો કામ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે પવિત્રતા તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો અદેખાઈ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ભ્રાતૃભાવ તથા અભેદભાવ તરફ દોડશે; હમણાં ઇંદ્રિયો લોભ તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે ઉદારતા તરફ દોડશે અને હમણાં ઇંદ્રિયો અભિમાન તરફ દોડે છે તેને બદલે પછી તે આત્મસ્વરૂપ તરફ દોડશે. આવી રીતે ઇંદ્રિયોનું દોડવું ઉલટાઇ જશે અને તેજ પ્રમાણે બીજી બધી જાતની લાગણીઓમાં તથા શકિતઓમાં ફેરફાર થઇ જશે, તેથી આ સંસારની અંદરજ સ્વર્ગ ભોગવી શકાશે અને આ જીંદગીમાંજ સ્વર્ગની જીંદગી ભોગવી શકાશે. સ્વર્ગની જીંદગી એટલી બધી ઉંચી હોય છે કે તેનો આપણને હમણાં ખરો ખ્યાલ પણ આવી શકે નહિ—એટલી બધી ઉંચાઈએ ઇશ્વરને સન્મુખ રાખવાથી પહોંચી શકાય છે; માટે જો જીંદગી સુધારવી હોય અને તેની ખરેખરી ખુબી અનુભવવી હોય તો સર્વશકિતમાન મહાન ઇશ્વરને સન્મુખ રાખતાં શીખો; એટલે તેના ગુણો, તેની શકિતઓ, તેનું ઐશ્વર્ય, તેનું બળ, તેનું અભયપણું તથા તેનું અમરપણું તમને ધીરે ધીરે મળી શકશે; માટે પરમ-

કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો—પરમ કૃપાળુ પિતા મહાન પ્રભુને સન્મુખ રાખતાં શીખો.

૮–લશ્કરી સિપાઇઓ લડાઇની કવાયત કરી બતાવે એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ જ્યારે ખરી લડાઇમાં બહાદુરી બતાવે ત્યારેજ તેમની ખુબી કહેવાય; તેમજ ધર્મની વાતો કહેવી કે ક્રિયાઓ કરવી એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી; પણ મુશ્કેલીના વખતમાં પણ બરોબર ધર્મ પાળવો એજ મોટી વાત છે.

હાલના વખતમાં એક તરફથી જેમ સલાહશાંતિનાં સાધનો વધતાં જાય છે, તેમ બીજી તરફથી લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે; તેથી કોઇ પણ એક રાજ્ય પાસે જ્યારે લડાઇનું કાંઇ નવું સાધન તૈયાર થાય ત્યારે તે જોઇને બીજા રાજ્યવાળાને ભય લાગે છે, તેથી તેઓ એ કરતાં વધારે સારૂં સાધન મેળવવાની તજવીજ કરે છે. એવી હરિફાઇને લીધે સુધરેલી પ્રજાઓમાં જેમ નવી નવી શોધખોળનાં સાધનો વધતાં જાય છે તેમજ લડાઇનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે અને એ નવાં નવાં સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તે સારૂ લશ્કરી સિપાઇઓ પાસે ખોટી લડાઇ કરાવવામાં આવે છે. એ વખતે એકજ લશ્કરમાંથી બે જૂદી જૂદી પાર્ટીઓ થાય છે અને તેઓ જાણે એકબીજાના દુશ્મનો હોય તેમ ખોટી લડાઇ કરે છે. એ લડાઇવખતે માટીના તથા લાકડાના કિલ્લાઓ કેમ બનાવવા, ખાઇઓ કેમ ખોદવી, નિશાનબાજી કેમ કરવી, દુશ્મનો સામેથી આવતા હોય તો શું કરવું, ઘેરાઇ ગયા હોય ત્યારે શું કરવું, કોઇ ઘાયલ થાય ત્યારે તેને માટે શું તજવીજ કરવી, દુશ્મનો દેખાતા ન હોય ત્યારે તેની બાતમી મેળવવા માટે શું ઉપાયો કરવા—એ બધી બાબતો બરાબર રીતે કરી બતાવે છે. આવીજ રીતે દરિયામાં વહાણોની ખોટી લડાઇમાં પણ બહુ મોટી ધામધૂમ થાય છે. વધુમાં વધુ ઝડપથી બોટોને કેમ હંકારવી, ઘણી બોટોની વચ્ચેથી સાંકડા માર્ગમાંથી સહીસલામત રીતે પોતાની બોટને કેમ કાઢી જવી, અજવાળાની મદદવિના

એ બધું કાંઈ સમૃદ્ધિ કે વૈભવોમાં નથી. સમૃદ્ધિ તથા વૈભવો એ તો તેનાં સાધનો છે. એ પોતે કાંઈ સુખ નથી. સુખ તો ઇશ્વરીજ્ઞાનમાં છે; માટે ધર્મના જ્ઞાનવિના જો એકલી સમૃદ્ધિ વધી જાય અથવા વૈભવો વધી જાય તો તેથી ઉલટી ખરાબી થાય છે. જ્ઞાન વિનાના વૈભવોથી જીંદગી જલદી ઘસાઈ જાય છે,જ્ઞાનવિનાના વૈભવોથી હૃદયની ઘણી શકિતઓ નાશ પામી જાય છે, જ્ઞાન વિનાના વૈભવોથી અનેક જાતના વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે, જ્ઞાન વિનાના વૈભવોથી ઘણા માણસો પોતાના મગજનું સમતોલપણું ખોઇ દે છે, જ્ઞાન વિનાના વૈભવોથી ઘણા માણસો રોગી બના જાય છે, જ્ઞાન વગરના વૈભવોથી વગરમફતના ઘરારના કજીઆઓ ઉભા થાય છે અને જ્ઞાનવિનાના વૈભવોથી ઘણાં માણસો વગરમોતે માર્યાં જાય છે અને એમ થાય તેમાં કાંઇ નવાઈ પણ નથી;કારણ કે વાંદરાના હાથમાં તલવાર હોય તો તેનો સારો ઉપયોગ તો કયારેકજ થાય છે. બાકી વધુ ભાગે તો તેનો માઠો ઉપયોગ થાય છે. તેમજ જે માણસો અજ્ઞાની છે ને ધર્મજ્ઞાન વિનાના છે તેઓ વાંદરાના જેવા સ્વભાવવાળા છે અને જગતની જે બહારની સમૃદ્ધિ છે તથા તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા જે વૈભવો છે, તે તલવાર જેવા છે. એટલે તેમાથી સારૂં પરિણામ તો કયારેકજ આવે છે. બાકી તો હમેશાં દરેક ઠેકાણે તેમાંથી ઉલટાં દુ:ખજ ઉત્પન્ન થાય છે; માટે હવેથી સમજી લો કે એકલી સમૃદ્ધિ કે એકલા વૈભવો કાંઇ ખરૂં સુખ આપી શકે નહિ; પણ તેની સાથે જો ઇશ્વરી જ્ઞાન હોય તો એ બાબતો ખરૂં સુખ ને ખરી શાંતિ આપી શકે. એ વિના તો તે બધું ઉલટું ઉપાધિરૂપ થઇ પડે. એમ ન થાય માટે જેમ સમૃદ્ધિ મેળવવાની પ્રબળ ઇચ્છા રાખો છો અને વૈભવો ભોગવવા અનેક જાતનાં વલખાં મારો છો, તેમ ઇશ્વરી જ્ઞાન મેળવવા માટે પણ કાંઇક થોડીઘણી મહેનત કરો. સમૃદ્ધિ મેળવવા માટે જેટલી મહેનત કરો છો તેનો દશમો ભાગ પણ જો ઇશ્વરી જ્ઞાન મેળવવા માટે મહેનત કરશો તો તમારી સમૃદ્ધિ તમને હાલના કરતાં સેંકડોગણું વધારે સુખ આપી શકશે; પણ જો ધર્મજ્ઞાન મેળવવાની બાબતમાં તદ્દન બેદરકારી રાખશો અને એકલા વૈભવોની પાછળજ દોડશો તો તેમાંથી પરિણામે ઉલટી બહુ ખરાબીજ થશે. એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો અને એવી ખરાબી ન થાય પણ તેને બદલે તમારા વૈભવો તથા તમારી

સમૃદ્ધિ તમોને શાંતિ આપનારી થાય તે સારૂ તમે ઇશ્વરી જ્ઞાન મેળવવાની કોશીશ કરજો; ઇશ્વરી જ્ઞાન મેળવવાની કોશીશ કરજો; કારણ કે એવા જ્ઞાનવિના સમૃદ્ધિ ટકતી નથી, શોભતી નથી અને શાંતિ આપી શકતી નથી; માટે એ બધું મેળવવા સારૂ સમૃદ્ધિ મેળવવાની સાથે સાથે ઇશ્વરી જ્ઞાન મેળવવાની પણ ખાસ કાળજી રાખજો, એમ મારી તમને વિનતિ છે.

૧૦—લાયકાત મેળવ્યા વિના ઇશ્વરીજ્ઞાન મળતું નથી.

આપણાં શાસ્ત્રોની અંદર અધિકાર ઉપર બહુ ભાર મૂકેલો છે અને વારંવાર ઠેકાણે ઠેકાણે કહેલું છે કે, અધિકાર મેળવ્યા વિના જ્ઞાન મળતું નથી અને કદિ અધિકારવિના જ્ઞાન મળે તો તે જ્ઞાનને જીરવી શકાતું નથી. આ વાત બરોબર રીતે સમજાવવા માટે એક સંત કહેતા હતા કેઃ—

એક વખત એક ગૃહસ્થની એવી ઇચ્છા થઇ કે આપના આશ્રમમાં જે સાધુસંત આવે છે તે બધાઓને આજે તો દૂધ આપવાનો વિચાર છે; તેથી તેમણે દૂધના હાંડા મંગાવ્યા અને કહ્યું કે જે સાધુઓને જેટલું જોઇએ તેટલું દૂધ લઇ જવું; પણ તેમાં શરત એટલી કે દૂધ આપવા માટે અમારી પાસે વાસણ નથી; માટે જેની પાસે જેવડાં વાસણ હોય તે તેમણે ભરી જવાં. એ પછી તપાસ કરતાં ઘણાએ બાવાઓની પાસે વાસણો નહોતાં તેથી વાસણવિના મફત મળતું દૂધ પણ તેઓ લઇ શકયા નહિ અને જેની પાસે લોટા, પ્યાલા, ટોપ, થાળી વગેરે કંઇક પણ વાસણો હતાં તે આવાઓ તેમનાં વાસણ પ્રમાણે દૂધ લઇ ગયા.

આ દાખલો આપીને તે સંત એમ સમજાવતા કે એ સંતને ત્યાં જેમ દૂધ મળતું હતું,પણ જેની પાસે પાત્ર ન હોય તે માણસ દૂધ લઈ શકતા નહિ તેમજ ઘણા સંતોને ત્યા જ્ઞાન મળે છે,ઘણા પંડિતોને ત્યાં જ્ઞાન મળે છે, ઘણા ફિલસુફોને ત્યા જ્ઞાન મળે છે, ઘણી સભાઓમાં જ્ઞાન મળે છે અને જગતની દરેક વસ્તુઓ તથા દરેક બનાવો જ્ઞાન આપવા તૈયાર છે પણ અધિકાર ન હોય ત્યાંસુધી ખરૂં જ્ઞાન મળી શકતું નથી, માટે ઇશ્વરી જ્ઞાન મેળવવા સારૂ અધિકાર પ્રાપ્ત કરવો જોઇએ.

બંધુઓ! અધિકારવિના જ્ઞાન મળી શકતું નથી અને જ્ઞાનવિના ઇશ્વરી આનંદના લહાવા લઇ શકાતા નથી; માટે જ્ઞાન મેળવવું જોઇએ અને જ્ઞાન મેળવવા સારૂ પ્રથમ અધિકાર મેળવવો જોઇએ તથા અધિકાર મેળવતાં પહેલાં એ વાત જાણવી જોઇએ કે અધિકાર એટલે શું ?

અધિકાર એટલે શું એના જવાબમાં સંતો કહે છે કે હું કોણ છું, આ જગતમાં મારૂં શું કામ છે,ઇશ્વરની સાથે મારો શું સંબંધ છે,આ જગતનાં જીવોની સાથે મારો શું સંબંધ છે,હુ ક્યાંથી આવ્યો છું,મરી ગયા પછી હું ક્યાં જઇશ અને આખી દુનિયાના દરેક ધર્મનાં અને દરેક કાળના મહાત્માઓ છેવટમાં છેવટની શું વસ્તુને શોધી રહ્યા છે,એ બધી બાબતો જાણવાની ને સમજવાની ઇચ્છા થવી તેનું નામ અધિકાર છે, જગતની જે જે વસ્તુઓમાં પ્રથમ બહુજ મોહ લાગતો હોય તે વસ્તુઓ પણ જ્યારે ફીક્કી લાગવા માંડે અને કાંઇક વધારે ઉંચાં તત્ત્વો જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય તેનું નામ અધિકાર છે, પોતાના આત્માનું કલ્યાણ થાય એવી જાતના વિચારો કરવામાં આવે તથા એવી જાતના ઉપાયો કરવામાં આવે એનું નામ અધિકાર છે, પોતાના બંધુઓની ખાતર તથા પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની ખાતર પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપતાં આવડે તેનું નામ અધિકાર છે, પ્રથમ ધર્મની જે જે બાબતો સમજાતી ન હોય તેવી બાબતો જ્યારે સમજાવા લાગે અને તેમાં જ્યારે રસ પડવા લાગે ત્યારે જાણવું કે હવે અધિકાર પ્રાપ્ત થતો જાય છે. જ્યારે શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો ઉપર, મહાત્માઓનાં વચનો ઉપર તથા અનંત બ્રહ્માંડના નાથની ઉપર વિશ્વાસ આવતો જાય ત્યારે જાણવું કે હવે અધિકાર મળતો જાય છે; જ્યારે તપ કરવું ગમે, જ્યારે પ્રભુનું ધ્યાન ધરવું ગમે અને જ્યારે પ્રભુના પ્રેમમાં તરબોળ રહેવું ગમે ત્યારે જાણવું કે હવે અધિકાર પ્રાપ્ત થયો છે અને જ્યારે દરેક પ્રસંગોમાંથી પ્રભુનો ઉપકાર મનાયા કરે, જ્યારે દરેક કામો પ્રભુને અર્પણ થયા કરે, જ્યારે પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણેજ વર્તાયા કરે અને જ્યારે સર્વત્ર પ્રભુ દેખાયા કરે ત્યારે જાણવું કે હવે ઉંચામાં ઉંચો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો છે. આવી રીતના અધિકારો પ્રાપ્ત થતા જાય તેમ તેમ સત્ય જ્ઞાન મળતું જાય છે અને તે જ્ઞાન હૃદયમાં ઠરતું જાય છે; પણ જ્યાંસુધી આવી જાતના અધિકાર મળેલા ન હોય ત્યાંસુધી સાચું જ્ઞાન મળી શકતું

નથી અને સાચા જ્ઞાનવિના અખંડિત પ્રકારી આનંદ ભોગવી શકાતો નથી,માટે જો ધર્મનાં ઉંડાં રહસ્યો જાણવાં હોય અને પ્રભુના મહાન સિદ્ધાંતો અંતઃકરણમાં ઉતારી તેના આનંદના અનુભવ લેવા હોય તો પ્રથમ આવી જાતના અધિકાર મેળવો,આવી જાતના અધિકાર મેળવો.

૧૧—વહેવારી લોકો બહુ મોટી ઉપાધિ ભોગવે ત્યારે જરાક આનંદ મેળવી શકે છે; પણ ભક્તો તો પોતાના અંતરમાંથીજ આનંદ ભોગવી શકે છે.

જગતમાં ભગતોને જ્યાં જોઇએ ત્યાં માન મળે છે, જગતમાં જ્યાં જોઇએ ત્યાં ભગતોનાં વખાણ થાય છે અને ભગતોને જોઇતાં સાધનો એની મેળે મેળે બહુ સહેલાઇથી મળ્યા કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ પ્રભુએ એમ કહેલું છે કે મારા કરતાં પણ મારા ભગતો મોટા છે.હવે વિચાર કરવો જોઇએ કે શું આ બધી વાત સાચી હશે? જો ભક્તિમાં એટલો બધો લાભ હોય તો બધાં માણસો ભક્ત કાં ન થાય? એના જવાબમાં સંતો કહે છે કે જે દૈવી જીવો છે,જે આગળ વધેલા છે, જે રસ્તે પડી ગયેલા છે, જેની ઉપર ગુરુની અને ઇશ્વરની કૃપા થઇ ગએલી છે, જેને મહાત્માઓના પંજા લાગી ગએલા છે,જે પૂર્વના સુસંસ્કારી છે અને જેણે પોતાના જીવને પોતાનો ગુરુ બનાવેલો છે તેવા માણસોને ભક્તિ કરવી એ વાત બહુ સહેલી લાગે છે; કારણ કે તેઓ બહુ સહેલાઇથી ભક્તિ કરી શકે છે; પણ એવા ભાગ્યશાળી માણસો કોઇકજ હોય છે. બાકી બીજા બધા જે વહેવારી લોકો છે તેઓને ભકિત કરવામાં બહુજ મુશ્કેલી લાગે છે; કારણ કે તેઓનાં અંતરમાં શ્રદ્ધા હોતી નથી; તેઓના હૃદયમાં પ્રભુપ્રેમ હોતો નથી અને પ્રભુનો મહિમા તેઓના ખ્યાલમાં આવી શકતો નથી, તેથી તેઓ માયાના પ્રદેશમાં રમ્યા કરે છે અને એમાંજ સુખ શોધ્યા કરે છે;પણ માયાના પ્રદેશનાં સુખો કાંઇ સ્થિર હોતાં નથી;એટલુંજ નહિ પણ તે સુખ અધુરાં હોય છે અને તેમ છતાં બહુજ મહેનત પછી જરાક સુખ મળે છે; અને તે સુખમાં પણ ઘણીક જાતનાં દુઃખો ભરેલાં હોય છે તથા જ્યારે અતિશય ઉપાધિ ભોગવે ત્યારે જરાક જેટલું સુખ મળે છે.જેમ કોઇ

માણસ સેંકડો,હજારો કે લાખો રૂપિયા ખર્ચીને બહુ સુંદર મકાન બંધાવે ત્યારે તેને જરાકવાર આનંદ થાય છે; પણ એ સુખ મેળવતાં પહેલાં તેને પૈસા મેળવવા સારૂ અનેક જાતની ખટપટો આદરવી પડે છે.એ પછી પણ ઘર બંધાવવા સારૂ અનેક જાતનાં ક્લેશ ભોગવવા પડે છે અને ઘણું ખર્ચ કરવું પડે છે તેમજ ઘણો વખત જાય છે ત્યારે માંડ માંડ જરાક સુખ મળે છે અને એ સુખમાં પણ ઘણી જાતનાં વિઘ્નો હોય છે. આવીજ રીતે જ્યારે કોઇ પોતાનાં કે છોકરાંઓનાં લગ્ન કરે ત્યારે થોડોક વખત એમ લાગે છે કે અમને સુખ મળેલું છે; પરંતુ પાછળથી એ સુખ પણ ઝાઝી વાર ટકતું નથી. તેમાં પણ ઘણી મુશ્કેલીઓ આવે છે અને જે જે આશાઓ રાખી હોય તેમાં નિરાશ થવું પડે છે;કારણ કે બહારનાં સુખો મેળવવામાં બીજાં અનેક જાતનાં સાધનો ભેળાં કરવાં પડે છે અને દરેક સાધન મેળવતી વખત કાંઇક ને કાંઇક મુશ્કેલી તથા કાંઇક ને કાંઇક અગવડો ભોગવવી પડે છે.તે બધાંનું પરિણામ જોતાં અંતે સરવાળે સુખ કરતાં દુઃખ વધી પડે છે; પણ ભક્તોને જે સુખ મળે છે તે સુખ તો પોતાના અંતઃકરણમાંથી મળેલું હોય છે; એ સુખ મેળવવા માટે તેઓને કાંઇ બહારનાં ફાંફાં મારવાં પડતાં નથી; પણ તેઓ તો પોતાના સદ્‌વિચારોમાંથી સુખ મેળવી શકે છે.પોતાની શુભ ભાવનાઓમાંથી સુખ મેળવી શકે છે.પોતાના સ્નેહમાંથી તથા પોતાના જ્ઞાનમાંથી સુખ મેળવી શકે છે.પોતાના અંતરમાં ઉપજી ગયેલું જ્ઞાન, સ્નેહ તથા ઉંચી જાતની ભાવનાઓની ખીલવણી એ બધું કાંઈ પારકી મિલ્કતરૂપ નથી; પણ એ તો ખાસ પોતાની સ્વતંત્ર માલીકીની વસ્તુ છે; એટલુંજ નહિ પણ જગતની જડ વસ્તુઓ જેમકે પૈસા, કપડાં, ઘરેણાં, ઘરબાર વગેરે મેળવતાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે, ઘણી પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે અને ઘણા જણને આધારે રહેવું પડે છે તેમ પોતાના અંતરના સદ્‌ગુણોને ખીલવનાર ભગતોને કાંઇ બીજાઓને આધારે રહેવું પડતું નથી. જેમકે એક મકાન બંધાવવું હોય અને તેમાંથીજ સુખ લેવું હોય તો કડીઆની જરૂર પડે છે, સુતારની જરૂર પડે છે, લાકડાંની જરૂર પડે છે, પથ્થરની જરૂર પડે છે, ચુનાની જરૂર પડે છે, ઇંજનેરની જરૂર પડે છે, જમીનની જરૂર પડે છે, સરકારની જરૂર પડે છે,મ્યુનિસિપાલીટીની જરૂર પડે છે, રાજાની જરૂર પડે છે, પાણીની જરૂર પડે છે, મજુરોની જરૂર પડે છે,

સોખંડકામની જરૂર પડે છે અને એવીજ બીજી ઘણી જાતની વસ્તુઓની જરૂર પડે છે. તે બધી બાબતોમાં કાંઇ મનમાનતું થાય નહિ, કોઇ ચીજ વખતસર મળે નહિ, કોઇ ચીજ મોંઘી મળે, કોઇ માણુસો આપણું મનમાન્યું કામ કરે નહિ, કોઇ વસ્તુ બગડી જાય અને બીજી પણ ઘણીએ અણુધારી અડચણો પડયા કરે. આ બધાંનો જોગ થયા પછી મકાનનું સુખ મળે ને તે સુખ પણ થોડીકજ વારનું હોય છે; કારણ કે મનનો સ્વભાવ એવો છે કે તેને કોઇપણ એકજ વસ્તુમાં ઘણીવાર સુધી સુખ લાગતું નથી. થોડાજ વખતમાં એક ને એક પ્રકારનાં સુખથી તે કંટાળી જાય છે અને બીજા નવી જાતના સુખની ઇચ્છા રાખે છે; પણ અંતરના સંતોષથી જે સુખ મળે છે, પોતાની ફરજો બજાવવાથી જે સુખ મળે છે, સદ્‌વિચારોથી જે સુખ મળે છે અને અભ્યાસથી તથા સૌની ઉપર સ્નેહ રાખવાથી જે સુખ મળે છે તે સુખમાં બીજી કોઇ જાતનાં બહુ વિઘ્નો આવતાં નથી. જેમકે કોઇ ભગત માનસિક જપ કર્યા કરતો હોય અને તેમાંથી આનંદ મેળવી શકતો હોય તો તેનો એ આનંદ કાંઇ ઘડીકમાં મટી જતો નથી;અથવા બીજાં કોઇ માણુસો તેનો આનંદ બહુ સહેલાઇથી લૂંટી શકતાં નથી. કોઇની પાસે હજાર રૂપિયાની થેલી હોય ને તે ચોરી જવા માટે કોઇ ચોર પૂંઠે લાગેલો હોય, તો વખતે તે લઇ જાય અથવા ઘરમાં શેર કે નોટનાં કાગળીઆં હોય ને ઓચિંતી અકસ્માત આગ લાગે તો તેમાં એ ધન બળી જાય તેથી એ ધનવાળાનો આનંદ ઓછો થઇ જાય; પણ જે ભક્ત પોતાની ભાવનાઓ સાથે રમ્યા કરતા હોય અને તેમાંથી આનંદ મેળવ્યા કરતા હોય તેઓનો આનંદ એમ કાંઇ ઘડીકમાં ઉડી જતો નથી; એટલુંજ નહિ પણ જગતની જડ વસ્તુઓના આનંદ કરતાં જ્ઞાન અને ભક્તિનો આનંદ ઘણો વધારે હોય છે. આવી રીતે વહેવારી માણુસોના આનંદમાં ને જ્ઞાની ભગતોના આનંદમાં બહુ મોટો તફાવત હોય છે;કારણ કે વહેવારી માણુસોને પોતાનો બહારનો આનંદ મેળવવા સારૂ બહુ હરકતો ભોગવવી પડે છે. એટલે તેઓના એ સુખની અંદર કાંઇ વિઘ્ન આવી પડે તો તેઓને બહુ મોટો ધક્કો લાગવવો પડે છે; પણ ભગતોને, જ્ઞાનીઓને તથા સજ્જનોને પોતાના અંતરમાંથી જે સુખ મળે છે તે સુખમાં કાંઇ એવી જાતના ધક્કા ભોગવવા

[illegible] સાથે [illegible] જે માનતા આવેલા તથા પરમાત્મ- [illegible] તેમ આત્મા છે અને આત્મિ- [illegible] તે આત્મા [illegible] છે, તે [illegible] અને તેને ઉઠી આત્મા [illegible] આત્માનાં આત્મા [illegible] [illegible]

[illegible] શું છે તેમ છે.

[illegible] નથી, આત્મિ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

૧૩–ભગતો પાયમાલ થઇ જાય તોપણ તેઓ ભગતજ રહે છે; અને મોહવાદી માણસો દુઃખ આવી પડે ત્યારે બદલાઇ જાય છે.

મહાત્માઓ એમ કહે છે કે જે ભકતો છે, જે સજ્જનો છે, જે મહાજનો છે અને જે આગળ વધેલા માણસો છે તેઓ સોનાના વાસણ જેવા છે. એટલે કદિ સોનાનું વાસણ બગડી જાય, ફુટી જાય કે ભાગી જાય તોપણ તે કાંઈ સોનાની કિંમત-માંથી જતું નથી. સોનાના વાસણમાંથી અંતે સોનુંજ રહે છે; પણ જે મોહવાદી માણસો છે તેઓ માટીનાં વાસણ જેવા છે અને માટીનું વાસણ જ્યારે ફુટીને ટુકડા થઇ જાય ત્યારે તેની કાંઈ કિંમત રહેતી નથી; તેમજ એવાં માણસોની ઉપર જ્યારે દુઃખ આવી પડે ત્યારે તેઓ તેમાં ટકી શકતાં નથી કે પોતાની સ્થિતિ જાળવી શકતાં નથી; પણ ભગતોની ઉપર જ્યારે આફતો આવી પડે અને જ્યારે તેઓ પાયમાલ થઇ જાય, ત્યારે પણ તેઓ તો ભગતના ભગતજ રહે છે, સજ્જનના સજ્જનજ રહે છે અને મોટા ને મોટાજ રહે છે.

આમ કેમ થાય છે ? અને સજ્જનો તથા વ્યાવહારિક લોકો વચ્ચે આવો તફાવત કેમ પડી જાય છે, તેનાં કારણો આપણે જાણવાં જોઇએ. એ માટે પંડિતો કહે છે કેઃ–

ભગતો સોનાના વાસણ જેવા છે, એટલે કે જે પ્રભુ છે તે શુદ્ધ સોનારૂપ છે અને તેમાંથી જે અલંકારો થયા તે ભકતો છે. આમ હોવાથી સોનાના દાગીનાને ભાગી નાખીએ, ઘસી નાખીએ, ટીપી નાખીએ, ગાળી નાખીએ કે બીજું ગમે તે કરી નાખીએ તોપણ સોનું તે સોનુંજ રહે છે; તેમજ ભગતોની અંદર જે ભગવાન રહેલા છે, તેનું સ્વરૂપ તેઓને સ્પષ્ટ થએલું હોય છે. ભગતો-ની અંદર જે ભગવાન રહેલા છે, તેનું દર્શન જે રૂપમાં થઈ શકે તે રૂપમાં ભગતોએ કરેલું હોય છે, તેથી પ્રભુનું સ્વરૂપ તેઓની દૃષ્ટિમાથી ખસી શકતું નથી.ભગતોના હૃદયમાં જે ભગ-વાન રહેલા છે તેનો મહિમા ભગતો સમજેલા હોય છે. ભગતોના હૃદયમાં જે ભગવાન રહેલા છે તે ભગવાનના કેટલાક ગુણો,કેટલુંક સામર્થ્ય અને કેટલીક શકિતઓ ભગતોની અંદર ઉતરેલી હોય

છે. ભગતોની અંદર જે ભગવાન રહેલા છે, તેનો પ્રેમ, તેનું જ્ઞાન તથા તેનું કર્તવ્ય ભગતોના જીવનમાં ઉતરેલું હોય છે. ભગતોની અંદર જે ભગવાન રહેલા છે તે ભગવાનની શાંતિ, ક્ષમા, દયા, ઉદારતા, પરોપકાર અને અભેદભાવ ભગતોની અંદર ઉતરેલાં હોય છે. ભગતોની અંદર જે ભગવાન રહેલા છે તે ભગવાનનું સૌંદર્ય ભગતોની અંદર ઉતરેલું હોય છે. ભગતોની અંદર જે ભગવાન રહેલા છે તે ભગવાનમાં રહેલા ઐશ્વર્યની સાથે ભગતો એકતા અનુભવી શકે છે, તેથી તેઓ ઐશ્વર્યવાળા હોય છે અને ભગતોની અંદર જે ભગવાન રહેલા છે તે ભગવાન બહુ સ્પષ્ટરીતે દરેક કાર્યમાં ભગતોને સમજાયા કરે છે તથા વારંવાર બહુ વિશેષ રીતે તેનો અનુભવ તેઓને થયા કરે છે, તેથી પ્રભુની પ્રેરણા પ્રમાણે સીધે રસ્તે ચાલવાનું ભગતોમાં બળ હોય છે. એટલે વખતે બહારની અડચણો આવી પડે બહારની નુકસાની લાગે અને બહારની ઉપાધિઓ હોય તેથી કાંઇ ભકતો બગડી જતા નથી. એવે વખતે કદાચ કોઇ ભગતને થોડો વખત નીચે ઉતરી જવું પડે એ જૂદી વાત છે, પણ તેથી કાંઈ તેના હૃદયમાંથી ભગવાન જતા રહેતા નથી, એટલે ૨ શુદ્ધ સોના જેવાજ રહી શકે છે. આમ હોવાથી કદિ દાગીનાની મજુરી જાય અને તેની સુંદરતાનો ભંગ થાય, તોપણ તે સોનું કાંઇ સોનાની કિંમતમાંથી ઓછું થતું નથી કે સોનાને બદલે ત કાંઈ પિત્તળ બની જતું નથી; પણ સોનું તે તો સોનુંજ રહે છે. તેમજ સજ્જનોની ઉપર કાંઇ આફત આવી પડે ત્યારે પણ તેઓ સજ્જનના સજ્જનજ રહે છે.તેઓ કાંઈ બીજાઓના જેવા નીચ બની જતા નથી પણ ભગતના ભગતજ રહે છે.જો કે એવે વખતે તેઓની ભકિતને થોડોક ધકકો લાગે છે, એટલે દરજ્જે ભકિતના દાગીનાનો આકાર બેડોળ બની જાય છે એ ખરી વાત છે; પણ તેથી કાંઈ એ દાગીના સોનાની કિંમતમાંથી જતા રહેતા નથી.

ભગતો શામાટે સોનારૂપ છે, એ હકીકત જાણ્યા પછી હવે આપણે એ જાણવું જોઈએ કે વ્યાવહારિક માણસો માટીના વાસણ જેવા છે તેનું કારણ શું? એ માટે સંતો એમ કહે છે કે જે અજ્ઞાન લોકો છે, જે મોહવાદી લોકો છે, જે જગતની નાની નાની વસ્તુઓમાં આખી જીંદગીસુધી પડયા રહેનારા છે, જેના મનમાં કોઇ પણ જાતની ઉત્તમતાના ખ્યાલો આવી શકતા નથી, જે પોતાના

આપણી જીંદગીને સ્વર્ગની જીંદગી બનાવવી કે નરકની જીંદગી બનાવવી તે આપણા હાથમાં છે; કારણ કે પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ આપણને એવી જાતનું મન આપેલું છે કે તે જે ધારે તે કરી શકે. આમ થવા માટે દરેક માણસના મનમાં બે પ્રકારની શકિત રહેલી છે. તેમાં પહેલી શકિત એ કે, ઉંચે ચડાવતે ચડાવતે મન છેક મોક્ષસુધી લઇ જાય છે અને બીજી શકિત એ કે નીચે પડતે પડતે છેક ઘોર અંધારામાં, અતિશય પાપમાં ને મહાન દુઃખમાં લઇ જાય છે. આવી બંને પ્રકારની શકિત આપણા મનમાં રહેલી છે, તેથી તે જો ધારે તો માયાના પડદા પણ રચી શકે છે તથા સેતાનનું સાથી પણ થઈ શકે છે અને તે જો ધારે તો મોક્ષનાં દ્વાર પણ ઉઘાડી શકે છે તથા સર્વશકિતમાન પ્રભુનું દોસ્ત પણ થઈ શકે છે. આવી રીતની બેવડી શકિતવાળું આપણું મન છે; એટલુંજ નહિ પણ એમ નમાં એટલું બધું બળ છે કે, જો તે ધારે તો જગતની કોઈપણ વસ્તુ, કોઇપણ માણસ, કોઇપણ રાક્ષસ કે કોઇપણ દેવ તેને દબાવી શકતાં નથી કે અટકાવી શકતાં નથી એવું મનમાં બળ છે. એ સિવાય મનમાં બીજું એક એવી જાતનું બળ છે કે, જો તે સારે રસ્તે ચડી ગયેલું હોય અને પોતાના સિદ્ધાંતોમાં મજબુત થઈ ગયેલું હોય તો જગતની કોઇપણ વસ્તુ કે કોઇપણ બનાવ તેને તેના માર્ગમાંથી ફેરવી શકેજ નહિ; કારણ કે મનમાં એવું બળ રહેલું છે કે મનની છેક અંદરથી બહુ ઉંડાણની જે મરજી થાય તે પ્રમાણે જીંદગી ચાલ્યા કરે છે; પણ બહારના બનાવો ઉપર કાંઈ મનના ફરવાનો મુખ્ય આધાર નથી. બહારના સારામાઠા બનાવો મનને જરાક ધક્કો મારી શકે; પણ તેને સદંતર ફેરવી શકે નહિ. તેને પૂરેપૂરૂં ફેરવવા માટે તો તેને અંદરથી સમજવું જોઇએ અને તેના અંદરનાં ચક્રો બદલવાં જોઇએ; તથા તેની અંદરની ભાવનાઓ બદલવી જોઈએ ત્યારેજ મનને ફેરવી શકાય. એ વિના બહારના સાધારણ બનાવોથી કાંઈ મન ફરી શકે નહિ અને છેક અંદરથી મન ફરે નહિ ત્યાંસુધી કાંઈ સંગીન ફાયદો થાય નહિ; માટે આપણી જીંદગી સુધારવા સારૂ છેક [illegible]થી આપણા મનને સુધારવાની કોશીશ કરવી જોઇએ.

મનની [illegible]નું બળ, મનનો સ્વભાવ, મનમાં રહેલી શ[illegible]
[illegible]ની વસ્તુ અને મનની કામ કરવાની રીતો
[illegible]આપણને બરોબર રીતે સમજાઇ જાય તે

૧૪–આપણી ઉન્નતિનો આધાર આપણા પોતાના મન ઉપરજ છે, એમ જો આપણી ખાત્રી થઇ જાય તો જીંદગી બદલાઇ જાય છે.

આપણે આપણી જીંદગી સુધારવાની બાબતમાં બહુ ઢીલા રહીએ છીએ તેનાં ઘણાં કારણો છે; પણ તેમાં એક મુખ્ય કારણ એ છે કે, આપણા ઘણા લોકો એમ સમજે છે કે આપણી જીંદગી બદલવી એ કાંઇ આપણા હાથમાં નથી, એ તો નસીબના હાથમાં છે, એ તો દૈવના હાથમાં છે એ તો સારામાઠા સંજોગોના હાથમાં છે, એ તો કુદરતના હાથમાં છે, તે કાંઇ આપણા હાથમાં નથી. આવી રીતની સમજ ઘણુંકરીને આપણા દેશના બધા લોકોના મનમાં ઠસી ગયેલી છે, તેથી જેવા બળથી કામ કરવુ જોઇએ તેવા બળથી આપણે કામ કરી શકતા નથી, જેવ લાગણીથી ફરજો બજાવવી જોઇએ તેવી લાગણીથી ફરજો બજા વતા નથી, જેવા ઉંડાણથી કામ કરવું જોઇએ તેવા ઉંડાણથ કામ કરતા નથી અને જેવા પ્રેમથી આપણું ચરિત્ર સુધાર વામાં ધ્યાન આપવું જોઇએ તેવા પ્રેમથી આપણું ચરિ સુધારવાની બાબતમાં આપણે ધ્યાન આપતા નથી; કાર કે હજીસુધી આપણે એમ સમજીએ છીએ કે આપણી જીંદ સુધારવી કે બગાડવી એ કાંઇ આપણા હાથમાં નથી; પણ તો જેમ પ્રારબ્ધમાં લખ્યું હોય તેમ થાય છે. અસલના વખ ના મહાત્માઓ તથા હાલના વખતના આગળ વધેલા પંડિ કહે છે કે, આપણી જીંદગી સુધારવી કે બગાડવી એ આ પણા હાથમાં છે,આપણી જીંદગી ટુંકી કરવી કે લાંબી વધારવી આપણા હાથમાં છે, આપણી જીંદગીને સુખી બનાવવી કે દુ: બનાવવી તે આપણા હાથમાં છે, આપણી જીંદગીને પવિત્ર બ નવી કે અપવિત્ર બનાવવી તે આપણા હાથમાં છે,આપણી જીંદ ને રસભરેલી બનાવવી કે નીરસ બનાવવી તે આપણા હાથ છે, આપણી જીંદગીને કોમળતાવાળી બનાવવી કે કઠોરતાવ બનાવવી તે આપણા હાથમાં છે, આપણી જીંદગીને ધર્મવ બનાવવી કે નાસ્તિક બનાવવી તે આપણા હાથમાં છે

જીવને બનાવવો જોઇએ અને જીવને પોતાનો ગુરુ બનાવવા સારૂ આત્માની અંદર જે જે મહાન શકિતઓ રહેલી છે તેનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ તથા આત્માનું સ્વરૂપ સમજવાની કોશીશ કરવી જોઇએ.જો એમ કરતાં આવડે તો મનને વશ કરવું એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી;માટે પ્રથમ મનનું બળ સમજો અને પછી આત્માનું બળ સમજો, એટલે જીંદગી સુધારવાની અને આ જીંદગીમાંજ સ્વર્ગનો આનંદ એટલે કે જીવન્મુકિતનું સુખ ભોગવવાની ચાવી સહેલાઇથી તમારા હાથમાં આવી જશે; માટે જરા વધારે ઉંડા ઉતરીને મનનું તથા આત્માનું સ્વરૂપ સમજવાની કોશીશ કરો, કોશીશ કરો.

૧૫—અંધારાને કહાડવા માટે સૂરજને કાંઇ તોપ કે બંદુક વાપરવી પડતી નથી;તેમજ પ્રભુપ્રેમવાળા ભગતોને પાપને કાઢવા માટે કાંઇ મહેનત પડતી નથી.

બંધુઓ ! દુનિયામાં સૌથી ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ પાપ છે અને તે જેટલાં ભયંકર છે, તેટલાંજ તેને દૂર કરવાં એ મુશ્કેલ છે. ઘણા મોટા મોટા માણસો કે જેઓ બીજી કોઇ પણ બાબતમાં હારતા નથી, તેઓ પણ પોતાના અંતરમાંથી પાપને કહાડવાની બાબતમાં હારી જાય છે;કારણ કે આપણે જોઇએ છીએ કે ઘણાએ મહાન રાજાઓ તથા શૂરવીરસરદારો ઘણા મુલકોને જીતી લે છે અને પોતાની યુક્તિપ્રયુક્તિથી સામેના દુશ્મનોનાં બહુ મોટાં લશ્કરોને હરાવી દે છે; પણ એવા બહાદૂર માણસો પણ પાપની પાસે હારી જાય છે.ઘણાએ સમર્થ વિદ્વાન હોય છે,તેઓનું બુદ્ધિબળ એવું અજબ જેવું હોય છે અને તેઓ બુદ્ધિના વિષયોમાં એટલા બધા ઉંડા ઉતરી શકે છે કે તેમની એ ચતુરાઇ જોઇને, તેમનાં લખાણ જોઇને, તેમની કવિતાઓ વાંચીને અને તેમનાં ભાષણો સાંભળીને આપણે હેરત થઇ જઇએ છીએ; અને અજબ ચખોથી તેમની સામે જોયા કરીએ છીએ તથા તેમનાં નામો યાદ કર્યા કરીએ છીએ. આવા મહાન બુદ્ધિશાળી વિદ્વાનો તથા પંડિતો પણ પાપની આગળ હારી જાય છે. ઘણાએ ધર્મગુરુઓ બહુ

આપણી જીંદગીને બદલવામાં જરાએ મુશ્કેલી પડતી નથી; કારણ કે આપણી જીંદગીમાં જે કાંઇ સારા કે માઠા બનાવો બને છે તે આપણાં મનમાં થતા ફેરફારોનું જ પરિણામ છે; કારણ કે આ વાત સમજી લેવા જેવી છે કે, આપણી જીંદગીનો નાનામાં નાનો કે મોટામાં મોટો કોઈપણ બનાવ એની મેળે મેળે કે ઓચિંતો ઓચિંતો બની જતો નથી, આપણી જીંદગીનો કોઇપણ બનાવ આપણી પોતાની મરજીવિના બીજાઓના દબાણથી કે બહારની વસ્તુઓના ખેંચાણથી બની જતો નથી અને આપણી જીંદગીનો કોઇપણ બનાવ આપણા પોતાના મનસિવાય બીજા કોઇપણ દેવ કે રાક્ષસથી બની શકતો નથી; પણ આપણી અંદર જે મોટામાં મોટો દેવ રહેલો છે તે મન છે; અને આપણી અંદર જે મોટામાં મોટો રાક્ષસ રહેલો છે તે પણ આપણું જ મન છે. આપણા મનસિવાય બીજી કોઈપણ વસ્તુ આપણને વધારેમાં વધારે ફાયદો કે વધારેમાં વધારે નુકસાન કરી શકતી નથી; પણ એ બધું મનના બળવડેજ થાય છે એવું મન બળવાન છે; માટે આપણી જીંદગી સુધારવા સારૂ આપણે આપણા મનનો સ્વભાવ તથા તેની શકિતઓને જાણવી જોઇએ અને એ સ્વભાવને ફેરવવાની તથા તેની શકિતઓને વાપરવાની કુંચીઓ આપણે જાણી લેવી જોઇએ અને આજના બુદ્ધિબળના જમાનામાં એ બધું બહુ સહેલાઈથી બની શકે તેમ છે.

આ સાંભળીને ઘણાંએ ભાઇબહેનોને એમ લાગશે કે, શું આવા બળવાન મનને આપણી મરજી પ્રમાણે ફેરવી શકાય ? તેના જવાબમાં શાસ્ત્રો તથા મહાત્માઓ કહે છે કે હા, મનને ફેરવી શકાય તેવું બળ આપણામાં છે, મનને વશ કરી શકાય એવું બળ આપણામાં છે, મનને ઉંચે ચડાવી શકાય એવી શકિત આપણામાં છે, મનને ખીલવીને મોટું બનાવી શકાય એવી યુકિત આપણામાં છે અને મનને સ્વર્ગીય બનાવી શકાય એવું બળ આપણામાં છે. આ સાંભળીને આગળ વધવા ઇચ્છનાર ઘણાંએ ભાઈબહેનોને એ બળ તે શું ? તે જાણવાની ઇચ્છા થાય એ સ્વાભાવિક છે. તે માટે મહાત્માઓ કહે છે કે એ આત્માનું બળ છે, તે સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તેમાં પરમાત્માનું બળ રહેલું છે. એટલે આત્માના બળથી મનને ફેરવી શકાય છે. આત્માના બળની આગળ મનનું બળ કાંઈ હિસાબમાં નથી; માટે જીવનો શુ

જીવને બનાવવો જોઈએ અને જીવને પોતાનો ગુરુ બનાવવા સારૂ આત્માની અંદર જે જે મહાન શકિતઓ રહેલી છે તેનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ તથા આત્માનું સ્વરૂપ સમજવાની કોશીશ કરવી જોઈએ.જો એમ કરતાં આવડે તો મનને વશ કરવું એમાં કાંઇ મોટી વાત નથી;માટે પ્રથમ મનનું બળ સમજો અને પછી આત્માનું બળ સમજો, એટલે જીંદગી સુધારવાની અને આ જીંદગીમાંજ સ્વર્ગનો આનંદ એટલે કે જીવન્મુકિતનું સુખ ભોગવવાની ચાવી સહેલાઇથી તમારા હાથમાં આવી જશે; માટે જરા વધારે ઉંડા ઉતરીને મનનું તથા આત્માનું સ્વરૂપ સમજવાની કોશીશ કરો, કોશીશ કરો.

૧૫—અંધારાને કહાડવા માટે સૂરજને કાંઇ તોપ કે બંદુક વાપરવી પડતી નથી;તેમજ પ્રભુપ્રેમવાળા ભગતોને પાપને કાઢવા માટે કાંઇ મહેનત પડતી નથી.

બંધુઓ ! દુનિયામાં સૌથી ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ પાપ છે અને તે જેટલાં ભયંકર છે, તેટલાંજ તેને દૂર કરવાં એ મુશ્કેલ છે. ઘણા મોટા મોટા માણુસો કે જેઓ બીજી કોઇ પણ બાબતમાં હારતા નથી, તેઓ પણ પોતાના અંતરમાંથી પાપને કહાડવાની બાબતમાં હારી જાય છે;કારણુ કે આપણે જોઇએ છીએ કે ઘણાએ મહાન રાજાઓ તથા શૂરવીરસરદારો ઘણા મુલકોને જીતી લે છે અને પોતાની યુક્તિપ્રયુક્તિથી સામેના દુશ્મનોનાં બહુ મોટા લશ્કરોને હરાવી દે છે; પણ એવા બહાદૂર માણુસો પણ પાપની પાસે હારી જાય છે.ઘણાએ સમર્થ વિદ્વાન હોય છે,તેઓનું બુદ્ધિ-બળ એવું અજબ જેવું હોય છે અને તેઓ બુદ્ધિના વિષયોમાં એટલા બધા ઉંડા ઉતરી શકે છે કે તેમની એ ચતુરાઇ જોઇને, તેમનાં લખાણુ જોઇને, તેમની કવિતાઓ વાંચીને અને તેમનાં ભાષણો સાંભળીને આપણે હેરત થઇ જઇએ છીએ; અને અજાયબીથી તેમની સામે જોયા કરીએ છીએ તથા તેમનાં નામો યાદ કર્યા કરીએ છીએ. આવા મહાન બુદ્ધિશાળી વિદ્વાનો તથા પંડિતો પણુ પાપની આગળ હારી જાય છે. ઘણાએ ધર્મગુરુઓ બહુ

સમર્થ હોય છે અને તેમાં પણ જે નવો ધર્મ ચલાવનારા હોય, તેવા આચાર્યો, પેગંબરો તથા અંશાવતારીઓની અંદર તો અજબ જેવું બળ હોય છે. એઓ પોતાની અંદર રહેલા સામર્થ્યને લીધે લાખો લોકોને પોતાના રસ્તામાં વાળી લે છે, પોતાના પગમાં ઝુકાવે છે અને હજારો માણસોનાં હૃદયમાં હજારો જાતની અસરો ઉપજાવ્યા કરે છે. આવા મહાન ગુરુઓ તથા મહાત્માઓ પણ બધી જાતનાં પાપને પૂરેપૂરાં તજી શકતાં નથી. એઓની અંદર પણ કોઇક કોઇક જાતનાં પાપ રહી ગએલાં હોય છે; કારણ કે પાપ એ એવી બળવાન વસ્તુ છે કે તેને કહાડતાં ભલભલાઓને પણ બહુ મુશ્કેલ થઇ પડે છે. ઘણાએ નવીન શોધ કરવાવાળા માણસો હોય છે. તેઓ દુનિયા અજબ થઈ જાય તેવી શોધ કરી શકે છે એટલુંજ નહિ પણ તેમની શોધોથી જગતને બેહદ ફાયદો થાય છે. શોધની બાબતમાં તેઓનાં મગજ એટલાં બધાં આગળ વધી શકે છે,કે એ બાબતમાં તેઓ ચમત્કાર કરી શકે છે; પણ એવા માણસો પણ પોતાના હૃદયમાં રહેલાં પાપની બાબતમાં કોઇ શોધ કરી શકતા નથી કે તેને કાઢી શકતા નથી. હવે ધનવાનોની સામે જુઓ! તેઓ પોતાના ધનના જોરથી અનેક જાતની લૌકિક વસ્તુઓ ખરીદી શકે છે,જે ચીજ દુનિયાના બીજા છેડા ઉપર હોય, જે ચીજ પાતાળમાં હોય, જે ચીજ કોઈક માણસની બહુજ માનીતી હોય અને જે ચીજ સહેલાઇથી મળી શકે તેવી ન હોય તેવી વસ્તુઓ પણ શ્રીમંતો પોતાના પૈસાના જોરથી મેળવી શકે છે; પણ તેઓ પોતાના પૈસાના જોરથી પોતાના અંતરમાં રહેલા પાપને કાઢી શકતા નથી. આટલું બધું પાપની અંદર બળ છે; માટે દુનિયાનાં દરેક શાસ્ત્રો તથા દરેક મહાત્માઓ પોકારી પોકારીને કહે છે કે પાપને કાઢો! પાપને કાઢો! તે સારૂ દરેક ધર્મની અંદર તથા દુનિયાના દરેક દેશની અંદર રહેલા બધા હરિજનો પાપને કહાડવા માટે હમેશાં કોઇ ને કોઇ જાતની કોશીશ કર્યા કરે છે અને પોતપોતાની રીત પ્રમાણે ધર્મના નિયમો પાળ્યા કરે છે; છતાં પણ તેઓ પોતાના પાપને ત્યજી શકતા નથી. બહુ બહુ મહેનત કર્યા છતાં ઘણી ઘણી જાતનાં પાપ હૃદયમાં રહી જાય છે અને જૂદા જૂદા વખતે નવા નવા રૂપમાં તે ફરી ફરીથી પ્રગટ થયા કરે છે. એથી હરિજનો પોતાના હૃદયમાં બહુ દિલગીર થયા કરે

છે અને જે કોઇ સદ્‌ગુરુ મળે તેને પૂછયા કરે છે કે મહારાજ ! અમારા અંતરનાં પાપ જતાં નથી તે માટે શું કરવું ? એના જવાબમાં એક મહાત્મા કહેતા હતા કેઃ–

અંધારાને કહાડવા માટે સૂરજને કોઇ લડાઇ લડવી પડતી નથી, તેમજ અંધારાને કાઢવા માટે સૂરજને કાંઇ બંદુક કે તોપો વાપરવી પડતી નથી; પણ જ્યારે સૂરજ ઉગે કે તુરતજ અંધારૂં પોતાની મેળેજ ભાગી જાય છે; તેમજ હે ભાઈઓ અને બહેનો ! તમારા અંતરમાં પ્રભુપ્રેમરૂપી પ્રકાશને આવવા દો. એટલે પાપરૂપી અંધકાર તુરતજ એની મેળેજ ભાગી જશે; કારણ કે યાદ રાખજો કે પ્રભુપ્રેમની પાસે કોઇ પણ જાતનાં પાપ કદિ પણ ટકી શકતાંજ નથી; માટે જો પાપને કાઢવાં હોય તો પ્રભુપ્રેમને હૃદયમાં આવવા દો, પ્રભુપ્રેમને હૃદયમાં આવવા દો; એટલે બધી જાતનાં પાપો બહુજ સહેલાઈથી એની મેળે મેળે નીકળી જશે. પાપ કાઢવા માટે આ જેવી સહેલી કુંચી છે તેવી દુનિયામાં બીજી એકે સહેલી કુંચી નથી; માટે તમારા અંતરમાં પ્રભુપ્રેમનો પ્રકાશ આવવા દો એટલે ધીમે ધીમે બધી જાતનાં પાપ પોતાની મેળેજ જતાં રહેશે.

હવે સવાલ એ છે કે પ્રભુપ્રેમને અંતરમાં લાવવા માટે શું શું ઉપાયો કરવા જોઇએ. મહાત્મા સંતો કહે છે કે પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે હરિજનોની સોબતમાં રહેવું જોઇએ, પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે પ્રભુના મહિમાનાં કીર્તનો, ગાવાં જોઇએ, પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે પોતાની ઇન્દ્રિયોનાં સુખોને કબજામાં રાખવાં જોઇએ, પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે પ્રભુને અર્થે પરોપકારનાં કામો કરવાં જોઇએ, પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે સૌ લોકોની સાથે ભલાઈ રાખવી જોઇએ, પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે જગતનું મિથ્યાપણું સમજવું જોઇએ, પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે ધર્મની ઘણી જાતની વિધિઓ પાળવી જોઇએ, પ્રભુપ્રેમ વધારવા માટે જ્ઞાન મેળવવું જોઇએ અને પ્રભુપ્રેમ મેળવવા માટે પ્રભુનું ધ્યાન ધરવું જોઇએ. આવી રીતે ધર્મનાં જૂદાં જૂદાં ઘણાં અંગોમાં ધ્યાન આપવામાં આવે ત્યારે આગળ જતાં તેમાંથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે અને શ્રદ્ધાને લીધે પછી સાચો પ્રેમ આવે છે તથા સાચો પ્રેમ આવ્યા પછીજ બધી જાતનાં પાપ જઇ શકે છે. માટે બંધુઓ !

જો પાપને કાઢવાં હોય, તો આવા આવા ઉપાયોથી તમારા અંતરમાં પ્રભુપ્રેમને આવવા દો, તમારા અંતરમાં પ્રભુપ્રેમને આવવા દો.

૧૬–કોલસા વેચનારનાં કપડાં કાળાં થાય છે અને અત્તર વેચનારનાં સુગંધીવાળાં થાય છે; તેમ સત્સંગથી માણસ સુધરે છે અને કુસંગથી બગડે છે.

સત્સંગમાં અનેક જાતના લાભ છે, એમ બધા સંતો પોકારી પોકારીને કહે છે, તેમજ દુનિયાના બધા ધર્મનાં શાસ્ત્રો પણ વારે વારે એની એજ વાત કહે છે કે, સત્સંગ કરો અને કુસંગ ત્યજો; દાખલા તરીકે આપણે જોઈએ છીએ કે, જે માણસ કોલસાનો ધંધો કરે છે તેનાં લૂગડાં કાળાં હોય છે અને જે માણસ અત્તર વેચવાનો ધંધો કરે છે તેનાં વસ્ત્ર સુગંધીદાર હોય છે. તેવીજ રીતે જે માણસ સત્સંગ કરે, તે સારા વિચારના હોય છે અને જે માણસ ખરાબ સોબતમાં રહે તેઓની ખરાબી થઈ જાય છે; એમાં કાંઈ પણ શક નથી.

બંધુઓ! સત્સંગની અસર કેટલી બધી મોટી છે, તે તમે જાણો છો? માટીની કિંમત કાંઈજ નથી, છતાંપણ જ્યારે તેને ફૂલની સાથે મેળવી દેવામાં આવે છે ત્યારે તે ફૂલને ભાવે વેચાઈ જાય છે.

ચીની ને તેલની કિંમતમાં બહુજ ફરક છે, તેમ છતાં કોઈપણ તેલને, [illegible], જ્યારે ચીની સાથે મેળવી દે છે ત્યારે તે ચીનીના ભાવે વેચાય છે. તેમજ ઘઉંમાં કાંકરા, [illegible] અને એવી બીજી [illegible] [illegible] કેટલીક હલકી વસ્તુ મેળવી દેવાય છે અને તેમ છતાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

તથા-પોષાકમાં ફેરફાર કરવો પડે છે અને શેઠીઆની સાથે શોભે તેવી જાતની રહેણીકરણી તેને રાખવી પડે છે; તેજ પ્રમાણે શેઠીઆઓના મુનીમો તથા શેઠીઆઓને પરણેલી ગામડાની ગરીબ ઘરની છોકરીઓ પણ, તેમની સોબતને લીધે આસ્તે આસ્તે સુધરી જાય છે; અને પછી ધીરે ધીરે ખરી શેઠાણી બની જાય છે. આ બધું સંગને લીધે થાય છે.

રાજાઓની હજુરમાં જે હજુરીઆઓ હોય છે, તેઓમાંથી ઘણા લોકો હલકી જાતના હોય છે; જેમકે ખવાસ,બારવા, મોલીક વગેરે; તથા સાહેબોના હજુરી સુરતીલાલીઆ હોય છે છતાં પણ રાજાની સોબતને લીધે તથા સાહેબોની સોબતને લીધે, એ બધા લોકોમાં કેટલીક જાતના વિવેક, કેટલીક જાતની અદબ, કેટલીક જાતની સફાઇ અને બોલવાચાલવામાં કેટલીક જાતની છટા આવી જાય છે; તેથી એવા લોકોને જોઇને, તેમની આસપાસના લોકોને અજાયબી લાગ્યા કરે છે કે, આ માણસોમાં આટલો બધો ફેરફાર કેમ થઇ ગયો હશે; પણ એ ફેરફારનું કારણ મોટાઓની સોબત એજ હોય છે.

બંધુઓ ! આ બધા દુનિયાદારીના દાખલાઓ છે અને તેમાં પણ સારી સોબતથી, કેટલો બધો લાભ થાય છે તે બહુ ચોખ્ખી રીતે સમજાઇ જાય છે. ત્યારે હવે વિચાર કરવો જોઇએ કે જ્યારે દુનિયાદારીના લોકોની તથા વસ્તુઓની સોબતથી પણ આટલી બધી અસર થાય છે,ત્યારે પ્રભુના વહાલા સાચા સંતોની સોબતથી કેટલી બધી અસર થતી હશે ? એનો વિચાર કરવો જોઇએ. એ માટે ભકતો કહે છે કેઃ–

જ્યારે ખરા સંતનો સમાગમ મળી જાય છે ત્યારે તુરતજ લક્ષણો બદલાવા માંડે છે. સંતની સોબતમાં આવ્યેથી માણસમાં પ્રભુપ્રેમ વધતો જાય છે, મનમાં ઉઠતા ખરાબ વિચારો ફરતા જાય છે ને તેને બદલે સારા સારા વિચારો આવતા જાય છે. સંતના સંગથી ધીરે ધીરે જીંદગી બદલાતી જાય છે અને કામ, ક્રોધ, મદ,લોભ તથા અદેખાઇને બદલે દયા, શાન્તિ, ક્ષમા,સંતોષ,ધીરજ, સત્યતા, પવિત્રતા અને અંતરનો આનંદ, એ બધા મહાન ગુણો આવવા લાગે છે; એટલુંજ નહિ પણ સંતના સંગથી મનુષ્યમાંથી દેવ બની શકાય છે, નરમાંથી નારાયણ થઇ જવાય છે અને જીવ-

માંથી શિવ બની જવાય છે; માટે સત્સંગમાં મહાન લાભો રહેલા છે એમ સમજી, મહાત્માઓનો, સંતોનો, ભગતોનો ને હરિજનોનો સંગ કરો, સંગ કરો.

૧૭–મોટી આગબોટ સાથે નાના મછવાને બાંધવાથી તે પણ દોડવા લાગે છે, તેમ સત્સંગમાં જોડાનાર પણ ધર્મના માર્ગમાં આગળ વધે છે.

મુંબઇના બારામાં એક મોટી આગબોટ ચાલી જતી હતી. એ આગબોટ બહુ સુંદર ને બહુ જોરાવર હતી. તેમાં પાંચહજાર હૉર્સ-પાવરનાં ઇન્જીનો ચાલ્યા કરતાં હતાં અને તે કલાકના પંદર દરિયાઇમાઇલને હિસાબે દોડી જતી હતી. તે આગબોટની પાછળ એક નાનો મછવો દોરડાંવડે બાંધેલો હતો તેથી એ આગબોટની સાથે તે મછવો પણ બહુ વેગથી ખેંચાતો જતો હતો; પણ તેનું દોરડું દૂરથી દેખાતું નહોતું. એ જોઇને કિનારે ઉભેલા એક છોકરાએ પોતાની સાથેના મોટા માણુસને પૂછ્યું કે:–"આ આગબોટ દોડે તે તો વાજબી છે; કારણ કે તેમાં ચાર મોટાં મોટાં ઇન્જીનો છે; પણ તેની સાથે આ નાનકડો મછવો કેમ દોડી શકે છે? મછવામાં તો ઇન્જીન કે બીજું કાંઇ દેખાતું નથી ને તેમ છતાં તે આગબોટની હારે કેમ દોડી શકે છે?"

આ સાંભળીને પેલા માણુસે તે છોકરાને કહ્યું કે:–"ભાઇ! એ મોટી આગબોટની સાથે તે નાના મછવાને દોરડાથી બાંધી રાખેલો છે, તેથી આગબોટના જોરને લીધે મછવો દોડયો જાય છે. જો એ મછવાના દોરડાને છોડી નાખીએ તો તે ખાલી ખાલી આમ તેમ થયા કરે; પણ એકસરખો સીધે માર્ગે ચાલી શકે નહિ! ને ઝપાટાબંધ દોડી શકે નહિ; પણ આગબોટમાં જે બળ છે, આગબોટમાં જે ઇન્જીન છે, આગબોટમાં જે યુક્તિઓ છે અને આગબોટમાં જે મોટાઇ છે તેને લીધે પોતાના જોરથી ઘણા મછવાઓને તે પોતાની સાથે ખેંચી જાય છે; પણ તેમાં શરત માત્ર એટલીજ કે મછવાએ આગબોટની સાથે બંધાઇ જવું જોઇએ. જો મછવા આગબોટથી છૂટા રહે ને જૂદા રહે તો કાંઇ આગબોટ તેને ખેંચી શકે નહિ; પણ જો આગબોટની સાથે પોતાનું દોરડું બાંધી રાખે તો વગરમહેનતે તેઓ ઝપાટાબંધ ઘણે દૂર સુધી જઇ શકે છે."

ભાઇઓ ! આ દાખલો આપીને એક ભકતરાજ મહારાજ પોતાની સાથેના હરિજનોને સમજાવતા કે, જે મહાન ભગતો છે તે મોટી આગબોટ જેવા છે, તેઓની અંદર પ્રભુપ્રેમરૂપી ઈન્જીન ચાલ્યાં કરે છે,તેઓની અંદર શ્રદ્ધારૂપી ઇન્જીન હોય છે અને તેઓની અંદર પ્રભુની કૃપાનું ઇન્જીન ચાલતું હોય છે, તેથી તેઓ ધર્મના રસ્તામાં ઝપાટાબંધ આગળ વધી શકે છે; પણ માયાની ઉપાધિમાં પડેલા ને વ્યાવહારિક પ્રપંચોમાં ખુંચી ગએલા જે સાંસારિક હોડો છે તેઓ નાનકડી હોડી જેવા છે. તેઓની અંદર કોઈ જાતનું મોટું ઇન્જીન હોતું નથી, તેથી તેઓ પોતાની મેળે ઝપાટાબંધ આગળ વધી શકતા નથી;પણ જો તેઓ કોઈ મહાન મનુષ્યની સોબતમાં આવી જાય તો જેમ એક ઇન્જીનના જોરથી બીજા ઘણાં ડબાઓ ઘસડાયા કરે છે, તેમ એવા મહાત્માઓના બળને લીધે, એવા સદ્‌ગુણી સજ્જનોની મદદને લીધે અને એવા ભગતોની ભલાઈને લીધે પોતાના જોરવિના પણ તેઓ આગળ વધી જાય છે;કારણ કે આગબોટના જોરે તેઓની પાછળ ચાલનારા નેતેઓની સાથે જોડાઈ ગયેલા માણસો પણ આગળ વધી શકે છે એમાં કાંઇ પણ શક નથી;માટે જો બહુજ સહેલાઇથી ને જલદીથી આગળ વધવું હોય તો કોઇ મહાત્માની સોબતમાં લાગી જાઓ, કોઈ મહાત્માની સોબતમાં લાગી જાઓ ને તેમની સાથે જોડાઇ રહો; એટલે તેમના પ્રતાપે તમારૂં પણ કામ થઇ જશે.

પદ

સંતનકે સંગ લાગ રે; તેરી આછી બનેગી (ટેક)
હંસનકી ગતિ હંસ હી જાને, કોઇ ન જાણે કાગ રે–તેરી–સંત૦
સંતનકે સંગ પૂર્ણ કમાઇ, હોઇ બડો તેરો ભાગ રે–તેરી–સંત૦
મુખડી બની પ્રલ્હાદકી બન ગઇ, હરિ સમરણ વૈરાગ રે–તેરી–સંત૦
કહત કબીરા સુનોભાઈ સાધુ, રામભજનકો લાગ રે–તેરી–સંત૦

૧૮–ભગત થવા સારૂ કાંઈ પોતાનાં સગાં વહાલાંના હકકો લૂંટી લેવાય નહિ.

આજના વખતમાં આપણા દેશમાં ખોટા વૈરાગ્યનું જોર બહુ વધી ગએલું છે, તેથી કેટલાક હરિજનો તથા કેટલાક સારા સારા માણસો પણ એમ સમજ્યા કરે છે, કે પ્રભુના ભગત થવા માટે સગાંવહાલાંઓથી દૂર ખસી જવું જોઈએ અને જેમ બને તેમ તેમનો સંબંધ ઓછો કરી નાખવો જોઇએ. આવી ખોટી સમજણને લીધે ઘણા ભગતો પોતાનાં સગાંવહાલાંઓની સાથે બહુજ બેદરકારીથી વર્તે છે અને કેટલીક વખત તો પોતાનાં સગાંવહાલાંઓ બહુ દુઃખી થતાં હોય છતાં પણ તેની તેઓ દરકાર કરતા નથી; પણ એમ કરવું એ બહુજ મોટી ભૂલ છે. એ વાત બહુ ખુલ્લી રીતે સમજવા માટે એક સંત કહેતા હતા કે :–

આપણાં માબાપ, આપણાં ભાઇબહેન, આપણાં બાયડીછોકરાં, આપણા કાકામામા, આપણી માસી, મામી, ફૂઇ તથા બીજાં દૂરનાં સગાંઓ અને આપણાં પડોશીઓ તથા આપણી નાતવાળાઓએ આપણી ઉપર ઘણી જાતના ઉપકાર કરેલા હોય છે અને એ ઉપકારના બદલામાં તેઓ આપણા તરફથી સ્વાભાવિકરીતેજ કાંઇક કાંઈક આશા રાખે છે. એટલે જો આપણે તેઓની એ આશા પાર પાડીએ નહિ તો તેઓ દિલગીર થાય છે; એટલુંજ નહિ પણ આપણે તેઓના વ્યાજબી હકકો પણ જો ન ચુકવી આપીએ તો તેઓ નિસાસા નાખ્યા કરે છે અને આપણને શાપ દે છે. એથી આપણી ખરાબી થાય છે; એટલુંજ નહિ પણ કર્મના કાયદા પ્રમાણે આપણે તેઓના કરજદાર છીએ, તેથી મુવા પછી જ્યારે પ્રભુના દરબારમાં ઈન્સાફ થશે ત્યારે તેઓ ધર્મરાજાની આગળ આપણી સામે ફરિયાદ કરશે અને કહેશે કે હું એની બાયડી હતી પણ તેણે સ્રીતરીકેના મારા જે હકકો છે તે હકકો ચૂકવી આપ્યા નથી, માટે તેને શિક્ષા થવી જોઇએ. એ પછી મા આવીને કહેશે કે હું આની મા થતી હતી અને બાલપણમાં મેં એનું બહુજ લાલનપાલન કર્યું હતું તથા એની તરફથી મેં ઘણાં સુખની આશા રાખી હતી; પણ એણે મને અતિશય નિરાશ કીધી હતી અને મારા બધા સુખનો નાશ કર્યો હતો; માટે એને સખ્ત શિક્ષા થવી જોઇએ. એ પછી એકરાંએ પ્રભુના ન્યાયાસન આગળ આવીને કહેશે કે આ

અમારો બાપ હતો;છતાં પણ તેણે અમારે માટે જરા પણ કાળજી રાખી નથી, અમારા મનમાં સારા સંસ્કારો પાડવા માટે તેણે મહેનત લીધી નથી, અમોને કેળવણી આપવાની બાબત ઉપર તેણે ધ્યાન આપ્યું નથી અને અમોને હુન્નરકળા શીખવવા માટે તથા કોઈ સારા ધંધારોજગારે લગાડી દેવાની બાબતમાં તેણે કાંઈ પણ મહેનત કરી નથી, તેથી અમે નમાલા રહી ગએલા છીએ અને જગતની અંદર બહુ દુઃખી થઇ ગયા હતા;માટે આ અમારા બાપને સખ્ત શિક્ષા થવી જોઇએ. આવી રીતે ભાઇઓ, બહેનો, દોસ્તો, કાકા, મામા, માસી, ફૂઇ, સાસુ, સસરો,સાળા,સાળી,પાડોશીઓ, નાતિલાઓ અને બીજા લેણદારો પ્રભુની હજુરમાં ઇન્સાફ વખતે ફરિયાદ કરશે અને કહેશે કે આ માણસ દુનિયામાં ભગત થઇને ફરતો હતો પણ તેણે અમારા વાજબી હકકો ચુકવી આપેલા નથી માટે તેને શિક્ષા થવી જોઇએ. હવે વિચાર કરો કે જે ભગતો પોતાની ભક્તિની ખુમારીમાં ઉંધી સમજણને લીધે પોતાનાં સગાંઓની સાથે ખરાબ રીતે વર્તે છે, તેઓના શું હાલ થશે અને તેઓને કેવી ભયંકર શિક્ષા ભોગવવી પડશે એનો જરા ખ્યાલ તો કરો! ભાઇઓ અને બહેનો! આવી મોટી ભૂલ ન થાય તેની ખાસ તજવીજ રાખવી જોઇએ; કારણ કે અસલના મહાત્માઓએ એમ કહેલું છે કે:–

જે માણસ પોતાનાં બાયડીછોકરાંઓને તથા સગાંવહાલાંઓને ત્યજી દે અગર તેઓની સાથે બેદરકારીથી વર્તે અને તેમના વ્યાજબી હકકો ચુકાવી આપે નહિ તે કાંઇ ખરા ભગત નથી; પણ જે ખરા ભગત હોય છે, તે તો પોતાનાં માબાપના ગુણિયલ દીકરાઓ હોય છે,જે ખરા ભગતો હોય છે તે તો પોતાની બાયડીના વહાલા ધણી હોય છે,જે ખરા ભગતો હોય છે તે તો પોતાનાં છોકરાંઓના ભલા બાપ હોય છે, જે ખરા ભગત હોય છે તે તો પોતાના ભાઈઓના સદ્ગુણી ભાઇઓ હોય છે;એટલુંજ નહિ પણ ભીડ પડે ત્યારે એકબીજાને કામે લાગે તેવા ભાઈઓ હોય છે.જે સાચા ભગતો હોય છે તેઓ તો પોતાના દોસ્તોના સાચા દોસ્તો હોય છે અને જે સાચા ભગતો હોય છે તેઓ તો પોતાના સંબંધમાં આવતાં દરેક માણસોની સાથે દરેક બાબતમાં હમેશાં સાચાજ હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ ઇશ્વરકૃપાથી જો તેઓને વધારે અનુકૂળતા હોય તો તેઓ પોતાના સંબંધમાં આવતાં માણસોને તેઓ-

હરિરૂપી હીરો મળી શકશે; માટે જો પ્રભુને મેળવવા હોય તો તપ, દાન, ધ્યાન, જ્ઞાન, ભકિત અને તન્મયતા વગેરે મોટી કિંમત આપવાની કોશીષ કરો. એટલુંજ નહિ પણ એવી કિંમત આપ્યા જ કરો, આપ્યાજ કરો; આપ્યાજ કરો. એટલે આગળ જતાં પ્રભુ મળી આવશે.એમાં કાંઈ પણ શક નથી;માટે હે હરિજનો ! પ્રભુને મેળવવા સારૂ આવી મોટી ને સાચી કિંમત આપતાં શીખો,આવી મોટી ને સાચી કિંમત આપતાં શીખો.

૨૦-તમે ભકત થાઓ તે કાંઈ સૌને ખરાબ સમજવા સારૂ નહિ; એ વાત હમેશાં યાદ રાખજો.

જે કાચાપોચા માણસો નવા નવા ભગત થાય છે અને એકા અંગમાં બહુ આગળ વધી જાય છે, ત્યારે તેઓને પોતાના મ માંથી એમ લાગે છે કે અમે ઘણુંએ કરીએ છીએ ને બીજા કાંઈ કરતા નથી. જેમકે અમે દરરોજ બે વખત દર્શન કરવા ઇએ છીએ, ત્યારે બીજાઓ એક વખત પણ જતા નથી અને કે લાક તો બે ચાર દિવસે એક વખત પણ જતા નથી અને કેટલ તો વારતહેવારેજ દર્શન કરવા જાય છે. અમે દરરોજ ત્રણ ચ વખત નહાઇએ છીએ ત્યારે બીજાઓ દિવસમાં એકજ વા નંહાય છે અને કેટલાક તો સુદ્દલ નહાતાજ નથી. અમે દરરે માળા ફેરવીએ છીએ પણ ઘણા માણસો માળા ફેરવતા નથી. ગરીબ છીએ છતાં પણ ઘણાંએ તીર્થો કરીએ છીએ અને બ ઘણા માણસો પૈસાદાર હોય છતાં પણ જાત્રાએ જતા ન અમે અમારા ગજા પ્રમાણે અમારાં મંદિરોમાં આવ્યા કર છીએ; પણ ઘણાં માણસો વરસ છ મહીને પણ આવતાં ન અમે ઘરમાં ઠાકોરસેવા રાખેલી છે; પણ ઘણાં માણસોને ઘેર હોતી નથી. અમે ઘણી જાતનાં વ્રતો કરીએ છીએ તથા જાતના નિયમો પાળીએ છીએ; પણ ઘણા લોકો એમાંનું કાંઇ કરતા નથી. અમે કોઇનું કાંઇ ખાતાપીતા નથી અને બીજ ગમે તેનું ખાઇપી લે છે. અમે ધર્મની ખાતર ઘણી જા કષ્ટ સહન કરીએ છીએ અને બીજાઓ કાંઇ કરતા નથી. માળાવિના, કંઠીવિના, તિલકવિના કે જનોઈવિના રહેતા અને હવેની પ્રજા એવી થતી જાય છે કે આ બધી બાબતોને

માનતી નથી. અમે ગુરુઓને જેટલા માનીએ છીએ ને તેઓનું જેટલું માન રાખીએ છીએ, તેનો સોમો ભાગ પણ હાલના લોકો ગુરુને માનતા નથી. અમે પાઠપૂજામાં તથા ભજનકીર્તનમાં જેટલો વખત રોકીએ છીએ, તેનો દશમો ભાગ પણ અમારા પાડોશીઓ એવી બાબતમાં રોકતા નથી અને અમને જેવો મૂર્તિમાં ભાવ છે, તેનો સોમો ભાગ પણ હાલના લોકોને નથી. અને અમે બનતાંસુધી કોઇ હલકી જાતના માણસને અડતા નથી ને કદિ અડાઇ જાય તો નાહી નાખીએ છીએ; પણ બીજા લોકો તો એ બાબતમાં કાંઇ પણ સમજતા નથી. આવી રીતે અમારો આચાર-વિચાર બહુ ઉંચો છે; માટે અમારે કોઇ સાથે બને નહિ; કારણ કે જેના આચારવિચાર અમારા જેવા ન હોય તેની સાથે તે હળવું-મળવું કેમ ગમે? માટે અમે તો સૌથી છેટા છેટા ભાગીએ છીએ. કુસંગમાં રહેવામાં ફાયદો શું? આસુરી જીવોની સાથે દોસ્તી રાખવામાં માલ શું? ઉલટી આપણી પણ બુદ્ધિ બગડે. એ કરતાં સૌથી અલગ રહીને પોતાનું ઘર પકડીને બેસીએ એ વાત સારી, એમ સમજીને ઘણાં માણસો કે જેઓ પોતાને ભગત સમજતાં હોય તેઓ બીજાં વહેવારી માણસોનો દ્વેષ કર્યા કરે છે અને તેઓ-ને હલકા સમજ્યા કરે છે.

આમાં ભગતોની વાત સાવ ખોટી નથી; કારણ કે તેઓ જેવો ધર્મ પાળે છે, તેવો ધર્મ કાંઇ સાધારણ લોકો પાળી શકે નહિ. માટે પોતાના પ્રમાણમાં બીજાઓ તેમને નીચા લાગે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી; પણ એવી દૃષ્ટિએ જોવાની ટેવ પાડવાથી આગળ જતાં તેમાંથી પરિણામ એ થાય છે કે દિનપ્રતિદિન તેઓને એમ લાગતું જાય છે કે અમે બહુ ઉંચા છીએ, અને બીજા સૌ બહુજ નીચા છે એમ લાગવાથી તેઓમાં અભિમાન આવતું જાય છે અને જેને તેઓ નીચા સમજે છે તેઓની ઉપર તિરસ્કાર આવતો જાય છે, તેથી ધીરે ધીરે તેઓ બીજા લોકોની સાથે ખરાબ રીતે વર્તવા માંડે છે, તેમની સાથે કઠોરતાથી વાતો કરે છે, તેઓને કાંઈ મેણાં-ટોણાં માર્યા કરે છે અને તેઓ બધા પાપીઓ છે, ને નરકમાં જશે એમ પોતાના મનથી માન્યા કરે છે, તથા તેઓને મોઢે કહ્યા કરે છે; આમ થવાથી તેઓમાં અભિમાન વધતું જાય છે તથા બીજા-ઓને નીચા ગણવાની ભાવનાઓ મજબુત થતી જાય છે; એટલે પછી તેમાંથી આગળ જતાં એમ બને છે કે જે માણસનો તેએ

તિરસ્કાર કરતા હોય તેવા ભગતોની બીજા લોકો મશ્કરી કરે છે અને તેઓને વારંવાર પજવ્યા કરે છે.

હવે આપણે વિચાર કરવો જોઇએ કે શું બીજાઓનો તિરસ્કાર કરવા માટે આપણે ભગત થયા છીએ? શું આપણા બંધુઓને નીચા સમજવા માટે આપણે ભગત થયા છીએ? શું આપણે આપણાં સગાંઓ તથા પાડોશીઓથી દૂર ખસી જવા માટે ભગત થયા છીએ? જે માણસોએ આપણી ઉપર કાંઈ કાંઇ ઉપકાર કરેલા છે, જે માણસો આપણને ભગત સમજે છે અને જે માણસો પોતાના કરતાં કેટલીક બાબતોમાં આપણને શ્રેષ્ઠ સમજે છે તેવા માણસોનો પણ આપણે તિરસ્કાર કર્યા કરીએ ને તેઓને નીચા સમજ્યા કરીએ એ શું વાજબી છે? અને એ ભૂલની શિક્ષા શું પ્રભુ નહિ કરે? શું આપણા ધર્મનું ફળ એજ કે બીજાઓને નીચા સમજ્યા કરવા? નહિજ. બંધુઓ! એવી ભૂલોમાં પડયા રહેશો માં; પણ તેને બદલે ચોખ્ખી રીતે એમ સમજી લેજો કે સૌની સાથે ભાઇબંધી વધારવા માટે ભગત થવાનું છે, સૌની ઉપર હેતપ્રેમ રાખતાં શીખીએ તે સારૂ ભગત થવાનું છે, સૌની સેવા કરી શકીએ ને સૌને આપણા જ્ઞાનના પ્રમાણમાં તથા આપણી ભક્તિના પ્રમાણમાં ઉંચે ચડાવી શકીએ તે સારૂ ભગત થવાનું છે; અને સૌમાં આત્મભાવ આવે તથા અભેદભાવ આવે તે સારૂ ભગત થવાનું છે. કાંઇ આપણા બંધુઓનો તિરસ્કાર કરવા સારૂ ભગત થવાનું નથી. એ વાત હમેશાં યાદ રાખજો ને કોઇને પણ નીચા ન સમજતાં પ્રભુનાં બાળક સમજી જેમ બને તેમ સૌની સાથે ભલાઈથી ને પ્રેમભાવથી વર્તજો. જો એમ કરશો તોજ તમારી ભક્તિ ફળીભૂત થશે; માટે બીજાઓને નીચા સમજી તેઓનો તિરસ્કાર કરો માં, તેઓનો તિરસ્કાર કરો માં; પણ સૌની સાથે પ્રેમભાવ રાખતાં શીખો તથા માન જાળવતાં શીખો, એજ અમારી પ્રાર્થના છે

૨૧–દૂધપાક ઉત્તમ છતાં પણ જો તે શૌચ જવાના ઉલકામાં નાખેલા હોય તો કામ આવતો નથી તેમ અભિમાનથી કરેલી પ્રાર્થનાઓ ધારેલું ફળ આપતી નથી.

ઘણાએ હરિજનો ધર્મનાં ઘણી જાતનાં કામો કરે છે; જેમકે કોઇ માણસ ઘણી જાતનાં વ્રત કરે છે. કોઇ માણસ જૂદાજૂદા પ્રસંગોએ જૂદીજૂદી જાતનાં દાન આપે છે, કોઈ માણસ જૂદાજૂદાં તીર્થોમાં જાત્રા કર્યા કરે છે, કોઇ માણસ ખુબ ભજનો ગાયા કરે છે, કોઇ માણસ પ્રભુના પવિત્ર નામનું સ્મરણ કર્યા કરે છે, કોઇ માણસ ગીતા, રામાયણ, ભાગવત, વિષ્ણુસહસનામ કે વેદનો પાઠ કર્યા કરે છે; અને કોઈ માણસ પ્રભુની પ્રાર્થના કર્યા કરે છે. આવી રીતે જુદાજુદા માણસો ધર્મનાં જુદાં જુદાં કામો કર્યા કરે છે, પણ ઘણી વખત એમ બને છે કે એ બધાં શુભ કામોનું જેવું મહાન ફળ મળવું જોઈએ તેવું મહાન ફળ મળતું નથી; તેથી તેઓ અસંતોષી રહે છે, અને બીજાઓને પણ એમ લાગે છે કે આ લોકો જેટલી મહેનત કરે છે તેના પ્રમાણમાં તેને મળતું નથી, આમ કેમ બને છે ? તેનો ખરો ખુલાસો જાણવો જોઇએ; કારણ કે દુનિયાના દરેક ધર્મશાસ્ત્રોમાં બહુ ભાર મૂકીને ખુલ્લી રીતે એમ કહેલું છે કે:–

"પ્રભુને અર્થે કરેલું કોઈપણ કામ ફોકટ જતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ પ્રભુને અર્થે બહુ નાનાં કામો કરેલાં હોય તો પણ તેનું બહુ મોટું ફળ મળે છે, અને કદિ એ કામો અધુરાં રહ્યાં હોય તોપણ પ્રભુ તેને પૂર્ણ કરી દે છે. પ્રભુને અર્થે કરેલાં સાંસારિક કામો પણ બહુજ મોટું ફળ આપી શકે છે; ત્યારે ખાસ તેની ભક્તિનાંજ કામો કરેલા હોય તે કામો મહાન લાભ આપે તેમાં તો નવાઈજ શું ? અને તેમ છતાં આપણે જોઇએ છીએ કે હાલના વખતમાં લોકોને ભક્તિનાં કામોનું જેવું ફળ મળવું જોઇએ અને જેટલું ફળ મળવું જોઇએ તેવું અને તેટલું ફળ મળેલું દેખાતું નથી. આનું કારણ શું છે તે જાણવું જોઇએ. એ માટે સતા કહે છે કે:–

બહુ સારી વસ્તુ હોય તેમ છતાં જો એ વસ્તુને ખરાબ વાસણમાં ભરેલી હોય તો તે વસ્તુ કામ લાગતી નથી, જેમકે દૂધપાક બહુજ ઉત્તમ વસ્તુ છે, છતા પણ જો તેને સંડાસમા લઇ જવાના

ઉલકાની અંદર ભરેલો હોય તો એ દૂધપાક કાંઇ કામ લાગે નહિ; તેમજ ધર્મનાં ઘણાં કામો બહુજ ઉત્તમ હોય છે, અને તેમાં પણ પ્રભુની પ્રાર્થનાઓ તો અતિશય ફળ આપી શકે તેમ હોયછે; પણ અફસોસની વાત એ હોય છે કે એ પ્રાર્થનાઓ અભિમાનને લીધે થયેલી હોય છે, એ પ્રાર્થનાઓ કોઇક જાતના અભિમાનમાંથી નીકળેલી હોય છે અને એ પ્રાર્થનાઓ પોતાના અભિમાનની અંદર રહેલી હોય છે. એટલે એ પ્રાર્થનાઓનું પ્રભુ તરફથી જેવું ફળ મળવું જોઇએ તેવું ફળ મળી શકતું નથી; કારણ કે અભિમાનથી પ્રભુ બહુજ દૂર રહે છે. જેમ ઉલકામાં રહેલો દૂધપાક આપણને કામ લાગતો નથી, તેમ અભિમાનથી થએલી પ્રાર્થનાઓ પ્રભુને કામ લાગતી નથી. એટલે એવી પ્રાર્થનાઓનું જેવું જોઇએ તેવું ફળ મળી શકતું નથી; માટે હે હરિજનો! યાદ રાખજો કે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માને અર્થે કરેલી કોઈપણ પ્રાર્થના ફોકટ જતી નથી; પણ એ પ્રાર્થના જે ઠેકાણેથી થવી જોઇએ તે ઠેકાણેથી થતી નથી, જેવા ભાવથી થવી જોઇએ તેવા ભાવથી થતી નથી, જેવા પ્રેમથી થવી જોઇએ તેવા પ્રેમથી થતી નથી, જેવા ઉંડાણથી થવી જોઇએ તેવા ઉંડાણથી થતી નથી, જેવી એકાગ્રતાથી થવી જોઇએ તેવી એકાગ્રતાથી થતી નથી, જેવો પ્રભુનો મહિમા સમજીને થવી જોઇએ તેવો મહિમા સમજીને થતી નથી, એ પ્રાર્થનાઓ સફળ કરાવવા માટે અંતરમાં જેવો તડફડાટ હોવો જોઈએ તેવો તડફડાટ હોતો નથી, એ પ્રાર્થનાઓ માટે જેવા યોગ્ય શબ્દો વપરાવા જોઈએ તેવા યોગ્ય શબ્દો વપરાતા નથી, એ પ્રાર્થનાઓ સફળ થવા માટે જેટલી શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ તેટલી શ્રદ્ધા રાખી શકાતી નથી, એ પ્રાર્થનાઓ સફળ કરવા માટે પ્રાર્થનાનો જે મહિમા સમજવો જોઇએ તે સમજતા નથી અને એ પ્રાર્થનાઓ સફળ કરવા માટે જે દીનતા જોઇએ તે દીનતા આપણામાં હોતી નથી, તેથી આપણી પ્રાર્થનાઓ સફળ થતી નથી; અને આ બધી અડચણો આવે છે તેનું મુખ્ય કારણ અભિમાનજ હોય છે. જો એક અભિમાનને ગાળી દેતાં આવડે તો આ બધી અડચણો મટી જાય છે, જો એક અભિમાનને કાઢી નાખતાં આવડે તો આ બધી મુશ્કેલીઓ મટી જાય છે, જો એક અભિમાનને વશ રાખતાં આવડે તો આ બધી બાબતોમાં ફતેહ મેળવી શકાય છે, અને જો એક અભિમાનને બાળી દેતાં

આવડે તો બીજી બધી અડચણો ભળી જાય છે તથા તુરતજ પ્રાર્થનાઓ સફળ થાય છે;તેમજ ધર્મનાં બીજાં જે કાંઈ કામ કર્યાં હોય તે બધાં કામોનું બહુજ રૂડું ફળ મળી શકે છે; માટે જેમ બને તેમ અંતરના ઉંડાણમાં ઘુસી ગયેલા અભિમાનને કાઢી નાખવું જોઇએ.અંતરના ઉંડાણમાં ઘુસી ગયેલા અભિમાનને કાઢી નાખવું જોઈએ. અને એ અભિમાનને કાઢવા સારૂ સંતોના શરણમાં રહેવું જોઇએ, સત્સંગ કરવો જોઈએ, પ્રભુના પવિત્ર નામનું સ્મરણ કરવું જોઇએ, તથા તેના મહાન કામોનાં ગુણગાન કરવાં જોઇએ અને હમેશાં મનમાંથી એવી ભાવના રાખવી જોઇએ કે હે પ્રભુ ! અમારામાં રહેલા અભિમાનરૂપી રાક્ષસનો તું નાશ કર. એ પ્રમાણે વર્તવાથી ધીમે ધીમે અભિમાન ગળતું જાય છે; અને એ પછી પ્રાર્થનાઓ સફળ થતી જાય છે. માટે હે હરિજનો ! એ પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરો, એ પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરો.

૨૨–પ્રભુપ્રીત્યર્થે કરેલાં નાનાં નાનાં કામોથી પણ પ્રભુ જેટલો રાજી થાય છે, તેટલો સ્વાર્થમાટે મોટાં મોટાં કામો કરવાથી પણ થતો નથી.

આ જગતમાં ઘણાં માણસો ધનવાન છે, ઘણાં માણસો વિદ્વાન છે, ઘણાં માણસો શૂરવીર છે, ઘણાં માણસો સેવકવૃત્તિનાં છે, ઘણાં માણસો કવિતા બનાવવાની તથા ભાષણો આપવાની શક્તિવાળાં છે, ઘણાં માણસો, ઘણા લોકોને ઘણી રીતે વશ રાખી શકે તેવાં છે, અને ઘણાં માણસોને ઘણાં લોકો ધાર્મિક દૃષ્ટિએ માન આપ્યાં કરે છે, આ બધાં માણસો પોતપોતાની લાઇનમાં ને પોતપોતાની હદમાં સમય પ્રમાણે ને આસપાસના સંજોગો પ્રમાણે સારાં સારાં તથા મોટાં મોટાં કામો કર્યાં કરે છે. જેમકે કોઇ શ્રીમંતો ધર્મશાળા બંધાવે છે,સદાવ્રતો ચલાવે છે,મંદિરો બનાવે છે, દવાખાનાં ખોલે છે, સ્કૂલો ચલાવે છે અને અનાથોના ફંડમાં મદદ કરે છે.

ઘણાએ રાજદ્વારી અમલદારો કેટલીક જાતના નવા નવા કાયદાઓકરીને પ્રજાના જાનમાલની સલામતી જાળવાય તેવા ઉપાયો કરે છે. કોઇ કોઇ ધાર્મિક તથા અધિકારીઓ પ્રજાના

અજ્ઞાન ઘરમાં કેળવણી ફેલાવવાનાં કામો કરે છે, કોઇ કોઇ ધર્મ ગુરુ ધર્મના ઉપદેશ કરે છે, અને લોકોની ધર્મભાવના જાગૃત રહે તે માટે ઘણીયે તજવીજ કરે છે, કેટલાક વિદ્વાનો સમયને અનુસરતા વિચારોનાં પુસ્તકો રચે છે તથા ભાષાણો આપે છે અને જૂદી જૂદી જાતની અગત્યની સભાઓ સ્થાપે છે, કેટલાક શોધકો પોતાને ફાયદો થાય તથા લોકોને લાભ થાય તેથી નવી નવી શોધ કરે છે; અને કેટલાક હુશિયાર કારીગરો હુન્નરકામની નવી નવી શોધો કર્યા કરે છે. આ પ્રમાણે દરેક લાઇનમાં કાંઇક કાંઇક સારાં સારાં કામો થયા કરે છે; છતાં પણ એ બધાં કામો કરવામાં ઘણી વખત એમ હોય છે કે કેટલાંક કામો ખાસ પોતાના સ્વાર્થની ખાતરજ કરેલાં હોય છે. કેટલાંક કામો લાભ મેળવવા માટે થયેલાં હોય છે, કેટલાંક કામો બીજાઓને રાજી રાખવાને ખાતર કરેલાં હોય છે, કેટલાંક કામો દેખાદેખીથી કરેલાં હોય છે કેટલાંક કામો નાતજાતના રિવાજને લીધે કરેલાં હોય છે કેટલાંક કામો ફરજબંધનને લીધે કરેલાં હોય છે, કેટલાંક કામે અભિમાનને લીધે પોતાની મોટાઇ બતાવવા સારૂ કરેલાં હોય છે, કેટલાંક કામો શરમાશરમી કરેલાં હોય છે, કેટલાંક કામો લાલચે કરેલા વીલને લીધે કરવાં પડેલાં હોય છે, કેટલાંક કામો ખિતાબ મેળવવા ખાતર કરેલાં હોય છે, અને કેટલાંક કામો પૈસા મેળવી મોજશોખ કરી શકાય તેને ખાતરજ કરેલાં હોય છે; પણ ખાસ પ્રભુને ખાતરજ કરેલાં હોય તેવાં કામો તો કોઇકજ હોય છે;અને આવાં આવાં કારણોથી જે કામ થાય તે કામો ભલે બહુ મોટાં હોય તોપણ સર્વશક્તિમાન મહાન ઇશ્વરની હજુરમાં તેની કાંઇ બહુ મોટી કિંમત હોતી નથી; પણ ભલે નાનાં કામો હોય છતાં પણ જો તે સમર્થ ઇશ્વરને અર્થે થયેલાં હોય તો તેની કિંમત બહુ વધી જાય છે. જેમકેઃ–

ફરજ પડયાને લીધે વાવ ખોદાવનારા શેઠીઆને જેટલું પુન્ય થાય તે કરતાં પ્રભુને અર્થે ઝાડને પાણી પાનાર ગરીબ ખેડુતોને કોઇ વખત વધારે પુન્ય થાય છે. જાણીતાં ફંડોમાં મોટી મોટી રકમો ભરનાર શ્રીમંતોને ઇશ્વરની તરફથી જેટલો લાભ મળે છે, તે કરતાં ગરીબ માણુસોને ચપટી ચોખા આપનાર બુઢ્ઢી ડોશીઓને બાલકોને શેરડીનો કટકો કે કેળાં આપનાર ભાવી ભગતને અને ખરે વખતે ગરીબોને અર્ધી દુકાની આપનાર ગરીબ માણુસને

વધારે ફાયદો થઇ જાય છે. કોઇ વિદ્વાન પોતાના નામની ખાતર પાઠશાળા ખોલે તે કામ પ્રભુને જેટલું ગમે છે, તે કરતાં પ્રભુને અર્થે જે ગરીબ માણસ, પોતાનાં જૂનાં ફાટેલાં તુટેલાં પુસ્તકો બીજા લાયક ગરીબ માણસને ઇશ્વરાર્થે આપે છે, તેને વધારે પુન્ય થાય છે અને જે માણસ અભિમાનની ખાતર તથા ધન મેળવવાની ખાતરજ નવી નવી શોધ કરે છે, તેને જેટલો લાભ થાય છે, તે કરતાં તેની ચોપીનો લાભ લેતી વખત ઇશ્વરને યાદ કરી ઇશ્વરનો ઉપકાર માનનાર જગતને વધારે લાભ થાય છે; કારણ કે મહાત્માઓ એમ કહે છે, સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર તમારાં મોટાં નાનાં કામો સામેજ કાંઇ જોતા નથી; કારણ કે મોટાં નાનાં કામો તો સંજોગને આધારે થાય છે, એટલે એમાં કાંઇ તે કામો કરનારની બલિહારી નથી; પણ મનમાં ઉંચી જાતની ભાવના રાખવી એ બહુ મોટી વાત છે; માટે પ્રભુ આપણા અંતઃકરણની ભાવના સામે જુએ છે અને જેવી ભાવના હોય છે, તેવું ફળ મળે છે, તે શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે.

આમ હોવાથી મનમાં ઉત્તમ ભાવના હોય ને ઇશ્વરને અર્થેજ ભલાં કામો કરાતાં હોય તો તે નાનાં કામોને પણ પ્રભુ મોટાં માની લે છે ને તેનું મોટું ફળ આપે છે; અને મોટાં કામો પણ જો પોતાના સ્વાર્થને ખાતરજ કરેલાં હોય, પોતાના અભિમાનને લીધેજ કરેલાં હોય, મન કચવાતે કચવાતે કરેલાં હોય અને માનપાનની ઇચ્છાને લીધેજ કરેલાં હોય તો એવાં મોટાં કામોની પણ ઇશ્વરની હજુરમાં કાંઇ બહુ કિંમત નથી; માટે બંધુઓ ! જો તમારાં નાનાં કામોને પણ દીપાવવાં હોય, અને નાનાં કામોમાંથી પણ મોટું ફળ મેળવવું હોય, તો ભાવસહિત અને લોભલાલચો છોડીને સર્વશકિતમાન મહાન ઇશ્વરને અર્થે શુભ કામો કરો, એટલે થોડામાં ઘણું થઇ પડશે.

૨૩—ખરા ભગતોનાં લક્ષણો.

ભાઈ! જે ખરા ભગત હોય છે તે દાસભાવવાળા હોય છે, જે ખરા ભગત હોય છે તે પોતાની સેવા કરાવવા ઇચ્છતા નથી પણ બીજાની સેવા કરવા ઇચ્છે છે; જે ખરા ભગતો હોય છે તે બીજા કોઇને પણ દુઃખ દેતા નથી પણ બીજાના દુઃખમાં ભાગ લેવા તૈયાર થાય છે; જે ખરા ભગતો હોય છે, તે પોતાના દુશ્મનોનું પણ ભલું કરનારા હોય છે; જે ખરા ભગતો હોય છે, તેઓ નઠારા માણસોને પણ નભાવી લેનારા હોય છે; જે ખરા ભગતો હોય છે, તેઓ કોઈમાં પણ દોષ જોતા નથી, અને કોઇના દોષને પોતાના મનમાં ભરી મૂકતા નથી;જે ખરા ભગતો હોય છે તે પોતાના દિલમાંથી દીનતા રાખનારા હોય છે, અને પોતાને માટે હમેશાં એમજ સમજે છે કે હું તો કાંઇ હિસાબમાં નથી, અને મારાથી હજી કાંઈ બનતું નથી; જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓ ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલનારા હોય છે, જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓનાં નેણવેણ પલટાઇ ગયેલાં હોય છે,જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓની વાણીમાં નમ્રતા ને મીઠાશ આવી ગયેલી હોય છે, જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓ પોતાના કર્તવ્યમાં લાગી ગયેલા હોય છે, જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓને પારકી પંચાત કરવા ફુરસદ હોતી નથી, ને જે ખરા ભગત હોય છે, તેઓ પોતાના હૃદયની ચોકી કર્યા કરે છે. ને તેમાં કોઇપણ વિચાર ન ઘુસી જાય તેની ખાસ સંભાળ રાખે છે; જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓ પ્રભુની પ્રાર્થના કર્યા કરે છે, જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓ હમેશાં આનંદમાં રહેનારા હોય છે, જે ખરા ભગતો હોય છે તે પ્રભુપ્રેમથી ભીંજાયેલા હોય છે અને જે ખરા ભગતો હોય છે તેઓની ચાલચલગત અને આચારવિચાર કાંઇક જૂદા હોય છે. ભાઇઓ! આ દાખલો આપીને એક ભકતરાજ મહારાજ એમ સમજાવતા કે જે ખરા ભગતો છે તે બીજાઓનાં બારણાં બહુ જોરથી ઠોકતા નથી, અને પોતાના ઘરનું બારણું ઉઘાડવાની મરજી ન હોય તેને તાણીતુણીને આગ્રહ કરતા નથી; એટલે કે બીજાઓના કામમાં ચહાઇ ચહાઇને માથું મારતા નથી. જે બાબત બીજાઓ છુપાવવા ઇચ્છતા હોય તેમાં તેઓ વચ્ચે પડતા નથી; પારકી પંચાતો કરવા માટે ખરા ભગતો જતા નથી, અને એવી બાબતોમાં આગ્રહ રાખતા નથી; માટે જો તમારે પણ ખરા

ભગત થવું હોય તો બીજાઓના કામમાં માથું મારશો માં અને એવી જાતની કોઇ પણ બાબતોમાં હઠીલાઇ કે મમત કરશો માં.

૨૪—બહારની ભક્તિ પણ અંતરનો પ્રેમ વધારવામાં મદદ કરે છે;પણ માણસ એવી ભક્તિમાં બહુજ ઉતરી પડે છે ત્યારે પ્રભુપ્રેમમાં મોળો પડી જાય છે.

બહારની ભક્તિ અને અંદરની ભક્તિ

સૌ ઉંચા ધર્મોનો છેક અસલના વખતથી એજ મુખ્ય સિદ્ધાંત છે કે આત્માવડેજ પરમાત્માને પકડી શકાય છે,અને આત્માના ચૈતન્યવડે નિરંજન નિરાકાર પરમાત્માને જાણવો એમાં અંતે કોઇપણ જાતની બહારની ક્રિયાની જરૂર નથી; પણ એમાં મુખ્ય અડચણ એ છે અંતરના બહુજ ઉંડા પ્રેમવિના બહુજ, ચોખ્ખા જ્ઞાનવિના, ભગીરથ પ્રયત્નવિના, લાંબા કાળના સત્સંગવિના, અને ઉંચી જાતના અનુભવો થયા વિના આત્માથી પરમાત્માને પકડવાનું સૂઝતું નથી અને આવડતું પણ નથી; તેથી લાખો માણસોમાંથી કોઇકજ ભાગ્યશાળી ભગત એ પ્રમાણે આત્માવડે પરમાત્માને પકડી શકે છે, બાકી તો સૌ પોતપોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે ચાલતા આવેલા રિવાજો પ્રમાણે, અને ચાલતા જમાનામાં ફેલાઇ રહેલા વિચારો પ્રમાણે ઇશ્વરવિષે માન્યા કરે છે; અને એ પ્રમાણે બહારની ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે. જેમકે જંગલી વાઘરીઓ તથા ભીલો અને બીજા ઘણા મુલકોના પછાત પડેલા વર્ગના જંગલી લોકોના ઇશ્વરવિષે જેવા વિચારો હોય છે તે કરતાં સુધરેલા લોકોના ઇશ્વરવિષેના વિચારો ખાસ જુદાજ હોય છે; અને તેમાં પણ આગળ વધેલા તાળી લાગી ગયેલા જ્ઞાની અનુભવી ભગતોના ઇશ્વર વિષેના વિચારો બહુજ યથાર્થ હોય છે. જેમકે જંગલી લોકો અને ઘણીએ જુની પ્રજાઓ કોઇ કોઇ જાતનાં ઝાડને ઇશ્વર સમજી તેની પૂજા કરતા, કોઇ પહાડની પૂજા કરતા, કોઇ જનાવરોની પૂજા કરતા, કોઇ પાણીની પૂજા કરતા, કોઇ અગ્નિની પૂજા કરતા, કોઇ સૂરજ, ચંદ્રની કે તારાઓની કરતા, કોઇ સમુદ્રની પૂજા કરતા, કોઇ શૂરવીર માણસની પૂજા કરતા, કોઇ પવિત્ર સાધુની પૂજા કરતા, કોઇ રાજાને ઇશ્વર સમજીને તેની પૂજા કરતા અને કોઇ અગાઉના વખતમાં થઇ

ગયેલી મહાન શકિતવાળી સ્ત્રીઓની પૂજા કરતા હતા; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાકો તો ભૂત, પ્રેત તથા રાક્ષસોની પૂજા કરતા હતા અને તેઓને ખરાબ ચીજોનાં, પાપી ચીજોનાં હિંસક તથા કેફી વસ્તુઓનાં બલિદાન આપતાં હતાં.એ પછી જેમ જેમ લોકોનું જ્ઞાન વધતું ગયું તેમ તેમ જડ અને ચૈતન્યનો ભેદ ખુલ્લો થતો ગયો; અને સત્ય અસત્યના વિચારો સ્પષ્ટ થવા લાગ્યા. એ પછી પોતાના અંતરમાં ઉંડા ઉતરેલા જ્ઞાની તથા ધ્યાની હરિજનોને એક અખંડ અવિનાશી અનુપમ નિરંજન નિરાકાર અગાધ સર્વશકિતમાન વિશ્વંભર પરમ કૃપાળુ પવિત્ર પિતા સચ્ચિદાનંદ પરમાત્માનું જ્ઞાન થયું; અને એ પછી હું કોણ ? અને પરમાત્મા કોણ ? એ જ્ઞાન મેળવીને આત્માવડે પરમાત્માને જાણવા તથા પામવા લાગ્યા.આમ થવું એજ છેવટની ઉંચામાં ઉંચી દશા છે, અને એજ આખી દુનિયાના કુલ ઉત્તમ ધર્મનો સિદ્ધાંત છે. જો બહારની ભકિત બહુ વધી જાય તો અંદરની ભકિત ઘટી જાય છે અને અંદરની ભકિત બહુ વધી જાય તો બહારની ભકિત ઘટી જાય છે તથા એમ થવાથી નુકસાન થાય છે; કારણ કે યોગ્ય પ્રમાણમાં અંદરની તથા બહારની બન્ને જાતની ભકિતની જરૂર છે

મિઠાઇ ખાવામાં મજા પડે છે,પણ જો જરૂર કરતાં વધારે ખવાય તો તેમાંથી મંદવાડ થાય છે. રોશની બહુ જરૂરની ચીજ છે પણ જો હદબહારનું તેજ હોય તો તેથી આંખને નુકસાન થાય છે.કામ કરવું એ જીંદગીને ખાસ જરૂરની વાત છે છતાં પણ જો હદઉપરાંતની મહેનત થાય તો શરીર ઘસાઇ જાય છે; અને આશાએસની સૌને બહુ જરૂર છે,છતાં પણ જો વધારે આશાએશમાં પડયું રહેવાય તો નમાલા બની જવાય છે. આવી રીતે સારામાં સારી ચીજોનો પણ જો હદબહારનો ઉપયોગ થાય તો તે નુકસાનકર્તા થઇ પડે છે, જો બહારની ભકિતપણ હદપારની થઇ જાય તો તેમજ એ પણ કાંઇ ઠીક કહેવાય નહિ માટે તેની વિગત પણ જાણવી જોઇએ.

૧–બહારની ભકિત મનને વીખેરી નાખે છે. કારણ કે બહારની ભકિતથી જૂદાં જૂદાં કામોમાટે જૂદી જૂદી ક્રિયાઓમાં મનની વૃત્તિઓ રોકાઇ જાય છે; એટલુંજ નહિ પણ બહારની ભકિતનાં સાધનો, વાજીંત્રો તથા જૂદા જૂદા મનોરંજક દેખાવોથી મનની

[illegible] જુદી લાગણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી [illegible] નું નથી, અને એકાગ્રતાવિના મનમાં શુદ્ધ જ્ઞાન [illegible] માટે કે ભગવાનનું ધ્યાન ધરી શકાતું નથી [illegible] ત્યાંસુધી જીવ બહારનો બહારજ [illegible] છે, [illegible] થી જીવ બહાર જાટે ત્યાંસુધી જીવનો ઉદ્ધાર થતો નથી. માટે [illegible] હારની ભક્તિ કરતાં બહારના [illegible] સંભાળવું જોઇએ.

૨-બહારની ભક્તિથી શરીર થાકી જાય છે, કારણ કે બહા-રની ભક્તિમાં નાચવાકૂદવાનું, ગાવાબજાવવાનું, [illegible] અને ફરવાહરવાનું હોય છે, તેથી શરીર થાકી જાય છે; પણ અંતરની ભક્તિમાં એવું કાંઇ હોતું નથી તેથી તેમાં શરીરને કે મનને થાક લાગતો નથી.

૩-બહારની ભક્તિમાં બહુ ખર્ચ લાગે છે; કારણ કે એમાં બહુ શોભા ને બહુ ઠાઠમાઠ કરવાના હોય છે. જેમકે લાઇટો,ધુપ-દીપો, વાઘાવસ્ત્રો, રંગો, ગુલાલો અને પ્રસાદો વગેરેમાં બહુ ખર્ચ કરવું પડે છે અને એવું ખર્ચ કાંઇ બધા લોકોને પાલવી શકે નહિ; પણ અંતરની ભક્તિમાં એટલે કે પ્રભુનું જ્ઞાન મેળવ-વામાં, પ્રભુનું નામસ્મરણ કરવામાં તથા પ્રભુનું ધ્યાન ધરવામાં એવાં કાંઇ ખર્ચો કરવાં પડતાં નથી; માટે બહારની ભક્તિ કરતાં અંતરની ભક્તિને મહાત્માઓ શ્રેષ્ઠ કહે છે.

૪-બહારની ભક્તિમાં બહુ વખત જાય છે; કારણ કે એમાં જ્યારે બધાં સાધનો તૈયાર હોય ત્યારેજ આનંદ આવે છે, અને એવાં સાધનો તૈયાર કરવામાં જૂદાં જૂદાં માણસો તથા જૂદી જૂદી વસ્તુઓની મદદની જરૂર પડે છે, તેથી તે બધાને ભેગા કરતાં બહુ વખત જાય છે. વળી બહારની ભક્તિમાં જવાઆવવાનું અને મુસાફરીઓનું પણ બહુ મોટું કામ હોય છે, તેથી તેમાં પણ બહુ વખત જાય છે; પણ અંતરની ભક્તિમા એટલો બધો વખત ગુમાવવો પડતો નથી; માટે બહારની ભક્તિ કરતાં અંતરની ભક્તિ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

૫-આ બધાં નુકસાનો કરતાં બહારની ભક્તિમાં જે સૌથી વધારે નુકસાન થાય છે તે એ છે કે આપણા અંતરમાં ઉત્પન્ન થએલો ભગવાનનો પ્રેમ બહારની ભક્તિથી દબાઇ જાય છે;કારણ

ગયેલી મહાન શકિતવાળી ઓઓની પૂ
નહિ પણ કેટલાકો તો ભૂત, પ્રેત તથા
હતા અને તેઓને ખરાબ ચીજોનાં, પાપી
કેફી વસ્તુઓનાં બલિદાન આપતાં હતાં.એ
નું જ્ઞાન વધતું ગયું તેમ તેમ જડ અને અ
થતો ગયો; અને સત્ય અસત્યના વિચારો
પછી પોતાના અંતરમાં ઉંડા ઉતરેલા જ્ઞાની
ને એક અખંડ અવિનાશી અનુપમ નિરં
સર્વશક્તિમાન વિશ્વંભર પરમ કૃપાળુ પવિ
નંદ પરમાત્માનું જ્ઞાન થયું; અને એ પછી
આત્મા કોણ ? એ જ્ઞાન મેળવીને આત્માવડે
તથા પામવા લાગ્યા.આમ થવું એજ છેવટની
છે, અને એજ આખી દુનિયાના કુલ ઉત્તમ
જો બહારની ભકિત બહુ વધી જાય તો અંદર
છે અને અંદરની ભકિત બહુ વધી જાય તે
ઘટી જાય છે તથા એમ થવાથી નુકસાન થાય
પ્રમાણમાં અંદરની તથા બહારની બન્ને જાત

મિઠાઇ ખાવામાં મજા પડે છે,પણ જો જરૂર
તો તેમાંથી મંદવાડ થાય છે. રોશની બહુ જ
જો હદબહારનું તેજ હોય તો તેથી આંખને
કરવું એ જીંદગીને ખાસ જરૂરની વાત છે છ
તંતની મહેનત થાય તો શરીર ઘસાઇ જાય છે
સૌને બહુ જરૂર છે,છતા પણ જો વધારે આર
વાય તો નમાલા બની જવાય છે. આવી
ચીજોનો પણ જો હદબહારનો ઉપયોગ થાય
થઇ પડે છે, જો બહારની ભકિતપણ હદ
તેમજ એ પણ કાંઇ ઠીક કહેવાય નહિ મા
જાણવી જોઇએ.

૧—બહારની ભકિત મનને વીખેરી નાખે
ની ભકિતથી જૂદાં જૂદાં કામોમાટે જૂદી જૂદી
વૃત્તિઓ રોકાઇ જાય છે, એટલુંજ નહિ પા
ચનો, વાજીંત્રો તથા જૂદા જૂદા મનોરંજ

અને પ્રભુના ગુણ ગાવા એ ઇશ્વરનું કામ છે; એટલે કે એ બધું કરવાથી ઇશ્વર તરફની આપણી ફરજ બજાવાય છે; એટલુંજ નહિ પણ એ બધું કરવું, એ ઇશ્વરનો હુકમ છે. આમ સમજીને ઘણાં હરિજનો આ બધી બાબતો ઉપર બહુ ભાર મુકે છે અને એ બધાં કામો કરવા માટે ખાસ લાગણી રાખે છે; પણ જે ભગતો આ બધી બાબતોમાં બહુજ ધ્યાન આપે છે તે ભગતો પોતાનાં ઘરસં-સારી કામો કરવાની બાબતમાં બહુજ બેદરકારી રાખે છે; કારણ કે તેઓ એમ સમજે છે કે ઘરસંસારી કામો કરવાં એ બહુ નાની વાત છે; એટલે એમાં તે કોણ રોકાઇ રહે ? કારણ કે ઘરસંસારી કામો કરવાં એ તો આપણા સ્વાર્થનાં કામો છે, એ કાંઇ પ્રભુનાં કામો નથી. આમ સમજીને ઘણા ભગતો પોતાનાં ઘરસંસારી કામો કરવાની બાબતમાં બહુ બેદરકાર રહે છે; પણ જે ખરા ભગતો છે તેઓ કહે છે કેઃ—સંસારી લોકોએ તો પોતાનાં ઘરસંસારી કામોને પણ ઈશ્વરનાંજ કામો સમજવાં જોઇએ અને બહુ ચોખ્ખી રીતે સમજી લેવું જોઇએ કેઃ—જેમ પાઠ,પૂજા,તપ,ધ્યાન, તીર્થ,વ્રત વગેરે કરવાં એ ઇશ્વરનો હુકમ છે તેમજ પોતાનાં ઘરસં-સારી કામો રૂડી રીતે કરવા માટે ગૃહસ્થોને ઈશ્વરનો ખાસ હુકમ છે; એટલુંજ નહિ પણ જેઓ પ્રભુનો એ હુકમ તોડે છે અને પોતાનાં ઘરસંસારનાં કામો કરવાની બાબતમાં બેદરકાર રહે છે તેઓની ભક્તિ એકઅંગી થઇ જાય છે, તેથી આગળ જતાં, તેઓનો સંસારવહેવાર બગડે છે અને તેઓ દુઃખી થાય છે; કારણ કે જેઓ પ્રભુનો હુકમ ન માને તેઓને એથી શિક્ષા થાય, તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી. જે ત્યાગી લોકો હોય,તેઓએ ઘરસંસારની બાબતમાં ધ્યાન ન આપવું જોઇએ; પણ જે ગૃહસ્થ લોકો છે, જે સંસારી લોકો છે તેઓના ધર્મ જૂદા છે. તેઓએ તો ઇશ્વર-નો હુકમ છે એમ સમજીને પોતાનાં ઘરસંસારનાં કામોમાં ખૂબ ચોકસી રાખવી જોઇએ અને પોતાને આશરે પડેલાં માબાપ, ભાઈબહેન, બાયડીછોકરાં વિગેરે કોઈ પણ દુઃખી ન થાય, તેની સંભાળ રાખવી જોઇએ. પોતાના કુટુંબનું કોઇ પણ માણસ ધર્મની બાબતમાં બેદરકાર ન રહી જાય, તેની ફિકર રાખવી જોઇએ પોતાના કુટુંબમાંથી કોઈ પણ માણસ પોતાના કામકાજમાં અજ્ઞાન ન રહી જાય તેની સંભાળ રાખવી જોઇએ; પોતાના કુટુંબનાં માણસોમાં કોઇ પણ જાતના દુર્ગુણ ન

આવી જાય તેની કાળજી રાખવી જોઇએ; પોતાના કુટુંબનાં
માણસોમાંથી કોઇ પણ બહારના લોકો ગેરલાભ ન લઇ જાય,
તેની સંભાળ રાખવી જોઇએ અને પોતાને આશરે પડેલાં
પોતાના કુટુંબનાં માણસોની વ્યવહારમાં તથા પરમાર્થમાં
ઉન્નતિ થાય તેમ કરવું જોઇએ અને આ બધું કરવું તે
પણ કાંઇ ઉપલક રીતે નહિ, પણ એમ કરવા માટે ખાસ
પ્રભુનો હુકમ છે એમ સમજીને તે કામો કરવાં જોઇએ; કારણ કે
જે માણસને જે કામ કરવા માટે પ્રભુએ નિર્માણ કરેલો હોય, તે
કામ કરવામાંથીજ પ્રભુ તેને આગળ વધારે છે અને પ્રભુના હુકમ
મુજબ પોતાની ફરજો બજાવવામાંથીજ કલ્યાણ થાય છે. આવો
આપણાં શાસ્ત્રોનો સિદ્ધાંત છે; માટે જે સાંસારિક ભગતો એમ
સમજતા હોય કેઃ—ઘરસંસારનાં કામોમાં રોકાઇ રહેવું તે કાંઇ અ
મારી ફરજ નથી ને ઘરસંસારી કામો કરવાં એ કાંઇ પ્રભુનો હુકમ
નથી,તે તેમની ભૂલ છે; જેની આવી ભૂલ થતી હોય તેણે તે ભૂલ
સુધારવી જોઇએ અને ખુલ્લી રીતે એમ સમજી લેવું જોઇએ
કેઃ—જેમ જપ, વ્રત,ધ્યાન,ગુણગાન વગેરે પ્રભુનાં કામો છે, તેમજ
પોતાના ઘરસંસારની ફરજો બજાવવી એ પણ પ્રભુનુંજ કામ છે;
એમ સમજીને પોતાના ઘરસંસારની ફરજો બહુ રૂડી રીતે બજા
વવી જોઇએ અને પોતાના કુટુંબનાં કોઇ પણ માણસો પોતાની
ભૂલને લીધે દુઃખી ન થાય, કે પાછળ ન રહી જાય, તેની
ખાસ સંભાળ લેવી જોઇએ; પણ તેમાં આટલી વાત ધ્યાનમાં
રાખવી કેઃ—એવાં કામોમાં આસક્ત થઇ જવું નહિ,એવાં કામોમાં
મમતે ચડી જવું નહિ. ફક્ત એવાં કામોમાંજ રહી જઇને પાઠ,
પૂજા,નામસ્મરણ,ગુણગાન વિગેરે બાબતોને છોડી દેવી નહિ અને
હુંપણાને ખાતર એ કામો કરવાં નહિ; પણ સર્વશક્તિમાન મ
હાન ઇશ્વરને ખાતર પોતાની ફરજો બજાવવાને માટેજ એ કામો
કરવાં જોઇએ. જો એવી રીતે કરતાં આવડે તો જેમ જપ, તપ,
દાન, વ્રત વગેરે કામોથી ફાયદો થઇ શકે છે ને પ્રભુ રાજી થાય
છે, તેમજ પોતાનાં ઘરસંસારી કામો કરવાથી પણ પ્રભુ રાજી થઇ
શકે છે; કારણ કે એવાં કામો કરવાં એ પણ પ્રભુનો હુકમ છે અને
એ ફરજ પણ તેણેજ આપણને સોંપેલી છે; માટે ઘરસંસારી
કામોને હલકાં સમજવાની કાંઇ જરૂર નથી,તેમજ એ કામો તરફ
બેદરકારી રાખવાની પણ કાંઇ જરૂર નથી; પણ તટસ્થ રહીને

થાય છે તેમજ ઘરસંસારી કામો કરવાં એ પણ પ્રભુનો હુકમ છે, એમ સમજીનેજ જો તે કામો કરવામાં આવે તો એથી પણ બહુ મોટો લાભ થાય છે;માટે બંધુઓ ! ખોટી ભૂલમાં પડયા રહો માં. અને તમારાં ઘરસંસારી કામો કરવામાં બેદરકારી રાખો માં; પણ એ કામો કરવાં તેમાં પ્રભુ રાજી છે ને એ કામો કરવાનો પ્રભુનો હુકમ છે એમ સમજીને મોહરહિતપણે ઘરસંસારનાં કામો કરો,; મોહરહિતપણે ઘરસંસારનાં કામો કરો.

૩૦–સંસારને તરછોડો માં;પણ તેને સુધારો.

ઘણા લોકો એમ કહે છે કે સંસાર અસાર છે, સંસાર મોહવાળો છે, સંસાર દુઃખરૂપ છે અને સંસારની માયા બહુ વિચિત્ર છે; માટે એનાથી જેમ બચાય તેમ બચવું જોઇએ, એમ સમજીને સંસારથી દૂર દૂર ભાગવા માંડે છે, સંસાર ત્યજી દેવાના વિચારો કરે છે; પણ મહાત્માઓ કહે છે કે સંસારથી દૂર દૂર ભાગવું અને સંસારને છોડી દેવો એ કાંઇ બહાદુરીની વાત નથી.સંસારથી ડરી જવું એ કાંઇ પુરુષાર્થનું કામ નથી, સંસારથી છેટે છેટે ભાગવું એ કાંઇ ડહાપણનું કામ નથી અને સંસારથી ડર્યા કરવું એ કાંઇ ભગતોનું લક્ષણ નથી; કારણ કે જે ખરા ભગતો છે તે તો એમ સમજે છે કે:—

સંસાર એ શિક્ષણ મેળવવાની નિશાળ છે, માટે તેનો જરૂર જેટલો ભાગ લેવોજ જોઇએ; સંસાર એ માણસોની પરીક્ષા કરવાની કસોટી છે. એ કસોટીમાં કેટલે નંબરે પાસ થવાય છે તે સંસારથીજ સમજી શકાય છે; સંસાર એ શરતનું મેદાન છે. તેમાં દોડનાર, નહિ દોડનાર, પાછળ રહેનાર તથા આગળ વધી ઈનામ લેનાર—એ સૌ જણાઈ આવે છે; સંસાર એ કર્મનાં બીજ વાવવાનું ઠેકાણું છે; તેમાં સારાં કે માઠાં જેવાં આપણી મરજી હોય તેવાં બીજ વાવી શકાય છે;સંસાર એ ગાંધીની દુકાન છે તેમાં સાકર પણ મળે છે ને કરિયાતું પણ મળે છે.જેને જે ચીજની જરૂર હોય તે સંસારમાંજ મળી શકે છે;સંસાર એ અગ્નિ છે. એ અગ્નિથી રસોઈ બની શકે છે, હુન્નરકળાના

કારખાનાં પણ ચાલી શકે છે અને મોટી મિલકતોના નાશ થઇ જાય એવી આગ પણ લાગી શકે છે; સંસાર એ મહાસમુદ્ર છે. તેની અંદર અનેક રત્ન ભરેલાં છે અને તે અનેક વહાણોને પોતાની અંદર ડુબાવી પણ શકે છે, સંસાર એ આકાશ છે. તેની અંદર અનેક સુંદર તારાઓ તથા ચકચકિત મહાન ગ્રહો પણ છે અને તેનો પાર પામી શકાય નહિ તેવી અગાધતા પણ છે, તેમજ આકાશની પેઠે સંસારનો પણ પાર પામી શકાતો નથી. આવી રીતે સંસાર વિચિત્રતાવાળો છે, અદ્ભુતતાવાળો છે અને આનંદમાં આનંદ આપનારો તથા દિલગીરીમાં દિલગીરી આપનારો છે. એ બધી વાત સાવ સાચી છે. એમાં કાંઈ પણ શક નથી; પણ સંસાર આવી રીતે બન્ને બાજુની ધારવાળી તલવાર જેવો છે પણ એટલાજ સારૂ તે કાંઇ તજી દેવા યોગ્ય નથી, તે કાંઇ છોડી દેવા યોગ્ય નથી અને તે કાંઈ તેનાથી દૂર દૂર ભાગી જવા યોગ્ય નથી;પણ એતો લાભ લેવા લાયક છે.ને એ તો સુધારવા લાયક છે કારણ જે સંસારને સુધારવાની મહેનત કરવાથી આપણી જીંદગી સુધરી જાય છે અને સંસારને તજી દેવાથી આપણે પણ ઇશ્વરથી તજાતા જઈએ છીએ એટલે કે વિમુખ થતા જઈએ છીએ; માટે આપણે સંસારથી ડરીને દૂર દૂર ભાગવું જોઈએ નહિ; પણ તેને સુધારવાની કોશીશ કરવી જોઇએ; કારણ કે સંસારથી ડરીને અથવા સંસારને નાલાયક સમજીને પછી આપણે સંસારથી દૂર ક્યાં જઇ શકશું ? આપણને સંસારની કયી ચીજવિના ચાલશે ? પાણીવિના ચાલી શકશે ? લોકોની મદદવિના ચાલી શકશે ? મકાનવિના અથવા પહાડો કે જંગલોવિના ચાલી શકશે ? ફરવાહરવાવિના ચાલી શકશે ? નિદ્રાવિના ચાલી શકશે ? મળમૂત્ર ત્યાગ કર્યા વિના ચાલી શકશે ? અને એવી એવીજ બીજી જીંદગીને જરૂરીઆતની ઘણી ચીજોની મદદવિના શું જીંદગી ટકી શકશે ? નહિજ. એ બધી બાબતોની મદદવિના જીંદગી ટકી શકેજ નહિ અને એ બધી બાબત તો સંસારનીજ છે એટલે સંસાર તજ્યો તજી શકાતો નથી અને તેમ છતાં સંસારને તજવાની ઇચ્છા રાખવી એ એક પ્રકારની બહુ મોટામાં મોટી ભૂલ છે;માટે શાસ્ત્રો કહે છે કે એવી ભૂલમાં ન પડયા રહેતાં ને એ ભૂલ વધારી સંસાર તજવાની કોશિશ ન કરતાં સંસારને સુધારવાની કોશિશ કરો એટલે એમાંથી જીંદગી સુધરી શકશે તથા

તેમાંથી પૂર્ણતા મેળવી શકાશે; માટે સંસારને તજવાની નહિ પણ તેને સુધારવાની તજવીજ કરો. હવે સવાલ એ છે કે શું આપણાથી સંસાર સુધરી શકે ? એના જવાબમાં મહાત્માઓ કહે છે કે હા, આપણાથી સંસાર સુધરી શકે છે. આપણા પુરુષાર્થના પ્રમાણમાં, આપણા જ્ઞાનના પ્રમાણમાં, આપણા જીગરની લાગણીઓના પ્રમાણમાં અને આપણા ઇશ્વરી સ્નેહના પ્રમાણમાં આપણે સંસારને સુધારવામાં અસર કરી શકીએ છીએ.જો એ બધી ચીજો આપણામાં બરોબર રીતે ખીલેલી હોય તો તેની સંસાર ઉપર બહુ મોટી અસર થાય છે ને એ અસર બહુ દૂરસુધી પહોંચી શકે છે; પણ એને બદલે જો એ બધી ઉત્તમ વસ્તુઓ આપણામાં થોડી હોય તો સંસાર ઉપર તેની થોડી અસર થાય છે,તેથી તેનો થોડો ભાગ સુધરે છે અને તે પણ થોડીવાર સુધીજ સુધરે છે.આવી રીતે આપણા જ્ઞાનના પ્રમાણમાં તથા આપણા પુરુષાર્થના પ્રમાણમાં સંસારને સુધારવામાં આપણે અસર કરી શકીએ છીએ અને જેટલે દરજ્જે આપણે સંસારને સુધારી શકીએ તેટલે દરજ્જે આપણા પોતાનું તથા આપણા બંધુઓનું કલ્યાણ થાય છે;પણ એને બદલે જો આપણે સંસારને તરછોડી નાખીએ તો ઉલટી આપણી ખરાબી થાય છે અને જેથી આપણે સંસારને તરછોડી નાખીએ તેથી સંસારનાં બીજાં તત્વો આપણને પણ તરછોડી નાખે છે તેથી આપણી બહુજ ખરાબી થઇ જાય છે.એમ ન થાય માટે સંસારને ખરાબ સમજી તરછોડો માં;પણ તેને ખેતર સમજી તેમાં સારાં સારાં બીજ વાવવાની કોશીશ કરો અને તેને સુધારવાની કોશીશ કરો. એટલે એમાંથી આગળ જતાં મોક્ષ મેળવી શકશો.

૩૧–ભજન સિદ્ધ કરવાનો એક અનુભવી ઉપાય

ઘણાં માણસો જૂદી જૂદી રીતે ભજનધ્યાન કરે છે, પણ તે બધાં હરિભજનની એક મોટામાં મોટી, જૂનામાં જૂની અને હમેશની ફરિયાદ એજ હોય છે કે અમે ભજન કરીએ છીએ પણ અમારૂં ભજન હજી સિદ્ધ થતું નથી; અમે ભજન કરીએ છીએ પણ અમારૂં ભજન હજી ફળીભૂત થતું નથી; અમે ભજન કરીએ છીએ પણ એ ભજનમાંથી જે આનંદ મળવો જોઇએ તે આનંદ હજી મળી શકતો નથી અને અમે ભજન કરીએ છે તેથી અમારાં પાપ કપાઇ જવાં જોઇએ ને અમારી જીંદગી સુધરી જવી જોઈએ;પણ અફસોસ કે હજીસુધી તેમ થયું નથી. એ બધી બાબતમાં હજી કંઇ કંઈ કચાશ રહી જાય છે અને એ કચાશ કયી ? તે અમને સમજાતું નથી. તમે કહેશો કે તમે કાંઇ બરાબર મહેનત નહિ કરતા હો; પણ અમે અમારા ગજા પ્રમાણે મહેનત કરીએ છીએ,મનને સમજાવીએ છીએ,બની શકે એટલો વધુ વખત ભજનમાં તથા મન ધ્યાનમાં રોકીએ છીએ અને હમેશાં મનમાંથી પણ એવીજ ઈચ્છા રાખીએ છીએ કે હજી વધારે ભજન થાય તો ઠીક. અમારાં પાપો અમને કઠે છે. તેને હવે અમે પકડી રાખવા માગતા નથી. તેને છોડી દેવા ઇચ્છીએ છીએ;છતાં પણ હજીસુધી કોઈ કોઈ વખત કોઈ કોઈ બાબતમાં કાંઇ જરાતરા ગોટાળો થઈ જાય છે; માટે અમારૂં ભજન સિદ્ધ થાય તેવો ઉપાય બતાવવાની કૃપા કરો. એ પ્રમાણે એક હરિજને એક મહાત્માની આગળ કહ્યું. ત્યારે તે મહાત્માએ તેના જવાબમાં કહ્યું કે:—

ઘણાં શહેરોમાં પાણીની બહુ તંગી હોય છે, કેટલેક ઠેકાણે બહુજ ઉંડાં પાણી હોય છે અને કેટલેક ઠેકાણે ખારાં પાણી હોય છે; તેથી એવાં ગામના લોકો પોતાના ઘરમાં પાણીનાં ટાંકાં બંધાવે છે. તેમાં પોતાની અગાસીમાંથી અને ઘરનાં છાપરાંઓ ઉપરથી વરસાદનું પાણી ભરી લે છે; પણ એવી રીતે જ્યારે ટાંકાંઓ ભરવાં હોય, ત્યારે તેઓ અગાસીના તથા છાપરાના બીજા બધા ખાળ બંધ કરે છે અને જે ખાળથી ટાંકાંમાં પાણી જતું હોય તે એકજ ખાળ ખુલ્લો રાખે છે, એટલે બધું પાણી એ એકજ ખાળમાં જાય છે તેથી ટાંકું જલદીથી ભરાઇ જાય છે; પણ એમ કરવાને બદલે અગાસીના તથા

છાપરાના બીજા બધા ખાળ જો ખુલ્લા રાખવામાં આવે અને પાણીને ગમે ત્યાં ચાલ્યું જવા દેવામાં આવે તો કાંઇ જલદીથી ટાંકું ભરાઇ જાય નહિ; પણ જ્યારે બીજા ખાળો બંધ થાય ત્યારેજ જલદીથી ટાંકું ભરાઇ જાય છે; તેમજ યાદ રાખજો કે તમારા અંતરમાં પણ અનેક જાતની વૃત્તિઓ રહેલી છે; જેમકે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અદેખાઇ, મોજશોખની ઇચ્છા, ખાનપાનની ઇચ્છા, આગલાપાછલા બનાવો મનમાં યાદ કર્યા કરવાની ઇચ્છા વગેરે ઘણી જાતની વૃત્તિઓના દરવાજા ખુલ્લા હોય છે. એ બધી વૃત્તિઓ જૂદા જૂદા ખાળ જેવી છે; કારણ કે એ દરેક વૃત્તિની મારફત આપણા અંતરમાં કંઇક કંઇક તત્ત્વ ભરી જાય છે. એટલે જ્યાંસુધી એ બધી વૃત્તિઓના ખાળનાં મોઢાં ખુલ્લાં હોય ત્યાંસુધી તેમાંથી ઘણું તત્ત્વ ઢોળાઇ જાય છે અને જૂદે જૂદે રસ્તે ફોગટનું વહ્યું જાય છે, તેથી આપણું ભજન ફળીભૂત થતું નથી; પણ ભજન કરતી વખતે, પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરતી વખતે, પ્રભુનું ધ્યાન ધરતી વખતે ને પ્રભુના ગુણગાન કરતી વખતે જો બીજી વૃત્તિઓનાં બારણાં બંધ કરીએ અને એક ભજનનુંજ બારણું ખુલ્લું રાખીએ તો ભજનનું ટાંકું બહુ જલદીથી ભરાઇ જાય છે, એ ટાંકામાં પ્રભુપ્રેમનું પાણી બહુ જલદીથી ભરાઇ જાય છે. તેથી ભજન સિદ્ધ થાય છે અને જ્યારે ભજન સિદ્ધ થાય ત્યારે તેમાંથી મળતા બધી જાતના લાભ એની મેળે મેળે મળવા લાગે છે; માટે ભાઇઓ ! જો ભજનનો સિદ્ધ કરવું હોય તો વૃત્તિઓના બીજા ખાળોને બંધ કરો અને હમેશાં બધા વખત તેને બંધ રાખવાનું ન બની શકે તો ફિકર નહિ; પણ જ્યારે વરસાદ વરસતો હોય એટલો વખત તો તેને બંધ રાખવાજ જોઇએ; તેમજ જ્યારે ભજન કરવા બેઠા હો એટલો વખત તો બીજી વૃત્તિઓને બહાર જતી અટકાવવીજ જોઇએ. જો એ પ્રમાણે કરી શકો તો બહુ સહેલાઇથી તમારૂં ભજન સિદ્ધ થઇ શકશે; માટે સહેલામાં સહેલી અને ટુંકામાં ટુંકી કુંચી એજ છે કે બીજા ખાળો બંધ કરો, બીજા ખાળો બંધ કરો અને ભજનનોજ રસ્તો ખુલ્લો રાખો; એટલે તમારૂં ભજન જલદીથી સિદ્ધ થઇ શકશે અને એ પછી તેમાંથી બીજા અનેક જાતના મહા લાભ મળી શકશે.

૩૨–તમો જે જે વસ્તુ જુઓ છો અને અનુભવો છો તે બધાનાં ચિત્રો તમારા મનમાં પડયાં છે અને એ ચિત્રો તમને નડે છે. એ ચિત્રોને ભુંસી નાખતાં તમને આવડે છે ?

જે માણસોને સાચાં ભગત થવું હોય, પોતાની જીંદગી સુધારવી હોય અને પ્રભુ પ્રેમવાળી ઉંચામાં ઉંચી જીંદગી ભોગવવી હોય, તે માણસોએ જીંદગી સુધારવાની તથા પ્રભુપ્રેમ મેળવવાની કુંચીઓ જાણી લેવી જોઇએ; કારણ કે જો એવી કુંચીઓ મળી જાય તો બહુ સહેલાઇથી પવિત્ર જીવન ગાળી શકાય છે અને પ્રભુના માર્ગમાં આગળ વધી શકાય છે;માટે એવી કુંચીઓ જાણવી જોઇએ એવી કુંચીઓ અનેક છે; પણ તેમાં પોતાના વિચારો ઉપર કાબુ રાખવો એ કુંચી સૌથી મોટી ને સૌથી અગત્યની છે;કારણ કે મનનું તત્ત્વ સમજવાવાળા વિદ્વાનો એમ કહે છે કે મન ઉપરથીજ માણસ બનેલું છે, મનની બહુ જબરી સત્તા છે અને મનની મુખ્ય કામગીરી એ છે કે કોઇ ને કોઇ જાતના પણ વિચારો કર્યા કરવા, હમેશાં સંકલ્પવિકલ્પ કર્યા કરવા.એજ મનનું મુખ્ય કામ છે; પણ તેમાંથી પરિણામ એ થાય છે કે આપણે જે જાતના વિચારો કરીએ છે અને આ દુનિયાદારીમાં સંસારવ્યવહારના જે જે અનુભવો મેળવીએ છીએ,તે બધા વિચારોનાં તથા અનુભવનાં ચિત્રો આપણા હૃદયમાં પડી રહે છે.એ ચિત્રો,એ ફોટોગ્રાફો,વખતોવખત આપણને નડયાં કરે છે;કારણ કે એ દરેક ચિત્રોની સાથે કોઇક કોઇક સારી કે માઠી હકીકત જોડાયેલી હોય છે,તેથી કોઇપણ જાતનાં આગલાંપાછલાં ચિત્ર જ્યારે આપણા મનમાં ખડાં થાય ત્યારે તેની સામે તેનો કેટલોક આગલોપાછલો ઇતિહાસ પણ યાદ આવી જાય છે અને એ ઇતિહાસમાં તો કેટલાક બનાવો સારા પણ હોય છે અને કેટલાક બનાવો માઠા પણ હોય છે; તેથી એ બધા બનાવોનો ધક્કા આપણા મનને વાગ્યા કરે છે. જો કે એ વખતે એ બનાવો બનેલા હોતા નથી અને એ વખતે એ બનાવોને યાદ કરવાની કાંઇ જરૂર પણ હોતી નથી; છતાં પણ જ્યારે એ બનાવોનાં ચિત્રો દેખાઇ જાય, ત્યારે એ બનાવો સ્વાભાવિક રીતેજ યાદ આવી જાય છે અને નજર આગળ ખડા થઇ

જાય છે એટલે તેમાંથી દુઃખના ધક્કા લાગ્યા કરે છે. હવે વિચાર કરો કે જે વાતો ઘણાં વરસો ઉપર બની ગઈ છે અથવા જે બનાવો ભવિષ્યમાં કદાચ બનવાના છે, જે બનાવોને બનતા આપણે અટકાવી શકીએ તેમ નથી,જે થઇ ગયું તે કાંઇ મિથ્યા થવાનું નથી અને માણસ કોઈક મહાશક્તિને આધીન છે, માણસ પ્રારબ્ધને આધીન છે, માણસ સંજોગોને આધીન છે અને માણસ કેટલીક જાતની અજ્ઞાનતાની અંદર રહેલાં છે; એટલે તેઓથી કોઈ ભૂલો થઇ જાય એ સ્વાભાવિક છે. તેમજ આપણા સ્નેહીઓથી પણ આપણા જેવીજ ભૂલો થઇ જાય એ પણ સ્વાભાવિક છે અને એ બધી વાતોને હમણાં યાદ કરવાની જરાપણ જરૂર નથી;છતાં પણ તે બાબતો પોતાની મેળે મેળે યાદ આવી જાય અને જ્યારે જ્યારે એ બાબતો યાદ આવે ત્યારે ત્યારે કાંઇક કાંઇક દુઃખ થયા કરે છે; માટે એ દુઃખમાંથી છૂટવાનો ઉપાય જાણી લેવો જોઇએ.

બંધુઓ ! આ બધી વાત જાણ્યા પછી હવે તમે સમજી શકશો કે આગલાપાછલા બનાવોનાં હમણાં આપણને જે દુઃખ થાય છે તે દુઃખ થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણા મનમાં પડેલાં ચિત્રો આપણને દુઃખ દે છે; પણ જો એ ચિત્રોને ભુંસી નાખતાં આવડે તો એ ચિત્રો આપણને દુઃખ દઇ શકે નહિ;માટે આપણે એ ચિત્રોને ભુંસી નાખતાં શીખવું જોઇએ.

બંધુઓ ! ઘણાએ હરિજનોને, વૈષ્ણવોને, સાધુઓને, ભગતોને, સંતોને તથા જ્ઞાનીઓને,ઘણી જાતનાં દુઃખો બહુ સહેલાઇથી લાગતાં નથી. એ તમે જોયું છે? જે દુઃખોની સાધારણ માણસો હેરાન થઇ જાય, કાયર થઇ જાય અને અનેક જાતના રોદણાં રોયા કરે તેવા દુઃખોની પણ તેઓ જરાય દરકાર કરતા નથી, એનું કારણ શું ? તેનું કારણ એજ છે કે એવા કેટલાક માણસોને પોતાના મનમાં પડેલાં ચિત્રોને ભુંસી નાખતાં આવડે છે, તેથી તેઓની નજર આગળ એવાં ચિત્રો ઊભાં થઇ શકતાં નથી, એટલે તેઓને એ જાતનું દુઃખ થતું નથી. માટે હવે એ વાત જાણી લ્યો કે ભગતોમાં અને સંસારિક લોકોમાં જે ફેર હોય છે, તે એજ હોય છે કે આગલાપાછલા બનાવોનાં જે જે ચિત્રો પોતાના મનમાં પડી જાય તે ચિત્રોને ભુંસી નાખતા ભગતો-

ને આવડે છે, તેથી તેઓને સુખદુઃખના ધક્કા વાગતા નથી એટલે તેઓ બહુ સહેલાઈથી પ્રભુના માર્ગમાં આગળ વધી શકે છે; પણ જે માયાની ઉપાધિમાં ફસાયેલ વ્યાવહારિક લોકો હોય છે તેઓને પોતાના મનમાં પડી ગએલાં ચિત્રોને ભુંસી નાખતાં આવડતું નથી,તેથી એ ચિત્રોને લીધે આગલાપાછલા બનાવો તેની નજર આગળ તર્યા કરે છે અને તેના ધક્કા વાગ્યા કરે છે તેથી તેઓ દુઃખી થયા કરે છે; અને દુઃખનો સ્વભાવ એવો છે કે એક દુઃખ બીજાં ઘણાં દુઃખોને પોતાની સાથે લેતું આવે છે, તેથી જે માણસ દુઃખની જાળમાં સપડાઈ જાય તે દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે દુઃખી થતો જાય છે;એટલે પછી દુઃખને લીધે તેના આગળ વધવાના રસ્તા બંધ થઈ જાય છે, દુઃખને લીધે તેના અંતરમાં જ્ઞાન ઠરી શકતું નથી, દુઃખને લીધે તેના મનના વિચારોની એકાગ્રતા થઈ શકતી નથી અને દુઃખને લીધે તે પ્રભુનો ઉપકાર માની શકતો નથી, તેથી તે પ્રભુના રસ્તામાં આગળ વધી શકતો નથી; માટે ભક્તિમાં આગળ વધવા સારૂ પ્રથમ માનસિક દુઃખોને દૂર કરવાં જોઈએ અને એવાં દુઃખોને દૂર કરવા સારૂ આગળપાછળના બનાવોનાં તથા વારંવાર કરેલા વિચારોનાં જે ચિત્રો આપણા મનમાં પડેલાં હોય તેને ભુંસી નાખતાં શીખવું જોઈએ; માટે એ ચિત્રોને ભુંસી નાખવાની ઘણીક યુક્તિઓ જાણવી જોઈએ. એ માટે તે બાબતમાં પાસ થયેલા ભગતો કહે છે કેઃ—

૧—હવે જ્યારે એવા આગલાપાછલા બનાવોનાં ચિત્રો નજર આગળ તરી આવે ત્યારે ત્યારે તુરતજ ખાસ ચાહીને એવો વિચાર કરવો કે હવે એ બાબતો સાથે મને કાંઈ લેવાદેવા નથી, હું એ બનાવોને હવે યાદ કરવા ઇચ્છતો નથી, હું હવે એ વાતોને ભૂંસી નાખવા ઇચ્છું છું. જાઓ, જાઓ, મારા મનમાંથી એ વિચારો જાઓ; મારે હવે એ વિચારોનું કામ નથી. આ પ્રમાણે એ વિચારોને [illegible] વારંવાર [illegible] કરવી, એટલે ધીમે ધીમે એ ચિત્રો ભુંસાઈ જશે.

[illegible]

નથી. અત્યારે તો હું નવો માણસ છું; કારણ કે જીંદગી દરેક ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જાય છે, દરેક પળે પળે આપણા દેહમાંથી ઘણી જાતનાં કરોડો પરમાણુઓ નીકળતાં જાય છે અને તેને બદલે નવાં નવાં પરમાણુઓ આવતાં જાય છે; એટલુંજ નહિ પણ દરેક સેકન્ડે સેકન્ડે માણસોની સ્થિતિઓ તથા સંજોગો બદલાતા જાય છે,તેથી આસપાસની હવા પણ બદલાતી જાય છે;અને તેના મનનું ચક્કર પણ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતું જાય છે; માટે એ બધા બનાવો બન્યા તે વખતે હું જૂદો માણસ હતો અને અત્યારે હું જૂદો માણસ છું. અત્યારે તો હું નવા જીવનમાં છું; માટે એ બનાવો સાથે હવે મને કાંઇ લાગતુંવળગતું નથી; માટે એ બનાવોની યાદ મારા મનમાંથી નીકળી જાઓ, નીકળી જાઓ, નીકળી જાઓ. આમ કરવાથી પણ જેટલી મનની મજબૂતી હોય તેના પ્રમાણમાં એ ચિત્રો ભુંસાતાં જાય છે.

ઉ-બંધુઓ ! એ ચિત્રોને ભુંસી નાખવાનો સૌથી સરસ ઉપાય એ છે કે પ્રેમપૂર્વક ખરેખરી દીનતાથી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી અને પોકારી પોકારીને કહેવું કે, હે પ્રભુ ! હે દિનબંધુ ! હે અનાથના નાથ ! હે-નોધારાના આધાર ! હે ભકતવત્સલ ! હે પિતા ! મારા મનમાં જે આ ખરાબ 'વિચારોનાં 'ચિત્રો બન્યા કરે છે અને મારી નજર આગળ તર્યા કરે છે, તેનો નાશ કરવાની તું કૃપા કર ! હે નાથ ! મારા જોરથી એ ચિત્રો ભુંસાતાં નથી; માટે તું મારી ઉપર દયા કર. હે નાથ ! એ ચિત્રો મને બહુ દુઃખ દે છે, તારા ભજનમાં આડાં આવે છે, તારા ધ્યાનમાં આડાં આવે છે અને જે વખતે હું કાંઇક શુભ કરવા ઇચ્છું છું ત્યારે તે તારા જ્ઞાનમાં આડાં આવે છે. દુષ્ટ વિચારોનાં ચિત્રો દુષ્ટ રાક્ષસની પેઠે મને દુઃખ દે છે. એ ભયંકર ચિત્રો મારી સામે મારાં પાપને ઉભાં કરે છે તેથી એ જોઇ જોઇને હવે હું બળી મરૂં છું. હે નાથ ! એ સંતાપ હવે મારાથી ખમાતો નથી; કારણ કે હું હવે તારો થવા ઇચ્છું છું; માટે હે પ્રભુ ! મને એ આફતમાંથી બચાવ, બચાવ, બચાવ. એ પ્રમાણે વારંવાર ખરા ઉમળકાથી પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો એથી બહુ જલદીથી એ ચિત્રો ભુંસાઇ જાય છે.

૪–એવાં દુઃખદાયક નઠારાં ચિત્રોને ભુંસી નાખવાના આવા ઘણા ઉપાય છે. તેમાંથી જે જાતનો ઉપાય જે માણસને લાગુ પડે તેણે તેવા ઉપાય અજમાવવા જોઈએ અને તે પણ ઉપલકપણે નહિ;પણ બહુ આગ્રહપૂર્વક અને અંતરના ઉંડાણમાં એવી ઇચ્છા રાખવી જોઈએ કે ગમે તેમ કરીને પણ જરૂર એ ચિત્રોને ભુંસી નાંખવાં છે;કારણ કે એ ચિત્રોને ભુંસ્યા વિના આરો આવે તેમ નથી. એમ સમજીને લાગુ રહેશો તો ધીમે ધીમે એ ચિત્રો ભુંસાઈ જશે. એટલે પછી તમે બહુ સહેલાઇથી ધર્મના રસ્તામાં આગળ વધી શકશો અને પ્રભુના વહાલા થઈ શકશો; માટે નબળા વિચારોનાં તથા ખરાબ અનુભવોનાં મનમાં પડી ગએલાં ચિત્રોને ભુંસી નાખતાં શીખો, ભુંસી નાખતાં શીખો, એજ અમારી ભલામણ છે.

૩૩–સાચા ભગતો દુનિયાથી ડરતા નથી; પણ પોતાના મનમાંના વિકારોથી ડરે છે.

હરિજનોમાં અને સાંસારિક લોકોમાં શું ફેર છે? તે વાત બહુ ચોખ્ખીરીતે હરિજનોએ જાણી લેવી જોઇએ; કારણ કે એ જાણવાથી આગળ જતાં સાચા ભગત થઈ શકાય છે; માટે ગામઠી લોકો તથા ભગતોની વચ્ચેના મોટા મોટા તફાવતો જાણી લેવા જોઇએ તે સમજાવવા માટે એક ભક્તરાજ મહારાજ કહેતા હતા કેઃ–

સાંસારિક લોકો શાથી ડરે છે એ તમને ખબર છે? તેઓ પોતાની નાતજાતના રીતરિવાજોથી ડરે છે, તેઓ ભૂતપ્રેતથી ડરે છે, તેઓ લોકલાજથી ડરે છે, તેઓ વિવેકના કાયદાઓથી ડરે છે, તેઓ અમલદારોથી ડરે છે, તેઓ પોતાના મનના વહેમોથી ડરે છે, તેઓ મોટા માણસોથી ડરે છે, તેઓ રોગથી ડરે છે, તેઓ ઉદારતાથી ડરે છે, તેઓ ત્યાગવૈરાગ્યથી ડરે છે અને તેઓ મોતથી ડરે છે.આવી આવી બાબતોમાટે તેઓ અતિશય ડર્યા કરે છે; પણ જે બાબતથી ખાસ ડરવું જોઈએ, તે બાબતમાં તો ડરતા નથી. જેમકે કોઇના પૈસા લઈ લેવા માટે જુદી જુદી જાતની

યુક્તિઓ કરતાં તેઓ ડરતા નથી, નજીવાં નજીવાં કારણ માટે પણ જૂઠું બોલતાં તેઓ ડરતા નથી. કોઈનું મન દુખાવતાં તેઓ ડરતા નથી, મનની અંદર વિષયવાસનાના વિચારો સાથે રમ્યા કરતાં તેઓ ડરતા નથી, અભિમાનના ખ્યાલો વધારે કરવામાં તેઓ ડરતા નથી. લોભના વિચારો કર્યા કરવામાં તેઓ ડરતા નથી, બીજાઓનો દ્વેષ ઈર્ષા કરવામાં તેઓ ડરતા નથી, પારકી નિંદા કરવામાં તેઓ ડરતા નથી, મનને કઠોર બનાવવામાં તેઓ ડરતા નથી, કોઈને નુકસાન થાય તેવી હલકી જાતની મશ્કરીઓ કરવામાં તેઓ ડરતા નથી. જ્યાં નરમ શબ્દોથી ચાલી શકે તેમ હોય ત્યાં પણ કઠણ પથરા જેવા શબ્દો ફેંકતાં તેઓ ડરતા નથી અને પ્રભુથી વિમુખ રહેવાય તથા પ્રભુનું ભજનધ્યાન ન થાય અને પોતાની અમૂલ્ય જીંદગી ફોગટ ચાલી જાય એ વાતથી, તેઓ ડરતા નથી; પણ તેઓ તો માત્ર બહારની લોકલાજથીજ ડર્યા કરે છે. સાંસારિક લોકો જ્યારે આવી વાતોથી ડરે છે, ત્યારે, એને બદલે ભગતો કયી ચીજોથી ડરે છે અને કયી ચીજોથી ડરતા નથી એ તમે જાણો છો ? એ બાબત સમજવા માટે મહાન ભકત-રાજ પ્રલ્હાદનો દાખલો જાણવા જેવો છે પ્રલ્હાદ ભગવાનની સ્તુતિ કરતી વખતે ભાગવતમાં કહે છે કેઃ–ઇન્દ્રને હરાવનારા રાક્ષસોના રાજા હીરણ્યકશ્યપથી પણ હું ડરતો નથી; પણ મારી અંદર જે વિકારો રહેલા છે તે વિકારોથી હું ડરૂં છું;માટે હે પ્રભુ! એ વિકારોથી તું મને બચાવવાની કૃપા કરજે. આ પ્રમાણે ખરા જીગરથી પ્રલ્હાદ પ્રાર્થના કરે છે; કારણ કે તે સાચો ભગત હતો એટલે સમજતો હતો કે જે ચીજ માણસને નરકમાં લઇ જનારી છે,જે ચીજ ઇશ્વરથી વિમુખ કરનારી છે,જે ચીજ જીંદગી બગાડી નાખનારી છે, જે ચીજ ચોરાસી કાળના ફેરામાં નાખનારી છે અને જે ચીજ હમેશનો અખંડ આનંદ લૂંટી લેનારી છે તે ચીજથી ડરવું જોઇએ અને તે ચીજ કાંઇ બહારની નથી પણ એ ચીજ તો આપણી અંદરજ રહેલી છે અને તે આપણા મનમાં રહેલા વિકારો છે; માટે એ વિકારોથી ડરવું જોઇએ અને તેમાંથી બચવા માટે પ્રભુની મદદ માગવી જોઇએ, એજ સાચા ભગતની ખુબી છે.

બંધુઓ! પ્રલ્હાદના ચરિત્રથી આપણે જાણીએ છીએ કે હીરણ્યકશ્યપ જેવા મોટા ભયંકર રાજાથી પણ પ્રલ્હાદ ડર્યો નહોતો,

તેને પહાડો ઉપરથી ફેંકી દીધો તોપણ તે ડર્યો નહોતો, તેને હાથીના પગનીચે કચર્યો તોપણ તે ડર્યો નહોતો, જૂદી જૂદી જાતનાં હથિયારોવડે માર્યો તોપણ તે ડર્યો નહોતો, તેને પાણીમાં ડુબાડયો તોપણ તે ડયો નહોતો, તેને કેદમાં નાખ્યો તોપણ તે ડર્યો નહોતો અને માણુસજાત જે જે દુઃખ દઇ શકે, જે જે અપમાન કરી શકે અને જે જે ત્રાસ આપી શકે તે બધું પ્રલ્હાદ ઉપર કરવામાં આવ્યું હતું; છતાં પણ તે એકે વાતથી ડરતો નહોતો. છેવટે અગ્નિથી લાલચોળ કરેલા સ્થંભની સાથે બાથ ભરતાં પણ તે ડયો નહોતો; પણ તે પોતાની અંદર રહેલા વિકારોથી ડરતો હતો. આજ તેના જીવનની ઉત્તમતા છે અને એજ ભકિતની ખરી કુંચી છે; એટલુંજ નહિ પણ ભગતોમાં અને સાંસારિક લોકોમાં જે તફાવત છે તેનું એજ મુખ્ય કારણ છે, માટે જો સાચા ભગત થવું હોય તો જગતની નજીવી ચીજોથી ડરવા કરતાં તમારા અંતરમાં રહેલા વિકારોથી ડરતાં શીખો અને તેને વશ રાખવાની કોશીશ કરો, એટલે ધીમે ધીમે તમે સાચા ભગત થઈ શકશો; માટે એવી બીકને દૂર કરી જેનાથી ડરવું જોઈએ તેનાથી ડરો! જેનાથી ડરવું જોઇએ તેનાથી ડરો !

૩૪–વખારમાં ઘણીએ જાતનો માલ છતાં એ વેચવા માટેજ હોય છે; તેમ કેટલાક પંડિતોની પંડિતાઇ બીજાઓને માટેજ હોય છે;ત્યારે સાચા ભગતોનું જ્ઞાન તેમના પોતાના ઉપયોગમાટે હોય છે.

એક મહાત્મા કહેતા હતા કે પંડિતોમાં અને ભગતોમાં ઘણોજ મોટો ફેર હોય છે; કારણ કે પંડિતો માત્ર જ્ઞાનની, ભકિતની અને ભગવાનની વાતો કરી શકે છે; પણ ભગતો તો એ વાતોને પોતાના જીવનમાં ઉતારે છે અને તેનો આનંદ લે છે; માટે પંડિતો કરતાં ભગતો વધારે શ્રેષ્ઠ છે.આ વાત બરાબર રીતે સમજાવવા માટે એક સંત કહેતા હતા કે:—

ઘણાએ વેપારીઓને ત્યાં ઘણી જાતના માલની વખારો ભરેલી હોય છે. જેમકે કેટલાક દાણાવાળાઓને ત્યાં બહુજ ઉંચી

જાતના ચોખા,તુવરની દાળ,ઘઉં વગેરે હોય છે;પણ એ બધો માલ બીજા શેઠીઆઓને વેચવા સારૂજ રાખેલો હોય છે. એ કાંઈ પોતાના ઉપયોગમાટે હોતો નથી.દાણાના કેટલાક ગરીબડા કચ્છી વેપારીઓ તો બાજરાના રોટલા, ખીચડી અને અડદની દાળ ખાઈનેજ પોતાનો ગુજારો કરે છે અને ઉંચી જાતના જીરાસાળના ચોખા,સુરતી તુવરની દાળ,પોરબંદરનું ઘી, જંબુસરી ચણા અને ખાંડવાના સફેદ ઘઉં, તો બીજાઓનેજ માટે તે પોતાની વખારમાં ભરી રાખે છે; તેમજ કેટલાક પંડિતો, હરિકથા કરવાવાળાઓ, વ્યાસો, શાસ્ત્રીઓ, વિદ્વાનો, લેખકો તથા કવિઓ અને વકતાઓ-ના મગજમાં પણ ઘણુંએ ઉંચો ઉંચો માલ ભરેલો હોય છે; પણ એ માલ તેઓને પોતાને કામ લાગતો નથી. એ તો બીજા સાંભળનારાઓને માટેજ હોય છે. આવીજ રીતે કેટલાક રેશમી તથા ગરમ કાપડના વેપારીઓ હોય છે તેઓને ત્યાં બહુ મોટી મોટી કિંમતનાં કપડાંઓ હોય છે; જરીના બુટ્ટાવાળાં કિંમતી સેલાંઓ, કાશ્મીરની શાલો, ઉંચી કિંમતની મખમલ વગેરે બહુ કિંમતી માલ તેઓની દુકાનોમાં ભરેલો હોય છે; પણ એ બધો માલ કાંઇ પોતાના ઉપયોગમાટે હોતો નથી. પોતે તો હમેશાં પોતાની રીત પ્રમાણે જે જાડાં, મોટાં લુગડાં પહેરતા હોય તેવાંજ લુગડાં વાપર્યા કરે છે. તેઓની વખારમાં ભરેલો માલ કાંઇ તેઓને કામ લાગતો નથી; તેમજ ઘણાએ પંડિતોની અંદર બુદ્ધિની બહુ ચતુરાઇ હોય છે અને તેઓને ખૂબ અક્કલની ઉજાણી કરતાં આવડે છે, તેથી વાત વાતમાં સેંકડો માણસોને રાજી કરી દે છે અને કોઇક ઉત્તમ સિદ્ધાંતો પણ બતાવી દે છે તથા સારી સૂચનાઓ પણ કરી દે છે; પણ એ સિદ્ધાન્તો અને એ સૂચનાઓ તેઓને પોતાને કામ લાગતી નથી; કારણ કે એ ઉત્તમ વસ્તુઓને તેઓએ પોતાના હૃદયમાં ઉતારી નથી અને પોતાની કરી લીધેલી નથી; પણ એ તો પોતાનું બુદ્ધિબળ બતાવવા માટે તથા ગુજ-રાનનું સાધન મેળવવા માટે પોતાના મગજમાં ભરી રાખેલું હોય છે,એટલે એ જ્ઞાન તેઓને પોતાની જીંદગી સુધારવામાં ઉપ-યોગી થતું નથી;પણ ભગતોની સ્થિતિમાં ઘણો ફેર હોય છે,કારણ કે તેઓનું જ્ઞાન તેઓના અનુભવમાં આવે છે અને તેઓ જે જે સિદ્ધાંતો સમજ્યા હોય તે પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરે છે; એટલે ઘણા પંડિતોના કરતાં તેઓ શ્રેષ્ઠ બની જાય છે.

કેટલાક હથિયાર વેચવાવાળા વેપારીઓ હોય છે તેઓ બંદુકો, તલવારો, તોપો વગેરે વેચવાનું કામ કરે છે; પણ તેઓની આખી જીંદગીમાં એ હથિયારો વાપરવાનો તેઓને વખત આવતો નથી કે એ હથિયારોનો ઉપયોગ કરતાં તેમને આવડતું નથી; પણ એ હથિયારોથી જે લાભ મેળવવો જોઈએ તે લાભ તો તેઓની પાસેથી એ હથિયારો ખરીદ કરનાર તેઓના શૂરવીર ગ્રાહકોનેજ મળે છે. તેમજ ઘણાએ ઉપદેશકો, ગુરુઓ તથા વક્તાઓની પાસે શબ્દના પ્રહારનો બહુ વખાણવા લાયક દારૂગોળો હોય છે; પણ એ દારૂગોળો ને એ હથિયારો પોતાની જીંદગી સુધારવામાં કામ લાગતાં નથી; માટે તેઓ ભગતો કરતાં ઉતરતા પ્રકારના છે.

બંધુઓ ! આ બધી વાતો કહીને અમે તમને એમ સમજાવવા ઇચ્છીએ છીએ કે અમુક વાતો યાદ રાખી લેવી, એ જૂદી વાત છે; અમુક સ્તોત્રનો પાઠ કરી જવો એ જૂદી વાત છે; અમુક બાબતો યાદ રાખી પઢાવેલા પોપટની માફક ફરીથી બીજાઓની આગળ તે બાબત કહી જવી એ જૂદી વાત છે અને બુદ્ધિના વિલાસમાં પડયા રહેવું એ જૂદી વાત છે; તરંગોની લહેરો ઉપર નાચ્યા કરવું એ જૂદી વાત છે; કલ્પનાના ઘોડાઓ ઉપર દોડયા કરવું એ જુદી વાત છે અને અકકલની ઉજેણી કર્યા કરવી એ જૂદી વાત છે તથા સત્ય વસ્તુની શોધમાં લાગવું એ જૂદી વાત છે. જે જે વાતો પોતાને ઠીક લાગતી હોય તેને પોતાના અંતઃકરણમાં ઉતારવાની મહેનત કરવી તે જૂદી વાત છે; જે પ્રમાણે પોતાના અંતરમાંથી અંતરાત્મારૂપે રહેલા પ્રભુ પ્રેરણા કરે તે પ્રમાણેજ વર્તવું એ જૂદી વાત છે; પોતે જે પ્રમાણે બોલતા હોય તે પ્રમાણે પાળવાની તજવીજ રાખવી એ જૂદી વાત છે; જેવા પોતાના અંતરના ખરેખરા વિચારો હોય તે પ્રમાણેજ પોતાના વ્યવહારમાં આચાર રાખવા એ જૂદી વાત છે. કહેણી પ્રમાણેજ રહેણી રાખવી એ જૂદી વાત છે; શાસ્ત્રની જે જે વાતો પોતે સાંભળેલી હોય તેમાં ઉંચી જાતની શ્રદ્ધા રાખવી એ જૂદી વાત છે; પ્રાણીમાત્ર ઉપર પ્રેમ રાખવો એ જૂદી વાત છે; ધર્મના જે જે નિયમો પોતાને ઠીક લાગતા હોય તેને અમલમાં મૂકવા માટે દરરોજ ઘણો વખત તેનો અભ્યાસ કરવો એ જૂદી વાત છે. જેમકે પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરવું એ વાત બીજાઓને

કહી દેવી એ જૂદી વાત છે અને પોતે નિરાંતે એકાંતમાં બેસીને થોડા કલાકો સુધી તેનો જપ કરવો એ જૂદી વાત છે; સેવાપૂજા કરવી એ સારી વાત છે એમ કહી દેવું એ જૂદી વાત છે અને દરરોજ બે ત્રણ કલાક સેવાપૂજામાં ગાળવા એ જૂદી વાત છે. વેદ, ઉપનિષદ, ગીતા, ભાગવત કે વિષ્ણુસહસ્રનામ કે રામાયણનો પાઠ કરવાથી ફાયદો થાય છે, એમ કહી દેવું એ જૂદી વાત છે અને પોતે નાહીધોઇ પવિત્ર થઈ અમુક વખત સુધી પાઠ કરવા બેસી જવું અને કેટલીક અગવડો હોય તથા વખતની મારામારી હોય છતાં પણ પાઠ કર્યા વિના જમવું નહિ એવો નિયમ રાખવો એ કાંઇક જૂદી વાત છે; માટે હે હરિજનો ! આ વાતો ઉપરથી તમે સમજી લેશે કે પંડિતો અને ભગતોની વચ્ચે બહુ તફાવત હોય છે; કારણ કે પંડિતો માત્ર મોઢેથી વાતોજ કરે છે; પણ ભગતો તો એ પ્રમાણે પોતાનાં આચરણોમાં કરી દેખાડે છે; માટે પંડિતો કરતાં ભગતો હજારો દરજ્જે શ્રેષ્ઠ છે;માટે જીભની આવડતમાં અને ફોગટની પંડિતાઇમાંજ રહી જશો માં; પણ શાસ્ત્રના જે જે સિદ્ધાંતો તમને ઠીક લાગ્યા હોય તે પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરજો. તે પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરજો. એજ અમારી ભલામણ છે.

૩૫—ઘરની મુડીથી વેપાર કરનાર અને ઉછી-ઉધાર લઇ વેપાર કરનાર વચ્ચે મોટો ફેર છે; તેમ પોતાના બળથી ભકિત કરનાર અને પરાયા બળથી ભકિત કરનાર વચ્ચે પણ મોટો ફરક છે.

બંધુઓ ! વિદ્વાનો એમ કહે છે કે જે વિષયમાં આપણે ઉંડું ઉતરવું હોય અને જે ધંધોરોજગાર કે હુન્નરકળા શીખવું હોય, તેની આજુબાજુની જાણવાલાયક દરેક હકીકત સારીપેઠે સમજી સમજીને જાણી લેવી જોઇએ;કારણ કે જો એ પ્રમાણે આસપાસની તથા આગલીપાછલી દરેક હકીકત જાણી લેવાય તો આપણો રસ્તો સુગમ થઇ પડે છે અને આપણે કયે ઠેકાણે ભૂલ કરીએ છીએ, કયે ઠેકાણે અટકી પડીએ છીએ, કયે ઠેકાણે તોફાન નડે છે, એ બધી વાતો બહુ ચોખ્ખેચોખ્ખી રીતે સમજાઇ જાય છે, તેથી આજના વખતમાં એવી રીતિ છે કે દુનિયાદારીનાં જે કાંઇક કામો

શીખવાં હોય તે દરેક બાબતોને માટે જૂદી જૂદી નિશાળો હોય છે અને તેમાં પહેલેથી છેલ્લે સુધી વિધિસર શીખવવામાં આવે છે. જેમકે ખેતીવાડીનું કામ શીખવું હોય તો એ માટે તેનાં દરેક જાતનાં ઓજારો બતાવે છે તથા તેનો ઉપયોગ કરતાં શીખવે છે; એટલુંજ નહિ પણ અસલના વખતમાં કયી જાતનાં ઓજારો વપરાતા, હાલમાં કયી જાતનાં ઓજારો વપરાય છે અને હવે ભવિષ્યમાં કેવી જાતનાં ઓજારો જોઇશે તે બધું પણ સમજાવે છે. જૂદી જૂદી જાતનાં બી કેમ બગડી જાય છે તથા તેને કેમ સાચવવાં જોઇએ એ બધી બાબતો બતાવે છે. એ સિવાય જૂદી જૂદી જાતના પાકની અંદર જે જે જાતનાં જીવજંતુઓ લાગે છે, તે બધી જાતનાં જંતુઓ પણ બતાવે છે અને એવાં જંતુઓના નાશ કરવાના ઉપાયો પણ બતાવે છે. વળી તે ઉપરાંત જૂદી જૂદી જાતનાં ખાતરો, જૂદી જૂદી મોસમે થતા જૂદી જૂદી જાતનાં પાકો અને એ પાકની અંદર વધારે માલ ઉત્પન્ન કરવાની કળાઓ—એ બધું શીખવે છે, તેથી જૂની રીત પ્રમાણે ખેતી કરનાર ગામડીઆ ખેડુતના કરતાં આ બધી બાબતો સમજીને કામ કરનાર માણસને ઘણો વધારે ફાયદો થાય છે. જેમ ખેતીની બાબતમાં આવું શિક્ષણ અપાય છે, તેમજ વેપારમાટે, વિમાનો બનાવવા માટે, છબીઓ પાડવા માટે, ઇન્જીનો બનાવવા માટે, રસાયણશાસ્ત્ર શીખવવા માટે, વિજળીનો ઉપયોગ કરવા માટે અને એવાંજ બીજાં અનેક કામોને માટે નિયમપૂર્વક શીખવવામાં આવે છે તથા તેની આગલી પાછલી જાણવાજેવી બધી હકીકત જણાવવામાં આવે છે; તેમજ હે હરિજનો ! જો આપણે સાચા ભગત થવું હોય તો આપણે પણ ભક્તિની બધીએ ગલીકુંચીઓ બરોબર રીતે જાણવી જોઈએ અને ભગતોના પ્રકાર સારી રીતે સમજી લેવા જોઈએ; કારણ કે ભક્તિ કરવાની અનેક રીતો છે અને સેંકડો પ્રકારના ભગતો હોય છે; માટે એમાંથી જરૂર જેટલી બાબતો જાણી લીધી હોય તો તેથી આપણને કોઈ વખત ઘણો ફાયદો થઈ જાય છે અને ભગતોના પ્રકાર જાણવાથી આપણને ખબર પડી જાય છે કે આપણે પોતે કયી જાતના ભગત છીએ. એ સમજણ પડવાથી આપણામાં રહેલી કચાશ દૂર કરવાની આપણને ઇચ્છા થાય છે; માટે ભગતોના પ્રકાર જાણવાની જરૂર છે. તે સારૂ આજે બે જાતના ભગતોની વાત તમને કહું છું. તેમાં એક જાતના ભગતો એવા હોય છે કે

તેઓ ઘડીકવારના ભગત હોય છે. એવા ઘડીકવારના ભગતોમાં પોતાનું બળ હોતું નથી; પણ તેઓમાં ઉધાર લીધેલું બળ હોય છે, તેથી તેઓનું એ બળ કાંઇ હમેશાં ટકી શકતું નથી; પણ અમાસપૂનમનો જુવાળ આવે ત્યારે ચંદ્રસૂર્યના જોસથી જેમ સમુદ્રમાં ભરતીઓટનું જોર વધી જાય છે, તેમજ એવા ઘડીકવારના ભગતોને જ્યારે કાંઇક બહારનું જોર મળી જાય ત્યારે તેઓ બહુ મોટા ભગત બની જાય છે. જેમકે એવા માણસોને જ્યારે વેપારમાં તડાકો પડી જાય ત્યારે થોડા ઘણા રૂપીઆ ઉડાવી દે છે અને કાંઇક એકાદ સારૂં કામ કરી નાખે છે; એવા માણસોને જ્યારે કોઇક સારો મહાત્મા મળી જાય ત્યારે જેટલા દિવસ તેની સોબતમાં રહે તેટલા દિવસ કાંઇક ઉંચી ભૂમિકામાં રહે છે અને સારી રીતે વર્તે છે; પણ એ મહાત્માના સંગથી જ્યારે એ છૂટો પડે ત્યારે પાછો જેવો હોય તેવો બની જાય છે. એવા માણસોના મનમાં જ્યારે કોઇક પ્રકારની કાંઇક ધૂન ભરાઇ જાય ત્યારે તેઓ એ ધૂનમાં ને ધૂનમાં કાંઇક મોટું કામ કરી નાખે છે; પણ એ ધૂન પાછી ઉતરી જાય ત્યારે તેઓ જેવા હતા તેવાને તેવા બની જાય છે. એવા કેટલાક માણસો લાગણીઓના પૂરમાં તણાઈ જાય છે, તેથી જ્યારે પોતાના કુટુંબમાં કોઈ લાગણી ઉશ્કેરનારો બનાવ બને છે ત્યારે તેઓ થોડો વખત ભગત બની જાય છે. અને જેટલો વખત એ પૂર રહે છે તેટલા વખતમાં કાંઈક ઠીક ઠીક વર્તણુક રાખે છે પણ જ્યારે એ પૂર ઉતરી જાય છે ત્યારે પાછા તેઓ કોરાધાકોર જેવા બની જાય છે. કેટલાક માણસો પોતે બહુ સારા હોતા નથી; પણ તેઓને બાયડી સારી મળી ગઇ હોય છે અગર કોઇ દોસ્તદાર સારો મળી ગયો હોય છે અગર કોઇ મુનીમ સારો મળી ગયેલો હોય છે અને તે એ માણસ ઉપર કેટલીક સત્તા ચલાવી શકે છે. તેને લીધે જ્યાંસુધી એવો સંગ હોય ત્યાંસુધી તેઓ કાંઇક કાંઇક સારાં કામો કર્યા કરે છે અને રૂડી રીતે વર્ત્યા કરે છે; પણ જ્યારે તેઓની એ મદદ જતી રહે ત્યારે તેઓ પાછા જેવા હતા તેવા ને તેવા બની જાય છે; કારણકે આવા માણસોની અંદર બીજાના સંગને લીધે થોડા વખત એ બળ આવી જાય છે તે બળ ઉધાર લીધેલું હોય છે, તે બાહ્ય બળ હોય છે અને તે પારકી પુંજી હોય છે, કેમકે તેમનામાં શક્તિ કે તેઓની અંદર કાંઇ હમેશાં નવી શક્તિ નથી, પણ જ્યાંસુધી એવું બળ હોય ત્યાંસુધી

તેઓની ભક્તિ નભે છે અને તે પણ બધાં અંગની ભક્તિ હોતી નથી; પણ જે તે એકઅંગી ભક્તિ હોય છે; માટે એવા ઉધાર બળવાળા ભગતોની ભક્તિ કાંઈ ટકી શકે નહિ અને એ કાંઇ સાચા ભગત કહેવાય નહિ;માટે એવા ઉધારીઆ ભગત રહી જશો માં, એવા સંજોગોને આધારે ભક્તિ કરનારા બની જશો નહિ અને એવા જરાક વારના પૂરમાં તણાઇ જનારા ભગત રહી જશો માં; પણ હમેશાં ટકી શકે તેવી ભક્તિ કરનારા સાચા ભગત થજો. એજ અમારી ભલામણ છે.

હવે બીજી જાતના ભગતો કેવા હોય છે તે તમારે જાણવું જોઇએ. બીજી જાતના જે ભગતો હોય છે તેઓ હમેશના ભગતો હોય છે. તેઓની ભક્તિ ભલે નાના પાયા ઉપર, પણ દરરોજ જરા જરા વધ્યા કરે છે;એટલે કાંઈક અડચણો આવી પડે તો એની સામે પણ તેઓ ટકી શકે છે.સંજોગો નબળા હોય છતાં પણ તેઓ ભક્તિ કરી શકે છે અને ઘણી જાતની મુશ્કેલીઓ હોય છતાં પણ તેમનો ભક્તિનો રંગ ઉતરી જતો નથી. કેટલીક વખત એમ પણ બને છે કે પારકા બળવાળા ભગતો થોડીકવાર બહુ વધારે બળ બતાવી દે છે. જેમકે કોઇ ભગત જોરમાં આવી જઇને એકદમ ઘણુાએ ઉપવાસ કરી નાખે છે, કોઇ ભગત તોરમાં ને તોરમાં થોડા દિવસસુધી બહુ મોટું અનુષ્ઠાન કરી નાખે છે, કોઈ ભગત એવે વખતે લહેરમાં ને લહેરમાં બહુ મોટી મોટી રકમો ધર્માદામાં આપી દે છે, કોઇ ભગતો એવે વખતે એટલે કે જ્યારે પૂર આવેલું હોય ત્યારે કાંઈક બહુ મોટા મોટા ઠરાવો કરી નાખે છે અને કોઇ ભગતો ઘણા લોકોનું ધ્યાન ખેંચાય તેવી રીતે વર્તવા માંડે છે; પણ યાદ રાખજો કે આ બધું પોલે પોલું હોય છે અને માત્ર થોડોજ વખત ટકી શકે તેવું હોય છે; માટે વખતે એવા ભગતો કદિ બહુ મોટાં કામો કરી નાખે તોપણ તેઓને સાચા ભગતો સમજવાં નહિ;કારણ કે તેઓની એ ભક્તિ કાંઇ હમેશાં ટકવાની નથી. તેઓ નાનકડા વહેળાના જેવા છે. એવા વહેળામાં ચોમાસામાં જ્યારે પૂર આવે છે જ્યારે તેઓ ઘણાંએ ઝાડને, બકરીઓને અને બીજી ઘણી વસ્તુઓને તાણી જાય છે; પણ પૂર ઉતરી ગયા પછી તેમાં જરાએ જોર રહેતું નથી અને થોડા દહાડા પછી તો એ વહે-

જાઓમાં મુદ્દલ પાણી પણ હોતું નથી, તેઓ સાવ કોરાધાકોર જેવા હોય છે; પણ એને બદલે જે જીવતા ઝરાઓ હોય છે તેમાંથી બહુજ નાનાં નાનાં ઝરણાંઓ વહ્યા કરે છે; પણ તે ઝરણાંઓ બારે માસ ચાલ્યા કરે છે અને વરસોવરસ વધતાં જાય છે; તેમજ જે સાચા ભગતો હોય છે, તેઓ જેના તળિયામાંથી પાણી વહ્યા કરતું હોય એવા જીવતા ઝરણા જેવા છે. એટલે તેઓની ભક્તિ હમેશાં નભી શકે છે અને યાદ રાખજો કે જે ઘડીકવાર ભગત થાય અને બહુ મોટી ધામધૂમ કરી મૂકે તે કાંઇ સાચા ભગત નથી; પણ જેની થોડીઘણી ભક્તિ પણ હમેશાં ટકી રહે અને દરરોજ નિયમપૂર્વક જે ભક્તિ કર્યા કરે તથા અડચણો આવી પડે તોપણ પોતાના અંતરમાંથી ભક્તિને છોડે નહિ તેમનેજ સાચા ભગત સમજવા અને તેમનેજ ઉંચા ભગત સમજવા.

હવે આ બન્ને જાતના ભગતોમાંથી તમે કયી જાતના ભગત છો ! તે વિચારજો અને કયી જાતના ભગત થવું જોઇએ તેનો પણ વિચાર કરજો; તથા એમાંથી જેમ ઠીક લાગે તે પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરજો, એજ અમારી વિનતિ છે.

૩૬—મનમાં આવતા માઠા વિચારોને બહાર કાઢી નાખવાની યુકિત

કેટલાક સજ્જનો કહે છે કે જયાંસુધી આપણા લોકોનાં શરીર સુધરે નહિ ત્યાંસુધી પ્રજાનું કલ્યાણ થઇ શકે નહિ; કારણ કે શરીરબળ ઉપર બીજાં ઘણી જાતનાં બળનો આધાર રહેલો છે. શરીર સારૂં હોય, તે પોતાના કામકાજમાં વધારે ધ્યાન આપી શકે છે; શરીર સારૂં હોય તે વધારે કલાકો કામકાજ કરી શકે છે; શરીર સારૂં હોય તેનાં મન તથા બુદ્ધિબળ સારાં રહી શકે છે અને શરીર સારૂં હોય તે પોતાના બળથી ઘણા જણ ઉપર ફાવી જાય છે. એટલે ચોરલુંટારા વગેરેથી પણ તે બચી શકે છે; માટે આપણા લોકોની અંદર શરીરનું બળ વધે એવા ઉપાયો કરવા જોઇએ અને શરીરનું બળ વધારવા માટે ઠેકાણે ઠેકાણે કસરતશાળાઓ કરવી જોઇએ તથા કુસ્તીના અખાડાઓ ખોલવા જોઇએ; કારણ કે કુસ્તીના અખાડાની અંદર માણસો પોતાનું શરીરબળ ખીલવતા શીખે છે, એટલુંજ નહિ પણ ત્યાં દુશ્મનોને હરાવવાના દાવપેચ પણ

શીખવામાં આવે છે અને જેને એવા કુસ્તીના પેચ આવડી જાય તે માણસ કદિ સહેજ નબળો હોય છતાં પણ પોતાના જોરાવર દુશ્મનને પણ તે પછાડી નાખે છે અને પોતે કુસ્તીમાં જીતી જાય છે; કારણ કે તેને દાવપેચ આવડે છે, તેથી તે ફાવી જાય છે ને જેને કુસ્તીના પેચ ન આવડે, પોતાના સમોવડીઆને હરાવતાં ન આવડે, તે માણસ કદિ બહુ જોરાવર હોય છતાં પણ તે કુસ્તીમાં હારી જાય છે; માટે શરીરબળ ખીલવવું હોય અને દુશ્મનોને જીતવા હોય તો કુસ્તીના અખાડા કરવા જોઈએ અને દુશ્મનોને પછાડી શકીએ તેવા દાવપેચ શીખવા જોઇએ.

બંધુઓ! એક સભામાં આવી જાતના વિચારોનાં ભાષણો થયાં હતાં. પછી એ સભામાં જ્યારે એક ભકતરાજ મહારાજને બોલવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે બેશક, આપણને કુસ્તીના અખાડાની જરૂર છે અને દુશ્મનોને હરાવી શકીએ તે માટે કેટલાક દાવપેચ શીખવાની જરૂર છે; છતાં પણ યાદ રાખજો કે હું જે કુસ્તીની વાત કરૂં છું, હું જે દાવપેચની વાત કરૂં છું અને હું જે દુશ્મનોની વાત કરૂં છું તે કુસ્તી, તે દાવપેચ અને તે દુશ્મનો કાંઇક જૂદાજ છે; કારણ કે મને એમ લાગે છે કે બહારનું બળ, શરીરનું બળ એ તો બહુજ નાની વાત છે; તેમજ બહારના દુશ્મનોનું બળ તે પણ બહુ નાની વાત છે; પણ આપણા જે ખરા દુશ્મનો છે તે તો કોઇ જૂદાજ છે. એ દુશ્મનો કયાં તે તમને ખબર છે? આપણને એકાદ વાર કુસ્તીમાં હરાવી જાય તેવા આપણા કોઈ ભાઇબંધોને હું ખરા દુશ્મન સમજતો નથી; આપણને કોઇ સહેજ નુકસાન કરે કે જરા અપમાન કરે કે વખતે ગુસ્સાના આવેશમાં ઠોકર મારી લે તેથી તેને હું કાંઇ ખરા દુશ્મન સમજતો નથી; પણ હું જેને આપણા ખરા દુશ્મન સમજું છું તે વાત તો કાંઇક જૂદીજ છે. બંધુઓ! હું કોને ખરા દુશ્મન ગણું છું તે તમે જાણો છો? જે દુશ્મનો આપણને ધર્મના માર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ કરેછે, તેને હું ખરા દુશ્મન ગણું છું; જે દુશ્મનો આપણને નરકમાં લઇ જાય છે તેને હું ખરા દુશ્મનો ગણું છું; જે દુશ્મનો આપણને ચોરાસી લાખના ફેરામાં નાખી દે છે, તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું; જે દુશ્મનો આપણને પરમાત્માથી વિમુખ કરે છે, તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું જે દુશ્મનો આપણા આત્માના બળનો નાશ કરેછે, તેને હું ખરા દુશ્મનો

કહું છું; જે દુશ્મનો આપણી જીંદગીને બગાડી નાખે તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું; જે દુશ્મનો આપણી આંખ આગળ અંધકારનો પડદો લાવી મૂકે તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું; જે દુશ્મનો આપણી ફરજ ચુકાવે, આપણું કર્તવ્ય ચુકાવે ,અને આપણને આપણા પવિત્ર માર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ કરી નાખે તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું; જે દુશ્મનો આપણી જીંદગીની મીઠાશ લૂંટી જાય, આપણી જીંદગીની પવિત્રતા લૂંટી જાય, આપણી જીંદગીની સ્વચ્છતા લૂંટી જાય અને આપણી જીંદગીનો આનંદ લૂંટી જાય તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું; જે દુશ્મનો આપણા અમરપણાને લૂંટીલે તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું;જે દુશ્મનો આપણી અંદર રહેલા આપણા બંધુઓ ઉપરના સ્વાભાવિક સ્નેહને લૂંટી લે તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું; જે દુશ્મનો જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માના સત્યજ્ઞાનને છોડી દે તેને હું ખરા દુશ્મનો કહું છું અને જે દુશ્મનો આપણી જીંદગીમાં ઝેર રેડી દે અને આવા આનંદદાયક જગતમાં આપણને દુઃખ આપ્યા કરે તથા ખાલી હાથે યમના દરબારમાં લઇ જાય તે દુશ્મનોને હું ખરા દુશ્મન સમજું છું; માટે એવા દુશ્મનોથી બચવાના દાવપેચ આપણે શીખવા જોઈએ અને એવા દુશ્મનોને હરાવવાના અખાડા આપણે કરવા જોઇએ. એ દુશ્મન કયા તે તમને ખબર છે ? બંધુઓ ! યાદ રાખજો કે એ દુશ્મનો બહારના નથી પણ એ આપણી અંદરનાજ દુશ્મનો છે. આપણા મનની અંદર જે જે માઠા વિચારો રહેલા છે તે બધા માઠા વિચારો આપણા ખરા દુશ્મનો છે; માટે આપણા મનની અંદર રહેલા માઠા વિચારોરૂપી દુશ્મનોને હરાવવા સારૂ આપણે કુસ્તીના અખાડાઓ કાઢવા જોઇએ અને એવા ભયંકર દુશ્મનોને, એવા સમર્થ દુશ્મનોને તથા એવા અજાણમાં રહી જતા દુશ્મનોને હરાવવાના દાવપેચ આપણે જાણી લેવા જોઇએ. એ માટે સંતો એમ કહે છે કેઃ—

કુસ્તીના અખાડામાં મલ્લ લોકો પોતાની સામેના મલ્લને યુક્તિપ્રયુક્તિ કરીને નીચે પછાડે છે. જેમકે કોઇ વખત તેનો પગ પકડી લે છે, કોઇ વખત તેની ગરદન દાબી દે છે, કોઇ વખત તેને કમરમાંથી પકડી લે છે, કોઈ વખત તેના મર્મસ્થાનમાં મુકી લગાવી દે છે, કોઈ વખત તેની દૃષ્ટિ ચુકાવી દે છે અને કોઇ વખત તે જીતવાની અણી ઉપર હોય ત્યાંથી ખૂબ જોર કરી

તેને ઉંધી ગુલાંટ ખવરાવી દે છે; તેજ પ્રમાણે આપણે આપણા મનમાં આવી જતા બૂરા વિચારોની સામે કુસ્તી કરવી જોઇએ અને એવી એવી જાતના દાવપેચ વાપરવા જોઇએ.જેમકે:—

કોઈ વખત જેવો મનમાં પાપી વિચાર આવ્યો કે તુરતજ તેને દાબી દેવો જોઇએ, કોઇ વખત એ વિચારની સામે બુદ્ધિના દાવપેચ વાપરવા જોઇએ, કોઇ વખત એવા વિચારની સામે કામ-કાજમાં રોકાઇ જવાનો દાવપેચ વાપરવો જોઇએ,કોઇ વખત એવા વિચારની સામે એ સમય ચુકી જવાનો દાવપેચ વાપરવો જોઇએ, કોઈ વખત એવા વિચારની સામે સત્તા બદલી નાખવાનો દાવ-પેચ વાપરવો જોઇએ, કોઇ વખત એવા વિચારોની સામે ભજન-કીર્તનનો પેચ વાપરવો જોઇએ,કોઈ વખત એવા માઠા વિચારોની સામે માનસિક લડાઈ લઢવી જોઇએ,કોઇ વખત એવા વિચારોને અટકાવવા માટે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થનાની કુંચી વાપ-રવી જોઇએ, કોઈ વખત એવા વિચારોને હરાવવા માટે પોતાના આત્માના બળનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ, કોઈ વખત એવા માઠા વિચારોને હરાવવા માટે સંતોના ચરણનો આશ્રય લેવો જોઇએ,કોઈ વખત એવા બૂરા વિચારોને હરાવવા માટે સ્થાન બદલી નાખવું જોઇએ, કોઇ વખત એવા બૂરા વિચારોને હરાવવા માટે ઘણી જાતની તેની સામે હઠીલાઈ કરવી જોઇએ,કોઇ વખત એવા દુશ્મન સામે હારી જઇએ છતાં પણ તેથી નિરાશ નહિ થતાં વારે વારે તેની સામે કુસ્તી કર્યાજ કરવી જોઇએ અને કદિ વારંવાર એ દુશ્મનોને હરાવીને હાંકી કહાડીએ અને તેને પછાડીને ફેંકી દઇએ છતાં પણ તેથી ફુલાઈ જવું નહિ કે એ માટે મગરૂર થઇ બેદરકારી રાખવી નહિ;પણ એ માટે હમેશાં ચોંપ રાખવી;કારણ કે એ મરી ગયેલા જેવા લાગતા દુશ્મનો પણ બહુ લાંબે કાળે પણ પાછા સાજાતાજા થઈ જાય છે અને જો જરાક આપણે ઢીલા પડીએ તો તે આપણી ઉપર ફરીથી હુમલો કરે છે. એમ ન થાય માટે ખરાબ વિચારોને આપણા મનમાંથી હંકી કહાડવા સારૂ આ બધા દાવપેચ આપણે જાણી લેવા જોઇએ અને તેમાંથી જે વખતે જે જાતની યુક્તિ કામ લાગે તે વખતે તે જાતની યુક્તિ વાપરી એ દુશ્મનોને હરાવવા જોઇએ.જો એ પ્રમાણે કરીએ તો આગળ જતાં એ કુસ્તીમાં આપણે ફતેહ પામી શકીએ છીએ અને આપણા ખરા દુશ્મનોને હરાવી શકીએ છીએ; માટે ભાઇઓ ! જો ધર્મના રસ્તામાં આગળ વધવું

હોય, પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની કૃપા મેળવવી હોય, જીંદગી સુધારવી હોય અને અનંતકાળના મોક્ષધામનાં સુખો ભોગવવાં હોય તો આવા અંતરના દુશ્મનો સાથે સાચી કુસ્તી કરતાં શીખો એટલે ધીમે ધીમે તમે એ ભયંકર દુશ્મનો ઉપર જય મેળવી શકશો. એમાં કાંઈ શક નથી; માટે ભાઈઓ ! હવે બહારની કુસ્તીમાંજ ન રહી જાઓ પણ આવી માનસિક કુસ્તી કરતાં શીખો, આવી અંતરની કુસ્તી કરતાં શીખો અને આવી જીંદગી સુધારનારી કુસ્તી કરતાં શીખો. એજ અમારી વિનતિ છે.

૩૭—અમે સારા છીએ અને બીજા પાપી છે એમ માન્યા કરશો માં; કારણ કે ઘણી વખત પાપીમાં ગણાતો ચડી જાય છે અને પુન્યશાળી કહેવાતો માણસો હઠી જાય છે.

માણસોની અંદર કુદરતી રીતેજ અભિમાનનો અવગુણ રહેલો છે, તેથી વ્યવહારની દરેક બાબતોમાં જ્યાં જરૂર ન હોય ત્યાં પણ ઘણાં માણસો પોતાનું અભિમાન બતાવ્યા કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક માણસો તો ધર્મનું તથા ભક્તિનું પણ અભિમાન કરે છે અને તે પણ કોઇ સાધારણ માણસો નહિ, પણ કેટલાક હરિજનો પણ આવી જાતની ભૂલો કરે છે; અને એવી જાતની ભૂલને લીધે પોતાના મનમાંથી એમ સમજ્યા કરે છે કે અમે બહુ પુન્યશાળી છીએ અને બીજાઓ બહુ પાપી છે; અમે બહુ ઉંચા છીએ અને બીજાઓ અમારા કરતાં બહુજ નીચા છે; અમે ધર્મના ઘણા નિયમો પાળીએ છીએ અને બીજાઓ કાંઇ પણ પાળતા નથી; અમારા ગુરુ ઉત્તમ છે, અમારાં શાસ્ત્રો શ્રેષ્ઠ છે, અમારો ધર્મ રૂડો છે અને અમે બહુ સારી રીતે જીંદગી ગાળીએ છીએ માટે અમે પુન્યશાળી છીએ; પણ બીજા ઘણા લોકો ખાવાપીવાના નિયમો પાળતા નથી, નહાવાધોવાના નિયમો પાળતા નથી, દેવદર્શન કરવાના નિયમો પાળતા નથી, જપતપ કરવાના નિયમો પાળતા નથી, લુગડાંલત્તાંની સફાઈ રાખતા નથી અને નીતિની બાબતમાં પણ બહુજ ઢીલા હોય છે; માટે તેઓ અમારા કરતાં ઉતરતા છે અને તેઓ પાપી છે. આમ સમજીને એવા લોકોનો તેઓ તિર-

સ્કાર કરે છે અને પોતે ઉંચા છે તથા પુન્યશાળી છે એવા અભિમાનમાં તેઓ રહી જાય છે. આવા હરિજનોને ચેતાવવા માટે અને તેઓની એ જાતની ભૂલ ભાગવા માટે એક મહાત્મા કહેતા હતા કે:—

બંધુઓ! તમને ખબર છે ઘણી વખત ધોળી ગાયને કાળાં વાછડાંઓ થઇ જાય છે અને કાળી ગાયને ધોળાં વાછડાંઓ થઇ જાય છે; તેમજ યાદ રાખજો કે હમણાં જે પાપીઓ હશે તે આગળ જતાં ચડી જશે અને જે પુન્યશાળી હશે તે રહી જશે અગર પડી જશે; માટે પુન્યનું અભિમાન કરો માં અને તમારા બીજા બંધુઓનાં પાપ જોઇ તેઓનો દ્વેષ કરો માં; કારણ કે આપણું નસીબ હજી અંધારામાં રહેલું છે. દૈવની ઈચ્છાને આપણે જાણતા નથી.થોડા વખત પછી આપણા કેવા હાલ થઇ જશે તેની આપણને ખબર નથી; કારણ કે પ્રભુની ઈચ્છાની બાજી કોઇ જૂદીજ છે અને પ્રારબ્ધના યોગની વાતો અંધારામાંજ રહેલી છે; કારણ કે ઠેકાણે ઠેકાણે આપણે જોઇએ છીએ કે આજે જેઓ લખપતિ હોય છે, તેઓ કાલે ભિખારી બની જાય છે; આજે જેઓ રાજા હોય છે, તેઓ કાલે ફકિર બની જાય છે; આજે જેનાં શરીર અલમસ્ત હોય છે, તેનાં શરીર થોડા દિવસની અંદર મહારોગી બની જાય છે; આજે જે બહુ બુદ્ધિશાળી હોય છે, તે થોડા વખતમાં તદ્દન દિવાના બની જાય છે; આજે જે મહાપાપી હોય છે, તે થોડા વખતમાં મહાન ભગત બની જાય છે; આજે જે ભિખારી હોય છે, તે થોડા વખતમાં મોટો શેઠીઓ થઇ જાય છે; આજે જે બહુ લોકપ્રિય હોય છે, તેજ માણસ થોડા વખતમાં બેઆબરૂ થઇ જાય છે; આજે જે માણસ ફાંસીના હુકમો કરી શકે છે, તેજ માણસ પોતે ફાંસીને લાકડે લટકી જાય છે;આજે જે માણસ અતિશય ખૂબસુરત હોય છે, તે માણસ અકસ્માત સંજોગોથી ઘડીવારમાં તદ્દન બેડોળ બની જાય છે અને આજે જે માણસ સાવ નાસ્તિક હોય છે, તેજ માણસ થોડા વખતમાં પ્રભુનો વહાલો ભગત બની જાય છે; અને એથી ઉલટીજ રીતે જે માણસ હમણાં બહુજ પવિત્રતાથી રહેતો હોય અને ધર્મના ઘણી જાતના ઉત્તમ નિયમો પાળતો હોય, તે માણસ પણ કોઇ વખત પોતાના નિયમો ચૂકીને ભ્રષ્ટ બની જાય છે તથા ખરાબમાં ખરાબ કામો કરે છે. આવી રીતે દરેક માણસોના સંજોગો દરરોજ બદલાતા જાય છે તથા દરેક

માણસોનું જીવન પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તથા દૈવેચ્છા પ્રમાણે બદલાયા કરે છે.એટલે થોડા વખત પછી આપણું પોતાનું શું થશે, તે આપણે જાણી શકતા નથી; તેમજ જે માણસને આપણે બહુજ ઉંચા સમજીએ છીએ અગર બહુજ પાપી સમજીએ છીએ,તેઓનું શું થશે એ પણ આપણે જાણતા નથી. એટલે કોઈ પણ માણસને પાપી સમજી નીચ ગણવાનો આપણને હક્ક નથી; તેમજ આપણાં થોડાંક સારાં કામોથી ફુલાઇ જઈ અમે પુન્યશાળી છીએ કે ભાગ્યશાળી છીએ એમ માની બેસવાનો પણ આપણને હક્ક નથી; કારણ કે એવી રીતે માની લીધેલું કાંઇ સાચું હોતું નથી. થોડા વખતમાં આપણે આપણી માન્યતાઓ બદલવી પડે છે;માટે જે ડાહ્યા માણસો છે, જેઓ હરિજનો છે,જેઓ જગતની વિચિત્રતા સમજનારા છે અને જેઓ પ્રભુની મોટાઇ સમજનારા છે, તેઓ આવી બહારની વાતો ઉપર ભાર મૂકતા નથી અને એવી વાતો સારૂ પોતાના મનને ધકકો પહોંચવા દેતા નથી; માટે હે હરિજનો! અમે પુન્યશાળી છીએ અને બીજાઓ પાપી છે,એવી ભુલમાં પડયા રહેશો માં; કારણ કે આપણું વહાણ પણ હજી દરિયામાં છે. એ સહીસલામત કિનારે પહોંચશે કે વચમાંજ કંઇ હરકત આવી પડશે તે કાંઇ આપણે જાણતા નથી;માટે ખોટા અભિમાનમાં રહી જશો માં અને તમારા બંધુઓને–પરમકૃપાળુ પરમાત્માના પુત્રોને પાપીઓ ગણ્યા કરવાની ભૂલ કરશો માં.જો આવી રીતે મધ્યસ્થપણું જાળવીને રહેતાં આવડશે તો બહુ જલદીથી તમારી ભક્તિ ફળીભૂત થતી જશે; પણ જો પુન્યના અભિમાનનો કાંટો તમારા હૃદયમાં રાખી મૂકશો તથા બીજાઓ પાપી છે ને અમારાથી હલકા છે એવો તિરસ્કારનો કાંટો તમારા અંતરમાં રાખી મૂકશો તો તમે ખરેખરા જોરથી ધર્મના રસ્તામાં આગળ વધી શકશો નહિ અને અંતરમાંથી અભેદભાવની જે શાન્તિ ભોગવવી જોઈએ તે શાન્તિ ભોગવી શકશો નહિ. એમ ન થાય માટે પુન્યનું અભિમાન તથા પાપના દોષને દૂર કરો. એજ અમારી ભલામણ છે.

૩૮—ભક્તિના ફળમાટે ઉતાવળા ન થાઓ.

ઘણા હરિજનો ભક્તિમાં લાગ્યા પછી તેના ફળની વાટ જોયા કરે છે અને એ ફળ મેળવવા માટે બહુ અધીરા થઈ જાય છે. એ ફળ બે જાતનાં છે. એક લૌકિક ફળ અને બીજાં અલૌકિક ફળ. લૌકિક ફળ એટલે ધન મળવું, નોકરી મળવી, રોગ મટવો, છોકરાં થવાં, માન વધવું અને એવા બીજા દુનિયાદારીના જે જે લાભો થાય તે લૌકિક ફળ કહેવાય છે. એવી જાતના લાભોમાટે આ ઠેકાણે અમે કહેવા ઇચ્છતા નથી; પણ અલૌકિક લાભોસંબંધી થોડીક જાણવા જેવી હકીકત કહીએ છીએ અને તે એ કે અલૌકિક લાભ એટલે પ્રભુની કૃપા; અલૌકિક લાભ એટલે પ્રભુનો પ્રેમ હૃદયમાં આવે તે; અલૌકિક લાભ એટલે દુનિયાનાં બીજાં ઘણાં માણસો જે વાતો માની શકે નહિ એવી વાતો પૂર્ણ વિશ્વાસથી માની લેવાનું બળ અંતઃકરણમાં આવી જાય તેથી; લૌકિક લાભ એટલે બહારની દુનિયાદારીનાં ઘણી જાતનાં દુઃખો હોય છતાં પણ અંતરમાંથી એક જાતની શાંતિમાં રહી શકાય તે; અલૌકિક લાભ એટલે જે સવાલોના, જે શંકાઓના ખુલાસા મોટા મોટા પંડિતોથી પણ ન થઈ શકતા હોય એવી શંકાઓનાં સમાધાન થઈ જવાં તે; અલૌકિક લાભ એટલે પાપ ઓછાં થઇ જવાં તે; અલૌકિક લાભ એટલે પોતાના બંધુઓપર નિઃસ્વાર્થપણે પ્રેમ આવી જવો તે; અલૌકિક લાભ એટલે પોતાનું મન ઇશ્વરી ખ્યાલોમાં રોકાયેલું રહે તે; અલૌકિક લાભ એટલે ઘણી જાતની અડચણો ખમી શકવાનું બળ આવી જાય તે; અલૌકિક લાભ એટલે પ્રભુના નિયમો પાળવાનું મન થાય તથા એવા નિયમો પાળવાનું બળ આવે તે; અલૌકિક લાભ એટલે અંતરમાં ઉંડા ઉતરીને ભજન કરતાં આવડે તે અને અલૌકિક લાભ એટલે અનંત બ્રહ્માંડના નાથની સાથે વાતો કરતાં આવડે અને તેની સાથે દોસ્તી થઇ જાય તે. ભગતોની જે આવી સ્થિતિ થઇ જાય તેને અમે અલૌકિક લાભ સમજીએ છીએ અને એ સ્થિતિમાટે દરેક ભગતો તરફડયા કરે છે તથા શરૂઆતના ભગતો અધીરા થઇ થઇને પોતાના ગુરુઓને તથા બીજા સંતોને પૂછે છે કે, મહારાજ ! અમોને આવા લાભ કયારે મળશે ? એના જવાબમાં સંતો કહે છે કેઃ—

એ હરિજનો! ભક્તિના લાભ મેળવવાની બાબતમાં તમે બાળકોના જેવા અધીરા ન બનો ને તેવા ઉતાવળા ન થાઓ. બાળકો હમેશાં ઉતાવળાં થઇ જાય છે અને કાચાં ફળ તોડી લે છે તથા કાચાં ફળને ખાવા મંડે છે. જામફળ, સીતાફળ, પોપૈયું, કેરી વગેરે કોઇ ચીજ ઘરમાં આણી હોય અને તે જરા કાચી હોય તેથી બાળકોને કહીએ કે એક બે દહાડા સબુર કરો, એ ફળને પાકવા દો; પણ એ વાત તેઓને ગળે ઉતરતી નથી. તેઓ તો ઉતાવળા થઇને વારેવારે એ ફળ સામે જોયા કરે છે, તેને હાથે દાબ્યા કરે છે અને અંતે એ ફળ હજી પૂરેપૂરું પાકયું ન હોય એટલી વારમાં તો તેને ભાગીને ખાઇ જાય છે. એવી બાળકોના જેવી ખોટી ઉતાવળ તમે ભક્તિનાં ફળ મેળવવાની બાબતમાં ન કરો. બંધુઓ! જો ભક્તિના આનંદની ખરી મજા લૂંટવી હોય તો ધીરજ રાખો, અને જેમ ભક્તિમાં મંડી પડયા છો તેમ હમેશાં મંડયા રહો એટલે તેમાંથી આગળ જતાં બહુ મોટા લાભ મળશે; પણ એને બદલે ઉતાવળા થઇને જો કાચાં ફળને ચૂંટયા કરશો અને બાળકોની પેઠે અધીરા બની જશો, તો ખરો આનંદ મેળવી શકશો નહિ; માટે હે હરિજનો! ભક્તિના ફળને પરિપક્વ થવા દેવા સારૂ હજી ધીરજ રાખો, ધીરજ રાખો; કારણ કે જે ફળ થોડા દિવસમાં પાકી જાય તેવાં હોય છે તેવાં ફળો પકવવાને માટે પણ ધીરજ રાખવી પડે છે; જે ફળમાં માત્ર થોડીઘણી મીઠાશ હોય તેવાં ફળોના પાકમાટે પણ ધીરજ રાખવી પડે છે; જે ફળ માત્ર જરાક વાર આનંદ આપી શકે તેવાં હોય, તેવાં ફળો પાકવાને માટે પણ રાહ જોવી પડે છે અને જે ફળો પાકયા પછી થોડા વખતમાં બગડી જાય તેવાં હોય તેવાં ફળો મેળવવા માટે પણ ઘણી વખત ખોટી થવું પડે છે; ત્યારે વિચાર કરો કેઃ—ભક્તિનાં ફળને પકવવા માટે ધીરજ રાખવી પડે, એમાં કંઇ નવાઇ છે? જે ફળ અનંત કાળની શાંતિ આપી શકે, જે ફળ જન્મમરણના ફેરામાંથી છોડાવી શકે, જે ફળ પરમાત્માની સાથે એકતા કરાવી શકે, જે ફળ ત્રણ લોકના તાપ મટાડી શકે અને જે ફળ અનેક જન્મના પુન્યથી મળી શકે તેવાં ભક્તિના મહાન ફળને માટે જરા ધીરજ રાખવી પડે, એમાં કંઇ નવાઇ નથી, માટે હે હરિજનો! જો ભક્તિનું આપણે મહાન ફળ મેળવવું હોય તો બાળકોના જેવા અધીરા સ્વચ્છંદના રહો માં; પણ જેમ બને તેમ ધીરજ રાખજો અને પ્રેમપૂર્વક ભક્તિમાં

મચ્યા રહેજો એટલે દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે લાભ મળતો જશે અને અંતે જ્યારે એ ફળ પાકે ત્યારે તેના આનંદની તો વાતજ શું કરવી ! એ વાતો અમને કહેતાં આવડતી નથી; અને જે કાંઇ થોડીઘણી તેમાંની આવડે છે તે હજી તમારી સમજણમાં ઉતરી શકશે નહિ; માટે ટુંકામાં એટલુંજ જાણી લો કે ભક્તિના ફળનો આનંદ અલૌકિક છે અને એ માટે હજી ધીરજની તથા પ્રયત્નની જરૂર છે. એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો ને તે પ્રમાણે વર્તજો એટલે પ્રભુ કે જે દયાળુ છે તે તમોને તેમાંથી કાંઇક ચમત્કાર બતાવશે; માટે ભકિતનાં ફળ મેળવવાની બાબતમાં હમણાં ધીરજ રાખો, ધીરજ રાખો.

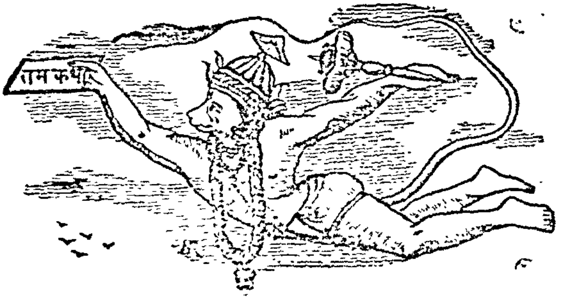
૩૯–તમને બીજાં ઘણી જાતનાં માપ કરતાં આવડે છે; પણ તમારા મનનું માપ કરતાં આવડે છે?

માણસો બધી વાતમાં બહુ પક્કા હોય છે;એટલુંજ નહિ પણ જે વાતમાં બહુ પક્કાઇ રાખવાની જરૂર ન હોય તેવી વાતોમાં પણ કેટલાક માણસો બહુ પક્કા હોય છે. જેમકે ઘણા માણસો ચંદ્ર-સૂર્યની ચાલનું માપ કરી શકે છે; ઘણા માણસો વાયુના વેગ ઉપરથી વરસાદનું માપ કરી શકે છે; ઘણા માણસો સમુદ્રની ભરતીઓટનું માપ કરી શકે છે; કેટલાક માણસો ધરતીકંપ કયારે થશે તેની ગણત્રી કરી શકે છે; ઘણા માણસો જૂદી જૂદી જાતની માટી જોઇને તે ઠેકાણે કયી જાતની ધાતુની ખાણ નીકળશે તે કહી શકે છે; ઘણા માણસો ખેતરની માટી ચાખીને અગર જોઇને કહી દે છે કે આ ખેતરમાં અમુક જાતનો પાક બહુ સારો થઇ શકે અને અમુક જાતનો પાક થઇ શકે નહિ; ઘણા માણસો જમીનની અંદર કયે ઠેકાણે પાણી છે, તેનું માપ કરી શકે છે; ઘણા માણસો કયા ડુંગરની ટેકરી કેટલી ઉંચી છે તેનું માપ કરી શકે છે; ઘણા માણસો ગ્રહોની ચાલ ઉપરથી દુનિયામાં શું શું બનાવો બનશે તેની ગણત્રી કરી શકે છે;ઘણા માણસો હાથની રેખાઓ ઉપરથી તથા માથાના ઉંચા-નીચા ભાગ ઉપરથી કેટલીક જાતના ગુણદોષ જાણવાની ગણત્રી કરી શકે છે અને બીજા ઘણા માણસો ઘણી ઘણી વસ્તુઓનાં માપ કરી શકે છે; પણ ઉંચા ભગતોસિવાય બીજા કોઇપણ માણસો

પોતાના મનનું માપ કરવાની તસ્દી લેતા નથી કે એ બાબતમાં જે સમજવું જોઈએ તે સમજતા નથી; પણ આખી દુનિયાના મહાત્માઓ એમ કહે છે કે જ્યાંસુધી તમે તમારા મનનું માપ કરી શકશો નહિ, જ્યાંસુધી તમે તમારા મનને કાબુમાં રાખી શકશો નહિ, જ્યાંસુધી તમે તમારા મનની નિર્બળતા સમજી શકશો નહિ, જ્યાંસુધી તમે તમારા મનનું મહાન બળ સમજી શકશો નહિ, જ્યાંસુધી તમે તમારા મનનું લાસરીઆપણું સમજશો નહિ, જ્યાંસુધી તમે તમારા મનનો નીચાણુ તરફ ઢળી જવાનો સ્વભાવ જાણી લેશો નહિ, જ્યાંસુધી તમે તમારા મનની લગામ તમારા હાથમાં લઈ શકશો નહિ, જ્યાંસુધી તમે તમારા મનના નચાવ્યા પ્રમાણે નાચ્યા કરશો અને જ્યાંસુધી તમે તમારા મન ઉપર સંપૂર્ણ અધિકાર ભોગવશો નહિ ત્યાંસુધી ધર્મનાં કામોમાં તમે કદિ પણ ફતેહ મેળવી શકવાના નથી, એ વાત યાદ રાખજો; કારણ કે મન એટલે શું એ તમે જાણો છો ? એ માટે મહાત્માઓ કહે છે કે:—

મનને લીધેજ માણુસ છે, મન ઉપરથીજ મનુષ્ય બનેલું છે, આ જગતના બધા વહેવારો મનવડેજ ચાલી શકે છે. જેનું મન ભ્રમિત થઇ જાય તે માણુસ દિવાનો બની જાય છે. બધી જાતના ગાંડપણમાં મનનો બગાડ એજ વાત મુખ્ય હોય છે; કારણ કે મનવડેજ માણુસ છે; માટે જો મનનું માપ કરતાં આવડે, મનને ઓળખી લેતાં આવડે, મનનો અને દેહનો શું સંબંધ છે એ જાણી લેતાં આવડે તો તેમાંથી ઘણું કામ થઈ જાય છે; માટે જો હરિજન થવું હોય અને ધર્મના નિયમો પાળી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના માર્ગમાં ચાલવું હોય, તો આપણે આપણા મનનું માપ કરતાં શીખવું જોઇએ અને એ વાત શીખવા સારૂ મનનો ને ઉવાત્માનો શું સંબંધ છે એ વાત જાણવી જોઇએ. ઇન્દ્રિયોની મન ઉપર કેટલી સત્તા ચાલે છે અને મનની ઇન્દ્રિયો ઉપર કેટલી સત્તા ચાલે છે, તે બાબત સમજવી જોઇએ. મન ઘણુંભાગે હમેશાં કેવા કેવા વિષયોમાં ફરે છે ? તેની તપાસ કરવી જોઇએ. મનને કયણું કઈ વસ્તુઓ ગમે છે અને ખરી રીતે કેવા કઈ વસ્તુ ગમવી જોઇએ, તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. મનને આપણે કાબુમાં રાખી શકીએ તેમ છીએ કે નહિ અને કાબમાં તે

કેટલા ટકા આપણા વશમાં છે તેનું માપ કાઢવું જોઇએ. જૂદા જૂદા મહાત્માઓએ પોતાના મનને વશ કરવા માટે કયી કયી જાતના ઉપાયો અજમાવ્યા હતા, તે વાત તેમનાં જીવનચરિત્રોમાંથી તથા બીજા અનુભવી સંતો પાસેથી જાણી લેવી જોઇએ અને મનને વશ કરવાના એ સિવાય બીજા જે જે ઉપાયો મળી આવે તેમાંથી જે ઉપાય આપણી પ્રકૃતિ પ્રમાણે આપણને અનુકૂળ આવે તેવા હોય તેવા ઉપાયો અજમાવવા જોઈએ; કારણ કે મનને વશ કરવા ઉપરજ ધર્મનો બધો આધાર છે. મનને માર્યા વિના ધર્મની બીજી બધી ક્રિયાઓ બહારની બહાર રહી જાય છે; પણ જ્યારે મનને રોકવાની ચાવી મળી જાય ત્યારે બીજા ઘણા ધર્મો બહુ સહેલાઇથી પાળી શકાય છે; માટે જો ખરા હરિજન થવું હોય, જલદીથી ધર્મના માર્ગમાં આગળ વધવું હોય, બીજાઓ વરસોના વરસો ગુમાવ્યા છતાં પણ જે કામ કરી શકતા નથી, તે કામ બહુજ ટુંકી મુદતમાં કરી લેવું હોય અને હમણાં ધર્મ પાળવામાં જે જે મુશ્કેલીઓ લાગે છે, તે બધી મુશ્કેલીઓને બહુજ સહેલાઈથી જીતી લેવી હોય તો હે હરિજનો! તમે તમારા મનનું માપ કરતાં શીખો, તમે તમારા મનને કાબુમાં રાખતાં શીખો. એટલે બહુજ થોડા વખતમાં અને બહુજ સહેલાઇથી ધર્મના માર્ગમાં તમે બહુજ આગળ વધી શકશો.એમાં કાંઈ પણ શક નથી; માટે ભાઇઓ! હવે વગરજરૂરનાં બીજી ઘણી જાતનાં માપ કરવાં છોડી દો. પ્રથમ તમારા મનનું માપ કરતાં શીખો, તમારા મનનું માપ કરતાં શીખો; એવી અમારી ભલામણ છે.

૪૦–તમે હમણાં જે ભજન કરો છો તે તો નાસ્તો કરવા જેવું છે; એ કાંઇ જમવા જેવું નથી.

ઘણા હરિજનો પોતપોતાના નિયમ પ્રમાણે હમેશાં કાંઇ કાંઇ ભજન કર્યા કરે છે. જેમકે કોઇ માણસો દર્શન કરવા જાય છે, કોઇ માણસો પાદપૂજા કરે છે, કોઇ માણસો ભગવાનના ગુણનાં ભજનો ગાય છે,કોઇ માણસો પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરે છે, કોઇ માણસો પ્રભુને અર્થે કોઇ કોઇ જાતનાં વ્રત કરે છે, કોઇ માણસો જૂદી જૂદી પર્વણીને દિવસે જૂદી જૂદી જાતનાં દાન આપે છે, કોઇ માણસો પોતપોતાની રીતિ પ્રમાણે સ્નાનસંધ્યા કરે છે, કોઇ કોઇ માણસો ખાવાપીવાના નિયમોમાં ઘણી જાતના વિધિનિષેધ આપે છે,કોઇ કોઇ માણસો શરીરનાં બહારનાં ચિન્હો ઉપર ભાર મૂકે છે અને જૂદાં જૂદાં માણસો પોતપોતાના સંપ્રદાયની રીતિઓ પ્રમાણે ધર્મની કાંઇક કાંઇક ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે; પણ આ બધું કરતાં છતાં તેઓને તેઓના અંતરમાંથી જે એક જાતનો ખરેખરો મહા આનંદ મળવો જોઇએ તે મળતો નથી, આ બધું કરવામાંથી જે એક જાતની અંતરની ખરેખરી તૃપ્તિ થવી જોઇએ, તે તૃપ્તિ થતી નથી અને આ બધું કર્યાથી એક જાતના ઇશ્વરી મહાન આનંદમાં જીવન વ્યતીત થવું જોઇએ તેમ થતું દેખાતું નથી; તેથી આગળ વધેલા જિજ્ઞાસુ હરિજનો કોઇ મહાત્માઓની પાસે જઇને કહે છે કે, મહારાજ ! અમે ધર્મની ઘણી જાતની ક્રિયાઓ કરીએ છીએ,પણ અમને જે જાતનો અંતરમાંથી આનંદ મળવો જોઇએ તે આનંદ હજી મળતો નથી એનું કારણ શું ?

આ સવાલ સાંભળીને મહાત્મા કહે છે કે,ભાઇ! હાલમાં તમે જે કંઇ ભજન કરો છો તે તમારૂં ભજન હજી માત્ર નાસ્તો કરવા જેવું છે અને નાસ્તામાં તો થોડીક વસ્તુઓ ખાવાની હોય છે, નાસ્તામાં કાંઇ ઘણી વસ્તુઓ હોતી નથી તેમજ પેટ ભરીને ખાવાનું હોતું નથી; પણ ઘણી જાતના સ્વાદ સાથે પેટ ભરીને ખાવાનું તો જમતી વખતેજ બને છે; માટે યાદ રાખજો કે નાસ્તો કરવો એ પણ એક જાતનું ભોજન છે; પણ તે અધૂરૂં ભોજન છે અને અધૂરા ભોજનથી કાંઇ પૂરેપૂરી તૃપ્તિ થાય નહિ; તેમજ તમે હાલમાં જે ભજન કરો છો, તે પણ હજી બહારનું ભજન છે, કારણ કે હમણાં ભજનમાટે તમે જે જે

ક્રિયાઓ કરો છો તે બધું કાંઈક લાભેલોભે કરો છો, થોડુંક દેખા-દેખીથી કરો છો, થોડુંક ટેવ પડી ગઈ તેને લીધે કરો છો, થોડુંક વંશપરંપરાના સંસ્કારો છે તેને લીધે કરો છો, થોડુંક વિવેકને લીધે કરો છો, થોડુંક ગાડરીઆ પ્રવાહની પેઠે કરો છો અને થોડુંક તમારા મનની મોજને ખાતર કરો છો, એટલે તમારૂં હમણાંનું ભજન બધું બહારનું બહાર રહી જાય છે, તેથી તમારા હમણાંના ભજનમાં અંતરનું ઉંડાણ બહુ થોડું હોય છે; શ્રદ્ધાનું તત્ત્વ બહુ ઓછું હોય છે; પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાનું તત્ત્વ તેમાં ઓછું હોય છે; પ્રભુ કરાવે છે તેમ હું કરૂં છું, એમ ભગવદીચ્છાને આધીન થવાનું તત્ત્વ બહુ ઓછું હોય છે; પ્રભુનો મહિમા સમજીને કરેલું બહુ થોડું હોય છે અને ભજન કરવું એ મારી ફરજજ છે, એમ સમજીને કરેલું બહુજ થોડું હોય છે. એથી તમને તમારૂં ભજન હમણાં જરાક આનંદ આપી શકે છે અને નાસ્તા જેવું જણાય છે; પણ જો તમે તમારા અંતરમાં જરા વધારે ઉંડા ઉતરો; જે મુકામ ઉપર પહોંચીને ભજન કરવાનું હોય છે તે મુકામપર પહોંચીને ભજન કરતાં શીખો; તમારા આત્માનું બળ સમજીને આત્માવડે પરમાત્માને પકડતાં શીખીને પછી ભજન કરો; પ્રભુનો મહિમા સમજીને પછી ભજન કરો અને પ્રભુના પ્રેમમાં ડૂબી જઇને પછી ભજન કરો, તે ભજનની ખુબી કાંઇક ઓરજ છે અને આવું જે ભજન થાય તેને અમે જમવું કહીએ છીએ; કારણ કે ભોજનથી જેમ પેટ ભરાઇ જાય છે અને એક જાતની તૃપ્તિ થઈ જાય છે તેમજ આવી જાતનું ભજન કરવાથી પણ અંતરમાંથી એક જાતની મહાન અલૌકિક તૃપ્તિ મળી જાય છે અને અંતરમાંથી હમેશાં મળતા એજ જાતના અવર્ણનીય આનંદમાં રહેવાયા કરે છે. જયારે એમ થાય ત્યારેજ સાચું ભજન થયું કહે-વાય છે; પણ યાદ રાખજો કે આવી જાતનું ભજન બહુ ધીમે ધીમે આવડે છે. જયારે આપણે આપણા મનનું માપ કરતા જઇએ અને ચેતી ચેતીને ચાલતા જઇએ ત્યારે આવી જાતનું ભજન આવડે છે; જયારે હમેશાં સત્સંગમાં પડયા રહીએ અને મહાત્માઓને મોઢે-થી આવી જાતનાં ભજનની કુંચીઓ સાંભળ્યાં કરીએ ત્યારે ધીમે ધીમે આવી જાતનું ભજન કરતાં આવડે છે; જયારે આપણા અંતર-માંથી સાચો તરફડાટ થાય અને આપણે આપણા મનમાંથી એમ ઠરાવ કરીએ કે હવે અમારે પોલંપોલમાં પડયું રહેવું નથી,

પણ હવે તો અમારે અમારા પરમકૃપાળુ પિતા પરમાત્માનું સાચે સાચું ભજન કરવું છે, ત્યારે આવું ભજન આવડે છે અને ઘણાં વરસો થયાં દુનિયાદારીની રીત પ્રમાણેનું ભજન કરીએ છીએ,છતાં પણ અમારા પાપ હજી ગયાં નથી; માટે હવે અમારે ખરેખરી રીતે ચેતવું જોઇએ એમ સમજીને બહુજ ધ્યાનપૂર્વક ભજન થાય ત્યારે તેમાંથી અંતે આવી જાતનું ભજન આવડે છે;માટે ઓ હરિજનો! આ બધી વાતો જાણ્યા પછી હવે વ્યાવહારિક રીતિ પ્રમાણેના જરાક નાસ્તો કરવા જેવા અધુરા ભજનમા પડયા રહેશો માં;પણ જેમ અને તેમ અંતરમાંથી મહા આનંદ મળે, સંપૂર્ણ તૃપ્તિ મળે, એક જાતની ખરેખરી નિઃસ્પૃહીપણાની ખુમારીમા રહેવાય અને પ્રભુ સાથે તન્મય થવાય એવી જાતનું ભજન કરશો એજ અમારી વિનતિ છે.

૪૧–સમુદ્રમાં રહેવા છતાં સમુદ્રનાં તોફાન લાગે નહિ એવી યુકિત તમને આવડે છે?

એક મહાત્મા પોતાના હરિજનોને કહેતા હતા કે અહીં આવો, અહીં આવો. હું તમને આજે એક નવી વાત બતાવુ.એમ કહીને પછી તેમણે કહ્યું કે એક જગ્યા એવી છે કે જ્યાં રહેવાથી અપમાન લાગતું નથી, એક જગ્યા એવી છે કે જ્યાં રહેવાથી પાપ લાગતું નથી, એક જગ્યા એવી છે કે જ્યાં રહેવાથી દુઃખ થતું નથી, એક જગ્યા એવી છે કે જ્યાં રહેવાથી ફિકરચિંતા થતી નથી, એક જગ્યા એવી છે કે જ્યાં રહેવાથી મોતનો ભય લાગતો નથી, એક જગ્યા એવી છે કે જ્યાં ઘડપણ આવી શકતું નથી અને એક જગ્યા એવી છે કે જ્યાં જગતની કોઈ પણ જાતની ઉપાધિઓ નડી શકતી નથી.એ જગ્યા તમે જોઇ છે? આજે હુ તમને એ જગ્યા બતાવવા ઇચ્છું છું. એમ કહીને પછી તે મહાત્માએ કહ્યું કેઃ–

ભાઈઓ! યાદ રાખજો કે જ્યાંસુધી આપણે આ દુનિયામાં છીએ ત્યાસુધી કોઇ ને કોઇ જાતનાં દુઃખો તો આવ્યાજ કરશે; કારણ કે આ સૃષ્ટિની રચનાજ એવી છે કે કોઇ ને કોઇ જાતના ધક્કાઓ વાગ્યા વિના રહેજ નહિ. આપણે ગમે એટલા સંભાળી સંભાળીને ચાલીએ, ગમે એટલા બચી બચીને ચાલીએ અને ગમે

એટલા છોટા છોટા ભાગીએ તોપણ કાંઈક ને કાંઈક મુશ્કેલીઓ તો આવવાનીજ; માટે એવી મુશ્કેલીઓથી બચવાનું ઠેકાણું જાણી લેવું એ દરેક હરિજનોનો ખાસ ધર્મ છે; કારણ કે જે હરિજનો એવી જગ્યા જાણતા હોય તેઓ નિર્વિઘ્નતાથી ભજન કરી શકે છે; પણ જે ભગતને એવું સલામત ઠેકાણું ન મળ્યું હોય તે ભગતોની સ્થિતિ હાલકડોલક થતા હોડકાના જેવી હોય છે; માટે હવે આજે તમને હું એ નિર્ભય સ્થળની વાત કહું છું. એમ કહીને પછી તેમણે કહ્યું કે:—

સમુદ્રમાં તોફાન ન થાય એમ કાંઇ બને નહિ. સમુદ્રની ઉપર તો મોજાંઓ આવ્યાજ કરે અને પવનનાં તોફાનો થયાજ કરે એમાં કાંઇ નવાઈ નથી; પણ યાદ રાખજો કે એ તોફાનો સમુદ્રની ઉપરજ હોય છે, કાંઈ સમુદ્રની અંદરનાં ઉંડાણમાં એવાં તોફાનો હોતાં નથી, તેથી જ્યારે સમુદ્રમાં બહારનું તોફાન થાય ત્યારે કાચબાઓ તથા ઘણી જાતનાં માછલાંઓ અને બીજાં દરિયાઇ પ્રાણીઓ દરિયાના ઉંડા પાણીમાં ઉતરી જાય છે. એટલે ત્યાં તેઓને તોફાન લાગતું નથી. એ પછી જ્યારે દરિયામાં તોફાન મટે ત્યારે તેઓ પોતાનો ચારો ચરવા માટે પાણીની સપાટી ઉપર આવે છે; તેમજ અમે તમને કહીએ છીએ કે સમુદ્રની અંદર જેમ તોફાન ન લાગે તેવી જગ્યા છે, તેમજ તમારા અંતરમાં પણ એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં દુનિયાદારીના વ્યવહારનાં બહારનાં તોફાનો લાગતાં નથી; તમારા અંતરમાં એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં માનાપમાન પહોંચતાં નથી; તમારા અંતરમાં એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં અમીરાઈ કે ગરીબાઈ પહોંચતી નથી; તમારા અંતરમાં એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં કોઈ પણ જાતના રોગ જઈ શકતા નથી; તમારા અંતરમાં એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં કોઈ પણ જાતનાં દુઃખો પહોંચી શકતાં નથી અને તમારા અંતરમાં એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં સદાય આનંદ આનંદ ને આનંદજ રહે છે. તે જગ્યામાં જવાનું હું તમને કહું છું. એ મુકામે જો તમે પહોંચી જાઓ તો પછી જગતની કોઈ પણ વસ્તુ તમને હેરાન કરી શકે નહિ. એ જગ્યા ઉપર જો તમે પહોંચી જાઓ તો પછી તમને ... હેરાન થવું પડે નહિ; એ જગ્યા ઉપર જો તમે પહોંચી જાઓ તો તમને કોઈ પણ જાતની ચિંતા રહે નહિ અને જો એ જગ્યા ઉપર તમે પહોંચી જાઓ,

તો પછી તમારા સ્વાભાવિક આનંદનો પાર રહે નહિ; માટે હવે એ સાચા ભગત થવું હોય તો તમારા અંતરમાં રહેલા એ મુકામને શોધી કાઢો, એ આનંદના ઝરાને શોધી કાઢો, એ અમૃતના કૂવાને શોધી લો અને જે ઠેકાણે પ્રભુ પોતે બિરાજે છે, તે ઠેકાણે પહોંચવાથી પ્રભુસાથે વાતો થઈ શકે છે અને જે ઠેકાણે પહોંચવાથી પ્રભુ સાથે તન્મય થઈ શકાય છે, તે ઠેકાણે પહોંચવાની કોશીશ કરો, એજ મારી સલામણ છે.

બંધુઓ આ સાંભળીને તમારામાંથી કેટલાકોને એમ લાગશે કે એ મુકામ વળી કયો ? અને ત્યાં કેમ પહોંચાય ? પણ યાદ રાખજો કે એ મુકામ કંઈ તમારાથી અજાણ્યો નથી. કોઇ કોઇ વખત સહેજવાર તમે એ મુકામ ઉપર પહોંચી ગયેલા છો. જુઓ, જરા યાદ કરો ! કોઈ વખત ક્ષણ અર્ધીક્ષણ એ મુકામ ઉપર પહોંચી ગયા હો અને ત્યાંનો આનંદ જરાક જોઈ લીધો હો એમ લાગે છે કે નહિ ! પણ હમણાં તમે તમારી મરજી પ્રમાણે એ મુકામ ઉપર પહોંચી શકતા નથી, તેમજ કોઇ વખત સ્વાભાવિકરીતે જરા વાર ત્યાં ચાલ્યું જવાય તોપણ એ પછી ઝાઝો વખત ત્યાં ટકી શકાતું નથી;માટે હવે તમારે જે કરવાનું છે તે એજ કે એ જગ્યા ઉપર તમારી મરજી પડે ત્યારે જઇ શકો અને ઘણી વાર ત્યાં રહી શકો એમ થવું જોઇએ; અને જો અભ્યાસ રાખશો તો ધીરે ધીરે એમ પણ થઈ જશે એમાં કાંઈ શક નથી.

તમને હજી પણ જો આ વાત ન સમજાતી હોય અને એમ લાગતું હોય કે અમે કયારે એ મુકામ ઉપર પહોંચ્યા છીએ ? તો હું કહું છું કે જ્યારે તમે એ મુકામ ઉપર જરાક વાર કોઈક દહાડો પહોંચ્યા હતા ત્યારે તમે તમારા ક્રોધને રોકી શકયા હતા, જ્યારે કોઈક દિવસ તમે એ મુકામ ઉપર પહોંચ્યા હતા ત્યારે વધારે ભજન કરી શકયા હતા અને એ વખતના ભજનમાં કાંઇક અજબ જેવો આનંદ આવ્યો હતો; જ્યારે તમે એ મુકામ ઉપર પહોંચ્યા હતા ત્યારે તમારા મનના કેટલાક મુશ્કેલ સવાલોનો ખુલાસો થઇ ગયો હતો; જ્યારે તમે એ મુકામ ઉપર પહોંચ્યા હતા ત્યારે તમારો દિવસ અતિ આનંદમાં ગયો હતો; જ્યારે તમે એ મુકામ-પરપહોંચ્યા હતા ત્યારે તમારા ચહેરા ઉપર કાંઇક નવું તેજ

આવી ગયું હતું; જ્યારે તમે એ મુકામ ઉપર પહોંચ્યા હતા ત્યારે તમારી ઉદારતા વધી ગઈ હતી; જ્યારે તમે એ મુકામપર પહોંચ્યા હતા ત્યારે તમારા મનમાંથી ઘણી જાતના વિચારો નીકળી ગયા હતા અને જ્યારે તમે જરાક વાર એ મુકામપર પહોંચ્યા હતા ત્યારે તમે જાણે કાંઇક દેવતાઈ આનંદ ભોગવતા હો તેવા બની ગયા હતા અને જાણે જરાકવાર નવી દુનિયામાં હો એમ તમને લાગી ગયું હતું. એ શું યાદ નથી? યાદ રાખજો કે જ્યારે આપણી જીંદગીમાં આવી ક્ષણો આવી જાય છે, ત્યારે આપણે ઓચિંતા એ મુકામ ઉપર પહોંચી ગયેલા હોઇએ છીએ; પણ એ બધું કંઇક સંજોગોને આધારે અણધારી રીતે બની ગયેલું હોય છે; પણ એને બદલે હવે આપણે નિયમપૂર્વક આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે એ ઠેકાણે પહોંચી શકીએ તેમ થવું જોઇએ અને જો તમે સત્સંગમાં પડયા રહો અને ભજનમાં મંડયા રહો તો એમ બનવું એમાં પણ કાંઇ બહુ મુશ્કેલી નથી. પ્રભુ એવા દયાળુ છે કે ક્ષણવારમાં તે એવી સ્થિતિ આપી દે છે; માટે ભક્તિમાં મંડયા રહો, ભક્તિમાં મંડયા રહો. એટલે એની મેળે મેળે એ મુકામે પહોંચતાં આવડી જશે અને એ મુકામે પહોંચવાની કુંચીઓ પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તમને બતાવી દેશે, એમાં કાંઇ પણ શક નથી; માટે ભક્તિમાં મચ્યા રહો, મચ્યા રહો.

૪૨–જેમ બહારની સફાઈ રાખો છો તેમ હવે અંતરની સફાઇ રાખતાં પણ શીખો.

અસલના વખતમાં આપણા બાપદાદાઓ બહારની સફાઇ રાખવાની બાબતમાં બહુ બેદરકાર રહેતા હતા. જેમકે એ વખતે ગટરો જેવાં સાધનો નહોતાં, છાણમૂતરના ઉકરડા ફળિયામાં જ્યાંત્યાં રાખતા હતા, ગરીબ માણસો ઘણા દહાડાસુધી મેલાં લૂગડાં પહેર્યા કરતા હતા, છોકરાંઓ ધૂળમાં રખડયા કરતાં હતાં, તેમને નવરાવવા ધોવરાવવાની બહુ કાળજી રખાતી નહિ. એકજ ઘરની અંદર ગાયોભેંસો બાંધતા હતા તેથી તેના છાણમૂતરની વાસને લીધે મચ્છરો તથા ચાંચડો થતા હતા. આભડછટના ખ્યાલ પણ કાંઇક ઓછા હતા તેમજ છાણાંલાકડાંથી રસોઇ કરતા હતા; એટલે ચૂલામાં રાખના ઢગલાઓ ભર્યા રહેતા હતા. છોકરાંઓ

ઇંગ્લાંડમાં પોતાના ઘર આગળ [illegible] કરતા હતા. [illegible]
કે તે વખતે અંગ્રેજોની [illegible] લોકોને
ચીંધે કે બહુજ પાસે પાસે ઘરો બંધાતા હતા અને ઘરને જેમ
બને તેમ બારીબારણાં ઓછાં રખાતાં હતા, તેથી બહુ કાંઈક
જગ્યામાં ઘણાં ઘરો બાંધેલા હતા અને તે મકાનોમાં કંઈ હવા-
અજવાળાનું ઠેકાણું નહોતું. આવી રીતે [illegible] આગલા જમાનામાં
બહારની સફાઈ રાખવામાં તેઓ અજ્ઞાન હતા અને હજુ પણ ઘણાં
ગામડાંઓમાં આ પ્રમાણેજ બન્યું જાય છે. એ કે જે લોકો બહાર-
ની સફાઈમાં બેદરકાર હતા છતાં પણ તેઓ પોતાનાં અંદરની
સફાઈ રાખવાની બાબતમાં ઘણાજ સારા હતા, તેઓ તેઓનાં અંતઃ-
કરણ પવિત્ર હતાં, તેઓની અંદર સારતા હતી, તેઓના સ્વભાવમાં
એક જાતનું કુદરતી ભોળાપણુ હતું, તેઓના મનમાં અનેક જાતના
પાપી વિચારો ભમ્યા કરતા નહોતા, તેઓને ઘણી જાતના ખોટા
ખોટા સંકલ્પવિકલ્પ થયા કરતા નહોતા, તેઓને ઘણી જાતના
કુતર્ક કરતાં કે તર્કવિતર્ક કરતાં આવડતું નહોતું. તેઓ પોતાને
સીધે રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા. ગરીબાઇ તથા બીજાં જે કાંઇ દુઃખો
આવી પડે તે દુઃખો તેઓ શાન્તથી ભોગવતા હતા અને દુઃખની
વખતે એકબીજાને ખરા હિતથી મદદ કરતા હતા. તેઓ બનતાં
સુધી બહુજ સાચું બોલતા હતા, તેઓને બહુ જોખમનાં કામો
કરવાં પડતાં નહિ અને તેઓને ઘણી જાતની ઉપાધિઓ ભોગ-
વવી પડતી નહિ, તેમજ તેઓના મન ઉપર ઝાઝો બીજો બોજો
પડતો નહિ, તેથી તેઓ બહારની સફાઇની બાબતમાં અજ્ઞાન હોવા
છતાં પણ પોતાની અંતઃકરણની સફાઇ રાખવાની બાબતમાં બહુ
નમુનેદાર હતા; પણ ભાઇઓ ! આજના વખતમાં એથી ઉલટીજ
વાત બની ગઇ છે, એટલે કે આપણે સૌ બહારની સફાઇ રાખવા-
માં બહુ પક્કા બની ગયેલા છીએ. જેમકે હજામત વારે વારે જલદી
જલદી કરાવવી જોઈએ; લુગડાં સફાઇદાર અને ચકચકિત પહેરવાં
જોઇએ;ઘરમાં ઉંચી જાતનું ફર્નીચર જોઇએ;ઘરની આસપાસ ગંદકી
ન હોવી જોઈએ;ઘરમાં જે સરસામાન હોય તેની ઉપર કચરો ન હોવો
જોઇએ; રસ્તાવચ્ચે ઝાડોપિશાબ વિગેરે ગંદકી ન કરવી જોઇએ;
શહેરના જાહેર રસ્તાઓ ઉપર અંધારૂં ન રહેવું જોઇએ;ઘરમાં હવા-
અજવાળું ખૂબ મળી શકે તેવી રીતનાં બારીબારણાં હોવાં જોઇએ;
જાનવરોને રાખવા માટેના તબેલા દૂર હોવા જોઇએ અને સફાઇ-

દાર હોવા જોઇએ. રસોડાં અલગ હોવાં જોઇએ તથા ધૂમાડો બહાર નીકળી જાય તેવાં ધૂમાડીઆવાળાં હોવાં જોઇએ: અગર કોલસા કે ગ્યાસથી રસોઇ બનાવવી જોઇએ; સાબુ લગાડીને ચોળીમસળીને નહાવું જોઇએ; મચ્છર, ચાંચડ, ઉંદર વિ૦ ઘરમાં ન થાય તેની સંભાળ રાખવી જોઈએ. આવી આવી ઘણી બાબતોમાં હાલના વખતમાં બહારની બહુ સફાઇ રાખવામાં આવે છે અને ઘરમાં કચરો ન રહે તેની સંભાળ લેવામાં આવે છે; પણ બીજી તરફ જ્યારે આપણે આપણા મનસામું જોઈએ, ત્યારે તેમાં ગોટાળા વધતા જાય છે. મનની સફાઈ રાખવાની બાબતમાં આપણે બહુજ ખરાબ સ્થિતિમાં આવતા જઇએ છીએ. જેમકે આપણે આપણા ઘણી જાતના વ્યવહારોમાં જેવી જોઇએ તેવી સફાઇ રાખી શકતા નથી, સાચું બોલવાની બાબતમાં ગોટાળા ચલાવવા પડે છે, અંતઃકરણમાં અનેક જાતની ઉપાધિઓ ભરેલી હોય છે, ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયોની અંદર બહુ જોરથી દોડયા કરે છે, સ્વાર્થની વૃત્તિ બહુજ પ્રબળ થઇ ગયેલી છે; પોતાના ગજા ઉપરાંત માણસો ઘણી બાબતોમાં ઘણું એ કરવાની દોડાદોડ કરે છે તેથી તેઓને બહુ તણાવું પડે છે અને રાતદહાડો એની એ ફિકરમાં રહેવું પડે છે. અભ્યાસની બાબતમાં પણ ઘણે ઠેકાણે જરૂર કરતાં ઘણો વધારે બોજો વિદ્યાર્થીઓની ઉપર પડે છે. ચાહ, પાન, તંબાકુ વિ૦ ઘણી ચીજોના કર લોકો પોતે પોતાની મેળે નાખે છે અને ખરચોનો બોજો વધારી દે છે. વળી ઘણાં માણસો તો એમ સમજે છે કે આજના વખતમાં લુચ્ચાં માણસો ઘણા છે. તેઓ આપણને ફસાવી દેશે; માટે આપણે હોશિયારી રાખવી જોઇએ. એમ સમજીને પોતે સારા માણસો હોય અને સરળ સ્વભાવના હોય છતાં પણ ખાસ ચાહીને કેટલીક જાતની ઉપાધિઓ ને કેટલીક જાતના ભય પોતાના મનમાં આવવા દે છે. એ સિવાય ઘણી જાતના કાયદાઓ વધી પડવાને લીધે તથા જે માણસ કાયદાથી માહેતગાર હોય તેને લાભ મળી જાય અને જે માણસ કાયદાથી અજ્ઞાન રહે તે કોઇ વખત હેરાન થઇ જાય તેને લીધે ઘણાં માણસો પોતાને જે બાબતો જાણવાની જરૂર ન હોય તેવી બાબતો પણ જાણવાની ઇચ્છા રાખ્યા કરે છે. હમેશાં છાપાંઓ વાંચવાની સગવડને લીધે તથા મુસાફરીનાં સાધનો તથા શોખ વધવાને લીધે પણ ઘણી જાતની ઉપાધિઓ ભોગવવી પડે છે અને જે વિચારોની પોતાને જરૂર ન હોય તેવા વિચારો

પણ મગજમાં ઘુસી જાય છે. આ સિવાય જીંદગીને ટકાવી રાખવા માટે ગુજરાનનાં જે સાધનો જોઇએ તે સાધનો મોંઘાં થતાં જાય છે અને તેમાં હરિફાઇ વધતી જાય છે. એટલે પોતાની રોટલી કમાઈ ખાવામાં પણ ઘણા લોકોને બહુજ મુશ્કેલી પડે છે. આવાં આવાં અનેક કારણોને લીધે ઘણાં માણસો જેવી બહારની સફાઇ રાખે છે તેવી પોતાના મનની સફાઇ રાખી શકતા નથી અને અંતરની સફાઇ ન રહે તેને લીધે બીજી ઘણી જાતની ખરાબીઓ થાય છે. જેમકે:-

અંતરની સફાઈ ન રહે તેને લીધે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની સાચી ભક્તિ થઇ શકતી નથી;અંતરની સફાઇ ન રહે તે માણસો-ને સાચું જ્ઞાન મળતું નથી; અંતરની સફાઈ ન રહે તે માણસની તંદુરસ્તી સારી રહી શકતી નથી; અંતરની સફાઈ ન રહે તે માણસથી ધર્મના ઉંચી જાતના નિયમો પાળી શકાતા નથી અને અંતરની સફાઇ ન રહે તે માણસ ઉંચી જાતની ખરી શાન્તિ ભોગવી શકતો નથી; એટલુંજ નહિ પણ જે માણસ પોતાના અંતરની સફાઈ રાખી શકે નહિ,તે માણસની જીંદગી બગડી જાય છે,તેનું મોત બગડી જાય છે અને મરણ પછીની તેની સ્થિતિ પણ બગડી જાય છે. આવી ભયંકર ખરાબી ન થાય માટે દુનિયાનાં બધાં ધર્મશાસ્ત્રો તથા બધા મહાત્માઓ પોકારી પોકારીને કહે છે કે, ભાઇઓ અને બહેનો! તમારાં અંતર સાફ રાખો, તમારાં અંતર સાફ રાખો;કારણ કે એકલી બહારની સફાઈથી કાંઈ આરો આવવાનો નથી; પણ જરૂર જેટલી બહારની સફાઈની સાથે જ્યારે અંતરની ખરી સફાઈ આવશે, ત્યારેજ સાચા ભગત થઈ શકાશે; માટે જો સાચા ભગત થવું હોય તો અંતઃકરણની સફાઈ રાખો! અંતઃકરણને ચોખ્ખું રાખવાની કોશીશ કરો કારણ કે જે માણસ-નું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તે માણસના મનમાં શ્રદ્ધા આવી શકતી નથી, જેનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તે માણસ પ્રેમ-પૂર્વક તપશ્ચર્યા કરી શકતો નથી,જે માણસનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તે માણસનું ધ્યાન પ્રભુના સ્વરૂપમાં જામી શકતું નથી, જે માણસનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તે માણસને પ્રભુના ગુણગાન કરવામાં રસ આવતો નથી, જે માણસનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તે માણસ બહુ છૂટથી પ્રભુને અર્થે દાન આપી શકતો નથી,

જે માણુસનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તે માણસ સુખદુઃખને વખતે ભગવદીચ્છાને આધીન થઇ શકતો નથી, જે માણસનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તે માણસ પ્રભુનો ઉપકાર માની શકતો નથી, જે માણસનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય તેને ઇશ્વરી જ્ઞાનનાં રહસ્યો સમજાતાં નથી અને જે માણસનું અંતઃકરણ ચોખ્ખું ન હોય, તેઓ ધર્મની જે જે ક્રિયાઓ કરે તે બધી બહારની બહારજ રહી જાય છે.આમ હોવાથી મલીન અંતઃકરણ વાળાં માણસો ધર્મના રસ્તામાં આગળ વધી શકતાં નથી. મલીન અંતઃકરણવાળાં માણસો પોતાનાં બીજાં ભાઇબહેનોને ખરેખરી મદદ કરી શકતાં નથી અને મલીન અંતઃકરણવાળાં માણસો પોતાના આત્માનું પણ કલ્યાણ કરી શકતાં નથી;ત્યારે તેઓ ઇશ્વરની હજુરમાં અનંતકાળના મોક્ષધામના આનંદો તો કયાંથીજ ભોગવી શકે? અને જન્મમરણના ફેરામાંથી તો કયાંથીજ છૂટી શકે? અંતઃકરણને સાફ ન રાખવાને લીધે આટલી બધી મહાન ખરાબી થાય છે; માટે ઓ હરિજનો! છેવટે તમોને એજ વિનતિ છે કે જેમ બહારની સફાઈ રાખવાની મહેનત કરો છો,તેમ તમારા અંતઃકરણને સાફ રાખવાની પણ કોશીશ કરજો! એટલે ધીરે ધીરે પ્રભુ તમને પવિત્રતા આપશે અને તેમાંથી આગળ જતાં બહુજ મોટા લાભ થશે, એમાં કાંઇ પણ શક નથી, એ નક્કી સમજજો.

૪૩–સુખી થવું હોય તો ભારને માથા ઉપર રાખી મૂકો માં; પણ નીચે મૂકી દો.

બંધુઓ ! યાદ રાખજો કે માથાપર ભાર રાખીને કોઈ પણ માણસ સુખી થઇ શકતો નથી. જ્યારે ભારને નીચે મૂકી દઈએ ત્યારેજ સુખ મળે છે; પણ કેટલાક માણસો એવા હોય છે કે ભાર નીચે મૂકી દેવાની તેમને તક મળેલી હોય છતાં પણ તેઓ પોતાના માથા ઉપરના ભારને નીચે મૂકી શકતા નથી. જેમકેઃ–

અમે એક ગામડામાં જોયેલું છે કે એક જંગલી ગામડીઓ ઘાસની ભારી માથા ઉપર લઈને આવતો હતો,એટલામાં પોતાની ઓળખાણવાળા કોઇ માણસનો ઘોડો દામણ તોડાવીને ભાગી જતો હતો, તે તેના જોવામાં આવ્યો તેથી તે ઘોડાને તેણે પકડયો અને એ ઘોડા ઉપર તે ગામડીઓ ચડી બેઠો; પણ પોતાની પાસે જે ઘાસની ભારી હતી,તે પોતાને માથેજ રાખી મૂકી. આવી રીતે ઘોડો બેસવાનો મળ્યો છતાં પણ ઘાસની ભારીનો બોજો પોતાના માથા ઉપરથી ઘોડા ઉપર મૂકવાનું તેને સુઝયું નહિ; તેથી પોતે ઘોડાને દોડાવે અને માથે ખડની ભારી એક હાથે સાચવ્યા કરે. આ દેખાવ બહુ જોવાલાયક અને હસવાલાયક હતો અને તેવા દેખાવો કોઇક વખતે નજરે પડે છે એમ કંઇ નથી; પણ ગામડાં-ઓમાં તો આવા બનાવો વારંવાર જોવામાં આવે છે. આ વાત સાંભળીને ઘણાં માણસોને એમ લાગશે કે એ ગામડીઆનું ચિત્ર તો સિનેમેટોગ્રાફમાં લઈ લેવું જોઇએ અને એ અક્કલનો નમુનો સૌને બતાવો જોઇએ. આમ આપણે તેની મશ્કરી કરીએ છીએ; પણ એક મહાત્મા કહેતા હતા કે બંધુઓ ! તમે કોઈ તમારા મનમાં ફૂલાશો માં. તમે પણ ઘણી બાબતોમાં એ ગામડીઆના જેવાજ છો; કારણ કે જે ભાર તમે તમારા માથા ઉપરથી ઓછો કરી શકો તેમ છો તેવા ભારનો બોજો પણ તમે વિનાકારણ તમારા ઉપર લઇને ફર્યા કરો છો. તમે કહેશો કે એ કેવી રીતે ? તો એના જવાબમાં કહેવું જોઈએ કેઃ–

આપણો કેટલોક ભાર પ્રભુ પોતે ઉપાડવાને તૈયાર છે;છતાં પણ આપણે લગામ આપણે તેના હાથમાં સે પતા નથી. આપણો કેટ-લોક ભાર આપણા સદગુરુઓ ઉપાડવાને તૈયાર છે પણ આપણને

તેમની ઉપર શ્રદ્ધા નથી, તેથી આપણે આપણો ભાર તેમને સોંપી શકતા નથી. આપણો કેટલોક ભાર આપણા વડિલો તથા આપણા કુટુંબનાં બીજાં માણસો ઉપાડવા તૈયાર છે; પણ એમાં આપણું દોઢડાહ્યાપણું આપણને નડે છે, તેથી આપણે આપણો બોજો તેઓને સોંપી શકતા નથી. આપણો કેટલોક ભાર આપણા મિત્રો તથા આપણી સમાજો ઉપાડવા તૈયાર છે, પણ તેઓને આપણો ભાર સોંપવાનું આપણને ગમતું નથી. આપણો કેટલોક ભાર આપણા શ્રીમંતો, આપણા વિદ્વાનો તથા આપણા રાજાઓ ઉપાડવાને તૈયાર છે; પણ આપણે વધારાની મદદનો પણ જેવો જોઇએ તેવો લાભ લઇ શકતા નથી, તેથી પરિણામ એ થાય છે કે આપણા ભારની વહેંચણી ન કરી નાખવા માટે ઘણી જાતનાં સાધનો હોવા છતાં બધો ભાર આપણે આપણી પોતાની ઉપરજ ઉપાડયા કરીએ છીએ ને એ ભારના બોજાનીચે કચરાઇ કચરાઇને દુઃખી થયા કરીએ છીએ; છતાં પણ એ ભાર ઓછો કરવાનું આપણને સુઝતું નથી.

બંધુઓ ! ભારને ઓછો કરવો એટલે શું કરવું ? એવો સવાલ પૂછવાનું ઘણાં ભાઇબહેનોને મન થાય એ સ્વાભાવિક છે. એના જવાબમાં સંતો કહે છે કેઃ—

કેટલીક બાબતમાં કેટલીક જાતનાં દુઃખો જે આપણાથી મટી શકે તેવાં ન હોય તેવી બાબતમાં ભાર આપણે દૈવેચ્છા ઉપર સોંપી દેવો જોઇએ; આપણી જીંદગીમાં કેટલીક જાતના અણુધાર્યા બનાવો બની જાય તેનો ભાર પ્રારબ્ધ ઉપર ફેંકી દેવો જોઇએ; કેટલીક જાતની અગવડોનો ભાર સંજોગોના આધાર ઉપર છોડી દેવો જોઇએ; કેટલીક જાતની ઉપાધિઓનો ભાર આપણા પોતાના સ્વાર્થ તથા અજ્ઞાનપણા ઉપર મૂકવો જોઇએ અને એ માટે એવો નિશ્ચય કરવો જોઇએ કે, જે બની ગયું તે બની ગયું. હવે ફરીને એવી ભૂલ થવા દેવી નહિ. એમ સમજીને એ બાબતનો અફસોસ મનમાંથી કાઢી નાખવો જોઇએ; કેટલીક જાતનો ભાર [illegible] દેવો જોઇએ, એટલે કે આપણાં સગાંવહાલાંઓની કે મિત્રોની [illegible] [illegible] [illegible]

થઈ જાય છે અને જે ભારને લોભ વધારી દે છે તે ભારને ઉદારતા પોતાની ઉપર ઉપાડી લે છે. જરાક ક્રોધને રોકતાં આવડે અને શાંતિમાં રહેતાં આવડે તો આપણા મગજ ઉપરનો ઘણો બોજો ઓછો થઇ જાય છે; કારણ ક્રોધના ભારને શાંતિ ઉપાડી લે છે. જરાક ઇન્દ્રિયોને વશ રાખતાં શીખીએ તો આપણા ઉપરથી ઘણી જાતનો ભાર ઓછો થઇ જાય છે; કારણ કે ઇન્દ્રિયનિગ્રહને ઘણી જાતનો ભાર ઉપાડતાં આવડે છે; જરાક મોજશોખ ઓછા કરીએ તો ઘણી જાતના ભાર ઓછા થઈ જાય છે અને ઘણી જાતના નકામા કર આપણી ઉપરથી હમેશાંને માટે નીકળી જાય છે. જો આપણે કોઇ સત્સંગમંડળમાં ભળી જઇએ તો આપણો ઘણો ભાર સત્સંગ ઉપાડી લે છે; એટલુંજ નહિ પણ બીજી કોઇ પણ બાબતો કરતાં સત્સંગ સૌનો એટલો બધો ભાર ઉપાડી શકે છે કે તે જોઇને આપણને અજાયબી લાગ્યા વિના રહે નહિ; અને બંધુઓ ! ભાર ઓછો કરવાને સૌથી સારામાં સારી અને સહેલામાં સહેલી રીત એ છે કે પ્રભુપ્રેમને વધારવો; પ્રભુના ગુણ ગાવા, પ્રભુનો મહિમા સમજવો, પ્રભુના નામનો જપ કરવો અને પ્રભુ સાથે તન્મય થવાય તેવી રીતે વર્તવું. જો એમ કરતાં આવડે તો આપણા ઉપરનો ઘણો ભાર ઓછો થઈ જાય છે અને જ્યારે ભાર ઓછો થાય ત્યારેજ ખરૂં સુખ મળે છે;માટે ભાઇઓ અને બહેનો ! જો સુખી થવું હોય તો તમારી ઉપરના પ્રપંચના ભારને ઓછો કરો, તમારી ઉપરના માયાના ભારને ઓછો કરો, તમારી ઉપરના અભિમાનના ભારને ઓછો કરો, તમારી ઉપરના મોહના ભારને ઓછો કરો અને તમારી ઉપરના તમારા ખાનગી સ્વાર્થોના ભારને ઓછો કરો તથા એ બધું કરવા માટે ઉપર જણાવેલી કુંચીઓ ધ્યાનમાં રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરો એટલે ધીમે ધીમે તમારી ઉપરનો ભાર ઓછો થતો જશે અને જેમ જેમ ભાર ઓછો થતો જશે તેમ તેમ દિનપ્રતિદિન તમે વધારે વધારે સુખી થતા જશો, તેમાં કાંઇપણ શક નથી; માટે ભાર ઓછો થાય તેમ કરો, ભાર ઓછો થાય તેમ કરો. એજ અમારી ભલામણ છે.

નાનાં નાનાં દુઃખોથી વધારે ડર્યા કરીએ છીએ; પણ ભગતોની સ્થિતિ એવી તદ્દન જૂદીજ હોય છે. તેઓ લહેરોના કે પવનના ઝપાટાથી ઝુકી જતા નથી અને તેઓ કોઈ લંગરવિનાના વહાણના જેવા રહેતા નથી; પણ તેઓએ તો પોતાના વહાણનાં લંગરો બહુ મજબૂતીથી નાખેલાં હોય છે,એટલે એવી બાબતોના તેઓને બહુ મોટા ધક્કા લાગતા નથી અને પવનના બહુ નાના નાના ઝપાટાની તો તેઓને દરકાર હોતી નથી.પવનના ઝપાટાથી જેમ ઝાડનાં ઠુંઠાંઓ હાલે નહિ, તેમ તેઓ સુખદુઃખના ઝપાટાથી ચલાયમાન થતા નથી;કારણ કે જેની પાસે ધન ન હોય તેને જ્યારે ઓચીંતુ ધન મળે ત્યારે તે બહુજ આનંદમાં આવી જાય છે અને તેનાથી એ આનંદ જીરવી શકાતો નથી, તેથી તે ઉભરાઈ જાય છે,તે છલકાઈ જાય છે;પણ જે શેઠીઆની પાસે લાખો રૂપીઆ હોય તેને થોડાક બીજા વધારે પૈસા મળે તો એથી કંઇ તેને હરખસનેપાત થઈ જાય નહિ; તેમજ જે સાચા ભગતો હોય છે, તેઓ પોતાના અંતરમાંથી ઇશ્વરી આનંદના મહાન ભોગો ભોગવ્યા કરે છે,એટલે બહારનાં જે કાંઇ સુખો મળે તે સુખો તેઓ-ને બહુજ નજીવાં લાગે છે; તેથી એવાં સુખોમાં તેઓ સપડાઇ જતા નથી, એટલે પોતાના મનનું સમતોલપણું જાળવી શકે છે; પણ જે વ્યાવહારિક માણુસ હોય છે તેઓના અંતરમાં પ્રભુપ્રેમનો આનંદ હોતો નથી, તેઓની અંદર ધર્મના બળનો આનંદ હોતો નથી, તેઓની જીંદગીમાં સૌ સાથે આત્મભાવ રાખવાની મીઠાશ હોતી નથી અને ભગતની અંદર જે કુદરતી માનસિક આનંદ હોય છે,તે આનંદ તેઓની અંદર હોતો નથી,તેથી તેઓને બહારના ખાવાપીવાના, લુગડાંલત્તાંના, માનપાનના કે ધનધાન્યના નાનકડા લાભ મળે એટલામાં પણ તેઓ રાજી રાજી થઇ જાય છે અને ફુલાઈ જાય છે.એ બધા આનંદોના કરતાં વધારે મોટો આનંદ ભગતોના અંતરમાં ભરેલો હોય છે તેથી તેઓને આવી જાતના આનંદોની દરકાર હોતી નથી તેજ પ્રમાણે વ્યવહારની અંદર જે જે જાતનાં દુઃખો છે તે બધાં દુઃખોની અસર કેટલી બધી થોડી હોય છે, એ બધાં દુઃખો કેટલી થોડીવાર રહેનારાં હોય છે, એ બધાં દુઃખો કેવાં નજીવાં કારણોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં હોય છે અને એ બધાં દુઃખોને કેમ દૂર રાખી શકાય તે વાતની કુંચીઓ ભગતોના અંતરમાં ઉતરી ગયેલી હોય છે; અને એ બધી

બાબતો તેઓના અનુભવમાં આવી ગયેલી હોય છે, તેથી બીજા લોકો જેમ દુ:ખથી દબાઈ જાય તેમ તેઓ દુ:ખથી દબાઈ જતા નથી, દુ:ખનાં રોદણાં રોયા કરતા નથી અને કામની હાય-હોય કર્યા કરવામાં પડયા રહેતા નથી, એથી દુ:ખને વખતે પણ ભગતો સમતા રાખી શકે છે, એથી તેઓનો પ્રભુપ્રેમ કાયમ રહે છે, એથી તેઓની ભક્તિ ટકી શકે છે,એથી તેઓનું જ્ઞાન અનુભવ-માં આવી શકે છે અને સુખદુ:ખમાં સમતા રાખવાથી બીજાં વ્યાવહારિક માણસોના કરતાં સેંકડો દરજ્જે તેઓ ઉંચી સ્થિતિમાં રહી શકે છે; માટે ભગતોના ચહેરા સામે જોઇને, તેઓનાં કપડાં સામે જોઇને, તેઓના ખાવાપીવા સામે જોઇને કે તેઓ દુનિયાદારીનાં કામકાજો કરતા હોય તે સામે જોઇને કંઈ તેઓની કિંમત કરી શકાય નહિ; પણ તેઓના હૃદય-માં ધક્કો લાગે નહિ એવી જે ખુબી હોય છે, તેઓના અંતરમાં આગ લાગે નહિ એવું જે ફાયરપ્રૂફપણું હોય છે અને સુખદુ:ખ-ના વરસાદના ઝાપટાથી ભીંજાઇને દિલગીર થવું પડે નહિ એવું જે તેઓની અંદર વોટરપ્રૂફપણું હોય છે તેજ તેઓની ખુબી હોય છે; માટે આ દૃષ્ટિએ જોઇને ભગતોની ખુબી સમજતાં શીખો અને ભગત બનવા માટે એવી ખુબીઓ મેળવવાની કોશીશ કરો, એવી ખુબીઓ મેળવવાની કોશીશ કરો.

૪૫—બીજી બાબતોમાં અનુભવી શિક્ષકની જરૂર પડે છે, તેમ ઇશ્વરના માર્ગમાં પણ અનુભવી ગુરુની ખાસ જરૂર છે.

આજના જમાનામાં રમતગમતનાં અનેક સાધનો થએલાં છે, તેમાં સરકસ એ પણ બહુ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. સારાં સરકસો ઘણા લોકોનું ધ્યાન ખેંચે છે અને તેમાંથી ઘણાં માણસો-ને ઘડી ભરના આનંદ મળ્યા કરે છે; પણ એ આનંદના પણ ઘણાએ જુદા જુદા પ્રકાર હોય છે; જેમકે જે વ્યાવહારિક માણસો હોય તેઓ તેમાંથી પોતાની વૃત્તિઓના પ્રમાણનો સાધારણ આનંદ મેળવી શકે છે અને જે ઉંચા માણસો હોય છે તેઓ સરકસો જેવી રમતોમાંથી પણ ઉંચી જાતનો આનંદ મેળવી શકે છે અને સર-

કસ જેવી ગમતોમાંથી પણ કાંઈક નવાં નવાં દૃષ્ટાંતો મેળવી લે છે. જેમકે:—

એક વખત મુંબઇમાં એક જાણીતું સરકસ આવ્યું. તે સરકસના ખેલાડીઓ ઘોડાઓ ઉપર ઘણી જાતની કસરતો કરી શકતા હતા. જેમકે ઘોડા ઉપર એક પગે ઉભા રહી તેને દોડાવવો, દોડતા ઘોડાની ખુલ્લી પીઠ ઉપર આડી અવળી ગુંલાટો ખાવી, એક ઘોડાની પીઠ ઉપર એક પગ અને બીજા ઘોડાની પીઠપર બીજો પગ એ પ્રમાણે જૂદા જૂદા ઘોડા ઉપર જૂદા જૂદા પગ રાખી બન્ને ઘોડાને ગોળ ચક્કરમાં જૂદા જૂદા દોડાવવા વિગેરે ખેલો જોઇને એક શેઠીઆને એવી મરજી થઈ કે મારે ત્યાં પણ બહુ સારા સારા ઘોડા છે. માટે હું પણ આ બધી ગમત શીખું તો સારૂં. એમ ધારીને તે શોખીન શેઠીઆએ સરકસવાળાને કહ્યું કે મને એ ઘોડા ઉપર ઉભા રહીને દોડતાં શીખવો તો તમે કહો તે હું તમને આપું. ત્યારે તે સરકસવાળાએ કહ્યું કે, શેઠજી ! એ કામ કાંઇ સહેલું નથી. એમાં બહુ મજબૂતી જોઈએ છે, બહુ ચપળતા જોઇએ છે અને ઘણા વરસો સુધી ઘોડાને કેળવવા પડે છે. એ બધું કાંઇ તુરતમાં થઇ જાય નહિ અને એ શીખવું એ કાંઇ તમારૂં કામ નથી. એ તો અમારા જેવા એ જાતના ખેલાડીઓનું કામ છે; માટે તમે એ વિચાર માંડી વાળો પણ એ વખતે સરકસવાળાની એ વાત કાંઈ એ શેઠીઆને ગમી નહિ, તેથી તેણે તો બહુ આગ્રહ કરીને કહ્યું કે, ભલે ગમે તેમ થાય પણ મને બે ઘોડે બેસતાં શીખવો, એ પછી સરકસવાળાએ કબૂલ કર્યું, એટલે શેઠે પોતાના ઘોડાને સરકસના તંબુમાં મંગાવ્યો અને સરકસના કેળવાયેલા ઘોડાની સાથે તે શેઠીઆના ઘોડાને દોડાવ્યો એટલે તે ઘોડો દોડવા લાગ્યો; કારણકે એક તો તે કેળવનાર સરકસવાળાની ખુબી અને બીજું બીજા ઘોડાની દેખાદેખી. તેને લીધે એ વખતે તે શેઠીઆનો ઘોડો કાંઇક સારી રીતે દોડવા લાગ્યો. એ પછી તે સરકસવાળાએ તે શેઠીઆને તે ઘોડા ઉપર બેસાડયો, પછી ઉભો રાખ્યો અને ઘોડાને ગોળ ચકકરમાં ફેરવ્યા; પણ સરકસવાળો પાસે હતો અને તેનો એક ઘોડો ખાસ કેળવાયેલો હતો એટલે તે શેઠીઆને કાંઇ અડચણ આવી નહિ. એ જોઇને તે શેઠીઆને એમ લાગી ગયું કે હવે આ સરકસવાળાની મદદની આપણને શું જરૂર છે ? હવે તો આપણને બે ઘોડા ઉપર પગ રાખીને દોડાવતાં આવડી ગયું અને ઘોડાની પીઠ ઉપર

ઉભા રહીને ઘોડો દોડાવતાં પણ આવડી ગયું. એમ સમજીને તેણે એ સરકસવાળાને છોડી દીધો અને પોતાને ઘેર જઈ પોતાના ઘોડા ઉપર ચડી તેને તે પ્રમાણે દોડાવવાની કોશીશ કરવા લાગ્યો. એટલે ઘોડો ભડક્યો, ભાગ્યો અને તે શેઠીઆને પોતાની પીઠ ઉપરથી નીચે પછાડ્યો તેથી તે બિચારાનાં હાડકાં ભાગી ગયાં.

બંધુઓ! આ દાખલો આપીને એક ભક્તરાજ મહારાજ એમ સમજાવતા હતા કે આવી જાડી મોટી બાબતો પણ લાંબા વખતના અભ્યાસવિના આવડતી નથી, તેમજ એ ખાતાના ઉસ્તાદને પાસે રાખ્યા વિના આવડતી નથી અને તેમ છતાં હઠ કરીને અથવા ખોટું અભિમાન રાખીને જો એ પ્રમાણે કરવા જઈએ, તો ઉલટા એ શેઠીઆની પેઠે બાર વાગી જાય છે. ત્યારે હવે વિચાર કરો કે આત્મકલ્યાણની બાબતમાં, મોક્ષધામનાં સુખો મેળવવાની બાબતમાં, અનેક જન્મનાં પાપો દૂર કરવાની બાબતમાં, જીંદગી સુધારવાની બાબતમાં અને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની સાથે તેના આનંદ ભોગવવાની બાબતમાં અભ્યાસ કર્યા વિના તથા સદ્ગુરુઓની મદદવિના કેમ ચાલી શકશે ? એ જરા ખ્યાલ તો કરો! અને તેમ છતાં એવો વિચાર કર્યા વિના એકતરફી દોરવાઈ જઈને આંધળા ભીંત બનીને કોઈ જાતના પૂરમાં તણાઇ જશો અથવા સીધો રાજમાર્ગ છોડીને જલદી જવાની આશાએ કાંઈ આડીઅવળી ગલીકુંચીમાં ફસાઇ પડશો તો રખડી પડશો અને ઉલટું બધુંએ ચૂકી જશો. એમ ન થાય એ સંભાળજો અને એવી ભૂલ ન થાય માટે પ્રભુ ભજવાની બાબતમાં તથા તેના લાભ મેળવવાની બાબતમાં અયોગ્ય ઉતાવળ કરશો માં; તેમજ મનમોજીપણે વર્તશોમાં; પણ કોઇ સારા ભગત, સારા સંત, જ્ઞાની મહાત્મા કે અનુભવી હરિજનોની પાસે રહી ધીમે ધીમે નિયમપૂર્વક જ્ઞાનધ્યાનમાં આગળ વધજો એટલે પ્રભુ તમારૂં રૂડું કરશે. માટે ધીરજ રાખો અને સંતના શરણમાં રહો, સંતના શરણમાં રહો.

૪૬–સારો માળી કલમ બાંધીને જંગલી આંબામાંથી હાફુસના આંબા બનાવી દે છે; તેમ સારા ગુરુ સાધારણ માણસને પ્રભુ સાથે જોડી દઇને ઉત્તમ માણસ બનાવી દે છે.

દુનિયાનાં દરેક ધર્મશાસ્ત્રોમાં ગુરુઓના મહિમાવિષે ઘણી વાતો કહેલી હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ જૂદા જૂદા સંતો પણ પોતપોતાના ગુરુઓને અતિશય માન આપે છે અને સહેજ વાતમાં પણ ગુરુકૃપા ગુરુકૃપા એ શબ્દનેજ હમેશાં આગળ રાખે છે.આ બધું જોઇને તથા સાંભળીને હાલના કેટલાક અંગ્રેજી ભણેલા જુવાનીઆઓને જરાક હસવું આવે છે અને ગુરુમહિમાની બહુ વાતો સાંભળીને ઘણા માણુસોને તો કાંઈક ખાસ કંટાળો પણ લાગે છે. આમ થવાનું કારણ એ છે કે આપણને જેવા જોઇએ તેવા પવિત્ર આચરણવાળા, અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાનવાળા અને પ્રભુ સાથે જોડાઇ ગએલા ગુરુઓ મળતા નથી. એટલે ગુરુઓ શું શું કરી શકે એ વાતો આપણે જાણુતા નથી. તેથી ગુરુમહિમાના ખરા ખ્યાલો આપણને આવી શકતા નથી; કારણ કે એક તરફ હાલના જમાનામાં ગુરુઓની નાલાયકીઓ નજરે પડે છે, ગુરુઓની નબળાઈઓ દેખાય છે, ગુરુઓની પોલંપોલ દેખાય છે, ગુરુઓનો લોભ દેખાય છે, ગુરુઓનું ઘાલમેલીઆપણું દેખાય છે, ગુરુઓના ગોટાળા દેખાય છે, ગુરુઓએ પાથરેલી જાળ દેખાય છે અને ગુરુઓના ત્યાગવૈરાગ્યને બદલે તેઓના મોજશોખ દેખાય છે અને બીજી તરફથી ગુરુમહિમાના સ્તોત્રો સંભળાય છે. તેમની આરતીઓ થતી જોવાય છે, તેમનાં ચરણામૃત લેવાતાં જોવાય છે અને તેમને પોતાની મિલ્કતો આપી દેતા દેખાય છે. એટલે એ ઉલટાસુલટી બાબતો જોઇને ઘણાં માણુસોને ગુરુઓની સ્થિતિમાટે દયા ઉપજે છે અને કોઇ કોઇને આવી સ્થતિ જોઇને ચેલાઓની મૂર્ખાઇ માટે હસવું આવે છે; પણ હે હરિજનો ! આપણુને આવી બાબતો સાથે કામ નથી, આપણે તો પ્રભુના રસ્તામાં આગળ વધવું છે, ધર્મના માર્ગમાં આગળ વધવું છે અને આપણી પોતાની જીંદગી સુધારવાનું કામ કરવું છે; માટે એ રસ્તામાં જે કોઇ લોભીઓ હોય, તેવા

મહાત્માની, તેવા ગુરુની આપણને જરૂર છે; માટે ગુરુમહિમા સમજવા સારૂ સાચા ગુરુ ચેલાઓનું કેટલું બધું હિત કરી શકે છે, તે વાત બહુ ચોખ્ખા રૂપમાં આપણે જાણી લેવી જોઇએ. એ બાબત સમજાવવા માટે એક મહાત્મા કહેતા હતા કેઃ–

જંગલી આંબાને સુધારવા માટે અને તેનાં ઉંચી જાતના કિંમતી ફળો લાવવા માટે તથા એ ફળો બહુ જલદીથી ને ટુંકી મુદતમાં આવી શકે તે સારૂ હુશિયાર માળી હાફુસના આંબા સાથે તે જંગલી આંબાની કલમ બાંધે છે, એટલે થોડા વખતની અંદર જંગલી આંબામાંથી હાફુસનું ઝાડ બની જાય છે અને ટુંક વખતની અંદર તેમાંથી બહુ કિંમતી હાફુસની કેરીઓ થવા લાગે છે. આવા કલમ બાંધનારા માળીનાં બહુ વખાણ થાય છે અને તેને બહુ ફાયદો થાય છે; કારણ કે જંગલી આંબામાંથી હાફુસના આંબા બનાવી દેવા એ કાંઈ નાનીસુની વાત નથી; તેમજ યાદ રાખજો કે જે સદ્ગુરુઓ છે તેઓ હોશિયાર માળીના જેવા છે; પણ તેમાં ફરક એટલોજ છે કે માળી તો માત્ર ઝાડનેજ સુધારી શકે છે,' પણ સદ્ગુરુઓ તો અજ્ઞાની માણસોનાં જીવન સુધારી દે છે અને તેઓની પ્રભુ સાથે કલમ બાંધી દે છે, તેથી પ્રભુના જેવા ગુણો હરિજનોની અંદર આવી જાય છે. આવી રીતે માણસોને પ્રભુની સાથે જોડી દેવા એ કેટલી મોટી વાત છે ! અને એથી પ્રભુ સાથ જોડાઇ ગએલા ભગતોને કેટલો બધો ફાયદો થાય એ જરા ખ્યાલ તો કરો ? ત્યારે એવા ફાયદાના બદલામાં હરિજનો માત્ર ગુરુમહિમાની વાતો કરે તેમાં કાંઇ નવાઇ છે ? કારણ કે પ્રભુ સાથે જોડાઈ ગયેલા ભગતોને એમ લાગે છે કે જે મહાત્માએ અમને આવી ઉંચી સ્થિતિમાં લાવી મૂકયા તેને ખાતર અમે અમારી બધી મિલ્કત આપી દઇએ તોપણ તે થોડુંજ છે, આવા મહાત્માને અમે અમારા પ્રાણ અર્પણ કરીએ તોપણ તે થોડુંજ છે અને આવા મહાત્માના ઋણમાથી છુટવા માટે આ એક અવતાર તો શું, પણ સેંકડો અવતારસુધી તેના દાસના દાસ બન્યા રહીએ તોપણ તે થોડુ જ છે; કારણ કે પ્રથમ પોતે કયી સ્થિતિમાં હતો અને તેને બદલે હવે કયી સ્થિતિમાં છે, એ વાત તે બરાબર રીતે સમજી શકે છે. તેવી રીતે હરિજન જોઇ શકે છે કે, પ્રથમ હું એક કાળમીંઢ પથ્થર જેવો હતો; પણ આજે હું પારસમણિ જેવો છું; પ્રથમ હું હમેશાં દિલગીરીમાં રહેનારો હતો, પણ મારા

સદ્‌ગુરુની કૃપાથી હવે હું હમેશાં આનંદમાં રહું છું; પ્રથમ હું માયાના પ્રદેશમાં રમનારો હતો પણ હવે હું પ્રભુના સ્વરૂપમાં અને પ્રભુના મહિમામાં રમનારો થયો છું; પ્રથમ મારામાં પશુ-વૃત્તિના અવગુણો હતા તેને બદલે હવે મારામાં ઈશ્વરી ગુણો આવતા જાય છે અને પ્રથમ હું રોગના તથા મરણના ભયમાં હતો,તેને બદલે ગુરુની કૃપાથી તેણે પ્રભુ સાથે મારી કલમ બાંધી આપી તેથી, તેણે પ્રભુ સાથે જોડી આપ્યો તેથી, હવે મારામાં દરેક ક્ષણે નવા નવા ઇશ્વરી ગુણો આવતા જાય છે. આવા સદ્‌-ગુરુનો ઉપકાર માનવા માટે સ્વાભાવિક રીતેજ મન થઈ જાય, અને તેના મહિમાનાં કાંઇક સ્તોત્ર ગાઈ લેવાય તેમાં શું કાંઇ નવાઇ જેવું છે ? નહિ, નહિ. એમાં કાંઇ નવાઈ નથી; પણ ઉલટો હમેશાં એમ અસંતોષ રહે છે કે અમારાથી ગુરુસેવા બનતી નથી, ગુરુ-સેવા બનતી નથી.

બંધુઓ ! જો ખરો ગુરુમહિમા સમજવો હોય તો તમારા આત્માને પ્રભુ સાથે જોડી શકે તેવા ગુરુ મેળવવાની કોશીશ કરજો અને ઇશ્વરકૃપાથી જો એવા ગુરુ મળે તો તેની સેવા કરવામાં પછાત પડશો માં; તેમજ લેભાગુ ગુરુઓની જાળમાં સપડાઇ જશો માં; એજ અમારી ભલામણ છે.

૪૭—મુડદાં નોંધનાર કારકુનને મમતા ન હોવાથી મરનારાં માટે દિલગીરી થતી નથી; તેમ અહંતા-મમતા કાઢી નાખો એટલે તમને પણ દિલગીરી થશે નહિ.

આ જગતમાં માણસજાતને વધારે હેરાન કરનારી જે વસ્તુ છે,તે દિલગીરી છે.દિલગીરીને લીધે માણસો દબાઇ જાય છે,દિલ-ગીરીને લીધે મન ઢીલું પડી જાય છે, દિલગીરીને લીધે માણસો પોતાનું પોઝીશન જાળવી શકતા નથી. દિલગીરીને લીધે ઘણા માણસો ગરીબડા બની જાય છે, દિલગીરીને લીધે કર્તવ્ય ચૂકી જવાય છે, દિલગીરીને લીધે ધર્મના રસ્તામાં આગળ વધી શકાતું નથી, દિલગીરીને લીધે ઘણી જાતના શરીરના તથા મનના રોગો થાય છે, દિલગીરીને લીધે અનેક જાતના કતર્ક થાય છે,

તો અમે સાથે હતા, અને અત્યારે એકદમ ઓચિંતો તેને મરી ગયેલો સાંભળું છું તેથી મને રોવું આવે છે; કારણ કે એ તો મારો સગો છે. સગાનું રોવું કેમ ન આવે ?

બંધુઓ ! હવે જુઓ કે જ્યાંસુધી એ મુડદાં નોંધનારને પોતાપણું નડેલું ત્યાંસુધી મરનાર માણસો માટે દિલગીરી લાગતી નહિ, પણ જ્યારે તેણે જાણ્યું કે આ માણસ મારો સગો છે, એમ જ્યારે તેનામાં મારાપણું આવ્યું ત્યારે તેને દિલગીરી થઈ. માટે આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે કોઇપણ બાબત માટે આપણામાં જ્યારે હુંપણું આવે છે, મારાપણું આવે છે અને પોતાનું પોતાપણું આવે છે, ત્યારે દિલગીરી થાય છે; પણ જો પોતાપણું ન હોય તો કોઇ પણ બનાવોની ખરેખરી દિલગીરી કદિપણ થાય નહિ. માટે આજથી યાદ રાખો કે દિલગીરીના ઝાડનું મૂળ પોતાનું પોતાપણું છે; માટે આપણામાં જે આપણાપણું છે, તેને જો કાઢી નાખીએ તો કોઇપણ જાતની દિલગીરી થાય નહિ; કારણ કે બધી જાતની દિલગીરીઓ, બધી જાતના અફસોસ, બધી જાતની ફિકરો, બધી જાતના શોક અને બધી જાતની ચિંતાઓ પોતાના પોતાપણાને લીધેજ થાય છે માટે બધી જાતની દિલગીરીઓને દૂર કરવાનો સૌથી સારો ઉપાય એ છે કે દરેક બનાવોમાંથી પોતાના પોતાપણાને કાઢી નાખવું, દરેક પ્રસંગોથી પોતે અલગ થઇ જવું, દરેક બાબતોમાં પોતે તટસ્થ થઇ જવું અને કોઇપણ બનાવો સાથે કે સંબંધો સાથે અતિશય જોડાઇ જવું નહિ. પણ એ બધી બાબતોને બહારની બહાર રાખવી અને અંતરમાંથી તદ્દન છુટેલા રહેવું. જો આ પ્રમાણે કરતાં આવડે તો દિલગીરીને દૂર કરી શકાય છે. અને જ્યારે દિલગીરી દૂર થાય ત્યારે પછી બીજાં ઘણી જાતનાં દુઃખોને તથા ઘણી જાતની અડચણોને દૂર કરી શકાય છે, માટે દિલગીરીને દુર કરવા સારૂ તેના મૂળને પકડી તેનો નાશ કરતાં શીખો અને એમ કરવા માટે જેમ બને તેમ પોતાના પોતાપણાને ઓછું કરો અને દરેક બનાવોમાંથી જરાક ખસી જતાં શીખો. જરાક અલગ થઇ જતાં શીખો, જરાક અલગ થઈ જતાં શીખો અને જરાક મધ્યસ્થપણું જાળવતાં શીખો એટલે ઘણી જાતની દિલગીરી બહુજ સહેલાઇથી એની મેળે ઓછી થઈ જશે. અને દિલગીરી ઓછી થયાપછી [illegible]વિક રીતેજ સ્વર્ગીય આનંદ મળવા લાગશે. દિલગીરી

ઓછી થયા પછી માર્ગના રસ્તામાં ચાલવાનું ખાસ બળ આવી જશે, દિલગીરી ઓછી થયા પછી આત્માનો ભાર હલકો થઇ જશે અને દિલગીરી ઓછી થયા પછી લગારામાં નવું જીવન આવી જશે. એટલે તમે બહુ સહેલાઇથી પ્રભુના રસ્તામાં આગળ વધી શકશો. અને પ્રભુના પ્યારા થઇ શકશો; માટે દિલગીરી દૂર થાય તેમ કરો. અને દિલગીરીને દૂર કરવા સારૂ પોતામાંથી પોતાના પોતાપણાને કાઢી નાખવાની કોશિશ કરો, પોતાના પોતાપણાને કાઢી નાખવાની કોશીશ કરો !

૪૮–ધર્મના એકેએક નિયમ પાળવા જશો તો બધા નિયમો પાળી શકશો નહિ;માટે જેમાં બધા નિયમો આવી જાય એવી જાતનું ભજન કરતાં શીખો.

બંધુઓ ! ધર્મના ગહારના નિયમો અનેક જાતના હોય છે. એટલુંજ નહિ પણ જૂદા જૂદા ધર્મગુરુઓ જૂદા જૂદા નિયમો ઉપર બહુ ભાર મૂકયા કરે છે.તેમજ જૂદાં જૂદાં શાસ્ત્રો જૂદા જૂદા નિયમોને વખાણ્યા કરે છે. જેમકે કોઇ લોકો બ્રહ્મચર્યની ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો સત્યની ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો ઇન્દ્રિયનિગ્રહની ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો દીનતા ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થવાની બાબત ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો પ્રભુપ્રેમની ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો ઇશ્વરના અવતારને માનવા ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે,કોઇ લોકો ઇશ્વરના નિરાકાર સ્વરૂપ ઉપર ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો પ્રેમ ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો જગતના જીવોની સેવા કરવા ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો મૂર્તિપૂજા ઉપર બહુભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો દાન ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે, કોઇ લોકો તપ ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે,કોઇ લોકો ત્યાગ ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે અને કોઇ લોકો જ્ઞાન ઉપર બહુ ભાર મૂકે છે; એટલુંજ નહિ પણ તે બધાઓ એમજ કહે છે કે અમારા સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે ચાલ્યા વિના કદિપણ માણસનો ઉદ્ધાર થઇ શકેજ નહિ. જેમકે:—

સત્ય ઉપર ભાર મૂકનારાઓ કહે છે કે ભલે બીજા ગમે

એટલા નિયમો પાળો પણ સત્ય પાળ્યા વિના મોક્ષ મળેજ નહિ, અહિંસાવાળા કહે છે કે અહિંસા પાળ્યા વિના ઉદ્ધાર થાયજ નહિ,પ્રેમવાળાઓ કહે છે કે પ્રભુપ્રેમવિના આરો આવેજ નહિ ત્યાગવાળાઓ કહે છે કે બધું ત્યાગ કર્યાવિના મુકિત મળેજ નહિ અને જ્ઞાનવાળાઓ કહે છે કે સત્યજ્ઞાન થયાવિના કદિપણ ઉદ્ધાર થઇ શકતો નથી. આવી રીતે દરેક લોકો પોતપોતાનાં જૂદાં જૂદાં એક એક અંગ ઉપર અતિશય ભારમૂકયા કરે છે અને પોતે સ્વીકારી લીધેલા નિયમને પાળ્યાવિના ઉદ્ધાર થઇ શકેજ નહિ એમ માન્યા કરે છે; માટે હવે આપણે વિચાર કરવો જોઇએ કે આ બધાની અંદર સૌથી વધારે ઉંચી વાત કયી છે ? કારણ કે આપણે આપણી જીંદગીના અનુભવથી જોઇએ છીએ કે કોઈ પણ હરિજન શાસ્ત્રમાં કહેલા બધા નિયમો બરોબરરીતે કદિપણ પાળી શકતો નથી; કારણ કે કેટલાક નિયમોમાં પરસ્પર વિરોધ હોય છે અને જૂદાં જૂદાં શાસ્ત્રોમાં જૂદા જૂદા નિયમો પાળવાનું કહ્યું હોય છે,જેમકે મુસલમાનોના ધર્મમાં હિંસા કરવાની છૂટ છે; એટલુંજ નહિ પણ અમુક દિવસ કુરબાની કરવાની તેઓની ઉપર ફરજ નાખેલી છે.એ વિચાર ને એ રજા જૈનધર્મશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. આવીજ રીતે જૈનધર્મવાળાઓ ઇશ્વરને માનતા નથી અને દુનિયાના બીજા બધા ધર્મવાળાઓ ઇશ્વરને ખાસ માને છે. આવીજ રીતે ઘણા ધર્મવાળાઓ ઇશ્વરના અવતારને માનતા નથી. જેમકે મુસલમાનો, પ્રૉટેસ્ટન્ટ પંથવાળા ક્રિશ્ચિયનો અને આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ વિગેરે ધર્મવાળાઓ અવતારને માનતા નથી. પણ હિંદુઓ, રોમનકૅથોલિક ધર્મ વિગેરે કેટલાક ધર્મવાળાઓ ઇશ્વરના અવતારોને ખાસ માને છે, આવી આવી ઘણી બાબતોમાં તથા ઘણા નિયમોમાં પરસ્પર વિરોધ હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક નિયમો તો કેટલાક ભગતોના અંતઃકરણની વિરુદ્ધ હોય છે. એટલે એવા ભગતો બહુજ સારા હોય, ઉંચી જાતના વિચારોમાં રહેનાર હોય, ભગવાન ઉપર પ્રેમ રાખનારા હોય અને પ્રભુના હુકમો પ્રમાણે ચાલવા રાજી હોય તેવા ભગતો પણ શાસ્ત્રમાં કહેલા અથવા ગુરુએ બતાવેલા બધા નિયમો બરોબર રીતે કદિપણ પાળી શકતા નથી અને કેટલાક નિયમો પાળવા તેથી કંઇ ખાસ ફાયદો થઇ જતો નથી; કારણ કે એક મોટી આત્મોન્નતિને

લોઢાની બહુ લાંબી સાંકળથી બાંધેલી હોય; તે સાંકળમાંથી જો માત્ર એકજ કડી તૂટી જાય તો બીજી હજારો કડીઓ સાજી છતાં પણ આગબોટ દરિયામાં તણાઇ જાય છે. એવી રીતે નિયમોની સાંકળની કડીમાંથી જો એક પણ કડી તૂટી જાય એટલે કે બીજા ઘણી જાતના નિયમો પળાતા હોય છતાંપણ તેમાંથી એકાદો નિયમ ન પળાય તોપણ મોક્ષમાં જવાનું બની શકતું નથી. એકાદો નિયમ તૂટવાથી પણ મોક્ષના રસ્તાથી ચૂકી જવાય છે, આમ હોવાથી મુશ્કેલી એ છે કે જે હરિજન ધર્મના એકેએક નિયમોને સિદ્ધ કરવા જાય તો તેનાથી કાંઈ બની શકતું નથી; કારણ કે એ નિયમો એવા જબરા હોય છે કે એક એક નિયમને સિદ્ધ કરવા જતાં વરસોનાં વરસો વીતી જાય છે અને તેમ છતાં એ નિયમો પૂરેપૂરા પાળી શકાતા નથી અને નિયમો પાળ્યા વિના તો ઉદ્ધાર થતોજ નથી; માટે હવે કરવું શું? આના જવાબમાં એક મહાત્મા એમ કહેતા હતા કેઃ—

ભાઇઓ! ધર્મના નિયમો અનેક જાતના છે અને એ નિયમો-ને જૂદા જૂદા પાડીને જો તેમાંથી એક એક નિયમને સિદ્ધ કરવા ઇચ્છીએ તો તે કદિપણ બની શકે તેમ નથી; માટે આજે હું તમને એ વાત શીખવવા ઈચ્છું છું કે જે એક નિયમ પાળવાથી બધા નિયમો પળાઇ જાય. આપણા અંતરમાં એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં પહોંચી જવાથી ધર્મના બધા નિયમો પાળી શકાય છે. ભગતોના અંતરમાં બહુ કાળ પછી કુદરતી રીતે ઉપજતા આત્મિક જ્ઞાનમાં એક એવી ખુબી છે કે એ જ્ઞાનની અંદર ધર્મના બધા નિયમો આવી જાય છે. કેટલાક ભગતોની અંદર ભગવાનને માટે એક એવી જાતની પ્રેમની તાલાવેલી હોય છે કે એ તાલાવેલીની અંદર ધર્મના બધા નિયમો આવી જાય છે; કોઇ કોઇ ભગતો-ની અંદર ત્યાગવૈરાગનું એટલું બધું જોર હોય છે અને તેઓનો ત્યાગવૈરાગ એવે ઠેકાણેથી જન્મેલો હોય છે કે એ ત્યાગવૈરાગ-માંજ ધર્મના બધા નિયમો આવી જાય છે; કેટલાક ભગતોને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના આનંદદાયક સર્વવ્યાપક સ્વરૂપનું એવું ચોખ્ખું જ્ઞાન હોય છે કે એ સ્વરૂપના અનુભવમાંજ ધર્મના બધા નિયમો આવી જાય છે અને કેટલાક ભગતોને પોતાના અંતરનાં ઉંડાણમાંથી એક એવી જાતની પ્રાર્થના કરતાં આવડે છે કે એ પ્રાર્થનાની અંદર ધર્મના બધા નિયમો આવી જાય છે. આવી

રીતે જૂદા જૂદા ભગતો, જૂદા જૂદા ત્યાગીઓ, જૂદા જૂદા જ્ઞાની-
ઓ અને જૂદા જૂદા હરિજનો જૂદે જૂદે માર્ગે માત્ર એકજ
નિયમ પાળીને ધર્મના બધા નિયમો પાળવાનું ફળ મેળવી લે છે;
માટે તમારે પણ તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં, તમારા જ્ઞાનના પ્ર-
માણમાં અને તમારા ધર્મના પ્રમાણમાં એવી કાંઇક કુંચી મેળવી
લેવી જોઇએ કે જેથી કરીને એક નિયમ પાળવાથી બીજા ઘણા
નિયમો પાળી શકાય; એટલુંજ નહિ પણ યાદ રાખજો કે જ્યારે
આવી કોઈ ખરી કુંચી તમને મળી જશે ત્યારેજ તમે ખરેખરા
ભાવથી ધર્મના માર્ગમાં આગળ વધી શકશો અને ત્યારેજ તમે
સાચા ભગત થઈ શકશો; પણ એની સાથે આ વાત પણ યાદ
રાખજો કે જે એક મુખ્ય નિયમની અંદર ધર્મના બીજા અનેક
નિયમો આવી જાય એવી કુંચી કાંઇ સહેલ નથી અને તે કાંઇ સૌને
તુરતમાં મળી જાય તેમ નથી; પણ એ કુંચી મેળવવાની રીતિ એ
છે કે રાતદિવસ પ્રભુપ્રેમને જાગતો રાખવો જોઇએ, જેને આવી
કુંચી મળેલી હોય તેવા સંતોના શરણમાં રહેવુ જોઇએ અને
એવી કુંચી મને ક્યારે મળે, એ જાતનો તરફડાટ અંતરમાં
હમેશાં રહેવો જોઈએ. જ્યારે આ પ્રમાણે થાય ત્યારે વખત આવ્યે
એ કુંચી પોતાની મેળે મેળે મળી જાય છે; પણ ચાહીને શોધવા
જઇએ ત્યારે તુરતજ એ કુંચી કંઇ મળી જતી નથી તેમજ એ
કુંચીની વાત કાંઈ એવી સહેલી નથી કે સૌને જલદીથી શીખવી
દેવાય; પણ એ તો ધીરે ધીરે અનુભવથી તથા સંતોના સંગથીજ
આવડી શકે છે; માટે અમારી તમને સૌ હરિજનોને એજ ભલા-
મણ છે કે એક એક નિયમ પાળ્યા કરવાથી આરો આવે તેમ નથી;
માટે જેની અંદર ધર્મના બધા નિયમો આવી જાય એવી જાતનું
ભજન કરતાં શીખો; અને એવી જગ્યા તમારા અંતરમાં રહેલી
છે તેને શોધી કાઢતાં શીખો એજ અમારી ભલામણ છે કારણકે એ
જીંદગી સુધારવાની ચાવી છે, એ મોક્ષની ચાવી છે, અને એ પ્રભુ
સાથે તન્મય થઇ પ્રભુના આનંદ ભોગવવાની ચાવી છે માટે
જે મહાત્માઓને એવી ચાવી મળેલી હોય તેઓના શરણમાં રહી
એવી ચાવી મેળવવાની કોશીશ કરો, એવી ચાવી મેળવવાની
કોશીશ કરો.

૪૯—પાંખોવાળાં પક્ષીઓની પેઠે સાચા ભગતો નીચે બહુવાર ન રહેતાં ઉંચેજ ઉડ્યા કરે છે; જ્યારે સંસારી લોકો જ્ઞાનભક્તિમાં ઉંચે ન ઉડી શકતાં પશુઓની પેઠે નીચે સાંસારિક બાબતોમાંજ રહી જાય છે.

ભગતો અને સંસારી જનો એ બન્ને જણાઓ આ જગતમાં સાથેજ રહે છે અને દુનિયાદારીના ઘણા વહેવારો તે બન્ને જણના ઘણું કરીને સરખાજ હોય છે; છતાં પણ ભગતોની વચ્ચે અને સાંસારિક જનોની વચ્ચે બહુજ મોટો ફરક હોય છે. એ ફરક અજ્ઞાની લોકો જોઇ શકતા નથી, તેથી તેઓ ભગતોને જોઇ શકતા નથી અને ભગતોની કિંમત સમજી શકતા નથી; માટે ભગતો તથા સાંસારિક લોકોની વચ્ચે શું ફેર હોય છે તે વાત બહુ ચોખ્ખી રીતે દરેક હરિજનોએ જાણી લેવી જોઇએ. એ સમજાવવા માટે એક સંત કહેતા હતા કેઃ—

જેઓ સાચા ભગતો છે તેઓ સુંદર પાંખવાળા પક્ષીઓના જેવા છે, તેથી તેઓ નીચે પડયા રહેતા નથી પણ ઉંચે આકાશમાં ઉડયા કરે છે; અને જે સંસારી જનો છે તેઓ જમીન ઉપર પડયા રહેનારા પશુઓ જેવા છે; એટલે પાડાની પેઠે તેઓ કાદવમાં લોટયા કરે છે અને બીજાં પશુઓની પેઠે તેઓ હલકી તથા મલિન વસ્તુઓ ખાધા કરે છે પણ પાંખવાળાં પંખીઓ કાંઇ જમીન ઉપર પડયાં રહેતાં નથી. તેઓ તો ફક્ત ચારો ચરવા માટેજ નીચે આવે છે, બાકી તો ઘણો વખત કોઇ ઉંચા ઝાડ ઉપરજ રહે છે; પણ પંખીઓની જાતમાં પણ ઘણો ફરક છે. કેટલાંક પંખીઓને પાંખો હોય છે છતાં પણ તે બહુજ થોડું ઉડી શકે છે. જેમકે કુકડા, બતકો વિગેરે બહુ ઉંચે ઉડી શકતાં નથી અને સમડી, બાજ, ગરુડ વિગેરે કેટલાંક પક્ષીઓ બહુજ ઉંચે ઉડી શકે છે; તેમજ શરૂઆતના કેટલાક ભગતો નીચે વધારે વારસુધી રહે છે અને મરજી પડે ત્યારે થોડીવાર થોડે દૂરસુધી ઉડી લે છે; પણ જે ખરા ભગતો છે તેઓ તો હમેશાં ઉંચે ને ઉંચેજ રહે છે માત્ર ખાસ જરૂર હોય ત્યારેજ જરાવાર નીચે આવી જાય છે. જેમકેઃ—

એવા સાચા ભગતો ધર્મ પાળવામાં બીજા લોકોના કરતા આગળ ને આગળ હોય છે; એવા સાચા ભગતો સારા વિચારો કરવાની બાબતમાં ગામઠી લોકોના કરતાં બહુ આગળ હોય છે; એવા સાચા ભગતો પોતાની રહેણીકરણીમાં બીજા લોકોના કરતાં બહુ ઉંચા હોય છે;એવા સાચા ભગતો શ્રદ્ધા રાખવાની બાબતમાં બીજા લોકોના કરતાં બહુ ઉંચા હોય છે;એવા સાચા ભગતો પવિત્ર આચાર પાળવાની બાબતમાં બીજા લોકોના કરતાં બહુ ઉંચા હોય છે; એવા સાચા ભગતો ભજનકીર્તન કરવાની બાબતમાં બીજા લોકોના કરતાં બહુ ઉંચે ચડેલા હોય છે;એવા સાચા ભગતો પોતાની ઇંદ્રિયોને વશ રાખવાની બાબતમાં બીજા લોકોના કરતાં બહુ ઉંચા હોય છે;એવા સાચા ભગતો દુઃખીઓની દાઝ સમજવામાં તથા પોતાનાથી બની શકતી તેઓને મદદ કરવાની બાબતમાં બીજાઓના કરતાં તેઓ બહુ ઉંચા હોય છે અને પ્રભુપ્રેમની બાબતમાં તથા પ્રભુના આનંદો અનુભવવાની બાબતમાં બીજા ઘણા લોકોના કરતાં તેઓ બહુ આગળ વધેલા હોય છે. ટુંકામાં એજ કે ધર્મને લગતી જે જે સારી વાતો હોય છે તે બધી બાબતોમાં તેઓ બીજા ગામડીઆ લોકો કરતાં બહુ આગળ નીકળી ગએલા હોય છે ને ઉંચે ચડી ગએલા હોય છે; માટે આ બધી હકીકત બરોબર રીતે સમજી લઈને યાદ રાખજો કે સાચા ભગતો હમેશાં સંસારીઓના કરતાં ઉંચા ને ઉંચા રહે છે અને પક્ષીઓ જેમ ચારો ચરવાની જરૂર પડે ત્યારે નીચે ઉતરે છે, તેમ જ્યારે પોતાનો ઘરસંસાર ચલાવવા માટે ગુજરાનનાં સાધનો મેળવવા માટે જરૂર પડે ત્યારેજ તેઓ નીચે ઉતરે છે. મતલબ કે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારેજ વ્યવહારના કામોમાં ધ્યાન આપે છે. બાકી ઘણો વખત ઇશ્વરી આનંદમાંજ તલ્લીન રહે છે, અને એ આનંદ મેળવવા માટે જે જે ઉપાયો કરવા ઘટે તે તે ઉપાયો અજમાવવામાંજ મશગુલ રહે છે પણ આ બધી બાબતોની ગામઠી લોકોને ખબર પણ હોતી નથી, તેઓ તો માત્ર પોતાના નજીવા નજીવા સ્વાર્થમાંજ પડયા રહે છે અને દુઃખનાં રોદણાં રડયા કરવામાંજ પોતાની જીંદગી ગુજારી નાખે છે;માટે બંધુઓ! એમ ન થાય તે સંભાળજો અને સાચા ભગતોની પેઠે સાંસારિક લોકોના કરતાં ધર્મની દરેક બાબતોમાં ઉંચ રહેવાય ને ઉંચે રહેવાય એમ કરવાની કોશીશ કરજો એટલે પ્રભુ તમારા મદદગાર થશે.

અને તમે બીજાઓના કરતાં ઉંચે રહી શકશો અને સાચા ભગત થઇ શકશો.

૫૦–વાંદરાં જેમ મુઠી ચણા મળતાં હાથમાં આવેલું કિંમતી ઘડીઆળ છોડી દે છે, તેમ આપણે પણ નજીવી બાબતો પાછળજ પોતાની મહામોંઘી જીંદગી ગુમાવી દઇએ નહિ તે સંભાળજો.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ જગતના સૌ જીવો ઉપર ઘણીજ દયા કરેલી છે અને તેમાં પણ મનુષ્યજાત ઉપર તો પરમાત્માએ પોતાની કૃપાનો બેહદ વરસાદજ વરસાવેલો છે, તેથી જ્યાં જ્યાં નજર નાખીએ, ત્યાં ત્યાં કાંઈક કાંઈક ખાસ ઉપયોગી ને આનંદદાયક વસ્તુઓ નજરે પડયા કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ જ્યાં કાંઈ પણ આશા જેવું ન હોય ત્યાં પણ ઓચીંતી કાંઈક શુભ તક મળી જાય છે. આવી ઇશ્વરની આપણા ઉપર અખૂટ દયા છે, તેથી જો આપણે ધારીએ તો આ જગતમાંથી ઘણીએ કિંમતી વસ્તુઓ લઇ શકીએ તેમ છે અને જીંદગી સુધારી પ્રભુની નજીક જઇ શકીએ તેમ છે; છતાં પણ અફસોસની વાત એ છે કે આપણે આપણા અજ્ઞાનપણાને લીધે એવી અમૂલ્ય તકો ગુમાવી નાખીએ છીએ અને હાથમાં આવેલી ઉત્તમ વસ્તુઓને ફેંકી દઇએ છીએ તથા તેને બદલે નજીવી નજીવી તથા નકામી નકામી વસ્તુઓથી રાજી થઇ જઇએ છીએ. આ વાત બરોબર રીતે સમજાવવા માટે એક ભકતરાજ મહારાજ પોતાના હરિજનોને કહેતા હતા કેઃ–

મથુરાંમાં વાંદરાંઓનું બહુ જોર છે. એ વાંદરાંઓ ઘણીક વખત ઘણે ઠેકાણેથી કોઇ કોઇ વસ્તુઓ ઉપાડી જાય છે;જેમકે કોઇ વખત કોઇની ખીલીએ ઘડીઆળ લટકાવેલું હોય તે ઉપાડી જાય છે; કોઇ વખત કોઇ ચાંદીનું કે ત્રાંબાપીતળનું વાસણ પડેલું હોય તો તે ઉપાડી જાય છે; કોઇ વખત કાંઇ શાલશેલું કે ટોપી તેને હાથ ચડી જાય તો તે ઉપાડી જાય છે; અને કોઇ વખત પૈસાનું પાકીટ કે દાગીનાનું પોટલું હાથ આવી જાય તો તે ઉપાડી જાય છે. પણ એ બધી કિંમતી વસ્તુઓ તે વાંદરાંઓને કાંઇ કામ આવતી નથી. વાંદરાંઓને તો માત્ર મુઠી ભરીને

ચણા આપીએ એટલે તે રાજી થઈ જાય છે ને પેલી કિંમતી વસ્તુઓને છોડી દે છે; કારણ કે તેને કાંઇ એ વસ્તુઓના ઉપયોગની કે તેના કિંમતીપણાની ખબર નથી, એટલે તેઓ તો માત્ર ચણામમરા કે બીજાં કાંઈ ફળનો કટકો લઈને રાજી થઈ જાય છે; તેમજ, બંધુઓ! યાદ રાખજો કે આપણે પણ એવીજ ભૂલ કરીએ છીએ. જેમકેઃ-

આ ઉત્તમ મનુષ્યાવતાર મળેલો છે, માટે જેમ બને તેમ તેની સાર્થકતા કરી લેવી જોઇએ અને ધર્મના માર્ગમાં તથા પ્રભુના માર્ગમાં ચલાય તેમ કરવું જોઇએ તેને બદલે હાલમાં આપણે શું કરીએ છીએ એ તમે જાણો છો?

આપણને અમૂલ્ય વખત મળેલો છે, એ વખતની કિંમત કેટલી મોટી છે, એનો કાંઇ તમને ખ્યાલ છે? આખી દુનિયાનું રાજ્ય કદિ કોઇ આપી દે છતાં પણ તેના બદલામાં એક ક્ષણ પણ વધારે જીંદગી મળી શકે તેમ છે? કહો કે નહિજ; અને તેમ છતાં એવી અમૂલ્ય જીંદગી આપણે ઠઠ્ઠામશ્કરીમાં, આળસુ રહેવામાં અને જરૂર કરતાં વધારે ઉંઘવામાં ગુમાવી નાખીએ છીએ, એ શું વાંદરાંઓ સુકી ચણાથી રાજી થાય અને હાથમાં આવેલું ઘડીઆળ છોડી દે તેના જેવી વાત નથી? આવીજ રીતે ઘણાએ સજ્જન છે તે આપણને સારો સારો ઉપદેશ આપે છે. તેમ છતાં પણ એવા સારે ઠેકાણે અને સારી સોબતમાં ન જતાં આપણે કુસંગમાં પડયા રહીએ છીએ અને જે ઠેકાણે ખરાબ વાતો થતી હોય, કોઇની નિંદા થતી હોય અને નજીવાં નજીવાં દુઃખોને વધારી વધારીને તેનાં રોદડાં રોવાતાં હોય તેવે ઠેકાણે ખાસ ચાહી ચાહીને આપણે દોડયા કરીએ છીએ, એ શું સારી વસ્તુને છોડીને ખરાબ વસ્તુથી રાજી થઇએ છીએ તેના જેવું નથી? આપણને પ્રાર્થના કરવા માટે સુંદર આલેશાન પવિત્ર મંદિરો તૈયાર છે, ત્યાં જવા માટે શાસ્ત્રો આપણને કહે છે, સંતો આપણને કહે છે; અને હરિજનો હમેશા એવા પવિત્ર મંદિરોમાં જાય છે એ આપણે આપણી નજરે જોઇએ છીએ; એટલુંજ નહિ પણ ત્યાં જવાની આપણને અનુકૂળતાઓ પણ છે; છતા પણ આપણે એવાં કલ્યાણનાં સ્થળોમા જતા નથી, પણ તેને બદલે નાટકચેટકમાં, રામધનુશમાં અને એવાજ બીજાં હલકાં ઠેકાણાંઓમાં જઇએ છીએ, એ શું

હાથમાં આવેલી ઉત્તમ તક ગુમાવવા જેવું નથી? જ્ઞાન મેળવવાથી, ઇશ્વરનું ભજન કરવાથી અને પરમાર્થનાં કામો કરવાથી આપણા આત્માને શાન્તિ મળે છે અને પ્રભુ રાજી થાય છે તથા તે પ્રમાણે વર્તવાથી મરણ પછીની જીંદગીમાં પણ સુખ ભોગવી શકાય છે અને એ બધું હાલમાં આપણે કરી શકીએ તેમ છીએ; છતાં પણ એવી બાબતોમાં ધ્યાન રાખતા નથી પણ તેને બદલે અનેક જાતની ખોટી ખોટી ઉપાધિઓ ભોગવ્યા કરીએ છીએ, વગર-મફતના અનેક જાતના પ્રપંચોમાં પડયા રહીએ છીએ, જે જાતની ફિકર કરવાની જરૂર નથી તેની ફિકર કર્યા કરીએ છીએ અને આ પુન્ય મેળવવાનો વખત છે, તેને બદલે પાપ મેળવીને રાજી થયા કરીએ છીએ, એ શું આપણી ભૂલ નથી ? હે હરિજનો! આવી ભુલોમાં તે હવે આપણે કયાંસુધી પડયા રહીશું ? હવે તો આપણે ચેતવું જોઇએ અને જે જે ઉત્તમ તકો આપણા હાથમાં આવેલી છે, તેનો આપણે લાભ લેવો જોઇએ અને આપણી જીંદગીની સાર્થકતા કરવી જોઇએ. જો એમ ન કરીએ તો પછી આપણામાં અને બીજા જંગલી અજ્ઞાનીઓમાં ફેર શું ? માટે હવે તો આપણે આપણી જીંદગી સુધારવાની કોશીશ કરવી જોઈએ અને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ કૃપા કરીને આપણને જે જે ઉત્તમ વસ્તુઓ તથા ઉત્તમ તકો આપેલી છે, તેનો ઉત્તમ રીતે લાભ લેવો જોઇએ; માટે હવે જાગો, જાગો અને જલદીથી એવો ખરો લાભ લો એજ અમારી ભલામણ છે.

૫૧–ઘડીઆળ બહારથી ભપકાદાર હોય પણ અંદર-નો કાંટો બરાબર ટાઇમ ન આપતો હોય તો તે નકામું છે, તેમ બહારનાં ચિન્હો અને આચાર ગમે તેટલા હોય પણ અંદર જો સાચો પ્રભુપ્રેમ ન હોય તો તેની કાંઇ પણ કિંમત નથી.

સાચા ભગતોને ઓળખવાની બાબતમાં ઘણા માણસો બહુ ઠગાઇ જાય છે; કારણકે ઘણાએ ભોળા લોકો માત્ર બહારની માળા-કંઠી સામે જુએ છે, ઘણા લોકો માત્ર તિલકછાપાં સામે જુએ છે, ઘણા લોકો માત્ર જટાભસ્મ સામે જુએ છે, ઘણા લોકો માત્ર દાઢીમુચ્છ કે ચોટલી સામે જુએ છે, ઘણા લોકો કપડાના રંગ સામે જુએ છે અને ઘણા લોકો બહારના ઘણી જાતના ટ્રેડ માર્કની સામે જુએ છે તથા તે ઉપરથી ભગતોની કિંમત આંકે છે, એટલે તેઓ ઠગાય છે; કારણ કે એ બધી વસ્તુઓ તો બહારની છે,એમાં કાંઇ બહુ માલ નથી, પણ ખરી ભકિત સમજવા માટે જે કુંચી જાણવા જેવી છે તે તો કાંઈક જૂદીજ છે. એ બાબત સમજાવવા માટે એક સંત કહેતા હતા કેઃ–

કોઇ ઘડીઆળ બહારથી દેખાવમાં બહુ સારૂં હોય,તેની ઉપર ચાંદીનો કે સોનાનો ગીલ્ટ ચઢાવેલો હોય અને છેડો બહુ સુંદર હોય તેમાંનાં ચક્રો બહુ ચકચકિત હોય, તેને રાખવાનું બાક્સ ઘણું સરસ હોય અને બીજી પણ ઘણી બાબતોમાં એ ઘડી-આળ આપણને ગમી જાય તેવું હોય,તેમ છતાં જો તેની અંદરનો કાંટો બગડેલો હોય અને તે જો બરોબર ટાઇમ આપી શકતું ન હોય તો એ કાંઇ સારૂં ઘડીઆળ કહેવાય નહિ. કારણ કે ઘડીઆળની કિંમત કાંઇ તેના બહારના ઠાઠમાઠ ઉપર નથી પણ તેની ખરી કિંમત તો અંદરના કાંટા ઉપર છે;તેમજ યાદ રાખજો કે ભક્તિનાં બહારનાં ચિન્હો સામે જોઇને ઠગાવું નહિ; પણ ભગતોની અંદરનો પ્રભુપ્રેમનો કાંટો કેવો છે તે વાતનો વિચાર કરવો જોઇએ; કારણ કે જો તેઓની અંદર પ્રભુપ્રેમ હોય અને બહારનાં ચિન્હો કદિ થોડાં હોય એ ચાલી શકે છે; પણ બહાર ઘણાં ચિન્હો છતાં પણ જો, અંદરનો પ્રભુપ્રેમનો કાંટો બરાબર ન હોય તો તેથી કાંઇ ખરો ફાયદો થતો નથી; માટે ભક્તિની પરીક્ષા કરવામાં બહારનાં ચિન્હોથી ઠગાઇ જવું નહિ;પણ અંદરના

પ્રભુપ્રેમની તપાસ કરવી જોઈએ; કારણ કે પ્રભુપ્રેમ એ જીવન છે, પ્રભુપ્રેમ એ ધર્મનું મૂળ છે,પ્રભુપ્રેમ એ જીંદગીની સાર્થકતા છે અને પ્રભુપ્રેમને લીધેજ બહારનાં બીજાં ચિન્હો શોભે છે; પણ જો અંદરનો સાચો પ્રભુ પ્રેમ ન હોય:તો બહારનાં ચિન્હોની કાંઇ પણ કિંમત નથી માટે બહારનાં ચિન્હો જોઇને છેતરાશો માં અને એવાં ચિન્હો ઉપરથીજ કોઇને સાચા ભગત માની લેવા ભૂલ કરશો માં; પણ જો ભગતોની ખરી પરીક્ષા કરવી હોય તો તેઓની અંદરના પ્રભુપ્રેમની સામે જોજો, તેઓના સદ્‌ગુણોની સામે જોજો, તેઓની રહેણીકરણીની સામે જોજો, તેઓની પ્રભુમાટેની તાલાવેલી સામે જોજો, તેઓની અંદરની તૃપ્તિની સામે જોજો અને અનંત બ્રહ્માંડના :નાથની ઉપર તેઓ જે અજબ જેવો પ્રેમ રાખે છે, તેની સામે જો જો, એટલે તમને સમજાઇ જશે કે સાચા ભગતોની દશા કેવી હોય છે. અને ડાળઘાલુ ભગતોની સ્થિતિ કેવી હોય છે. આ બંને બાજુ હોવાથી તમોને સત્ય સમજાશે અને સાચા ભગત થવાની ઇચ્છા થઇ જશે; માટે બંધુ ! સાચા ભગતોને ઓળખતાં શીખો, સાચા ભગતોને ઓળખતાં શીખો.

૫૨–તમે ભગવાનની પાછળ ફરો એ જૂદી વાત છે અને ભગવાન તમને પોતાના કરી લે એ જૂદી વાત છે.

બંધુઓ! ભકિતનાં ઘણાં અંગો છે અને ભકિતના ઘણા પ્રકારો છે. તથા ભગતોના પણ ઘણા પ્રકારો છે. એ બધા ખુલાસા જાણવાથી આપણી ભકિતમાં નવું બળ આવે છે માટે ઉંચા પ્રકારની ભકિત કેવી હોય છે અને ઉંચા પ્રકારના ભગતો કેવા હોય છે તે વાતો આપણે જાણી લેવી જોઇએ.એ બાબત સમજાવવા માટે એક સંત કહેતા હતા કેઃ-

કોઇ શેઠીઓ આપણને ચાહતો હોય પણ આપણને તે શેઠીઆની ગરજ હોય તે સારૂ આપણે તે શેઠીઆની પાછળ પાછળ ફરતા હોઇએ એ જૂદી વાત છે અને એ શેઠીઓ આપણને ચાહતો હોય તથા આપણેમાટે ખાસ લાગણી ધરાવતો હોય તે જૂદી વાત છે. આપણે શેઠીઆની પાછળ પાછળ

ફરીએ તેથી કાંઈ ઘણું કામ થાય નહિ; પણ હા તે થોડીએ આપણને આવડતો હોય તો ઘણો વધારે લાભ થઈ જાય; તેમજ યાદ રાખજો કે આપણે પ્રભુની પાછળ પાછળ ફરીએ એ જુદી વાત છે; અને પ્રભુ પોતે આપણને પોતાના કરી લે અને આપણી પાછળ પાછળ ફરે એ જુદી વાત છે. મતલબ કે આપણે પ્રભુની પાછળ પાછળ ફરીએ તે સાધારણ પ્રકારની ભક્તિ છે અને પ્રભુ આપણને પોતાના કરી લે તે ઉત્તમ પ્રકારની ભક્તિ છે.

આમ હોવાથી આપણે જોઈએ છીએ કે પ્રભુની પાછળ પાછળ ફરનારા ભગતો આ જગતમાં ઘણાએ દેખાય છે; પણ પ્રભુએ જેને પોતાના કરી લીધા હોય એવા ભગતો કોઈકજ દીઠામાં આવે છે; માટે આજથી સમજી લો કે જ્યાંસુધી પ્રભુએ આપણને પોતાના કરી લીધા નથી ત્યાંસુધી આપણી ભક્તિ અધુરી છે, માટે પ્રભુ પોતે આપણને પોતાના કરી લે એવી ભક્તિ હવે થવી જોઈએ અને એવી ઉત્તમ પ્રકારની ભક્તિ થઈ શકે તેની કુંચીઓ જાણી લેવી જોઈએ.

બંધુઓ! પ્રભુ આપણને પોતાના કરી લે તેની કુંચી એ છે કે પ્રથમ આપણે પોતે પ્રભુના થઈ જવું જોઈએ અને પ્રભુના થઈ જવા માટે પ્રભુની ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ, પ્રભુના હુકમો પાળવા જોઈએ, હમેશાં સત્સંગમાં રહેવું જોઈએ અને આપણી અંદર જે અભિમાન રહેલું હોય છે, તેને કાઢી નાખી તેને બદલે સાચી દીનતા લાવવી જોઈએ;એટલુંજ નહિ પણ પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો મહિમા સમજવો જોઈએ. તેનાજ વિચારમાં, તેનાજ જ્ઞાનમાં અને તેના ધ્યાનમાંજ નિમગ્ન રહેવું જોઈએ. મતલબ કે આપણી જીંદગી તેને અર્પણ થઈ જાય તેવી રીતે વર્તવું જોઈએ અને તે પ્રમાણે જગતના વ્યવહાર ચલાવવા જોઈએ.જ્યારે આ પ્રમાણે કરતાં આવડે અને આપણે પોતે પ્રભુના થઈ જઈએ, ત્યારે પ્રભુ આપણને પોતાના કરી લે છે અને જ્યારે એ પ્રમાણે પ્રભુ પોતે આપણને પોતાના કરી લે ત્યારેજ આપણી ભક્તિ ફળીભૂત થાય છે;પણ જ્યાંસુધી એમ થતું નથી ત્યાંસુધી આપણી ભક્તિ અધુરીજ રહે છે; કારણ કે આપણે પ્રભુની પાછળ પાછળ ફરીએ છીએ પણ પ્રભુને કાંઈ આપણી પૂરેપૂરી દરકાર હોતી નથી, તેથી આપણને ભક્તિનો જે આનંદ મળવો જોઈએ તે આનંદ મળી

શકતો નથી અને ભક્તિના જે લાભ મળવા જોઇએ તે લાભ પણ મળી શકતા નથી; પણ જ્યારે આપણે પ્રભુના થઈ જઇએ, ત્યારે પ્રભુ આપણા થઈ જાય છે અને એ પછી પ્રભુને આપણેમાટે વધારે લાગણી હોય છે, તેથી આપણે પ્રભુની પાછળ પાછળ ફરવું પડતું નથી; પણ પ્રભુ આપણી પાસે ને પાસેજ રહે છે 'અને જે ભગતની પાસે પ્રભુ હાજર ને હાજર રહેતા હોય તેનો આનંદ કેટલો બધો હોય તે વિચારવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી તથા એવા ભગતોની જીંદગીની સાર્થકતા થઇ જાય તેમાં પણ કાંઇ નવાઇ નથી; માટે બંધુઓ ! આવા ઉંચી જાતના સાચા ભગત થાઓ, આવા ઉંચી જાતના સાચા ભગત થાઓ.

૫૩–ઘરમાં આગ લાગતાં ઉંદર વગેરે પ્રાણીઓ બળી ગયાં અને ચકલાં વગેરે પાંખોને લીધે બચી ગયાં; તેમ આ જગતનાં પાપતાપથી બચવા માટે જ્ઞાનભક્તિરૂપી પાંખો મેળવો.

એક ભકતરાજ મહારાજ પોતાના હરિજનોને સત્સંગની ને ભક્તિની વાતો કરતે કરતે એમ કહેતા હતા કે હવે તમે નમાલા ભગત શું રહો છો? હવે તો તમોને પાંખો આવેલી છે માટે હવે તો તમારે ઉડતાં શીખવું જોઇએ; માટે આજે હું તમને ઉડતાં શીખવાની વાતો કહુ છું. એમ કહીને તેમણે કહ્યું કેઃ–

એક ઘરમાં આગ લાગી ત્યારે તેમાં ઉંદરો વગેરે ઉડી શકે નહિ તેવાં પ્રાણીઓ હતાં તે બધાં બળી મુઆં; પણ જે ચકલાંઓ હતાં તે ઉડી ગયાં તેથી તે બચી ગયાં; તેમજ યાદ રાખજો કે આ સંસારમાં પણ ઘણી જાતની આગો લાગેલી છે; માટે જો પાંખો-વિનાના રહીશું તો વહેવારની આગમાં બળી મરશું.એમ ન થાય માટે હવે તો આપણે પાંખોવાળા ભગત થવું જોઇએ અને પ્રભુના માર્ગમાં ઉડતાં આવડે તેમ કરવું જોઇએ;અને યાદ રાખજો કે હરિ-જનોને માટે એમાં કાંઈ બહુ મુશ્કેલી નથી; કારણ કે ઘણો વખત સત્સંગ કરવાથી અને ભજન કરવાથી ઇશ્વરી રસ્તામાં ઉડવાની પાંખો આવી શકે છે અને એ પાંખો જ્યારે મજબૂત થઇ જાય ત્યારપછી જરાક જોર કરવાથી ઉડતાં પણ આવડી જ છે;માટે હવે તો આપણે ઉડતાં શીખવું જોઇએ અને તે શીખાય

એવી યુક્તિઓ જાણી લેવી જોઇએ.

પ્રથમ મનમાં શ્રદ્ધા આવે તેનું નામ પાંખો છે, પ્રભુ ઉપર પ્રેમ આવે તેનું નામ પાંખો છે, ભજન કરવાનું મન થાય તેનું નામ પાંખો છે, જે ઠેકાણે પ્રભુનું ભજન થતું હોય તે ઠેકાણે જવાનું મન થાય અને ત્યાં બેસી શકાય તેનું નામ પાંખો છે,હરિજનોની વાતો સાંભળવી ગમે અને મહાત્માઓનાં વચનોની હૃદયમાં અસર થાય તેનું નામ પાંખો છે, ઘણી જાતની સંસારની ઉપાધિઓમાંથી ભજન કરવાનું સૂઝે અને એ રસ્તામાં જવાય તેનું નામ પાંખો છે, પોતાની અંદર રહેલાં પાપોને તજવાનું મન થાય તેનું નામ પાંખો છે, પોતાની અંદર રહેલાં પાપોને તજવાની મહેનત કરવા છતાં જલદીથી તે પાપો નીકળે નહિ એથી એ માટે જે તરફડાટ થાય તે પાંખો છે અને દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે ભક્તિમાં જીવ લાગતો જાય તેનું નામ પાંખો છે. આવી પાંખો જ્યારે મળે છે, ત્યારે પછી ધીમે ધીમે ઇશ્વરી રસ્તામાં ઉડી શકાય છે. અને જ્યારે ઉડતાં આવડે ત્યારે એવો આનંદ આવે છે કે તેની વાતો કહેતાં અમને આવડતી નથી.કારણ કે જ્યારે ઇશ્વરી રસ્તામાં ઉડતાં આવડે, ત્યારે પાપ કપાઈ જાય છે, જ્યારે ઇશ્વરી રસ્તામાં ઉડતાં આવડે ત્યારે વહેવારનાં બંધનો ઢીલાં પડી જાય છે, જ્યારે ઇશ્વરી રસ્તામાં ઉડતાં આવડે ત્યારે ઘણી જાતના મોહ ઓછા થઇ જાય છે, જ્યારે ઇશ્વરી રસ્તામાં ઉડતાં આવડે ત્યારે નવી જીંદગી બની જાય છે; અને જ્યારે ઇશ્વરી રસ્તામાં ઉડતાં આવડે ત્યારે ધર્મસંબંધી ઘણી જાતની શંકાઓ મટી જાય છે તથા ઘણી જાતના ખુલાસા થઈ જાય છે અને જાણે આનંદના સમુદ્રમાં તરતા હોઇએ એવું થઇ જાય છે. આવી સ્થિતિને અમે ઉડવુ કહીએ છીએ; માટે ભાઇઓ ! જો ખરા ભગત થવું હોય તો આવી રીતે પ્રભુના માર્ગમાં ઉડતાં શીખો, પ્રભુના માર્ગમાં ઉડતાં શીખો.

૫૪–રસ્તા ઉપરના ઝાડ ઉપર છોકરાઓ પથરા ફેંકયા વિના રહે નહિ તેમજ જે ગુરુઓ, પંડિતો કે વકતાઓ હોય તેઓની ઉપર પણ પથરા તો ફેંકાશેજ; પણ તેથી ડરવું નહિ.

એક બહુ સારા સદ્‌ગુરુ હતા. તેમની વૃત્તિ બહુ સારી હતી તેમનો ઉપદેશ બહુ અસરકારક હતો અને તેમની રહેણીકરણી બહુ ચોખ્ખાઇભરેલી હતી તેથી ઘણા લોકો તેમને બહુ માન આપતા હતા અને પ્રેમભાવથી તેમનો ઉપદેશ સાંભળતા હતા પણ એ ગુરુનું માન વધતું જાય, તેની પાસે ધન વધતું જાય, તેના શિષ્યો વધતા જાય અને તેની કીર્તિ વધતી જાય એ જોઇને ઘણાએ અદેખા માણસો વિનાકારણ પોતાના મનમાં બળ્યા કરતા હતા અને બીજાઓની પાસે તે ભગતની નિંદા કર્યા કરતા હતા એ જોઇને કોઇ એક સારા માણસે તે ભગતને કહ્યું કે:–"મહારાજ તમે આટલી બધી ચોખ્ખાઈથી રહો છો, આટલું બધું પવિત્ર જીવન ગાળો છો, આટલી બધી ઉદારતા રાખો છો, આટલું બધું નિસ્પૃહીપણું રાખો છો અને લોકોને સુધારી ભગવદ્ માર્ગમાં લઈ જવા માટે આટલી બધી મહેનત કરો છો છતાં પણ કેટલાક લોકો તમારી નિંદા કેમ કરે છે ? એનું કારણ મને કહો."

એ સાંભળીને તે ભક્તરાજ મહારાજે એવું કહ્યું, ભાઇ ! જે ઝાડ સૌની નજરે પડે તે રસ્તા ઉપર આવેલાં હોય અને વળી તે ઝાડમાં ફળ લાગેલાં હોય તથા તે ફળ પાકતાં હોય તેની ઉપર છોકરાંઓ પથરા ફેંકયા વિના રહેજ નહિ, તેમજ જે ધર્મ-ગુરુઓ છે, જે ઉપદેશકો છે, જે વકતાઓ છે, જે હરિકથા કરનારા-ઓ છે અને જે જાહેર કામોમાં આગેવાનીથી ભાગ લેનારાઓ છે, તેઓ જલદીથી સર્વની નજરે ચડે તેવાં રસ્તા ઉપરનાં ઝાડ જેવા છે અને તેની ઉપર કીર્તિરૂપી ફળો આવતાં જાય છે. એટલે એ ઝાડો ઉપર લોકો પથરા ફેંકયા વિના રહેજ નહિ; કારણ કે કીર્તિનાં ફળ તોડી પાડવાનું એવા અદેખા લોકોને બહુ ગમે છે, તેથી વિનાકારણ તેઓ તો એમ કરવાનાજ; માટે એવા નિંદકોના બોલવા સામે કાંઈ જોવાય નહિ. કોઇ પણ સારા કામમાં કે સારા માણસો ઉપર પોતાની ખરાબ વાણીના પથ્થરો ફેંકવા

એ તો તેઓનો સ્વભાવજ હોય છે. એમાં કાંઇ ધર્મગુરૂઓનો, વક્તાઓનો કે જાહેર કામો કરનારા સજ્જનોનો ખરેખરો વાંક હોતો નથી. જો તેઓનો કાંઇપણ વાંક હોય તો તે એટલોજ છે કે તેઓ દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે જાહેરમાં આવતા જાય છે અને તેઓની કીર્તિ વધતી જાય છે.એટલાજ સારૂ અદેખાઓ તેમની નિંદા કર્યા કરે છે; પણ ખરી રીતે જોતાં એ નિંદામાં કાંઇ સત્વ હોતું નથી.માટે એવા પેટે બળેલા માણસોના બોલવા સામે જોઇ પોતાની ફરજો બજાવવામાં ઢીલા પડવું નહિ કે એવા નબળા મનના છોકરવાદી માણસોથી ડરી જવું નહિ; પણ જ્યારે એવી નિંદા થાય અને એવી રીતે પથરા ફેંકાય ત્યારે પ્રભુએ હવે મને પોતાની સેવા કરાવવા માટે અંગીકાર કરેલો છે, એમ સમજી રાજી થવું જોઇએ અને બેવડા ઉત્સાહથી કામ કરવું જોઇએ; કારણ કે જે નમાલા માણસો હોય તેની નિંદા થતી નથી, જે દુઃખી માણસ હોય તેની નિંદા થતી નથી, જે કંગાલ માણસો હોય તેની નિંદા થતી નથી અને જે ગાડરીઆ પ્રવાહ પ્રમાણે ચાલનારા પ્રવાહી જીવો જેવા માણસો હોય તેઓની નિંદા થતી નથી; પણ જે માણસ બીજાઓની આંખમાં ખુંચે તેવો હોય તેની નિંદા થાય છે; જે માણસ પોતાનાં બીજાં ભાઇબહેનો કરતાં વધારે આગળ નીકળી જાય તેની અદેખાઇ થાય છે; જે માણસ બીજા સામાન્ય લોકોના કરતાં માનમાં તથા કીર્તિમાં વધારે ફાવી જાય તેની અદેખાઇ થાય છે અને જે માણસ પોતાના બીજા પાડોશીઓ કરતાં કોઇપણ બાબતમાં ખાસ આગળ નીકળી જાય તેની અદેખાઇ થાય છે; અને એવી અદેખાઇને લીધે તેઓની નિંદા થાય છે. માટે જ્યારે એવી જાતની નિંદા થાય ત્યારે પ્રભુનો ઉપકાર માનવો જોઇએ અને ખુલ્લા દિલે એમ પ્રાર્થના કરવી જોઇએ કે હે પ્રભુ ! તને ધન્ય છે. મારા જેવા ગરીબ અને નાલાયક માણસને એવો ઉંચે ચઢાવ્યો કે આ બિચારાઓને મારી તરફ પથરા ફેંકવા પડે છે.ધન્ય છો પ્રભુ તને ધન્ય છે ! તારો ઉપકાર હું કેવી રીતે માનું? આવી રીતે જે સાચા ભગતો છે તેઓ તો જ્યારે પોતાની ઉપર પથરા ફેંકાય ત્યારે પ્રભુનો ઉપકાર માને છે અને એમ સમજે છે કે અમારી નિંદા એ અમારી કૃતેહનું કારણ છે; પણ તેમાં એટલું ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે કોઇપણ જાતનાં ભૂત-

ભરેલાં કામો થવા દેવાં નહિ; પણ જેમ બને તેમ પવિત્રતાથી અને ભલાઈથી જીંદગી ગાળવી અને તેમ છતાં જે દ્વેષ થાય તથા જે નિંદા થાય તે ઉપકાર માનતે માનતે સહન કરવાં, એજ ખુબીની વાત છે અને એજ ખરા ભગતોનું લક્ષણ છે; માટે હે હરિજનો! તમારી ભક્તિ માટે તમારી નિંદા થાય ત્યારે તમે દિલગીર થશો-માં; પણ એ વખતે તો ઉલટું પ્રભુનો ઉપકાર માનજો અને દિનપ્રતિદિન પોતાના સિદ્ધાંતોમાં આગળ વધી શકાય તેમ કરજો, એજ અમારી ભલામણ છે.

૫૫–દરેક સ્થિતિમાં જરા જરા દુઃખતો રહેવાનુંજ માટે દુખથી કંટાળવું નહિ.

બહારની નજરે જોતાં કેટલાક માણસો આપણને બહુ સુખી દેખાય છે; પણ ખરી રીતે જોતાં તેઓ જેવા આપણને સુખી દેખાય છે તેવા અંદરથી સુખી હોતા નથી. જેમકેઃ–

કેટલાક મોટા વેપારીઓના બહારના ઠાઠમાઠ તથા તેમના કામકાજની બહુ મોટી ધમાલો જોઇને આપણને એમ લાગે છે કે તેઓ બહુ સુખી હશે; કારણ કે આપણે માત્ર તેમને ત્યાં જે વેપારીઓની ભીડાભીડ થતી હોય તે સામે જોઈએ છીએ. વેપારના સોદાની મોટી મોટી રકમોના આંકડાઓ સાંભળીને આપણે અંજાઈ જઇએ છીએ; અને તેમને ત્યાં જે દલાલો ધક્કા ખાતા હોય ને ખુશામતો કરતા હોય તે જોઇને આપણે એ વેપારીઓને સુખી સમજીએ છીએ, તેમની વખારોમાં જે માલના ઢગલા પડેલા હોય તે ઢગલાઓ જોઇને આપણે તેમને સુખી સમજીએ છીએ અને ઘણા માણસો તેઓને શેઠ સાહેબ, શેઠ સાહેબ, કરતા હોય તથા જ્યાંત્યાં મોટા વેપારીતરિકે તેમનું નામ સંભળાયા કરતું હોય એ માટે આપણે તેમને સુખી સમજીએ છીએ; પણ યાદ રાખજો કે આ બધી તો માત્ર બહારની દૃષ્ટિની વાતો છે; પણ જરા અંદરથી જોતાં તુરતજ સમજાય છે કે તેઓ આપણે ધારીએ છીએ તેવા ને તેટલા બધા સુખી હોતા નથી. જેમકે માલના ભાવ પડી જશે તો શું કરશું? હમણાં ઘરાકી બરાબર નહિ જાગે તો શું કરશું? જે ઘરાકો પાસે લેણું છે તેમાંનાં કોઇ ખૂટી પડશે તો શું કરશું? વેપારમાં ગજા ઉપરાંતની રકમ રોકાઇ ગઇ છે ને ઓચિંતા કોઇ

માગનારને તેના પૈસા આપવા પડશે તો શું કરશું ? આ સાલ માલ તો ખૂબ ભરી મૂક્યો છે, પણ આવતી સાલ વરસ સારૂં નહિ નિવડે તો શું હાલ થશે? આ દલાલો બધા હમણાં બજારના રંગની જે વાતો કરે છે તે સાચી હશે કે મને ઠગતા હશે ? હમણાં બજારનો કાંઇ ઢંગધડો નથી, ઘડીકમાં ભાવમાં ઉથલપાથલ થઈ જાય છે. એવા વખતમાં વધારે જોખમ ખેડવું નહિ. આવી આવી અનેક જાતની જંજાળોમાં તેને રોકાવું પડે છે, તેથી એવા મોટા વેપારીના જીવ હમેશાં ઉંચા અને ઉંચાજ રહે છે. મજાનાં ફળ ખાતી વખત પણ તેઓનું મન પોતાના વેપારને લગતી ચિંતામાં ક્યાંક રોકાએલું હોય છે, ઘણી જાતનાં સ્વાદિષ્ટ ભોજન કરતી વખત પણ તેઓના મનમાં અનેક જાતની જંજાળોના વિચારો હોય છે અને પોતાની બાયડી સાથે જ્યારે હેતપ્રીતની વાતો કરતા હોય તથા પોતાનાં નાનાં સુંદર છોકરાંઓને રમાડતા હોય એ વખતે પણ તેઓના અંતરમાં કેટલીએક જાતની ચિંતાઓ હોય છે, તેથી તેઓને ઘણી જાતની સગવડો હોવા છતાં પણ તેમાંથી જે આનંદ મળવો જોઈએ તે આનંદ મળી શકતો નથી; માટે બંધુઓ! આ બધી હકીકત જાણીને તેમાંથી એ સિદ્ધાંત સમજી લેજો કે બહારની નજરે જે માણસોને આપણે જેટલા સુખી સમજીએ છીએ એટલા સુખી તેઓ અંદરથી હોતા નથી; કારણ કે ઇશ્વરી આનંદસિવાય બીજાં બધી જાતનાં સુખોમાં હમેશાં કંઇને કંઇ દુઃખ રહેલું હોય છે; કારણ કે આ જગતની રચનાજ એવી છે કે કોઈપણ જાતનું વ્યાવહારિક સુખદુઃખવિના રહી શકેજ નહિ; કોઇપણ જાતનું સાંસારિક સુખદુઃખવિનાનું હોયજ નહિ અને કોઇ પણ જાતનું માયાનું સુખ દુઃખવિનાનું હોયજ નહિ. આવો નિયમ હોવાથી જ્યાં જ્યાં બહુ સુખ દેખાય ત્યાં પણ કંઇક કંઇક દુઃખ તો સમજીજ લેવું અને હરિજનોએ તેમાંથી એમ શીખી લેવું જોઈએ કે ઘણા સુખની અંદર પણ દુઃખ રહેલાં છે; માટે દુઃખથી કાયર થવું નહિ, દુઃખથી હિંમત હારવી નહિ અને દુઃખનો અફસોસ કર્યા કરવો નહિ.

કોઇ માણસ બહુ મોટા કુટુંબવાળા હોય છે. એવા માણસોને ઘેર ઘણા ભાઈઓ હોય છે, ઘણા દીકરાઓ હોય છે, અને દીકરાને ઘેર દીકરા હોય છે તથા મામાના, માશીના, ફોઇના, કાકાના અને સસરાના કુટુંબનાં ઘણાં માણસો હોય છે. એ બધાંની

જ્યારે પંગત બેસે ત્યારે કેટલાક લોકોને એમ લાગી જાય છે કે વાહ! વાહ! વાહ ! આ માણસ કેવો ભાગ્યશાળી છે! એનું કુટુંબ કેટલું બધું મોટું છે ! એક હાંડલે કેટલાં બધાં માણસો જમે છે! આવા નશીબદાર માણસો બહુ થોડા હોય છે. જેણે બહુ પુન્ય કર્યાં હોય તેનેજ આવા મોટા કુટુંબનું સુખ મળે છે. એમ સમજીને ઘણાએ અજાણ્યા માણસો મોટા કુટુંબવાળા માણસોના સુખના વખાણ કર્યા કરે છે અને વાત કરતે કરતે કહે છે કે ભાઈ! એના સુખની શું વાતો કરીએ ? ન્યાતમાં એનું કર્યું થાય, સગામાં પણ એનું કર્યું થાય અને ગામમાં પણ એનું કર્યું થાય; કારણ જ્યાં જુઓ ત્યાં એનાંજ સગાંવહાલાં હોય એટલે એની વાત તે શું કરીએ? આવી રીતે બહારનાં માણસોને લાગે છે; પણ જો અંદરથી જોઈએ તો તુરતજ સમજાય છે કે મોટા કુટુંબવાળા માણસો બહારથી જેવા સુખી દેખાય છે તેવા ખરેખરા સુખી કાંઈ અંદરથી હોતા નથી; કારણ કે જરા ઉંડા ઉતરીને જોતાં સમજાય છે કે જેમને ઘણા છોકરાંઓ હોય તેમાંથી કોઈ છોકરો કેવાં વિચારનો હોય છે અને કોઈ છોકરો કેવા વિચારનો હોય છે. ઘણા ભાઈઓ હોય તે બધાની પ્રકૃતિ જૂદી જૂદી હોય છે. ઘરમાં ઘણી સ્ત્રીઓ હોય તે બધી સ્ત્રીઓ શુદ્ધ મનથી સંપીને રહે એમ આજના વખતમાં બનતુંજ નથી. એ સિવાય જેનું કુટુંબ બહુ મોટું હોય તેમાં કોઇ મૂર્ખ હોય છે, કોઇ ધંધારોજગારવિનાનો હોય છે, કોઇ માણસ કજીઆખોર પ્રકૃતિના હોય છે તેથી ઉછીના કજીઆ લે છે, કોઇ માણસ કુટુંબને બટ્ટો લગાડે તેવા ખરાબ ચાલચલગતના હોય છે, કોઈ માણસ વડીલનું કહ્યું માને નહિ તેવા હોય છે, કોઇ માણસો રોગી હોય છે; અને કોઈ માણસોને અંદર અંદર બહુ મોટી દુશ્મનાઇ થઈ ગએલી હોય છે. આવાં બધાં માણસોને જાળવવાં પડે છે અને તે બધાને ખાતર કુટુંબના આગેવાન માણસને ઘણી જાતનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે; તેમજ કોઇ કોઇ વખત તો એ દુઃખો એટલાં બધાં હોય છે, કે તે જોઇને આપણને પણ ત્રાસ લાગ્યા વિના રહે નહિ; કારણ કે જરા વિચાર કરો કે આપણા કુટુંબમાં થોડાં માણસો હોય તેનું મન, મોં જાળવતાં પણ બહુ મહેનત થઈ પડે છે અને તેમ છતાં નાના કુટુંબમાં પણ કેટલીક વખત કડવાશ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, ત્યારે મોટા કુટુંબને વશ રાખવું,

મોટા કુટુંબમાં સમાધાની જાળવવી અને મોટા કુટુંબની મોટી આબરૂ જાળવી રાખવી એ કામ કેટલું બધું મુશ્કેલ હશે ? એ જરા ખ્યાલ તો કરી જુઓ; પણ સામાન્ય લોકોનો સ્વભાવ એવો છે કે તેઓ આ બધી બાબતો જોતા નથી; પણ માત્ર બહારની નજરે જોયા કરે છે અને ફક્ત એક કુટુંબનાં ઘણાં માણસોને જોઈને એમ માની લે છે કે આ માણસ બહુ સુખી છે. પણ એ સુખી દેખાતા માણસના અંતરનાં દુઃખો કેવાં હોય છે ને કેટલાં બધાં હોય છે એનો તેઓને ખ્યાલ હોતો નથી! માટે હે હરિજનો! આ બધી વાતો કહીને અમે તમને એમ સમજાવવા ઇચ્છીએ છીએ કે જગતની કોઈપણ વસ્તુમાં તમે જેટલું ધારી લ્યો છો તેટલું સુખ: કે દુઃખ નથી એટલુંજ નહિ; પણ બહારની નજરે જ્યાં આપણને બહુ સુખ દેખાતું હોય ત્યાં પણ એ સુખની સાથે જરૂર કાંઈક દુઃખ હોય છેજ; માટે જો સાચા હરિજન થવું હોય તો દુઃખથી દબાઈ જશો માં અને દુઃખની ફિકર કર્યા કરશો માં; પણ સાચું સુખ શોધવાની કોશીશ કરજો. એજ અમારી ભાવના છે.

ઘણાં માણસો ન્યાતજાતમાં તથા સરકારદરબારમાં બહુ માન પામેલા હોય છે અને મોટા મોટા ખિતાબવાળા હોય છે. તેઓ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં તેઓને માનપાન મળે છે અને તેઓનાં વખાણ ઉપર વખાણ થાય છે. આ બધું જોઈને કેટલાક ભોળા લોકોને એમ લાગે છે કે આ માણસ બહુ સુખી છે; પણ યાદ રાખજો કે ખરી રીતે જોતાં એ બહુ માન મેળવનાર માણસ પણ ખરેખરો સુખી હોતો નથી. તેવા માલવાળા માણસને, જ્યારે કોઈ માણસ માન ન આપે અગર કોઈ સભામાં જરા આગળપાછળની ખુરશીએ બેસવું પડે તો તેવા માણસના મનને બહુ પીડા પહોંચે છે અને આપણને જે વાત સાવ નજીવી લાગતી હોય તેવી વાતનું પણ તેને બહુ મોટું દુઃખ લાગી જાય છે એટલુંજ નહિ પણ બહુ લાંબા વખત સુધી એ દુઃખ તેના મનમાં ઘોળાયા કરે છે અને એવા પ્રસંગો કાંઈ કોકજ વખત બને છે એમ નથી; પણ એવા માણસોના સામાવળીઆ પણ બીજા ઘણાએ હોય છે તેથી એવા પ્રસંગો વારંવાર આવ્યા કરે છે. એટલે બહુ માન-વાળા પણ બિચારા બહુ દુઃખી હોય છે. એ સિવાય બીજાં પણ ઘણી જાતનાં તેઓને દુઃખો હોય છે; પણ એ બધાં દુઃખો ગણવાની

કાંઇ જરૂર નથી.ટુંકામાં એટલુંજ કે આ દુનિયાનો નિયમજ એવો છે કે જ્યાં માયાનાં બહુ સુખ દેખાતાં હોય ત્યાં પણ અંતરનાં થોડાં થોડાં દુઃખો તો હોય છેજ. માટે આ બધા દાખલા જોઈને હરિજનોએ દુઃખોથી દબાઈ જવું નહિ અને દુઃખની ચિંતામાં પડયા રહેવું નહિ;પણ પોતાની સ્થિતિમાંથી સુખ મેળવતાં શીખવું.

કેટલાક શેઠીઆઓને માટે એમ કહેવાય છે કે આ માણસ બહુ પૈસાવાળા છે. એ વાતને વધારી વધારીને ઘણા માણસો કહે છે કે ફલાણો શેઠ દશ લાખનો આસામી છે; ફલાણો શેઠ પચીશ લાખનો આસામી છે; ફલાણો શેઠ ચાળીશ લાખનો આસામી છે; ફલાણો શેઠ સાઠ લાખનો માલિક છે અને ફલાણો શેઠ કરોડપતિ છે.આમ લોકોમાં બોલાયા કરે છે, તેથી લાખો રૂપીઆના આંકડા સાંભળીને સામાન્ય લોકો તેઓને બહુ મોટા પૈસાદાર સમજે છે અને માત્ર ઝાઝા પૈસાવાળા છે એટલાજ સારૂ લોકો એમને સુખી સમજ્યા કરે છે; પણ ખરી રીતે જોતાં જે માણસ દશલાખનો આસામી કહેવાય છે તેની પાસે બે લાખ રૂપિયા પણ પૂરેપૂરા હોતા નથી અને જે માણસ ચાળીશ લાખનો આસામી કહેવાય છે તેની પાસે દશ લાખ રૂપીઆ પણ હોતા નથી.આવી રીતે પહેલી પોલ તો રકમની ગણત્રી કરવામાંજ હોય છે, એટલે સાચી ગણત્રી કરતાં સાચા માણસના મનમાંથી તેઓના સુખનો ઘણોએ મોહ ઓછો થઈ જાય છે. એ સિવાય ધનવાનોને પોતાનું ધન જાળવી રાખવા માટે કેટલી બધી મહેનત કરવી પડે છે અને 'અમારૂં ધન જતું રહેશે તો ?' એ ફિકરમાં તેઓનું મન કેટલું બધું રોકાએલું રહે છે તથા કોઈ વેપારીઓને કે બેંકોને ધીરધાર કરતાં તેઓનું મન અંદરથી કેટલું બધું ડર્યા કરે છે અને તેઓની આગળ કેટલા બધા સવાલો ઉભા થાય છે, એ બધું તમે ક્યાંથી સમજો ? જો એ બધી હકીકતો તેના ખરા રૂપમાં જાણતા હો તો એજ વખતે તમને એમ લાગી જાય કે અમે શ્રીમંતોને બહુજ સુખી સમજીએ છીએ તેમાં અમારી ભૂલ થાય છે; કારણ કે ધનના સુખની સાથે બીજાં ઘણાં દુઃખો તેઓને વળગેલા હોય છે.એટલે ધનવાનો પણ કાંઈ ખરેખરા સુખી નથી.

ટુંકમાં આવી રીતે જ્યાં બહુ સુખ દેખાતું હોય ત્યાં પણ કાંઈક દુઃખ રહેલું હોય છે; કારણ કે આ જગતમાં દુઃખવિનાનો

કોઇ સ્થિતિજ નથી. મનુષ્યદેહની સાથે દુઃખ તો વળગેલાંજ છે; માટે જે ખરા દરિજનો હોય તેઓએ દુઃખથી કાયર થવું નહિ અને દુઃખના વિચારોમાં પડયા રહેવું નહિ; પણ દુઃખની અંદરથી પણ સુખ મળે તેવા ઉપાયો કરવા જોઇએ અને એવા ઉપાયો બતાવવા એજ અમારો મુખ્ય હેતુ છે; માટે હજી પણ દુઃખસંબંધી થોડાક વધારે ખુલાસા સાંભળો.

૫૬—આ દુનિયામાં દરેક સ્થિતિમાં દરેક માણસોને કાંઇક કાંઇક દુઃખ હોય છે.

દુઃખવિનાની સ્થિતિ આ દુનિયામાં હોતીજ નથી. નાનું મોટું કોઇ ને કોઇ પ્રકારનું દુઃખ તો દરેક માણસને હોય છે જ; કારણકે આ જગતની રચનાજ એવી છે કે તેમાં દુઃખવિનાની કોઇ પણ સ્થિતિજ નથી. જેમકે વિધવાને વિધવાપણાનું દુઃખ હોય છે; ધણીવાળીને ધણીસાથે મતભેદ થતો હોય તેનું દુઃખ હોય છે; નિર્ધનોને ધન ન હોય તેનું દુઃખ હોય છે; ધનવાનોને ધનજતું રહેવાની ફિકરનું દુઃખ હોય છે; નિશાળીઆઓને અભ્યાસનું દુઃખ હોય છે; ઘરડાંઓને અશક્તિનું દુઃખ હોય છે; જુવાનોને ઉછાંછળાપણાનું, મનમોજીપણાનું તથા મોજીલાપણાનું દુઃખ હોય છે;નોકરોને નોકરી કરવાનું દુઃખ હોય છે;શેઠોને મનગમતા સારા નોકરો મળે નહિ તેનું દુઃખ હોય છે, રૈયતને રાજાને તાબે રહેવું પડે તેનું દુઃખ હોય છે; રાજાઓને બીજા રાજ્યોના ભય હોય છે; જેને છોકરાં નહોય તેને છોકરાં મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છાનું દુઃખ; જેને ઝાઝાં છોકરાં હોય તેઓને છોકરાંની જંજાળોનું તથા તેઓ કહ્યું માને નહિ તેનું દુઃખ હોય છે; પંડિતોને પોતાની પંડિતાઇ બતાવવાની તક ન મળે તેનું દુઃખ હોય છે;ગુણી માણસોને તેઓની કદર ન થાય તેનું દુઃખ હોય છે; ખેડુતોને વરસાદ તથા પવનની પ્રતિકૂળતાઓનાં દુઃખો હોય છે; વહાણવટીઓને સમુદ્રના તોફાનનાં દુઃખો હોય છે; વેપારીઓને ભાવ વધીઘટી જાય,તેજીમંદી થઇ જાય તેનાં દુઃખો હોય છે; ગુરુઓને પોતાના ચેલાઓ સરખીરીતે વર્તે નહિ તેનાં દુઃખો હોય છે અને ત્યાગીઓને જોઈતી સગવડો ન મળે તથા પોતાનાથી પૂરેપૂરો ત્યાગ ન પળાય તેનાં દુઃખો હોય છે.આવી રીતે માણસોની

દરેક સ્થિતિમાં કાંઇક કાંઇક દુ:ખો રહેલાં હોય છે; કારણકે આ દુનિયાની રચનાજ એવી છે તથા મનુષ્યના મનનો સ્વભાવજ એવો છે કે એને કોઈપણ જાતનું દુ:ખ થયા વિના રહેજ નહિ; માટે હે હરિજનો! દુ:ખથી ડરી જશો માં, દુ:ખથી કાયર થઇ જશો માં અને દુ:ખથી હિંમત હારી જશો માં;કારણકે દેવોને પણ તેઓની જૂદી જૂદી સ્થિતિઓનાં જુદાં જુદાં દુ:ખો હોય છે; ત્યારે આપણે તો આ મૃત્યુલોકમાં છીએ એટલે તેમાં કંઇક કંઇક દુ:ખો હોયજ એમાં કાંઇ નવાઈ નથી; માટે દુ:ખની દરકાર રાખશો માં.

બંધુઓ! જે ઉંટ ઉપર બેસે તેનું શરીર તો હાલકડોલક થવાનુંજ;તેમજ યાદ રાખજો કે જે માણસ આ જગતમાં રહેશે તેની ઉપર તો કોઈક અને કોઈક જાતનાં દુ:ખો આવશેજ; કારણકે જેમ ઉંટઉપર બેઠેલો માણસ હાલકડોલક થયાવિના રહી શકે નહિ તેમજ આ જગતમાં જન્મેલા માણસને દુ:ખ થયાવિના રહેજ નહિ.

જેને તડકામાં ચાલવું હોય તેને ગરમી લાગ્યા વિના રહે નહિ તેમજ જે માણસ આ જગતમાં રહેશે તેને તો કોઈને કોઈ પ્રકારનું થોડુંઘણું દુ: ખતો ખમવુંજ પડશે.

જે આગબોટ સમુદ્રમાં સફર કરવા માટે ઘડાએલી છે, તેને તો પવનનાં ને પાણીનાં મોજાંનાં તોફાનો ખમવાંજ પડશે; તેમજ યાદ રાખજો કે જે માણસો આ મૃત્યુલોકમાં જન્મેલ છે અને જેને સંસારસમુદ્રમાં મુસાફરી કરવાની છે. તેની ઉપર તો જાણેઅજાણે સુખદુ :ખના ઘસારા લાગવાનાજ એમાં કાંઇ પણ શક નથી કે એમાં કાંઇ પણ નવાઈ નથી; માટે હરિજનોએ દુ:ખથી દબાઇ જવું ન જોઇએ; પણ દુ:ખને વખતે પણ ધીરજ રાખતાં શીખવું જોઇએ.

૫૭–બધા માણુસોને કાંઇ એકને એક જાતનાં દુઃખો હોતાં નથી. જૂદે જૂદે વખતે જૂદી જૂદી જાતનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે.

દુઃખવિનાની આ દુનિયા નથી, એટલે થોડાંઘણાં દુઃખ તો સૌને હોયજ;પણ આપણને જેવાં આપણાં પોતાનાં દુઃખો વસમાં લાગે છે તેવાં બીજાનાં દુઃખો વસમાં લાગતાં નથી, એટલુંજ નહિ પણ માણુસોનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે તેઓ પોતાના દુઃખ સામે બહુ ધ્યાન આપીને જોયા કરેછે;પણ બીજાઓનાં દુઃખ સામે બારિકાઈથી જોતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ બીજાઓ ચોકકસ ચોકકસ બાબતોમાં બહુ દુઃખી હોય તેને પણ તેઓ એકેક વાત પકડીને સુખી સમજ્યા કરે છે, તેથી બીજાનાં દુઃખોની આપણને બહુ ખબર પડતી નથી પણ જો જરા ઉંડા ઉતરીને જોઇએ તો તો તુરતજ સમજાય છે કે દરેક માણુસોને કોઇ કોઇ જાતનાં દુઃખો હોય છે. જેમકેઃ—

કોઇને ઘરનાં દુઃખો હોય છે,કોઇને બહારનાં દુઃખો હોય છે, કોઇને કુટુંબનાં દુઃખો હોય છે, કોઇને ન્યાતનાં દુઃખો હોય છે, કોઈને વેપારનાં દુઃખો હોય છે, કોઈને કરજનાં દુઃખો હોય છે, કોઈને દરદનાં દુઃખો હોય છે, કોઈને અપમાનનાં દુઃખો હોય છે, કોઇને જૂદી જૂદી ઋતુઓનાં જૂદાં જૂદાં દુઃખો હોય છે, કોઇને મરણનાં દુઃખો હોય છે અને કોઇને ધર્મનાં દુઃખો હોય છે.આવી રીતે દરેક માણુસોને કોઇને કોઇ જાતનાં દુઃખો હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ જેને આપણે બહુજ સુખી સમજતા હોઇએ તેને પણ કાંઇક કાંઇક દુઃખ હોય છે; કારણકે આ દુનિયામાં દુઃખવિનાનું કોઇ પણ માણુસ નથી. થોડુંઘણું દુઃખ તો સૌને હોયજ; માટે દુઃખથી કાયર થવું નહિ અને દુઃખથી ડરી જઇ પોતાની ફરજો બજાવવામાં પછાત પડવું નહિ,એજ અમારી ભલામણ છે.

૫૮–આ દુનિયા એક મુસાફરીરૂપ હોવાથી તેમાં પણ બીજી મુસાફરીઓની પેઠે સુખદુઃખ તો ભોગવવાં જ પડવાનાં.

આપણે જ્યારે પરદેશ જવા માટે નીકળીએ છીએ અગર યાત્રાએ જઇએ છીએ ત્યારે કેટલેક ઠેકાણે બેસવા માટે આગગાડી મળે છે, કેટલેક ઠેકાણે ગાડીઓ દોડી શકે તેવી સડકો હોય છે અને કેટલેક ઠેકાણે ગામડાંની ગાડાવાટ ઉપર તથા પગકેડી ઉપર ચાલવું પડે છે; તેમજ કોઇ ગામમાં ખારાં પાણી પીવાં પડે છે, કોઇ જંગલમાં ઝાડનીચે વિસામો લેવો પડે છે અને કોઈ ગામમાં ઉતરવા માટે સુંદર ધર્મશાળાઓ મળે છે. આવી રીતે મુસાફરીમાં ચડતાંઉતરતાં સુખદુઃખ આવ્યા કરે છે; તેમજ આ સંસારની મુસાફરીમાં અને આ જીંદગીની યાત્રામાં પણ ઘણી જાતની મુશ્કેલીઓ આવી પડે છે. કોઈ વખત કાંઇ નુકસાની થઇ જાય છે, કોઇ વખત કાંઇ અડચણો ભોગવવી પડે છે, કોઇ વખત અપમાન ખમવું પડે છે અને કોઈ વખત મંદવાડ ભોગવવો પડે છે. માટે પ્રસંગોપાત આવી પડતાં એ બધી જાતનાં દુઃખો ખમવા માટે તૈયાર રહેવું જોઇએ; અને ભગવદીચ્છાથી, પ્રારબ્ધના યોગથી, આસપાસના સંજોગોથી કે અકસ્માતથી કે બીજા કાંઈ કારણસર જે જે દુઃખો આવી પડે તેતે દુઃખો બહુ શાંતિથી ખમી ખાવાં જોઇએ. એજ હરિજનોનું લક્ષણ છે. અને જે માણસની અંદર ધર્મનું બળ જામેલું હોય તેની એજ ખુબી છે.

૫૯—ખરૂં સુખ મેળવવા માટે થોડુંક દુઃખ ખમવાની પણ જરૂર છે.

જે માણસો દુઃખના બહુ કાયર હોય છે તેઓ કોઈ પણ જાતના દુઃખને જોઈને પોતાના મનમાંથી એમ મુંઝાયા કરે છે કે ભગવાને દુઃખને તે શામાટે બનાવ્યું હશે? શું આ દુનિયામાં દુઃખ ન હોત તો ન ચાલત? આવા સવાલોમાં તેનું મન ઘેરાયા કરે છે અને કોઈ કોઈ બ્રાહ્મણ કે સાધુને તેઓ એવા સવાલો પૂછયા કરે છે; પણ તેઓનો મનમાનતો ખુલાસો થતો નથી. એવા લોકો માટે સંતો કહે છે કે માણસોને મોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધારવા માટે દુઃખની જરૂર છે,માણસો વધારે હોંશિયાર થાય, વધારે પક્કા થાય, વધારે શોખ્ખસ થાય અને વધારે અનુભવી થાય તે સારૂ તેઓને દુઃખની જરૂર છે; માટે યાદ રાખજો કે દુઃખ કાંઈ નકામી વસ્તુ નથી; પણ મનુષ્યજાતને આગળ વધારવા માટે દુઃખની જરૂર છે, તેથી જગતમાં દુઃખ રહેલ છે; માટે દુઃખની આ ખુબી સમજીને ખરા સંતો કદિપણ દુઃખોથી દિલગીર થતા નથી કે દુઃખથી દબાઈ જતા નથી; પણ તેઓ તો દુઃખમાંથી પણ ઉલટો કાંઈક બહુ મોટો સાર લઈ લે છે; કારણ કે એવા ભગવદીચ્છાને આધીન થએલા સંતો જોઈ શકે છે કેઃ—

જે વહાણના વચલા ભાગમાં નિરમ ન હોય તે વહાણ બરોબર રીતે ચાલી શકતું નથી, નિરમવિનાનું વહાણ હાલકડોલક થયા કરે છે અને કંઈ સહેજસાજ ધક્કો લાગે તોપણ બહુજ વાંકુંચુંકું થયા કરે છે; તેમજ યાદ રાખજો કે જે માણસને માથે જરૂર જેટલાં દુઃખો પડયાં નથી તે માણસ પણ પક્કો માણસ થઈ શકતો નથી; પણ દુઃખનો અનુભવ લીધા પછીજ કેટલીક જાતની હોંશિયારી આવી શકે છે; માટે દુઃખને ખરાબ, ખરાબ ને ખરાબ એમજ સમજ્યા કરવાની ભૂલ કરવી નહિ; પણ આપણને આગળ વધારવા માટે દુઃખની મદદની જરૂર છે, એમ સમજવું જોઈએ. આ વાત વધારે સારી રીતે સમજવા માટે બીજો પણ એક દાખલો સાંભળો અને તે એ કે.—

એક લોકના બાગમાં જે નાના નાના ફૂલના છોડવાઓ હોય છે, તેઓ વરસાદથી સુકાઈ જાય છે અને વસંતઋતુ પછી જાય

છે; કારણ કે એ છોડો બહુ નાજુક જાતના હોય છે અને બહુ નાજુક રીતે ઉછરેલા હોય છે. તેઓએ બહુ ટાઢતડકો જોએલા નથી, તેથી તેઓ ટાઢતડકો ખમી શકતા નથી; પણ એને બદલે જે ઝાડો કે છોડવા જંગલમાં ઉગેલાં હોય છે. અને ટાઢતડકો તથા વરસાદનાં તોફાનો સહન કર્યા કરે છે અને પાણી તથા પવનના ઝપાટા ખમ્યા કરે છે. તેઓની મજબૂતી કાંઇક જુદીજ જાતની હોય તેઓનું આયુષ્ય બહુ લાંબું હોય છે અને તેઓનો ઉપયોગ પણ ઘણો વધારે થાય છે; કારણકે તેઓ ટાઢતડકો ખમી શકે છે; તેમજ યાદ રાખજો કે જે માણસો દુઃખના ઝપાટા ખમી શકે છે, તેઓ વધારે બહાદૂર બને છે; જે માણસો દુઃખના ઝપાટા ખમી શકે છે, તેઓ વધારે અનુભવી થાય છે અને જેઓ દુઃખના ઝપાટા ખમી શકે છે, તેઓ આગળ જતાં કાંઇક નવીનવી ખુબીઓ મેળવી શકે છે; એટલુંજ નહિ પણ જેઓ દુઃખના ઝપાટા ખમી શકે છે તેઓની અંદર કાંઇક અજબ જેવું બળ આવી જાય છે, તેથી તેઓ પોતાની [illegible] ઘણી આશ્ચર્યકારક [illegible] કરતાં વ્યવહારમાં તથા પરમાર્થમાં બહુ આગળ નીકળી જાય છે અને બીજાને આશ્ચર્યથી [illegible] તેવી મોટી કીર્તિ મેળવી જાય છે, માટે [illegible] ! દુઃખથી કાયર થશો માં અને દુઃખનાં રોદણાં રોયા કરશો માં; પણ દુઃખની અંદર જે ખુબી રહેલી છે તે સમજવાની કોશીશ કરજો એટલે તમારાં ઘણાં દુઃખ ઓછાં થઇ જશે અને તમારાં મોટાં દુઃખ પણ નાનાં થઇ જશે.

[illegible]

બંધુઓ! સમુદ્રને કિનારે ઘણે ઠેકાણે નાનામોટા ખડકો હોય છે. તે ખડકોના ઉપર હમેશાં વારંવાર ભરતીઓટ વખતે પાણીનાં મોજાંઓ જ્યાં આવ્યા કરે છે અને ખડકની સાથે મોજાંઓ બહુ જોરથી અથડાયા કરે છે, છતાં પણ એ ખડક ત્યાંથી જરા પણ ખસતો નથી; તેમજ જે હરિજનો છે તેઓ ખડક જેવા મજબૂત હોય છે, તેઓ ખડક જેવા દૃઢ હોય છે અને તેઓ ખડક જેવા જોરાવર હોય છે, તેથી તેઓ ઘણી જાતનાં દુઃખોથી દિલગીર થતા નથી ને હિંમત હારતા નથી પણ દુઃખની સામે ખરેખરા હૃદયબળથી ઉભા રહે છે; કારણ કે તેઓ એમ સમજે છે કે આપણને કચરી નાંખવા માટે કાંઇ દુઃખ આવતું નથી પણ આપણને મજબૂત બનાવવા સારુ તથા આપણને વ્યવહારમાં અને પરમાર્થમાં આગળ વધારવા સારૂ દુઃખ આવે છે. માટે આપણે દુઃખથી કંટાળવું ન જોઇએ. એમ સમજીને તેઓ બહાદુરીથી દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે; માટે હે હરિજનો! તમે પણ સંતના આવા ગુણો મેળવવાની કોશીશ કરજો; એજ અમારી ભલામણ છે.

૬૦–ઘણા માણસો પોતાના નજીવા દુઃખને મોટું માનીને નાહકના હેરાન થયા કરે છે.

પક્ષીઓને આકાશમાં ઉડવા માટે જેમ બે પાંખો હોય છે, તેમ માણસોને પોતાના આત્માના કલ્યાણના રસ્તામાં આગળ વધવા માટે સુખ અને દુઃખ એ બે જાતનાં સાધનો હોયછે; પણ માણસોનો સ્વભાવ એવો છે કે તેઓને સુખ અતિશય ગમે છે અને દુઃખ બિલકુલ ગમતું નથી આમ હોવાથી ઘણું કરીને બધા માણસો ઘણા સુખને પણ ઉપલકપણામાં ઉડાવી દે છે, અને જરાક જેટલા દુઃખને પણ હાલા હાલા વધાર્યા કરે છે; કારણ કે તેનાં દુઃખને વધાર્યા કરવાની માણસોને ટેવ પડી ગયેલી છે. આ સાંભળીને કોઇને એમ લાગશે કે દુઃખને તે કોણ વધારે ? દુઃખ કાંઇ કોઇને ગમે એવી ચીજ નથી કે તેને વધારે. જે વસ્તુ માણસોને ગમે તેને તે વધારે છે, પણ જે વસ્તુ ન ગમે તેને કોઇ વધારતું નથી; પણ તેનો તો સૌ નાશજ કરવા ઇચ્છે છે. તેને બદલે અણગમતાં દુઃખને માણસો વધાર્યા કરે છે એ કેમ બને ? અને તેમ છતાં જો તેઓ દુઃખને વધારતા હોય તો તેનું કારણ શું ? આ પ્રશ્ન સ્વાભા-

વિક છે એના જવાબમાં મનુષ્યપ્રકૃતિનાં રહસ્ય સમજનાર વિદ્વાનો આપણને કહે છે કે:–

કોઇપણ જીવોને દુઃખ ગમતું નથી અને તેમાં પણ મનુષ્યોને તો તે બિલકુલ ગમતું નથી; કારણ કે બીજા જીવોની પાસે દુઃખ દૂર કરવાનાં જેટલાં સાધનો છે તે કરતાં મનુષ્યોની પાસે દુઃખ દૂર કરવાનાં ઘણાંજ વધારે સાધનો છે એટલે બીજા જીવો સાધનોની તંગીને લીધે લાચારીથી દુઃખ ભોગવી લે છે; પણ માણસોની પાસે તો દુઃખ દૂર કરવાનાં અનેક સાધનો છે, એટલે તેઓને જરાક જેટલું દુઃખ ભોગવવું પણ ગમતું નથી; તેથી જે જે બાબતો તેઓને દુઃખવાળી જણાય તેની તેની તેઓ સામે થાય છે. દુઃખવાળી બાબતોનાજ તેઓ વિચાર કર્યા કરે છે. દુઃખવાળી બાબતોનીજ તેઓ ચર્ચા કર્યા કરે છે અને દુઃખવાળી બાબતોમાંજ તેઓ પોતાના મનને પરોવી રાખે છે તેથી તેઓના અંતઃકરણના ઉંડાણમાં દુઃખના સંસ્કાર પડી જાય છે. તેઓના હૃદયમાં દુઃખનાં મૂળીઆં રોપાઇ જાયછે; અને ખરેખરૂં જેટલું દુઃખ હોય તે કરતાં સેંકડો ને હજારોગણું દુઃખને મોટું માનવાની ટેવપડી જાય છે; એટલુંજ નહિ પણ પછી તેનામાં દુઃખને વધારવાની એવી શકિત આવી જાય છે કે ખરાં દુઃખ તો બાજુએ રહ્યાં, પણ કલ્પિત દુઃખોના ઢગલા તેમની સામે ખડા થઈ જાય છે અને એ બધાં દુઃખમાંથી બીજાં નવાં નવાં દુઃખો જન્મ્યાજ કરે છે; કારણકે ભયમાંથી ઘણાં દુઃખની ઉત્પત્તિ થાયછે અને વળી તે બહુ જલદીથી થાય છે. સાચા ભગતોને બીજા વ્યાવહારિક લોકોની પેઠે આનંદ મેળવવા માટે બહાર ભટકવું પડતું નથી.

ભાઇઓ! ભગતોના અને વ્યાવહારિક લોકોના આનંદમાં આવો મોટો ફેર હોય છે; માટે ભગત બનીને આવો કદિપણ ન ખૂટે તેવો, પોતાના અંતરમાંથી પ્રકટ થયેલો ખરો ઈશ્વરી આનંદ મેળવવાની કોશીશ કરો!

૬૧–દુઃખની અંદર પણ કાંઇક સુખતો ભળેલુંજ હોયછે

આપણે સૌ દુઃખનું નામ સાંભળીને ભડકયા કરીએ છીએ અને દુઃખ એ જાણે કાંઇક બહુજ મોટામાં મોટી ખરાબી હોય એમ આપણને લાગ્યા કરે છે; તેથી દુઃખને વખતે તથા દુઃખ આવવાનું છે એમ જાણતાંજ–અગાઉથીજ આપણે બહુજ ઢીલા પડી જઇએ છીએ, તેથી આપણી ઘણી શકિતઓ એ ભયને લીધેજ વિનાકારણ ગુમ થઇ જાય છે, કેટલીક શકિતઓ એવે વખતે દબાઈ જાય છે, કેટલીક શકિતઓ એવે વખતે બુઠી લાગણીવાળી થઇ જાય છે, કેટલીક શકિતઓ એવે વખતે ગભરાટવાળી થઈ જાય છે અને કેટલીક શકિતઓ એવે વખતે સ્તબ્ધ થઈ જાય છે, તેથી પોતાની લાયકાત દબાઇ જાય છે, પોતાની હોશિયારી ઉપર પાણી ફરી વળે છે, પોતાનો અનુભવ ઉપયોગમાં આવી શકતો નથી અને પોતાનું કુદરતી બળ ઝાંખું થઇ જાય છે, તેથી ખરે વખતે, વધારે જોસથી, વધારે લાગણીથી અને વધારે બળથી તથા વધારે બુદ્ધિ વાપરી કામ કરવું જોઇએ; તેને બદલે દુઃખને વખતે આપણે ઉલટા તદ્દન નકામા થઇ પડીએ છીએ, અને જે હોય તે શકિતઓ પણ ગુમાવી દઇએ છીએ આમ થાય માટે આપણે દુઃખનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજવું જોઇએ. એ માટે મહાત્માઓ કહે છે કેઃ–

દુઃખની અંદર પણ ઘણું સુખ ભળેલું હોય છે, પણ દુઃખને નામે આપણા મનમાં જે હબત પેસી ગએલી છે, તેને લીધે આપણી દૃષ્ટિ ઉપર એક જાતનાં પડળ આવી જાય છે, તેથી દુઃખની અંદર ભળેલા સુખને આપણે જોઇ શકતા નથી; પણ યાદ રાખજો કે, કોઈ પણ દુઃખ સુખવિનાનું હોતુંજ નથી. એટલુંજ નહિ પણ જેમ દુઃખ મોટું તેમ તેની અંદર સમાએલ સુખ પણ બહુ મોટું હોય છે; પણ દુઃખમાંથી સુખને કેમ જૂદુ પાડવું અને દુઃખને છોડી દઇને સુખ ઉપર કેમ દૃષ્ટિ જમાવવી તે આપણને આવડતું નથી કારણ કે હજી આપણે મલીનતામાં રહેવાવાળાં છીએ; તેથી કાગડાની પેઠે સારી વસ્તુ છોડીને ખરાબ વસ્તુમાંજ મન રાખ્યા કરીએ છીએ. આવો સ્વભાવ હોવાથી સુખને છોડીને આપણે દુઃખની સામેજ જોયા કરીએ છીએ, તેથી આપણે વધારે વધારે દુઃખી થતા જઈએ છીએ; પણ જે ડાહ્યા માણસો હોય છે,

જે હરિજનો હોય છે, જે અનુભવીઓ હોય છે અને જે મહાત્માઓની સોબતમાં રહેનારા હોય છે તેઓની દૃષ્ટિ હંસના જેવી બની જાય છે. એટલે દૂધ અને પાણી ભેળાં થએલાં હોય તેમાંથી હંસ જેમ પાણીને છોડી દે છે અને દૂધને પીએ છે તેમજ એવા ડાહ્યા માણસો પણ દુઃખને સુખ ભળેલાં હોય તેમાંથી દુઃખને છોડી દે છે ને સુખને પકડી લે છે, તેથી તેઓ દુઃખને વખતે પણ ધીરજ રાખી શકે છે, તેથી તેઓ દુઃખને વખતે પણ ઇશ્વરનો ઉપકાર માની શકે છે, તેથી તેઓ દુઃખને વખતે પણ શાન્તિમાં રહી શકે છે અને તેથી તેઓ દુઃખને વખતે પણ પોતાની ફરજને બજાવી શકે છે તથા આગળ વધી શકે છે;કારણ કે તેઓની દૃષ્ટિમાં સુખને જોવાની શકિત આવી ગએલી હોય છે અને તેઓનાં હૃદયમાં દુઃખની સામે થવાનું બળ આવી ગયેલું હોય છે તથા તેઓની લાગણીઓમાં દુઃખને ભોગવી લેવાની સહનશકિત આવી ગએલી હોય છે, તેથી તેઓ દુઃખમાંથી પણ ઇશ્વરની કૃપા સમજી શકે છે અને તેના આશીર્વાદ લઇ શકે છે; કારણકે તેઓના અંતરમાં એવી પક્કી ખાત્રી થઇ ગએલી હોય છે કે હમણાં અમારી ઉપર જે દુઃખ આવી પડેલું છે તે દુઃખમાં સુખ મળેલું છેજ; કારણ કે કોઈપણ દુઃખ સુખવિનાનું હોતુંજ નથી, એવો કુદરતનો નિયમ છે; માટે જ્યારે અમારી ઉપર આવી પડેલાં દુઃખમાં પણ કોઇક જાતનું સુખ રહેલું છે, ત્યારે એ સુખને છોડીને દુઃખમાં શામાટે પડયા રહીએ ? આમ લાગવાથી તેઓ પોતાની ઉપર આવી પડેલાં દુઃખમાંથી સુખને શોધવા લાગે છે અને એવી રીતે ઘણો વખત શોધવા છતાં પણ જો તેમાં પોતાને કાંઇ ન સમજાય તો પછી તેઓ કોઇ સંતની મદદ લે છે, એટલે અનુભવી સંતો તેનો ખુલાસો કરી આપે છે; પણ તેમાં પણ ઘણી વખત એમ બને છે કે કેટલાક ખુલાસા આપણને એ વખતે ગમતા નથી, સાચા ખુલાસા હોય છતાં પણ એ વખતે ગમતા નથી; કારણકે આપણે બહુ મોહવાદી બની ગએલા છીએ અને માયાના પ્રદેશમાંજ રમનારા છીએ, તેથી ઇશ્વરી તત્ત્વોની ખુબીઓ તથા તેનું ઉંડાણ આપણને સમજાતું નથી,તેથી સંતો દુઃખની અંદર ભળેલાં સુખનો જે અર્થ આપણને સમજાવે તે અર્થ એ વખતે આપણે માની શકતા નથી. બીજું એ કે જયાંસુધી સંતોની સાથે આપણું મન મળેલું ન હોય,તેઓની ઉપર આપણી પૂરી શ્રદ્ધા ન હોય અને આપણામાં અમુક

જાતનો અધિકાર તેઓને ન દેખાય ત્યાંસુધી કેટલીક ઉંડી વાતો તેઓ આપણને કહેતા પણ નથી; કારણ કે તેઓ કહે તો એ વખતે ઉલટું આપણને માઠું લાગી જાય. અથવા તો તેઓનું કહેલું માની શકીએજ નહિ. આવી આપણી પોતાની સ્થિતિ હોય છે, તેથી તેઓ ચોખ્ખે ચોખ્ખું કહેતા નથી, પણ ભરમમાં કહે છે. પણ દુઃખને વખતે આપણી બુદ્ધિ બગડી ગએલી હોય છે એટલે આપણે તેઓના કહેવાનો હેતુ સમજી શકતા નથી. જેમકેઃ–કોઈ લોભી પણ શ્રીમંત સ્થિતિવાળા વૃદ્ધ ગૃહસ્થનો જુવાન દીકરો મરી ગયો હોય તો એ વખતે કોઇ તેને એમ કહે નહિ કે બહુ સારૂં થયું. તેમજ તે પોતે પણ એ વખતે એમ સમજી શકે નહિ કે આ દુઃખમાં પણ કાંઇક સુખ હશે; પણ એ છોકરો મરી જવાને લીધે તે ગૃહસ્થની લાગણીઓ બદલાઇ જાય છે. તેને એમ લાગે છે કે હવે આ બધા લાખો રૂપીઆ આપણને શું કામના? મફતના પછવાડેથી કોઇક ખાઇ જશે, તે કરતાં હાથે કરીનેજ તેનો લાભ લઇ લઉં તો ઠીક. એમ સમજીને તે પોતાના પૈસા પરમાર્થનાં કામોમાં ખર્ચવા મંડે છે, એથી તેની કીર્તિ વધે છે, તેને સારા સોબતીઓ મળે છે અને તેને ગરીબોના આશીર્વાદો મળે છે. તેથી તેની જીંદગીનું રૂપ બદલાઇ જાય છે, તેના ચહેરાનું તેજ બદલાઇ જાય છે, અને દશ વરસમાં તે પ્રથમના કરતાં તદ્દન નવો માણસ બની જાય છે, તથા એનો દાખલો જોઇને બીજા પણ ઘણાએ લાયક માણસો પરમાર્થ કરતાં શીખે છે. એ બધાના પુન્યમાં તેનો થોડો થોડો ભાગ રહે છે; તેથી આગળ જતાં તે બહુ શાન્તિ પામી શકે છે, છેવટે તેનું મોત પણ સુધરે છે અને મુઆ પછી તે ઉત્તમ સ્થાનને પામે છે. હવે વિચાર કરો કે જો તેનો દીકરો હયાત રહ્યો હોત તો એ લોભીદાસનું કદિપણ આટલું બધું કલ્યાણ થઇ શકત નહિ અને તે દુનિયામાં મોટો માણસ થઇ શકત નહિ તેમજ પ્રભુનો વહાલો પણ થઇ શકત નહિ; પણ જ્યારે તેને માથે પુત્રના મરણનું દુઃખ પડ્યું ત્યારેજ તે સુધરી શક્યો. હવે બીજો દાખલો લો.

એક નાની ઉંમરની બાઈ રાંડી. એ જોઇને એ વખતે બધા લોકો બહુ અફસોસ કરવા લાગ્યા, તેનાં માબાપ કલ્પાંત કરવા લાગ્યાં અને તે બાઇની સ્થિતિ કેવી હોય એ માટે તો કહેવુંજ શું? કારણ કે પ્રેમઘેલુડી જુવાન સ્ત્રીનો વહાલો ભરથાર મરી જાય,

એ વખતે તેને કેટલું બધું દુઃખ લાગે તેની ગણત્રી કોણ કરી શકે ? એ તો જેને વીતી હોય તેજ જાણે. આવી વખતે એ બાઇને કોઇ કહે કે ઠીક થયું. તો એ વાત કાંઇ તે બાઇને ગળે ઉતરે કે ! અને એમ કહેવાની સાધારણ લોકોની હિંમત પણ ચાલે કે ? પણ પછી થોડાં વરસ બાદ એ બાઇની લાગણીઓ બદલાય છે. પતિનો શોક કરી કરીને થાક્યા પછી અંતે તેને એમ લાગે છે કે, એ કાંઇ કોઇના અખત્યારની વાત નથી. જીંદગી જેવી અમૂલ્ય વસ્તુને દુઃખમાં ને દુઃખમાં કાઢી નાખવી એના જેવું બીજું કાંઇ મોટું પાપ નથી; માટે હવે મારે ચેતવું જોઇએ અને કાંઇક શુભ કામ કરવામાં લાગી જવું જોઇએ. એમ વિચારીને પ્રથમ તે પોતે જ્ઞાન મેળવવા મંડે છે, એ પછી પોતાની બેનપણીઓને જ્ઞાન મેળવવાની સગવડો કરી આપે છે, એ પછી કાંઈ નાનાં નાનાં સેવાનાં કામો કરવા લાગે છે, એ પછી તેની લાગવગ વધે છે; તેના મિત્રો વધે છે અને તેના ઉત્તમ ચારિત્ર્ય ઉપર લોકોનો વિશ્વાસ બેસી જાય છે તેથી પછી તેને હાથે મોટાં મોટાં પરમાર્થનાં કામો થવા લાગે છે અને પછી તે પોતાની બહેનોને સુધારવા માટે સેવાસદન જેવાં ખાતાં અથવા ઑર્ફનેજ જેવાં ખાતાંઓ ચલાવવા લાગે છે અને તેની અધિષ્ઠાત્રી બની તેનો બધો વહીવટ ચલાવે છે. એટલુંજ નહિ પણ તેનાં આવાં ભલાં કામોની અસરથી આગળ જતાં એવાં બીજાં ઘણાં ખાતાંઓ ઘણે ઠેકાણે નીકળતાં જાય છે. હવે વિચાર કરો કે જો તે બાઇ પોતાના વરના મોહમાંજ રહી ગઇ હોત તો તે આટલો બધો પરમાર્થ કરી શકત ખરી આટલું બધું નામ તથા માન મેળવી શકત ખરી કે ? અને તે આટલી બધી ભલી તથા એટલી બધી ઇશ્વરની વહાલી થઇ શકત ખરી કે? કહો કે નહિજ; પણ આ બધી વાતો દુઃખ પડે તે વખતે સમજાતી નથી, તેથી આપણે દુઃખમાં જરૂર કરતાં વધારે દબાઇ જઇએ છીએ. એમ ન થાય માટે દુઃખમાં પણ સુખ રહેલું છે એમ સમજતાં શીખો.

હવે ત્રીજો દાખલો સાંભળો. એક ગરીબ માણસને બીજાઓની ખટપટથી કાંઈ ગેરઇન્સાફ થયો. તેને તેના શેઠે નોકરીમાંથી રજા આપી એ વખતે તે બહુ દિલગીર થયો અને નિરાશ થઇ ગયો કે અરર હવે મારૂં શું થશે ? આવા મોંઘવારીના વખતમાં હું મારા કુટુંબનું ગુજરાન કેમ ચલાવી શકીશ ? એમ સમજી તે બહુ અફસોસ કરવા લાગ્યો, પણ એ પછી નોકરી માટે ફાંફ-

ખોળ કરતાં દેશમાં ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહિ તેથી તે મુંબઈ ગયો અને ત્યાંથી આફ્રિકા જવાનો જોગ મળતાં તેણે એ નોકરી સ્વીકારી, તેથી પોતાની જુની નોકરીમાં વીસ રૂપીઆ પગાર મળતો હતો તેને બદલે નવી નોકરી મહિને સાઠ રૂપીઆના પગારે થઇ. એ પછી ત્રણ વરસ બાદ તેણે ત્યાં પોતાની દુકાન કરી. તેમાં પાંચ વરસની અંદર લાખો રૂપીઆ કમાયો અને દેશમાં બહુ મોટો માણસ થઇ પડયો.હવે જુઓ કે જો તે માત્ર વીસ રૂપીઆમાં ત્યાં ને ત્યાં પડયો રહ્યો હોત તો એમાં તેનું કાંઇ વળત નહિ. તે બિચારો આખી જીંદગી સુધી કંગાળ ને કંગાળ રહી જાત અને જ્યાંસુધી તેની વીસ રૂપીઆની નોકરી કાયમ રહેત ત્યાંસુધી તે કદિ પણ આફ્રિકા જવાનો વિચાર કરત નહિ, પણ જ્યારે તેની નોકરી તૂટી ત્યારેજ તેને ત્યાં જવાનું મન થયું. આવી રીતે તેને મોટો બનાવવા ઈશ્વરની ઇચ્છા હતી, તેથીજ તેની ટુંકા પગારની નાની નોકરી લઈ લીધી હતી. પણ એ વખતે એ હેતુ તેને સમજાયો નહિ, તેથી તે દિલગીર થતો હતો.

આવી રીતે દરેક પ્રકારનાં દુ:ખમાં કાંઇક ઉચ્ચ હેતુ હોય છે તથા સુખ ભળેલું હોયછે; પણ તેનો લાભ લેતાં આપણને આવડતું નથી તેથી આપણે દિલગીર થયા કરીએ છીએ ને મફતનો હાયઅફસોસ કર્યા કરીએ છીએ; માટે હવે કૃપા કરીને આ સિદ્ધાંત સમજી લ્યો કે દુ:ખમાં પણ કાંઇક સુખ ભળેલું હોય છે.માટે દુ:ખને છોડી દઇને તેમાંથી સુખને શોધતાં શીખો, સુખને શોધતાં શીખો.

૬૨–ઘણું કરીને હમેશાં દુઃખની પાછળ સુખજ હોય છે; પણ એ સુખને આપણે અગાઉથી જોઇ શકતા નથી ને દુઃખને નજર આગળ જોઇએ છીએ, તેથી દુઃખ વખતે આપણને વધારે દિલગીરી લાગે છે.

બંધુઓ ! કુદરતનો આ એક મહાન કાયદો સમજી રાખજો કે જ્યારે દુઃખ આવે, ત્યારે તેની પાછળ કાંઇક કાંઇક સુખ આવવાનું હોયજ છે; પણ એ સુખ આવતાં પહેલાં વચમાં થોડોક કાળ ચાલ્યો જાય છે; બીજું એ કે દુઃખ તો આપણી સામેજ ઉભેલું દેખાય છે; એટલુંજ નહિ પણ તેની કેટલીક અસરો ભોગવવી પણ પડે છે અને સુખતો ભવિષ્યના ભીતરમાં રહેલું હોય છે. તેની આડો તો હજી કાળનો પડદો હોય છે, તેથી સુખને આપણે જોઇ શકતા નથી, એટલે માત્ર દુઃખ આપણી સામે દેખાય છે, તેથી આપણને દિલગીરી લાગે છે; પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે એવી ખોટી દિલગીરીમાં પડયું રહેવું જોઈએ નહિ; કારણ કે ભવિષ્યમાં વધારે સુખ મળે તે સારૂજ દુઃખ આપવામાં આવે છે. એ માટે એક ભગતરાજ કહેતા હતા કેઃ–

એક મોટા જૂના વડના ઝાડની નીચે આંબાનું નાનું ઝાડ ઉગ્યું હતું, તેથી એ આંબાનો રોપો જોઈને એક માણસ એમ સમજતો કે આ વડલાની છાંયાને લીધેજ આંબાનું રક્ષણ થાય છે. જો એ ઉપર આવો છાંયાવાળો વડલો ન હોત તો તે ટાઢ-તડકાથી ક્યારનોએ મરી ગયો હોત અથવા કોઈ ઢોર તેને ખાઇ ગયાં હોત; પણ વડલાના આશ્રયને લીધે તે આજ દિવસસુધી નભી શકયો છે. એમ ધારીને વડલાનો ઉપકાર માન્યા કરતો હતો અને તેનેજ આધારે આંબો છે, એમ સમજ્યા કરતો હતો. એ પછી એક વખત બહુ આકરૂં ચોમાસું આવ્યું. તે વખતે બહુ મોટું વાવાઝોડાનું તોફાન થયું. તેમાં એ મોટો વડલો પડી ગયો એ જોઇને પેલો માણસ બહુ અફસોસ કરવા લાગ્યો કે હવે એ આંબાનું શું થશે ? હવે તે થોડા દિવસમાં સૂકાઇ જશે. આવા ભયને લીધે તે દિલગીર થવા લાગ્યો; પણ એ પછી થોડા દિવસમાં તેણે જોયું કે વડના જવાથી આંબાનો રોપો તો ઉલટો

વધારે વધારે ખીલતો જતો હતો અને જલદી જલદી મોટો થતો જતો હતો. તથા તેનાં ડાળાંપાદડાં વધતાં હતાં અને તેનામાં એક જાતની તેજી આવી ગઈ હતી. એ જોઇને તે માણસે પોતાના બીજા એક ડાહ્યા મિત્ર આગળ વાત કરી કે મેં તો જાણ્યું કે વડલાના પડવાથી ને તેની ઓથ વિના આંબાનો રોપો સુકાઇ જશે; પણ એને બદલે તેતો ઉલટો વધારે વધારે ખીલતો જાય છે તેનું કારણ શું ?

આ સાંભળીને તે ડાહ્યા મિત્રે કહ્યું કે, ભાઇ! જ્યાંસુધી તે રોપો નાનો હતો અને છાયાની જરૂર હતી ત્યાંસુધી કુદરતે તેના ઉપર વડલાનો છાંયો રહેવા દીધો, પણ જ્યારે એ છોડ મોટો થયો અને વધારે હવા તથા વધારે અજવાળાની જરૂર લાગી ત્યારે તે તેને અપાવવા સારૂ કુદરતે વડલાને ત્યાંથી ખેસવી નાખ્યો; માટે વડલો પાડી નાખ્યો. તેમાં કુદરતે આંબાનું ભુંડું કર્યું નથી, પણ તેનું ઉલટું ભલું કર્યું છે; કારણ કે જો હવે ત્યાં વડલો રહ્યો હોત તો એ આંબો જોરથી વધી શકત નહિ; કારણ કે તેને જે હવાની જરૂર હતી, જે અજવાળાની જરૂર હતી, જે સૂર્યના તડકાની જરૂર હતી અને જે ચંદ્રના અમૃતની જરૂર હતી તે તેને વડલાની છાયા મળી શકત નહિ; અને જ્યાંસુધી એ બધાં તત્વો મળત નહિ; એ બધી સગવડતા મળત નહિ ત્યાંસુધી તે આંબો ખરેખરા જોરથી વધી શકત નહિ, પૂરેપૂરાં ફળ આપી શકત નહિ; માટે આંબાને વધારવા સારૂ કુદરતે વડલાને ખેસવી નાખ્યો છે; માટે યાદ રાખજો કે વડલો પડયો તે આંબાને દુઃખ દેવા સારૂ નહિ પણ આંબાને સુખી કરવા સારૂજ કુદરતે વડલાને પાડેલો છે; તેમજ જુઓને, જ્યાંસુધી આપણા કાણુભાના દીવાન જીવતા હતા ત્યાંસુધી તે ભાઇસાહેબ તેમને ચા પાવામાં ને પાન આપ્યા કરવામાંજ રહી ગયો હતો; પણ જ્યારે દિવાન સાહેબ ગયા અને તેમને બદલે નવા દિવાન આવ્યા ને રાજ્યમાં બધો ફેરફાર થયો ત્યારે તેમની કદર થઈ અને હાલ તેઓ મોટા અધિકારી થએલા છે તથા આગળ ઉપર ભવિષ્યના નવા દિવાન તરિકે હમણાથીજ તેમનું નામ બોલાય છે. હવે વિચાર કરો કે જો તેઓના દિવાન આજસુધી એજ ઠેકાણે કાયમ રહ્યા હોત તો એ કાણુભાને એવું ચાન્સ મળત કે ! અને તેમ છતાં જ્યારે તે

દિવાન સાહેબ ગયા ત્યારે કાળુભા કેટલા બધા કળકળતા હતા. એ તમને ક્યાં ખબર નથી ? ભાઈ બધું આમજ છે. દુઃખની પાછળ સુખ હોયજ છે અને સુખની ખાતરજ દુઃખ આવે છે; માટે આપણે દુઃખથી દબાઈ જવું જોઈએ નહિ કે હિંમત હારી જવી જોઈએ નહિ. પેલા દાસભાઈ વકીલની વાત તમને યાદ છે કે ? એનું પણ એમજ થયું હતું.

એ સાંભળીને પેલા માણસે કહ્યું કે નહિ, નહિ. એ વાતની મને ખબર નથી.

ત્યારે આ મિત્રે કહ્યું કે, દાસભાઈ પહેલાં મહેતાજી હતા; પણ જરા તેજમિજાજના હતા, તેથી ઉપરી સાથે કાંઈ નજીવી વાત સારૂ વાંધો પડયો, તેમાંથી ખટપટ વધી ગઇ અને ઉપરી પણ બહુ તિરસ્કારખાં હતો,તેથી રજનું ગજ કરીને તેણે દાસભાઈને સ્કૂલની નોકરીમાંથી બરતરફ કર્યા. એ પછી દાસભાઇ વકીલાતનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા અને બે વરસમાં સ્ટેટની વકીલાતની પરીક્ષામાં પાસ થયા. એ વખતે બીજા કોઇ સારા વકીલો બહુ નહોતા, તેમજ દાસભાઈ જરા વાચાળ, લાગવગવાળો અને જ્યાંત્યાં ઘુસી જાય તેવા હતા, તેથી તે ફાવી ગયા, અને ખૂબ કમાઇ ગયા. આજે તેની પાસે બે લાખ રૂપીઆ છે. હવે તે કહે છે કે, જો હું મહેતાજીની નોકરીમાં બાર રૂપીઆના પગારમાં પડયો રહ્યો હોત તો આજે હું આટલો પૈસાવાળો હોત કે ? મહે-તાજીપણામાં વધી વધીને બહુ તો ત્રીસચાળીસ રૂપીઆ પગાર અને કદિ ઈન્સ્પેક્ટર થાત તોપણ મહિને પચાસ, સાઠ કે સીત્તેર રૂપીઆ પગાર, એમાં કાંઈ હજારો રૂપીઆ મળત નહિ પણ મહેતાજીની નોકરી ગઈ ત્યારેજ મને વકીલાત શીખવાનું સૂઝયું. પણ જો એ નોકરી કાયમ રહી હોત તો મને કદિ પણ એ નોકરી છોડી દેવાનું મન થાત નહિ; કારણકે એ વખતે હું એમ સમજતો કે મહેતાજીની નોકરીમાં તો બહુ આરામ છે, [illegible]

થી નોકરી છોડવી પડી અને તેમ છતાં એ છોડતી વખત મને અતિશય દુ:ખ થયું હતું તથા હું બરતરફ થયો તેથી મારી આબરૂ ગઈ એમ હું સમજતો હતો; પણ તેને બદલે એ બધું થવાથીજ આજે મારૂં નસીબ કેટલું બધું બદલાઈ ગયું છે, એ જ્યારે જોઉં છું ત્યારે મને અજાયબી લાગે છે અને એમ વિચાર થાય છે કે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આપણી ઉપર કેવી રીતે દયા કરે છે, તે આપણે જાણી શકતા નથી તેથીજ બડબડયા કરીએ છીએ; પણ જો એમ સમજી જઈએ કે દુ:ખમાં પણ તેની તો દયાજ હોય છે તો પછી આપણને દુ:ખને વખતે હાલના જેટલી દિલગીરી લાગે નહિ. ભાઈ! દાસભાઈને માટે તેની આ વાત સાંભળવાની મને બહુ મઝે પડે છે.

ભાઈ! આવા ઘણા કેસો દુનિયામાં થયા કરે છે.જુઓને,નરસિંહ મહેતાનોજ દાખલો લોનો તેમને પણ તેમની ભાભીએ મેણાં મારી મારીને તથા દુ:ખ દઇ દઇને ઘરમાંથી કાઢી મૂકયા હતા, તેથી તેમને ભક્તિ કરવાનું સૂઝયું અને એમાંથી આગળ જતાં મહાન ભગત થયા;પણ જો તેમની ભાભીએ મેણાં મારીને ઘરમાંથી કાઢયા ન હોત તો તેમની સ્થિતિ કેવી થઇ હોત એ એક વિચારવા જેવો પણ મુશ્કેલ સવાલ છે.ભાભીએ ઘર છોડાવ્યું એ વખતે તેમને કેટલું બધું વસમું લાગ્યું હશે તે વિચારવું કાંઇ મુશ્કેલ નથી; તેમજ બીજી તરફ જ્યારે ભગવાનનાં દર્શન થતાં હશે,એ વખતે તેમનો આનંદ કેવો અલૌકિક હશે એ વિચારવું પણ કાંઈ મુશ્કેલ નથી. બંધુ! દુ:ખમાંથીજ આગળ જતાં આવા આવા પ્રસંગો નીકળી આવે છે; પણ જો એકલું સુખજ હોય તો માણસ આગળ વધી શકે નહિ.

જુઓને, મારા કાકાનો દાખલો પણ જાણવા જેવો છે. તેમને વેપારમાં ખોટ ગઇ અને ધંધો પડી ભાગ્યો,ત્યારે તેઓએ પોતાના એક દોસ્તની મદદથી ખાંડ બનાવવાનું કારખાનું કાઢયું. એ કારખાનું પ્રથમ તો બહુ નાના પાયા ઉપર હતું;પણ હાલમાં તેમાં હજારો ટન ખાંડ બને છે અને તેઓ લાખો રૂપીઆ કમાય છે; પણ જો એ નાનકડી દુકાનમાં તેઓ હમણાંસુધી પડયા રહ્યા હોત અને તેઓનો ધંધો એમ ને એમ ચાલ્યા કરતો હોત ને ખાતેપીતે બસોચારસો રૂપીઆ વધે એટલે આપણા જેવું કોઇ સુખી નથી

એમ માનીને એની એ સ્થિતિમાં રહી ગયા હોત તો આ આવી ઉંચી દશામાં હોત કે ? અને તેમ છતાં જે વખતે દુકાનમાં ખોટ ગઈ અને ધંધો બંધ કરવો પડયો એ વખતની તેમની સ્થિતિ જોઈ હોય ને તેમની હાયહાય જોઈ હોય:તો એ જોઈને આપણું પણ દિલગીરી લાગ્યા વિના રહે નહિ; પણ આજે જ્યારે તેઓ પોતાની સ્થિતિ સામે જુએ છે તથા ખાંડનો નવો ઉદ્યોગ દેશમાં ખીલવવા માટે ચોતરફથી પોતાને માન મળતું જુએ છે, ત્યારે ઇશ્વરનો ઉપકાર માને છે અને કહે છે કે તેં મને દુકાનમાં ખોટ આપી તે ઠીક થયું.જો મને દુકાનમાં ખોટ ન આવી હોત ને મારો ધંધો એમ ને એમ ચાલ્યા કરતો હોત તો આજે મારી આવી રૂડી દશા હોત નહિ; માટે હવે મને સમજાયું છે કે દુ:ખમાં પણ આનંદ છે; પણ તે સમજતાં આવડવું જોઈએ.

જમાદાર રામપ્રસાદને તમે ઓળખો છો કે ? પેલા સોનાના ત્રણ ચાંદ લટકાવીને ફરે છે અને બેઠો બેઠો ચાળીસ રૂપીઆ પેન્શન ખાય છે તે.એ વાત કરતો હતો કે હું પ્રથમ મારી જુવાનીના વખતમાં ગવલીનો ધંધો કરતો હતો અને દૂધ વેચતો હતો મારી પાસે ચાર ભેંસો હતી. તે ઉપર મારા ગુજરાનનો આધાર હતો; પણ એક વરસ ભેંસોમાં રોગ આવ્યો તેથી બધી ભેંસ મરી ગઇ. એ વખતે મારી પાસે કાંઇ પૈસા નહોતા. થોડા ઘણા પૈસા ભેળા કર્યા હતા તે જુવાનીના જોસમાં, બીજી બાયડી પરણવામાં તથા એક મિત્ર સાથે કજીઓ થયો તેની સામે કેસ લડવામાં ખર્ચાઇ ગયા હતા, તેથી મારી પાસે ફુટી બદામ પણ નહોતી એટલે પછી લાચારીથી ગવલીનો ધંધો છોડીને એક દોસ્તની મદદથી લશ્કરમાં ઉમેદવારતરિકે દાખલ થયો અને પછી થોડા વખતમાં બાર રૂપીઆના પગારથી લશ્કરમાં નોકરી મળી.એ પછી લડાઇનો પ્રસંગ આવ્યો. ત્યાં અમારી ટુકડીને જવું પડયું. તેમાં બહાદુરી બતાવવાની તક મળવાથી મારો પગાર વધ્યો અને મને હવાલદારની જગ્યા મળી, એ પછી વધતે વધતે જમાદારની જગ્યા મળી અને પ્રસંગોપાત સારી તકો મળવાથી તથા પુરુષાર્થ કરવાથી ઇનામો, સર્ટિફિકેટો તથા સોનાના ચાંદ મળ્યા અને હવે નીરાંતે બેઠો બેઠો પેન્શન ખાઉં છું. જો ભેંસો ન મરી ગઇ હોત તો હું આજસુધી ગવલીનો ગવલીજ રહી જાત અને માથે દૂધની ગાગરી મૂકી ઘેરે ઘેર દૂધ આપવા જતો હોત ને ભેંસોનું છાણ ઉસરડતો !

[illegible] નોકરી છોડવી પડી અને તેમ [illegible]
અતિશય દુઃખ થયું હતું તથા હું [illegible]
બાબત થઈ એમ હું સમજતો હતો, પણ [illegible]
હોવાથીજ આજે મારું નસીબ કેટલું બધું [illegible]
જ્યારે જોઉં છું ત્યારે મને અજાયબી લાગે છે [illegible]
થાય છે કે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આપણી [illegible]
છે, તે આપણે જાણી શકતા નથી તેથીજ [illegible]
જો એમ સમજી જઈએ કે દુઃખમાં પણ તેનો [illegible]
તો પછી આપણને દુઃખને વખતે [illegible]
નહિ. ભાઈ! દાસભાઈને માટે તેની આ વાત [illegible]
બહુ મઝે પડે છે.

ભાઈ! આવા ઘણા કેસો દુનિયામાં બન્યા કરે છે [illegible]
સિંહ મહેતાનોજ દાખલો લોને! તેમને પણ તેમની [illegible]
મારી મારીને તથા દુઃખ દઈ દઈને ઘરમાંથી કાઢી [illegible]
તેમને ભક્તિ કરવાનું સૂઝ્યું અને એમાંથી [illegible]
ભગત થયા; પણ જો તેમની ભાભીએ મેણું મારીને [illegible]
ન હોત તો તેમની સ્થિતિ કેવી થઈ હોત એ એક વિચારવા [illegible]
પણ મુશ્કેલ સવાલ છે. ભાભીએ ઘર છોડાવ્યું એ વખતે તેમને [illegible]
બધું વસમું લાગ્યું હશે તે વિચારવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી; [illegible]
બીજી તરફ જ્યારે ભગવાનનાં દર્શન થતાં હશે, એ વખતે તેમને
આનંદ કેવો અલૌકિક હશે એ વિચારવું પણ કાંઈ મુશ્કેલ નથી.
બધુ! દુઃખમાંથીજ આગળ જતાં આવા આવા પ્રસંગો [illegible]
આવે છે; પણ જો એકલું સુખજ હોય તો માણસ આગળ [illegible]
શકે નહિ.

જુઓને, મારા કાકાનો દાખલો પણ જાણવા જેવો છે, તેમને
વેપારમાં ખોટ ગઈ અને ધંધો પડી ભાંગ્યો, ત્યારે તેઓએ [illegible]
એક દોસ્તની મદદથી ખાંડ બનાવવાનું [illegible]
કારખાનું પ્રથમ તો બહુ નાના પાયા ઉપર [illegible]; એ
હજારો ટન ખાંડ બને છે અને તેઓ લાખો રૂપીઆ [illegible] છે;
પણ જો એ નાનકડી દુકાનમાં તેઓ હમણાં સુધી [illegible]
અને તેઓનો ધંધો એમ ને એમ ચાલ્યા કરતો હોત ને [illegible]
પચીસ-પચાસ રૂપીઆ વધે એટલે આપણા જેવા [illegible]

કરવા લાગ્યો, તેથી મારા વિચારો સુધરતા ગયા અને એવી રીતે વિચારો સુધરવાના કામમાં જીવ લાગવાનું એ પણ એક કારણ હતું કે દેશમાં પેલા લુચ્ચા મિત્રની સોબતથી ખૂબ પેટ ભરીને ખાસડાં ખાધાં હતાં અને સૌ ઠેકાણે હડધૂત થયો હતો તેથી મનમાં બહુ લાગી આવ્યું હતું અને એમ પણ ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે લુચ્ચાઇમાં કાંઇ માલ નથી, પણ નીતિમાંજ બરકત છે. એમ સમજાઇ જવાથી હું મારા કામમાં તથા અભ્યાસમાં મંડયો રહ્યો, તેથી આજે પાંચ પૈસા પણ મેળવ્યા છે, લાજઆબરૂ પણ મેળવી છે અને કુટુંબનું પણ સુખ છે. આવી બધી રીતે લીલા-લહેર છે, તેનું મૂળ કારણ એજ છે કે જો એ લુચ્ચા મિત્રે મને ઉઘાડો પાડયો ન હોત અને હેરાન ન કર્યો હોત તો હું એ ને એ લુચ્ચાઇના ધંધામાંજ પડયો રહ્યો હોત અને કદિ પણ આટલો સુધરી શકયો ન હોત;પણ જ્યારે મારી ઉપર દુઃખનો ફટકો પડયો ત્યારેજ હું સુધર્યો છું; માટે મને તો એમ લાગે છે કે, આપણને ચેતાવવા માટે તથા સુધારવા માટે આપણી ઉપર જે દુઃખ આવી પડે છે તે દુઃખનો પણ આપણે ઉપકાર માનવો જોઇએ અને એ દુઃખમાં પણ પ્રભુની દયા સમજવી જોઇએ. જો એમ કરતાં આવડે તો મોટામાં મોટાં દુઃખો પણ આશીર્વાદસમાન થઇ પડે છે.

ભાઉસાહેબ કહેતા હતા કે હું બહુ મોજીલો માણસ હતો અને અતિશય અહંકારી તથા વ્યભિચારી હતો અને એ બધા દુર્ગુણો મારામાં એટલા બધા જડ ઘાલીને બેઠા હતા કે કોઇ પણ રીતે તે જાય એમ મને લાગતું નહોતું. હું સારાં સારાં મંડળમાં ફરતો હતો તથા મારી આવક પણ સારી હતી અને મારૂં જ્ઞાન પણ સારૂં હતું એટલે મને સમજાઈ જતું કે વ્યભિચાર, અભિમાન, આડંબર અને અતિશય મોજશોખ એ બહુ ખરાબ છે અને મારે તે ઓછાં કરવાં જોઇએ; પણ ગમે એટલી તજવીજ છતાં હું તેને ઓછાં કરી શકતો નહિ. એ બાબતમાં સત્સંગની અસર પણ મને થતી નહોતી. શાસ્ત્રની અસર પણ થતી નહોતી, અને કોઈ સગાંવહાલાંઓ પ્રસંગોપાત મને કાંઇ કહી દે તેની અસર પણ મને થતી નહોતી; તેમજ મારી ભલી સ્ત્રી એ બાબતોમાં મને કોઈ વખત કાંઇ કહે તો તેને પણ હું મિજાજમાં ને મિજાજમાં ધૂતકારી કાઢતો હતો. આમ હોવાથી મને સુધરવા-

ની એ વખતે કાંઈપણ આશા નહોતી; પણ એ પછી મારી એકની એક જુવાન દીકરી રાંડી. તે વખતથી મારા મનને એવો મોટો ધક્કો લાગ્યો કે મારા મોજશોખ ઉડી ગયા, મારું અભિમાન ગળી ગયું અને મારી વ્યભિચારની ઇચ્છાઓ મરી ગઇ. છોકરી રાંડી ત્યારથી હું ઘર પકડીને બેસી ગયો અને એ છોકરીનું ભલું કેમ થાય અને તેને હવે જ્ઞાનના રસ્તામાં કેમ ઉતારવી તેનાજ વિચારો કરવા લાગ્યો તથા એવીજ તજવીજ કરવા લાગ્યો, તેથી મારી દીકરી બહુ પવિત્ર તથા સેવાવાળું જીવન ગાળવા લાગી અને હું પણ ધીરે ધીરે સાચો ભગત થઈ ગયો. આવી રીતે મારી દીકરી રાંડવાથી હું ભગત થયો; પણ જો એ ઘા મને ન વાગ્યો હોત તો બીજી કોઈ પણ રીતે હું કદિપણ સુધરી શકત નહિ; પણ પ્રભુ કયે રસ્તે આપણને સુધારે છે તથા કયે રસ્તે આપણને મદદ કરે છે તે આપણે જાણતા નથી, તેથી આપણે આપણને લાગતાં દુઃખો જોઇને બડબડયા કરીએ છીએ; પણ જો દુઃખના હેતુઓ સમજીએ તો આપણને એમજ લાગે કે આપણી ઉપર આવી પડતાં દુઃખો એ પણ એક જાતનો ઇશ્વરનો મહાન ઉપકાર છે; કારણ કે બીજી રીતે જે કામો ન થઇ શકે તે કામો દુઃખની મદદથી થઈ જાય છે; માટે મને તો એમજ લાગે છે કે દુઃખમાં પણ ઈશ્વરના આશીર્વાદ રહેલા છે; માટે બધાં દુઃખમાંથી પણ કાંઈક ખુબી સમજતાં શીખો.

૬૩—યાદ રાખજો કે દુઃખમાં પણ કાંઇક ખાસ ખુબી હોય છે; પણ દુઃખ આવતી વખત દુઃખની ખુબી આપણે સમજતા નથી તેથી આપણે દિલગીર થયા કરીએ છીએ.

મારા મિત્ર મી૦ દેસાઇ દુઃખના બહુ કાયર હતા અને જરાક જેટલી અડચણ આવી પડે તોપણ જાણે મહાભારત દુઃખ આવી પડયું હોય એમ તેઓ વર્તતા હતા, જરાક જેટલી અડચણ પડે તોપણ બહુ ઉદાસ થઇ જતા અને સૌ મિત્રો પાસે વારંવાર દુઃખની ફરિયાદ કર્યા કરતા હતા અને તેમ છતાં હું જોતો કે દરેક દુઃખ વખતે પાછળથી તેઓને કાંઇક ને કાંઇક ફાયદો થતો હતો; પણ એ ફાયદો તેઓના ધ્યાનમાં આવતો નહિ, એ ફાયદા સામે તેઓ જોતા નહિ અને દુઃખની ગણત્રી કયા કરતા હતા.જેમકે તે નાની ઉંમરના હતા ત્યારે તેમની મા મરી ગઇ, તેથી મામાને ઘેર ઉછર્યા હતા અને ત્યાં મામીના ટપલા ખાવા પડતા હતા; કારણ કે ભાઇ બહુ તોફાની હતા અને મામી જરા કડક મીજાજનાં હતાં તેથી બન્નેને બરોબર બનતું નહિ, એટલે કોઇ કોઇ વખત જરા જામી જતી હતી, તેથી તેઓ મામીનું વાંકું બોલ્યા કરતા હતા; પણ પોતાને ઘેર પોતાની માને દુઃખ દીધા કરતા ને હેરાન કર્યા કરતા તથા માનું કહ્યું ન માનીને ઉલટા લડતા હતા તેને બદલે કડક મીજાજની મામી જેવા આકરા ગુરુના હાથમાં રહેવાથી તેઓની ચાલચલણ સુધરવા લાગી, મામીના ટપલા ખાવાથી તેઓની સુસ્તી ઉડી, એ ટપલાને લીધે તેઓ કેટલીક જાતનાં કામો કરતાં શીખ્યા તથા અભ્યાસમાં ધ્યાન આપવા લાગ્યા અને એથી આગળ જતાં તેઓને બહુ ફાયદો થયો; પણ જો તેમની મા જીવતી હોત તો એ બિચારીનું કહ્યું તે કદિ પણ માનત નહિ. તે ડોશીને ઉલટા ભાઇસાહેબ હેરાન કર્યા કરત અને એ ભલી ડોશી પણ તેનાં લાડ કર્યા કરત,તેથી તેના જેવા તોફાની છોકરાનું ભવિષ્ય ઉલટું બગડી જાત;પણ એમ કરવા કુદરતની મરજી નહોતી, તેથી તેણે ડોશીને ખેંચી લીધી અને કડક મીજાજની મામીના હાથમાં એ ભાઇસાહેબને સોંપી દીધા,એટલે તેઓને પરાણે પરાણે સુધરવું પડયું. આવી રીતે ડોશી મરવાથી અને મામીના ટપલા ખાવાથી પણ તેમને ફાયદો થયો; પણ એ ફાયદાની કિંમત તેઓ સમજતા

નહોતા, તેથી તે તો જ્યારેત્યારે એમજ કહ્યા કરતા હતા કે અમે તો બહુ દુઃખનાજ દિવસો ગાળ્યા છે.મા નાની ઉંમરમાં ગુજરી ગયાં અને મામી પાછી સ્વભાવની હતી,તેથી તેણે મને દુઃખ દેવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. આમ વાતો કરે છે, પણ મામીએ દુઃખ દીધું તેથી વૃત્તિ કેવી જાગી ગઇ અને તેથી આગળ જતાં કેટલી બધી હોશિયારી વધી ગઇ તથા કેટલે બધો ફાયદો થઈ ગયો તેની કાંઈ ગણત્રી કરતા નથી, તેથી તેઓને મા મરી ગયાનું અને મામીના ટપલા ખાવાનું દુઃખ લાગ્યા કરે છે; પણ એમ થવાથી જે સારૂં પરિણામ આવ્યું તેની સામે જુએ તો તેઓને એ જાતનું દુઃખ થાય નહિ; પણ દુઃખમાંથી પણ સુખ જોવાની નજર તો કોઇકનેજ મળે છે;પરંતુ ખરી રીતે જોતાં જે જે દુઃખો આવે છે તે બધાં કોઇક ને કોઈક પ્રકારનાં સુખને માટેજ હોય છે. એ માટે મને તો મારા મિત્રનો દાખલો નમુનારૂપ થઇ પડેલો છે.

એ પછી દેસાઈભાઈ જ્યારે બાવીસ વરસના થયા, ત્યારે તેમના પિતાજી સ્વર્ગવાસી થયા. એ વખતે તેઓ કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતા હતા અને દુનિયાદારીનો ઝાઝો અનુભવ તેઓને નહોતો; પણ ઘરમાં બીજું કોઇ મોટેરૂં ન હોવાથી ઘરનો બધો ભાર તેઓને માથે પડયો એટલે એ વખતે તે બહુ અકળાવા લાગ્યા; કારણ કે ઘરનો ભાર ઉપાડવાની એ વખત તેઓમાં આવડત નહોતી અને એ બાબતમાં તેમણે કાંઇ ધ્યાન આપ્યું નહોતું,તેથી બાપના મરણથી એ વખતે તેઓ બહુ દિલગીર થયા; પણ એ પછી બીજું કોઇ કરવાવાળું ન હોવાથી બધું પોતાને કરવું પડયું, એટલે ઘરસંસારનો બહુ સારો અનુભવ થયો અને એ બાબતમાં ઘણી હોશિયારી તેઓમાં આવી ગઇ;પણ જો તેમના બાપ જીવતા હોત તો તેમનામાં એ જાતની હોશિયારી આવી શકત નહિ; કારણ કે દેસાઈભાઇનો જીવ ઘરકામમાં બિલકુલ નહોતો અને તેમના બાપનો સ્વભાવ એવો હતો કે તેઓ પોતાના કોઇ પણ કામ-માટે છોકરાને પૂછતા નહોતા અથવા વચ્ચે પડવા દેતા નહોતા. પોતાનાં બધાં કામો તે પોતાની મુનસફીથીજ કરતા હતા; પણ કુદરતની મરજી એવી હતી કે દેસાઇભાઇને આગળ વધારવા અને તેઓ આગળ વધી શકે એ સારૂ બધી જાતના સુખદુઃખના અનુભવો તેમને આપવા કે જે અનુભવો. આગળ જતાં તેમને મોટા માણસ થવામાં બહુ કામ લાગે; પણ કુદરતના આ હેતુઓ દેસાઈ-

જે દિલગીરી થઈ હતી તે સામે જો જોયું હોય તો આપણને દિલગીરી લાગ્યા વિના રહે નહિ; પણ તેમ છતાં કુદરતની ઈચ્છા એવી હતી કે દેસાઈભાઈને એવી ખરાબ બૈરીના સંબંધમાં આવવા દેવા નહિ. એથી એ બાઈની સગાઈ બીજે ઠેકાણે થઈ ગઈ હતી અને તેમ છતાં દેસાઈભાઈ દિલગીર થતા હતા; કારણ કે કુદરતના આવા ભેદો તેઓ જાણતા નહોતા અને આટલા બધાં અનુભવો વીત્યા છતાં પણ સુખને માટેજ દુઃખ આવે છે,એમ તેઓની ખાત્રી થઇ નહોતી,તેથી તેઓ દિલગીર થયા કરતા હતા.

આ પ્રસંગ વીતી ગયા પછી તેઓ પોતાની સ્ત્રી ઉપર વધારે વધારે હેત રાખવા મંડયા અને જ્યાં સારી રીતે હેત જામ્યું એટલા વખતમાં સુવાવડના રોગમાં તેમની વહાલી સ્ત્રી ગુજરી ગઈ, તેથી તેઓ પોતાની હમેશની રીત મુજબ બહુજ હાયઅફસોસ કરવા લાગ્યા; પણ આ વખતે તેઓની લાજઆબરૂ વધી ગઇ હતી અને તેઓની દુકાનમાં પણ સારી કમાણી થતી હતી, તેથી તેઓને એક મોટા લખપતિની દીકરી મળી. એ સગાઈ થવાથી તેઓની જીંદગીનું નવું પાન ઉઘડયું; કારણ કે એ બીજી બૈરીનો બાપ બહુ પૈસાદાર હતો અને તેને પોતાના જમાઈ દેસાઈભાઈની હોશિયારીમાટે બહુ સારા વિચાર હતા, તેથી તેઓ બન્ને મળીને કાંઇ ધંધો કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા.તેમાં અંતે ગરમ કાપડની મીલ કાઢવાનું નક્કી થયું, તેથી એ મીલ તેઓએ કાઢી અને તેમાં બહુ મોટો નફો થવા લાગ્યો. દરવર્ષે પોણોલાખ રૂપીઆ દેસાઇભાઇને એ મીલના નફામાંથી મળવા લાગ્યા. હવે વિચાર કરો કે જો તેની પહેલી બૈરી ન મરી ગઈ હોત અને આ બીજી લખપતિની દીકરી ન મળી હોત તો તે કાંઈ મીલ કાઢવા જાત નહિ.તેમને તેઓની બહુ દુકાનમાંથી ચારસો રૂપિયા મહિને મળતા હતા,તેમાં સંતોષ્યું કે સારો મને આગળ વધારવા ને તેમને સાથે પરમાર્થનાં કામો વિચાર કુદરતની મરજી હતી,તેથી આવા આવા પ્રકારનાં દુઃખો તેમની ઉપર આવી પડતાં હતાં. અને એ દુઃખની પાછળ કેટલાક પ્રકારની ખાસ સગવડો પણ ચાલી આવતી હતી; પણ એ સગવડો પ્રથમ દેખાતી નહિ.ને તો ધીમે ધીમે ઘણે લાંબે વખતે દેખાતી હતી અને દુઃખ તો પ્રત્યક્ષ દેખાતું હતું. એટલુંજ નહિ પણ લાગણીઓ તથા વૃત્તિઓ અમુક રીતે દેખાઈ મૂકતી

હોય ને તેમાં ઓચિંતા ફેરફાર થાય, તેથી દુઃખના ધક્કા તો સ્વાભાવિકરીતે લાગ્યાજ કરે છે, એટલે માણસો દુઃખથી ડર્યા કરે છે; પણ ખરી રીતે જોતાં જ્ઞાનીઓને એમ લાગે છે કે દુઃખમાં પણ કાંઈક ખુબી છે; એટલુંજ નહિ પણ સુખને ખાતરજ દુઃખ આવે છે તથા આપણી વૃત્તિઓને કોમળ બનાવવા સારૂ અને આપણને આગળ વધારવા સારૂજ દુઃખો આવે છે; માટે ડાહ્યા માણસો તો એમજ સમજે છે કે જેમ સુખમાં ઈશ્વરની કૃપા રહેલી છે તેમજ દુઃખમાં પણ ઈશ્વરના આશીર્વાદ રહેલા છે.

એ પછી દેસાઈભાઇની સમૃદ્ધિ જ્યારે ફૂદકે ને ભૂસકે વધવા લાગી ત્યારે તેઓને પોતાની સ્વર્ગવાસી વહાલી સ્રીની યાદગીરી રાખવાનું મન થયું, તેથી તેમણે જુવાન ઉંમરની પરણેલી તથા વિધવા સ્રીઓને કેળવવા માટેનાં ખાતાં કહાડવા સારૂ બે લાખ રૂપીઆનો રકમ નોખી કહાડી અને તેમાંથી ઘણે ઠેકાણે એ અગત્યનાં પરમાર્થી ખાતાંઓ ચાલવા લાગ્યાં.

હવે વિચાર કરો કે જો એ સ્રી ગુજરી ગઈ ન હોત તો તેમને આટલો મોટો પરમાર્થ કરવાનું સૂઝત નહિ, તેમજ જે સ્રીને પોતે પસંદ કરતા હતા તેનું લોપાણું જાહેરમાં આવ્યું હોત નહિ તો તેમને પોતાની ભલી સ્રી ઉપર અતિશય હેત આવી જાત નહિ તેમજ પોતાની પહેલી સ્રી સ્વર્ગવાસી થઈ ન હોત તો પોતાના હાલના સસરા સાથે આટલો બધો સંબંધ થઈ શકત નહિ અને તેઓ એટલા પૈસાવાળા થઈ શકત નહિ; પણ આવા આવા દુઃખદાયક બનાવો બનવામાંથી પણ આગળ જતાં ઘણા ફાયદા થએલા છે અને તેમ છતાં બિચારા દેસાઇભાઇ હજીસુધી હમેશાં એવીજ ફરિયાદ કર્યા કરે છે કે હુ તો જનમનો દુઃખીઆરો છું. નાની ઉંમરમાં મા મરી ગઈ, મામીના ટપલા ખાવા પડયા; પછી ઉગતી જુવાનીમાં બાપ મરી ગયા ને ઘરનો ભાર બધો મારા માથે આવી પડયો; પછી જે ઠેકાણે સગાઇ થવાની હતી તે બીજે ઠેકાણે થઈ ગઇ. જો એ કન્યા મને મળી હોત તો તે એવી ખરાબ થાત નહિ. એ પછી સારી નોકરી મળી તે પણ ગઇ; એ પછી લગન થયું પણ તે બાયડી બરોબર ગમતી નહોતી અને જ્યારે તેનો ને મારો જીવ મળ્યો ત્યારે તે ગુજરી ગઇ. આવી રીતે મારી ઉપર તો ઉપરા-ઉપરિ દુઃખજ પડયા કરે છે ને હજી કોણ જાણે શું શું થશે એ

કોને ખબર ? આવી રીતે દુઃખોની ગણત્રી કર્યા કરે છે; પણ એ દુઃખોમાંથી જે સુખો ઉત્પન્ન થયાં તેની તેઓ ગણત્રી કરતા નથી. આવીજ રીતે દરેક માણુસો વર્તે છે અને જાણે દુઃખ કોક ચાહીને દેતું હોય અને સુખ તો જાણે આપણા ભાનુંજ હોય તેવી રીતે માણુસો વર્તે છે, તેથી તેઓ વગરમફતના દુઃખી થયા કરે છે; પણ એવી રીતે વિનાકારણે દુઃખી થવું અથવા નાનાં દુઃખને મોટાં માની લેવાં, એ એક જાતનું મોટામાં મોટું પાપ છે; માટે આપણે તો ઠરાવ કર્યો છે કે દુઃખ વખતે પણ પ્રભુનો ઉપકાર માનવો અને હમેશાં મનમાં એવીજ ભાવના રાખતાં શીખવું કે દુઃખમાં પણ કાંઈક ખુબી હોય છે. એ ભાવના કેળવવાથી મોટામાં મોટાં દુઃખો પણ નાનાં થઇ પડે છે અને નાનાં દુઃખોની બહુ દરકાર રહેતી નથી; માટે હે મિત્ર! તમે એવા થવાની કોશીશ કરો.

આ સાંભળીને મારા મિત્રે કહ્યું કે, દુઃખ વખતે ઉપકાર કેમ માની શકાય ? ત્યારે મેં કહ્યું કે, એ સંબંધી મેં એક મહાત્માની વાત સાંભળેલી છે, તે તમને કહી બતાવું છું; એટલે દુઃખ વખતે પણ ઇશ્વરનો ઉપકાર કેમ મનાય તે તમને સમજાશે.

એક મહાત્મા કોઈ શહેરની ગલીમાંથી ચાલ્યા જતા હતા. એ વખતે કોઇ ગાલાવેલી બાયડીએ પોતાના ઘરની ઉપરની બારીમાંથી નીચે જોયા વિના રાખનો ઢગલો ફેંકયો. તે રાખ મહાત્માના માથા ઉપર પડી. તે જોઇને એ મહાત્મા ત્યાં થંભી ગયા અને ઇશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગ્યા. તે જોઈને તેની સાથેના બીજા માણુસોએ પૂછયું કે, મહારાજ! આપ શામાટે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરો છો ? આ ઠેકાણે કાંઈ તીર્થ નથી, આ ઠેકાણે કાંઇ મંદિર નથી અને આ ઠેકાણે કાંઈ દેવદેવી નથી કે અહીં કોઇ મહાત્મા નથી; પણ અહીં તો ગટર છે. તેમાંથી ગંદકીની બાસ આવે છે. અહીં ઉભા રહીને તમે શામાટે બંદગી કરો છો ? ત્યારે તે મહાત્માએ કહ્યું કે ભાઇ ! મારી ઉપર આ રાખનો ટોપલો પડયો તે માટે પ્રભુનો ઉપકાર માનું છું. એ સાંભળીને સાથેના માણુસો બહુ અજબ થયા અને કહેવા લાગ્યા કે આ શું ઉપકાર માનવાનો વખત છે ? કે ઉપકાર માનવાની જગ્યા છે ? કોઇ રાંડ ફૂવડે જોયાતપાસ્યાવિના આપના માથા ઉપર રાખનો ટોપલો નાખ્યો તેમાં વળી ઉપકાર શેનો ? એમાં કયું રૂડું કામ થયું કે ઉપકાર માનવો જોઈએ ?

એ સાંભળીને તે મહાત્માએ કહ્યું કે, ભાઇ ! અહીંથી રાખ પડી તે એટલેથીજ છૂટકો થયો,એ ઉપકાર નહિ કે ? કદિ એ ઘર તૂટી પડયું હોત ને હું તેની નીચે દટાઇ ગયો હોત તો શું કરત ? કદિ ઉપરથી વિજળી પડી હોત તો હું શું કરત ? કદિ ધરતીકંપ થઇને આ ઠેકાણે જમીન ફાટી હોત અને હું તેની અંદર ગરી ગયો હોત તો શું કરત? ઉપરથી જેમ રાખ પડી તેમ કદિ ઉપરથી કાળોતરો નાગ પડયો હોત અને મને કરડત તો હું શું કરત ? આ બધી આફતોમાંથી તેણે મને બચાવ્યો અને માત્ર થોડીક રાખ નાખવાથીજ મારો છૂટકો કર્યો એ શું તેની થોડી દયા છે ? એ માટે શું આપણે તેનો ઉપકાર માનવો ન જોઇએ ?

બંધુઓ ! મહાત્માઓ તો આવે દુ:ખને વખતે પણ ઇશ્વરનો ઉપકાર માને છે; પણ ઓછા જ્ઞાનને લીધે તથા મનની નબળાઇને લીધે દુ:ખને વખતે કદિ ઉપકાર ન માની શકો તોપણ દુ:ખમાં કાંઇક ખુબી રહેલી છે અને સુખને માટેજ દુ:ખ આવે છે એટલું તો સમજતાં શીખો ! જો એટલું સમજશો તોપણ તમારાં ઘણાં દુ:ખો ઓછાં થઇ જશે; માટે બંધુ ! હવે દુ:ખને ઉડાવી દેતાં શીખો,દુ:ખને ઉડાવી દેતાં શીખો.

૬૪–ગરીબોના પણ અનેક પ્રકાર હોય છે.

શ્રીમંતો કરતાં ગરીબો ઘણાજ વધારે સુખી હોય છે, એમ ઘણા:જણ કહે છે;પણ તેમાં આ વાત પણ યાદ રાખવા જેવી છે કે, ગરીબોની અંદર જૂદા જૂદા ઘણા પ્રકાર છે અને તે બધા પ્રકારના ગરીબો કાંઇ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોતા નથી; પણ તેમાંથી ચોક્કસ પ્રકારના ગરીબોજ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોય છે, માટે કયા વર્ગના ગરીબો શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી છે, અને કયા વર્ગના ગરીબો સુખી નથી તે ભેદ આપણે જાણવો જોઇએ. એ માટે સંતો કહે છે કે:—

૧–પરાણે પરાણે કચરાઇ મરનારા ગરીબો

ઘણા માણસોની આવક થોડી હોય છે, કુટુંબ મોટું હોય છે અને સમય પ્રમાણે નાતજાતના રિવાજ વધી ગએલા હોય છે, તેથી પોતાની શક્તિસામે નહિ જોતાં પોતાની આબરૂ સામે જોઇને તેઓ ખર્ચમાં તણાયા કરે છે અને આ ટાણે આમ

કોને ખબર? આવી રીતે દુઃખોની ગણત્રી કર્યા કરે છે; પણ દુઃખોમાંથી જે સુખો ઉત્પન્ન થયાં તેની તેઓ ગણત્રી કરતા નથી આવીજ રીતે દરેક માણસો વર્તે છે અને જાણે દુઃખ કોક ચાહી દેતું હોય અને સુખ તો જાણે આપણા ભાગનુંજ હોય તેવી રીતે માણસો વર્તે છે, તેથી તેઓ વગરમફતના દુઃખી થયા કરે છે પણ એવી રીતે વિનાકારણે દુઃખી થવું અથવા નાનાં દુઃખને મોટાં માની લેવાં, એ એક જાતનું મોટામાં મોટું પાપ છે; માટે આપણે તો ઠરાવ કર્યો છે કે દુઃખ વખતે પણ પ્રભુનો ઉપકાર માનવો અને હમેશાં મનમાં એવીજ ભાવના રાખતાં શીખવું કે દુઃખમાં પણ કાંઈક ખુબી હોય છે. એ ભાવના કેળવવાથી મોટામાં મોટાં દુઃખો પણ નાનાં થઈ પડે છે અને નાનાં દુઃખોની બહુ દરકાર રહેતી નથી; માટે હે મિત્ર! તમે એવા થવાની કોશીશ કરો.

આ સાંભળીને મારા મિત્રે કહ્યું કે, દુઃખ વખતે ઉપકાર કેમ માની શકાય? ત્યારે મેં કહ્યું કે, એ સંબંધી મેં એક મહાત્માની વાત સાંભળેલી છે, તે તમને કહી બતાવું છું; એટલે દુઃખ વખતે પણ ઈશ્વરનો ઉપકાર કેમ મનાય તે તમને સમજાશે.

એક મહાત્મા કોઈ શહેરની ગલીમાંથી ચાલ્યા જતા હતા. એ વખતે કોઈ ગાલાવેલી બાયડીએ પોતાના ઘરની ઉપરની બારીમાંથી નીચે જોયા વિના રાખનો ઢગલો ફેંકયો. તે રાખ મહાત્માના માથા ઉપર પડી. તે જોઈને એ મહાત્મા ત્યાં થંભી ગયા અને ઈશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગ્યા. તે જોઈને તેની સાથેના બીજા માણસોએ પૂછ્યું કે, મહારાજ! આપ શામાટે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરો છો? આ ઠેકાણે કાંઈ તીર્થ નથી, આ ઠેકાણે કાંઈ મંદિર નથી અને આ ઠેકાણે કાંઈ દેવદેવી નથી કે અહીં કોઈ મહાત્મા નથી; પણ અહીં તો ગટર છે. તેમાંથી ગંદકીની બાસ આવે છે. અહીં ઉભા રહીને તમે શામાટે બંદગી કરો છો? ત્યારે તે મહાત્માએ કહ્યું કે ભાઈ! મારી ઉપર આ રાખનો ટોપલો પડ્યો તે માટે પ્રભુનો ઉપકાર માનું છું. એ સાંભળીને તેની સાથેના માણસો બહુ અજબ થયા અને કહેવા લાગ્યા કે આ શું ઉપકાર માનવાનો વખત છે? કે ઉપકાર [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

એ સાંભળીને તે મહાત્માએ કહ્યું કે, ભાઇ ! અહીંથી રાખ પડી તે એટલેથીજ છૂટકો થયો,એ ઉપકાર નહિ કે ? કદિ એ ઘર તૂટી પડ્યું હોત ને હું તેની નીચે દટાઇ ગયો હોત તો શું કરત ? કદિ ઉપરથી વિજળી પડી હોત તો હું શું કરત ? કદિ ધરતીકંપ થઇને આ ઠેકાણે જમીન ફાટી હોત અને હું તેની અંદર ગરી ગયો હોત તો શું કરત? ઉપરથી જેમ રાખ પડી તેમ કદિ ઉપરથી કાળોતરો નાગ પડ્યો હોત અને મને કરડત તો હું શું કરત ? આ બધી આફતોમાંથી તેણે મને બચાવ્યો અને માત્ર થોડીક રાખ નાખવાથીજ મારો છૂટકો કર્યો એ શું તેની થોડી દયા છે ? એ માટે શું આપણે તેનો ઉપકાર માનવો ન જોઇએ ?

બંધુઓ ! મહાત્માઓ તો આવે દુઃખને વખતે પણ ઇશ્વરનો ઉપકાર માને છે; પણ ઓછા જ્ઞાનને લીધે તથા મનની નબળાઇને લીધે દુઃખને વખતે કદિ ઉપકાર ન માની શકો તોપણ દુઃખમાં કાંઇક ખુબી રહેલી છે અને સુખને માટેજ દુઃખ આવે છે એટલું તો સમજતાં શીખો ! જો એટલું સમજશો તોપણ તમારાં ઘણાં દુઃખો ઓછાં થઇ જશે; માટે બંધુ ! હવે દુઃખને ઉડાવી દેતાં શીખો,દુઃખને ઉડાવી દેતાં શીખો.

૬૪–ગરીબોના પણ અનેક પ્રકાર હોય છે.

શ્રીમંતો કરતાં ગરીબો ઘણાજ વધારે સુખી હોય છે, એમ ઘણાઃજણ કહે છે;પણ તેમાં આ વાત પણ યાદ રાખવા જેવી છે કે, ગરીબોની અંદર જૂદા જૂદા ઘણા પ્રકાર છે અને તે બધા પ્રકારના ગરીબો કાંઇ શ્રીમતો કરતાં વધારે સુખી હોતા નથી; પણ તેમાંથી ચોક્કસ પ્રકારના ગરીબોજ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોય છે, માટે કયા વર્ગના ગરીબો શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી છે. અને કયા વર્ગના ગરીબો સુખી નથી તે ભેદ આપણે જાણવો જોઇએ. એ માટે સંતો કહે છે કેઃ—

૧–પરાણે પરાણે કચરાઇ મરનારા ગરીબો

ઘણા માણસોની આવક ઓછી હોય છે, કુટુંબ મોટું હોય છે અને સમય પ્રમાણે નાતજાતના રિવાજ વધી ગએલા હોય છે, તેથી પોતાની શકિતસામે નહિ જોતાં પોતાની આબરૂ સામે જોઇને તેઓ ખર્ચમાં તણાયા કરે છે અને આ ટાણે આમ

કોને ખબર ? આવી રીતે દુઃખોની ગણત્રી કર્યા કરે છે; પણ એ દુઃખોમાંથી જે સુખો ઉત્પન્ન થયાં તેની તેઓ ગણત્રી કરતા નથી. આવીજ રીતે દરેક માણસો વર્તે છે અને જાણે દુઃખ કોક ચાહીને દેતું હોય અને સુખ તો જાણે આપણા ભાનુંજ હોય તેવી રીતે માણસો વર્તે છે, તેથી તેઓ વગરમફતના દુઃખી થયા કરે છે; પણ એવી રીતે વિનાકારણે દુઃખી થવું અથવા નાનાં દુઃખને મોટાં માની લેવાં, એ એક જાતનું મોટામાં મોટું પાપ છે; માટે આપણે તો ઠરાવ કર્યો છે કે દુઃખ વખતે પણ પ્રભુનો ઉપકાર માનવો અને હમેશાં મનમાં એવીજ ભાવના રાખતાં શીખવું કે દુઃખમાં પણ કાંઇક ખુબી હોય છે. એ ભાવના કેળવવાથી મોટામાં મોટાં દુઃખો પણ નાનાં થઇ પડે છે અને નાનાં દુઃખોની બહુ દરકાર રહેતી નથી; માટે હે મિત્ર ! તમે એવા થવાની કોશીશ કરો.

આ સાંભળીને મારા મિત્રે કહ્યું કે, દુઃખ વખતે ઉપકાર કેમ માની શકાય ? ત્યારે મેં કહ્યું કે, એ સંબંધી મેં એક મહાત્માની વાત સાંભળેલી છે, તે તમને કહી બતાવું છું; એટલે દુઃખ વખતે પણ ઈશ્વરનો ઉપકાર કેમ મનાય તે તમને સમજાશે.

એક મહાત્મા કોઈ શહેરની ગલીમાંથી ચાલ્યા જતા હતા. એ વખતે કોઇ ગાલાવેલી બાયડીએ પોતાના ઘરની ઉપરની બારીમાંથી નીચે જોયા વિના રાખનો ઢગલો ફેંક્યો. તે રાખ મહાત્માના માથા ઉપર પડી. તે જોઇને એ મહાત્મા ત્યાં થંભી ગયા અને ઇશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગ્યા. તે જોઈને તેની સાથેના બીજા માણસોએ પૂછ્યું કે, મહારાજ ! આપ શામાટે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરો છો ? આ ઠેકાણે કાંઇ તીર્થ નથી, આ ઠેકાણે કાંઇ મંદિર નથી અને આ ઠેકાણે કોઈ દેવદેવી નથી કે અહીં કોઇ મહાત્મા નથી; પણ અહીં તો ગટર છે. તેમાંથી ગંદકીની બાસ આવે છે. અહીં ઉભા રહીને તમે શામાટે બંદગી કરો છો ? ત્યારે તે મહાત્માએ કહ્યું કે ભાઈ ! મારી ઉપર આ રાખનો ટોપલો પડ્યો તે માટે પ્રભુનો ઉપકાર માનું છું. એ સાંભળીને સાથેના માણસો બહુ અજબ થયા અને કહેવા લાગ્યા કે આ શું ઉપકાર માનવાનો વખત છે ? કે ઉપકાર માનવાની જરૂર છે ? કોઈ તો કહે કે [illegible] માથા ઉપર રાખનો ટોપલો નાખ્યો તેમાં વળી ઉપકાર શેનો ? એમાં [illegible] કેમ કહો છો કે ઉપકાર માનવો જોઈએ ?

એ સાંભળીને તે મહાત્માએ કહ્યું કે, ભાઇ ! અહીંથી રાખ પડી તે એટલેથીજ છુટકો થયો, એ ઉપકાર નહિ કે ? કદિ એ ઘર તૂટી પડયું હોત ને હું તેની નીચે દટાઇ ગયો હોત તો શું કરત ? કદિ ઉપરથી વિજળી પડી હોત તો હું શું કરત ? કદિ ધરતીકંપ થઇને આ ઠેકાણે જમીન ફાટી હોત અને હું તેની અંદર ગરી ગયો હોત તો શું કરત? ઉપરથી જેમ રાખ પડી તેમ કદિ ઉપરથી કાળોતરો નાગ પડયો હોત અને મને કરડત તો હું શું કરત ? આ બધી આફતોમાંથી તેણે મને બચાવ્યો અને માત્ર થોડીક રાખ નાખવાથીજ મારો છુટકો કર્યો એ શું તેની થોડી દયા છે ? એ માટે શું આપણે તેનો ઉપકાર માનવો ન જોઇએ ?

બંધુઓ ! મહાત્માઓ તો આવે દુઃખને વખત પણ ઇશ્વરનો ઉપકાર માને છે; પણ ઓછા જ્ઞાનને લીધે તથા મનની નબળાઇને લીધે દુઃખને વખતે કદિ ઉપકાર ન માની શકો તોપણ દુઃખમાં કાંઇક ખુબી રહેલી છે અને સુખને માટેજ દુઃખ આવે છે એટલું તો સમજતા શીખો ! જો એટલું સમજશો તોપણ તમારાં ઘણાં દુઃખો ઓછા થઇ જશે, માટે બંધુ ! હવે દુઃખને ઉડાવી દેતા શીખો, દુઃખને ઉડાવી દેતા શીખો.

૬૪–ગરીબોના પણ અનેક પ્રકાર હોય છે.

શ્રીમંતો કરતાં ગરીબોના [illegible]

કર્યા વિના કેમ ચાલે ? આજે શ્રાદ્ધ છે, માટે સગાંઓને જમવા-નું કહ્યા વિના કેમ ચાલે ? આપણા કાકાનો દીકરો પોતાને ઘેર પચાસ માણસોને જમાડશે ને આપણે ન જમાડીએ તો કેવું ખોટું દેખાય ? બાપા ગુજરી ગયા તેનું બારમું કર્યા વિના કાંઈ ચાલે ? ભલેને કાંઈ ઘરમાં નથી તો શું થયું ? જ્યાં-સુધી ધીરવાવાળો વેપારી મળે છે ત્યાંસુધી કાંઇ ફિકર નથી. અમે તે શું કરીશું ? પણ અમારા બાપદાદાઓ તો વારે વારે નાતો જમાડતા હતા, તેથી અમારે કર્યા વિના કાંઈ ચાલે ? આવી આવી વાતો સાંભળીને બીજા કોઈ મિત્રો કે સગાંવહાલાં કહે કે, ભાઇ ! એ બધી વાત સાચી પણ એ વખત જૂદા હતા ને એ કમાણી જૂદી હતી. આજે હવે તમારી સ્થિતિસામું તો જુઓ ? બેઠે બેઠે બે વરસ થયાં ખાઓ છો ને ધંધો પડી ભાગ્યો છે. એ સામે તો જુઓ ? પછેડી પ્રમાણે સોડ તાણવી જોઇએ, નહિ તો પાઘડીનો વળ છેડે આવે, ત્યારે એ સાંભળીને પરાણે પરાણે કચરાઈ-મરનારા ગરીબો કહે છે કે એ બધી વાત સાચી; પણ અમારે આ ટાણે અમારી આબરૂ પ્રમાણે કર્યા વિના છૂટકો નથી. આવી રીતે લોકાચારને ખાતર તણાયા કરે છે ને ગરીબ થતા જાય છે; આવી રીતે બાપદાદાની આબરૂની પાછળ તણાતા જાય છે ને ગરીબ થતા જાય છે, આવી રીતે પોતાના અભિમાનમાં તણાતા જાય છે અને ગરીબ થતા જાય છે અને આવી રીતે શ્રીમંતોની દેખાદેખીમાં તણાતા જાય છે ને ગરીબ થતા જાય છે; કારણ કે આવાં આવાં બહાનાંનીચે તેઓ પોતાના ગજાઉપરાંત ખર્ચ કર્યા કરે છે ને દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે ગરીબ થતાં જાય છે. આવી રીતે જે પરાણે પરાણે તણાઇ મરનારા ગરીબો છે ને પોતાના ગજા ઉપરાંત ખર્ચ કરનારા ગરીબો છે, તેઓ કાંઈ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોતા નથી; પણ એવા તણાઇ મરનારા ગરીબો તો ઉલટા વધારે દુ:ખી હોય છે.

૨–પાસે પૈસા હોય છતાં ઢોંગ કરીને ગરીબાઈ દેખાડનારા ગરીબોવિષે

ઘણાં માણસો એવાં હોય છે કે, તેઓની પાસે પુષ્કળ પૈસા હોય છે અગર જરૂર જેટલા પૈસા હોય છે, તેથી ગરીબાઈ ભોગ-વવાની જરા પણ જરૂર હોતી નથી; છતાં પણ ઘણાં માણસો ગરી-

ખાઈને ઢોંગ કરીને ફર્યા કરે છે અને પોતાના દ્રવ્યનો લાભ પોતે લેતા નથી તેમજ બીજાઓને પણ આપતા નથી. આ વર્ગમાં ભિખારી લોકોનો મોટો ભાગ હોય છે, તેઓની પાસે ઘણુંએ પૈસા હોય છે; પણ તેમ છતાં તેઓ ભિખ માગવાનો ધંધો કર્યા કરે છે અને જો લોકો એમ જાણે કે આની પાસે ઘણા પૈસા છે તો લોકો તેઓને ગરીબ સમજીને દાન આપે નહિ તેથી છતાં સાધનોએ તેઓ ગેલાઘેલા જેવા થઈને ફરે છે, ભાંગ્યાતૂટયા મકાનમાં રહે છે, હલકી હલકી વસ્તુઓ ખાય છે અને કંગાલ જેવા થઇને ભિખ માગતા ફર્યા કરે છે.

ભિખારીઓમાં જેમ આવા ઢોંગીગરીબો છે,તેમજ વેપારીઓમાં, કારીગરોમાં,પંડિતોમાં અને બીજા ઘણા વર્ગના લોકોમાં પણ આવી જાતના ઢોંગી ગરીબો હોય છે. તેઓની પાસે જરૂરના ખર્ચ જેટલા પૈસા હોય છે, છતાં પણ ખરે વખતે પણ તેઓ પૈસા ખર્ચતા નથી અને એમજ ફરિયાદ કરતા ફર્યા કરે છે કે અમારી પાસે કાંઇ નથી, એટલે અમે શું કરીએ ? એમ કહી છતે ધને દરિદ્રતા ભોગવ્યા કરે છે. આવા પ્રકારના જે ઢોંગીગરીબો છે, તેઓ કાંઇ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોતા નથી; પણ એવા ઢોંગીગરીબો તો છતાં સાધનોએ પોતાના પૈસાનો જેવો જોઈએ તેવો લાભ લઈ શકતા નથી; માટે તેઓ તો ઉલટા દુ:ખી હોય છે.

૩-વિનાકારણ આળસુ થઇ ફરનારા ગરીબો

ઘણા ગરીબો એવા હોય છે કે તેઓ જો ધારે તો ઘણુંએ કામ કરી શકે ને પૈસા પેદા કરી શકે એવા હોય છે; છતાં પણ કમાવાની મહેનત નહિ કરતાં મસ્તાના થઇને ફર્યા કરે છે, ધંધારોજગારની બાબતમાં બેદરકારી રાખે છે અને સુવાલી જેવા બનીને જ્યાંત્યાં પડયા રહે છે ને ગમે તેમ ગુજારો કર્યા કરે છે અને આવા સુવાલીપણે રહેવામાં તેઓનો કાંઇ ખાસ હેતુ હોતો નથી, તેમજ એથી તેઓને કાંઈ ફાયદો પણ થતો નથી; છતાં પણ તેઓ એવા આળસુ બની ગએલા હોય છે અને એવા કઢંગા સ્વભાવના બની ગએલા હોય છે કે વિનાકારણ કંગાલિયત ભોગવ્યા કરે છે અને દુ:ખી થયા કરે છે. આવા વિનાકારણ આળસુ થઇને ફરનારા સુવાલી ગરીબો પણ કાંઇ શ્રીમંતો કરતાં

વધારે સુખી હોતા નથી.

૪—ઘાતકીગરીબો

ઘણાં માણસો એવાં હોય છે કે જેઓ પાપ કરવાસારૂ ગરીબાઈ ભોગવ્યા કરે છે. જેમકે, ચોર, લૂંટારા, ધાડપાડુ વિગેરે ઘણા પ્રકારના લોકો ઘણી જાતની ગરીબાઇ ભોગવ્યા કરે છે અને એ બધી ગરીબાઇ પાપ કરીને ખોટી રીતે જીંદગી ગાળવાને માટેજ હોય છે. એવા માણસો પોતાની ગરીબાઇ સારૂ પ્રભુની સામે બડબડયા કરે છે અને અપવિત્ર જીંદગી ગાળે છે. આવી જાતના જે ગરીબો હોય તેઓ ઘાતકીગરીબો કહેવાય છે, આવા કેટલાક ગરીબો બીજા ગરીબોની ઉપર ઘણો જુલમ કરે છે અને ઘણી જાતના ગુન્હા કર્યા કરે છે. એવા ઘાતકીગરીબો પણ કાંઇ શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોતા નથી. ત્યારે હવે સવાલ એ છે કે કયા ગરીબો શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોય છે એના જવાબમાં સંતો કહે છે કેઃ—

૫—પવિત્રતાથી રહેનારા ગરીબો શ્રીમંતો કરતાં વધારે સુખી હોય છે.

ઘણા ગરીબો એવા હોય છે કે જેઓ અતિશય ગરીબ હોય છે, છતાં પણ અતિશય પવિત્રતાથી રહે છે. એ વર્ગમાં કેટલાક સાધુસંતો, કેટલાક ધર્મચુસ્ત બ્રાહ્મણો તથા કેટલાક બીજા ગૃહસ્થો આવી જાય છે. તેમાં કેટલાક લોકો ઈરાદાપૂર્વક બહુજ વિચાર કરીને જગતને મિથ્યા સમજીને પોતાની ખુશીથી ગરીબાઇ સ્વીકારી લે તેવા હોય છે અને કેટલાક માણસોને આસપાસના સંજોગોને લીધે ગરીબાઇ મળેલી હોય છે. તે ગરીબાઇમાં તેઓ સંતોષથી અને આનંદથી રહે છે. એવા ભગતો ગરીબાઇને પણ ભગવદીચ્છા સમજી તેમાં રાજી રહે છે; એટલુંજ નહિ પણ પોતાને એવી ગરીબાઇ મળી અને એવી ગરીબાઇમાં આનંદથી રહેતાં આવડયું એ માટે તેઓ પ્રભુનો ઉપકાર માને છે; એટલુંજ નહિ પણ શ્રીમંતોના બહારના ખોટા ઠાઠમાઠ અને તેમની મોહવાદી વૃત્તિઓ જોઇને તથા એ બધાથી તેઓ કેટલા બધા છૂટેલા છે, એ જોઇને તેઓ પોતાના અંતરમાં રાજી રાજી થયા કરે છે અને વારંવાર પ્રભુનો ઉપકાર માન્યા કરે છે.

૬૫–આપણી પાસેથી કોઈ વસ્તુ જતી રહે તો તેને બદલે બીજી વધારે સારી વસ્તુ પ્રભુ આપે છે; માટે દુઃખથી કાયર નહિ થતાં તેમાંથી પણ સારો અર્થ લેવો.

જ્યારે આપણી કોઈ બહુ કિંમતી ચીજ જતી રહે અથવા કોઈ વહાલું સગું ચાલી નીકળે, ત્યારે આપણને બહુ દુઃખ થાય છે. એ દુઃખ થવાનું કારણ એ છે કે ગયેલી વસ્તુ સામે આપણે જોયા કરીએ છીએ; પણ એને બદલે જે બીજી વધારે કિંમતી ચીજો આવી પડે છે, તેની સામે આપણે જોતા નથી, તેથી આપણને વધારે દુઃખ થાય છે; પણ જો આપણને ચોકખી રીતે એમ સમજાઈ જાય કે જેટલું જાય છે તે કરતાં ઘણું વધારે પાછું આવી મળે છે તો આપણને એટલી બધી દિલગીરી લાગે નહિ; માટે હવે એ વાત સમજી લેવી જોઈએ કે એકને બદલે બીજી વસ્તુ કેવી રીતે મળે છે? એના જવાબમાં મહાત્માઓ કહે છે કે, જ્યારે ધન ચાલ્યું જાય અથવા દેવાળું નીકળી જાય, ત્યારે શરીરમાંથી રોગ પણ નીકળી જાય છે, કુટુંબમાંથી જૂના કજીઆ પણ નીકળી જાય છે અને બુદ્ધિની આડે જે પડળ આવી રહેલાં હોય તે પણ નીકળી જાય છે; તેમજ જ્યારે કોઈ વહાલું સગું મરી જાય, ત્યારે તેના ખરા સ્નેહીને મનમાંથી કાંઈક વૈરાગ્ય આવી જાય છે, તેથી તેનો મોહ ઓછો થઈ જાય છે અને તે હોય તે કરતાં ઘણો વધારે ભલો માણસ બની જાય છે. એ સિવાય એ વખતે માણસમાં ધર્મનું બળ આવી જાય છે, પ્રભુ ઉપરનો વિશ્વાસ આવી જાય છે અને માયાનો પડદો ઓછો થઈ જવાથી તેની બુદ્ધિ પણ સુધરી જાય છે. આજ પ્રમાણે જ્યારે કોઈની આંખોને નુકસાન થાય છે, ત્યારે હાથ, કાન, જીભ વગેરે ઇંદ્રિયોમાં આંખના ભાગનું વધારે બળ આવી જાય છે, તેથી બીજાં સાધારણ વહેવારી માણસોની ઇંદ્રિયો કરતાં તેઓની ઇંદ્રિયો વધારે ખીલેલી રહે છે અને બીજાઓની દિલસોજી તે મેળવી શકે છે, તેથી પોતાની જીંદગી નીભાવવામાં તેને ઘણી મદદ થઈ પડે છે; પણ જો આંખો ન ગઈ હોત તો તે પોતાની બીજી શક્તીઓમાં વધારે જોર તથા બીજાઓની વધારે દિલસોજી મેળવી શકત નહિ. આવીજ રીતે એક દુઃખ આવે છે તેની સાથે

સાથે બીજાં કેટલાંક સુખો પણ આવે છે; પણ એ સુખોની તુરત-માં ખબર પડતી નથી અને દુઃખ નજર આગળ તર્યા કરે છે, તેથી આપણુને વધારે દિલગીરી થાય છે; પણ સંતો તથા શાસ્ત્રો કહે છે કે, દુઃખમાં આપણે દિલાસો લેવો જોઇએ અને જેમ બને તેમ દુઃખના બંધનમાંથી છૂટવું જોઇએ; કારણ કે જ્યાંસુધી દુઃખને મોટું મોટું માન્યા કરીએ છીએ: ત્યાંસુધી તે દુઃખ આપણુને દાબી દે છે અને કચરી નાખે છે, તેથી એમ બને છે કે હમેશાં દુઃખના વિચારો કરવાથી મન નબળું પડી જાય છે, શરીરની શક્તિઓ ઓછી થઈ જાય છે, બુદ્ધિ મંદ પડી જાય છે, લાગણીઓ બુઠ્ઠી થઇ જાય છે, ઇચ્છાઓ વધી પડે છે અને તે પાર પાડવાનાં સાધનો ઘટી પડે છે, તેથી ઉલટું દુઃખ વધતું જાય છે. એ પછી તેમાંથી માનસિક ગરીબાઇ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી માણસ પોતાનું પોઝીશન સાચવી શકતો નથી, એટલે લોક-વ્યવહારમાં પણ તે માણસ નીચો પડી જાય છે અને આવી સ્થિતિ થયા પછી આગળ વધતા બહુ મહેનત પડે છે તથા યાદ રાખજો કે આ બધું પરિણામ દુઃખને વળગી રહેવાથી થાય છે; એટલું જ નહિ પણ જેના મનમાં દુઃખના વિચારો ભમતા હોય, તેનાથી ધર્મ પણ બરાબર પાળી શકાતો નથી;કારણ કે ધર્મ પોતે આનંદ-રૂપ છે, ધર્મનો સંબંધ ઇશ્વરની સાથે છે, ઇશ્વરનું સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ છે એટલે ધર્મ પણ આનંદરૂપ છે, તેથી જ્યાં ખરે-ખરૂં દુઃખ હોય ત્યાં સાચો ધર્મ હોતો નથી અને જ્યાં ધર્મ ન હોય ત્યાં કલ્યાણ પણ હોતું નથી. ત્યાં તો નરકજ હોય છે. આ બધું દુઃખમાંથી થાય છે; માટે શાસ્ત્રો વારે વારે સમજાવી સમ-જાવીને કહે છે કે આત્મા નિર્લેપ છે અને તેમાં દુઃખનો અંશપણ નથી; માટે આપણે પણ દુઃખને દૂર કરી આનંદ ભોગવતાં શીખવું જોઇએ.

હવે સવાલ એ છે કે દુઃખ કેમ દૂર થઇ શકે ? તેના જવાબ-માં સંતો કહે છે કે દુઃખની પાછળ જે સુખ રહેલું છે તે તપાસો, દુઃખની અંદર જે સુખ રહેલું છે તેને શોધો, દુઃખની સાથે જે સુખ રહેલું છે તેને પકડો અને દુઃખમાંથી પણ કાંઈક સારો અર્થ લેતાં શીખો, એટલે ધીરે ધીરે દુઃખો ઓછાં થવા લાગશે અને પછી તો એમ ખાત્રી થઇ જશે કે નાનાંમોટાં જે દુઃખો આવે છે, તે આપણુને એકેક પગથિયું આગળ વધવા સારૂજ

આવે છે, નવા નવા અનુભવો મળતા જાય છે અને જો તત્ત્વ લેતાં આવડે તો દુઃખમાંથી પણ બહુ સાર્થકતા કરી શકાય છે; માટે દુઃખ દુઃખ કરી હમેશાં પડયા નહિ રહેતાં દુઃખમાંથી પણ કાંઈક ઈશ્વરની ખુબી સમજવાની કોશીશ કરો એટલે ઈશ્વરકૃપાથી ધીરે ધીરે તમારાં દુઃખો ઓછાં થઈ જશે; માટે દુઃખમાંથી પણ સાર લેતાં શીખો, દુઃખમાંથી પણ સાર લેતાં શીખો.

૬૬–તોપોના ધડાકા થાય, તોપણ જે લશ્કરના ઘોડા હોય તે ડરતા નથી; પણ ઘરમાં બાંધી રાખેલી ઘોડીઓ પંખીઓને ઉડતાં જોઈને પણ ભડકે છે; તેમજ ભગતો દુઃખથી ડરતા નથી;પણ સંસારીઓ સહેજ વાતમાં પણ ગભરાઈજાય છે.

ભગતોને માથે કાંઈ શીંગડાં હોતાં નથી અને મોહવાદી સંસારીઓને કાંઈ પૂછડું હોતું નથી. તેઓ બંનેને હાથ, પગ, મોઢું, માથું, નાક, આંખ, કાન વગેરે બધું સરખુંજ હોય છે; છતાં પણ તેઓના આચારવિચારમાં ઘણો ફરક હોય છે; માટે એ ફરક આપણે જાણવો જોઈએ; કારણ કે એ ફરક જાણવાથી આપણે મોહવાદી છીએ કે ભગત છીએ તેની ખબર પડી જાય છે. તે માટે ભગતોની તથા સંસારીઓની ખરેખરી પીછાન થાય તેવી કુંચી આપણે જાણી લેવી જોઈએ. એ માટે સંતો કહે છે કેઃ–

ભગતોમાં અનેક જાતના ગુણો હોય છે; પણ તે બધા ગુણોમાં પ્રભુપ્રેમ મુખ્ય હોય છે.તેને લીધે તેઓમાં ખમીખાવાનો ગુણ આવે છે, તેઓમાં ધીરજ રાખવાનો ગુણ આવે છે અને તેઓમાં દુઃખો ભોગવી લેવાનો બહુ મોટો ગુણ આવી જાય છે, તેથી તેઓ મતભેદના દરેક પ્રસંગમાં બહુજ મોટી ધીરજ તથા અતિશય સહનશીલતા રાખી શકે છે અને ખરે વખતે ધીરજ, ક્ષમા તથા સહનશીલતા રાખી શકે છે; માટેજ તેઓ ભગત, સંત અથવા મહાત્મા કહેવાય છે.

ભગતો અતિશય ધીરજ તથા સહનશીલતા રાખે છે, તેનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે તેઓએ જગતનું મિથ્યાપણું સમજી લીધેલું હોય છે. કયી વસ્તુની કેટલી અસર છે, કયી વસ્તુ કેટલા

કામની છે, કયી વસ્તુ લાભની છે, કયી અડચણ કરે તેવી છે, કયી વસ્તુ પાસે રાખવી જોઇએ, કયી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો જોઇએ અને કયી વસ્તુ છેવટસુધી કામની છે એ બધી હકીકત તેઓ સારી રીતે જાણતા હોય છે, તેથી તેઓ પોતાના મનને કાબુમાં રાખી શકે છે; એટલે તેઓ ધીરજ પણ રાખી શકે છે, સહન પણ કરી શકે છે અને માફ પણ કરી શકે છે; કારણ કે તેઓ એમ વિચાર કરે છે કે, આ જગતમાં મતભેદ તો હમેશાં રહેવાનાજ; કારણ કે જૂદા જૂદા માણસોનું જ્ઞાન જૂદા જૂદા પ્રકારનું હોય છે; દરેક માણસના સંજોગો જૂદા જૂદા પ્રકારના હોય છે; દરેક માણસના સ્વભાવ જૂદી જૂદી જાતના હોય છે; દરેક માણસના શરીરનું બંધારણ જૂદી જૂદી જાતનું હોય છે; દરેક માણસની પસંદગી જૂદી જૂદી હોય છે; દરેક માણસની રહેણીકરણી જૂદા જૂદા પ્રકારની હોય છે; દરેક માણસના ધર્મ સંબંધી વિચારો જૂદા જૂદા પ્રકારના હોય છે તેમજ જૂદી જૂદી પ્રજાઓના ખોરાક જૂદી જૂદી જાતના હોય છે. ભાષાઓ જૂદી જૂદી હોય છે અને ધર્મ પણ જૂદા જૂદા હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ જે બાબત કરવાથી કોઇ માણસને, કોઇ પ્રજાને કે કોઇ દેશને કાંઇ ખાસ લાભ થાય તેજ કામ કરવાથી કોઇ માણસને, કોઇ દેશને કે કોઇ પ્રજાને ખાસ નુકસાન થાય છે. આવી રીતે ઘણી વખત ઘણી બાબતોમાં સ્વાર્થ તો આડા આવવાનાજ અને જ્યાં પોતાના સ્વાર્થને ધક્કો પહોંચતો હોય, અથવા ધક્કો પહોંચવા સંભવ હોય ત્યાં મતભેદ તો થવાનાજ; માટે આ દુનિયામાં ગમે એટલી [illegible] રાખીએ, ગમે એટલી ચતુરાઈ વાપરીએ અને ગમે એટલું વિચારીને કામ કરીએ, તોપણ મતભેદ તો થવાનાજ; માટે [illegible] અને મતભેદ ન થાય તેમ કરવું, [illegible]

કારણ કે તેઓએ પ્રથમથીજ પોતાના મનમાં એમ વિચાર કરેલો હોય છે કે અમે આ બધું જે કાંઇ ખમીએ છીએ તે પ્રભુને અર્થે ખમીએ છીએ, અમારા આત્માના કલ્યાણ સારૂ ખમીએ છીએ ને અમે આ સંસારમાંજ સ્વર્ગ ભોગવી શકીએ તથા આ જીંદગીમાંજ સ્વર્ગ ભોગવી શકીએ તે સારૂ બધું ખમીએ છીએ, કાંઇ મફતના ખમતા નથી; પણ જેટલું ખમીએ તે કરતાં હજારોગણો વધારે ફાયદો થાય છે તે માટે ખમીએ છીએ; માટે અમારા આત્માના કલ્યાણને અર્થે અમે જે કાંઇ ખમીએ છીએ તેમાં અમે કાંઇ નવાઇ કરતા નથી; પણ એવી રીતે ખમીખાવું એ તો અમારી ફરજ છે; કારણ કે એમાંથીજ આગળ વધી શકાય એમ છે, માટે સુખદુઃખમાં ધીરજ રાખવી ને શાંતિથી તેને ભોગવી લેવાં એજ ધર્મનું એક મુખ્ય લક્ષણ છે. આવી સમજણને લીધે હરિજનો દરેક જાતનાં દુઃખ વખતે ધીરજ રાખી શકે છે. જેમકે ગરીબાઇ વખતે પણ તેઓ ધીરજ રાખે છે, રોગ વખતે પણ તેઓ ધીરજ રાખે છે, કાંઇ ઓચિંતાં સુખદુઃખ આવે ત્યારે પણ તેઓ ધીરજ રાખે છે, જન્મ વખતે પણ તેઓ ધીરજ રાખે છે, ઘડપણ વખતે પણ તેઓ ધીરજ રાખે છે અને મોત વખતે પણ તેઓ ધીરજ રાખે છે ને શાંતિથી કાળને આધીન થાય છે; માટેજ તેઓ ભગત કહેવાય છે.

હવે આવા ભગતને બદલે મોહવાદી સંસારીઓ કેવા હોય છે એ તમે ક્યાં નથી જાણતા! તેઓ વાત વાતમાં લઢી પડે છે, નાની ભૂલોને મોટું રૂપ આપી દે છે, જ્યાં ખાસ ધીરજ રાખવા જેવું હોય ત્યાં પણ અધીરા બની જાય છે, જ્યાં ખમીખાવા જેવું હોય ત્યાં પણ તેઓ ખમતા નથી, જ્યાં માફ કરવા જેવું હોય ત્યાં તેઓ દુશ્મનાવટ કરે છે અને જે ધૂળ જેવી વાત હોય તે સારૂ પણ લઢી મરે છે; એટલુંજ નહિ પણ જે બાબતમાં પોતાને કાંઇ લાગતુંવળગતું ન હોય તેવે ઠેકાણે પણ તેઓ કુદી પડે છે અને ઉછીના કજીઆઓ લે છે. આમ થવાથી એવા મોહવાદીઓમાં મનને રોકવાનું બળ હોતું નથી, ઇંદ્રિયોને વશ રાખવાની યુક્તિઓ તેઓને આવડતી નથી, તેઓના અંતરમાં શાંતિ હોતી નથી, તેઓની ભાવનાઓમાં ઉચ્ચતા હોતી નથી, તેઓની વાણીમાં મીઠાશ હોતી નથી તથા તેઓનાં કામોમાં બહુ રસાસ હોતા નથી; કારણ કે તેઓના બુરાઇઓની સાથે એ બધાં તત્ત્વો

બહાર ચાલ્યાં જાય છે, તેથી તેઓ ખરો ધર્મ પાળી શકતા નથી અને અંતે તેઓની બહુ માઠી દશા થાય છે. આમ ન થાય માટે તોપના ગોળાસામે ટકવાવાળા લશ્કરના ઘોડા જેવા થાઓ પણ પંખીઓથી પણ ભડકનારી નાજુકડી ઘોડી જેવા ન થાઓ,નાજુકડી ઘોડી જેવા ન થાઓ.

૬૭-હાથીના ટોળાને જોઇને ગભરાતી વાઘણને તેની સહીપણીએ કહ્યું કે તેં હજી તારા ધણીને ઓળખ્યો નથી,તેથીજ તું ડરે છે; તેમજ આપણે પણ આપણા ધણી પ્રભુને ઓળખતા નથી, ત્યાંસુધીજ રોગશોક વગેરેથી ડર્યા કરીએ છીએ.

આપણે જોઇએ છે કે આ દુનિયામાં ઠેકાણે ઠેકાણે રોગ, શોક, દુઃખ, ચિંતા વગેરે દેખાય છે; એટલુંજ નહિ પણ ભવિષ્યમાં દુઃખના વિચારો કરી કરીને આપણે દિલગીર થયા કરીએ છીએ તથા અગાઉના વખતમાં જે બનાવો બની ગયા હોય તેને યાદ કરી કરીને દુઃખી થયા કરીએ છીએ; પણ આપણે વિચાર કરવો જોઇએ કે એવી રીતે દુઃખી થયા કરવું તે શું વાજબી છે ? આવી રીતે દરેક બાબતોમાં આપણને દુઃખ લાગ્યા કરે છે, તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણે આપણા ધણી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માને ઓળખતા નથી, તેનું બળ જાણતા નથી, તેની મોટાઇ સમજતા નથી અને તેનો મહિમા જાણતા નથી, તેથી આપણને દુઃખ થાય છે; પણ જો એમ સમજીએ કે આપણો ધણી અનંત બ્રહ્માંડનો નાથ છે, આપણો ધણી દેવોને દેવપણું આપનાર છે, આપણો ધણી દરિદ્રીને તાલેવંત બનાવનાર છે, આપણો ધણી ભિખારીઓને મહારાજા બનાવનાર છે, આપણો ધણી તરણામાંથી મેરુ બનાવનાર છે, આપણો ધણી ચાંદાસૂરજને બનાવનાર છે, આપણો ધણી અનંત જીવોને અનંતકાળ થયાં પોષણ આપનાર છે,આપણો ધણી આપણા અનેક ગુન્હાઓ માફ કરનાર છે, આપણો ધણી આપણને અનંતકાળનાં મોક્ષસુખ આપનાર છે, આપણો ધણી વરસાદ વરસાવનાર છે, આપણો ધણી જીવોની અંદર જીવન આપનાર છે, આપણો ધણી કૃપાનો ભંડાર છે, આપણો ધણી

સૌનું કલ્યાણ કરવાના સ્વભાવવાળો છે, આપણો ધણી જ્ઞાનસ્વરૂપ છે,આપણો ધણી પ્રેમસ્વરૂપ છે,આપણો ધણી આનંદસ્વરૂપ છે, આપણો ધણી શાંતિદાતા છે, આપણો ધણી આપણા વિકારોને મટાડનાર છે, આપણો ધણી આપણને સદ્‌બુદ્ધિ આપનાર છે, આપણો ધણી મહાન દયાળુ છે, આપણા ધણીએ આપણાં સુખમાટે અનેક વસ્તુઓ બનાવેલી છે, આપણા ધણીએ આપણામાટે અનેક પ્રકારના સુખના અખૂટ ખજાનાઓ ભરી મૂકેલા છે, આપણા ધણીનો મહિમા અનંત બ્રહ્માંડમાં વ્યાપી રહ્યો છે, આપણા ધણીની સ્તુતિ અનેક મહાત્માઓ કરી રહ્યા છે, આપણાધણીના ભયથી દરેક રાક્ષસો ડર્યા કરે છે, આપણા ધણીની કીર્તિ દુનિયાનાં દરેક શાસ્ત્રો ગાઇ રહ્યાં છે અને આપણા ધણીની કૃપા સર્વત્ર વરસી રહી છે. એટલે જો એનું બળ આપણામાં આવી જાય તો પછી આપણને કોનો ભય રહે ? પણ જ્યાંસુધી એ બળ આપણામાં આવ્યું નથી, ત્યાંસુધી આપણને દરેક બાબતોમાં દુઃખ લાગ્યા કરે છે; પણ જો આપણા ધણીનું બળ આપણને સમજાઈ જાય અને તેની સાથે એમ પણ સમજાઇ જાય કે આપણે તેનાં બાળક છીએ, આપણે તેના અંશ છીએ અને આપણી અંદર તે પોતે બિરાજેલા છે તો તે પછી આપણને એમ લાગી જાય કે તેના બધા સુખના આપણે વારસ છીએ, તેની બધી શક્તિના આપણે ભાગીદાર છીએ અને તેના અનંત ગુણો આપણામાં આવી શકે તેમ છે તથા તેનું અદ્‌ભુત સામર્થ્ય આપણામાં આવવા માટે તલપી રહેલું છે. એવી જો આપણી ખાત્રી થઇ જાય તો આપણામાં બળ આવી જાય છે, આપણામાં અદ્‌ભુત પરાક્રમ આવી જાય છે, રિદ્ધિસિદ્ધિ આપણી દાસી બની જાય છે, કુદરતના બધા ભેદો આપણી આગળ ખુલી જાય છે, માયાનો પડદો ઉંચકાઇ જાય છે, સર્વત્ર શાન્તિનું રાજ્ય ફેલાઇ રહે છે, દરેક બાબતમાં તેનો મહિમા સમજાયા કરે છે, દરેક ઠેકાણે તેની હાજરી દેખાય છે, દરેક કામમાં કાંઇક નવો રસ આવી જાય છે અને મનમાં જે જે સંકલ્પ થાય તે તે દરેક સંકલ્પ સફળ થાય એવું બળ આવી જાય છે; અને યાદ રાખજો કે આ બધું આપણા ધણીનું બળ સમજવામાંથી થાય છે; માટે આપણા ધણીની મોટાઈ સમજવી, તેનું સામર્થ્ય સમજવું, તેની શક્તિ સમજવી અને તેની સાથે ઐક્ય અનુભ-

વવું એ બળ મેળવવાની ચાવી છે; કારણ કે જેના અંતઃ
પોતાના ધણીના બળનો વિશ્વાસ હોય તેની જીંદગી જૂ
પ્રકારની હોય છે. એ માટે એક મહાત્મા દાખલો આપતા
એક વાઘણુ હતી. તે જે જંગલમાં રહેતી હતી તે જંગલ
હાથી નહોતા, તેથી તેણે કોઇ દિવસ હાથીને જોયા નહો
એ પછી ધીરે ધીરે જંગલ કપાઇ ગયું તેથી તે વા
બીજા મોટા જંગલમાં ગઈ. ત્યાં તેણે હાથીને જોયા.
જોઇને તે બહુ ગભરાઇ ગઇ; કારણ કે તેને એમ લા
કે આવા મોટા રાક્ષસ તો અમને ખાઇ જશે, તેથી તે બહુ ગ
રાવા લાગી; ત્યારે તેની સહીપણીએ કહ્યું કે તને તારા ધણી
બળની ખબર નથી, તેથી તું ઘણી ડરે છે; પણ જો તને તા
ધણીના બળની ખબર હોય તો તું ડરે નહિ; કારણ કે તા
ધણી એવો જોરાવર છે કે એવા મોટા હાથીને પણ જ્યારે તે એ
પંજો મારશે, ત્યારે તે હાથી કડડભુસ થઇને ચીસો પાડ
પાડતો જમીનદોસ્ત થઈ જશે. એ સાંભળીને એ વાઘણને હિંમ
આવી. એ પછી થોડીવારમાં ત્યાં વાઘ આવ્યો. તેણે છલંગ મા
એક થાપાથીજ હાથીને પાડી નાખ્યો અને મારી નાખ્યો.

બંધુઓ! આ વાત કહીને તે મહાત્મા શ્રોતાઓને એમ સમ
જાવતા કે જ્યાંસુધી આપણને આપણા ધણીના બળની ખબ
નથી, ત્યાંસુધી દુઃખ છે; પણ જ્યારે તેના બળની ખબર પં
ત્યારે રોગ, શોક, ભય, ચિંતા, દુઃખ અને પાપ વગેરે બધ
વસ્તુઓ હજારો ગાઉ દૂર ભાગી જાય છે; માટે જે અનંત બ્રહ્માંડને
નાથ આપણો ધણી છે, તે સર્વશક્તિમાન પરમાત્માનું બળ
તેનો મહિમા સમજવાની કોશીશ કરો એટલે બધી જાતનાં
દુઃખો બહુ સહેલાઇથી એની મેળે મેળે દૂર થઇ જશે. એમાં
કાંઇ પણ શક નથી; માટે આપણા ધણી પ્રભુ સાથે ઐકય કરી
તેનું બળ મેળવો, પ્રભુ સાથે ઐકય કરી તેનું બળ મેળવો.

૬૭–ઘણાં માણસો પરમાર્થને મોટો સમજે છે અને ઘણાં માણસો ભજનને મોટું ગણે છે, તે સંબંધી સંતોના વિચાર

આ દુનિયામાં જેટલા ભગતો છે તે બધા ભગતોના મુખ્ય બે વિભાગ થઈ શકે છે.એક પરમાર્થી ભગતો અને બીજા ભજનાનંદી ભગતો. આવી રીતે બે પ્રકારના ભગતો છે. તેમાં જે પરમાર્થી ભગતો છે, તેઓ એમ કહે છે કે આપણી જીંદગી પરમાર્થને માટેજ છે; કારણ કે બીજાઓનાં કરેલાં શુભ કામોનો આપણે લાભ લઈએ છીએ; માટે આપણે પણ કાંઇક શુભ કામો કરવાં જોઈએ. જેમકે કોઇનાં બંધાવેલાં તળાવોનાં પાણી આપણે પીએ છીએ,કોઇનાં વાવેલાં ઝાડોનાં ફળો આપણે ખાઈએ છીએ,કોઇનાં ઉછેરેલાં પશુઓ આપણે વાપરીએ છીએ, કોઇના બનાવેલા રસ્તાઓ ઉપર આપણે ચાલીએ છીએ, કોઇનાં રચેલાં પુસ્તકોનો લાભ આપણે લઇએ છીએ, કોઇએ શોધેલી ગાડીઓમાં આપણે બેસીએ છીએ, કોઇએ બનાવેલા બગીચામાં આપણે ફરવા જઇએ છીએ, કોઇએ રાખેલાં બૅન્ડ આપણે સાંભળીએ છીએ અને એવીજ રીતે બીજી અનેક બાબતોમાં બીજાઓની બનાવેલી ઘણી ઘણી ચીજોનો આપણે લાભ લઇએ છીએ; માટે આપણે પણ બીજાઓને ખાતર આપણાથી બની શકે તેવાં ભલાઇનાં કાર્યો કરવાંજ જોઇએ.

આ સિવાય પરમાર્થી ભગતો બીજું વળી એમ પણ કહે છે કે ભજન કરવામાં એક જાતનો આનંદ થાય છે અને તે આનંદ આપણને એકલાને મળે છે; પણ પરમાર્થનાં કામો કરવામાં તો કેટલીક જાતનાં કષ્ટ સહન કરવાં પડે છે; માટે પ્રભુની ખાતર પોતાનો આનંદ છોડી દેવો અને પારકાનાં દુઃખોમાં ભાગ લેવો એ બહુ મોટી વાત છે; માટે પરમાર્થની કિંમત ઘણી વધારે છે, એમ સમજીને અમે ભજન કરતાં પરમાર્થને વધારે માન આપીએ છીએ અને એવા કામોમાં રોકાએલા રહેવાય તો સારૂં એમ ઇચ્છીએ છીએ.

પરમાર્થી ભગતો જ્યારે આ પ્રમાણે કહે છે, ત્યારે ભજનાનંદી ભગતો કહે છે કે પરમાર્થ બહુ ઉંચી વાત છે, એમાં કાંઇ

શકે નથી; પણ પરમાર્થનાં કામો કરવા અગાઉ તે કામો કરવાની આપણામાં યોગ્યતા આવવી જોઇએ; પણ યાદ રાખજો કે પ્રથમ ખૂબ ભજન કર્યા વિના પરમાર્થનાં કામોને કરવાની યોગ્યતા માણસોમાં આવી શકતી નથી; કારણકે જેટલી જાતના મહાન સદ્ગુણો છે, તે બધા સદ્ગુણો પરમ કૃપાળુ પરમાત્માથી આવે છે; માટે જ્યાંસુધી પ્રભુમાંથી બધું મેળવતાં આપણને ન આવડે ત્યાંસુધી આપણે બીજાઓને ખરેખરા ઉપયોગી થઇ શકીએ નહિ; કારણકે જેની પાસે કાંઈ પણ હોય તે બીજાઓને કાંઇ કાંઇ આપી શકે છે,પણ જેની પાસે કાંઇજ ન હોય તે બીજાઓને ક્યાંથી આપીજ શકે ? જેમકે જો કૂવામાંજ પાણી ન હોય તો હવેડામાં પાણી ક્યાંથી આવી શકે ? માટે પરમાર્થ કરતાં પહેલાં આપણી અંદરના સદ્ગુણોને ખીલવવા જોઇએ, આપણી લાયકાત વધારવી જોઇએ અને કદિ પણ ખૂટે નહિ એવાં પરમાર્થનાં પૂર્ણ તત્ત્વોમાં-થી, એવા અખૂટ ઝરામાંથી પરમાર્થની ભાવના મેળવતાં શીખવું જોઇએ, તેજ ભાવના છેવટ સુધી ટકી શકે અને તે સારામાં સારાં ફળો આપી શકે; પણ જ્યાંસુધી પરમકૃપાળુ પરમાત્મામાંથી ભજનની મારફત સદ્ગુણો તથા ભાવના મેળવાતી નથી ત્યાંસુધી ખરેખરો પરમાર્થ થઇ શકતો નથી અને જે કાંઈ નાનાં નાનાં પરમાર્થનાં કામો થાય તે પણ છેવટસુધી ટકી શકતાં નથી તથા એ કામો પણ રસકસવિનાનાં તથા તદ્દન ભીંજાયાવિનાનાં હોય છે, એટલે એવાં કામોથી દુનિયાને પણ કાંઇ લાભ થઇ જતો નથી; માટે ભજનની મારફત પરમ કૃપાળુ પરમાત્મામાંથી ઘણી જાતના સદ્ગુણોનું આકર્ષણ કરીને પછી. પરમાર્થનાં કામોમાં લાગવું જોઇએ.પરમાર્થનાં કામો કરતા પહેલાં આ વાત પણ યાદ રાખવી જોઇએ કે જો પરમ કૃપાળુ પરમાત્માને અર્થેજ પર-માર્થ થતો હોય તોજ તે પરમાર્થની કિંમત છે; પણ જો પોતાના સ્વાર્થની ખાતર પરમાર્થ થતો હોય, માનમરતબાની ખાતર પરમાર્થ થતો હોય, અભિમાનની ખાતર પરમાર્થ થતો હોય, કોઇના દબાણથી કે લાગવગથી પરમાર્થ થતો હોય કે એવાં બીજાં વ્યાવહારિક કારણોથી પરમાર્થ થતો હોય તો તેવા પરમાર્થની સાચા ભગતોની આગળ કે ઇશ્વરની હજુરમાં કાંઇ બહુ કિંમત નથી, એ યાદ રાખજો. ટુંકામાં એજ કે જેમ બે પાંખવિનાનાં પંખી ઉડી શકે નહિ અને જેમ બે પૈડાંવિના ગાડી ચાલી શકે

નહિ, તેમજ ભજન અને પરમાર્થ એ બન્ને અંગવિના ભક્તિ ફળીભૂત થઈ શકતી નથી; માટે એ બન્ને અંગની જરૂર છે અને ઉંચી જાતના મહાન ભગતોમાં એ બન્ને અંગ હોય છે; પણ બીજા કેટલાક એવા પણ ભગતો હોય છે, કે જેઓમાં એક અંગ મુખ્ય હોય છે, એટલે કે કોઈ ભગતમાં પરમાર્થનું અંગ મુખ્ય હોય છે; માટે જેનામાં જે અંગ મુખ્ય હોય તેણે તે પ્રમાણે વર્તવું તે સારી વાત છે.

જ્ઞાન અને પરમાર્થનો સંબંધ

સંબંધ જાણવાની જરૂર

આપણી જીંદગી કર્તવ્ય બજાવવા માટે છે, આપણી જીંદગી ધર્મને માટે છે અને જ્ઞાન તથા સેવા એ બન્ને ઉત્તમ વસ્તુઓ સાથે મળે તેનું ટુંકું નામ ધર્મ છે. આપણું જીવન એ ધર્મને માટેજ છે; કારણકે ઉંચામાં ઉંચી જાતનાં જે સુખો છે અને છેવટમાં છેવટની જે શાન્તિ છે, તે મેળવવા માટે જીવાત્મા આ દેહમાં તથા આ સંસારમાં આવેલો છે અને એવું ઉંચામાં ઉંચું સુખ તથા એવી છેવટમાં છેવટની શાન્તિ જેનાથી મળી શકે તેનું નામ ધર્મ છે.ધર્મના પેટામાં બીજી અનેક બાબતો છે.જેમકે યોગ, સંન્યાસ, યમ, નિયમ, દાન, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ,જપ, તપ, તીર્થ, વ્રત, પૂજા વગેરે ઘણી બાબતો આવે છે; પણ તે બધાંનો જ્ઞાન તથા કર્મમાં–એટલે કે સેવામાં સમાવેશ થઈ જાય છે; માટે જ્ઞાન તથા સેવાનું ખરૂં સ્વરૂપ જાણવું જોઇએ. જ્ઞાનશકિત અને ક્રિયાશકિત એ બન્ને કુદરતી મહાન તત્ત્વ છે, એ બન્ને અનાદિ કાળથી ચાલ્યાં આવે છે અને અનંતકાળસુધી એ બન્ને તત્ત્વ રહેવાનાં છે; માટે એ અલૌકિક તત્ત્વની ખાસ ખુબીઓ સમજવી જોઇએ.

જ્ઞાન એટલે શું ?

જ્ઞાન એટલે વસ્તુ સમજવી તથા સ્થિતિ સમજવી. જેમકે:– જગત એટલે શું ? જીવ એટલે શું ? માયા એટલે શું ? ઈશ્વર એટલે શું ? બ્રહ્મ એટલે શું ? મોક્ષ એટલે શું ? જીંદગીની સાર્થકતા કેમ થાય ? આ દુનિયામાં આપણે શામાટે આવ્યા છીએ ? પૈસો કેટલી હદસુધી કામનો છે ? આ સંસારની સગાઈઓ કેટલી મુદતસુધી ચાલી શકે તેવી છે ? આ શરીરનો સંબંધ કેટલો વખત ટકી શકે તેમ છે ? આ જગતની મોટાઈ કયાંસુધી કામ લાગે તેમ છે ? મરી ગયા પછી જીવનું શું થશે ? એ બધું સમજવું તેનું નામ જ્ઞાન છે. મતલબ કે જ્ઞાનમાં બુદ્ધિબળની જરૂર છે, જ્ઞાનમાં આત્માના અનુભવની જરૂર છે, જ્ઞાનમાં આત્મપ્રતીતિની જરૂર છે, જ્ઞાનમાં વિશુદ્ધિની જરૂર છે, જ્ઞાનમાં ભાવનાની જરૂર

છે અને જ્ઞાનમાં સ્પષ્ટ દર્શનની જરૂર છે. આ બધી વસ્તુઓ સાથે મળે અથવા થોડીઘણી મળે તેનું નામ જ્ઞાન છે.

સેવા અથવા કર્મ એટલે શું ?

કર્મમાં–સેવામાં ક્રિયાશક્તિની મુખ્ય જરૂર હોય છે. તેમાં ગતિની મુખ્ય જરૂર છે, તેથી સેવામાં શરીરબળની, ઈંદ્રિયોના બળની, હિંમતની, તિતીક્ષાની, પ્રેમની, દયાની વગેરે બાબતોની જરૂર છે. મતલબકે સેવામાં બહારની ક્રિયાઓ, ઈન્દ્રિયોનું બળ તથા લાગણીઓનું બળ વધારે હોય છે; અને જ્ઞાનમાં અંદરથી આત્માની પ્રતીતિનું બળ તથા બુદ્ધિનું બળ વધારે હોય છે.

સ્વરૂપ સમજવાથી સંબંધ સહેલાઈથી સમજી શકાય છે.

જ્ઞાન તથા સેવાનો શું સંબધ છે, તે આપણે જાણવું છે. તેમાં પ્રથમ ઉપર મુજબ એ બન્ને તત્ત્વોનું સ્વરૂપ આપણને સમજાયું છે, એટલે હવે તેનો સંબંધ સમજવો સહેલો થઇ પડશે. જેમકે કોઈ આપણને એમ કહે કે બાઇડી બહુ ડાહી છે, ભણેલી છે, રૂપાળી છે, ખાનદાન ઘરની છે અને જરાપણ ઉંચે મોઢે બોલે નહિ પણ બધું ખમી ખાય ને પેટમાં ઉતારી જાય તેવી છે; પણ તેનો વર ઉડાઉ છે, ક્રોધી છે, ગંજેરી છે, લુચ્ચાઓમાં રખડનારો છે ને તેને પોતાની બાયડીનું જરાએ ડાહ્યું પણ ગમતું નથી. આવી હકીકત જાણીએ એટલે એ બન્ને વચ્ચેનો સંબંધ કેવો હશે તે આપણે સહેલાઇથી વગરકહ્યે સમજી જઇએ છીએ; તેમજ કોઈ આપણને એમ કહે કે ફલાણા રાજ્યનો કારભારી લોભીઓ છે, દિવાન તેનો મળતીઓ છે, રાજ્યમાં અંધેર છે અને કોઇ દાદફરિયાદ સાંભળે તેમ નથી; તેમાં પેલા મુંબઈવાળા શેઠ કે જે બહુ પૈસાદાર છે, તે લાગમાં આવ્યા છે, એટલે તેનું પરિણામ કેવું હોય, તે કહ્યા વિના પણ સમજી શકાય તેમ છે. આવી રીતે વસ્તુઓનું તથા માણસોનું સ્વરૂપ જાણવાથી સંબંધ જાણી શકાય છે; માટે હવે જ્ઞાન તથા સેવાનું સ્વરૂપ સમજાયું એટલે તેનો સંબંધ પણ સહેલાઇથી સમજી શકાશે.

જ્ઞાન અને સેવાનો સંબંધ

જ્ઞાનવિના કર્મ–સેવા હોય નહિ અને સેવાવિના જ્ઞાન હોય નહિ. એ બન્નેનો સબંધ ઝાડ અને બીજના જેવો છે. જ્ઞાન તે બીજ છે અને સેવા તે ઝાડ છે. આમ હોવાથી જ્ઞાન સેવાને ઉત્પન્ન

કરે છે અને સેવા જ્ઞાનને વધારે છે. આવી રીતે જ્ઞાન અને સેવાનો સંબંધ આપણે સૂત્રરૂપે જાણ્યો; પણ એટલું જ જાણવાથી કાંઈ બધા લોકોના મનનું સમાધાન થઈ શકે નહિ; માટે હજી તેનો વધારે સંબંધ આપણે જાણવો જોઈએ. જ્ઞાન તથા સેવાનો સંબંધ વધારે સારી રીતે સમજવા માટે આપણે આપણા અંગત સંબંધો, રિવાજો તથા જાતિઅનુભવની મદદ લેવી જોઈએ. એવી મદદ લેવા માટે વધારે વિચાર કરતાં એમ સમજાય છે કે મુખ્ય સાત જાતના સંબંધથી આ જગત બંધાએલું છે અને તે બધા સંબંધો જ્ઞાન તથા સેવાને લાગુ પડે છે. જેમકે:-

૧-સગવડતાનો સંબંધ

આ દુનિયામાંના સ્થૂળ સંબંધોમાં પ્રથમ સગવડતાનો સંબંધ આવે છે. એ સંબંધને આપણે શેઠનોકરનો અથવા સેવ્યસેવકનો સંબંધ કહીએ છીએ. એ સંબંધમાં શેઠને પોતાની સગવડ સાચવવાને સારૂ નોકરની જરૂર પડે છે અને નોકરને પોતાનું તથા પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવા સારૂ એટલે કે પોતાની સગવડતા સાચવવા સારૂ શેઠની મદદની જરૂર પડે છે. આ સગવડતાનો સંબંધ કહેવાય છે; તેમજ જ્ઞાન એ શેઠ છે અને સેવા તેની દાસી છે, તેથી જેમ ભલો શેઠ પોતાના નોકરને સારી સ્થિતિમાં મૂકીને રાજી થાય છે અને જેમ નિમકહલાલ નોકર પોતાના શેઠને ફાયદો કરીને રાજી થાય છે, તેમજ જ્ઞાનરૂપી શેઠ સેવારૂપી દાસીને વધારીને રાજી થાય છે અને સેવારૂપી દાસી પોતાના જ્ઞાનરૂપી શેઠને મદદ કરીને રાજી થાય છે; એટલું જ નહિ પણ કેટલાક ડાહ્યા રાજાઓ લોકોને એમ કહે છે કે તમે અમારૂં માન રાખો એમાં શું નવાઈ ? પણ જ્યારે તમે અમારા અમલદારોનું પણ માન રાખો ત્યારેજ તમે ભલા ગણાઓ;તેમજ આપણે જ્ઞાનનું માન રાખીએ અને તેનો મહિમા ગાયા કરીએ તેમાં શું નવાઈ! પણ જ્યારે જ્ઞાનની દાસી સેવાની આપણે કદર સમજીએ અને તેની સેવા કરીએ, ત્યારેજ આપણી લાયકાત કહેવાય; માટે આપણે સેવા કરતાં શીખવું જોઈએ.

બંધુઓ! આપણાં પુરાણોમાં એમ કહેલું છે કે જે કામો પ્રભુથી ન થાય, તે કામો પણ ભક્તોથી થઈ શકે છે. જેમકે કેટલીક વખત કોઈ કોઈ માણસોને પ્રભુએ કહી દીધેલું કે તમારે

પ્રારબ્ધ મંદ છે, માટે તમે હમેશાં ગરીબજ રહેવાના છો; તેમજ બીજા કોઈ માણસને કહેલું કે તમારા નસીબમાં છોકરૂં નથી, માટે આ ભવમાં તમને છોકરૂં નહિ થાય અને કેટલાક લોકોને એમ કહેલું કે તમારી ભક્તિ હજી મંજુર થએલી નથી, માટે આ ભવ-માં તમારો ઉદ્ધાર નહિ થાય, તેથી એ બધા લોકો એમ સાંભળી-ને નિરાશ થઇ ગએલા હતા. એ પછી કોઇ વખતે તેઓને ભગ-વાનના ખરા ભગતો મળી ગયા. તેઓએ કહ્યું કે જાઓ, તમને દીકરો થશે; બીજાને કહ્યું કે જાઓ તમને રાજ્ય મળશે; ત્રીજાને કહ્યું કે, તમારો ઉદ્ધાર થઇ જશે. એ સાંભળીને તે બધાને અજા-યબી લાગી કે ભગવાને અમને ના પાડેલી છે કે તમારા નસીબમાં એ વસ્તુઓ નથી અને તમે આમ કેમ કહો છો ? મહારાજ ! તમારૂં વચન મિથ્યા જશે. એ સાંભળીને તે ભગતે કહ્યું કે જરા નિરાંત રાખો. અમારાં વચનમાં ફેર પડે નહિ. શ્રદ્ધા રાખો અને જુઓ કે શું થાય છે ? અંતે તે ભગતોના કહેવા પ્રમાણેજ બધાને લાભ થયો. આવી રીતે ઘણી વખત પ્રભુથી જે કામ ન બની શકે તે કામ તેના ભગતો કરી શકે છે; એટલે કે શેઠથી જે કામ ન બની શકે તે કામ તેના નોકરો કરી દે છે. તેવીજ રીતે જે કામ જ્ઞાનથી નથી થઇ શકતું તે કામ સેવાથી થઈ જાય છે. જેમકે ઘણું જ્ઞાન હોય છતાં પણ કેટલાક માણસોથી ઇન્દ્રિયનિગ્રહ થઇ શકતો નથી; પણ તેજ માણસો જ્યારે પોતાનો બધો વખત જનસમાજ-ની સેવામાં રોકી દે ત્યારે ધીરે ધીરે તેના વિકારો કાબુમાં આવી જાય છે, તેથી આગળ જતાં તે માણસો ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરી શકે છે; તેમજ ઘણા માણસોમાં જરૂરજેટલું અથવા તેથી વધારે જ્ઞાન હોય છે, પણ તેમ છતાં તેઓની કીર્તિ હોતી નથી અને તેઓની પાસે પૈસા હોતા નથી; પણ જ્યારે તેઓ જનસમાજની સેવા કરવાને લાગી જાય છે, ત્યારે તેઓને માન તથા ધન એની મેળે મેળે વધારે વધારે મળવા લાગે છે. આવી રીતે જે કામ જ્ઞાનથી નથી થઇ શકતું તે કામ સેવાથી થઇ શકે છે.ઘણા માણસો એવા હોય છે કે જેઓનું જ્ઞાન બહુ સારૂં હોય છે, તેમ છતાં તેઓને અંતરમાંથી જે શાન્તિ મળવી જોઇએ તે શાન્તિ મળેલી હોતી નથી; પણ એ પછી જ્યારે તેઓ ગરીબોની સેવા કરવા લાગે છે, ત્યારે તેઓને શાન્તિ મળતી જાય છે. મતલબ કે ઘણી વખત લૂખા જ્ઞાનથી જે વસ્તુઓ મળી શકતી નથી, તે વસ્તુઓ સેવાની

મદદથી મળી જાય છે. સેવામાં એવું બળ છે, માટે આપણે આપણા પ્રમાણમાં દેશકાળ સામે જોઇને જનસમાજની સેવા કરતાં શીખવું જોઇએ.

જ્ઞાન અને સેવાનો સંબંધ સમજાવવા માટે મહાત્માઓએ એમ પણ કહેલું છે કે જ્ઞાન આંખે દેખે છે પણ પગે લંગડું છે, તેથી તે પોતાની મેળે ચાલી શકતું નથી; અને સેવામાં ચાલવાની શકિત બહુ જબરી છે પણ તે આંખે આંધળી છે,તેથી દેખી શકતી નથી.આમ હોવાથી જ્યારે જ્ઞાન સેવાની મદદ લે છે, ત્યારે તે ચાલી શકે છે અને સેવા જ્ઞાનની મદદ લે છે, ત્યારે તે દેખી શકે છે.આ દૃષ્ટાંત ખરેખર રીતે સમજવા માટે એક ચાલતી આવેલી જૂની વાત જાણવા જેવી છે. તે એ કે કોઈ એક મોટા જંગલમાં આગ લાગી. એ જંગલમાં બે માણસો હતા.તેમાં એક આંધળો હતો અને બીજો પાંગળો હતો, તેથી તે બન્ને જણા એ આગમાં બળી મરે એમ હતું; કારણકે પાંગળાથી પગે ચાલી શકાય તેમ નહોતું અને આંધળો દેખે નહિ તેથી તે પણ એકલો ચાલી શકે તેમ નહોતું. એ જોઇને પેલા લંગડા માણસે આંધળાને કહ્યું કે,જો તું મને તારા ખભા ઉપર બેસાડે તો હું તને રસ્તો દેખાડું, એટલે આપણે બન્ને જણ આ જંગલમાથી બહાર નીકળીએ અને આગમાંથી બચી જઇએ. આંધળાને એ યુક્તિ ઠીક લાગવાથી તેઓએ તે પ્રમાણે કર્યું,એટલે તે બન્ને જણા આગમાં બળી મરતા બચ્યા.

બંધુઓ ! આવીજ રીતે આ સંસારરૂપી ઘોર અરણ્યમાં માયારૂપી આગ લાગેલી છે. તેમાં પાંગળું જ્ઞાન પણ બચી શકે નહિ તેમજ આંધળી સેવા પણ બચી શકે નહિ; પણ એ બન્ને મહાતત્ત્વ જો સાથે મળી જાય તો એકબીજાની મદદથી માયાની આગમાંથી આપણને બચાવી દે; માટે આપણા જીવનમાં જેમ બને તેમ જ્ઞાન તથા સેવાને વધારેમાં વધારે ઉતારવાં જોઇએ. એમ થશે ત્યારેજ આપણે છેવટની શાન્તિ મેળવી શકીશું.

૨–ભવ્યતા–આબાદીનો સંબંધ

જ્ઞાન અને સેવાવચ્ચે બીજો સંબંધ ભવ્યતાનો છે.એ સંબંધ રાજા અને પ્રજાવચ્ચેના સંબંધ જેવો છે. રાજાની ભવ્યતા જોઇને લોકો અંજાઈ જાય છે. આજના વખતમાં રાજાની ભવ્યતા જેવી દેખાવી જોઈએ તેવી આપણને દેખાતી નથી; પણ અસલના

વખતમાં એ ભવ્યતા બહુ અદ્ભુત પ્રકારની અને સામા માણસને આંજી નાખે તેવી હતી, એ વખતે રાજાઓનું શરીરબળ ઘણું વધારે હતું, તેઓનું બુદ્ધિબળ પણ અગાધ હતું, તેઓની આંખમાં ગુન્હેગારોને પકડવાની અજાયબ જેવી શકિત હતી, દુશ્મનો તેઓને જોઈને જ ધ્રુજી જાય એવી તેઓમાં સ્વાભાવિક શક્તિ હતી, હજારો માણસોથી જે કામ ન થાય તે કામ પળવારમાં બનાવી દેવાનું તેઓમાં જાદુ હતું અને લાખો માણસથી જૂદા પડી જાય તથા ઓળખાઇ આવે એવું તેઓનું તેજ હતું.આથીજ રાજાઓમાં દૈવી અંશ છે, એમ શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે. આવી મહાન વ્યક્તિની ભવ્યતા આગળ સૌ લોકો ઝૂકી જાય તેમાં કંઇ નવાઈ નથી. એજ પ્રમાણે જ્ઞાન એ રાજા છે અને સેવા એ તેની રૈયત છે, એટલે જ્ઞાનની આગળ સેવા ઝૂકી જાય છે અને જેમ રાજા રૈયતનું રક્ષણ કરે છે, તેમ જ્ઞાન સેવાને સલામત રાખે છે તથા તેની આબાદી વધારે છે.

જ્ઞાન તથા સેવાનો સંબંધ રાજાપ્રજાના જેવો હોવાથી રાજાની મોટાઇમાં જેમ પ્રજાની શોભા છે અને પ્રજાની આબાદીમાં જેમ રાજાની શોભા છે, તેમજ જ્ઞાનની વૃદ્ધિમાં સેવાની શોભા છે અને સેવાની અધિકતાથી જ્ઞાનની શોભા છે.

કેટલાક ભલા રાજાઓ અંધારપછેડો ઓઢીને એટલે કે છુપો વેશ લઇને પોતાના શહેરની ગલીકુંચીઓમાં ફરે છે અને રૈયતના સુખદુઃખની ખબર રાખે છે, તેમજ જ્ઞાન પણ સેવાની ગલીકુંચીઓમાં ફરે છે અને તેમાં જે કંઇ ખામી દેખાય તેને પકડી પાડે છે.

રાજાને બધી જાતની રૈયત સરખી હોય છે અને બધી જાતના લોકોની તેઓની લાયકાતના પ્રમાણમાં રાજાને કિંમત હોય છે; તેમજ ચડતીઉતરતી દરેક પ્રકારની સેવાની કદર જ્ઞાનરૂપી રાજા કરે છે. કોઇ પણ જાતની સેવા તેના ધ્યાનબહાર રહેતી નથી, તેમજ કોઇ પણ જાતની સેવાની કિંમત સમજ્યા વિના જ્ઞાન રહેતું નથી; માટે અમુક જાતની સેવા હલકી છે અથવા અમુક જાતની સેવા ખરાબ છે, એમ સમજીને છોડી દેશો મા. જેમ ભલો રાજા પોતાની રૈયતની અવગણના કરે નહિ, તેમજ જ્ઞાનરૂપી રાજા પણ કોઇ પણ સેવાની અવગણના કરતો નથી; માટે કદિ મોટી સેવાઓ

કરવાનું ન બને તો નાની સેવાઓ પણ કર્યાજ કરવી જોઇએ એ આપણી ફરજ છે. એમાંથીજ આગળ જતાં ઉત્તમ પ્રકારની સેવાઓના રસ્તા ખુલ્લા થાય છે અને જ્ઞાન પણ વધતું જાય છે માટે ઉત્સાહથી તથા આનંદથી સેવા કરતાં શીખવું જોઇએ.

રાજા બહુ પૈસાદાર હોય, મોજીલો હોય અને રૈયતની તરફ બેદરકાર હોય,એથી રૈયત ભૂખડીબારસ જેવી થઇ ગઇ હોય અને લોકો કંગાળ તથા દુઃખી થઈ ગયા હોય તો તેમાં રાજાની શી આબરૂ ? એવા રાજા ઉલટા નીચ ગણાય છે; તેમજ જ્ઞાનમાં બહુ મસ્ત થઇ ગયા હોય પણ સેવાનું ઠેકાણું હોય નહિ તે માણસો પણ કાંઇ સારા ગણાતા નથી. એથી ઉલટી રીતે એટલે કે રૈયત બહુ મસ્તાની હોય ને રાજા સાતડે સાત હોય, તોપણ એમાં કાંઇ રાજાની કે રૈયતની ખુબી કહેવાય નહિ.એમાં તો રૈયતને તથા રાજાને બન્નેને ખરાબજ લાગે; તેમજ સેવામાં મસ્તપણું હોય અને એ મસ્તપણાને લીધે અંધધુંધી ચાલતી હોય ને જ્ઞાનનો કોઇ ભાવ પણ પૂછતું ન હોય તો એવી સેવાથી પણ કાંઈ શુક્રવાર થતો નથી.હાલમાં આપણા કેટલાક સંપ્રદાયોમાં માત્ર એકલી આંધળી સેવા હોય છે પણ જ્ઞાનનો છાંટો હોતો નથી,તેથી એવી સેવાથી જે લાભ મળવા જોઇએ, તે લાભ જ્ઞાનની મદદવિના મળી શકતા નથી; માટે સેવાની સાથે જ્ઞાન જોઇએ. આ બન્નેને છૂટાં પાડી શકાય તેમ નથી. તેઓ બન્ને સાથે ને સાથેજ રહે એવો તેઓનો કુદરતી સંબંધ છે;માટે આપણે પણ તેઓનો એવોજ સંબંધ જાળવવાની કોશીશ કરવી જોઇએ.

૩—લાગણીનો—મિત્રતાનો સંબંધ

આપણા દુનિયાદારીના વ્યવહારમાં જે ત્રીજો સંબંધ છે તે લાગણીનો સંબંધ છે. એ સંબંધને આપણે મિત્રતાનો સંબંધ કહીએ છીએ. એ સંબંધની ખરી મઝે જેઓને સાચા દોસ્ત સમજેલા હોય તેઓને હોય છે. ખરા દોસ્તો એકબીજાની ખાસ એટલી બધી લાગણી રાખે છે, એટલું બધું હિત રાખે છે અને બીજા તરફ એટલી બધી દિલસોજી બતાવે છે કે, તેનો પૂરો ખ્યાલ આપણને આવી શકે નહિ. એવી અજબ જેવી મિત્રતા જ્ઞાન તથા સેવાને છે, તેથી સેવાવિના જ્ઞાન તરફડે છે અને જ્ઞાનવિના સેવા તરફડે છે; એટલુંજ નહિ પણ જ્ઞાન એમ કહે છે કે, કોઈ પણ રીતે હું સેવાનો મદદગાર કેમ થાઉં ? અને સેવા

એમજ ઇચ્છે છે કે, હું જ્ઞાનની મદદગાર કેમ થાઉં ? મારા દોસ્ત જ્ઞાનને વધારવા માટે હું શું કરૂં ? એવીજ ભાવના સેવાના મનમાં હોય છે; એમજ નહિ પણ જ્યારે તક મળે ત્યારે તે પોતાનાથી બની શકતી દરેક પ્રકારની મદદ કરે છે.

જેમ એક મિત્ર પોતાના બીજા મિત્રની આગળ પોતાની મુશ્કેલીઓ કહે છે તેમ સેવા પોતાની મુશ્કેલીઓ જ્ઞાનની આગળ કહે છે અને એકબીજાની તરફથી દિલાસો મેળવે છે.

જેમ એક મિત્ર પોતાના બીજા મિત્રનાં વખાણ કરે અને બીજો મિત્ર પેલા મિત્રનાં વખાણ કરે તેમ જ્ઞાન સેવાનાં વખાણ કર્યા કરે છે અને સેવા સૌ ઠેકાણે જ્ઞાનનાં વખાણ કર્યા કરે છે તથા જ્ઞાનનો ઉપકાર માન્યા કરે છે અને જ્ઞાન સેવાનો ઉપકાર માન્યા કરે છે;તેમજ યાદ રાખજો કે, એ બધું કાંઇ બહારના વિવેકને ખાતર અથવા સારૂં લગાડવાને ખાતર નહિ પણ અંતઃકરણની લાગણી-ને લીધે સ્વાભાવિકરીતેજ તેઓથી એમ થઇ જાય છે; કારણ કે મિત્રતાના સંબંધની ખુબી ઓરજ પ્રકારની છે.

જેમ એક મિત્ર પોતાની મોટાઇનો લાભ બીજા મિત્રને આપે છે, તેમજ જ્ઞાન પણ પોતાના ઐશ્વર્યનો લાભ સેવાને આપે છે અને તેને વધારે છે તથા સેવા પોતાના અનુભવનો લાભ જ્ઞાનને આપી તેને વધારે છે.આવી રીતે જ્ઞાન સેવાને વધારે છે અને સેવા જ્ઞાનને વધારે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેઓનો સ્વભાવજ એવો છે અને તેઓમાં લાગણીઓજ એવી છે કે, એમ કર્યાવિના તેઓ-થી રહી શકાતુંજ નથી અને એમ કર્યાવિના તેઓને શાન્તિજ મળતી નથી. આવો જ્ઞાનનો ને સેવાનો સંબંધ છે; માટે જે બંધુ-ઓને ઇશ્વરકૃપાથી જ્ઞાન મળેલું હોય તેઓએ પોતપોતાના પ્રમાણમાં કોઇને કોઇ પ્રકારની પણ નાનીમોટી સેવા કરવી જોઇએ અને જેઓ સેવા કરી રહ્યા હોય તેઓએ પોતાની સેવાને પુષ્ટિ આપવા સારૂ જ્ઞાન મેળવવું જોઇએ; કારણકે જ્ઞાન અને સેવા એ બન્ને જ્યાંસુધી જૂદાં જૂદાં હોય ત્યાંસુધી એકબીજાને માટે તર-ફડયા કરે છે; પણ જ્યારે તેઓ સાથે હોય ત્યારે તેની ખુબી કાંઇ અલૌકિકજ હોય છે; માટે જ્ઞાન અને સેવા સાથે રહે અને તેઓની મિત્રતા કાયમ રહે તેમ કરો. એવાં દૈવી તત્ત્વોની મિત્રતા તોડી નાખવાનું મહા પાપ કરશો માં;એજ મારી તમને વિનતિ છે.

૪–એક લોહીનો–ભાઇબહેનનો સંબંધ

આ દુનિયામાં એક લોહીનો સંબંધ એ પણ બહુ જબરદસ્ત સંબંધ છે. જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ તે બંને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનાં બાળકો છે અને સગાં ભાઈબહેન છે,તેથી જેમ ભલા ભાઇનું પોતાની બહેન ઉપર અતિશય હેત હોય છે અને જેમ ગુણિયલ બહેનનું પોતાના ભલા ભાઇ ઉપર અતિશય હેત હોય છે, તેમજ જ્ઞાનને સેવા ઉપર અને સેવાને જ્ઞાન ઉપર હેત હોય છે તથા તે હેત કાંઇ બનાવટી કે માની લીધેલું નથી; પણ એ એક લોહીનો સંબંધ છે, એ ભાઇબહેનનો કુદરતી સંબંધ છે;માટે જેમ ભાગ્યશાળી ભાઇ પોતાની બહેનને કાંઇ ને કાંઇ આપીનેજ રાજી થાય છે, તેમજ જ્ઞાન પણ પોતાની બહેન સેવાબાઈને કાંઈ ને કાંઇ આપીનેજ રાજી થાય છે;અને બહેન જેમ પોતાના ભાઈનાં વખાણજ કર્યા કરે, ભાઇને આશીષ આપ્યા કરે તથા ભાઈનાં દુઃખડાં-મીઠડાં લીધાં કરે, તેમજ સેવાદેવી પણ પોતાના ભાઇ જ્ઞાનદેવનાં વખાણ કર્યા કરે છે, તેને આશીષ આપ્યા કરે છે અને તેનાં દુઃખડાં લીધા કરે છે.

બંધુઓ! ભલી, સુકોમળ લાગણીવાળી અને પવિત્ર બહેનનાં પ્રેમનાં આંસુ, ખાનદાન, અમીરી સ્વભાવના ભાઇના હૃદયમાં શું શું આપી દે તેના ગણત્રી કોઈથી પણ થઇ શકે તેમ છે? તેમજ સેવાદેવી પોતાના ભાઇ જ્ઞાનને મૂંગેમોઢે પણ ઘણું એ દઇ શકે છે અને જ્ઞાન તો તને પોતાનું ઐશ્વર્ય, પોતાની મદદ આપ્યાજ કરે છે; કારણ કે બહેનનો સ્વભાવ એવો છે કે, વરસો વરસ વીરપસલી માગ્યાજ કરવી. જ્ઞાનરૂપી ભાઇ એવો ભલો છે કે તે બહેનને કાંઈક કાંઇક આપ્યાજ કરે અને સેવાદેવી પણ જ્ઞાન પાસે કાઇ કાંઇ વખતોવખત માગ્યાજ કરે છે તથા જ્ઞાન તેની ખોટ પૂરી પાડયાજ કરે છે.

ભાઈ જયારે માંદો પડે ત્યારે બહેન લેવાતી જાય છે અને બહેનને જયારે ક્ષય કે હિસ્ટીરિયા થાય ત્યારે ભાઇને દોડાદોડ થઇ પડે છે; તેમજ જયારે જ્ઞાન ઢીલું પડી જાય છે, ત્યારે સેવા પણ મંદ પડી જાય છે અને જયારે સેવા ઢીલી પડી જાય અથવા માંદી પડે કે મરવા પડે, ત્યારે ભાઇના પણ બૂરા હાલ થાય છે; કારણ કે એક લોહીનો સંબંધ એ બહુ જબરો સંબંધ છે.

એક લોહીનો સંબંધ કેવો જબરદસ્ત છે તે સમજવા માટે પ્રતાપસિંહ તથા શક્તસિંહનો ઐતિહાસિક દાખલો જાણવા લાયક છે.

એ માટે ઇતિહાસમાં કહેલું છે કે, શકતસિંહ તથા પ્રતાપસિંહ એક વખત શિકાર કરવા ગયા હતા,ત્યાં લડી પડયા.લડવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ કે શિકારના જાનવરને જે ઘા વાગ્યો હતો તે પ્રતાપસિંહે કહ્યું કે મારો ઘા છે; અને શકતસિંહે કહ્યું કે એ મારો ઘા છે. તે ઉપરથી લડી પડયા,તેથી પ્રતાપસિંહે પોતાના નાના ભાઈ શકતસિંહને દેશવટો આપ્યો. તેનું વેર લેવા માટે શકતસિંહ અકબર બાદશાહના દરબારમાં જઇને નોકરી રહ્યો. એ પછી અકબરે જ્યારે પ્રતાપસિંહ ઉપર ચઢાઇ કરી ત્યારે શકતસિંહ પોતાનું વેર લેવા એ લડાઈમાં ગયો. એ પછી ઘણાં વર્ષો બાદ જ્યારે પ્રતાપસિંહ ઘાયલ થયો, તેને સાત જખમો વાગ્યા, તેનો ઘોડો લડાઈમાં મરી ગયો, તેનું લશ્કર કપાઇ ગયું અને તે જંગલમાં એકલો પડી ગએલો હતો, ત્યાં શક્તસિંહ આવી નીકળ્યો. તેણે પ્રતાપસિંહને કહ્યું કે, હું મારૂં વેર લેવા આવ્યો છું. ત્યારે પ્રતાપસિંહે કહ્યું કે, આ વખતે વેર ? ઠીક છે, આવી જા. એમ કહીને પ્રતાપસિંહે પોતાની તલવાર ખેંચી, ત્યારે શકતસિંહની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં,તે રોઇ પડયો અને પ્રતાપસિંહને પગે લાગી લેટી પડયો તથા તેને કહ્યું કે, લે મારૂં વેર. એમ કહીને તેણે પોતાની સાથેના મોગલાસિપાઇઓને કાપી નાખ્યા ને પોતાનો ઘોડો પ્રતાપસિંહને આપ્યો તથા કહ્યું કે, હવે જલદીથી અહીંથી ભાગી જાઓ. દુશ્મનો આટલામાંજ છે. એ સાંભળીને પ્રતાપસિંહ ત્યાથી ચાલ્યો ગયો.

એક લોહીનો સંબંધ શું કામ કરે છે તે જોયું કે? જે દુશ્મનો હતા તેઓ પણ ખરે વખતે મિત્ર થઈ ગયા. આવો એક લોહીનો સંબંધ છે અને તે સંબંધ જ્ઞાન તથા સેવામાં છે; માટે કદિ થોડો વખત જ્ઞાન સેવાની સાથે લડે અથવા સેવા જ્ઞાનની સાથે લડે, તોપણ તેઓ બન્ને અંતે જુદા રહી શકે તેમ નથી. વખત આવ્યે જરૂર તેઓ એકબીજાને મદદ કરશેજ; માટે જ્ઞાન તથા સેવાનો એવો કુદરતી સંબંધ સમજીને સેવા કરો અને જ્ઞાન મેળવો.

૧૫. પ્ર. ૧૮

૫–વાત્સલ્યભાવનો–બાપદીકરીનો સંબંધ

આ જગતમાં જે મુખ્ય સાત જાતના ઉત્તમ સંબંધ છે, તેમાં વાત્સલ્યભાવનો સંબંધ પણ બહુ મોટો છે. એ સંબંધમાં બાપદીકરીનો સંબંધ, બાપદીકરાનો સંબંધ, માદીકરીનો સંબંધ, માદીકરાનો સંબંધ વગેરે સંબંધો આવે છે. તેમાં જ્ઞાનને અને સેવાને જે સંબંધ છે તે સંબંધ બાપદીકરીના જેવો છે. એટલે કે જ્ઞાન એ બાપ છે અને સેવા તેની દીકરી છે; કારણ કે જ્ઞાનમાંથી સેવા ઉત્પન્ન થાય છે અને દીકરી જેમ બાપની ખાતરબરદાસ રાખે અને તેની સગવડતાઓ સાચવે, તેમ સેવા જ્ઞાનની ખાતરબરદાસ રાખે છે અને તેને વધારે વધારે પોષણ મળે તેવા ઉપાયો કરે છે.

બાપ પોતાની જુવાન દીકરીને ઘણો વખતસુધી પોતાના ઘરમાં રાખી શકે નહિ; કારણ કે કન્યા એ પારકું ધન છે, તેથી તેને લાયક વરની સાથે પરણાવવીજ જોઈએ; તેમજ જ્ઞાન પોતાની દીકરી સેવાને પણ હમેશાં પોતાની અંદરજ રાખી શકે નહિ પણ બીજાઓને ખાતર જ્ઞાને પોતાની સેવાને આપવીજ જોઈએ; કારણ કે લાયક ઉંમર થયા છતાં પણ જે બાપ પોતાની જુવાન દીકરીને સારે ઠેકાણે પરણાવે નહિ તે બાપ નાલાયક ગણાય છે; તેમજ જે જ્ઞાની માણસ પોતાના જ્ઞાનના બળથી સેવા કરે નહિ તો તે નાલાયક ગણાય છે; માટે જ્ઞાનીઓએ તો બીજાઓના કરતાં ઉલટી વધારે સેવા કરવી જોઈએ. તેને બદલે જે જ્ઞાનીઓ એમ સમજે કે અમારે જનસમાજની સેવા કરવાની જરૂર નથી, તે જ્ઞાનીઓ નાલાયક ગણાય છે; કારણ કે સેવાથીજ જ્ઞાન શોભે છે અને સેવાને માટેજ જ્ઞાન કામનું છે. જો સેવા ન હોય તો એવા લુખા ને સુકા જ્ઞાનની કાંઈ પણ કિંમતજ નથી.

વાત્સલ્યભાવવાળા ભલા બાપો પોતાની જુવાન દીકરીને ઘડીકમાં વર ન મળે તો લાયક વરને સામા પૈસા આપીને પણ પોતાની દીકરીને પરણાવે છે; તેમજ ભલા જ્ઞાનીઓને જો સેવા કરવાની તક સહેલાઈથી ન મળે તો તેઓ પોતાનું તનમન તથા ધન અર્પીને પણ સેવા કરવાની તક શોધી લે છે; કારણ કે જેમ જુવાન દીકરીને પરણાવે ત્યારેજ બાપને સંતોષ થાય છે, તેમજ જ્યારે પોતાનું જ્ઞાન બીજાઓની સેવાના કામોમાં વપરાય ત્યારેજ

ખરા જ્ઞાનીઓને સંતોષ થાય છે, તેથી તેઓ પોતાની જાતનો ભોગ આપીને પણ સેવા કરે છે.

આપણામાં ઘણા લોકો એમ કહે છે કે,જેની દીકરી મોટી થાય ને વર ન મળે તે બાપને સુખે ઉંઘ આવતી નથી; એટલુંજ નહિ પણ તેના માથામાં કીડા પડે છે; તેમજ જે ખરા જ્ઞાનીઓ હોય તેઓને પોતાની સેવા બીજાઓના કલ્યાણ અર્થે આપવાની તક ન મળે તો તેઓને સુખે ઉંઘ આવતી નથી અને જાણે પોતાના માથામાં કીડા પડ્યા હોય એમ તેઓ તરફડયા કરે છે અને અંતે જ્યારે તેઓને સેવા કરવાની સારામાં સારી તકો મળે ત્યારેજ તેઓને સંતોષ થાય છે.

જુવાન દીકરી પોતાના વયોવૃદ્ધ બાપમાટે કેટલી બધી કાળજી રાખે છે અને બાપ પોતાની જુવાન દીકરીના સુખને માટે કેટલી બધી લાગણીઓ રાખે છે, એ કાંઈ કોઇથી અજાણ્યું નથી. બાપદીકરીની એવી વાત્સલ્યભાવની સ્થિતિ બહુજ અસરકારક ને જોવાલાયક હોય છે; તેમજ કરેલા જ્ઞાનમાટે આગળ વધેલી સેવા જે ઉત્સાહ બતાવે છે; તેવી સેવામાટે એવું જ્ઞાન જે અલૌકિક ભાવ બતાવે છે,તે સંબંધ પણ બહુજ જોવાલાયક છે અને બહુજ આનંદદાયક છે.

મતલબકે ખરા જ્ઞાનીઓ જેમ બને તેમ જગતની સેવા કરવાનીજ ઇચ્છા રાખે છે અને સેવા કરવાની તક ન મળે તો તેઓને અતિશય દિલગીરી થાય છે; એટલુંજ નહિ પણ શોધીને, ગોતીને, તરફડીને અને જાતિભોગ આપીને પણ તેઓ સેવા કરવાની તક મેળવે, ત્યારેજ તેઓને સંતોષ થાય છે. આવો જ્ઞાનનો ને સેવાનો સંબંધ છે; માટે જો તમે જ્ઞાની હો તો સેવા કરવાની તક મેળવો અને જો સેવા કરી રહ્યા હો તો સાથે સાથે જ્ઞાન મેળવવાની તક મેળવો; કારણ કે એમાંજ જીંદગીની સાર્થકતા છે.

૬–અર્ધા અર્ધા અંગનો–ધણીધણીઆણીનો સંબંધ

દુનિયાને ટકાવી રાખવા માટે આ દુનિયામાં જે છઠ્ઠો સંબંધ છે તે પૂર્ણતા પામવાનો સંબંધ છે. એ સંબંધને આપણે ધણી-ધણીઆણીનો સંબધ કહીએ છીએ.એ સિવાય એ સંબંધનું બીજું નામ અર્ધા અર્ધા અંગનો સંબંધ છે; કારણ કે પુરૂષ એ અધું

અંગ છે અને સ્ત્રી પણ અર્ધું અંગ છે; પણ એ બન્ને જ્યારે સાથે મળે અને પછી કર્તવ્ય કરીને યોગ્યતા મેળવે ત્યારે તેઓ પૂર્ણ થાય છે; માટે મહાત્માઓ ધણીધણીઆણીના સંબંધને પૂર્ણતા પામવાનો સંબંધ કહે છે; તેવીજ રીતે જ્ઞાન એ ધણી છે અને સેવા એ ધણીઆણી છે, તેથી સેવાવિનાનું જ્ઞાન એ અર્ધું અંગ ગણાય છે અને જ્ઞાનવિનાની સેવા પણ અર્ધા અંગવાળી ગણાય છે; પણ જ્યારે જ્ઞાન અને સેવા એ બન્ને સાથે મળીને કામ કરે ત્યારે બન્ને વાનાં આગળ જતાં પૂર્ણતાને પામી શકે છે; માટે પૂર્ણતા પામવા સારૂ જેઓની પાસે જ્ઞાન હોય તેઓએ સેવા કરવી જોઈએ અને જેઓ સેવા કરતા હોય તેઓએ પૂર્ણતા પામવા સારૂ જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ; કારણકે જ્ઞાનવિના સેવા અધૂરી છે અને સેવાવિના જ્ઞાન અધુરૂં છે. આમ હોવાથી જ્ઞાન અને સેવા એ બન્ને જૂદાં જૂદાં રહી શકે તેમ નથી; પણ તેઓનો સંબંધ સાથે રહેવા માટેજ નિર્માણ થએલો છે; માટે જ્ઞાનની સાથે સેવા જોઈએ અને સેવાની સાથે જ્ઞાન જોઈએ.

જ્ઞાનને ધણી અને સેવાને ધણીઆણી કહેવાનાં કારણો મહાત્માઓ કહે છે કે, જ્ઞાનમાં પુરુષાર્થ છે, જ્ઞાનમાં કઠોરતા છે, જ્ઞાનમાં બળ છે, જ્ઞાનમાં હિંમત છે, જ્ઞાનમાં સ્વાશ્રય છે, જ્ઞાનમાં સ્વતંત્રતા છે, જ્ઞાનમાં સત્તા છે, જ્ઞાનમાં તેજસ્વિતા છે અને જ્ઞાનમાં વશ રાખવાની શકિત છે અને એ બધાં પુરુષોનાં લક્ષણ છે; માટે જ્ઞાન ધણી છે.

આવીજ રીતે સેવામાં સ્ત્રીઓનાં લક્ષણ છે. જેમકે સેવામાં પરાધીનતા છે, સેવામાં લાગણીઓનું બળ છે, સેવામાં મીઠાશ છે, સેવામાં દયાળુપણું છે, સેવામાં સુંદરતા છે અને સેવામાં નાજુકાઇ છે. આવા આવા સ્ત્રીઓના ગુણો સેવામાં રહેલા છે;માટે સેવા ધણીઆણી છે.

સ્ત્રીવિના પુરુષોની સ્થિતિ કેવી ખરાબ હોય, એ તમે ક્યાં નથી જાણતા ? સેંકડો રખડેલ વાંઢાઓને આપણે જોઈએ છીએ. તેઓનું ચારિત્ર્ય કેટલું બધું ઢીલું હોય છે અને સ્ત્રીઓની મદદની ખામીને લીધે તેઓ કેટલા બધા ગંભીર પ્રકારના ગુન્હાઓ કરે છે, એ કાંઇ દુનિયાથી અજાણ્યું નથી; તેમજ સેવાવિનાનું જ્ઞાન પણ મસ્તાનું બની જાય છે, આડે રસ્તે ઉતરી જાય છે અને

અંકુશવિનાનું થઇ પડે છે; માટે જ્ઞાનને સેવાની જરૂર છે.

જેમ સ્ત્રીની મદદવિના પુરુષની માઠી દશા થાય છે,તેમ પુરુષની મદદવિના સ્ત્રીઓની પણ બહુજ માઠી દશા થાય છે. એ માટે પણ કાંઈ દૂર જવું પડે તેમ નથી. નિસાસા નાખતી ને ખૂણામાં પડી રોયા કરતી તથા અનેક પ્રકારનાં કુકર્મ કરતી તેમજ અનેક રીતે વગરમફતની રીબાયા કરતી વિધવાઓને આપણે જ્યારે જોઇએ છીએ, ત્યારે પુરુષની મદદવિના સ્ત્રીઓના શું હાલ થાય છે, તે આપણને સમજાઇ જાય છે; તેમજ જ્ઞાનની મદદવિના સેવાના શું હાલ થાય તે પણ સહેલાઈથી સમજી શકાય છે.આવું ન થાય માટે સેવાએ જ્ઞાનની મદદ લેવી જોઇએ અને જ્ઞાને સેવાની મદદ લેવી જોઇ.

સ્ત્રી અને પુરુષ એ બન્ને કુદરતની મહાન શક્તિઓ જ્યારે પ્રેમભાવથી સાથે મળે, ત્યારે તેનું નામ લગ્ન કહેવાય છે અને લગ્નને મહાત્માઓ યજ્ઞ કહે છે. વિજળીમાં જેમ નેગેટીવ તથા પોઝીટીવ એવી બે જાતની શકિત છે અને એ બન્ને શકિત સાથે મળ્યા વિના કાંઈ બહુ કામ થઇ શકે નહિ, તેમ સ્ત્રી અને પુરુષ એ બન્ને લગ્નના યજ્ઞથી જોડાયા વિના કાંઇ ખરેખરી ઉન્નતિ પામી શકે નહિ; કારણ કે જ્યાંસુધી તેઓનું લગ્ન ન થાય ત્યાંસુધી તેઓ અર્ધાં અર્ધાંજ રહે છે અને લગ્નસંબંધથી જોડાય ત્યારેજ તેઓ પૂર્ણતા પામી શકે છે; તેમજ જ્ઞાન અને સેવા એ બન્ને પણ જ્યાસુધી જૂદાં જૂદાં રહે ત્યાંસુધી તેઓ અધુરાંજ રહે છે; પણ જ્યારે તેઓ સાથે મળે ત્યારેજ પૂર્ણતા પામે છે; એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે એ બન્ને સાથે મળે, ત્યારેજ તેનો મહાયજ્ઞ થાય છે, કારણ કે જ્ઞાન એ એક યજ્ઞ છે અને સેવા એ પણ એક યજ્ઞ છે; પણ જ્યારે એ બન્ને યજ્ઞ સાથે મળી જાય, ત્યારે તે મહાયજ્ઞ કહેવાય છે અને મહાયજ્ઞની ખુબીઓ ઓરજ પ્રકારની છે; માટે પરમકૃપાળુ પરમાત્માને મેળવનારો એવો મહાયજ્ઞ કરવાની કોશીશ કરો, એવો મહાયજ્ઞ કરવાની કોશીશ કરો.

બંધુઓ! સ્ત્રીપુરુષના સ્નેહનો આનંદ તમે જોયો છે? પ્રેમીલાં દંપતીના આનંદના ઉછાળા તમે અનુભવ્યા છે? પુરુષની રસિકતા અને સ્ત્રીનો પ્રેમ–એનો તમને અનુભવ છે? જો એ બાબત-

માં તમે ઉંડા ઉતરેલા હશો અથવા એવાં પ્રેમીલાં જોડાં જોયાં હશે, તો તમે સમજી શકશો કે લગ્નસ્નેહમાં કેટલું બધું સુખ છે. હવે વિચાર કરો કે માણસોના સ્થૂળપ્રેમમાં અને જાડી મોટી લાગણીઓના સંયોગમાંથી પણ જ્યારે આટલો બધો આનંદ ઉપજે છે, ત્યારે જ્ઞાન અને સેવાનાં અલૌકિક તત્ત્વોના સંયોગમાંથી કેટલો બધો આનંદ ઉપજતો હશે એ જરા ખ્યાલ તો કરો! માટે જ્ઞાન સાથે સેવાનો આનંદ મેળવવાની કોશીશ કરો અને સેવાની સાથે જ્ઞાનનો આનંદ મેળવવાની કોશીશ કરો.

૭–શિષ્યનો સંબંધ

આ જગતના જે જે મુખ્ય સંબંધો છે, તેમાં સૌથી છેલ્લો ને સાતમો સંબંધ મોક્ષમાર્ગનો છે. તે સંબંધને આપણે વ્યવહારમાં ગુરુશિષ્યનો સંબંધ કહીએ છીએ. એ સંબંધ બીજી બધી જાતના સંબંધો કરતાં શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે બીજી બધી જાતના સંબંધોમાં સ્થૂળસ્વાર્થ રહેલો હોય છે; પણ ગુરુશિષ્યના સંબંધમાં, સ્થૂળસ્વાર્થ હોતો નથી. એ સંબંધમાં તો બહુ ઉંચા પ્રકારનીજ ઇચ્છા રહેલી હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે આત્મા અંદરથી જાગે અને તેને પરમાત્માના જ્ઞાનની ભુખ લાગે, ત્યારેજ એ સંબંધની ખરેખરી બહાર આવે છે; માટે જગતના બીજા સંબંધો કરતાં ગુરુશિષ્યનો સંબંધ વધારે ઉંચા પ્રકારનો છે. આવો સંબંધ જ્ઞાન અને સેવાને પણ છે. જ્ઞાન છે તે ગુરુ છે અને સેવા છે તે શિષ્ય છે; કારણ કે જ્ઞાન જેટલું સેવાને આપી શકે છે, તેટલું સેવા જ્ઞાનને આપી શકતી નથી. બીજું એ કે શિષ્યને ગુરુવિના ચાલી શકે નહિ પણ ગુરુને શિષ્ય-વિના ચાલી શકે છે; તેમજ સેવાને જ્ઞાનવિના ચાલી શકતું નથી; પણ પૂર્ણતાએ પહોંચ્યા પછી જ્ઞાનને સેવાવિના ચાલી શકે છે; માટે જ્ઞાન એ ગુરુ છે અને સેવા એ શિષ્ય છે.

ભલા ગુરુની ઇચ્છા હમેશાં એવીજ હોય છે કે મારા શિષ્યોને હું કેમ ઉપયોગી થાઉં? અને મને જે તત્ત્વ મળેલું છે, જે પ્રકાશ મળેલો છે, તે હું બીજાને કેમ આપું? શું યુક્તિ કરૂં તો એ બીજાઓને આપી શકું? જલદી જલદી બીજાઓને મારો મહા પ્રકાશ આપી શકું તેનો ઉપાય કયો? આવી શોધમાં અને આવા વિચારોમાંજ ઉત્તમ ગુરુઓ રોકાયલા રહે છે; તેમજ જ્ઞાન પણ

એવીજ ઇચ્છા રાખે છે કે, મારો પ્રકાશ હું બીજાઓને ક્યારે આપું ? અને તે આપવા સારૂજ તે સેવા સ્વીકારે છે.

જેમ ગુરુ પોતાનું જ્ઞાન આપવા માટે સારા શિષ્યોમાટે આટલી બધી કાળજી રાખે છે, તેમજ લાયક શિષ્યો પણ ગુરુના હુકમમુજબ વર્તે છે અને ગુરુ કેમ રાજી થાય એવીજ ભાવના રાખે છે તથા ગુરુને વધારેમાં વધારે ગુરુદક્ષિણા કેમ આપી શકાય એનાજ વિચાર કરે છે;કારણ કે તેઓ ચોખ્ખી રીતે એમ સમજી શકે છે કે જગતમાં કોઇ પણ માણસ જે ચીજ ન આપી શકે તેવી અમૂલ્ય વસ્તુ ઇશ્વરીજ્ઞાન છે, તે ઇશ્વરી જ્ઞાન અમને ગુરુએ આપેલું છે;માટે એમનો ઉપકાર તે કેમ ભૂલાય ? અર્જુને ગીતાજીમાં કહેલું છે કે મને ત્રણ લોકનું રાજ્ય મળે તોપણ મારા અંતરનો શોક મટે એવું કાંઇ મને દેખાતું નથી. આવો મુશ્કેલ જે શોક તે ગુરુ પોતાના જ્ઞાનના બળવડે મટાડી દે છે; માટે જગતની કયી વસ્તુથી ગુરુના ઉપકારનો બદલો વળી શકે ?

એક તરફથી લાયક શિષ્ય જ્યારે આમ વિચાર કરે છે, ત્યારે બીજી તરફથી મહાત્મા ગુરુઓ એમ વિચાર કરે છે કે, જ્યારે અમોને લાયક શિષ્ય મળે છે ત્યારેજ અમારૂં જ્ઞાન ઉપયોગમાં આવે છે, ત્યારેજ અમારા જ્ઞાનની સાર્થકતા થાય છે અને તેથી એવે વખતે અમારો આત્મા પ્રકાશના રાશીમાં મગ્ન રહ્યા કરે છે, એવે વખતે અમોને એક જાતની સહજ સમાધિ લાગી જાય છે અને એવે વખતે અમોને કૃતાર્થપણું સમજાઇ જાય છે;કારણ-કે જે અદૃશ્ય તત્ત્વ છે, જે ભેદી તત્વ છે, જે ગુણાતીત વસ્તુ છે અને જે અનિર્વચનીય બાબત છે, તે અમે બીજાઓના હૃદયમાં ઉતારી શકયા છીએ. એ કરતા વધારે આનંદ બીજો કયો ? માટે આમ સમજીને તેઓ ઉલટો ઉપકાર માને છે ને છુટી ગએલા શિષ્યોને કહે છે કે, બંધુઓ ! બેટાઓ ! અમારી પાસેનું ઝવેરાત લેવાવાળા ઝવેરી તમે નાકળી આવ્યા; માટે તમને ધન્ય છે. એમ કહીને ગુરુઓ ઉલટો શિષ્યોનો ઉપકાર માનવા મંડી જાય છે અને તેમને આશીર્વાદ દેવા લાગી જાય છે. આવો દૈવી ગુરુશિષ્યનો સંબંધ છે અને તેજ સંબંધ સેવા તથા જ્ઞાનવચ્ચે છે; માટે આપણે સૌએ જ્ઞાન તથા સેવા એ બન્ને અંગ સરખાં રાખવા-ની તથા સાચવવાની કોશીશ કરવી જોઇએ; કારણકે અંતે

એમાંથીજ કલ્યાણ છે.

આવી રીતે દુનિયાના દરેક જાતના સંબંધો તપાસતાં અને એ સંબંધો જ્ઞાન તથા સેવાને લાગુ પાડતાં ચોખ્ખી રીતે એમ સમજી શકાય છે કે, જ્ઞાન તથા સેવા જૂદાં જૂદાં રહેવા માટે સરજાએલાં નથી; પણ એકબીજાની મદદમાં રહેવા માટેજ સરજાએલાં છે.

૮–આત્મા આત્માનો અલૌકિક સંબંધ

ઉપર બતાવેલા સાતે જાતના સંબંધો સાંસારિક છે અને કાંઇ કાંઇ સ્થૂળતાવાળા છે; પણ એની પારનો જે આઠમો સંબંધ છે તે આત્મા આત્માનો સંબંધ કહેવાય છે; કારણકે જ્ઞાનમાં જે આત્મા રહેલો છે, તેજ આત્મા સેવામાં પણ રહેલો છે અને સેવામાં જે આત્મા રહેલો છે તેજ આત્મા જ્ઞાનમાં રહેલો છે. એટલે એ બન્નેમાં એકજ આત્મા છે, તેથી તેઓ બન્ને એકબીજાની તરફ કુદરતી રીતેજ ખેંચાય છે. એ ખેંચાણ અલૌકિક છે, એ સંબંધ નૈસર્ગિક છે, એ ખેંચાણ કારણવિનાનું છે, એ સંબંધ અભેદ-ભાવનો છે અને એ સંબંધ અનિર્વચનીય છે, એટલે કોઈ પણ રીતે આપણે જ્ઞાન તથા સેવાને જૂદાં પાડી શકીએજ નહિ. એ બન્ને તો હમેશા સાથે ને સાથેજ રહેવાનાં; પણ એ અલૌકિક સંબંધ હાલમાં આપણે બરોબર રીતે સમજી શકીએ નહિ, તેમજ તેનું શબ્દોથી વધારે વર્ણન કરતાં પણ મને આવડતું નથી. ટુંકામાં એજ કે જ્ઞાન અને સેવાનો સંબંધ અલૌકિક છે; માટે તેઓનો એ સંબંધ કાયમ રહે તેમ આપણે કરવું જોઇએ અને એ સંબંધ કાયમ રહે તે સારૂ આપણે જ્ઞાન મેળવવું જોઇએ તથા સેવા કરતાં શીખવું જોઇએ.

એ સંબંધ અસલના ઋષિઓ જાણતા હતા તેના દાખલાઓ

જ્ઞાન તથા સેવાનો કેવો અલૌકિક સંબંધ છે, તે વાત ઋષિ-ઓએ તથા ધર્મગુરુઓએ અને ભગતોએ પોતાના આચરણથી સાબિત કરી બતાવેલી છે. જેમકે અસલના ઋષિઓ કેટલા બધા જ્ઞાની હતા તથા કેટલું બધું પ્રેમમય જીવન ગાળનારા હતા તે કાંઇ આપણાથી અજાણ્યું નથી. આખો દિવસ તેઓને ત્યાં વેદના

મંત્રોનો ધ્વનિ સંભળાયા કરતો હતો, યજ્ઞો થયા કરતા હતા અને ઉપનિષદોના અદ્વૈત સિદ્ધાંતની ચર્ચા ચાલ્યા કરતી હતી. એક તરફ જ્યારે આવી રીતે જ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય હતું, ત્યારે બીજી તરફ સેવાધર્મ પણ તેટલોજ વિસ્તારપૂર્વક ને લાગણીપૂર્વક ચાલતો હતો. જેમકે પાઠશાળાઓ ઋષિઓને ઘેર હતી. ગામમાં કોઈ માંદું પડે તો દવામાટે પણ તે ઋષિઓ પાસેજ જતા હતા. જે મુસાફરો બહારગામથી આવે તે ઋષિઓના આશ્રમમાંજ ઉતરતા હતા, એટલે ધર્મશાળા પણ ઋષિઓના આશ્રમમાંજ હતી અને કોઈને કાંઇ કજીઓ થાય તો તેઓનો ચુકાદો પણ ઋષિઓનાં વચનો પ્રમાણેજ થતો હતો, એટલે ન્યાયાધીશપણું પણ ત્યાંજ હતું. આવી રીતે દરેક જાતનાં પરમાર્થનાં કામો ઋષિઓના આશ્રમોમાંજ ચાલતાં હતાં અને તેજ નિયમ પ્રમાણે એ પછીના ધર્મગુરુઓ જેમકે, શંકરાચાર્ય, રામાનુજ, વલ્લભાચાર્ય તથા ગુરુ નાનક વગેરે મહાત્માઓ પણ સેવા તથા જ્ઞાન એ બન્ને અંગને સાથે સાથેજ રાખતા હતા. જેમકે:–તુકારામ, રામદાસ, તુલસીદાસ, નરસિંહમહેતા અને મીરાંબાઇ વિગેરેનાં જીવનમાં પણ જ્ઞાન તથા સેવા એ બન્ને બાબતો મુખ્ય હતી; માટે આપણે પણ તેઓને પગલે ચાલીને આપણા જીવનમાં જ્ઞાન તથા સેવાને ઉતારવાં જોઈએ.

દોઢ દીકરાની વાત

જ્ઞાન અને સેવા એ બન્ને મળીનેજ માણસ પૂર્ણતાને પામી શકે છે. તે વાત ચોખ્ખી રીતે સમજવા માટે વૈષ્ણવધર્મમાં એક દાખલો જાણવા જેવો છે. તેમાં ચોરાસી વૈષ્ણવની વાતમાં એમ કહેલું છે કે:–

કુમનદાસ નામે એક બહુ ભાવી વૈષ્ણવ હતા. તેમને એક દિવસ શ્રીવલ્લભાચાર્ય મહારાજે પૂછ્યું કે કુમનદાસ! તમારે કેટલા દીકરા છે? ત્યારે તેમણે હાથ જોડીને કહ્યું કે, કૃપાનાથ! મારે દોઢ દીકરો છે. એ સાંભળીને ત્યાં બેઠેલા વૈષ્ણવે આચાર્યજીને કહ્યું કે, મહારાજ! આ કુમનદાસ આપની આગળ જૂઠું બોલે છે. તેમને સાત દીકરાઓ છે. એ સાંભળીને મહારાજે કુમનદાસના સામું જોયું અને કહ્યું કે, આ વૈષ્ણવ શું કહે છે? ત્યારે કુમનદાસે કહ્યું કે મારે ચત્રભુજદાસ નામે દીકરો છે તે જ્ઞાન તથા સેવા બન્ને જાણે છે;

માટે તે આખો દીકરો છે અને બીજો કૃષ્ણદાસ નામે દીકરો છે તે સેવા કરે છે; પણ પ્રભુનો મહિમા જાણતો નથી. એ જ્ઞાન તેનામાં નથી, માટે તે અર્ધો દીકરો છે, તેથી મારે દોઢ દીકરો છે એમ હું કહું છું. બાકીના પાંચ દીકરા કે જેનામાં જ્ઞાન કે સેવા કાંઈ પણ નથી, તેને હું મારા દીકરા સમજતો નથી. એ તો છાણના કીડા જેવા કીડાઓ કહેવાય. એ કાંઈ દીકરા કહેવાય નહિ. જેનામાં જ્ઞાન અને સેવા હોય તેજ પૂરો દીકરો કહેવાય. કુંભનદાસનો આ જવાબ સાંભળીને આચાર્યજી બહુ ખુશી થયા હતા.

આ વાત આપણે દરેક જણે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે અને તેમાંથી સમજી લેવું જોઈએ કે એકલી સેવા એ પણ અધુરાપણું છે અને એકલું જ્ઞાન એ પણ અધુરાપણું છે; માટે સેવા તથા જ્ઞાન એ બન્ને વાનાં સાથે રહે તેવી તજવીજ કરવી જોઈએ.

છેવટનો સિદ્ધાંત

બંધુઓ! પ્રથમ જ્ઞાનમાંથી સેવા ઉત્પન્ન થાય છે, પછી તે વધે છે અને જ્ઞાનને પણ વધારે છે. એ પછી અંતે બહુ લાંબા કાળે, અનેક જન્મે સંસિદ્ધ થયા પછી ફળ આપી દીધા બાદ જેમ છોડ સૂકાઈ જાય છે, તેમ સેવાની જ્ઞાનમાં સમાપ્તિ થઈ જાય છે. એ માટે ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું છે કે:—'सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते.' આ પ્રમાણે બધાં કર્મો જ્ઞાનમાં સમાપ્ત થઈ જાય છે; પણ એ સ્થિતિ બહુજ ઉંચી છે ને છેવટની છે. ત્યાં હાલમાં આપણી કલ્પના પણ પહોંચી શકે નહિ; માટે હાલ તો આપણે જેમ બને તેમ સેવા (પરોપકાર) અને ભગવદ્ભક્તિમાં આગળ વધ્યા કરવું જોઈએ અને એની સાથે જ્ઞાનમાર્ગમાં પણ આગળ વધ્યા કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે કરવાથી [illegible]

[illegible]

સ્વર્ગના મહાત્માઓ

(લખ્યા તા. ૨૩-૧-૧૯૧૨, સ્થળ ચોરવાડ)

સ્વર્ગના મહાત્માઓ એ નામ સાંભળીને એક જિજ્ઞાસુ સજ્જને પૂછ્યું કે સ્વર્ગના મહાત્માઓ એટલે શું ? કયા સ્વર્ગના મહાત્માઓમાટે તમે કહો છો ? તમારા સ્વર્ગનો અર્થ શું છે ? અને તમારા મહાત્માઓનાં લક્ષણો કેવાં છે તે ટુંકામાં સમજાવો તો સારૂં.

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, આ "સંસારમાં સ્વર્ગ" છે અને આ દુનિયામાંજ સ્વર્ગની જીંદગી ભોગવવી જોઇએ એમ હું માનું છું, તેથી મુઆ પછીના સ્વર્ગની અથવા આ દુનિયાની બહાર અથવા આકાશમાં કયાંઇ અદ્ધર રહેલું હોય તેવા સ્વર્ગની વાતો અમે કહેતા નથી; પણ મનુષ્યજાતની અંદર વધુમાં વધુ જેટલા સદ્‌ગુણો ખીલી શકતા હોય-જેમકે બેહદ ક્ષમા, સંપૂર્ણ સત્ય, પરમાર્થની ભાવનાવાળુંજ જીવન, સૌ જીવો ઉપર કુદરતી સ્નેહ, સૌની સાથે અભેદભાવ, જગતની વસ્તુઓનું તથા આત્માનું અને ઇશ્વરનું છેલ્લામાં છેલ્લું જ્ઞાન અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારની શાંતિનો અનુભવ-એ બધાં તત્ત્વોના મિશ્રણમાંથી જે એક અપૂર્વ બળ અને અલૌકિક આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને હું સ્વર્ગ કહું છું અને એવું સાચું સ્વર્ગ આપણી હાલની આ ચાલતી જીંદગીમાંજ આપણે ભોગવવું જોઇએ, એમ હું માનું છું; માટે આવા પ્રત્યક્ષ સ્વર્ગની અને આવા રોકડીઆ સ્વર્ગની વાતો હું કહું છું. દેવદેવીનાં સ્વર્ગોની, આ દુનિયાથી કરોડો યોજન દૂર રહેલા સ્વર્ગોની અને હાલમાં આપણે જોઇ શકીએ નહિ પણ મુઆ પછી મળે તેવાં ઉધારીઆં સ્વર્ગોની વાતો અમે કહેતા નથી; પણ આ સંસારમાંજ અને આ જીંદગીમાંજ ભોગવી શકાય તેવાં રોકડીઆં સ્વર્ગોની હકીકત અમે કહીએ છીએ.

મહાત્માઓનાં લક્ષણ કેવાં હોવાં જોઇએ એ સવાલના જવાબમાં જણાવવાનું કે જેના હૃદયમાં અતિશય વિશાળતા આવી ગઇ હોય; જેના મગજમાં જ્ઞાન ઉભરાઈ જતું હોય; જેના ચરિત્ર-

માં અતિશય વિશુદ્ધિ હોય; કર્તવ્યની ભાવના જેનામાં બહુ પ્રબળ હોય; મનુષ્યજાત ઉપર તથા જગતના બીજા જીવો ઉપર જેને અતિશય પ્રેમ આવી ગયો હોય; સત્ય વસ્તુની મહત્તા જેને સમજાઈ ગઈ હોય; જેની જીંદગીમાં એક પ્રકારની ખાસ મીઠાશ આવી ગઈ હોય; જેની વાણીમાં કાંઈક અદ્ભુત બળ આવી ગયું હોય; જેના ચારિત્ર્યબળથી આસપાસના લોકો ઉપર બહુજ સારી અસર થતી હોય; જેની દૃષ્ટિમાં બીજાઓના કરતાં કાંઈક નવું નવું જોવાનું બળ આવી ગયું હોય; જેના ચહેરા ઉપર એક જાતની સ્વાભાવિક શાંતિ હોય; જેનું મન અનેક રીતે કાબુમાં આવી ગયું હોય; જેની ઇંદ્રિયો અટપટા પ્રસંગોમાં પણ વશ રહી શકતી હોય; જેના વિચારોમાં અખંડ ઉત્તમતા રમ્યા કરતી હોય; જેને પોતાનો સ્વાર્થ છૂટી ગયો હોય; જેની દૃષ્ટિમાં અમૃત ભરેલું હોય; જેના હૃદયમાંથી સ્નેહનો ઝરો અખૂટરીતે વહ્યાજ કરતો હોય; જેની પાસેથી ખસવાનું મન થાય નહિ એવું જેનામાં આકર્ષણ હોય; જેણે પોતાના સંશયો કાપી નાખ્યા હોય; જે બીજાઓના કરતાં ઘણીજ ઉંચી દશામાં રહેતા હોય; જે અતિશય વિશુદ્ધિ પાળી શકતા હોય; જેની કુદરતી રીતેજ લોકો ઉપર છાપ પડતી હોય; જેના નામથીજ કાંઈક કાંઈક ભલાં કામો પાછળથી થયા કરતાં હોય; જેની પુંઠળ સાધારણ લોકો પણ વખાણ કર્યા કરતા હોય અને આગળ વધવાની ઇચ્છાવાળા માણસો જેની સામે જોઈ રહ્યા હોય તથા એમ વિચારતા હોય કે આટલું બધું બળ આ માણસમાં ક્યાંથી આવી ગયું? આવું જેને માટે હજારો માણસોને લાગ્યા કરતું હોય; જેની પવિત્રતાની એકસરખી નીતિ [illegible] હોય; જેનામાં અતિશય વિનય હોય; જેના દુશ્મનોને પણ કાંઈક કાંઈક વખાણ કરવાં પડતાં હોય; જેને [illegible] મટી ગયો હોય; જેના આત્માને વિશાળતામાં [illegible] હોય અને [illegible] ઉપર [illegible]

હતા, હાલના વખતમાં પણ એવા મહાત્માઓ છે અને ભવિષ્યમાં પણ એવા મહાત્માઓ થયાજ કરશે.

આવા મહાત્માઓ જેમ અમુક દેશમાં કે અમુક કાળમાંજ થાય એવો નિયમ નથી,તેમજ આવા મહાત્માઓ અમુક જાતમાંજ થાય એવો પણ નિયમ નથી.એટલે બ્રાહ્મણોમાં પણ એવા મહાત્માઓ હોય છે, જૈનોમાં પણ હોય છે, શુદ્રમાં પણ થઈ શકે છે; અંગ્રેજોમાં પણ હોય છે, ચીનાઓમાં પણ હોય છે, મુસલમાનોમાં પણ હોય છે, યાહુદીઓમાં પણ હોય છે, પારસીઓમાં પણ એવા મહાત્માઓ હોય છે અને ઢેડ જેવા ઉતરતા વર્ગના લોકોમાં પણ તેઓની સ્થિતિના પ્રમાણમાં મહાત્માઓ હોય છે; કારણ કે મહાત્માઓને કાંઇ જાત સાથે બહુ લાગતુંવળગતું નથી. જેમ દરેક જાતમાં મહાત્માઓ થઇ શકે છે,તેમજ દરેક ધંધામાં પણ મહાત્માઓ થઇ શકે છે. એટલે વેપાર કરતે કરતે પણ મહાત્મા થઇ શકે છે, ભિખ માગીને પણ મહાત્મા થઇ શકે છે, હજામત કરતે કરતે પણ મહાત્મા થઇ શકે છે, લશ્કરની નોકરી કરતે કરતે પણ મહાત્મા બની શકાય છે, ખલાસીપણું કરતે કરતે પણ મહાત્મા બની શકાય છે, નવીન શોધ કરતે કરતે પણ મહાત્મા થઇ શકાય છે. સુતારના ધંધામાં, સોનીના ધંધામાં,મોચીના ધંધામાં, મજૂરોમાં અને ખેડુતોમાં પણ મહાત્માઓ હોય છે.જેમ ધંધાનો એમાં નિયમ નથી તેમજ ઉંમરનો નિયમ પણ નથી; એટલે કે કેટલાક માણસો બહુ નાની ઉંમરમાંજ મહાત્મા હોય છે, કેટલાક માણસો જુવાનીમાં મહાત્મા બની જાય છે અને કેટલાક માણસો ઘડપણમાં મહાત્મા થાય છે. જેમ ઉંમરનો નિયમ નથી તેમજ ધર્મનો પણ એમાં નિયમ નથી. દુનિયાના નાનામોટા દરેક ધર્મોમાં મહાત્મા થઇ શકે છે;એટલુંજ નહિ પણ આપણે જે ધર્મોને બહુજ ખરાબ સમજતા હોઈએ તે ધર્મોમા પણ મહાત્માઓ થઈ શકે છે.એ સિવાય આ વાત પણ યાદ રાખવા જેવી છે કે મહાત્મા બનવામાં સ્ત્રીપુરુષોનો ભેદ પણ કાંઈ અડચણ કરતો નથી, એટલે કે માત્ર પુરુષોજ મહાત્મા થઈ શકે અને સ્ત્રીઓથી મહાત્મા થવાય નહિ, એવો કાંઇ નિયમ નથી. જેમ પુરુષો મહાત્મા થઈ શકે છે, તેમજ સ્ત્રીઓ પણ પોતાના સદ્‌ગુણોના બળથી મહાત્મા થઇ શકે છે.

આ ઉપરથી તમને સમજાયું હશે કે અમે કાંઇ કોઇ અમુક

માણસોનેજ મહાત્મા માનતા નથી, તેમજ જેની ઉંમર હજારો વર્ષની હોય,જે સાધારણ લોકોથી અદૃશ્ય રહેતા હોઇ જે હિમાલય જેવા પહાડોની ગુફામાં રહેતા હોય,જે પૃથ્વીની બહારનાં સ્વર્ગોમાં રહેતા હોય અને જે આપણા ખ્યાલમાં, કલ્પનામાં કે વિચારોમાં આવી શકે તેમ ન હોય તેવા મહાત્માઓની વાતો અમે કરતા નથી; પણ આપણી વચ્ચે જે મહાત્મા રહેતા હોય, જેનું આપણે અનુકરણ કરી શકીએ તેમ હોય, જેના જીવનમાંથી આપણે ફાયદો મેળવી શકતા હોઇએ અને આપણી સાદી સમજથી જે બાબત આપણને સહેલાઇથી સમજાતી હોય તેવા મહાત્માઓની અમે વાત કરીએ છીએ.

ત્યારે તમારા મહાત્માઓમાં કાંઈ રિદ્ધિસિદ્ધિ હોય છે કે નહિ ? તમારા મહાત્માઓમાં કાંઇ ચમત્કાર હોય છે કે નહિ ? અને તમારા મહાત્માઓમાં કાંઈક મંતરજંતર હોય છે કે નહિ ? કે પછી તમારા મહાત્માઓ સાવ કોરાધાકોરજ હોય છે ?

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, બેશક અમારા મહાત્માઓમાં પણ કાંઇક ચમત્કાર હોય છે અને ઘણીએ રિદ્ધિસિદ્ધિ હોય છે; પણ તમારી રિદ્ધિસિદ્ધિમાં ને અમારી રિદ્ધિસિદ્ધિમાં ઘણો ફેર છે.જેમકે તમે એમ સમજો છો કે નરસિંહ મહેતાની પેઠે વગર મોસમે વરસાદ વરસાવે ત્યારેજ તે સિદ્ધિ કહેવાય અથવા ત્યારેજ તે મહાત્માપણું કહેવાય, તુકારામની પેઠે પથ્થરનો ખોબો ભરીને તેને પારસમણિ બનાવી દે ત્યારેજ સિદ્ધિ કહેવાય, જ્ઞાનેશ્વરની પેઠે પાડા પાસે વેદ ભણાવે અથવા ભીંત ઉપર બેસીને ભીંતને ચલાવે ત્યારેજ મહાત્મા કહેવાય, મીરાંબાઇની પેઠે ઝેર પી જાય અને તેમ છતાં મરે નહિ ત્યારેજ સિદ્ધિ કહેવાય, કૃષ્ણે ગોપીઓને યમુનાજીમાંથી ચાલવાનો માર્ગ અપાવ્યો હતો એવી રીતે પાણીના પૂરવચ્ચે જવાનો માર્ગ કરી આપે ત્યારે સિદ્ધિ કહેવાય અથવા તો દ્રૌપદીની પેઠે એક ભાજીના પાંદડામાંથી હજારો માણસોને જમાડી દે ત્યારેજ સિદ્ધિ કહેવાય. એવી જાતની સિદ્ધિ માટે જો તમે કહેતા હો તો એ જાતની સિદ્ધિ અમારા મહાત્માઓમાં નથી; પણ એને બદલે કોઇ બીજાજ પ્રકારની સિદ્ધિ તેમનામાં હોય છે. જેમકે કોઇક મહાત્મામાં એવી સિદ્ધિ હોય છે કે તે લાખો માણસોના વિચારો ફેરવે

તથા ઉંઘવાની બાબતમાં શું કરે છે તે કહેવાની કૃપા કરો.

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, અમારા મહાત્માઓ આપણીજ માફક ખાય છે, પીએ છે અને ઉંઘે છે; પણ તેમ છતાં તેઓના ખાવાપીવામાં અને ઉંઘવામાં કાંઇક તફાવત હોય છે. જેમકે આપણે જાણે ખાવાને માટેજ જીવતા હોઇએ તેવી રીતે ખાઇએ છીએ; પણ મહાત્માઓ ખાય છે તે જીવવાને ખાતરજ ખાય છે, કાંઇ ખાવાને ખાતર જીવતા નથી. આટલો તેઓની અને આપણી વચ્ચે ફરક છે. આમ હોવાથી ખાવાની બાબતમાં આપણે અતિશય આગ્રહ રાખીએ છીએ, માત્ર આગ્રહજ નહિ પણ મોહ રાખીએ છીએ, તેથી જરૂર ન હોય તેવી જાતના અનેક સ્વાદોની પાછળ આપણે દોડીએ છીએ. જે ચીજો ખાવાની જરૂર ન હોય તેવી ચીજો પણ ખાઇએ છીએ; એટલુંજ નહિ પણ જે ચીજો ખાવાથી નુકસાન થતું હોય તેવી ચીજો પણ ખાઇએ છીએ અને જે ચીજો ખાવી જરૂરની હોય તેવી ચીજો તરફ બેદરકારી રાખીએ છીએ અને ઘણી વખત ઘણા માણસોની રસવૃત્તિ તથા સ્વાદવૃત્તિ એટલી બધી બગડી જાય છે કે તેઓને તમોગુણી મરચાં ભાવે છે, પણ સત્ત્વગુણી દૂધ ભાવતું નથી; તમોગુણી દારૂ વગેરે કેફી ચીજોનો ઉપયોગ કરવો ગમે છે પણ દૂધપાક વિગેરે પૌષ્ટિક ચીજો ગમતી નથી. આવી રીતે આપણી સ્વાદવૃત્તિને આપણે બગાડી નાખીએ છીએ; પણ જે મહાત્માઓ હોય છે તેઓ પોતાની સ્વાદવૃત્તિને અંકુશમાં રાખે છે, તેઓ યોગ્ય વખતેજ ખાય છે, જરૂર જેટલુંજ ખાય છે, પાચન થઇ શકે તેવીજ વસ્તુઓ ખાય છે, પોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં જે ખોરાક ખાવો વાજબી હોય તેજ ખોરાક તેઓ ખાય છે, પોતાની અવસ્થાના પ્રમાણમાં જે ચીજ પોતાને માફક આવે તેજ વસ્તુઓને તેઓ વાપરે છે અને જેમ બને તેમ મધ્યમપણું જાળવે છે; પણ આપણે એ બધી બાબતોમાં જેટલો વિચાર રાખવો જોઇએ તેટલો વિચાર રાખતા નથી.

ખાવાની બાબતમાં જેમ મહાત્માઓ મધ્યમપણું જાળવે છે તથા ઉંચી જાતના નિયમો પાળે છે અને પ્રકૃતિને માફક આવે તે પ્રમાણેજ વર્તે છે, તેમજ પીવાની બાબતમાં પણ તેઓ બહુ ચોક્કસ હોય છે. પાણી, દૂધ વગેરે જે ચીજોની જરૂર હોય તે વસ્તુ-ઓજ જરૂરના પ્રમાણમાંજ વાપરવી અને તેમાં પણ એ વાત ખાસ

ધ્યાનમાં રાખવી કે એ વસ્તુઓ શુદ્ધ છે કે નહિ, જંતુરહિત છે કે નહિ, સૌ ઠેકાણે મળી શકે તેવી છે કે નહિ, પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે તેવી છે કે નહિ, જે વખતે પીવાની ઇચ્છા થાય તે વખતે પીવાની જરૂર છે કે નહિ—એ બધી બાબતોના વિચાર કરીને નિયમપૂર્વક તેઓ પાણી, દૂધ વગેરે પીએ છે; પણ આપણી માફક જેટલી વખત ચા મળે તેટલી વખત પી લેવો, જેટલી વખત દૂધ મળે તેટલી વખત પી લેવું, ઉનું હોય તોપણ ફિકર નહિ, ટાઢું હોય તોપણ ફિકર નહિ, વાસી હોય તોપણ ફિકર નહિ, તેમાં સાકર નાખી હોય તોપણ અડચણ નહિ, કેસર નાખ્યું હોય તોપણ અડચણ નહિ, જાયફળ નાખ્યું હોય તોપણ અડચણ નહિ, જે આવ્યું તે પેટમાં ઘાલવાનુંજ કામ. ભાંગ હોય તોપણ જરાક લેવા તૈયાર, કાફી હોય તોપણ તૈયાર, બુંદનો કાવો હોય તોપણ પીવા તૈયાર, કોઈ જાતનું શરબત હોય તોપણ પીવા તૈયાર. કંઇ પણ મળવું જોઇએ; પણ તે વખતે ઘણા લોકો એમ વિચાર કરતા નથી કે આ ચીજોની આ વખતે આપણને જરૂર છે કે નહિ? અને એ ચીજોથી આપણને ફાયદો થશે કે નુકસાન? એનો કાંઇ પણ વિચાર કર્યા વિના જે મળ્યું તે પી લે છે; પણ મહાત્માઓ એવી રીતે જે મળ્યું તે પી લેતા નથી; પણ પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે તેવીજ વસ્તુઓ જરૂરને વખતે અને જરૂર જેટલીજ વાપરે છે.

નિદ્રાની બાબતમાં પણ મહાત્માઓની હકીકત જાણવા જેવી છે; કારણ કે મહાત્માઓ પણ આપણી પેઠેજ સુવે છે, એટલે કે જેમ આપણને ઉંઘ આવે છે તેમ તેઓને પણ ઉંઘ આવે છે; પણ તેઓની ઉંઘમાં અને આપણી ઉંઘમાં ઉંડા ઉતરીને જોતાં ઘણો ફરક દેખાય છે. આપણે જેમ અઘોરીની પેઠે ઉંઘીએ છીએ તેમ મહાત્માઓ કંઇ એવી રીતે ઉંઘતા નથી; પણ તેઓને બહુજ ઓછી નિદ્રા હોય છે. નિદ્રામાં આપણને જેમ અનેક પ્રકારનાં દુષ્ટ સ્વપ્ન આવે છે તેમ મહાત્માઓને તેઓના ઉંઘમાં કોઈ દિવસ ખરાબ સ્વપ્ન આવતાં નથી; એટલુંજ નહિ પણ બનતાં સુધી તેઓને બિલકુલ સ્વપ્નાંજ આવતાં નથી અને જો કદિ કોઈ વખત કાંઇ સ્વપ્ન આવે તો તે કાંઈક અર્થસૂચક હોય છે, ઉંચી જાતનું હોય છે અને કાંઇક હેતુપૂર્વક આવેલું હોય છે, પણ આપણને જેમ ગમે તેવા ગોટાળાવાળાં સ્વપ્ન આવે છે તેવ.

તેઓને સ્વપ્નાં આવતાં નથી. બીજું એ કે આપણને જેટલા કલાક ઉંઘવું પડે છે, તેટલા બધા કલાક મહાત્માઓને ઉંઘવું પડતું નથી. તેઓની નિદ્રા બહુ ઓછી થઈ જાય છે; કારણ કે ખરાબ આહાર-વિહારમાંથી નિદ્રા વધે છે; પણ જેના આહારવિહાર નિયમમાં હોય તેને ઓછી નિદ્રા હોય છે; કારણ કે નિદ્રા એ તમોગુણ છે, માટે જેની પ્રકૃતિમાં તમોગુણ વધારે હોય અને જેના શરીરમાં જડતા વધારે હોય તેને વધારે ઉંઘની જરૂર પડે છે; પણ મહાત્માઓના શરીરમાં જડતા હોતી નથી, તેમજ તેમની પ્રકૃતિમાં તમોગુણ પણ બહુજ થોડો હોય છે, એટલે તેઓની નિદ્રા પણ થોડી હોય છે.

નિદ્રામાં આપણો વખત ફોગટ જાય છે; એટલુંજ નહિ પણ ઘણા માણસોનો નિદ્રાનો વખત ઉલટો નરકમાં લઈ જનારો થાય છે; કારણ કે જે માણસો તમોગુણી હોય, પ્રપંચી હોય અને મલિન વૃત્તિઓમાં રચીપચી રહેનારા હોય તથા એમાંજ જીવન ગાળનારા હોય તે માણસોનું મન ઉંઘમાં પણ એજ જાતના વિચારો કર્યા કરે છે અને ઉંઘમાં એવા વિચારો કરવા એ બહુજ ખરાબ છે તથા બહુજ જોખમભરેલું છે; કારણ કે ઉંઘમાં અંદરનું ઊર્ધ્વ મન જાગૃત થએલું હોય છે અને ઉંઘમાં સ્થૂળદેહથી લીંગદેહ જૂદો પડી શકે છે તથા ઉંઘ વખતે મનને તથા ઇંદ્રિયોને બીજું કામ ન હોવાથી એ વખતે વાસનાઓનું જોર બહુ વધી જાય છે. એટલે જે માણસના મનમાં જે જાતની વાસનાઓ બહુ જોરથી સ્ફુરી રહી હોય તે જાતની વાસનાઓ નિદ્રામાં અતિશય જોરાવર થાય છે; કારણ કે એ વખતે અંદરના આંતરમનનો તેને ટેકો મળે છે, તેમજ સૂક્ષ્મશરીર બહાર ભમી શકે અને અનેક ચીજો જોઇ + શકે તેનો પણ તેને ટેકો મળે છે, તેથી એ બધી મલિન વાસનાઓ મનમાં દૃઢ થતી જાય છે, તેથી પરિણામે બહુજ ખરાબી

+ સ્વપ્ન આ૨ છે, તે સ્થૂળશરીરમાંથી સૂક્ષ્મશરીર ઉંઘમાં જુદું પડી બહાર જાને ખરેખરી વસ્તુઓ જુએ છે અને અનુભવે છે, તેનું નામ સ્વપ્ન છે. થીઓસોફી અથવા બીજા કોઇ પંથવાળાઓના ટીકાકાર એક પુસ્તકમાં આ લખનારે વાંચી હતી, કે પરંતુ [illegible] એવા ભાવમાં આ વાત લખી હોય તો એ મ[illegible]ના મત પેટી છે. સ્વપ્નમાં જે માણસને મળ્યા હૈ, તેને જાગ્યા પછી જાને પૂછી જોઇશું તો તે નાજ પાડશે. એજ પુરાવો તેના ખોટાપણાનો પૂરતો છે. સંપાદક

થાય છે; એટલુંજ નહિ પણ આવા માણસો જ્યારે ઉંઘતા હોય ત્યારે તેઓના ચહેરા દુઃખભરેલા દેખાય છે, તેઓને જાણે ઘણો થાક લાગ્યો હોય, ઘણો પરિશ્રમ પડયો હોય, ઘણી ખોટ ગઇ હોય અને ઘણા નિરાશ થઇ ગયા હોય એવો તેઓનો ચહેરો ઉંઘવખતે દેખાય છે તથા એવી જાતના કેટલાક શબ્દો પણ તેઓથી બકી જવાય છે; પણ એને બદલે મહાત્માઓ પોતાની ઉત્તમ યોજનાઓ મનમાં રાખીને સુવે છે, તેથી એ યોજનાઓ પુષ્ટ થતી જાય છે; કારણકે એ વખતે મન શાંત હોવાથી તથા આંતરમન જાગૃત થએલું હોવાથી અને સૂક્ષ્મદેહ વધારે કામ કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં હોવાથી તેઓની યોજનાઓને બહુ બળ મળી જાય છે એથી તેઓ અંતરમાંથી રાજી રાજી હોય છે. એ રાજીપણાની છાપ તેઓના ચહેરા ઉપર ઉંઘ વખતે ખુલ્લે ખુલ્લી દેખાય છે. મહાત્માઓ જ્યારે ઉંઘતા હોય છે ત્યારે તેઓનો ચહેરો જોવા જેવો હોય છે, એ વખતે તેઓના ચહેરા ઉપર એક જાતનું તેજ છવાઈ રહેલું હોય છે, એ વખતે તેઓના ચહેરામાં સ્વાભાવિક શાન્તિ હોય છે, એ વખતે તેઓના ચહેરા ઉપર જાણે ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરેલા હોય એમ દેખાય છે અને એ વખતે જાણે તેઓ મહા આનંદના સમુદ્રમાં ડૂબકી મારતા હોય એવા દેખાય છે. આ બાબતનો ખરો ખ્યાલ હાલમાં આપણને આવી શકે નહિ; કારણ કે એવા કોઇ ઉંચી જાતના મહાત્માઓને ઉંઘતી દશામાં આપણે જોએલા નથી; પણ તેઓની આ સ્થિતિ સમજવા માટે ઘોડીઆમાં સૂઇ ગયેલા નાના બાળકના મુખ ઉપર કોઈ વખત જે હાસ્ય છવાએલું હોય છે તે હાસ્ય જેણે ધ્યનથી જોએલું હોય તેઓને મહાત્માઓના નિદ્રાના આનંદનો અને હસતા ચહેરાનો કાંઇક ખ્યાલ આવી શકે.

બંધુઓ! જે નિદ્રા મોતની નાનકડી બહેન કહેવાય છે અને જે નિદ્રા તમોગુણી કહેવાય છે, તે નિદ્રામાંથી પણ મહાત્માઓ આવો લાભ લઈ શકે છે અને આવો આનંદ મેળવી શકે છે.* માટેજ તેઓ મહાત્મા છે, માટે આપણે પણ જો મહાત્મા બનવું હોય તો મહાત્માઓની પાસે [illegible]

---

* ખોરાક તથા નિદ્રાવિષે વધારે હકીકત જાણવા [illegible] સીડીનું પગથીઉં અગીઆરમું તથા બારમું જુઓ.

શીખવું જોઇએ, તેઓની રહેણીકરણી સમજવી જોઇએ અને એવી રહેણીકરણી આપણામાં કેમ આવે તેની સહેલી કુંચીઓ મેળવવી જોઇએ.

આ સાંભળીને તે સજ્જને કહ્યું કે, મહાત્માઓના ખાવાપીવાવિષે તથા નિદ્રાવિષે તમે ઠીક ખુલાસો કર્યો.એ જાણવાથી મને સંતોષ થયો છે. હવે હું એ પૂછું છું કે મહાત્માઓ વ્યવહારનાં કામકાજ તથા ધંધોરોજગાર કરે છે કે નહિ? કારણકે ભલે તમને હસવું આવે અગર મારા સવાલો ન ગમે તોપણ હું તો મહાત્માઓને લગતી દરેક ઝીણી ઝીણી વાતો પણ પૂછીશ અને તેના જવાબ આપવાની તમારે મહેરબાની કરવી જોઇએ. એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે,ભાઈ! મહાત્માઓસંબંધી જે પૂછવું હોય તે ખુશીથી પૂછો. હું તેનો ખુલાસો કરવા તૈયાર છું;કારણકે મહાત્માઓને નામે આપણા લોકોમાં જે અંધેર ચાલે છે તે અંધેરમાંથી આપણા બંધુઓ છૂટે તો સારૂં,એમ હું ઇચ્છું છું;માટે મહાત્માઓસંબંધી દરેક નાની નાની વાતો કહેવાથી પણ મને બહુ આનંદ થશે; કારણ કે મહાત્માઓને લગતી જે નાનામાં નાની વાત હોય, તે પણ વ્યાવહારિક લોકોને માટે બહુ ઉપયોગી થઇ પડે તેવી હોય છે; માટે તમારે ખુશીથી પૂછવું. એમાં જરાએ સંકોચ રાખવો નહિ.

મહાત્માઓ પોતાનાં ઘરસંસારી કામકાજો કરે છે, એમાં કાંઇજ શક નથી;પણ એટલું ખરૂં કે એવી નાની નાની બાબતોમાં તેઓ બહુ ધ્યાન આપતા નથી અને બીજા કોઇ માણસો જો એવાં કામો કરવા તૈયાર હોય તો તેમાં તેઓ ખાસ ચાહીને માથું મારતા નથી. શાકભાજી લેવામાં, કોલસા લેવામાં, લાકડાં લેવામાં, દાતણવાળા સાથે રકઝક કરવામાં, ઘાસ લેવામાં, કેરી લેવામાં અને એવીજ બીજી ઘણી બાબતોમાં આપણે જેટલી હાય હાય કરીએ છીએ,જેટલી ઉપાધિ ભોગવીએ છીએ અને જેટલી વાસના એ માટે રાખીએ છીએ તેટલી વાસના એવી બાબતોમાં મહાત્માઓ રાખતા નથી. તેઓ એવી બાબતો તરફ કાંઇક બેદરકારીથી વર્તે છે અને જ્યાંસુધી એવાં કામો બારોબાર થતાં હોય ત્યાંસુધી તેઓ પોતે એવાં નાનાં કામોમાં પોતાની ખુશીથી રોકાઈ રહેતા નથી. કોઇ વખત કોઇનાં દબાણને લીધે કે ફરજને લીધે એવી વાતોમાં વધારે

મારું બાંધાયેલો છે. તેણે દુનિયાનાં દરેક શાસ્ત્રો મારફત કોલ આપેલો છે કે, હું મારા ભક્તોને ભૂલીશ નહિ; એટલુંજ નહિ પણ તેઓને જે ચીજની જરૂર હશે તે હું પૂરી પાડીશ અને જે ચીજ સાચવવાની જરૂર હશે, તે હું સાચવીશ; એટલુંજ નહિ પણ મારા ભક્તોનું હું કદિપણ બુરું થવા દઈશ નહિ. આમ તેણે વેદમાં, ગીતામાં, પુરાણોમાં, કુરાનમાં, બાઈબલમાં, ઝંદ અવસ્તા-માં, તોરાહમાં અને જૈનોનાં તથા બૌદ્ધોના શાસ્ત્રોમાં પણ કબુલાત આપેલી છે. આ કબુલાત ઉપર સાધારણ લોકોનો વિશ્વાસ હોતો નથી; પણ મહાત્માઓને એ વચનોનો પૂરેપૂરો વિશ્વાસ હોય છે, તેથી તેઓ પોતાના ગુજરાનનાં સાધનોની બાબતમાં બીજા વ્યાવહારિક માણસોના કરતાં બેદરકાર રહે છે; પણ જેમ પ્રભુ દયાળુ છે તેમજ માણસોની અંદર પણ કદર કરવાની લાગણી રહેલી છે, તેથી કોઈ કોઈ ભાગ્યશાળી લાયક માણસો એવા મહાત્માઓને મદદ કરનારા નીકળી આવે છે અને તેઓ મહાત્માઓની ઘર-સંસારી ઉપાધિનો બોજો પોતાની ઉપર ઉપાડી લે છે, તેથી મહા-ત્માઓ મસ્ત રહી શકે છે અને વ્યવહારમાં તથા ધંધારોજગારમાં ઓછું ધ્યાન આપે તોપણ તેઓનું કામ ચાલ્યું જાય છે. જો કે વચમાં વચમાં કોઈ કોઈ વખત શરૂઆતની સ્થિતિમાં કાંઈ મુશ્કેલી-ઓ આવી પડે એ જૂદી વાત છે; પણ એ મુશ્કેલીઓ કાંઈ છેવટ સુધી રહેતી નથી. અંતે તો બીજાઓના કરતાં તેઓજ ખરેખરા સુખી હોય છે અને બેદરકારી રાખ્યા છતાં તેઓનો ઘરસંસાર બહુ રૂડી રીતે નભ્યા કરે છે.

× મહાત્માઓ પોતાનાં ઘરસંસારની બાબતમાં તથા ધંધા-રોજગારની બાબતમાં ઢીલા હોય છે, તેથી એમ ન સમજવું કે તેઓ પોતાનાં બીજાં કામકાજો કરવામાં પણ ઢીલા હશે. એ બાબતમાં તો તેઓ ખાસ પક્કા હોય છે અને બીજાઓના કરતાં પોતાની ફરજો બજાવવામાં તો તેઓ સેંકડો દરજ્જે આગળ વધેલા હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ બીજાઓ જેટલું કામ કરી શકે તે કરતાં મહાત્માઓ ઘણુંજ વધારે કામ કરી શકે છે; કારણકે:-

૧–મહાત્માઓ ચોખ્ખી રીતે ખાત્રીપૂર્વક એમ સમજે છે કે ફરજ બજાવવા માટેજ અમારો અવતાર છે; એટલુંજ નહિ પણ

× ગુરુ નાનક, તુકારામ, એમના જેવા.

ફરજ બજાવવામાંથીજ અમારે તરવાનું છે. એ સિવાય તરવાનો બીજો કોઈપણ રસ્તો નથી. કર્તવ્યમાંજ અમારી સિદ્ધિ છે, ડયુટી (કર્તવ્ય) એજ અમારો દેવ છે અને ફરજ બજાવવી એજ અમારો ફાયદો છે. અમે કાંઇ આ દુનિયામાં ખાલી બહારની ઉપરછલ્લી જરાકવારની મોજમઝા ભોગવવા સારૂજ આવ્યા નથી, અમે કાંઇ પોલંપોલમાં પડયા રહેવા સારૂજ અહીં આવ્યા નથી, અમે કાંઇ વિષયોના ગુલામ બનવા સારૂજ અહીં આવેલા નથી, અમે કાંઈ માત્ર જરાકવાર લોકોને રાજી કરવા સારૂજ અહીં આવેલા નથી, અમે કાંઇ બડેખાંઓની ખુશામતો કરવા સારૂજ અહીં આવેલા નથી અને અમે કાંઈ જરાકવારના નજીવા મોહમાં પડયા રહેવાને માટેજ અહીં આવેલા નથી; પણ અમે તો અમારી ફરજ બજાવવા માટે અહીં આવેલા છીએ; કારણકે ફરજ બજાવવામાંથીજ ઉદ્ધાર થવાનો છે અને ફરજ બજાવવામાંથીજ સર્વસ્વ મળવાનું છે; કારણકે આ પૃથ્વી તેજ કર્મભૂમિ છે, એટલે કર્મ કર્યાવિના કોઇપણ માણસનો કદિપણ આરો આવી શકેજ નહિ એવો નિયમ છે; માટે શાસ્ત્રોમાં આ પૃથ્વીને કર્મભૂમિ કહેલી છે. આવું પૃથ્વી જેવડું મહાન મેદાન આપણને કામ કરવા માટે મળે, બુદ્ધિ જેવી અલૌકિક શકિત મળે, આત્માનું સામર્થ્ય મળે અને ઇશ્વરની કૃપા મળે તેમ છતાં જો આપણે સારામાં સારાં અને મોટામાં મોટાં કામો ન કરીએ તો પછી એથી બીજું વધારે કમનસીબપણું કયું ? માટે અમારો તો એજ સિદ્ધાંત છે કે કામ, કામ ને કામ એજ અમારો કીમિયો છે, કામમાંજ અમારો મોક્ષ છે અને કામ કરવા માટેજ અમારી જીંદગી છે; કારણકે અમારા અગાઉ થઇ ગએલા મહાત્માઓએ અમને એમજ શીખવેલું છે કેઃ-

કામ કરોજી કામ જગતમાં, નહિ કાંઈ કામ સમાન;
કામજ બ્રહ્મા, કામજ વિષ્ણુ, કામજ શિવ ભગવાન;
જગતમાં નહિ કાંઇ કામસમાન.

આમ હોવાથી અમે એમ સમજીએ છીએ કે જેણે કામ કર્યું તેણે કામણ કર્યું, જેણે કામ કર્યું તેણે દેવને પુજ્યા, જેણે કામ કર્યું તેણે આત્માને ઉંચે ઉડવાની પાંખો મેળવી અને જેણે કામ કર્યું તેણે પોતાને માટે સ્વર્ગમાં જવાની સીડી બાંધી એમ અમે સમજીએ છીએ; કારણ કે સ્વર્ગની સીડીનાં પગથીઆં કયાં એ તમને

ખબર છે? કામ એ સ્વર્ગની સીડીનાં પગથીઆં છે;માટેજ વેદોમાં તથા જગતનાં બીજાં શાસ્ત્રોમાં એમ કહ્યું છે કે કર્મ કરવાથીજ સ્વર્ગમાં જઇ શકાય છે;માટે કામ કરવું જોઇએ અને એ કામ કયું? જે કામ કરવા માટે પ્રભુએ આપણને આ દુનિયામાં મોકલ્યા છે તે કામ કરી બતાવવું તેનું નામ ફરજ બજાવવી છે. હવે સવાલ એ થાય છે કેઃ—

આપણને કયું કામ કરવા માટે પ્રભુએ આ દુનિયામાં મોકલ્યા છે?

એના જવાબમાં શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે, તમારા આત્માનું કલ્યાણ કરવા માટે તમોને આ દુનિયામાં મોકલ્યા છે, અનંત કાળનાં મોક્ષસુખ મેળવવા માટે તમને આ દુનિયામાં મોકલ્યાં છે, આસુરી સંપત્તિની સાથે લડાઇ કરવા માટે અને તેમાં ફતેહ મેળવવા માટે તમને આ દુનિયામાં મોકલ્યા છે, આ સંસારમાં સ્વર્ગ ભોગવવા માટે તમને અંહીં મોકલેલા છે; માટે એ બિંદુ ઉપર લક્ષ્ય રાખીને તમારે તમારી ફરજો બજાવવી જોઇએ. બીજું એ કે તમે શું કામ કરવાને લાયક છો અને પ્રભુ તમારી પાસે શું કરાવવા ઇચ્છે છે તે સમજવા માટે તમોને બુદ્ધિ આપેલી છે,શાસ્ત્રો આપેલાં છે અને રસ્તો બતાવી શકે તેવા ઘણાએ મહાન પુરુષો તમારી આસપાસ મૂકેલા છે;એટલુંજ નહિ પણ તમારામાં કેટલીક જાતનાં કુદરતી વલણો હોય છે, કેટલીક જાતની સ્વાભાવિક ખાસિયતો હોય છે, કેટલીક જાતના જન્મથીજ સદ્ગુણો હોય છે અને કેટલીક જાતની અનુકૂળતાઓ કુટુંબ તરફથી તથા ધર્મો તરફથી અને રાજ્યો તરફથી મળેલી હોય છે. એ બધી બાબતો ઉપર લક્ષ રાખીને જો તમે વિચાર કરો તો તમારે માટે પ્રભુની શું ઇચ્છા છે અને કયું કામ કરવાને તમે લાયક છો તે બહુ સહેલાઈથી સમજી શકો તેમ છો;પણ મુદ્દાની વાત એટલીજ છે કે, વ્યાવહારિક સાધારણ માણસો આવી બધી બાબતો તરફ ઉંડાણથી જોતાં નથી,તેથી તેઓને પોતાનું કર્તવ્ય સમજાતું નથી; પણ જેઓ આગળ વધેલા હોય છે અને ભવિષ્યમાં મહાત્મા થવાના હોય છે, તેઓ આ બધી બાબતો બરોબર રીતે જોઇ શકે છે, તેથી તેઓને પોતાની ફરજો બહુ ચોખ્ખી રીતે સમજાઇ જાય છે, એટલે પછી તેઓ એ ફરજો બજાવવા પાછળજ ખાઇપીને મંડી પડે છે;

કારણુ કે ફરજને માટેજ અવતાર છે અને ફરજ બજાવવામાંજ મોક્ષ મળે છે એમ તેઓને ખાત્રી થઇ ગએલી હોય છે, તેથી મહાત્માઓ ઘણુાજ વધારે જોરથી કામ કરી શકે છે;પણુ દુનિયાદારીના આપણા જેવા બીજા વ્યાવહારિક માણસોને પોતાની ફરજો બજાવવા માટે એટલી બધી શ્રદ્ધા હોતી નથી,એટલો બધો વિશ્વાસ હોતો નથી અને તેઓમાં એટલી બધી સમજશકિત હાતી નથી, તેથી તેઓ પોતાની ફરજો બજાવવાને બદલે મોજશોખમાં પડયા રહે છે અને ઘડીકવાર સારૂં સારૂં લાગે તેવી નજીવી નજીવી વસ્તુઓના મોહમાં પોતાની જીંદગી ગુમાવી નાખે છે;એટલે તેઓ મહાત્માઓના જેટલું ખરેખરા જોરથી ને સંગીનપણે કામ કરી શકતા નથી.

૨–સાધારણુ લોકોના કરતાં મહાત્માઓ ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે તેનું બીજું કારણુ એ છે કે, મહાત્માઓની કામ કરવાની દિશા ચોક્કસ થએલી હોય છે,તેથી તેઓ બરોબર રીતે એમ સમજે છે કે આ ઠેકાણેથી આપણે નીકળવાનું છે અને આ ઠેકાણે આપણે પહોંચવાનું છે. વચમાં આટલાં આટલાં બંદરો કે સ્ટેશનો આવવાનાં છે અને ત્યાં આટલો આટલો વખત ખોટી થવાનું છે અથવા અમુક અમુક ઠેકાણે અમુક અમુક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ પડે તેમ છે તથા અમુક અમુક પ્રકારની લાલચો આવે તેમ છે, એની સામે કેમ ટકી રહેવું તેની ગોઠવણુ તેઓએ અગાઉથી કરી મૂકેલી હોય છે; કારણુ કે તેઓએ એમ નક્કી કરેલું હોય છે કે, આપણે મુંબઇથી નીકળીને અમેરિકા પહોંચવું છે; એટલુંજ નહિ પણુ અમેરિકા જતાં સ્ટીમર ચલાવવા માટેનું હોકાયંત્ર તેઓની સામે હોય છે, તેઓનાં એન્જીનો બહુ ઝડપવાળી ચાલનાં હોય છે અને રસ્તાના તેઓ ભોમીઆ હોય છે;કારણુ કે એ રસ્તાના નકશાઓ તેઓની પાસે હાજર હોય છે,તેથી તેઓ બહુ સહેલાઇથી અને ઝપાટાબંધ પોતાની મુસાફરી શરૂ કરી શકે છે, એટલે ધારેલે મુકામે તેઓ બહુ જલદીથી પહોંચી જાય છે; પણુ જે વ્યાવહારિક ગામડી લોકો છે,તેઓને કયાં જવું છે એ ખબર હોતી નથી,તેઓના વહાણુમાં એન્જીનો હોતાં નથી,તેઓની પાસે દિશા બતાવનારાં હોકાયંત્ર હોતાં નથી અને તેઓની પાસે રસ્તાના ચોખ્ખા ખાત્રીપૂર્વક નકશાઓ હોતા નથી;પણુ તેઓ તો બિચારા અટકળે અટકળે પોતાનાં ગાડાં ગબડાવ્યા કરે છે અને જે

બાજુનો પવન આવે તે બાજુ તેઓના વહાણો ખેંચાઈ જાય છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક તો બિચારા એટલા બધા ભોળા ને અજ્ઞાન હોય છે કે પોતાના વહાણને લંગર નાખેલું હોય, પણ માત્ર દરિયાના મોજાને લીધે હાલકડોલક થયા કરતું હોય ને જરા આગળપાછળ થયા કરતું હોય તેને એમ સમજ્યા કરે છે કે આ વહાણ ચાલ્યા કરે છે;પણ ખરી રીતે જોતાં તેઓનું વહાણ તો આખી રાત હાલ્યા કરે છતાં પણ ત્યાંનુંત્યાંજ હોય છે અને તેમ છતાં એ બિચારાઓ જાણતા નથી કે અમારૂં વહાણ હજી અહીંનું અહીંજ છે. આવી રીતે સાધારણ લોકોની કામ કરવાની દિશા નક્કી થએલી ન હોવાથી તેઓ ઝાઝું કામ કરી શકતા નથી; પણ મહાત્માઓની દિશા ચોક્કસ થઈ ગએલી હોય છે,તેથી મહાત્માઓ આપણા કરતાં સેંકડો ને હજારોગણું વધારે કામ કરી શકે છે અને જેની કામ કરવાની દિશા ચોક્કસ થઇ જાય તે માણસ એટલું વધારે કામ કરી શકે તેમાં કાંઇ નવાઈ નથી; માટે મહાત્માઓની પેઠે આપણે પણ જો વધારે કામ કરવું હોય તો આપણી કામ કરવાની દિશા પ્રથમ નક્કી કરી લેવી જોઇએ. એ નક્કી કરવાથી મહાન બળ આવી જાય છે; કારણ કે એ પછી રસ્તો સીધો ને સુગમ થઇ પડે છે, તેથી વધારે જોરથી ચાલી શકાય છે.

૩–મહાત્માઓ આપણા કરતાં ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે તેનું ત્રીજું કારણ એ છે કે પોતે જે કામ હાથમાં લીધેલું હોય છે તે કામ કરવાથી કેટલા બધા ફાયદા થશે એ તેઓની નજર આગળ તર્યા કરે છે; તેમજ બીજી બાજુએ કામ ન કરવાથી કેટલું બધું નુકસાન થશે તે પણ તેમની નજર આગળ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એ બાબતમાં તેઓને જરાપણ સંશય હોતો નથી, તેથી તેઓ વધારે કામ કરી શકે છે; કારણ કે જ્યારે સંશય મટી જાય ત્યારે બહુજ હિંમત આવી જાય છે અને હિંમત આવે એટલે તેની સાથે અદ્ભુત બળ આવી જાય છે, તેથી અજબ જેવાં કામો થઈ શકે છે. એથી ઉલટું જેના મનમાં પોતાના કામના પરિણામમાટે સંશય હોય તે માણસ બહુ છૂટથી કામ કરી શકતો નથી.જેમકે કોઇ વેપારીને જ્યાંસુધી પોતાના મનમાંથી એમ લાગ્યા કરતું હોય કે આ જાતનો માલ લેવાથી ફાયદો થશે કે નહિ,એવી શંકા હોય ત્યાસુધી તે છૂટથી વેપાર કરી શકતો નથી; પણ જે વેપારીને એમ ખાત્રી હોય કે આ જાતના વેપારમાં

આટલો નફો અચુક રીતે થશેજ, તે માણસ બહુ હિંમતથી તથા કાંઈક વધારે જોખમ ખેડીને પણ મોટો વેપાર કરે છે. જે કારીગરના મનમાં એમ સંશય હોય કે મારી આ યોજના પાર પડશે કે નહિ, તે કારીગર પોતાની યોજનાના નમુનાઓ જલદીથી તૈયાર કરી શકતો નથી; પણ તેને બદલે જે કારીગરને એમ ખાત્રી હોય કે મારી યોજના ફતેહમંદ થશેજ, એ બાબતમાં જેને કાંઈ પણ શક ન હોય તે માણસ પોતાની યોજનાનો નમુનો બહુ જલદીથી તૈયાર કરી શકે છે. જે વિદ્યાર્થીના મનમાં એમ શંકા હોય કે હું પાસ થઈશ કે નહિ,તે વિદ્યાર્થી પોતાના લેસનમાં ઢીલો રહે છે; પણ જે વિદ્યાર્થીને એમ ખાત્રી હોય કે બસ હું તો પાસ થઈશજ,એમાં વળી શક શું ? તે વિદ્યાર્થીની મસ્તી કાંઈ ઔર પ્રકારની હોય છે. એવીજ રીતે જે માણસોને પોતાનાં કામોમાં શંકા હોય,પોતાની યોજનાઓમાં અધુરાપણું લાગતું હોય અને આ કર્તવ્ય મારે કરવા જેવું છે કે નહિ, આ કામ કરવાથી મને ફાયદો થશે કે નહિ, આવી આવી બાબતોમાટે જેના મનમાં શંકા હોય તેઓ બહુ જોરથી કામ કરી શકતા નથી અને આપણે [illegible] વ્યાવહારિક માણસો આપણાં કામોમાટે તથા આપણી ફરજો-માટે હમેશાં આવા શંકાશીલજ રહીએ છીએ તેથી આપણે ખરે-ખરા જોરથી કામ કરી શકતા નથી;કારણકે આપણા કામના પરિ-ણામમાટે આપણને ખાત્રી નથી અને જો કામ નહિ કરીએ તો શું નુકસાન થશે તે પણ આપણે સ્પષ્ટરીતે જાણતા નથી,એટલે આપણામાં આપણું કર્તવ્ય બજાવવાનું જોર ઢીલું પડી જાય છે; [illegible] હોય છે અને [illegible] હોય છે કારણકે તેઓ પોતાના વિશ્વાસના બળથી, [illegible] નુકસાન છે, એમ [illegible]

૪–આપણા કરતા મહાત્માઓ ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે તેનુ ચોથું કારણ એ છે કે, મહાત્માઓમાં નિઃસ્વાર્થપણું હોય છે તેથી તેઓ વધારે કામ કરી શકે છે; કારણકે યાદ રાખજો કે સ્વાર્થ એ બહુ મોટી ખરાબી કરનારો કીડો છે,સ્વાર્થ એ ઘણીએ સારી વસ્તુઓને પણ બાળી દે તેવો અગ્નિ છે, સ્વાર્થ એ મોટી મોટી ને ઉંચી ઉંચી વાતોને પણ હવામાં ઉડાવી દે તેવો જબરદસ્ત વાયુ છે,સ્વાર્થ એ આત્મારૂપી સૂર્યનું પણ ખગ્રાસ ગ્રહણ કરી દે તેવો રાહુ છે,સ્વાર્થ એ પોતાનું જરાક મનગમતું થાય તે સારૂ આખા નિભાડામાં આગ મૂકી દે અને બીજા હજારો જીવોને બાળી નાખે તેવો આપમતલબીઓ છે,. સ્વાર્થ એ માણસોની અંદર જે માણસપણું રહેલું છે તેને દાટી દેનાર ઉકરડો છે અને સ્વાર્થ એ મનુષ્યની અંદર જે મહાન નબળાઈ રહેલી છે તેની જીવતી પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ છે.આવો સ્વાર્થ જગતમાં સૌને નડે છે. એ સ્વાર્થને લીધે માણસો પાછળ રહી જાય છે, એ સ્વાર્થને લીધે માણસો નાની નાની વાતોમાં પોતાની જીંદગી ગુમાવી નાખે છે, એ સ્વાર્થને લીધે માણસો અનેક જાતનાં પાપ કરે છે, એ સ્વાર્થને લીધે માણસો એકબીજા ઉપર વેરઝેર વરસાવે છે અને એ સ્વાર્થને લીધેજ પૃથ્વીમાં નરક દેખાય છે. જો એવો મલિન સ્વાર્થ મનુષ્યજાતમાં ન હોય તો માણસો દેવ હોય એમાં કાંઇ પણ શક નથી.

બંધુઓ ! સ્વાર્થ આવો અધમ છે; છતાં પણ આપણે તેને છોડી શકતા નથી, તેથી આપણે ઉત્તમ વસ્તુઓ મૂકી દઇને બીજી હલકી હલકી ચીજોમાં પડવા રહીએ છીએ, એટલે આપણે વધારે કામ કરી શકતા નથી;પણ જે મહાત્માઓ હોય છે તેઓએ પોતાના ખાનગી સ્વાર્થ ઉપર પૂળો મૂકી દીધેલો હોય છે, તેથી તેઓ ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે; કારણકે ખરેખરૂં કામ થવામાં જે આડો અંતરાય આવે છે તે સ્વાર્થ છે;માટે એ અંતરાય જેનામાંથી નીકળી જાય તે બેહદ કામ કરી શકે છે; પણ સ્વાર્થ એ એટલો બધો મહાન છે અને તેમ છતાં એટલો બધો સૂક્ષ્મ છે કે જ્યાં આપણે ન ધારતા હોઈએ ત્યાં પણ તે પહોંચી ગએલો હોય છે, હૃદયનાં ઉંડાણમાં પણ તે હોય છે અને મોક્ષના બારણાસુધી પણ કોઈક ને કોઇક રૂપમાં તે આડો ઉભેલો હોય છે;પણ તેમ છતાં આ વાત પણ સમજી લેવા જેવી છે કે સ્વાર્થમાં પણ કેટલોક ભેદ છે, સ્વાર્થના

પણ ઘણા પ્રકાર છે; પણ તેમાં મુખ્ય બે પ્રકાર છે. **એક મલિન** સ્વાર્થ અને બીજો ઉંચી જાતનો સ્વાર્થ. તેમાં **જે વ્યાવહારિક** ગામડી લોકો હોય છે, તે પોતાના અંગના નાના ને **મલિન સ્વાર્થ**-માં પડયા રહે છે અને જે મહાત્માઓ હોય છે તે **બહુ ઉંચી** જાતના મહાન ને પરમાર્થી સ્વાર્થમાં લાગેલા **રહે છે, એટલે મહા**-ત્માઓમાં પણ સ્વાર્થ તો ખરોજ; પણ તે **સ્વાર્થ સત્ત્વગુણી** હોય છે, તે સ્વાર્થ આગળ વધારનારો હોય છે, **તે સ્વાર્થ ધર્મની** બાજુમાં રહેનારો હોય છે અને તે સ્વાર્થ જગતનું **કલ્યાણ કર**-નારો હોય છે. એવા સ્વાર્થમાં મહાત્માઓ **રહે છે અને અધમ** પ્રકારના સ્વાર્થને તેઓ લાત મારે છે, તેથી તેઓ ઘણું **વધારે કામ** કરી શકે છે; માટે જો મહાત્માઓના **જીવનમાં જીવવાનું શીખવું** હોય ને તેઓને પગલે ચાલી આગળ જતાં **મહાત્મા બનવું હોય** તો ધીરે ધીરે આપણા હલકી જાતના સ્વાર્થને **તજતાં આપણે** શીખવું જોઇએ. **એ પણ મહાત્મા બનવાની એક કુંચી છે.**

૫–મહાત્માઓ આપણા કરતાં ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે તેનું પાંચમું કારણ એ છે કે, તેઓનું મન બીજા કોઇ વિષયોમાં રોકાએલું હોતું નથી, તેથી તેઓના ચિત્તની એકાગ્રતા થઇ શકે છે એટલે તેઓ જલદી કામ કરી શકે છે; પણ આપણું મન અનેક ઠેકાણે રોકાએલું હોય છે, તેથી આપણું ચિત્ત એકાગ્ર થઇ શકતું નથી એટલે આપણે બહુ ઉંડાણમાં ઉતરીને ખરેખરા જોરથી કામ કરી શકતા નથી; કારણ કે આપણું મન કોઇ કોઇ વખત શરીરની ફિકરમાં રોકાએલું હોય છે. જેમકે કોઇ વખત માથું દુખે છે, કોઇ વખત પેટમાં ગરબડ હોય છે, કોઇ વખત [illegible] હોય છે, કોઇ વખત અજીર્ણ થએલું હોય છે. આવાં આવાં કારણોને લીધે આપણું મન શરીરની ફિકરમાં રોકાએલું રહે છે. કોઇ વખત કુટુંબક્લેશને લીધે મનમાં ચિન્તા થયા કરે છે અને એવાં [illegible]

પાસે ઝાઝું ધન હોય તેને ધન સાચવવાની ફિકરમાં તથા ખર્ચવાની ફિકરમાં ઘણો વખત રોકવો પડે છે અને એમાં એટલો વખત જાય છે કે ખરીરીતે જોતાં એવી ફિકરોમાં એટલો બધો વખત ગાળવાની જરા પણ જરૂર હોતી નથી; છતાં પણ વ્યાવહારિક લોકોને એવી ટેવ પડી ગએલી હોય છે કે તેઓ એવી જાતના વિચારોમાંજ પોતાનું જીવન ગાળે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેઓના મનમાં એવાજ ચીલા પડી ગએલા હોય છે કે વારે વારે ધનની બાબતમાંજ મન દોડયા કરે છે. જ્યારે એવો કોઇ પ્રસંગ ન હોય, એવી કોઈ ખાસ અગત્ય ન હોય અને જ્યારે મન કોઈ બીજાં ઉંચાં કામોમાં રોકાએલું હોય ત્યારે તેમાંથી પણ નીકળીને તે પોતાની મેળે મેળે ધનની બાબતના વિચારો કરવામાં દોડતું જાય છે. આવી આપણા દેશના માણસોની હાલના વખતમાં પ્રકૃતિ થઇ ગએલી છે, તેથી એ ફિકરમાં દરેક માણસોનો ઘણો વખત ફોગટ જાય છે.

કેમ જાણે અનેક જાતની ફિકરો કર્યા કરવાને માટેજ આપણે અવતાર લીધો હોય એમ દરેક માણસો ફોગટની ફિકર કર્યા કરે છે. શરીરની, કુટુંબની ને ધનની ફિકર કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ જે બનાવો બની ગયેલા હોય તેનો પણ માણસો જોઈએ તે કરતાં વધારે અફસોસ કર્યા કરે છે. જે બનાવો બની ગયા છે અને હવે જેમાં કાંઇ પણ ફેરફાર થઇ શકે તેમ નથી તેમજ જે બન્યું છે તે કાંઇક હેતુસરજ થએલું હોય છે, કુદરતના નિયમો પ્રમાણેજ થએલું હોય છે અને પોતાની ભૂલાથીજ થએલું હોય છે અને તે હવે મિથ્યા થઇ શકે તેમ નથી; છતાં પણ બની ગએલા બનાવોનો શોક કરવામાં માણસો પોતાનો વખત ગુમાવો દે છે અને એમાં ને એમાં પોતાનું મન પરોવી રાખેલું રાખે છે,તેથી બીજાં વધારે ઉંચાં કામો તેઓ કરી શકતા નથી. એ સિવાય મરી ગએલા માણસોનો શોક કરવાની બાબતમાં પણ તેઓ પોતાની જીંદગીનો ઘણો ભાગ ગુમાવી દે છે અને યાદ રાખએ કે ફિકર એ એવી વસ્તુ છે કે તે ઘણાં સદ્દગુણોને બાળી દે છે. ફિકર એ એવી વસ્તુ છે કે તે બુદ્ધિના નાશ કરી દે છે, ફિકર એ એવી ખરાબ વસ્તુ છે કે તે જીવાત્માને નીચો પાડી દે છે અને ફિકર એ એવી ખરાબ વસ્તુ છે કે તે પ્રભુથી જીવને વિમુખ કરી નાખે છે;છતાં પણ આપણે સૌ ફિકરના ગુલામ બની ગએલા છીએ,એટલુંજ નહિ

પણ જે ફિકર કરવાની જરૂર નથી અને જે દુ:ખો હાલમાં આપણી ઉપર આવેલાં નથી તેમજ ભવિષ્યમાં આવશેજ એવી ખાત્રી પણ નથી, તેવાં ભવિષ્યનાં દુ:ખોમાટે પણ આપણે અતિશય ફિકર કર્યા કરીએ છીએ,ઘડપણમાં જે દુ:ખ આવવાનો સંભવ હોય તેવાં દુ:ખોમાટે જુવાનીમાંથીજ બળ્યા કરીએ છીએ અને તેમ છતાં આપણને એટલી તો ખબર હોતી નથી કે ઘરડા થશું કે નહિ ! મરણનો ભય દરેક પળે છે. જીંદગી કેટલો વખત ટકશે તેનો કાંઇ પણ ભરૂસો નથી. દેહ ક્ષણભંગુર છે એમ બોલીએ છીએ; એટલુંજ નહિ પણ ઘણા માણસોને વાત કરતે કરતે મરી જતાં નજરે જોઇએ છીએ અને તેમ છતાં જુવાનીના વખતમાંજ ઘડપણની ફિકર કરીને ઉલટા ઘડપણને વહેલું બોલાવીએ છીએ. ફિકરની બાબતમાં આવા આપણા હાલ છે, એટલે અનેક જાતની ચિન્તાઓમાં આપણું મન રોકાયલું હોય છે, તેથી આપણે આપણા ચિત્તની એકાગ્રતા કરી શકતા નથી, એટલે આપણે ઉંડા ઉતરીને સારામાં સારી રીતે કોઇપણ કામ કરી શકતા નથી; પણ જે મહાત્માઓ છે તેઓ આવી કોઇ પણ જાતની ફિકર કરતા નથી, તેથી તેઓ ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે. જ્યારે તેઓની ઉપર કોઈ જાતની ખરેખરી ફિકર આવી પડે, ત્યારે એટલો વખત તેઓ તે બાબતમાં ધ્યાન આપી દે એ જૂદી વાત છે; પણ જે વખતે તેઓ પોતે પોતાની ફરજ બજાવવા બેઠા હોય, કામ કરવા બેઠા હોય અને કામમાં તલ્લીન થયા હોય તે વખતે આવી કોઇ પણ જાતની ફિકરને કદિ પણ પોતાના મનમાં આવવા દેતા નથી એટલે તેઓ ઘણુ વધારે કામ કરી શકે છે;માટે આપણે પણ જો વધારે કામ કરતાં શીખવું હોય તો મનમાથી ફિકરનો ભાર ઓછો કરી નાખવો જોઇએ. બેશક એટલું ખરૂં છે કે આ સંસારની રચનાજ એવી છે કે સાત સાંધીએ ત્યા તેર તૂટી જાય છે. એટલે કોઇ કોઈ જાતની ફિકર તો માણસને માથે હોયજ; પણ એ ફિકરને વખતે ફિકર કરવી જોઈએ અને કામને વખતે ફિકરને લાત મારવી જોઇએ; પણ ફિકરને લાત મારવાની કુંચીઓ આપણે જાણુતા નથી, તેથી આપણને ફિકર દુ:ખ દીધા કરે છે; પણ મહાત્માઓ ફિકરને લાત મારવાની કુંચીઓ જાણે છે, તેથી તેઓ ફિકરને ઉડાવી દે છે, એટલે તેઓ વધારે કામ કરી શકે છે અને વધારે સારી રીતે પોતાની ફરજો બજાવી શકે છે;માટે આપણે પણ જો મહાત્માઓને

પગલે ચાલવું હોય અને ભવિષ્યમાં મહાત્મા બનવું હોય તો ફિકરને ઉડાવી દેતાં અને ચિત્તને એકાગ્ર કરતાં શીખવું જોઈએ.

૬–આપણા કરતાં મહાત્માઓ ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે, તેનું છઠ્ઠું કારણ એ છે કે આપણા કામનો આધાર બીજાઓની ઉપર હોય છે.જેમકે ફલાણા ભાઈ મદદ કરે તો ફલાણું કામ થાય; ફલાણી ફલાણી વસ્તુઓ હાજર હોય તો કામ થાય;ફલાણી મોસમ આવે તો કામ થાય; આટલા રૂપિયા હોય તો કામ થાય; આવડી ઉંમર હોય તો કામ થાય. આવી રીતે આપણા કામનો આધાર કોઈક માણસ ઉપર,કોઇક વસ્તુ ઉપર, કોઇક મોસમ ઉપર, કોઈક ઉંમર ઉપર અને કોઇકના પૈસા ઉપર હોય છે, તેથી આપણાં કામો રખડી પડે છે અને ઘણાંખરાં કામો તો શરૂજ થતાં નથી; પણ મહાત્માઓના કામનો આધાર આવી રીતે તદ્દન બીજાઓની મદદ ઉપર હોતો નથી; પણ તેઓના કામનો મુખ્ય આધાર પોતાની ઉપરજ હોય છે; કારણ કે તેઓ પોતે પોતાનું બળ સમજે છે, પોતે પોતાની આબરૂ સમજે છે, પોતે પોતાનો ટેક સમજે છે, પોતે પોતાનું સ્વમાન સમજે છે અને પોતે પોતાના પગ ઉપર કેમ ઉભા રહેવું એ વાત સારી રીતે સમજેલા હોય છે, તેથી તેઓ પોતાના કામનો મુખ્ય આધાર પોતાની ઉપરજ રાખે છે અને બીજાઓની મદદની જરૂર પડે તો તેઓ પોતાનો ટેક સાચવીને બીજાઓની મદદ લે છે; પણ યાદ રાખજો કે જે બહુ આગળ વધી ગએલા મહાત્માઓ હોય તેઓને બીજાઓની મદદ લેવાની બહુ જરૂર પડતી નથી અને જો ખરેખરી રીતે તેઓને મદદની જરૂર હોય તો ઘણાં માણસો પોતાની ખુશીથી તેઓને મદદ કરવા તૈયાર હોય છે;કારણ કે કુદરતનો એવો નિયમ છે કે, જે માણસ પોતે પોતાને મદદ કરે છે તેને કુદરત પોતે મદદ કરે છે;પણ જે માણસ પોતે પોતાને મદદ કરતા નથી અને બીજાં-ના આધાર ઉપરજ રહે છે તેઓને કુદરત મદદ કરતી નથી અને કુદરતની મદદ ન હોય એટલે બીજા લોકો પણ તેઓને મદદ કરતા નથી; કારણ કે આપલપોપલીઆં જેવાને મદદ મળતી નથી, લેભાગુઓને મદદ મળતી નથી, પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહી શકે તેવા ન હોય તેઓને મદદ મળતી નથી, ખરે-ખરી છગરની લાગણીથી કામ કરી શકે તેવા ન હોય તેઓને મદદ મળતી નથી, બીજાઓની મદદની વાટ જોઇને બેસી રહે

તેઓને મદદ મળતી નથી, મદદ મળે તોજ કામ કરીએ નહિ તો કાંઇ ન કરીએ એવા વિચારવાળા હોય તેઓને મદદ મળતી નથી અને જે પોતાના આત્માનું બળ સમજતા ન હોય તેવા માણસોને મદદ મળતી નથી;અને કદિ એવાઓને મદદ મળે તો પણ તે મદદ અધુરી હોય છે. તે મદદ ઉપલક હોય છે અને તે મદદ ખરા પ્રસંગે મળેલી હોતી નથી; એટલુંજ નહિ પણ એવા માણસોને જે મદદ મળેલી હોય તે મદદને લીધેજ આગળ જતાં ઉલટા મદદ આપનાર સાથે તેઓને કજીઆ થાય છે અને વાંધા પડે છે; પણ જે માણસ પોતાના ખરેખરા જોરથી કામ કરે છે નિઃસ્પૃહીપણે રહે છે,પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપે છે અને જગતની સેવા કરવાનો ઉચ્ચ હેતુ ધ્યાનમાં રાખીને શાંતિથી યોગ્ય રસ્તે પોતાનું કામ કર્યા કરે છે, તેને અનાયાસે મદદ મળે છે, તેઓને ખરે પ્રસંગે મદદ મળે છે, તેઓને અંતરના ઉમળકાથી મદદ મળે છે, તેઓને પૂરેપૂરી મદદ મળે છે અને તેમને મદદ આપનાર માણસના દીલને પણ સંતોષ થાય છે તથા તેઓ મદદ આપીને ઉલટા ઉપકાર માને છે કે આવું સારૂં કામ અમારે હાથે અથવા અમારા પૈસાથી તમે કરાવ્યું એ માટે તમારો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે. મહાત્માઓને જે મદદ મળે છે તે આવી જાતની હોય છે; પણ આ બધાનું મૂળ એ છે કે પોતે પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેતાં શીખવું જોઈએ અને બીજાઓની મદદની બિલકુલ ઇચ્છા કે આશા ન રાખવી જોઇએ અને એ પછી જો ખરેખરી મદદની જરૂર હશે તો પરમાત્મા પોતે કોઈ પણ રસ્તે તે મેળવી આપશે એમાં કાંઇપણ શક નથી; માટે જે મહાત્માઓને [illegible] હોય અને ઘણું વધારે કામ કરવું હોય તો તેને પોતાના પગ ઉપર નિર્ભર રહેતાં શીખવું અને જેમ બને તેમ બીજાઓની [illegible] મદદ સિવાય તેમ કરો.

૭—મહાત્માઓ [illegible]

કામો કરી શકતા નથી. જેમકે કોઈ પરમાર્થના કામમાટે ફંડ કરવું હોય તો મોટા લોકોને એમ લાગે છે કે શું અમે કોઈને કહેવા જઈએ ? અમારું માન ન રાખે તો ? આવી રીતે માનાપમાનને ખાતર લોકો ભલાં કામો કરતાં અટકી પડે છે. ગામમાં કૉલેરા કે મરકી વિગેરે ચાલતું હોય એ વખતે હલકી જાતના લોકો ખરેખરા દુઃખી થતા હોય તેને જોઈને કેટલાક ભલા માણસો પણ કહે છે કે અમોને તેની બહુ દયા આવે છે; પણ અમારાથી તેઓને ઘેર કેમ જવાય અને એનાં પાણીછાણીને કેમ અડાય ! ઘણા લોકો કોઈ કોઈ સુધારાની વાતમાટે એમ કહે છે કે એની વાત સાવ સાચી છે; પણ અમારાથી તેને ટેકો આપી શકાય તેમ નથી.જો અમે એને ટેકો આપીએ તો અમારી નાત-જાતમાં અમને બહુ ખરાબ લાગે, શેઠીઆઓમાં અમારી ટીકા થાય અને બીજા ઘણા લોકો અમારી હાસી કરે; માટે અમે એ સાચી વાતમાં પણ હાલમાં ટેકો આપી શકીએ તેમ નથી. આવી રીતે લોકલાજને ખાતર ઘણાં માણસો ઘણી જાતનાં ભલાં કામો કરતાં અટકી જાય છે.

લોકલાજને લીધે અનેક પ્રકારના બહારના વિવેકો જાળવવા પડે છે, ઘણી જાતના આડંબરો રાખવા પડે છે, કેટલીક બાબતોમાં પરાણે પરાણે તણાઈ મરવું પડે છે તથા ઘણી વખત તમાચો મારીને મોઢું લાલ રાખવું પડે છે. આ બધું માન મેળવવાને ખાતર અને અપમાન ન ખમવાને ખાતર લોકલાજ સારૂ કરવું પડે છે; પણ મહાત્માઓને માનાપમાનની બહુ દરકાર હોતી નથી; કારણ કે તેઓ નાતજાતનાં માનની ઝાઝી ઇચ્છા રાખતા નથી, પણ તેઓ પ્રભુના માનની અને પોતાના અંતરના માનની ખરી ઈચ્છા રાખે છે, તેથી તેઓ વધારે કામ કરી શકે છે; કારણકે જગતનાં જરાકવારનાં માનાપમાનની પોલમાં તેઓને પડયું રહેવું પડતું નથી,તેથી તેઓ ઘણું વધારે કામ કરી જાય છે.

બંધુઓ ! માનાપમાનના ભ્રમને લીધે તથા ખોટી લોકલાજને લીધે એટલા બધા માણસો પાછળ રહી જાય છે કે તેનો જો આપણે ખરો વિચાર કરીએ તો આપણને ત્રાસ લાગ્યા વિના રહે નહિ. એક મહાત્મા એમ કહેતા કે બીજા કાંઇ પણ ગુન્હાવિના માત્ર ખોટી લોકલાજને લીધેજ કરોડો ભલા માણસો સાવ વિનાકારણ

નરકમાં ચાલ્યા જાય છે. એવા લોકો કોઇ પણ જાતનાં મોટાં પાપ કરતા નથી પણ માત્ર લોકલાજને લીધે ઘણાંએ કરવા જેવાં કામો પણ કરી શકતા નથી,પોતાનાથી બની શકે તેવાં કામો પણ કરી શકતા નથી અને કાંઇ પણ ખરેખરાં ખાસ કારણવિના લોકલાજના મિથ્યા ભ્રમને લીધેજ સારાં સારાં કામો કરી શકતા નથી, તેથી છતાંસાધનોએ લોકલાજને લીધે માનાપમાનની દરકાર સારૂ નરકમાં જાય છે; માટે લોકલાજ કેટલી હદસુધી પાળવી અને માનાપમાનની કેટલી દરકાર રાખવી એનો કાંઇક વિચાર કરજો,કારણ કે જો ખરેખરી રીતે અંતરાત્મા રાજી થાય તે પ્રમાણે કામ કરવું હોય ને કર્તવ્ય બજાવી જીંદગીની સાર્થકતા કરવી હોય તો માનાપમાનની દરકારમાં કે લોકલાજના ભ્રમમાં પડ્યું રહેવું પાલવે તેમ નથી. જો કે એ ગામઠી લોકોને એ ચીજો પણ જરૂરની છે અને એથી પણ માણસ અંકુશમાં રહી શકે છે; છતાં પણ જ્યારે ખરેખરીનો વખત હોય અને.એક તરફ કર્તવ્ય ને બીજી તરફ માનાપમાનની લાગણી એવો.સમય હોય ત્યારે તો કર્તવ્યનેજ પ્રાધાન્ય આપવું જોઇએ અને માનાપમાનની લાગણીને ઠોકર મારવી જોઇએ. જો એમ કરતાં આવડશે તોજ ખરેખરૂં કર્તવ્ય બજાવી શકાશે અને તોજ આગળ જતાં મહાત્મા બની શકાશે; માટે મહાત્માઓની કામ કરવાની કુંચીઓ મેળવો, મહાત્માઓની કામ કરવાની કુંચીઓ મેળવો.

૮–મહાત્માઓ આપણા કરતાં ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે, તેનું આઠમું કારણ એ છે કે આપણે નાની નાની અડચણોથી ડરી જઇએ છીએ; પણ મહાત્માઓને જો પોતાનું ધારેલું કામ થતું હોય,તો તેઓ અનેક પ્રકારના મહાન ભયંકર જોખમોની પણ સામે થાય છે. એ વખતે તેઓ પોતાની જીંદગીની પણ પરવા રાખતા નથી; કારણ કે તેઓ એમ સમજે છે કે, પોતાની જીંદગી કરતાં પણ પોતાની ફરજ બજાવવી એ વધારે ઉંચી બાબત છે.એટલું કે ફરજ બજાવવાને માટેજ જીંદગી આપવામાં આવી છે; માટે ફરજના ભોગે જીંદગી છે કે [illegible] જીંદગીના. [illegible] ફરજ [illegible] [illegible]

થાય તો એને પણ તેઓ પોતાની ફતેહ સમજે છે. આમ હોવાથી આપણે જેમ નાની નાની અડચણોથી ડરીને મોટાં મોટાં કામો કરતાં અટકી પડીએ છીએ, તેમ તેઓને અટકી જવું પડતું નથી. આપણે નાની નાની અડચણોથી પણ કેવી રીતે ડર્યા કરીએ છીએ તે કાંઇ તમારા ધ્યાન બહાર નહિ હોય; છતાં પણ જરા ફરીથી સાંભળો. જેમકેઃ–

પૈસાની અડચણને લીધે આપણે આપણી ફરજ બજાવવામાં ડર્યા કરીએ છીએ, આપણી પાસે પૂરતા પૈસા હોય અથવા જરૂર જેટલા પૈસા હોય છતાં પણ આપણે આપણી ફરજ બજાવવામાંથી પણ વધારે પૈસાની લાલચ રાખીએ છીએ અને થોડાક પૈસાના લોભ સારૂ આપણે આપણાથી થઈ શકે તેવાં ઘણાંએ કામો કરતાં અટકી પડીએ છીએ.આવીજ રીતે ઘણા માણસોને પૈસાની અગવડ હોતી નથી અને પૈસાની ઝાઝી દરકાર પણ હોતી નથી; છતાં પણ તેઓને મહેનત કરવી ગમતી નથી. જરાક વધારે મહેનત કરવી પડે અથવા ક્યાંઈ જવું આવવું પડે એટલામાં તેઓનું કોકડું ગુંચવાઇ જાય છે અને મહેનત ન કરવી પડે એટલા ખાતરજ પોતાથી બની શકે તેવાં ઘણાંએ કામો તેઓ કરતા નથી. કારણ કે એક પ્રકારનું શારીરિક ને માનસિક આળસ તેઓમાં ભરાઇ ગએલું હોય છે, તેથી તેઓને કામ કરવું ગમતું નથી; અને બહુ મહેનત કરીએ તો અમને વસમું લાગી જાય, એવે બહાને એ અડચણ બતાવીને તેઓ કામ કરવામાંથી છટકી જાય છે. કેટલાક માણસોને દુઃખ ખમવું ગમતું નથી. દુઃખ ખમવું ન ગમે, એ જીવોનો કુદરતી સ્વભાવ છે; પણ પોતાની ફરજ બજાવવાને ખાતર જે નજીવાં દુઃખો આવી પડે તે દુઃખો ખમવાને માટે તો હમેશાં દરેક માણસોએ તૈયાર રહેવુંજ જોઈએ;પણ વ્યાવહારિક માણસોને પોતાના સ્વાર્થ સિવાયનાં પરમાર્થનાં દુઃખો ખમવાની ટેવ પડેલી હોતી નથી, તેથી પોતાની ફરજ બજાવવાને અંગે આવી પડતાં નાનાં નાનાં દુઃખો પણ તેઓ સહન કરી શકતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ એવા ગામડી સ્વાર્થી માણસોને પોતાના શરીરને સુખી રાખવાની એટલી બધી કાળજી હોય છે તથા જીવવાની એટલી બધી જોરાવર ઇચ્છા હોય છે કે જરાક દુઃખ ખમવું તો બાજુએ રહ્યું, પણ દુઃખના ખ્યાલોથીજ તેઓ ડરી જાય છે. ફલાણું કામ કરીએ પણ તેમાં ફલાણી જાતની અડચણો આવી પડે તો પછી

ઉત્તમ પ્રકારનું વેદાંતનું જ્ઞાન ફેલાવવા માટે કેટલી બધી મહેનત કરેલી છે તેના પ્રમાણમાં મેં શું કર્યું છે? શામાટે હું શંકરના જેટલી મહેનત ન કરૂં? બત્રીસ વરસની ઉમ્મરમાં તેમણે આખા હિંદુસ્થાનને હલાવી નાખ્યો અને જામી ગએલા બૌદ્ધધર્મને હિંદુસ્થાનમાંથી જડમૂળમાંથી ઉખેડી નાખ્યો એ કેટલો બધો ભગીરથ પ્રયત્ન કહેવાય? શું એ કામ અનાયાસે થઇ ગયું હશે? શું એ કામ હસ્તે રમતે થઇ ગયું હશે? શું એ કામ કરવામાં તેમને મુશ્કેલીઓ નહિ નડી હોય? એ બધી મુશ્કેલીઓની સામે થવાનું તેમનામાં જે બળ હતું તે બળ કયું? એ બળ મારે જોઇએ છીએ અને જે વિચારબળે તેમણે હિંદના બીજા બધા ધર્મોને જીતી લીધા તે જ્ઞાન મારે જોઇએ છીએ. આવીજ રીતે જેને મહાત્મા થવું હોય તે વિચાર કરે કે ભગવાન બુદ્ધે પોતાનું રાજપાટ જુવાનીમાં છોડી દીધું અને આખી દુનિયાનો ત્રીજો ભાગ જેને માને છે એવો ધર્મ ચલાવ્યો. એ શક્તિ કઇ અને એ જ્ઞાન કયું? એ શક્તિ ને એ જ્ઞાન મારે જોઇએ છીએ. શામાટે હું બુદ્ધના જેવો ન બની શકું અથવા બુદ્ધને પગલે પગલે ચાલનારો ન થઇ શકું? મહાત્મા મહમદ પેગમ્બરે અરબસ્તાનના જંગલી આરબોને ફેરવી નાખ્યા અને તેઓમાં નવી રોશની મૂકી દીધી એ બળ કયું? તથા જેમના શબ્દોને આજ દિવસસુધી વીસ કરોડ મુસલમાનો નમન કર્યા કરે છે તે જ્ઞાન કયું? હું એવું જ્ઞાન ને એવી શક્તિ માગું છું. મહાત્મા ઇસુ ખ્રિસ્ત સત્યને ખાતર ક્રુસ ઉપર રીબાઇ રીબાઇને મુઆ; એટલુંજ નહિ પણ તેમના નામે તેમની પાછળ તેમના હજારો શિષ્યો જગતના કલ્યાણને અર્થે તથા ધર્મના ફેલાવાને અર્થે મરેલા છે અને હજી પણ ત્રીસ કરોડ ખ્રિસ્તીઓમાં જેમના નામથી હંમેશ નવું બળ આવે છે અને જેમના નામથી પરમાર્થના [illegible] ચાલે છે તે બળ કયું? તે શક્તિ કયી? અને તે જ્ઞાન કયું? અને તે [illegible] એ શક્તિ ને એ જ્ઞાન જોઇએ છે. શામાટે હું [illegible] ઇસુખ્રિસ્તના જેવો ન થઇ શકું અને કદિ જેવો [illegible] ન થઇ શકું તો [illegible] તેમને પગલે પગલે શામાટે ન ચાલી શકું? [illegible] જોઇએ. મહાત્મા જરથોસ્તે [illegible] માટે કેટલું બધું કામ કરેલું છે? મહાત્મા [illegible] માટે કેટલું બધું કામ કરેલું છે? ભગવાન [illegible]

કેટલી બધી મહેનત કરેલી છે અને કેટલી બધી પોતાની જીંદગી એ ખાતે અર્પણ કરેલી છે, એ જ્યારે આપણે તપાસીએ ત્યારે આપણને અજાયબી તથા આનંદ લાગ્યા વિના રહે નહિ; માટે શા સારૂ એમના જેવા ન થઈએ અને તેઓને પગલે ન ચાલીએ? આવાજ વિચારો મહાત્માઓ કરે છે અને ગુરુનાનક,કબીર,તુલસીદાસ, જ્ઞાનેશ્વર, સમર્થ રામદાસ, શિવાજી મહારાજ, અડગ ટેકવાળા મહારાણા પ્રતાપસિંહ, મહાન અકબર, હાફીઝ, ધન્વંતરી, હઝરતઅલી, હાતીમતાઈ નોશીરવાન,અદલ ન્યૂટન,સ્પેન્સર,નેલ્સન, નેપોલિયન, વૉશીંગ્ટન,લ્યૂથર, એડીસન, કારનેગી વગેરે મહાત્માઓએ કેવાં કેવાં કામો કરેલાં છે,એ જરા જુઓ તો ખરા! શામાટે આપણે તેઓના જેવા ન થઈએ? આવી રીતે મહાત્માઓ પોતાની ભાવનાઓ બહુ ઉંચી રાખે છે અને પોતાના કરતાં મેંહેરો દરજ્જે જે શ્રેષ્ઠ માણસો હોય તેઓની સામે જોયા કરે છે, તેઓની કામ કરવાની રીત સામે જોયા કરે છે, તેઓની ફતેહ મેળવવાની યુક્તિઓ સામે જોયા કરે છે અને તેઓના જેવા કેમ થવાય એજ ખ્યાલમાં રમ્યા કરે છે,તેથી તેઓ આગળ જતાં તેવા થઈ શકે છે; કારણકે જેવી ભાવના તેવું ફળ મળે છે, એ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે અને એ કુદરતનો નિયમ છે, માટે યાદ રાખજો કે જેને મહાત્મા બનવાને વિચાર હોય તેણે મહાત્માઓની સામે જોયા કરવું જોઈએ અને જેને વ્યાવહારિક ગામડી લોકોના જેવું રહી જવું હોય તેઓએ બુઠ્ઠી લાગણીવાળા ને જડ બુદ્ધિવાળા સાધારણ ગામડી લોકોના સામે જોયા કરવું જોઈએ. આવી રીતે આપણી ભાવનાઓ નબળી છે, આપણા વિચારો હલકા છે અને આપણું નિશાન પાસેનું છે એટલે આપણે જેવા વ્યવહારવાળા લોકોનું અનુકરણ કરીએ કે સરખામણી કરીએ તેઓના જેવા બની જઈએ છીએ,એટલે એવાં કામો કરી શકીએ છીએ; પણ જે ખરેખરા મહાત્માઓ છે તેઓ મહાત્માઓનું અનુકરણ કરે છે; માટે તેઓ વધારે કામ કરી શકે છે અને આગળ જતાં મહાત્મા બની શકે છે, માટે જો બરોબર રીતે ફરજો બજાવવી હોય અને મહાત્મા થવું હોય તો દરેક રીતનું ઊંચું રાખીને,મહાત્માઓની સામે જોઈને તેઓને પગલે ચાલો, ધીમે અને તેઓનું અનુકરણ કરો, એટલે ધીરે ધીરે ચમત્કાર કંઈક ખાસ ભાગ આવવા લાગશે.

૧૦—મારાથી બહુજ ઓછું કામ કરી શકીએ ઈ.એ અને મહા-

તમાઓ ઘણુંજ વધારે કામ કરી શકે છે, તેનું ઠથમું કારણ એ છે કે જ્યારે આપણે કામ કરવા માંડીએ છીએ, ત્યારે થોડીવારમાં આપણને ઘણો થાક લાગી જાય છે,તેથી આપણે ઘણો વખત સુધી કામ કરી શકતા નથી એટલે થોડું કામ થાય છે.આપણે થોડું કામ કરીએ ને તેમ છતાં તેના પ્રમાણમાં વધારે થાક લાગી જાય તેનું કારણ એ છે કે આપણા મનમાં અનેક જાતની બીજી ઉપાધિઓ ભરેલી હોય છે,આપણે અડચણોથી ડર્યા કરીએ છીએ અને ઉપરના નવ પ્રસંગોમાં જે જે મુશ્કેલીઓ, દુઃખ તથા ફિકરો બતાવી તે બધી આપણા અંતરમાં ભરેલી હોય છે,તેથી એ બધાનો થાક કામ કરવાને વખતે આવીને ઉભો રહે છે; એટલે યાદ રાખજો કે આપણે ફરજ બજાવતી વખતે જે થાક લાગે છે તે થાક કાંઈ આપણા એટલાજ કામનો નથી, પણ આપણા મનમાં જે અનેક પ્રકારની ખટપટો ભરેલી છે ને અનેક જાતની જંજાળો ભરેલી છે તથા અનેક જાતની હાયહોયમાં જીવ દિલગીર થયા કરે છે—તે બધાનો એ થાક છે અને આપણે કામ કરવાની બાબતમાં તથા કામમાંથી ઉત્પન્ન થતા થાકના નિયમો સમજવાની બાબતમાં એટલા બધા ભોળા છીએ કે કોઇકના થાકનો બોજો કોઇકની ઉપર ઢોળી પાડીએ છીએ, એટલે કે ખરેખરી રીતે જોતાં ફરજ બજાવવા માટે જે કામો કરવાં પડે તે કામોમાં જે થાક લાગે તે બધો થાક કાંઈ એકજ કામનો નથી;પણ એ કામનો થાક તો બહુજ થોડો હોય છે. બાકી ઘણો થાક તો આપણા મનમાં આગળપાછળ જે ઉપાધિઓ ભરેલી છે તેનો હોય છે, આપણા મનમાં જે જે જાતની ચિન્તાઓની હોળીઓ બળ્યા કરે છે તેનો એ થાક હોય છે, આપણે આપણા શરીર ઉપર અને આપણા મન ઉપર જે જે નકામા ઘા પડતા દીધા હોય તેનો એ થાક હોય છે, આપણી ઇંદ્રિયોને આપણે ગમે તેવી રીતે રખડવા દીધી હોય તેનો એ થાક હોય છે. અને આપણા મન ઉપર આપણે કાબૂ ન રાખ્યો હોય તેને લીધે તે ગમે તે ઠેકાણે લટકતું ફરતું હોય તેનો એ થાક હોય છે. કાંઈ ફરજ બજાવવામાં ખરેખરો થાક કદિ પણ લાગતો જ નથી. બીજી આ વાત પણ સમજવા જેવી છે કે, થાકની બાબતમાં આપણે આપણા મનમાં કેટલીક જાતના ખોટા ભ્રમ ઠસાવી દીધેલા છે.જેમકે અમુક કરતાં વધારે કામ કરીયે તો થાક લાગે, ફલાણી જાતનું કામ કરીએ તો થાક લાગે, ફલાણી જાતનું વધારે કામ કરીએ તો થાક

લાગે, ભૂખ્યા હોઇએ તો થાક લાગે, ગરમી હોય તો થાક લાગે—આવી આવી રીતે થાક લાગવા માટે ઘણાં ઘણાં કારણો આપણે આપણા મનમાં અગાઉથીજ ઠસાવી દીધેલાં હોય છે. જોકે એ બધાં કારણોમાં કેટલુંક સત્ય હોય છે, એમાં કાંઇ શક નથી; છતાં પણ એ બધી બાબતોમાં આપણે આપણા મનની નબળાઇને લીધે અતિશયોક્તિ કરીએ છીએ અને તેને બહુ વધારી દઇએ છીએ; કારણકે આશાએશને નામે એક જાતના આળસમાં પડ્યું રહેવું આપણને ગમે છે, તેથી ખરેખરો જેટલો થાક હોય તે કરતાં આપણે આપણી ભાવનાઓમાં ઘણોજ વધારી દઇએ છીએ, એટલે જે કામમાં આપણને બહુ થોડોકજ થાક લાગવો જોઇએ તે કામમાં પણ આપણને ઘણો થાક લાગ્યા કરે છે; પણ મહાત્માઓને એ જાતનો થાક એટલો બધો લાગતો નથી; કારણકે તેઓ એવી રીતે પોતાના મનને નબળું રાખતા નથી અને પોતાની શક્તિઓને આડીઅવળી ગુમાવી દેતા નથી, તેથી તેઓને પોતાની ફરજો બજાવતી વખત આપણને જેટલો થાક લાગે તેનો પંચાસમો કે સોમો ભાગ પણ લાગતો નથી; કારણકે કુદરતનો એવો નિયમ છે કે જે કામ ફરજ બજાવવાનું હોય, જે કામ અંતરના ઉમળકાથી કરવાનું હોય, જે કામ આત્માના હુકમથી કરવાનું હોય અને જે કામ પ્રભુની પ્રેરણાથી કરવાનું હોય તે કામ કરવામાં થાક લાગતો નથી; પણ તે કામ કરતાં તો ઉલટો અતિશય આનંદ થાય છે એટલે જે થોડો ઘણો થાક હોય તે આનંદની અંદર ઢંકાઇ જાય છે, તેથી એવી રીતે કામ કરનાર મહાત્માઓને થાકનું ભાન રહેતું નથી; પણ આનંદનુંજ ભાન રહે છે, એટલે પછી એ દશામાં તેઓ ગમે તેટલું કામ કરે તોપણ તેઓને ખરે-ખરો થાક લાગતો નથી; પણ જેમ કામ વધતું જાય છે તેમ તેઓનો આનંદ વધતો જાય છે અને આનંદ એ એવી અલૌકિક વસ્તુ છે કે તે થાકને ક્યાંઈનો ક્યાંઈ ભાવી દે છે અને થાકને પણ કાંઇક નવા રૂપમા ને ઉત્તમ રૂપમાં રજુ કરે છે, એવું આનંદમા બળ છે અને એ આનંદ કર્તવ્ય બજાવવામાં રહેલો છે; માટે મહાત્માઓને પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતી વખત થાક લાગતો નથી; પણ ઉલટો મહા આનંદ થાય છે. થાક કોને લાગે છે એ તમે જાણો છો ? જેને પોતાના કામમાં સદા ન હોય, તેને થાક લાગે છે; જેને પોતાના કામમાં રસ ન લાગતો હોય, તેને થાક લાગે છે

જેને વેઠીઆવાડની પેઠે કામ કરવું પડતું હોય તેને થાક લાગે છે; જેને પોતાના કામના ઉંચા બદલામાટે આશા ન હોય તેને થાક લાગે છે અને જેને પોતાનું કામ માલવિનાનું લાગતું હોય તેને એ કામ કરતાં થાક લાગે છે તથા આપણાં કામો આવાંજ હોય છે માટે આપણને થાક લાગે છે; પણ મહાત્માઓ પોતાની ફરજ બજાવવાને ખાતર જે કામો કરે છે તે કામોમાં તેઓની તન્મયતા હોય છે, એ કામોમાં તેઓને રસ હોય છે, તે કામોમાંથી તેઓને મહાન બદલો મળશે એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તે કામો કરવાં એ દેવ પૂજવા બરોબર છે એમ તેઓને લાગે છે; એટલે કે કામ કરતી વખત.તેઓને એવો આનંદ થાય છે કે જાણે કોઇ પવિત્ર બ્રાહ્મણ ખરેખરા ભાવથી કોઈ માંગલિક દિવસે મહાદેવનું પૂજન કરતો હોય અથવા કોઇ ખરેખરો ભાવિક મુસલમાન પૂરેપૂરા પ્રેમથી મોટા દિવસે નિમાજ પઢતો હોય એ વખતે તેને જેવો આનંદ થાય છે અથવા કોઈ ગરીબડી ડોસી ઘણાં વરસ થયાં ગંગાજીમાં નહાવા ઇચ્છતી હોય અને તે મહામહેનત પછી માંડ-માંડ ગંગાજીએ પહોંચી હોય એ વખતે તેને જેવો આનંદ થાય, તેવો આનંદ મહાત્માઓને પોતાની ફરજ બજાવતી વખતે થાય છે અને એ આનંદ વખતે થાકના વિચાર આવી શકે ખરા કે? જે ડોસી ગંગાજીસુધી ચાલીને ઘણે વરસે માંડમાંડ ગંગાજી પહોંચી હોય અને હર્ષઘેલી બની ગઇ હોય એ વખતે ગંગાજીએ પહોંચતાં રસ્તામાં જે થાક લાગ્યો હોય એ થાકની અસર એ વખતે તેના મનમાં રહે ખરી કે? નહિજ;તેમજ જે મહાત્માઓ જીગરની લાગણીથી ઇશ્વરપ્રીત્યર્થે સત્કર્મો કરે છે અને પોતાની ફરજો બજાવે છે,તેઓને પણ થાક લાગતોજ નથી;પણ તેઓને તો ઉલટો આનંદજ થાય છે, એટલે એ આનંદના ઉભરામાં તેઓ આપણા કરતાં ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે અને આપણે થાકની પોકમાં પડયા રહીએ છીએ, તેથી ખરેખરાં કામો પણ કરી શકતા નથી; માટે આપણને કયા જાતનો થાક લાગે છે? કામનો થાક લાગે છે કે આપણી ભૂલોનો થાક લાગે છે? એ વિચારવાની જરા મહેરબાની કરજો એજ અમારી વિનતિ છે.

૧૧–આપણે આપણી પોતાની શક્તિ સામે જોયા કરીએ છીએ તથા આપણી આસપાસના સાધનો સામે જોયા કરીએ છીએ, તેથી આપણે ઘણુંજ થોડું કામ કરી શકીએ છીએ; પણ જે

મહાત્માઓ હોય છે તેઓ દૈવીશક્તિની સામે ને ઈશ્વરી મદદ સામે જોયા કરે છે, એટલે તેઓ થોડાંમાંથી પણ ઘણું કામ કરી જાય છે.જેમકે જે ગામડી ચિતારો પોતાની પીંછી સામે,જાડા મગેટા રંગના ડાબલા સામે અને ચિત્ર દોરવાના રદ્દ કાગળો સામે જોયા કરે તથા પોતાનો હાથ બરોબર ચાલી શકતો નથી ને ધ્રૂજી જાય છે, એમ માન્યા કરે છે તથા એ બધી બાબતો તરફ વારે વારે ભાર મૂકીને જોયા કરે છે, તે માણસથી સારાં ચિત્રો થઈ શકતાં નથી; પણ જે ચિતારો એવાં સાધનોનો તથા પોતાની શક્તિનો ખ્યાલ ન રાખતાં પોતાના મનમાં જે જાતનો નમુનો ઉઠાવવાની ઈચ્છા હોય તેજ જાતના નમુના સામે સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખે અને એમાંજ તદાકાર થઈ જાય તે ચિતારો થોડાં સાધનોએ પણ ઘણું વધારે સારૂં કામ કરી શકે છે. આવીજ રીતે જે લેખક ફુટેલા ખડીઆ સામે,થરડાયેલી કલમ સામે અને થોડીઘણી નાની ચોપડીઓ સામે જોયા કરે ને એ બધાં અધુરાં અધુરાં સાધનો-માટે નિસાસા નાખ્યા કરે અને મનમાંથી એમ સમજ્યા કરે કે આવાં સાધનોવડે તે કયાંથી સારૂં કામ થાય? તે માણસના હાથે સારાં પુસ્તકો બની શકે નહિ; પણ જે વિદ્વાન એવાં સાધનોની સામે જોયાવિના પોતાના મનમાં જે જે ભાવનાઓ રમતી હોય તેનીજ સામે જોયા કરે, એજ ભાવનાઓને પ્રત્યક્ષ કરવા માટે પ્રયત્ન કર્યા કરે અને પોતાના અંતરમાં જે સ્ફુરણાઓ થતી હોય તે સ્ફુરણાઓને પકડીને તે ઉપરથી લેખો લખ્યા કરે તે વિદ્વાનનાં પુસ્તકો જગતમાં વંદનીય થઈ પડે છે.

આપણા લોકોમાં એવી કહેવત છે કે હાજર તે હથિયાર, એટલે કે અમુક હથિયાર હોય તોજ કામ થાય એમ નહિ; પણ જે ટાણે જે વસ્તુ હાજર હોય તેને હથિયાર બનાવી દેવું એમાંજ ખુબી છે અને જેને એવી રીતે કરતાં આવડે તે માણસ ખાખરાને ખાંડે ખેલી શકે છે ને તેમાંથી પણ ફતેહ મેળવી શકે છે; તેમજ યાદ રાખજો કે, જે માણસો એવી રીતે ખાખરાને ખાંડે ખેલી શકે એટલે કે, નજીવાં સાધનોમાંથી પણ મોટાં કામો કરી લે તેજ માણસ મહાત્મા થઈ શકે છે અને સાધનોની વાટ જોવામાં રહી જાય તે માણસ ઘડીકમાં સહેલાઈથી કાંઈ પણ કરી શકતા નથી; અને ગામડી લોકો એવી રીતે સાધનોની વાટ જોવાવાળા હોય છે તથા મહાત્માઓ ખાખરાને ખાંડે ખેલનારા હોય

કે જેથી તેઓ આપણા કરતાં ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે.

બંધુઓ ! જે મનુષ્યો બહારની વસ્તુઓ સામે જોયા કરે પણ અંદરનું તત્ત્વ સમજે નહિ. તેઓથી કોઈ મોટું કામ થઈ શકતું નથી. કેમકે વિજળી ઉત્પન્ન કરવાની બેટરી કોઈ [illegible] [illegible] હોય અને એવું દેખે કે આમાં ઠીકરા છે, [illegible] છે, જસત છે, [illegible] છે, ત્રાંબાનો તાર છે, કાચની શીશી છે, બીજું જે [illegible] તેમાંથી વિજળી પેદા થાય છે તો એ જોઈને તે [illegible] કે આમાં તે શું છે? [illegible]

[illegible]

રહેલી છે, આપણામાં જે આત્મિકબળ રહેલું છે અને આપણી ઉપર જે ઇશ્વરના આશીર્વાદો ઉતરેલા છે તે સામે જોવાની ટેવ પાડો એટલે તમે પણ ઘણું વધારે કામ કરી શકશો.

૧૨–સાધારણ લોકોના કરતાં મહાત્માઓ ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે, તેનું બારમું કારણ એ છે કે, ઉપર જણાવેલાં અગિયાર કારણો ઉપરથી સમજી શકાશે કે વ્યાવહારિક ગામડી લોકો આગળ વધે છે ખરા પણ ધીમે ધીમે પગથીએ પગથીએ ચડે છે અને તેઓને મોટો ગોળ ચકાવો લઇને ચાલવું પડે છે; પણ એને બદલે મહાત્માઓનો રસ્તો સીધો હોય છે અને એક એક પગથીએ ચડવાને બદલે તેઓ લીફ્ટમાં બેસીને ચડે છે તેથી તેઓ જલદીથી આગળ વધી જાય છે અને જેને સીધો રસ્તો મળી જાય તથાં લીફ્ટ મળી જાય તે વધારે આગળ વધી જાય અને ગોળ ચકાવામાં ફરનારા તથા પગથીએ પગથીએ ચડનારા બહુજ પાછળ રહી જાય તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી; માટે જો જલદીથી આગળ વધવું હોય અને વધારેમાં વધારે કામ કરવું હોય તો ઉપર જે કારણો જણાવ્યાં છે અને જે અડચણો બતાવેલી છે, તે બધાનો હેતુ સમજીને સમય પ્રમાણે વર્તતાં શીખો એટલે સીધે રસ્તે ચાલી શકશો અને પછી તમને પણ ઉંચે ચડવા માટે લીફ્ટ મળી જશે; માટે જે જે અડચણો તમને રોકી રાખે છે અને તમારી ચાલને ધીમી પાડી નાખે છે તેને દૂર કરવાની કોશીશ કરો.

આ બધી બાબતો ઉપરથી હવે તમારી ખાત્રી થઇ હશે કે મહાત્માઓ કાંઇ નકામા બેઠા રહેતા નથી, પણ તેઓ તો આપણા કરતાં ઘણુંજ વધારે કામ કરે છે.

એ સાંભળીને તે સજ્જન પણ ગામડી જિજ્ઞાસુએ કહ્યું કે, મહાત્માઓ આપણા કરતા ઘણુંજ વધારે કામ કરે છે એ તો મેં આજેજ જાણ્યું, બાકી હું તો ઘણા માણસોની પેઠે એમજ સમજતો હતો કે, મહાત્માઓને કાંઇ કરવાનું હોયજ નહિ. તેઓ તો બધું કરી ચુકેલા હોય છે. તેઓને હવે કાંઇ કર્તવ્ય કરવાનું બાકી રહેલું હોતું નથી, તેથી શુકામાં બેઠા રહે ને ભજન કર્યા કરે એમજ હું તો સમજતો હતો, પણ તમારી આ બધી વાતો ઉપરથી હવે બરોબર રીતે સમજાય છે કે, મહાત્માઓ તો આપણા કરતાં

ઘણું વધારે કામ કરે છે; પણ તેમ છતાં હજી એક શંકા મ
રહે છે અને તે એ કે જેમ અમે દોડધામ કરીએ છીએ, મ
મહેનત કરીએ છીએ, અછાડાપછાડા મારીએ છીએ અ
કામ કરવા સારૂ હાયહાય કરીએ છીએ, તેવું મેં કો
મહાત્માઓને કરતાં જોયા નથી. મેં એક બે મહાત્માઓ
જોએલા છે પણ તેઓ સદાય શાન્તિમાં દેખાય છે અ
જ્યારે તેમની પાસે જઇએ ત્યારે પણ કાંઇ બહુ કામ કરત
હોય એમ દેખાતું નથી, તેનું કારણ શું ?

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, ભાઇ ! મહાત્માઓનું કામ બીજા
ઓની નજરમાં ખરેખર દેખાતું નથી; કારણ કે તેઓનું કામ
બહારના અછાડાપછાડા મારવાનું હોતું નથી; પણ તેઓનું કામ
તો મગજનું હોય છે અને તેઓનું કામ તો હૃદયનું હોય છે. હૃદય
તથા મગજમાં ચાલતી ક્રિયાઓનાં માપ કરવાનાં યંત્રો ગામઠી
લોકો પાસે હોતાં નથી, એટલે તેઓ મહાત્માઓના કામની
કિંમત સમજી શકતા નથી; બાકી ખરી રીતે જોતાં મહાત્માઓ
આપણા કરતાં સેંકડો ને હજારોગણું વધારે કામ કરે છે અને
એટલું બધું વધારે કામ કરી શકે છે માટેજ તેઓ મહાત્મા છે.

એ સાંભળીને તે જિજ્ઞાસુએ કહ્યું કે, મહાત્માઓ આપણા
કરતાં ઘણું વધારે કામ કરી શકે છે એ હકીકત તો હું ખરેખર
રીતે સમજ્યો. હવે મને કહો કે મહાત્માઓ લગ્ન કરે છે કે
નહિ ? કારણ કે મને એમ લાગે છે કે, જેવી અમોને બાયડીઓ
મળે છે, તેવી બાયડીઓ સાથે જો મહાત્માઓને પણ પરણવું
પડતું હોય તો તે બિચારાઓના શું હાલ થાય ને તેઓ કેમ
કામ કરી શકે ? એ મને મોટી શંકા છે; માટે મહાત્માઓ લગ્ન
કરે છે કે નહિ, તે કહેવાની મહેરબાની કરો.

(આ લેખ આટલેથી અધુરો રહ્યો છે.)

ભગતોનો મહિમા

ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની અંદર કૉલ આપેલ છે કેઃ—न मे भक्तः प्रणश्यति। એટલે કે મારો ભગત પડેજ નહિ અથવા તો મારા ભગતનું ભુંડું થાયજ નહિ. આવો ભગવાને પોતે કૉલ આપેલો છે અને યાદ રાખવાનું છે કે, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા એ કાંઇ એકલા અર્જુનને માટેજ નહોતી; પણ એ તો આખા જગતને માટે છે અને તે પણ કાંઇ અમુક કાળને માટેજ નહિ પણ અનંત કાળસુધી ગીતાના સિદ્ધાંતો કામ લાગે તેમ છે; કારણ કે એ સિદ્ધાંતો કુદરતના નિયમ પ્રમાણેના,મનુષ્યના સ્વભાવ પ્રમાણેના, જગતની ઉન્નતિના કામ પ્રમાણેના અને પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણેના છે.

ગીતાની મહત્તા

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની મહત્તા જેવી સમજવી જોઇએ તેવી આજે આપણે સમજતા નથી; પણ યૂરોપ, અમેરિકા વિગેરે દેશોના લોકો ગીતાની મહત્તા સમજવા લાગ્યા છે અને દુનિયાની દરેક જાણીતી ભાષાઓમાં એટલે કે અરબીઅન, પરશીઅન, ફ્રેંચ, ઇંગ્લીશ વિગેરે ઘણી ભાષાઓમાં તેનાં ભાષાંતર થએલાં છે. વળી એ ભાષાંતરો કાંઇ ગીતાને પૂજનીય માનનારા બ્રાહ્મણોએ કર્યાં નથી; પણ એ તો ગીતાને નહિ માનનારા એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક બાબતમાં ગીતાથી તદ્દન વિરુદ્ધ સિદ્ધાંતને માનનારા પરદેશી ને પરધર્મી લોકોએ કરેલાં છે. આ અમૂલ્ય પુસ્તકમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહેલું છે કે, મારા ભકતનું ભુંડું થાયજ નહિ. આમ માત્ર કહેલું છે એમજ નહિ; પણ પ્રભુએ કૉલ પણ આપેલો છે અને ભાર મૂકીને કહેલું છે કેઃ—

कौंतेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति।

અર્થાત અર્જુનને બહુ ભાર મૂકીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એમ કહે છે કે, તું પ્રતિજ્ઞા કર કે મારા ભક્તનું ભુંડું થતુંજ નથી. આ કાંઇ જેવી તેવી વાત છે ? આટલી એકજ બાબત ઉપર જો

[illegible] [illegible] તેની ઉપર નિશાન તાકીને તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] થઈ ગયા હોય છે. એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] લોકોની [illegible] જેવું પણ આવી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible]" [illegible]

[illegible]

ઉપાધિમાંથી બચાવવા માટે અને સંસારસાગર તારવા માટે ઘણી જાતનાં સાધનો તથા અભેદ્ય બખ્તરો આપે છે. જેમકે:—

૧–અભયપણાનું બખ્તર

જે સાચા ભગતો હોય છે,તેઓને દૈવીસંપત્તિનું સૌથી પહેલું અને સૌથી શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ અભયપણાનું બખ્તર આપે છે અને યાદ રાખજો કે જે ભગતને અભયપણું મળે તેના બધા ભય છૂટી જવાથી તે બહુ આનંદમાં રહી શકે છે અને બીજાં ઘણાં જણથી જે કામો ન બની શકે તે કામો અભયપણાથી થઇ જાય છે; કારણ કે ઘણી જાતનાં સારાં કામો કરવાની ઘણાએ હરિજનોને ઇચ્છા થાય છે;પણ તેઓમાં અભયપણું હોતું નથી એટલે તેઓ વાત વાતમાં ડરી જાય છે અને તેથી તેઓથી કાંઈ બની શકતું નથી. એને બદલે બીજા ઘણા માણસો એવા હોય છે કે જેઓની પાસે કાંઈ પણ સારાં સાધનો ન હોય છતાં પણ તેઓ ઘણી બાબતમાં બહુજ ફાવી જાય છે; એનું કારણ એજ હોય છે કે, તેઓમાં અભયપણું હોય છે. મહાત્મા ગાંધીજીને મળવા માટે હું જ્યારે રાજકોટ ગયો હતો, ત્યારે મેં તેમને એ સવાલ પૂછયો હતો કે આપની ફતેહની કુંચી કયી ? આફ્રિકા જેવા મુલકમાં એટલા બધા વિરુદ્ધ સંજોગોમાં અને વિરુદ્ધ લોકોમાં આપને એટલી બધી મોટી ફતેહ મળી તેનું કારણ શું ? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, અભયપણું. ડરીએ નહિ તો ઘણું કામ થઇ જાય છે. એ વખતે મને ગીતાનો દૈવીસંપત્તિનો અભયપણાનો સિદ્ધાંત યાદ આવ્યો અને અભયપણું એ વ્યવહારમાં તેમજ પરમાર્થમાં કેટલી બધી મોટી ફતેહ આપી શકે છે એ વાત સમજાઇ. આવું અભયપણાનું બખ્તર ભગતોને મળેલું હોય છે તેથી તેઓ પડી જતા નથી;માટે જો સાચી ભક્તિ કરવી હોય તો અભયપણું રાખવું જોઇએ.એ માટે હરિજનો ભજનો ગાય છે કે:–

"ભક્તિ શૂરવીરની સાચી, લીધા પછી મૂકે કેમ પાછી"

આવાં ઘણાં ભજનો છે અને તે બધાંનો ભાવ એજ છે કે, નિડરપણું રાખવું; પણ વ્યાવહારિક લોકોમાં અને ભગતોમાં જે મુખ્ય ફેર હોય છે તે એજ છે કે, ભગતો જેવું નિર્ભયપણું રાખી શકે છે, તેવું નિર્ભયપણું વ્યાવહારિક લોકો રાખી શકતા નથી, તેથી વ્યાવહારિક લોકોને દરેક પ્રસંગોમાં જેવા પડતા ખમવા

ન સમજીએ તેથી કાંઇ પ્રભુના સિદ્ધાંતો બદલાના નથી, માટે યાદ રાખજો કે, ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ,એ વાત તદ્દન સાચી છે અને સાચા ભગત થવા માટે એ ઉત્તમ વાત સારી પેઠે સમજી લેવા જેવી છે.

૩-દાનનું બખ્તર

ભગતોની અંદર જે જે ફેરફારો થાય છે, તેમાં આ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે, ભગતોનાં હૃદય વિશાળ થઇ જાય છે અને પ્રભુના જીવો ઉપર તેઓને અતિશય પ્રેમ આવી જાય છે, તેથી તે પ્રેમના ઉભરામાં તેઓમાં ઉદારતા આવી જાય છે. તે ઉદારતાને લીધે સામાન્ય લોકોથી ન બની શકે તેવી જાતનાં પરમાર્થનાં કામો તેઓ કર્યા કરે છે અને લોકોના આશીર્વાદો મેળવી શકે છે. એ આશીર્વાદ એવી અમૂલ્ય વસ્તુ છે કે તે અગ્નિમાં બળતા નથી; પાણીમાં ડૂબતા નથી; હથિયારથી કપાતા નથી અને પવનમાં સોસાતા નથી. આવા અમૂલ્ય આશીર્વાદની મદદથી ભગતોની ભક્તિ બહુ વધી જાય છે; કારણકે એક ભકતરાજ મહારાજ એમ કહેતા હતા કે, ઘાટના મુલક ઉપર જ્યારે ઉંચાણમાં ટ્રેનને લઇ જવી હોય ત્યારે કાંઇ એકલા એન્જીનથી ગાડી ચાલી શકે નહિ; પણ એ વખતે ગાડીને પાછળથી ધક્કો મારવા માટે પછવાડે બીજું એન્જીન લગાડવું પડે છે. એટલે એ બીજા એન્જીનની મદદથી ઝપાટાબંધ ગાડી આગળ નીકળી જાય છે; તેવીજ રીતે ભગતોને પોતાનો પુરુષાર્થ એ આગલું એન્જીન છે; પણ એકલા એન્જીનથી ભક્તિના ઉંચાણના પ્રદેશમાં બહુ જોરથી ગાડી દોડી શકતી નથી; માટે તેને પછવાડેથી બીજા એન્જીનની મદદની જરૂર છે. એ બીજું એન્જીન તે ગરીબોના આશીર્વાદ છે. એ આશીર્વાદના બળરૂપી એન્જીનથી ભક્તિના પહાડ ઉપર આત્મોન્નતિની ગાડી જલદીથી ચડી શકે છે એટલે ભગતો પોતાના પ્રભુના રસ્તામાં બહુ જલદીથી આગળ વધી જાય છે અને તેમ છતાં આશીર્વાદોના અલૌકિક બળથી સલામત રહી શકે છે; પણ વ્યાવહારિક સામાન્ય લોકોને આવા આશીર્વાદના બળની મદદ હોતી નથી; કારણકે તેઓના હૃદયમાં પ્રભુનો સાચો પ્રેમ આવેલો હોતો નથી, તેથી તેઓ પોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં ભલાં કામો કરી શકતા નથી અને ગરીબના આશીર્વાદ મેળવી શકતા નથી,

એટલે તેઓની ઉન્નતિની ગાડી પાછળ રહી જાય છે અને તેમને ઘણાં વિઘ્નો નડયા કરે છે. હવે વિચાર કરો કે જે ભગતોને આશીર્વાદની અલૌકિક મદદ હોય તે ભગતોનું કેમ ભુંડું થઇ શકે? નજ થાય; માટે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો જે મહાન સિદ્ધાંત છે કે, 'ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ' એ વાત તદ્દન સાચી છે.

૪—ઇંદ્રિયનિગ્રહનું બખ્તર

ભગતોને ભગવાન જે ઘણી જાતના સદ્દગુણો આપે છે, તેમાં ઇંદ્રિયનિગ્રહનો સદ્દગુણ પણ અજબ જેવો હોય છે; કારણકે આપણે જોઇએ છીએ કે, આ જગતમાં ઘણા માણસોની પાસે ઘણી જાતની વસ્તુઓ હોય છે; પણ ઇંદ્રિયનિગ્રહની બક્ષીસ તો ભાગ્યશાળી ભગતોનેજ મળે છે; અને જેને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની એ મહાન બક્ષીસ મળે તેનું ઘણું કામ થઇ જાય છે; કારણકે ઇંદ્રિયનિગ્રહ એ એવી અમૂલ્ય વસ્તુ છે કે જેથી માણસો ઘણી જાતના કબજામાં આવી જાય છે અને ઘણી જાતનાં પાપથી બચી શકે છે. જેમકે જોવામાં, સાંભળવામાં, ખાવામાં, પીવામાં, સ્પર્શ કરવામાં, મોજશોખ કરવામાં અને એવી બીજી ઘણીજ બાબતોમાં સામાન્ય લોકો અંકુશમાં રહી શકતા નથી; પણ ઇંદ્રિયનિગ્રહ કરનાર ભગતો એવી બધી બાબતોમાં પોતપોતાના સંજોગો પ્રમાણે અને પોતપોતાની શકિત પ્રમાણે અંકુશમાં રહી શકે છે, તેથી પરિણામ એ થાય છે કે ઇંદ્રિયોને છૂટી રાખનારા સામાન્ય લોકોને દરેક ઠેકાણેથી જેટલા ધક્કા ખાવા પડે છે, તેટલા ધક્કા ઇંદ્રિયનિગ્રહ કરનારા ભગતોને ખમવા પડતા નથી, એટલે સામાન્ય વ્યાવહારિક લોકોને પડી જવાની અને દુઃખી થવાની જેટલી ધાસ્તી છે, તેટલી ધાસ્તી ભગતોને હોતી નથી; કારણકે ભગતોને પ્રભુકૃપાથી ઇન્દ્રિયનિગ્રહનું બખ્તર મળી ગએલું હોય છે એટલે એ બખ્તરના પ્રતાપે ઘણી જાતના ઘામાંથી તેઓ બચી શકે છે; તેમજ મોહવાદી સાંસારિક લોકોની જેટલી ખરાબી થાય તેટલી ખરાબી ભગતોની થતી નથી. બંધુઓ! ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ એમ જે ભગવાને કહેલું છે, તે કાંઇ ચમત્કાર છે એમ સમજવાનું નથી અથવા એમાં કાંઇ અતિશયોકિત છે એમ સમજવાનું નથી; પણ એ તદ્દન સાચી વાત છે અને સિદ્ધાંતની વાત છે; કારણકે જે ભગતોને આવાં અમૂલ્ય બખ્તરો મળે તે ભગતોનું ભુંડું થાયજ

નહિ, તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી; પણ આ બધી વાતો જેવા ચોખ્ખા રૂપમાં સમજવી જોઇએ તેવા ચોખ્ખા રૂપમાં ઘણા લોકો સમજતા નથી;એટલે આવી ચોખ્ખે ચોખ્ખી અને સાથે સાચી વાત ઉપર પણ જેટલો વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ તેટલો વિશ્વાસ તેઓ રાખી શકતા નથી. એથી ભક્તિ મોળી પડી જાય છે;માટે એવી ભૂલ ન થાય તે સારૂ ભક્તિનાં આ બધાં રહસ્યો સમજી લેવાં જોઇએ અને ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ સિદ્ધાંત આપણા અંતઃકરણમાં કોઈ દિવસ પણ ભૂંસાય નહિ તેવી રીતે કોતરી રાખવો જોઇએ.

૫-ક્ષમાનું બખ્તર

ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ તેનાં ઘણાં કારણોમાં આ કારણ પણ જાણવા જેવું છે. ભગતોની અંદર તેઓની ભક્તિના પ્રતાપે અતિશય ક્ષમા આવી જાય છે, તેથી તેઓ પોતાનાં કુટુંબીઓના તથા બીજા માણસોના બહુ ગંભીર વાંકોને પણ માફ કરી શકે છે; પણ સામાન્ય લોકો તેમ કરી શકતા નથી, તેથી તેઓના મનને કલેશ થયા કરે છે; કારણ કે આપણે જોઈએ છીએ કે જ્યારે સામસામા બે પક્ષ પડી જાય અને તેઓ ગમત ઉપર ચડે, ત્યારે તેમાંથી ખરાબીજ થાય છે; પણ એને બદલે જો તેમાંથી કોઇએક પક્ષવાળા ઝુકી જાય અને બીજા પક્ષવાળાનાં વાંક માફ કરે તો કજીઓ વધતો અટકી જાય છે; પણ માફ કરવામાં મુશ્કેલી એ છે કે, જ્યારે હૃદયમાં કાંઇક સાચું બળ આવેલું હોય, ત્યારેજ સાચા ભાવથી માફ કરી શકાય છે, બાકી લાચારીથી કાંઇ ન કરી શકાય તેને લીધે માફ કરવું એનું નામ કાંઇ માફ કરવું નથી. પોતે શક્તિવાન હોય અને પોતાના અપમાનનો કે પોતાને થએલા નુકસાનનો બદલો લઇ શકે તેમ હોય છતાં પણ માફ કરવું તેનુંજ નામ સાચી માફી છે; અને એવી જાતની માફી આપવાનું પ્રભુપ્રેમી ભગતોથીજ બની શકે છે; કારણ કે તેઓ એમ સમજે છે કે જો અમે અમારા બંધુઓના વાંક માફ કરીશું તોજ ભગવાન અમારા વાંક માફ કરશે. આમ સમજીને તેઓ બીજાઓથી માફ ન થઇ શકે તેવી વાતોમાં પણ માફી આપી દે છે અને બીજાઓને જે કડવો ઘુંટડો ગળે ન ઉતરે તેવો કડવો ઘુંટડો પણ તેઓ પોતાને ગળે ઉતારી દે છે, તેથી તેઓ સુખી રહી શકે છે અને તેઓનું ઘણુંએ ખરાબ થતું અટકી જાય છે; માટે ખાત્રી રાખજો કે ભગતોને મળેલી

ક્ષમાની ઢાલથી પણ તેઓનું ઘણું કામ થઇ જાય છે અને ભગતોનું ભુંડું થતું નથી તેનાં ઘણાં કારણોમાં ક્ષમા એ પણ એક મુખ્ય કારણ છે; માટે આપણું ભુંડું ન થાય એવી જો આપણી ઇચ્છા હોય તો આપણે પણ ક્ષમાની ઢાલ મેળવી લેવી જોઇએ અને ક્ષમાનું બખ્તર પહેરી લેવું જોઇએ.

૬–અભિમાનરહિતપણું

શાસ્ત્રોમાં એમ કહેલું છે કે, અભિમાન એ બહુજ મોટો દુર્ગુણ છે અને ઘણા ભગતો તથા સાધુસંતમાંથી બીજા ઘણી જાતના દુર્ગુણો જાય છે પણ અભિમાનનો દુર્ગુણ જતો નથી. ખરા ભગતો ને સાધુસંતો ઉપરજ ભગવાનની એવી દયા ઉતરેલી હોય છે કે તેઓમાં અભિમાનનો અવગુણ હોતો નથી; કારણ કે ભકિતની શરૂઆતમાંજ પ્રથમ અધીનતા અને દીનતા (વિનય-નમ્રતા) ના પાઠ શીખવવામાં આવે છે. એટલે જ્યારથી ભક્તિ શરૂ થાય ત્યારથીજ ભગતોમાં દીનતા આવતી જાય છે અને તેઓનું અભિમાન ઓગળતું જાય છે. એથી ઉલટું સાંસારિક લોકોને જેમ જેમ ધન વધતું જાય, સત્તા વધતી જાય, ઉંમર વધતી જાય, કુટુંબ વધતું જાય અને વૈભવો વધતા જાય તેમ તેમ અભિમાન વધતું જાય છે, એટલે તેમાંથી પરિણામ એ થાય છે કે, અભિમાનને લીધે ઘણી જાતની મુશ્કેલીઓ ઉભી થતી જાય છે તથા ઘણી જાતની ખરાબી થતી જાય છે; કારણ કે અભિમાન એ એવો મોટો દુર્ગુણ છે કે તે છુપાવ્યો છુપાતો નથી અને દબાવ્યો દબાતો નથી. એ દુર્ગુણ તો આગળનો આગળજ રહે છે અને એ દુર્ગણ બીજાઓથી પણ ખમાતો નથી, એટલે જ્યાં અભિમાન દેખાય ત્યાં સામા માણસોનાં મન તુરતજ ઉશ્કેરાઇ જાય છે અને અભિમાનીનું અભિમાન તોડવાનું સૌને કુદરતીરીતજ મન થઈ જાય છે. એટલે અણધાર્યા કજીઆ થઇ જાય છે; કારણ કે અભિમાનીનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે, વાત વાતમાં અને ઠેકાણે ઠેકાણે અભિમાન બતાવવું અને દુનિયાનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે, જ્યાં જ્યાં લાગ મળે ત્યાં ત્યા અભિમાનીને ને અભિમાનને ફટકો મારી લેવો. આમ હોવાથી અભિમાનીઓને ઠેકાણે ઠેકાણે હેરાન થવું પડે છે અને તેમ છતાં પણ તેઓ અભિમાનને છોડી શકતા

નથી; પણ સાચા ભગતોની અંદર તો પ્રથમથીજ અભિમાન હોતું નથી અને જો કોઈ ભગતની અંદર અભિમાન હોય તોપણ તે અભિમાન કાબુમાં આવી ગએલું હોય છે; કારણકે અભિમાન અને ભક્તિને બનતું નથી. ભક્તિનું પહેલું લક્ષણજ દીનતા (વિનય-નમ્રતા) છે, અધીનતા છે અને ભગવદાશ્રય છે; માટે જે ભગતોની એ જાતની ભાવનાઓ દૃઢ થઇ ગઈ હોય અને જેમનું અભિમાન ગળી ગયું હોય, એવા ભગતોને ઘણી જાતની ઉપાધિઓ ઓછી થઇ જાય છે ને ઘણી જાતની પંચાતીઓ મટી જાય છે, એમાં પણ કાંઈ નવીન નથી; અને જેની ઘણી જાતની પંચાતો મટી જાય તે ભગતો બીજાઓના કરતાં ઘણા વધારે સુખમાં રહી શકે એમાં પણ કાંઈ નવાઈ નથી; માટે અભિમાન ઓછું થઈ જાય એ બઅન્તર પણ કાંઇ જેવું તેવું નથી. આ બધી વાતો ઉપરથી સમજી શકાય છે કે, ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ ગીતાનો સિદ્ધાંત અક્ષરે અક્ષર માનવા જેવો છે અને હમેશાં બને તેટલો વધારે જીવનમાં ઉતારવા જેવો છે:—

૭-ભગતો અફસોસ કરતા નથી.

ભગતોની ઘણી ખુબીઓમાં આ ખુબી ખાસ યાદ રાખવા જેવી છે કે, જે જે બનાવો બની ગયા છે તથા હવે પછી જે જે બનાવો બનવાના છે, તેનો તેઓ અફસોસ કરતા નથી અને તેથી પણ તેઓને અજબ જેવો ફાયદો થાય છે; કારણ કે આ જગતમાં ઘણાં માણસો ફોગટનો અફસોસ કર્યા કરવામાં પોતાની જીંદગીનાં તત્વો બાળી દે છે અને પોતાના ધર્મનાં તત્વોમાં પણ આગ લગાડી દે છે. એ માટે પ્રભુએ ગીતામાં બહુ સ્પષ્ટરીતે કહેલું છે કે,અફસોસ ન કરવો જોઇએ. અફસોસ કરવાથી સ્વર્ગ જતું રહે છે, અફસોસ કરવાથી જીંદગીની મીઠાશ લૂંટાઈ જાય છે, અફસોસ કરવાથી ધર્મનાં તત્વો ઢીલાં પડી જાય છે, અફસોસ કરવાથી શ્રદ્ધાનો પાયો ખસી જાય છે, અફસોસ કરવાથી પ્રભુનો મહિમા ઢીલો પડી જાય છે અને અફસોસ કરવાથી આત્માનું બળ ઓછું થઇ જાય છે તથા અફસોસ કરવાથી નરકનાં બારણાં ઉઘડી જાય છે. આવો અફસોસ ખરાબ છે; છતાં પણ દુનિયામાં હજાર માણસોમ થી નવસોનવ્વાણું માણસો અફસોસ કરવામાંજ પોતાની જીંદગી ગુમાવી દે છે; પણ એ અફ-

લોકોની નજરમાંથી ભગતો ભૂલી જાય છે, એટલે તેઓ બીજા સામાન્ય લોકોના કરતાં ઘણી બાબતોમાં બહુજ સુખી રહી શકે છે. બીજાઓને જ્યારે ધમપછાડા મારવા પડતા હોય, હાયવોય કરવી પડતી હોય તથા આંસુડાં પાડવાં પડતાં હોય, ત્યારે સાચા ભગતો આનંદમાં મસ્ત હોય છે, પ્રભુનો ઉપકાર માનવામાં લાગેલા હોય છે અને અફસોસના પ્રસંગમાંથી પણ કાંઈક પ્રભુની કૃપા શોધી લે છે એટલે તેઓનાં ઘણાં દુઃખો ઓછાં થઈ જાય છે અને અફસોસમાં રહેનારા લોકોને વગરજખમે જખમી થવું પડે છે. હવે વિચાર કરો કે, જે ભગતોને અફસોસ ન થતો હોય તે ભગતો અફસોસ કરનારા લોકો કરતાં સુખી રહી શકે તેમાં કાંઈ નવાઈ છે કે?

બંધુઓ ! ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એમ જે ભગવાને કહ્યું છે તેનાં આ બધાં કારણો છે. આવી આવી બળવાન ઢાલ, સાચાં બખ્તર અને મજબૂત સાધનો ભગવાન ભગતોને આપે છે, એટલે એ સાધનોના બળે તથા એ સદ્‌ગુણોના બળે ભગતો ટકી શકે છે, તેથી એમાં કાંઇ અતિશયોક્તિ, ચમત્કાર કે નહિ બનવા જેવું નથી; પણ એ બધું તદ્દન સ્વાભાવિક છે, તેથી જો સાચા ભગત થવું હોય તો ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ સિદ્ધાંત જેમ બને તેમ બહુ ઉંડાણથી સમજી લેવો જોઇએ અને જે જે જાતના સદ્‌ગુણોથી ભગતોનું ભુંડું થતું નથી તે જાતના સદ્‌ગુણો મેળવી લેવાની આપણે કોશીશ કરવી જોઇએ. આ બાબત બરોબર સમજાય તેમ વધારે સારૂં એમ હું ઇચ્છું છું; માટે ભગતોને મળેલાં બખ્તરોના હજી વધારે દાખલા આપું છું.

૮–ધીરજની ઢાલ

ધીરજ એ પણ બહુ મોટી વસ્તુ છે; કારણ કે ધીરજ એ શાંતિની બહેન છે અને એ બન્ને બહેનો હમેશાં સાથે રહે છે. એટલે જ્યાં ધીરજ હોય ત્યાં શાન્તિ હોય છે અને જ્યાં શાન્તિ હોય ત્યાં સુખ હોય છે; માટે ભગતોના જીવનમાં જે સુખ હોય છે તે સુખ અપાવવામાં ધીરજદેવી પણ ઘણો અગત્યનો ભાગ બજાવે છે. ધીરજ એ સ્વર્ગનું ધન છે, ધીરજ એ ભગતોની ખુબી છે, ધીરજ એ દેવતાઇ ગુણ છે અને ધીરજ એ સુખની ચાવી છે; માટે જેના અંતઃકરણમાં સત્ત્વગુણવાળી ધીરજ આવે તેનાં ધન્ય-

ભાગ્ય છે. આવી અમૂલ્ય ધીરજ ભગતોને ભગવાન તરફથી ભેટ મળે છે. એટલે ધીરજની ઢાલને લીધે ઘણા ભગતોનાં ઘણી જાતનાં દુઃખો ઓછાં થઇ જાય છે. આપણે જોઇએ છીએ કે, આ જગતમાં ઘણાં માણસોને ઘણી જાતની સગવડો હોય છે; પણ તેઓની પાસે ધીરજની ઢાલ હોતી નથી, તેથી જ્યાં ધીરજ રાખવી જોઇએ ત્યાં પણ તેઓ અધીરા થઇ જાય છે અને દુઃખી થયા કરે છે. અધીરાપણાને લીધે કેટલા બધા માણસો કેટલું બધું દુઃખ પામે છે, તે વર્ણવી બતાવવાની જરૂર નથી; કારણ કે આપણને પોતાને પણ એવા પ્રસંગો વીતેલા હોય છે. એટલે એ બાબત વિશેષ લંબાવવાની જરૂર નથી. ટુંકામાં એજ કે અધીરાઇને લીધે આપણે હેરાન થઇએ છીએ અને ધીરજને લીધે ભગતોનાં ઘણાં દુઃખો ઓછાં થઇ જાય છે તથા ઘણી જાતની ખરાબી થતી અટકી જાય છે, એટલે જેને ધીરજની ઢાલ મળી ગઇ હોય તેવા ભગતોનું ભુંડું થાય નહિ, તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી.

૯—સંતોષ

ભગતોના જીવનમાં જે મધુરતા છે તેમાં સંતોષની ખુબી પણ કાંઇ જેવી તેવી નથી; કારણ કે સંતોષ એ પણ દૈવી તત્ત્વ છે અને સંતોષ આ મહાત્માઓની વહાલી વસ્તુ છે. બંધુઓ ! ઘણા લોકોને ઘણી જાતની સગવડો છતાં પણ હાયવોય કરવી પડે છે, એ શામાટે ? ઘણા લોકોને વિનાકારણ ઘણી જાતના અછાડાપછાડા મારવા પડે છે, એ શામાટે ? ઘણા લોકોને ખાસ કારણવિના પોતાના લોહીનું પાણી કરવું પડે છે, તે શા માટે ? ઘણા લોકોને સુખે અન્ન ભાવતું નથી, એ શામાટે ? ઘણા લોકોને સૂઇ રહેવા છતાં પણ નીરાંતે ઉંઘ આવતી નથી, તે શા માટે ? અને ઘણા લોકોને ચિંતાની આગમાં પોતાનાં શરીરને બાળવાં પડે છે અને આંસુ સારવાં પડે છે તથા નિસાસા નાખવા પડે છે, એ શામાટે ? એ બધું અસંતોષને લીધેજ થાય છે. મનમાંથી અસંતોષ મટી જાય તો એ બધાં દુઃખો બહુજ સહેલાઇથી એની મેળે મેળેજ મટી જાય છે. આ બધાં દુઃખો મટાડવાની ચાવી ભગતોને મળી ગએલી હોય છે અને તે ચાવી એજ કે, પોતાની સ્થિતિમાં સંતોષ રાખવો અને ભગવદીચ્છાને આધીન થઇ જીંદગી ગાળવી અને કદિ તેઓ ગરીબ હોય, તેઓના સગાંમાં મરણ

થએલાં હોય, તેઓના દેહમાં રોગ હોય અને તેઓને ધંધારોજગારમાં ખોટ ગએલી હોય છતાં પણ તેઓ સંતોષમાં રહી શકે છે. એટલે બીજા લોકોના જેવાં દુઃખો ભગતોને ભોગવવાં પડતાં નથી, તેથી તેઓ આનંદમાં રહી શકે છે અને અસંતોષી જીંદગીને લીધે જે ખરાબી થાય છે, તે ખરાબીમાંથી તેઓ બચી શકે છે,એટલે બીજા લોકોના જેટલું તેઓનું ભુંડું થતું નથી; માટે ભગતોનું ભુંડું થાય નહિ એ ભગવાનનો સત્ય સિદ્ધાંત મનન કરવા જેવો છે અને જીગરમાં કોતરી રાખવા જેવો છે.

૧૦–સત્ય જ્ઞાન

ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ સિદ્ધાંતની મહત્તા અને સત્યતા સમજવા માટે આપણે ભગતોનાં જીવન જોવાં જોઇએ અને તેઓની અંદર કયી કયી જાતના સદ્‌ગુણો ખીલેલા હોય છે, તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. એથી આપણને એમ દેખાઈ આવે છે કે, ઘણાએ ભગતોમાં બીજા લોકો કરતાં ધર્મના સિદ્ધાંતોનું ઘણું વધારે જ્ઞાન હોય છે.જો કે કેટલેક ઠેકાણે એમ પણ જોવામાં આવે છે કે, કેટલાક વિદ્વાનોમાં તથા વ્યવહારચતુર માણસોમાં આજુબાજુનું જ્ઞાન વધારે હોય છે અને કેટલાક ભગતોમાં એ જ્ઞાન ઘણું ઓછું હોય છે; પણ તેમ છતાં યાદ રાખજો કે એ બન્નેના જ્ઞાનમાં ઘણો તફાવત હોય છે; કારણકે સંતો એમ કહે છે કે, ભગતોમાં જે જ્ઞાન હોય છે, તે જ્ઞાન અનુભવવાળું હોય છે; તે જ્ઞાન તેઓના જીવનમાં ઉતારેલું હોય છે અન તે જ્ઞાન તેઓને તેઓના દરરોજના વ્યવહારમાં કામ લાગે તેવું હોય છે અને પંડિતોમાં તથા બીજા વ્યવહારચતુર લોકોમાં જે જ્ઞાન હોય છે, તેમજ તે જ્ઞાન ઉપલકિયું અને પોપટિયું જ્ઞાન હોય છે તેમજ તે જ્ઞાન નકશો જોવા જેવું હોય છે. જેમકે કોઈ છોકરાને કહીએ કે અરબસ્તાન બતાવ, વિલાયત બતાવ, અમેરિકા બતાવ, આટલાંટિક મહાસાગર બતાવ, ચીન બતાવ, જાપાન બતાવ, એટલે તે ઝટ ઝટ નકશા ઉપર આંગળી ચીંધીને બતાવી દે છે; પણ એ બધું કંઇ તેણે જાતે જોએલું હોતું નથી; તેવીજ રીતે પંડિતોનું જે જ્ઞાન છે, તે નકશા જોવા જેવું હોય છે. એટલે એ જ્ઞાનથી તેઓ વાતો કરી શકે અને શ્રોતાઓને રીઝવી શકે ખરા પણ પોતાના આત્માનો સંતોષ મેળવી શકે નહિ; ત્યારે ભગતોની અંદર જે

જ્ઞાન હોય છે તે જ્ઞાન તો તેઓના અનુભવોનું હોય છે એટલે એ જ્ઞાનમાંથી તેઓ શાંતિ તથા આનંદ મેળવી શકે છે, આનંદમાં રહી શકે છે અને ઘણી જાતનાં દુઃખોમાંથી બચી શકે છે.બીજી આ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે, ધર્મસંબંધી ઘણા ઉંડા ખુલાસા ભગતોને થઇ ગએલા હોય છે, એટલે તેઓના મનમાં એ સંબધી કાંઈ શંકા હોતી નથી; પણ બીજા લોકોને જે જ્ઞાન હોય છે તે જ્ઞાનમાં તેઓને વિશ્વાસ હોતો નથી એટલે એ જ્ઞાનથી તેઓને જેટલો લાભ થવો જોઇએ, તેટલો લાભ થઇ શકતો નથી; અને યાદ રાખજો કે જ્ઞાનનો લાભ એ કાંઈ જેવો તેવો લાભ નથી. એ મહાન લાભ છે, એ અલભ્ય લાભ છે અને એ જીંદગીની સાર્થકતા કરનારો લાભ છે. એ માટે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પણ ગીતા જેવા અદ્ભુત ગ્રંથની અંદર એમ કહેલું છે કે, જ્ઞાનસમાન પવિત્ર કરનાર આ દુનિયામાં બીજું કાંઈપણ નથી. જ્ઞાનરૂપી વહાણથી પાંપરૂપી સમુદ્રને સહેજમાં તરી શકાય છે. આવી જ્ઞાનની મહત્તા છે; પણ યાદ રાખજો કે એ જ્ઞાન કાંઇ વ્યવહારની ચતુરાઇનું નથી પણ એ જ્ઞાન તો આત્માના કલ્યાણનું છે, એ જ્ઞાન તો ધર્મનું છે, એ જ્ઞાન તો ઇશ્વરનું છે. આવું અલૌકિક જ્ઞાન, આવું જીંદગીની સાર્થકતા કરનારૂં જ્ઞાન અને આવું પ્રભુનું વહાલું જ્ઞાન ભગતોને મળે છે, તેથી એ જ્ઞાનના બખ્તરવડે ભગતોનાં ઘણાં દુઃખો ઓછાં થઈ જાય છે અને ઘણી જાતના અફસોસમાંથી તેઓ બચી જાય છે, એટલે બીજા સામાન્ય લોકોના જેટલી ખરાબી ભગતોની થઇ શકતી નથી; માટે આ ઉપરથી બહુ ચોખ્ખી રીતે સમજી શકાય છે કે ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ ભગવાનની વાત સાવ સાચી છે; માટે આપણું ભુડું ન થાય એવી જો આપણી ઇચ્છા હોય તો આપણે પણ ભગત થવાની કોશીશ કરવી જોઇએ અને ભગતોમાં જીંદગીની સાર્થકતા કરનારૂં જે જાતનું ઇશ્વરી જ્ઞાન હોય છે તેવી જાતનું ઇશ્વરીજ્ઞાન મેળવવાની કોશીશ કરવી જોઇએ. જો એવું જ્ઞાન મેળવીએ તો આપણે પણ ઘણી જાતનાં દુઃખોમાંથી બચી શકીએ એમાં કાંઈજ શક નથી.

૧૧–શ્રદ્ધા

ભગતોને ભગવાનની કૃપાથી જે બખ્તરો મળેલાં હોય છે, તેમાં શ્રદ્ધાનું બખ્તર ખાસ અજબ જેવું હોય છે. એ બખ્તરને લીધે

તેઓનું કામ થઇ જાય છે; કારણકે જે ઠેકાણે બીજા સામાન્ય લોકોની કાંઈ પણ ગણત્રી પહોંચે નહિ ત્યાં તેઓની ગણત્રી પહોંચી શકે છે અને તે સાચી પડે છે; જ્યાં સામાન્ય લોકોને કાંઇ પણ દેખાય નહિ ત્યાં તેઓને શ્રદ્ધાના બળથી ને શ્રદ્ધાની આંખથી દૈવી વસ્તુઓ દેખાય છે અને જ્યાં જતાં સામાન્ય લોકો ડર્યા કરે, તે ઠેકાણે શ્રદ્ધાના બળથી ભગતો નીડરપણે ચાલ્યા જાય છે. આવું અજબ જેવું બળ શ્રદ્ધામાં છે અને એવી અલૌકિક શ્રદ્ધા ભગતોને મળેલી હોય છે, તેથી સામાન્ય લોકોથી જે કામો નથી થઇ શકતાં તે કામો ભગતોથી બની જાય છે, એટલે બીજા ઘણા લોકો કરતાં શ્રદ્ધાના બળને લીધે ભગતો શ્રેષ્ઠ રહી શકે છે અને એ શ્રેષ્ઠતા તેઓને તેઓની જીંદગીના વ્યવહારમાં ઘણાં કામોમાં ઉપયોગી થઇ પડે છે, તેથી બીજા લોકોને પોતાનાં દુઃખ દૂર કરવા માટે જેટલી અનુકૂળતા મળે તે કરતાં ભગતોને પોતાનાં દુઃખો દૂર કરવા માટે ઘણીજ વધારે અનુકૂળતા મળી શકે છે, તેથી મોહવાદી જીવોની જેટલી ખરાબી થાય, તેટલી ખરાબી ભગતોની થતી નથી. બંધુઓ! શ્રદ્ધાને માટે મહાત્માઓ એમ કહે છે, કે શ્રદ્ધા એ એક પ્રકારનો સાચો કીમીઓ છે, શ્રદ્ધા એ લોઢાને સોનું બનાવનાર પારસમણિ છે, શ્રદ્ધામાં એવું આકર્ષણ છે કે, જેથી પ્રભુને પોતાને ખેંચાઇને આવવું પડે છે, શ્રદ્ધામાં જાદુ છે, શ્રદ્ધામાં ચિન્તામણિ છે, શ્રદ્ધામાં કામધેનુ છે, શ્રદ્ધામાં કલ્પવૃક્ષ છે, શ્રદ્ધામાં દેવતાઈપણું છે અને શ્રદ્ધામાં સ્વર્ગ છે. આવી અલૌકિક શ્રદ્ધા પરમાત્માની કૃપામાંથી આવે છે અને તે ભગતોનાં હૃદયમાં ઠરે છે, તેથી ભગતોનાં ઘણી જાતનાં દુઃખો ઓછાં થઇ જાય છે અને કેટલીક જાતનાં દુઃખો વખતે તેઓ બહુ ઉંડા દિલાસા લઇ શકે છે તેથી સામાન્ય લોકોને વાત વાતમાં જેવું દુઃખ લાગે છે, તેવું દુઃખ ભગતોને લાગતું નથી; કારણકે દુઃખની આડે ધરવા માટે તેઓની પાસે શ્રદ્ધાની ઢાલ તૈયાર હોય છે, સાંસારિક લોકોની પાસે શ્રદ્ધાની ઢાલ હોતી નથી અને ગીતા જેવા પુસ્તકમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પણ એમ કહેલું છે કે, જેનામાં શ્રદ્ધા ન હોય ને જે સંશયવાળો હોય તેનો નાશ થાય છે. संशयात्मा विनश्यति । આ પ્રમાણે ગીતાનો સિદ્ધાંત છે, એટલે શ્રદ્ધાવિનાના સાંસારિક લોકો પડી જાય તેમાં કાંઇ નવાઈ નથી. ભગતોને તો શ્રદ્ધાનું બખ્તર મળેલું છે એટલે તેઓ બીજા સામાન્ય લોકોની પેઠે પડી જતા નથી, તેઓ

તેઓનું ભુંડું થતું નથી; માટે ભગવાને જે એમ કહેલું છે કે મારા ભગતનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ વાત તદ્દન સાચી છે.

૧૨—સુખદુઃખમાં સમાનતા

બંધુઓ ! ભગતોનું ભુંડું થતુંજ નથી એમ જે ભગવાને કૉલ આપેલો છે તેનાં કારણો જેમ જેમ આપણે જાણતા જઈએ તેમ તેમ આપણને વધારે વધારે ખાત્રી થતી જાય છે કે, ભગવાનની વાત તદ્દન સાચી છે. જુઓને, સામાન્ય લોકો સુખ વખતે ફુલાઈ જાય છે અને દુઃખ વખતે ગભરાઈ જાય છે તથા માણસોની જીંદગીની અંદર સુખ અને દુઃખ તો આવવાનાંજ,એટલે તેઓને બન્ને વખતે ધક્કો લાગ્યા કરે છે. સુખ આવે ત્યારે દિલગીરીનો ધક્કો વાગે છે તેથી તેઓ સુખ પણ સરખીરીતે ભોગવી શકતા નથી અને દુઃખને પણ માથે ચડાવી શકતા નથી; પણ ભગતોની સ્થિતિ એ બંને વખતે સમતાવાળી હોય છે; કારણ કે તેઓ સુખને પણ ભગવદીચ્છા સમજે છે અને દુઃખને પણ ભગવાનની ઇચ્છા સમજે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેઓ એથી આગળ વધીને એમ સમજે છે કે, સુખ પણ અમારા કલ્યાણમાટે આવે છે અને દુઃખ પણ અમારા કલ્યાણમાટે આવે છે; માટે સુખદુઃખથી દિલગીર ન થવું જોઇએ. આળસ તજીને દિનપ્રતિદિન એ સિદ્ધાંતને તેઓ પોતાના જીવનમાં ઉતારતા જાય છે એટલે તેઓને બહુજ ઓછા ધક્કા વાગે છે તેથી પરિણામ એ થાય છે કે, જ્યારે માન મળે ત્યારે પણ તેઓ સમાનતા જાળવી શકે છે અને જ્યારે અપમાન થાય ત્યારે પણ તેઓ સમાનતા જાળવી શકે છે. જ્યારે કોઈ મોટો લાભ થાય ત્યારે પણ તેઓ શાંતિ રાખી શકે છે અને જ્યારે કાંઈ મોટું દુઃખ આવી પડે ત્યારે પણ તેઓ શાંતિ રાખી શકે છે; જ્યારે સારૂં ખાવાનું મળે ત્યારે પણ તેઓ પ્રભુનો ઉપકાર માને છે અને જ્યારે ઉપવાસ કરવો પડે ત્યારે પણ તેઓ પ્રભુનો ઉપકાર માને છે; જ્યારે રહેવા માટે સારી જગ્યા મળે ત્યારે પણ ખૂબ ભજનધ્યાન થશે એમ સમજીને તેઓ આનંદમાં રહે છે અને જ્યારે ખરાબ જગ્યા મળે ત્યારે એમ સમજે છે કે, એ પણ પ્રારબ્ધના ભોગ છે તે ભોગવવાજ જોઇએ, જ્યારે કોઇ કામમાં પોતાની ફતેહ થાય ત્યારે તેઓ પ્રભુને ધન્યવાદ આપે છે; કારણ કે એનીજ કૃપાથી ફતેહ મળી છે એમ તેઓ

સમજે છે અને જ્યારે પોતાના કોઈ કામમાં તેઓ હારી જ
ત્યારે પણ તેઓ એમ કહે છે કે કાંઈક શુભ હેતુથી હારે તે
હરિ મળે. ભગવાને હરાવેલ હશે એમ સમજીને હારથી પા
તેઓ દિલગીર થતા નથી. એજ પ્રમાણે જ્યારે કુટુંબમાં વૃદ્ધિ
થાય એટલે કે ઘેર દીકરો આવે ત્યારે પણ આનંદ અને જ્યા
બાપા ગુજરી જાય ત્યારે પણ બાપા સ્વર્ગમાં ગયા એમ સમજીને
દિલાસોજ લેવાનો અને જ્યારે શરીર તંદુરસ્ત હોય ત્યારે પણ
પ્રભુનો ઉપકાર અને જ્યારે બિમારી હોય ત્યારે પણ એવા વિચાર
કે ઠીક ભજન થાય છે. ભજન કરવા માટે અને મનની લાગણીઓ
સુધારવા માટે ભગવાને મંદવાડ મોકલ્યો, એ પણ અમારી ઉપર
દયા કરી છે. આવી રીતે સારામાઠા બધા પ્રસંગોમાં સાચા
ભગતો બહુ સમતા રાખી શકે છે અને દેવના મંદિરમાં જેવો
આનંદ ભોગવી શકે તેવોજ આનંદ તેઓ કેદખાનામાં પણ ભોગવી
શકે છે અને લગ્ન વખતે જેવો આનંદ થાય તેવોજ આનંદ મરણ
વખતે પણ તે ભોગવી શકે છે. આવી સમાનતાને શ્રીકૃષ્ણ ભગ-
વાન ગીતાજીમાં યોગ કહે છે અને નાક પકડવાના યોગને બદલે
આવો સાચો યોગ ભગતો પકડી શકે છે; માટે દુનિયાના બીજા
સામાન્ય લોકોનું આવી બાબતમાં જેટલું ભુંડું થાય તેટલું
ભગતોનું થઇ શકતું નથી; કારણ કે તેઓને સમાનતાની ઢાલ
મળી ગએલી હોય છે માટે જો આવી રીતે અનેક જાતનાં દુઃખો-
માંથી આ જીંદગીની અંદરજ બચવું હોય તો ભગત થવાની
કોશીશ કરો, ભગત થવાની કોશીશ કરો.

૧૩—સત્યની ઢાલ

સામાન્ય લોકોમાં અને ભગતોમાં જે ઘણી જાતના ભેદ હોય
છે તેમાં આ ભેદ પણ જાણવા જેવો છે, કે ભગતોની અંદર
સત્યતા હોય છે અને એ સત્યતા કાંઈ માત્ર લોકોને બતાવવા
સારૂ હોતી નથી; પણ પોતાના આત્માના સંતોષની ખાતર હોય
છે અને પોતાના પ્રભુને રીઝવવા માટે હોય છે, એવી સત્યતાનો
સામાન્ય લોકોને ખરો ખ્યાલ પણ હોતો નથી; કારણ કે આપણે
જોઇએ છીએ કે ઘણા લોકો બહુ હલકી જાતના પ્રપંચોમાંજ
પોતાની જીંદગી ગુમાવી નાખે છે અને જ્યાં સીધી રીતે સરળ
તાથી કામ ચાલી શકે તેમ હોય ત્યાં પણ તેઓ વિનાકારણ

પોતાના સ્વભાવને આધીન થઇને કાંઇક ને કાંઇક ગોટાળો કર્યા કરે છે અને નાનામોટા પ્રપંચ કર્યા કરે છે, પણ આવા દરેક વખતે ભગતો સત્યતાને જાળવી શકે છે, તેથી તેઓના જીવનમાં ઘણી ઉચ્ચતા હોય છે અને અજબ જેવી મીઠાશ હોય છે; કારણ કે સત્યતાને લીધેજ સ્વતંત્રતા રહે છે, સત્યતાને લીધે હિંમત રહે છે, સત્યતાને લીધે નિર્ભયપણું રહે છે, સત્યતાને લીધે આત્મિક બળ રહે છે અને સત્યતાને લીધે પ્રભુના આશ્રયનું બળ રહે છે, તેથી તેઓ ઘણી જાતના આનંદો ભોગવી શકે છે. સામાન્ય લોકોથી એમ બની શકતું નથી. તેઓ વાત વાતમાં પ્રપંચ કર્યા કરે છે, કોઇ કોઇ વખત તેઓના પ્રપંચ પકડાઇ જાય છે તેથી તેઓ દુઃખી થાય છે; પણ ભગતોના જીવનમાં એવું પ્રપંચીપણું હોતું નથી એટલે તેઓને પડી જવાની બીક લાગતી નથી અને તેઓ પડી પણ જતા નથી; કારણ કે તેઓના હૃદયમાં સત્યતાની ઢાલ હોય છે, એટલે એ ઢાલથી ઘણે ઠેકાણે જાણ્યેઅજાણ્યે તેઓનો બચાવ થયા કરે છે, તેથી ભગતોનું ભુંડું થઇ શકતું નથી.

૧૪—આસક્ત નહિ

ભગતોના જીવનમાં જે ઘણા પ્રકારની ખુબી હોય છે તેમાં કોઇ પણ ચીજની આસક્તિ નહિ, એ ખુબી પણ બહુ જબરી હોય છે; કારણ કે લોકોને ફસાવવાની જગ્યા આસક્તિ છે, મોહની જગ્યા આસક્તિ છે, પડી જવાનું ઠેકાણું આસક્તિ છે અને ભયનું ઠેકાણું અથવા ચિંતાનું ઠેકાણું આસક્તિ છે.એવી આસક્તિ ભગતોના અંતઃકરણમાંથી નીકળી ગએલી હોય છે, તેથી તેઓ આનંદમાં રહી શકે છે અને મોહવાળી આસક્તિવાળા માણસોને જે જે જાતનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે તે જાતનાં ભગતોને ભોગવવાં પડતાં નથી, તેથી તેઓ પોતાના સ્થાનેથી પડી જતા નથી અને પોતાની ભૂમિકા ઉપરથી ઉતરી જતા નથી.કારણ કે તેઓની અંદર સમજણપૂર્વકની ત્યાગવૃત્તિ આવી ગએલી હોય છે અને વ્યાવહારિક રીત પ્રમાણે બહારનો સંન્યાસ લીધા વિના પણ અંતરમાંથી તેઓ સાચા સંન્યાસી બની ગએલા હોય છે; કારણ કે ગીતાનો એ સિદ્ધાંત છે કે જે કર્મો તજી દે તે કાંઇ સાચો સંન્યાસી નથી; પણ જે અંતરમાંથી આસક્તિ તજી દે તેજ સાચો સંન્યાસી

છે અને એનું મહાન કામ ભગતો કરી શકે છે; માટે ભગતે ભુંડું થતું નથી; કારણ કે આપણે જોઇએ છીએ કે ઘણી જાત ખરાબીનું મૂળ આસકિત છે. એ મૂળજ ભગતોએ કાપી નાખે હોય છે;એટલુંજ નહિ પણ એ આસકિતના મૂળને તેઓએ બા દીધેલું હોય છે, તેથી તેઓ શાંતિ ભોગવી શકે છે અને દે ચ્છાથી જે જે કામો કરવાનાં આવી પડે તે તે કામો કરવા છ પણ તેઓ નિર્ભય રહી શકે છે અને જે નિર્ભય રહે તેનું ભુ થાય નહિ એમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

૧૫–મોતનો ભય નહિ

આ દુનિયામાં પ્રાણીઓ ઉપર જે સૌથી મોટામાં મોટો ભ છે તે મોતનો છે, મોતની આગળ સૌ ઝુકી જાય છે અને મોત નામથી સૌ ડરી જાય છે; કારણકે કોઈપણ જીવને મોત ગમ નથી. સૌને પોતાની જીંદગીની હયાતી ગમે છે અને સૌને અમરપ ગમે છે;પણ અમરપણું મેળવવાના માર્ગો કાંઈ સૌને હાથ આવ નથી અને એ માર્ગોની ખબર હોય તોપણ સૌ લોકો કાંઈ માર્ગોમાં ચાલી શકતા નથી. એ મહાન માર્ગે તો ઉત્તમ ભગતો જ ચાલી શકે છે, જેથી જે મોતનો આખી દુનિયાને ભય લાગે છે, તે ભયંકર મોત વખતે પણ ભગતો આનંદમાં હોય છે; કારણ કે ભગતોને અમરપણું મળેલું હોય છે અને જીવતાં છતાં પણ મુક્ત બની ગએલા હોય છે, એટલે તેઓને મરણનો ભય લાગતે નથી, તેથી મોતવખતે તેઓની સ્થિતિ જોવા લાયક હોય છે જેમ કોઇ શૂરવીર યોદ્ધો પોતાની ફરજો બજાવીને લડાઈ જીતી પોતાના શહેનશાહની હજુરમાં ઇનામો લેવા માટે જતો હોય ત વખતે તેનો જેવો આનંદદાયક દેખાવ હોય, તેવો આનંદદાયક દેખાવ મરતી વખતે ભગતોને હોય છે; કારણકે મોત એ બીજા મોહવાદી જીવોમાટે યમના દૂતનો માર ખાવાનો દિવસ હોય છે; અને નરકમાં જવાનો દિવસ હોય છે. ત્યારે ભગતોને એ દિવસ ઈનામ લેવાનો હોય છે; માટે ભગતો મોત વખતે પણ આનંદમાં રહી શકે છે. બંધુઓ! હવે વિચાર કરો કે જે ઉત્તમ ભગતોની આની ઉંચી દશા હોય અને જેઓ મોત જેવા ભયંકર બનાવમાટે પણ એમ સમજતા હોય કે, એ તો નવાં વસ્ત્રો પહેરવાનો દિવસ છે; એ તો બાપાના દરબારમાં જવાનો

દિવસ છે અને એ તો શહેનશાહોના શહેનશાહ પાસેથી ઇનામ લેવાનો દિવસ છે તે ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, તેમાં નવાઈ શું ? કારણકે આ જગતની અંદર મોત કરતાં વધારે મોટું બીજું કાંઈ દુઃખ નથી અને એ ભયંકર મોત તો ભગતોને ઉલટું આનંદ આપે છે. ત્યારે હવે બીજું કયું દુઃખ ભગતોને હેરાન કરી શકે અને તેની સ્થિતિમાંથી નીચો પાડી શકે ? આ જગતમાં એવું એકે દુઃખ નથી કે જે ભગતોનું ભુંડું કરી શકે; માટે આજથી યાદ રાખજો કે, ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ ગીતાનો સિદ્ધાંત અક્ષરે અક્ષર સાચો છે અને એ પ્રભુનો કૉલ વિચારવા જેવો છે. બંધુઓ ! ભગતનું ભુંડું થાયજ નહિ,એમ જે પ્રભુએ કૉલ આપેલો છે તે કાંઇ માત્ર માની લેવાની વાત નથી અથવા ભગતોને રાજી કરવા માટે જોડી કાઢેલી કે કોઇ અદશ્ય ચમત્કારની વાત નથી; અગર તો એ કાંઈ અસલી જમાનામાં બનતું પણહાલના જમાનામાં બની શકે નહિ તેવી વાત નથી; પણ ખાત્રીપૂર્વક માનજો કે ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ તદ્દન સાચી વાત છે અને જો કોઈ માણસ એ વાતનો અનુભવ લેવા માગે તો ભગતોના જેવા નિયમો પાળે તો તરત અનુભવ લઇ શકે તેમ છે; માટે ભાઇઓ અને બહેનો! જો સાચી ભક્તિ કરવી હોય તો આવી જાતના અનુભવોના લહાવા લેવા જોઇએ.

કોઇ કોઇ ભગતોને પાયમાલ થતા જોઈએ છીએ તેનું કારણ શું ?

ભગતોનું ભુંડું થતુંજ નથી, એ વાત સાંભળી ઘણા માણસોને એમ લાગશે કે,અમે તો ઘણાએ ભગતોને પાયમાલ થતા જોએલા છે. એના જવાબમાં પહેલી વાત તો એ છે કે, સામાન્ય લોકોની દૃષ્ટિમાં અને ભગતોની દૃષ્ટિમાં ઘણો મોટો તફાવત હોય છે,એટલે એક ને એક બનાવમાં મોહવાદી જીવોને જેટલું દુઃખ લાગે છે, તેટલું દુઃખ ભગતોને લાગતું નથી. દાખલાતરીકે સામાન્ય લોકો ગરીબાઈના દુઃખને બહુ મોટું દુઃખ સમજે છે અને તેથી હેરાન થયા કરે છે,પણ જેનામાં ભક્તિ આવે છે તે પોતાના વૈભવો અને રાજપાટ તજીને ચાલ્યા જાય છે.જેમકે ગોપીચંદ, ભર્તૃહરિ વિગેરે રાજાઓએ મહાન રાજ્ય છોડીને દરિદ્રતાને અંગીકાર કરવામાં સુખ માન્યું હતું. બીજા પણ ઘણાએ શ્રીમંતોને જ્યારે વૈરાગ્ય

આવે છે, ત્યારે પોતાની બધી મિલ્કત ધર્માદામાં આપી દે છે અને ગરીબીને પસંદ કરે છે; કારણકે સામાન્ય લોકોને જે બાબતથી દુઃખ થાય છે, તેવી બાબતોથી ભગતોને દુઃખ થતું નથી. મોહવાદી લોકોના કુટુંબમાંથી જ્યારે કોઈ વહાલું સગું મરી જાય ત્યારે તેઓને અતિશય દુઃખ થાય છે અને તેઓની જીંદગી બગડી જાય છે; પણ નરસિંહ મહેતાનો દીકરો જ્યારે ગુજરી ગયો ત્યારે નરસિંહ મહેતાએ ગાયું હતું કેઃ-

" ભલું થયું ભાંગી જંજાળ, સુખે ભજીશું શ્રીગોપાળ. "

હવે વિચાર કરો કે આની અંદર સુખદુઃખનો ભેદ ક્યાં ગયો? કારણકે ભગતોની ભાવનાઓ જૂદી હોય છે અને સાંસારિક લોકોની ભાવનાઓ જૂદી હોય છે, એટલે પહેલી મુદ્દાની વાત એ છે કે, સાંસારિક લોકોને તેઓની નજરે ભગતો જેટલા દુઃખી દેખાય છે તેટલા દુઃખી ખરેખરી રીતે જોતાં ભગતો હોતા નથી. બીજી વાત એ છે કે, ભગતોની ઉપર જે જાતનાં દુઃખો આવી પડ્યાં હોય તે દુઃખોમાંથી પણ આપણું કલ્યાણ થવાનું છે એમ તેઓની ખાત્રી હોય છે; એટલુંજ નહિ પણ અમારા કલ્યાણમાટેજ એ દુઃખો આવેલાં છે, એમ તેઓને દૃઢ શ્રદ્ધા હોય છે તેથી બીજા લોકો તેઓને જેટલા દુઃખી સમજે તેટલા દુઃખી તેઓ પોતે પોતાને સમજતા નથી; માટે યાદ રાખજો કે ભગતોનાં દુઃખોને આપણે સમજી શકતા નથી, એટલુંજ નહિ પણ ઘણી વખત તો એમ બને છે કે ભગતોની જે બાબતને આપણે દુઃખ સમજતા હોઈએ તે બાબતને તેઓ સુખ સમજે છે અને આવું કોઈ કોઈ અમુક બાબતમાં બને છે એમ નથી, પણ ઘણી બાબતોમાં એમ બન્યા કરે છે. એ સમજવા માટે એક દૃષ્ટાંત અત્રે આપું છું તે [illegible]

[illegible]

પગ ભાંગ્યો એમાંથી પણ કાંઇક ભલું થવાનુંજ હશે. ભગતની એ વાત સાંભળીને કેટલાક જુવાનીઆઓ હસી પડયા અને કહેવા લાગ્યા કે,ભગતો બિચારા કેવા ભોળા હોય છે, તેનો નમુનો જોવો હોય તો આ ભગતને જોઇ લ્યો. ભેંસનો પગ ભાંગ્યો એમાં શું ભલું થયું ? તોપણ તેઓ કહે છે કે,એમાંથી પણ કાંઇક ભલું થશે. આવી વાતો તે કેમ મનાય ? એ પછી બે ચાર દિવસની અંદર એ ગામમાં ધાડ પડી અને બહારવટીઆઓ આવીને ગામનાં ઘણાં ઢોરોને હાંકી ગયા.એ વખતે ભગતની ભેંશને પણ હાંકવા આવ્યા; પણ તેનો પગ ભાંગેલો હતો એટલે તેને મૂકી દેવી પડી.

એ પછી બીજે દિવસે કોનાં કોનાં ઢોર ગયાં તેની ગામના લોકો ગણત્રી કરવા લાગ્યા ત્યારે ખબર પડી કે, બધાંનાં ઢોર ગયાં પણ ભગતની ભેંસ રહી ગઈ છે. એ સાંભળીને ગામના સૌ લોકો ભગતને ઘેર ચાલ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, તમે જે કહતા હતા કે ભગવાન જે કરે તે ભલુંજ કરે છે, એ વાત આ બનાવ નજરે જોયા પછી સાવ સાચી લાગે છે. બંધુઓ ! આ દાખલો આપીને હું તમોને એમ સમજાવવા ઈચ્છું છું કે જે કાંઇ આપણને અણુગમતા બનાવ બને તેમાં પણ કાંઇક કારણ હોય છે અને હમણાં આપણને અંધારૂં દેખાતું હોય પણ તેની પાછળ અજવાળું હોય છે. એ અજવાળું આપણે જોઇ શકતા નથી અને અંધારૂં જોયા કરીએ છીએ, એટલે આપણને દિલગીરી લાગ્યા કરે છે; પણ ભગતો પોતાના વિશ્વાસના બળથી દૂરનું અજવાળું પણ જોઈ શકે છે, એટલે તેઓની ઉપર આવી પડતાં તુરતનાં દુઃખોથી તેઓ દિલગીર થઇ જતા નથી. ભગતોનું ભુંડું થતું દેખાય છે પણ તેના હેતુઓ જૂદા હોય છે. બાળકોને સુધારવા માટે માબાપો કોઇ વખત તેઓને ઇનામો આપે છે અને કોઇ વખત તમાચાનો કે નેતરનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. એમાં જે ઇનામ આપવામાં આવે તે પણ તેના ભલામાટે હોય છે અને તમાચો મારવામાં આવે તે પણ તેના ભલામાટે હોય છે. કેટલાક દરદીઓમાટે બહુ ભલા ડૉકટરો પણ કેટલીક સારી સારી વસ્તુઓ ખાવાની ના પાડે છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક વખત નસ્તર મૂકે છે અને શરીરના અમુક ભાગને કાપી નાખે છે. હવે વિચાર કરો કે એ શું દરદીને હેરાન કરવા માટે કરે છે? એક તો તે બિચારો બિમાર હોય ને નબળો પડી ગયો હોય તેમાં વળી નસ્તર મૂકવાનું કામ કરે એ

શું અજાણ્યા લોકોને ક્રૂરતા જેવું ન લાગે? પણ સમજુ માણસો તો જાણે છે કે એવી જાતના દરદીઓને સાજા કરવા માટે એજ ઉપાય વધારે સારો છે, બીજા ઉપાયોથી તેઓ સારા થઇ શકે નહિ અને કદિ સારો થાય તોપણ બહુ વખત લાગે; પણ નસ્તરના ઉપાયથી જલદીથી આરામ થઇ જાય છે. તેવીજ રીતે માણસોને સુધારવા માટે અને તેની સ્થિતિમાં એકદમ જલદીથી ફેરફાર કરવા માટે કોઇ કોઇ વખત ભગવાનને પણ સખત ઉપાય લેવો પડે છે અને દુનિયાદારીના લોકોને લાગે છે કે, આ તો બહુ ભુંડું થયું. એવી જાતના બનાવો પણ બનાવવા પડે છે; પણ એ વખતે જે નુકસાન થાય તેને લીધે આગળ જતાં તેમાંથી શું ફાયદો થવાનો છે તે વાત આપણે સમજતા નથી; કારણ કે આપણા અજ્ઞાનને લીધે આપણે ભવિષ્યમાં થનારા બનાવોને જોઈ શકતા નથી, તેથી આપણે બબડીએ છીએ અને દિલગીર થયા કરીએ છીએ. બંધુઓ! ઘણી વખત એમ બને છે કે, આપણે આપણાથી બહુ આગળ વધેલા મહાત્માઓના વિચારો અને ઇચ્છાઓ સમજી શકતા નથી, તેથી તેઓનાં કામોમાટે પણ આપણને નવાઇ લાગ્યા કરે છે અને કેટલીક વાર તો તેઓનાં કામોમાટે દિલગીરી પણ લાગ્યા કરે છે. જ્યારે આમ છે અને હમેશાં સાથે રહેનારા તથા બહારથી આપણા જેવુંજ જીવન ગાળનારા સાધુસંતો કે મહાત્માઓની ઇચ્છાઓ પણ આપણે જાણી શકતા નથી ને તેઓના કામના ભેદો પણ સમજી શકતા નથી; ત્યારે જેના સંકેતો ગુમમાં ગુમ રહેલા છે, એવા અનંત બ્રહ્માંડના નાયના હેતુઓ તો ક્યાંથીજ સમજી શકાય? કારણ કે સામાન્ય માણસોની વૃત્તિની બહારની એ વાતો છે; માટે પ્રભુનાં કામો કદિ ન સમજાય તોપણ સાચા ભગતો પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણથી એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે, ભગવાનનું ભૂંડું [illegible] નહિ અને અલબત્ત તેઓની એ વાત સાચીજ હોય છે; માટે ભગવાનનું કાંઈ ભૂંડું થતું જોઈને પણ તેને પરિણામે ભૂંડું [illegible] નહિ; પણ એમાંથી પણ કાંઈક સારૂં પરિણામ થશે એવી ખાત્રી રાખવી.

મહાત્માઓનાં કામો પણ કેટલીક વખત [illegible] હોય છે અને સમજાય નહિ તેવાં હોય છે, એ વાત સમજાવવા માટે એક બે નમૂના દાખલા [illegible] છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

એક સંત [illegible] એક શિષ્ય હતો. તે મહાત્મા [illegible]

દરેક કામમાટે કાંઇ ને કાંઇ પૂછયા કરતો હતો; કારણકે તે મહારાજનાં ઘણાં કામોને સમજી શકતો નહિ. એ જોઇને મહારાજે તેને કહ્યું કે, તું વિશ્વાસ રાખ, ન સમજાય એવી વાતમાં ફોગટ માથું માર્યા કર ગાં ને મને કંટાળો આપ્યા કર માં; ત્યારે તે કહેતો કે, હવે કાંઇ નહિ બોલું; પણ વળી પાછો કાંઇ એવો પ્રસંગ આવે ત્યારે તે બોલ્યા વિના રહી શકતો નહિ. એક વખત એમ બન્યું કે એ ગુરુમહારાજ બહારગામ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં સમુદ્રની ખાડી વચ્ચે આવી. ખાડીમાં પગે જવાય એવો રસ્તો નહોતો, હોડીમાં બેસીને જવાનું હતું અને હોડીવાળો કાંઇક પૈસા લઈને ઉતારૂને હોડીમાં બેસાડતો હતો. હોડીવાળો ભલો હતો, તેથી તેણે એ સાધુને બહુ આદરમાન સાથે બહુ સારી જગ્યાએ હોડીમાં બેસાડયા અને તેમની પાસેથી કાંઈ ભાડું પણ લીધું નહિ; એટલુંજ નહિ પણ ચડતી તથા ઉતરતી વખતે મહારાજનો સરસામાન પણ તેણે કિનારે ઉતારી દીધો અને ચડાવી દીધો.એ પછી હોડીમાંથી બધા માણસો ઉતરી રહ્યા, ત્યારે તે સાધુ મહારાજે હોડીમાં પડેલો કુહાડો ઉપાડી તે હોડીમાં પાંચદશ ઘા માર્યા અને ગાબડું પાડી નાખ્યું તથા હોડી જરા ભાંગી નાખી.

એ જોઇ તેની સાથેના શિષ્યે કહ્યું કે, મહારાજ ! આમાં તમે શું ડહાપણનું કામ કર્યું ? જે માણસે આપણી એટલી બધી ખરદાસ કરી ને ભાડું પણ લીધું નહિ, તેની હોડી ભાંગી નાખવાનું કાંઇ કારણ ? ત્યારે મહાત્માએ કહ્યું કે, એનો ભેદ તું જાણી શકે નહિ. એ છતાં એ શિષ્ય બહુ આગ્રહ કરવા લાગ્યો, ત્યારે તે મહારાજે કહ્યું કે, તેના ભલા સારૂ એ હોડી ભાંગેલી છે. આપણી તેણે ખાતર રાખી માટે તેને કાંઇ ફાયદો કરી આપવો જોઇએ તે સારૂ તેની હોડી ભાંગેલી છે. ત્યારે પેલા શિષ્યે કહ્યું કે, એ વાત હું કેમ માની શકું ? એની ખાત્રી શું ? ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે, આજે આપણે અહીં રોકાઇ જઇએ, એટલે કાલે તું તેનું પરિણામ જોઇ લેજે; તોપણ તે અધીરા શિષ્યને સંતોષ થયો નહિ. તે તો બહુ આગ્રહથી કહેવા લાગ્યો કે, એ હોડીને ભાંગી નાખવાનું કારણ હમણાંજ મને કહેવાની મહેરબાની કરો.

ત્યારે તે દયાળુ મહાત્માએ કહ્યું કે,રાજાને હોડીઓની જરૂર

છે; માટે કાલે સવારે બધાની હોડીઓ વેઠમાં પકડાઇ [illegible] વખતે આ હોડી ભાંગેલી હોવાથી લઇ જઈ શકશે નહિ. [illegible] ગામમાં તે એકજ હોડી રહી જશે તેથી તેને ઘણોજ [illegible] જશે ને એટલું નાનું ગાબડું પૂરી લેવું તેમાં કોઇ મોટી વાત નથી. એ પછી બીજે દિવસે ટપાલમાં એ ગામના અમલદાર [illegible] એવો હુકમ આવ્યો કે, અમુક ઠેકાણે લડાઇ થાય છે ત્યાં [illegible] મોકલવાનો છે; માટે ગામમાં જેટલી હોડીઓ હોય તે [illegible] મોકલી આપો. એ વખતે તરતજ હોડીઓ લેવા માટે સિપાઈ-ઓ બંદર ઉપર દોડયા અને બધા હોડીઓવાળાને ભેળા [illegible] જેની હોડીઓ સારી હતી તે બધી હોડીઓ મોકલી દીધી. પેલા હોડીવાળાની હોડી લેવા ગયા ત્યારે તે ભાગેલી માલમ પડી એટલે તેને છોડી દીધી, તેથી તે બહારગામ વેઠમાં જતી [illegible] ગઇ. એ પછી તેમાં જે ગાબડું પડયું હતું તે તરતજ [illegible] રાવી લીધું અને ગામમાં એકજ હોડી હોવાથી ઉતારૂઓ પાસેથી બહુ વધારે પૈસા મળવા લાગ્યા. બંધુઓ! આપણી હોડીઓ ભાંગે છે, તેમાં પણ આવા કાંઇક હેતુઓ હોય છે; પણ એ હેતુઓ આપણે સમજતા નથી, તેથી આપણે દિલગીર થયા કરીએ છીએ ને અફસોસ કર્યા કરીએ છીએ; પણ ભગવાનની કૃપાવાળા ભગતો પોતાની શ્રદ્ધાના બળથી એવા ખાત્રીવાળા હોય છે કે ભગવાન ભગતોનું ભુંડું કરેજ નહિ, એવા વિશ્વાસને લીધે પોતાની હોડી ભાગવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પણ તેઓ બીજા સામાન્ય લોકો જેટલા દિલગીર થતા નથી; કારણકે તેઓ જાણે છે કે જેમ અંધારાની પાછળ અજવાળું હોય છે તેમજ દુઃખની પાછળ સુખ છુપાઇ રહેલું હોય છે. એવા વિશ્વાસને લીધે તેઓ બીજા સામાન્ય લોકોના જેટલા દિલગીર થતા નથી.

બંધુઓ! આ તો મહાત્માઓનાં કામની વાત થઇ; પણ કેટલીક [illegible]

તર વાત એ છે કે, જ્યારે આપણી ઉપર દુઃખ આવી પડે, ત્યારે સમજવું કે એમાંથી આગળ જતાં કાંઈ રૂડુંજ થવાનું છે; કારણકે ભગતોનું ભુડું થાયજ નહિ એમ ભગવાને કૉલ આપેલો છે અને પ્રભુના એ કૉલમાં કદિપણ ફેર પડેજ નહિ.

ઘણી વખત આપણે આપણી આસપાસના માણસોની ભાષા કે વિચારો પણ સમજી શકતા નથી. આ વાત ચોખ્ખી રીતે જાણવા માટે એક બહુ અજબ જેવો દાખલો છે.

એક મોટો રાજા હતો. તેને પોતાની રાણી ઉપર બહુ પ્રેમ હતો. એ રાજાએ પોતાનો બગીચો બહુ સુંદર બનાવ્યો હતો અને તેમાં પૃથ્વીના જૂદા જૂદા ભાગનાં ફળફૂલનાં ચમત્કારિક ઝાડો વવરાવ્યાં હતાં,તેથી તે રાણીને કહ્યા કરતો કે કોઈ વખત તમે બગીચો જોવા તો જાઓ; પણ રાણી બહાર નીકળતી નહિ એટલે તેણે ઘણો વખત થયાં બગીચો જોયો નહોતો.

એ પછી એક વખત રાણીને મન થયું કે, હું બગીચો જોવા તો જાઉં, તેથી તેણે બગીચામાં કહેવરાવ્યું કે, રાણીસાહેબ પધારે છે અને પોતાની સો સાહેલીઓ તથા અમીરોની સ્ત્રીઓને તેડીને રાણી એ બગીચો જોવા ગઈ. એ બગીચામાં ફરતે ફરતે એક બહુ સુંદર ફૂલ રાણીના જોવામાં આવ્યું. એ ફૂલ તેને બહુ ગમી ગયું, તેથી એ ફૂલ પોતાને હાથે તોડવા માટે રાણી એ ફૂલ પાસે ગઈ ને તે ફૂલ તોડયું. એ વખતે ત્યાં ઉભેલા પહાડી જાતના માળીએ પોતાની બોલીમા કહ્યું કે, રાણીસાહેબા એ ફૂલ તોડો માં; પણ રાણી કાંઈ તેની ભાષા સમજ્યાં નહિ તેથી તેમણે તે ફૂલ તોડયું અને તે ફૂલને સુંઘવા જતાં હતાં એટલામાં પેલા પહાડી માળીએ રાણીના હાથમાથી એ ફૂલ ઝુંટવી લીધું અને તેને પોતાના જોડાતળે કચરી નાખ્યું. આ જોઈને રાણીને બહુ ક્રોધ ચડયો; કારણ કે આવું મોટું અપમાન આખી જીંદગીમાં તેણે કદિપણ અનુભવ્યું નહોતું તેથી તે એ માળી ઉપર તથા રાજા ઉપર અતિશય ખીજાઈ ગઈ ને ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં બગીચો જોયા વિના મહેલમાં પાછી ફરી અને તરતજ રાજાને તેડાવ્યા. રાજા રાણીનો ગુસ્સો જોઈને તાજ્જુબ થયો; કારણ કે એ ભલી રાણી કદિ પણ એવો ગુસ્સો કરતી નહિ. રાજાએ તેને ગુસ્સાનું કારણ પૂછયું; એટલે તે ઉલટી વધારે ચીડાઈ ગઈ અને કહ્યું કે બગીચા.

માંથી એક ફૂલ તોડવાની પણ મને સત્તા નહિ ? પણ બાગ-
નો માળી મારા હાથમાંથી ફૂલ ઝુંટવી લે ? એટલુંજ નહિ પણ
મારી સાહેલીઓ તથા અમીરોની સ્ત્રીઓના દેખતાં એ ફૂલને
પોતાના જોડાતળે કચરી નાખે ? આ અંધેર તે કયી જાતનું ?
જો મારૂં આવું અપમાન કરાવવું હતું તો મને બગીચામાં
મોકલી શામાટે ?

એ સાંભળીને રાજા બહુ વિચારમાં પડી ગયો અને કહ્યું કે,
એમ બનેજ નહિ. એમાં કાંઇક કારણ હોવું જોઇએ અને જો વગર-
કારણે એમ બન્યું હોય તો હું એ માળીને હમણાં તમારા દેખતાં-
જ ઘાણીમાં પીલાવી નાખું. એમ કહી તુરતજ એ માળીને
બોલાવવાનો હુકમ કર્યો. થોડીવારમાં એ માળી આવી પહોંચ્યો.
તે હિમાલયના પહાડોમાં રહેનારી પહાડીજાતનો માણસ હતો. તે
રાજાની ભાષા જાણતો નહિ ને રાજાએ તેની ભાષામાં દુભાષીઆ-
મારફત પૂછ્યું કે, તું રાણીને ઓળખે છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હા,
આજે રાણીસાહેબ બાગમાં પધાર્યાં હતાં. રાણીએ ફૂલ તોડ્યું ને
મેં તેમના હાથમાંથી એ ફૂલને ઝુંટવી લીધું અને પછી એ ફૂલને
મારા પગતળે કચરી નાખ્યું, એ બધી વાત સાવ સાચી છે.
ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, આ ભયંકર ગુન્હાની તને શું શિક્ષા થશે,
એ તું કલ્પી શકે છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હા સાહેબ! એ સાંભળીને
ગુસ્સે થઇને રાજાએ કહ્યું કે, ત્યારે હવે તને રીબાવી રીબાવીને
મારૂં તેની અગાઉ તું મને કહી દે કે તેં શામાટે આવી ભયંકર
ભૂલ કરી ? ત્યારે તે પહાડી માળીએ કહ્યું કે, સાહેબ ! એ ફૂલ
અમારા મુલકનું છે; એટલે તેના ગુણ હું જાણું છું. રાણી-
સાહેબનું અપમાન કરવાનું મને કારણ નથી. મેં તેમને મારી
ભાષામાં કહ્યું કે, એ ફૂલ ઝેરી છે માટે તોડવાની તસ્દી લેશો નહિ.
પણ તેઓ મારી ભાષા સમજ્યાં નહિ ને તેમણે તે ફૂલ તોડ્યું.
[illegible]

જોઇએ કે, તેમનું અપમાન કરવા માટે કાંઇ મેં તેમના હાથમાંથી ફૂલ ઝુંટવ્યું નથી,તેમનો પ્રાણ બચાવવા માટે મેં તેમના હાથમાંથી ફૂલ ઝુંટવેલું છે.હવે જેમ મરજી પડે તેમ કરો,આપ મુખત્યાર છો.

એ સાંભળીને રાજાએ હસતેમુખે રાણીને કહ્યું કે, બોલો, હવે તમારા હાથમાંથી ફૂલ ઝુંટવીને તમારો પ્રાણ બચાવનાર આ ગરીબડા માળીને શું ઇનામ આપો છો ? ત્યારે રાણીનો એજ વખતે ગુસ્સો ઉતરી ગયો અને થોડીવાર પહેલાં જેનું લોહી પીવા એ રાણી તલપી રહી હતી, તેને પોતાની ડોકમાંથી હીરાનો હાર કાઢીને ઈનામમાં આપ્યો.

બંધુઓ! હવે જુઓ કે, માણસોની ભાષા અને હેતુઓ સમજવામાં પણ આવા ભયંકર ગોટાળા થયા કરે છે; ત્યારે અદ્રશ્ય રહેલા પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના. ભેદો સમજવામાં માણસોની અક્કલ હારી જાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી; માટે ઉત્તમ વાત તો એ છે કે, જેમ બને તેમ પ્રભુ ઉપરનો વિશ્વાસ વધારવો જોઇએ અને ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ એ સિદ્ધાંતને જેમ બને તેમ દ્દઢ કરવો જોઇએ.ભાઈઓ અને બહેનો! હવે વખત થઇ ગયો છે અને ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એ ભગવાનનો મહાન સિદ્ધાંત સમજવામાટે ઘણા દાખલાદલીલો આપેલાં છે; અને મને આશા છે કે, તમને એ બાબત ઘણી સારી રીતે સમજાઇ હશે; માટે હવે આજનું ભાષણ સમાપ્ત કરૂં છું અને ભગતોનું ભુંડું થાયજ નહિ, એવો આપણો વિશ્વાસ દ્દઢ કરવાની પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા આપણી ઉપર કૃપા કરે એમ પ્રાર્થના કરૂં છું.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

ભકિતનો મહિમા

ભકિતવિષે ઋષિઓના વિચારો

ભક્તિમાટે પ્રાચીન ઋષિઓના વિચારો કેવા હતા તે જાણવા માટે મહાત્મા વેદવ્યાસના જીવનમાંથી એક બનાવ ખાસ જાણવા જેવો છે અને તે એ કે:-

વ્યાસજી એક વખત અફસોસમાં બેઠા હતા, ત્યારે ત્યાં નારદજી આવી ચઢયા અને વ્યાસજીને અફસોસમાં જોઇને પૂછયું કે, હે વ્યાસજી ! તમે દિલગીર કેમ દેખાવ છો ? તમે ઘણાં તીર્થો કરેલાં છે, ઘણાં વ્રતો કર્યાં છે, ઘણા સત્સંગ કર્યા છે, ઘણી વિદ્યા મેળવી છે અને સત્તર પુરાણો લખ્યાં છે; છતાં પણ આજે તમે દિલગીર કેમ દેખાઓ છો? કૃતાર્થ થઇ ગયા હો એવું તમારા ચહેરા ઉપરથી કેમ દેખાતું નથી ? ત્યારે વ્યાસજીએ કહ્યું કે, હે નારદજી ! તમે કહો છો એ બધી વાત સાચી છે. મેં ઘણાં વરસો સુધી ઘણી જાતનાં લૌકિક અને વૈદિક કર્મો કર્યાં છે, છતાં પણ હજુસુધી મને તૃપ્તિ મળી નથી. મેં ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું છે, ઘણા ઇતિહાસો લખ્યા છે, ઘણી કવિતાઓ બનાવી છે અને મનુષ્યનાં તથા સૃષ્ટિસૌંદર્યનાં ઘણુંએ સુંદર વર્ણનો કર્યાં છે; પણ હજી મને જે આત્મિક આનંદ મળવો જોઇએ તે મળ્યો નથી, તેથી હું દિલગીર છું;માટે કૃપા કરીને કહો કે મારામાં શું ખામી રહી જાય છે કે જેથી કરીને મારી જીંદગીની સાર્થકતા થતી નથી, મારામાં કૃતાર્થપણું આવતું નથી અને જે જાતની સ્વાભાવિક તૃપ્તિ મહાત્માઓના અંતઃકરણમાં હોય છે તેવી તૃપ્તિ હજી મને મળતી નથી. ત્યારે નારદજીએ કહ્યું કે, તમે ઘણુંએ કર્યું છે એ વાત સાવ સાચી છે; પણ તેમ છતાં એ બધી વસ્તુઓ બહારની છે. આત્માને તૃપ્તિ આપનારાણી અને કૃતકૃત્ય કરનારી વસ્તુઓ કોઈક જુદીજ છે અને તે ભક્તિજ છે માટે જ્યાંસુધી તમે શુદ્ધ અંતઃકરણથી પ્રેમપૂર્વક પ્રભુની ભક્તિ કરો નહિ અને પ્રભુના [illegible] ગાઓ નહિ, મહિમા ગાઓ નહિ, ત્યાંસુધી જે જાતની તૃપ્તિ આપવી જોઇએ તે જાતની તૃપ્તિ મળી શકવાની નથી; માટે જો [illegible] દિવ્ય આનંદ મેળવવો હોય તો, પ્રેમ અને નેમ [illegible]

ના ઉંડાણમાંથી પ્રભુના ગુણ ગાઓ; અને આત્મા તૃપ્ત થાય ત્યાંસુધી ભક્તિ કરો એટલે તમે કૃતાર્થ થશો.

નારદજીની એ વાત વ્યાસજીને સાચી લાગી, તેથી તેમણે ભક્તિ કરવા માંડી અને પ્રભુના ગુણ ગાવા લાગ્યા, તેથી વ્યાસજીનો શોક દૂર થયો અને તેઓને ભક્તિના પ્રતાપે મહાન ઇશ્વરી આનંદ મળવા લાગ્યો. ભક્તિમાટે પ્રાચીન ઋષિઓના આવા ઉત્તમ વિચારો હતા એ માટે પુરાણોમાં બીજા પણ સેંકડો દાખલાઓ છે; પણ એ બધા દાખલાઓ બતાવવાની આ ઠેકાણે જરૂર નથી.

આચાર્યોની ભક્તિ

પ્રાચીન ઋષિઓના જમાના પછી મહાન આચાર્યોની સામે જોઇએ તો તેઓમાં પણ ભક્તિનીજ પ્રબળતા દેખાય છે. મહાત્મા રામાનુજાચાર્યની ભક્તિની વાતો અજબ જેવી છે અને તેમનાં ભક્તિનાં વર્ણનો હૃદયને પીગળાવી નાખે તેવાં છે; તેમજ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યની ભક્તિ પણ અજબ જેવી છે. તેઓનો પ્રભુપ્રેમ આજે પણ વૈષ્ણવોની અંદર કેવો દોડી રહ્યો છે ! એજ પ્રમાણે મધ્વાચાર્યની ભક્તિ પણ જાણવા જેવી છે અને મહાત્મા શંકરાચાર્ય જ્ઞાનનેજ મુખ્ય માનનારા હતા છતાં તેમને પણ ભક્તિમાટે બહુ આગ્રહ હતો. આવી રીતે અસલના દરેક મહાન આચાર્યો ભક્તિમાટે બહુ ઉંચો મત ધરાવનારા હતા અને ભક્તિમાંજ જીવન ગાળનારા હતા; માટે આપણે પણ જો આપણી જીંદગી સુધારવી હોય તો ભક્તિની મહત્તા સમજવી જોઇએ અને ભક્તિમય જીંદગી બનાવવી જોઇએ :—

અસલના મહાન ભગતોની ભક્તિ

જૂદા જૂદા દેશના જૂદા જૂદા ભગતોની ભક્તિસામે જ્યારે જોઇએ છીએ; ત્યારે પણ આપણને અજાયબી લાગે છે અને બહુ આનંદ થાય છે. જેમકે પંજાબમાં ગુરુ નાનક સાહેબ બહુ સમર્થ મહાત્મા થયા છે. તેમની ભક્તિ અજબ જેવી હતી; એટલુંજ નહિ પણ આજે પણ લાખો શિખ લોકોની અંદર તેમની ભક્તિનો પ્રવાહ વહ્યા કરે છે. મહાત્મા તુલસીદાસજીની ભક્તિ કેવી બળવાન હતી એ વાત પણ હરિજનોથી અજાણી નથી. આખા હિંદુસ્તાનમાં ઠેકાણે ઠેકાણે તેમની રામાયણ વંચાયા

કરે છે અને તેની મારફત ભક્તિ વધ્યા કરે છે.

હિંદુસ્તાનના મહાન ભક્તરાજ કબીર સાહેબની ભક્તિ પણ અજબ જેવી હતી તે અને તેમની ભક્તિનો પ્રવાહ પણ હજી સુધી ઠેકાણે ઠેકાણે અનેક રૂપમાં વહ્યા કરે છે. વળી તે પણ એકલા હિંદુઓમાંજ નહિ પણ મુસલમાન, પારસી વિગેરે બીજા ધર્મવાળા લોકો પણ કબીર સાહેબની ભક્તિના ઝરામાં સ્નાન કર્યા કરે છે ને આનંદ લીધા કરે છે.

બંગાળામાં ને હિંદુસ્તાનમાં જેમ આવા મહાન ભક્તો થયા છે તેમજ ગુજરાતમાં પણ નરસિંહ મહેતાએ ચમત્કારિક ભક્તિ કરી હતી અને એ વખતના રાજાની તથા નાત [illegible]. પણ એ રીતે [illegible] કરી આપી હતી, કેડને ઘેર ભજનો [illegible] ભક્તિમાં ઠેકાણે [illegible] છે, એ વાત પણ સાબીત કરી આપી હતી. તથા બીજા ઘણાએ ચમત્કારોથી ભક્તિનો [illegible] વધાર્યો હતો કે આજે પણ પ્રાતઃકાળમાં ગુજરાત કાઠિયાવાડ ને કચ્છમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ભક્તિ વધારવા [illegible] નરસિંહ મહેતાનાં પ્રભાતીયાં ગવાય છે.

[illegible] મહાત્મા ચૈતન્ય ભગવાન થયા. તે તો આખું [illegible] પ્રભુપ્રેમનાં [illegible]

[illegible]

મહાત્મા તુકારામજી ભગવાનની પાસે એવી પ્રાર્થના કરતા હતા કે, હે પ્રભુ! કૃપા કરીને તું મને ભગત બનાવજે, ભગત બનાવજે અને જો કદિ મારા નસીબમાં ભકિત ન હોય, મારાં એટલાં સુકૃત્યો ન હોય તો મને ભગતને ઘેર જન્મ આપજે અને તેમ પણ ન બની શકે તેવું હોય તો મને ભગતનો નોકર બનાવજે; એટલું પણ ન બની શકે તેમ હોય તો ભગતોના કામ કરનારા દાસનો મને દીકરો બનાવજે. કે જેથી ભગતોના ઘરનું એઠું ખાવા મને મળે અને તેથી કોઈક દિવસ પણ મારૂં કલ્યાણ થાય. ભગતોના દાસનો દીકરો બની શકુ એટલું પણ મારૂં ભાગ્ય ન હોય તો મને ભગતોના ઘરની ગાય બનાવજે કે જેથી મારૂં દૂધ ભગતોના ઉપયોગમાં આવે; અગર તેમ પણ ન બને તો મને ભગતોના ઘરનો ઘોડો બનાવજે કે જેથી ભગતો મારી પીઠ ઉપર સ્વારી કરે અને એ સેવાથી મારૂં ભલું થાય. કદિ તેમનો ઘોડો થવા જેટલાં પણ મારાં પુણ્ય ન હોય તો હે પ્રભુ! મને ભગતોના ફળીઆનો કૂતરો બનાવજે કે જેથી કોઇ કોઈ દિવસ ભગતોના એઠા ટુકડા મને ખાવા મળ્યા કરે અને ભગતોના ઘરની ચોકી હું કરી શકું;તેમજ જો એટલું પણ ન બની શકે તેમ હોય હોય તો મને ભગતોના જખમનો કીડો બનાવજે કે જેથી ભગતોની કોઈક પણ ચીજ મને મળ્યા કરે એટલે કોઇક કાળે પણ મારો ઉદ્ધાર થાય.

બંધુઓ! ભકિતની મહત્તા સમજવા માટે આ કેવી ઉત્તમ વાતો છે, તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. આવી રીતે આપણા દેશના અસલના ભગતો ભકિતનો મહિમા સમજતા હતા; કારણ કે તેઓને ખાત્રી હતી કે ભકિતવિના પ્રસન્ન થાય એવો આ જગતમાં કોઈ ગુરુ નથી, ભકિતવિના પ્રસન્ન થાય એવો આ જગતમાં કોઇ મંત્ર નથી અને ભકિતવિના પ્રસન્ન થાય એવો આ દુનિયામાં કોઇ દેવ પણ નથી; માટે ભકિત તો કરવી જ પડશે, તેથી ભકિતનાં તત્ત્વો જાણી લેવાં જોઈએ અને આપણી હમણાંની જીંદગીમાં ભકિત ઉતરી શકે તેમ કરવું જોઈએ.

ભક્તિનું બીજ કયું?

બંધુઓ! ભકિતનું બીજ પ્રેમ છે; કારણ કે પ્રભુ પોતે પ્રેમ-સ્વરૂપ છે અને દરેક જીવો તેના અંશ છે; માટે દરેક જીવમાં પ્રભુનો પોતાનો પ્રેમ રહેલો છે અને એ પ્રેમને ખીલવવો તેનું

નામજ ભક્તિ છે. ભક્તિને અર્થે બહારની જે જે જૂદી જૂદી જાતની ક્રિયાઓ થાય તેનું નામ કાંઇ સાચી ભક્તિ નથી; પણ સાચી ભક્તિ તો પ્રભુપ્રેમમાં છે. જે જે સાધનોવડે બહારની ભક્તિ થાય છે તે બધાં સાધનો જેમકે કંઠી, માળા, તિલક, ચંદન, મૂર્તિ, તીર્થ, દાન, જપ, તપ, યજ્ઞ વિગેરે દરેક બાબતો અને દરેક ક્રિયાઓમાં જગતની સ્થૂળવસ્તુઓની જરૂર પડે છે; પણ ભક્તિનું મૂળ પ્રેમ છે, તે તો ખુદ પ્રભુમાંથીજ આવે છે અને એ પ્રેમ તો આત્માની અંદરજ રહેલો છે; માટે જો ખરેખરી ભક્તિ કરવી હોય તો પ્રભુના પ્રેમને ખીલવવો જોઇએ અને એ પ્રેમને ખીલવવાના ઉપાયો જાણવા જોઈએ.

ભક્તિના બીજની વાવણી કયે ઠેકાણે થાય ?

કોઇ પણ ઝાડનું બીજ જ્યારે વાવવું હોય ત્યારે એ માટે લાયક જમીન જોઇએ છીએ. આંબા વાવવા માટે, શેરડી વાવવા માટે, કપાસ વાવવા માટે, તમાકુ વાવવા માટે પણ સારી જમીન જોઈએ છીએ; તેમ ભક્તિનું બીજ વાવવા માટે સારી જમીન જોઈએ, એ વિચારવું કાંઇ મુશ્કેલ નથી. એ માટે મહાત્માઓ કહે છે કે, ભક્તિનું–પ્રભુપ્રેમનું ઝાડ વાવવા માટે વૈરાગ્યવાળું હ્રદય જોઈએ. જ્યાંસુધી અંતરમાં સાચો વૈરાગ્ય ન આવ્યો હોય ત્યાંસુધી ભક્તિનું બીજ ઉગી શકતું નથી; પરંતુ આપણે બહારની બાબતોનેજ વૈરાગ્ય સમજવાની ભૂલ કરીએ છીએ અને તેથી તો આપણી ખરાબીજ થાય છે; માટે વૈરાગ્યનો સાચો અર્થ સમજવો જોઈએ.

પોતાના સ્વાર્થને અંકુશમાં રાખવો અને સ્વાર્થ ઓછો કરવો એટલોજ વૈરાગ્ય અત્યારે સામાન્ય લોકોથી પાળી શકાય તેમ છે; અને હાલના વખતમાં માત્ર એટલો વૈરાગ્ય પાળી શકાય તોપણ તેમાંથી ઘણું કલ્યાણ થઇ જાય તેમ છે; કારણકે સ્વાર્થને લીધેજ ઘણીએ કરવા જેવી બાબતો આપણાથી કરી શકાતી નથી; માટે સ્વાર્થને ઓછો કરવાથી ભક્તિ વધી શકે છે અને એ પણ યાદ રાખજો કે, જ્યારે હ્રદય ખેડાયેલું હોય, જ્યારે મહાત્માઓના સત્સંગ થયા હોય, જ્યારે પૂર્વના સંસ્કાર ઉદય થયા હોય, જ્યારે પ્રભુની કૃપા ઉતરી હોય અને જ્યારે આસપાસની ઘણી જાતની તૈયારીઓ થઈ હોય, ત્યારેજ

સ્વાર્થને અંકુશમાં રાખી શકાય છે;માટે એવા ઉત્તમ અંતઃકરણમાં ભક્તિનું બીજ રોપાય તો તેમાંથી ઉત્તમ વૃક્ષ થાય એમાં કાંઇ નવાઇ નથી; માટે જો ભક્તિનું બીજ વાવવું હોય તો વૈરાગ્યવાળું હૃદય જોઇએ અને એ વૈરાગ્યને કાંઇ બહારનો નહિ પણ પોતાના સ્વાર્થનો નાશ કરવાનો વૈરાગ્ય જોઇએ. આપણે જોઇએ છીએ કે,ઘણાંએ માણસો ભક્તિ કરવા જાય છે પણ તેઓથી જેવી જોઇએ તેવી ભક્તિ બની શકતી નથી; કારણકે તેઓના અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય હોતો નથી, તેઓ પોતાના નાના નાના સ્વાર્થને પણ રોકી શકતા નથી અને તેથી તેઓની અંદર પ્રભુપ્રેમનાં બીજ ખીલી શકતાં નથી. આપણે જોઇએ છીએ કે, સારી જમીનવિના જડ ઝાડો પણ સારી રીતે ઉગી શકતાં નથી, ત્યારે પ્રભુના પ્રેમનું ઝાડ ખેડાએલા–વૈરાગ્યવાળા અંતઃકરણવિના કેમ ઉગી શકે ? માટે ભક્તિનું ઝાડ ઉગાડવા સારૂ સૌથી પહેલી વાત એ છે કે, સ્વાર્થનાશનો વૈરાગ્ય મેળવવો જોઇએ અને વૈરાગ્યવાળી જમીનમાં એ ઝાડ વાવવું જોઇએ. સ્વાર્થનાશના વૈરાગ્યવિના જો માણસ ભક્તિ કરવા જાય તો તેની ભક્તિ ફળીભૂત થઇ શકતી નથી.

ભક્તિના ઝાડને પાવાનું પાણી

આપણે જાણીએ છીએ કે, એકલું બીજ હોય તેથી કંઇ ફળ મળી જતું નથી; પણ બીજમાંથી ઝાડ બનાવવા માટે તેને પાણી પાવું પડે છે અને એ પણ જાણીતી વાત છે કે, જેમ ઉંચી જાતનું પાણી હોય તેમ જલદીથી ઝાડ ઉગી શકે છે અને વધારે ફળ મળી શકે છે. સામાન્ય ઝાડોમાટે પણ આવો નિયમ હોવાથી સારા ખેડુતો ફળફૂલના ઝાડને તથા અનાજના છોડને પૂરતું પાણી પાય છે; ત્યારે ભક્તિનું ઝાડ ઉગાડવા માટે પણ પાણી પાવું પડે તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી; પણ યાદ રાખજો કે, ભક્તિનું ઝાડ કાંઇ કુવાતળાવનાં પાણીથી, નદીનહેરનાં પાણીથી કે વરસાદનાં પાણીથી ઉગતું નથી; પણ એ ઝાડને ઉગાડવા માટે તો ઇશ્વરકૃપાનું પાણી જોઇએ છીએ. ઇશ્વરકૃપાના જળવિના ભક્તિનું વૃક્ષ ખીલી શકતું નથી. ત્યારે હવે એ કૃપાનું જળ ક્યાંથી કાઢવું ? વ્યાવહારિક માણસોને ભગવાનની કૃપા સમજાતી નથી,તેથી તેઓને ઘણી જાતના સુખ હોય અને ઘણી જાતની સગવડો હોયછતાં પણ તેઓ દુઃખના રોદડાં રોયા કરવામાંજ રચી જાય છે. જેમકેઃ–

જેને ઘણું ધન હોય તેઓ ધનના સુખથી તૃપ્ત થતા નથી, પણ ધનના સુખ ઉપરાંત તેઓને માનનું સુખ પણ જોઇએ છીએ અને એ સુખ તેમને ખર્ચ કર્યા વિના જોઇએ છીએ, ભલાઈ રાખ્યા વિના જોઇએ છીએ અને સદ્‌ગુણો ખીલવ્યા વિનાજ જોઇએ છીએ. એટલે પરિણામ એવું થાય છે કે, તેઓને જે માન મળવું જોઇએ તે મળતું નથી, તેથી તેઓ મનમાંથી અસંતોષી રહે છે અને મોઢેથી બડબડયા કરે છે કે, ભગવાનને ત્યાં પણ અંધેર છે. મૂર્ખાઓને માન મળે છે અને અમારો કોઈભાવ પૂછતું નથી. જેઓ વિદ્વાનો છે તેઓ પણ વિદ્યામાંથી જેટલો આનંદ લેવો જોઇએ તેટલો આનંદ લઈ શકતા નથી; કારણકે તેઓને વિદ્યાના આનંદ કરતાં ધનનો આનંદ વધારે સારો લાગે છે, તેથી તેઓ વિદ્યાના આનંદને છોડી ધનમાટે ફાંફાં માર્યા કરે છે; પણ તેઓને ભાવના પ્રમાણે ધન પણ મળતું નથી; આથી તેઓ અસંતોષી રહે છે અને કહે છે કે, અમને તો ક્યાંઈ ઈશ્વરની કૃપા દેખાતી નથી. અધિકારીઓ અધિકારના મદમાં રહે છે તેને લીધે ઘણા અધિકારીઓ ભલાઇ કરી લેવાને બદલે ગરીબો ઉપર જુલમ કરવામાં રહી જાય છે, એટલે તેઓની વિરુદ્ધમાં અરજીઓ થાય છે ત્યારે તેઓ કહે છે કે, અમારા નસીબમાં જશ નથી, અમારૂં ખાતુંજ અપજશીઉં છે. આમ કહી તેઓ ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતા નથી. ઉપકાર માનવાની બાબતમાં આપણા લોકોમાં એટલું બધું અંધેર ચાલે છે કે, એ જોઇને આપણને દિલગીરી લાગ્યા વિના રહેજ નહિ. જેમકે, જે બાઇને ઘેર દીકરા હોય, ધન હોય, તંદુરસ્તી હોય અને લાડીવાડી હોય તેઓ એવી ફરિયાદ કરે છે કે મારા દીકરાના દીકરાની વહુને હજુ અઘરણી આવતી નથી; પરણ્યે ચાર વરસ થઇ ગયાં ને વહુને પણ સત્તરમું વરસ ચાલે છે, પણ હજુ કાંઈ આશા જેવું નથી. આમ કહીને એ માટે તે અફસોસ કર્યા કરે છે અને એ માટે ફરિયાદ કર્યા કરે છે. કોઈ બાઈ પાસે કપડાંનાં કબાટ ભરેલાં હોય છે, એ માટે તેને ઉપકાર માનવાનું મન થતું નથી, પણ તેમાંથી એક ચોળી ખોવાઇ જાય તે માટે રોયા કરે છે અને દિલગીરીમાં વખત કાઢે છે.

વેપારી ઘણાં વરસથી કમાણી કર્યા કરતો હોય ને એ કમાણી વધતી જતી હોય તોપણ એ માટે તે ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતો નથી; પણ એમ સમજે છે કે એ, કમાણી તો અમારી અક્કલથી

યારીથી થાય છે; પણ જ્યારે કોઈ વખત થોડીઘણી ખોટ જાય ત્યારે દેવનો વાંક કાઢે છે. ઘણા માણસો ઘણાં વરસોસુધી સારી તંદુરસ્તી ભોગવે છે એ માટે ઉપકાર માનતા નથી પણ જ્યારે કોઈ દિવસ વધારે ખાવાથી માથું દુઃખે, પેટમાં દુઃખે અગર પોતાની બેદરકારીથી માંદો પડે, ત્યારે તેઓ પ્રભુનો વાંક કાઢે છે ને અફસોસ કર્યા કરે છે અને તેમ છતાં તેઓ પોતાને ભગત સમજ્યા કરે છે.

બંધુઓ ! જે સાચા ભગતો છે, તેઓ ઈશ્વરનો ઉપકાર માનવાની બાબતમાં કેટલા બધા આગળ વધેલા હોય છે, એ તમે જાણો છો ? એ માટે એક સંતનો દાખલો જાણવા લાયક છે.

એક સંત હતા. તે એક વખત કોઇ શહેરની ગલીમાંથી ચાલ્યા જતા હતા તેવામાં ઉપર બારીમાંથી કોઇ ફુવડ જેવી સ્ત્રીએ જોયા-તપાસ્યા વિના કચરાનો ટોપલો ઉંધો વાળ્યો. કચરો ને રાખ તે મહાત્માના માથા ઉપર પડ્યા, એટલે તે મહાત્મા થોડીવાર સુધી ત્યાં થંભી ગયા. એ જોઈને સાથેના માણસે કહ્યું કે, મહારાજ! કેમ ઉભા રહ્યા ? ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે જરા સબુર કરો, પ્રભુની પ્રાર્થના કરી લઇએ ને તેનો ઉપકાર માની લઈએ; ત્યારે સાથેના માણસે કહ્યું કે, આ જગ્યા કાંઈ પ્રાર્થના કરવા જેવી છે ? અહીં તો ગંધાતી ગલી છે, બાજુમાં ગટર છે ને દુર્ગંધ આવે છે, તે ઠેકાણે વળી પ્રાર્થના કોની ? અહીં કાંઇ તીર્થ છે ? કે મંદિર છે ? કે પવિત્રતા છે ? કોઈ ફુવડ રાંડે માથે રાખ નાખી એ માટે દિલગીર થવું જોઇએ કે ઉપકાર માનવો જોઇએ ? એ સાંભળીને તે સંતે કહ્યું કે, અરે ભાઇઓ ! પ્રભુની દયા તો જુઓ કે તેણે શૂળીનું સંકટ સોયથી પતાવી દીધું. ઓહો ! ધન્ય પ્રભુ ! ધન્ય ! તેં આજે મારી ઉપર બહુજ દયા કરી છે, માત્ર કચરાના ટોપલા-થીજ મારી ઉપરની ઘાત વીતી ગઈ છે. અરે, કદિ ઘરજ તૂટી પડ્યું હોત તો હું શું કરત ? સાપ પડ્યો હોત તો હું શું કરત ? વિજળી પડી હોત તો હું શું કરત અને કદિ જમીન ફાટી હોત અને હું તેમાં કદિ ગળી ગયો હોત તો હું શું કરત? એવી આફતો-માંથી તેં મને બચાવી દીધો અને માત્ર કચરાના ટોપલાથીજ મારો છૂટકો કરી નાખ્યો એ માટે હું તારો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો છે. આમ કહેતે કહેતે તે સંત ગળગળા થઇ ગયા અને

તેમની આંખમાં ઉપકારનાં આંસુ આવી ગયાં. એ પછી ત્યાંથી ચાલતે ચાલતે તે સંત પોતાની સાથેના હરિજનોને સમજાવવા લાગ્યા કે, બંધુઓ! જુઓ, જરાક આપણી આંખો ખુલ્લી રાખીએ તો દરેક ઠેકાણે ને દરેક બાબતમાં ઉપકાર માનવાનુંજ છે; કારણ કે મને તો સૂર્યનાં કિરણોમાં પણ પ્રભુનો ઉપકાર દેખાય છે; પવનની લહેરોમાં પણ પ્રભુનો ઉપકાર દેખાય છે; વરસાદનાં ટીપાંઓમાં પણ પ્રભુનો ઉપકાર દેખાય છે; ફૂલની સુગંધીમાં પણ પ્રભુનો ઉપકાર દેખાય છે; ફૂલની મીઠાશમાં પણ પ્રભુનો ઉપકાર દેખાય છે; આપણા ચાલવાના દરેક પગલામાં પણ પ્રભુનો ઉપકાર દેખાય છે તેથી અને શ્વાસોશ્વાસમાં પણ મને તો પ્રભુનો ઉપકાર, ઉપકાર ને ઉપકારજ દેખાય છે; માટે જો સાચી ભક્તિ કરવી હોય તો ઉપકાર માનતાં શીખો; કારણ કે જ્યારે પ્રભુની કૃપા સમજાય ત્યારેજ પ્રભુનો ઉપકાર માની શકાય છે અને પ્રભુની કૃપા સમજાયા એ બહુજ ઉંચામાં ઉંચો ધર્મ છે; એટલુંજ નહિ પણ પ્રભુની કૃપા સમજવી એજ ધર્મનો પાયો છે; માટે યાદ રાખજો કે, ભકિતનું ઝાડ પ્રભુકૃપાના પાણીથીજ ઉગી શકે છે અને જો ભક્તિ વધારવી હોય તો પ્રભુપ્રેમના બીજ ઉપર ઇશ્વરકૃપાનું પાણી રેડાવું જોઇએ, તોજ ભકિત વધી શકે.

ભકિતના ઝાડનું ખાતર

ખાતરવિના જેમ અનાજ અને ફળફૂલનાં ઝાડ કે છોડ સારી રીતે થતાં નથી ને પૂરતો લાભ આપતાં નથી તેમજ યાદ રાખજો કે, ભકિતના ઝાડને ફળીભૂત થવા માટે પણ કાંઇક ખાતર જોઇએ છીએ. એ ખાતર કયું? એ માટે મહાત્માઓ એમ કહે છે કે, ભકિતના ઝાડને વધવા માટે સત્સંગરૂપી ખાતર જોઇએ છીએ; કારણ કે સત્સંગથી અજબ જેવા લાભ મળી જાય છે. ઘણો વખત ગુમાવવા છતાં પોતાની મેળે જે લાભ ન મળી શકે તે લાભ સત્સંગથી મળી જાય છે; ઘણો ખર્ચ કરવા છતાં જે કામ ન થઇ શકે તે કામ સત્સંગથી વગરખર્ચે થઇ જાય છે; ઘણી જાતની મહેનત કર્યા છતાં પણ જે ફાયદો ન થાય તે ફાયદો સત્સંગથી બહુજ થોડી મહેનતે થઇ જાય છે; એટલુંજ નહિ પણ હૃદયની જે ગાંઠો છૂટતી ન હોય તે ગાંઠો સત્સંગના પ્રતાપથી છૂટી જાય છે; મનની જે જે શંકાઓ પોતાની મેળે મટી શકે તેવી ન હોય તેવી શંકાઓ

સત્સંગથી મટી જાય છે. આવા આવા સત્સંગમાં અનેક લાભ છે; માટે સત્સંગ કરવાની ખાસ જરૂર છે; કારણ કે સત્સંગથી ચાળેલો, સાફ કરેલો અને અનુભવમાં આવેલો ખાત્રીબંધ માલ તૈયાર મળી જાય છે; માટે જગતના દરેક મહાત્માઓ સત્સંગની સ્તુતિ કર્યા કરે છે.

સત્સંગ એ ભક્તિના ઝાડનું ખાતર છે અને સત્સંગના ખાતરથી ભક્તિનું વૃક્ષ બહુ જલદીથી ખીલી ને દ્રઢ થાય છે; માટે ભક્તિના ઝાડને સત્સંગનું ખાતર આપજો, સત્સંગનું ખાતર આપજો.

ભક્તિના ઝાડની વાડ

ખેતીમાં વાડ પણ બહુ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે; કારણ કે જો વાડ ન હોય, રક્ષણ ન હોય, તો તૈયાર થએલો માલ પણ ખવાઇચવાઈ જાય છે કે લૂંટાઇ જાય છે; ત્યારે ભક્તિ જેવી જીંદગી સુધારનારી અને મોક્ષ અપાવનારી બાબતને વાડ જોઇએ, તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. ભગતો એમ કહે છે કે, ભક્તિનાં ઝાડોનું રક્ષણ કરવા માટે વિવેકની વાડની જરૂર છે; હવે એ વિવેકની વાડ એટલે શું ? એ માટે અનુભવી ભગતો કહે છે કેઃ—

જગત એટલે શું ? જીવ એટલે શું ? ઇશ્વરનું સ્વરૂપ કેવું હોય? માયા એટલે શું ? જગતની વસ્તુઓ સાથે આપણને કેટલો સંબંધ છે ? સગાંવહાલાંઓ કેટલી હદસુધી કામનાં છે ? શરીરની સાથે જીવાત્માનો સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે? આપણે આ દુનિયામાં શામાટે આવ્યા છીએ ? અને મોક્ષ કેમ મેળવી શકાય? એ બધા સવાલોના મનમાનતા ખુલાસા થાય તેનું નામ જ્ઞાન છે, તેનું નામ સમજણ છે અને તેનુંજ નામ વિવેક છે. આવી જાતના વિવેકની વાડ જ્યારે કરતાં આવડે ત્યારેજ ભક્તિના ઝાડનું રક્ષણ થાય છે.જ્યાંસુધી એવી જાતની મજબૂત વાડ કરતાં ન આવડે ત્યાંસુધી ભક્તિના ઝાડમાંથી ઘણાએ ફળફૂલ ચોરાઇ જાય છે; કારણ કે ભક્તિના ઝાડને તોડી પાડવાવાળા પણ જગતમાં ઘણા હોય છે.તેઓ જાણ્યેઅજાણ્યે ભક્તિના ઝાડ ઉપર પથ્થર ફેંકયાજ કરે છે; અને કુહાડા માર્યાજ કરે છે. એમ ન થાય માટે ભક્તિની આસપાસ વિવેકની વાડની જરૂર છે, તેથી જો ભક્તિ બચા-વવી હોય તો વિવેકની વાડ કરજો, એટલે ભક્તિ ટકી શકશે.

ભકિતના વૃક્ષની ખીલવણી

વૈરાગ્યવાળા હૃદયરૂપી જમીનમાં ઇશ્વરી કૃપારૂપી પાણી, સત્સંગનું ખાતર અને વિવેકની વાડ હોય ત્યારેજ પ્રભુપ્રેમરૂપી બીજ ઉગી શકે છે. એ વાત જાણ્યા પછી હવે આપણે જાણવું જોઇએ કે, ભકિતના વૃક્ષની ખીલવણી કેવી રીતે થાય છે. એ માટે અનુભવી ભગતો કહે છે કે, કોઇ પણ જાતનું બીજ વાવીએ ત્યારે પ્રથમ તેમાં અંકુર ફુટે છે. એવી રીતે ભકિતના ઝાડમાટે તેનું બીજ પ્રભુપ્રેમને જ્યારે વૈરાગ્યવાળા હૃદયમાં વાવીએ, ત્યારે તેમાંથી પણ પ્રથમ અંકુર ફુટે છે. એની નિશાની એ છે કે પ્રથમ જે વસ્તુ પોતાને પ્રિય લાગે તથા હિતકર લાગે તે તે વસ્તુમાટે મહેનત કરે છે અને તેમાં પોતાના એકલાનાજ સુખનો ખ્યાલ રહેલો હોય છે; પણ તેની સાથે ઘણી જાતના ધર્મના નિયમો પાળવાનું પણ મન થાય છે ને થોડા ઘણા નિયમો પળાવા પણ લાગે છે.

એ પછી પાંદડાં દેખાય છે, એટલે કે પ્રથમ જે પોતાની ઉપરજ પ્રેમ હતો તે પ્રેમ હવે આગળ વધે છે અને કુટુંબમાં જાય છે; પણ યાદ રાખજો કે તે કાંઇ મોહને લીધે નહિ પણ ભકિત વધારવા માટેજ અને ભકિતમાં કુટુંબની મદદ ઉપયોગી થઇ પડે અને તેને લીધે વધારે ભકિત કરી શકાય તે સારૂજ કુટુંબ ઉપર પ્રેમ વધારવાનો છે. કુટુંબની મદદથી કેવી રીતે ભકિત થઇ શકે એ સમજાવવા માટે મહાત્મા કબીરજીનો દાખલો જાણવાલાયક છે. એ માટે એક એવી વાત સાંભળેલી છે કે, કબીર સાહેબને કોઇએ પૂછ્યું કે, તમે ઘરસંસારની જંજાળ ભોગવતાં છતાં અને ધંધોરોજગાર કરતાં છતાં આટલી બધી ભકિત કેમ કરી શકો છો? ત્યારે કબીરે કહ્યું કે, એનું કારણ તમારે જાણવું હોય તો ચાલો મારી સાથે. એ પછી કબીરસાહેબ તેને પોતાને ઘેર તેડી ગયા. એ વખતે ઉનાળાના દિવસ હતા અને બપોરના બાર વાગ્યા હતા, તેથી સૂર્ય ખુબ તપતો હતો. એ વખતે કબીર સાહેબ પોતાના કપડાં વણવાની શાળ ચલાવવા લાગ્યા અને પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે, દીવો લઈ આવો. એટલે તરતજ તે દીવો લઇ આવી. એ પછી પોતાના દીકરા કમાલને કબીરે કહ્યું કે, આ તાર ગુંચવાઇ ગયો છે તેને છુટો પાડવો છે; માટે તું અહીં દીવો ધર. એ પ્રમાણે

દીવો ધરીને કમાલ ઘણીવાર સુધી ઉભો રહ્યો.એ પછી કબીરે પેલા બીજા ભગતને કહ્યું કે, હવે જાઓ તમારા સવાલનો જવાબ યથાર્થ અપાઇ ગયો છે; પણ તે ભગતે કહ્યું કે, હું કાંઇ સમજ્યો નથી. ત્યારે કબીરે કહ્યું કે, ભાઈ ! જુઓને અત્યારે સૂર્ય પોતાના પૂર બહારમાં છે,અત્યારે તાર લેવામાટે કાંઇ દીવાની જરૂર નથી; છતાં પણ મેં મારી બાયડીને કહ્યું કે દીવો લાવ, એટલે તે તરતજ લઈ આવી. અને મેં મારા દીકરાને કહ્યું કે દીવો ધરીને અહીં ઉભો રહે એટલે તે ઉભેલો છે. એ બેમાંથી કોઇ પૂછે છે કે અત્યારે દીવાની શું જરૂર છે ? અગર એ કામ કરવા માટે કાંઇ શંકા કરે છે કે બડબડાટ કરે છે ? આવી રીતે મારી બાયડી તથા મારાં છોકરાંઓ મારા વિચારોને આધીન હોવાથી તેમની મદદવડેજ ધંધોરોજગાર કરતે છતે પણ મારાથી વધારે સારી રીતે ભક્તિ બની શકે છે. બંધુઓ ! આવી રીતે ભક્તિનું ઝાડ વધારવામાં આપણું કુટુંબ પણ મદદગાર થઇ શકે માટે આપણે પણ આપણા કુટુંબ ઉપર પ્રેમ વધારવો જોઈએ અને યાદ રાખજો કે, કુટુંબ ઉપર પ્રેમ વધે એ ભક્તિનાં અંકુરનાં પાંદડાં છે.

ભગતોનાં ઝાડની ડાળો

જ્યારે આપણાં સગાંઓ ઉપર, મિત્રો ઉપર, ગામ ઉપર અને દેશ ઉપર પ્રભુપ્રીત્યર્થે પ્રેમ વધે ત્યારે જાણવું કે ભકતના ઝાડને ડાળો ફુટવા લાગી. જ્યાંસુધી એવી રીતે સ્નેહીઓ, નાત અને ગામ ઉપર તથા દેશ ઉપર સાચો પ્રેમ ન આવે ત્યાંસુધી ભક્તિના ઝાડની ડાળો ખીલેલી ગણાય નહિ;માટે ભક્તિના ઝાડને ખીલવવા સારૂ અને તેને મોટું બનાવવા સારૂ આપણા સ્નેહીઓ,પડોશીઓ, મિત્રો, ધર્મબંધુઓ, ગામ અને દેશ ઉપર પ્રેમ વધારવો જોઇએ; કારણકે જ્યારે એ પ્રેમ વધે ત્યારેજ ખરી ભક્તિ વધી શકે છે.

ભક્તિના ઝાડનાં ફૂલ

બંધુઓ ! મહાત્માઓ એમ કહે છે કે, લૂખો પ્રેમ રાખવો અથવા શાસ્ત્રમાંથી સારાં વચનો મોટે ગોખી રાખવાં એટલુંજ કાંઇ બસ નથી; પણ સૌની ઉપર શુદ્ધ અંતઃકરણથી જ્યારે સાચો પ્રેમ આવે અને એ અંતરના પ્રેમને બહાર પાડવા માટે જ્યારે પરમાર્થનાં કામો થવા લાગે,ત્યારે જાણવું કે હવે ભક્તિના ઝાડને

ફૂલ આવવા લાગ્યાં છે. જ્યાંસુધી પોતાના ગજા પ્રમાણે પરમાર્થ-નાં કામો ન થાય ત્યાંસુધી ભક્તિના ઝાડને વાંઝીઉં સમજવું. બંધુઓ! યાદ રાખજો કે આ જગતમાં કોઇપણ માણસ કાંઇક પણ શક્તિવિનાનો હોતો નથી. દરેક માણસ જો ધારે તો કાંઇક પણ ભલાઈ કરી શકે. એવી તેનામાં શક્તિ હોય છે. પછી ગમે તો એ શક્તિ શરીરના બળની હોય, બુદ્ધિબળની હોય, વાણીના બળની હોય, ધનના બળની હોય, અધિકારના બળની હોય, કુંગના બળની હોય, સદ્‌ગુણના બળની હોય અને ગમે તો એ શક્તિ પોતાના લાગવગની, રૂપની, ઉંમરની કે પવિત્રતાની હોય; પણ કોઈક પણ પ્રકારની શક્તિ દરેક માણસમાં હોય છે. એવી પોતાની શક્તિનો પરમાર્થમાં ઉપયોગ કરવો અને તે પણ કાંઇ કોઈક વખત નહિ અથવા અકસ્માતથી નહિ પણ સમજણપૂર્વક અને ઈરાદાપૂર્વક વારંવાર પરમાર્થના કામમાં પોતાની શક્તિ વાપરી વાપરીને રાજી થવું તેનું નામ ભક્તિના ઝાડને ફૂલ આવ્યાં કહેવાય છે. મતલબકે પ્રભુના જીવોને પોતાના બંધુઓ સમજી તેમના ભલામાટે શુદ્ધ અંતઃકરણના પ્રેમથી પ્રભુ-પ્રીત્યર્થે તેઓની સેવા કરવી અને કાંઈ પણ બદલાની આશા રાખવી નહિ તેનું નામ ભક્તિનાં પુષ્પ છે. ટુંકામાં એજ કે જગ-તના કલ્યાણમાટે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પરમાર્થનાં કામો કરવાં તેનું નામ ભક્તિનાં ફૂલ છે; માટે જો આપણા ભક્તિના ઝાડને ફૂલ લાવવાં હોય અને ભક્તિના ઝાડનું વાંઝીઆપણું મટાડવું હોય તો આપણે આપણા બંધુઓના સુખમાટે પરમાર્થનાં કામો કરવાં જોઈએ અને યાદ રાખજો કે એ કામ કરવાની કાંઈક પણ શક્તિ આપણામાં રહેલીજ છે; માટે એ શક્તિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ તથા તેનો લાભ આપણી આસપાસનાં તથા બીજાં પ્રાણી-ઓને આપવો જોઇએ.

ભક્તિના ઝાડનાં કાચાં ફળ

જ્યારે ઉપર મુજબ ભક્તિના ઝાડને ફૂલ આવે તે પછી ફૂલમાંથી ભક્તિના ઝાડને કાચાં ફળ લાગવા માંડે છે. એ ફળ કયાં? એ માટે અનુભવી ભગતો એમ કહે છે કે માન એ ભક્તિના ઝાડનું કાચું ફળ છે, આબરૂ એ ભક્તિના ઝાડનું કાચું ફળ છે, સજ્જનનો મિલાપ એ ભક્તિના ઝાડનું કાચું ફળ છે,

ચોતરફથી વખાણ અને વાહવાહ થાય એ ભક્તિના ઝાડનું કાચું ફળ છે, ઘણી બાબતોમાં ફતેહ મળતી જાય તથા ઘણા માણસોના આશીર્વાદ મળતા જાય એ ભક્તિનાં કાચાં ફળ છે, આવાં કાચાં ફળમાંજ જેઓ રાજી થઇ જાય અને એ ફળ તોડવામાંજ જેઓ રહી જાય અગર એ ફળની સામે જોયાજ કરવામાં જેઓ રહી જાય, તેઓના એવા હાલ થાય છે કે જરા ઉતાવળ સારૂ તેઓને પાકી મીઠી કેરીને બદલે કાચી ખાટી કેરી ખાવી પડે છે અને કુદરતનો એવો નિયમ છે કે, પ્રથમ કાચાં ફળ થયા પછીજ પાકાં થાય છે; માટે બાળકો જેમ અધીરાં થઇને કાચાં ફળ તોડવા માંડે છે, તેમ હે હરિજનો! તમે ઉતાવળા થઇને ભક્તિનાં આવાં કાચાં ફળ તોડી લેવાની લાલચમાં સપડાઇ જશો માં;કારણકે ઘણાએ ભગતો આવાં કાચાંજ ફળમાં રહી જાય છે અને જે વખતે વહાણ કિનારે પહોંચવાનું થયું હોય તે વખતે ખાડીમાં ખુંચી બેસે છે; માટે એવી ભુલ ન થાય એ સંભાળજો; કારણકે ભક્તિના ઝાડમાં જો ફુલ આવી ગયાં હોય તો એ, પછી તેમાં માનમર્તબાનાં ફળ થાય અને ગુરુ થવામાટે પૂજા થવા લાગે, વખાણનાં ગીતો ગવાવા લાગે અને ફૂલના હારો મળવા લાગે તથા મેવામિઠાઇઓના થાળ આવવા લાગે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી; કારણકે એ તો ભક્તિનાં ઝાડનાં કાચાં ફળ છે. જો ઝાડ બરોબર ખીલેલું હોય ને તેને ફળવાની મોસમ આવી ચૂકેલી હોય તો તેમાં આવી જાતનાં ફળ થાય તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી; પણ કમોસમે જે કાચાં ફળ આવે તેમાંજ ન રહી જવાય, એ સંભાળજો; કારણ કે જો કાચાં ફળથીજ રાજી થઇ જવાય ને એ ફળ તોડી લેવાય તો ભક્તિનાં પાકાં ફળનો આનંદ મેળવવો રહી જાય છે અને એમ થાય એ તો હાથમાં આવેલો હીરો ફેંકી દેવા જેવી વાત છે અને ટાંચણી સારૂ રાજ્ય આપી દેવા જેવી વાત છે અને તેમ છતાં એ ઠેકાણે એવી ભુલ થવા બહુ સંભવ છે;માટે એવી જાતની ભૂલ ન થાય તેની ખાસ સંભાળ રાખવી જોઇએ.

ભક્તિના ઝાડનાં પાકાં ફળ

ભક્તિના ઝાડનાં ફળ જ્યારે પાકે છે, ત્યારે એ ભગતોની સ્થિતિ કેવી હોય છે? એ માટે શાસ્ત્રોમાં એમ કહેલું છે કે, જેને હમેશાં પોતાના અંતઃકરણમાંથી અખૂટ ઈશ્વરી આનંદ મળ્યા

કરતો હોય તેની ભક્તિ ફળીભૂત થઇ છે, એમ જાણવું; જેને મોતનો ભય મટી ગયો હોય અને જેને મરણુ પણ ગમી ગયું હોય તેને ભક્તિનાં પાકેલાં ફળ મળ્યાં છે એમ સમજવું. જે જીવતાં છતાં મુક્ત થઇ ગએલા હોય, જેની આંખમાં સ્વર્ગનાં સુખો રમી રહેલાં હોય, જેના ચહેરા ઉપર અખંડ શાન્તિ પ્રસરી રહેલી હોય અને મુઆ પછી હરિની હજુરમાંજ જઇશું એવી જેને સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ ગએલી હોય, તેને ભક્તિનાં પાકાં ફળ મળ્યાં છે,એમ સમજવું અને જેનાં નેણવેણમાં કાંઇક અલૌકિકતા આવી ગયેલી હોય તથા જેની અંદર કાંઇક અલૌકિક તત્ત્વ આવી ગએલું હોય અને એ તત્ત્વ પણ સ્વાભાવિક થઇ ગયું હોય તે ભગતને ભક્તિનાં પાકાં ફળ મળેલાં છે એમ સમજવું. મતલબ કે જ્યાં જ્યાં એવા ભગતોનું મન જાય ત્યાં ત્યાં તેમને ઇશ્વરી આનંદજ મળ્યા કરે એવી દશા જ્યારે થાય ત્યારે જાણવું કે, હવે ભક્તિ ફળીભૂત થઇ છે. બન્ધુઓ! આવી રીતે જ્યારે ભક્તિનું ઝાડ ઉગે અને તેની અંદર ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ફળફૂલ થાય ત્યારે સાચી ભક્તિ સમજવી. એ સિવાયની જે ભક્તિ છે તે ભક્તિ અધૂરી છે અને પોલંપોલવાળી છે; માટે જો આપણા આત્માની ઉન્નતિ કરવી હોય અને પ્રભુના સ્વરૂપનો આનંદ લેવો હોય તો આપણે આવી જાતની સાચી ભક્તિ કરવી જોઇએ.

ભક્તિનું માપ કરવાનો કાંટો

અત્યારે બરોબર તોલમાપ કરવાનો જમાનો છે. જેમ જગતની બહારની વસ્તુઓના ચોખ્ખેચોખ્ખા તોલમાપ કરીએ છીએ તેમ ભાઇઓ! હવે તો આપણે આપણી ભક્તિનું પણ સાચે સાચું તોલ કરવું જોઇએ અને એનું પણ ચોખ્ખું મિટર રાખવું જોઇએ. એ મિટર કયું ? તે જરા સ્પષ્ટ રૂપમાં કહેવાની જરૂર છે અને તે એ કેઃ—

ભક્તિનું ઝાડ:વાવવા માટે પ્રથમ જે પ્રભુપ્રેમનું બી જોઇએ, તે બી બરાબર છે કે નહિ તેની ખાત્રી કરજો. એ પછી ભક્તિનું બીજ ઉગવા માટે વૈરાગ્યવાળું હૃદય જોઇએ અને તે વૈરાગ્ય માત્ર બહારનોજ નહિ પણ સ્વાર્થત્યાગનો વૈરાગ્ય જોઇએ; માટે એવું તમારૂં હૃદય થએલું છે કે નહિ તેનો જરા વિચાર કરજો; કારણકે અંતરના સાચા વૈરાગ્યવિના કદિપણ ભક્તિ વધી શકતી નથી,

માટે એવી અધુરી ભક્તિમાં ન સડી જવાય એ સંભાળવું.

એ પછી ભક્તિનાં બીજને ઇશ્વરકૃપાનું પાણી જોઇએ છે, તેથી હે ભાઈઓ! તમે ભગત થઇને ફરો છો પણ તમારા અંતઃકરણમાં જરા ઉંડા ઉતરીને તપાસ કરજો કે તમે પ્રભુનો કેટલો ઉપકાર માની શકો છો અને પ્રભુની કેટલી કૃપા સમજી શકો છો? કારણ-કે પ્રભુકૃપારૂપી પાણીથીજ ભક્તિનું ઝાડ ઉગી શકે છે; માટે જો પ્રભુની કૃપા ન સમજાઇ હોય તો જાણી લેવું કે હજી આપણા-માં જેવી જોઇએ તેવી ભક્તિ આવી નથી, હજી તો માત્ર આપણે લીસોટા સાથેજ રમ્યા કરીએ છીએ.

એ પછી ભક્તિના બીજને સત્સંગનું ખાતર જોઇએ છીએ માટે તમે તમારી ભક્તિના બીજને સત્સંગનું ખાતર આપો છો કે નહિ, તેનો વિચાર કરજો અને એ ખાતર જેટલા પ્રમાણમાં જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં અપાય છે કે નહિ તેની પણ તપાસ કરજો. જો વખતસર જરૂર જેટલું સત્સંગનું ખાતર ન મળતું હોય તોપણ યાદ રાખજો કે, ભક્તિનું ઝાડ ઢીલું પડી ગયા વિના રહેશે નહિ.

ભક્તિના બીજને ઉગાડતી વખતે વિવેકની વાડ કરવી જોઇએ છીએ અને તેવી વાડ કરવા સારૂ ચોખ્ખે ચોખ્ખી સમજણ મેળવી લેવી જોઇએ. એવી જરૂર જેટલી સમજણ તમારા અંતરમાં આવી ગઇ છે કે નહિ? તેનો વિચાર કરજો અને ભક્તિ ડગી ન જાય એવી સાચી સમજણ જો અંતરમાં આવી ગઈ હોય તોજ એ ભક્તિને ઉંડાણવાળી સમજજો; પણ જો અંતરમાંથી ખરેખરા ખુલાસા ન થયા હોય અને શંકાઓ રહી ગઇ હોય તો એવી ભક્તિ કોઇક વખત તમને દગો દીધા વિના રહેશે નહિ; એવી લોક-લાજની ભક્તિ, એવી દેખાદેખીની ભક્તિ, એવી પોલંપોલની ભક્તિ અને એવી વંશપરંપરાના રિવાજોની ભક્તિ તો વખત આવતાં ઉડી ગયા વિના રહેશે નહિ; માટે જો એવી ઢીલીપોચી ભક્તિ હોય તો સમજી લેજો કે એ ભક્તિ અધૂરી છે અને એ ભક્તિ તારી શકે એવી નથી; માટે સમજણપૂર્વક ભક્તિ થાય તેમ કરજો.

ઉપર મુજબ બીજ, જમીન, પાણી, ખાતર અને વાડ એ બધું હોય તે પછી એ વિચાર કરવો જોઇએ કે ભક્તિના બીજમાંથી જે જાતના પ્રેમનો ફાંટો (અંકુર) ફૂટવો જોઇએ તેવો પ્રેમનો ફાંટો

ફુટયો છે કે નહિ ? અને પ્રભુને અર્થેજ બધું વહાલું લાગે છે કે નહિ ?

એ પછી ભક્તિનાં બીજના ફાંટામાં પાંદડાં દેખાય છે કે નહિ એટલે કે કુટુંબસ્નેહ આવ્યો છે કે નહિ અને એ પછી ભક્તિના છોડને ડાળો થઈ છે કે નહિ તે જોજો. જ્યારે સૌ લોકો ઉપર, પોતાના ગામ ઉપર તથા પોતાના દેશ ઉપર અજબ જેવો પ્રેમ આવે ત્યારે જાણવું કે ભક્તિના ઝાડને ડાળો ફુટવા માંડી છે. જ્યાં સુધી એવો પ્રેમ ન આવે ત્યાંસુધી ભક્તિનું ઝાડ વધતું જાય છે એમ સમજવું નહિ.

એ પછી જ્યારે ભગવાનને અર્થે પોતાના ગજા પ્રમાણે પરમાર્થનાં કામો થવા લાગે, ત્યારે જાણવું કે ભક્તિના ઝાડમાં ફૂલ આવેલાં છે. જ્યાંસુધી પરોપકારનાં કામો ન થાય ત્યાંસુધી ભક્તિનાં ઝાડને વાંઝીઉંજ સમજવું. માત્ર જરા અંતઃકરણ ઉપર હાથ મૂકી જોજો કે તમે ભક્તિનો દાવો કરો છો પણ તમે તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં તદ્દન નિઃસ્વાર્થપણે પ્રભુપ્રીત્યર્થે પરમાર્થનાં કામો કરી શકો છો ? અને જો કરી શકતા હો તો તે કેટલાં કરવાં જોઇએ અને તેના પ્રમાણમાં તમે હાલમાં કેટલાં કામો કરો છો એનો વિચાર પણ કરજો; અને જો એમ લાગે કે હજી આપણાથી એ આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં કાંઇ બનતું નથી તો તમારી એ ભક્તિને હજી અધુરી સમજજો.

ભક્તિના ફૂલમાંથી કાચાં ફળ થયાં છે કે નહિ તેનો વિચાર કરજો; કારણ કે ફૂલ થયા પછી ફળ થવાંજ જોઇએ, એવો કુદરતનો નિયમ છે; માટે માન, આબરૂ, જાણીતા માણસોનો મેળાપ, ફતેહ અને કોઈક પ્રકારની નાની નાની સિદ્ધિઓ પણ મળવીજ જોઇએ, એમાં કાંઇ શક નથી; પણ એવી વસ્તુઓમાંજ ન રહી જવાય તે સંભાળવું જોઇએ. મને એમ લાગે છે કે, કેટલાક ભાગ્યશાળી ભક્તો એ દરજ્જાસુધી પહોંચે છે પણ એ પછી તેઓ એવાં કાચાં ફળ ખાવામાં રહી જાય છે; માટે તમે એવી ભૂલ તો નથી કરતા ? એ વાતની ખાત્રી કરજો અને એને માટે તમારા અંતઃકરણમાં ભિતર મૂકી જોજો અને બહુ ઊંડા ઉતરીને તપાસ કરજો કે ભક્તિને લીધે તો માન પાન મળે છે, જે માલ માલ મળે છે અને જે પૂજા થાય છે તે બધું સારૂં સારૂં લાગે છે કે તેમાં કાંઇ ભય દેખાય છે ?

અને જો તેમાં ભય ન દેખાતો હોય તો જાણજો કે, હજી આપણી ભક્તિ એટલી અધુરી છે, હજી એ ભક્તિમાં મોટું તત્ત્વ રહી ગએલ છે; માટે તેને કાઢી નાખવું જોઈએ ને ચોખ્ખી ભક્તિ કરવી જોઇએ; કારણકે અંદરથી ગોટાળા થયા કરતા હોય અને બહારથી ભગત ગણાયા કરતા હોય તેવી ભક્તિથી કાંઇ ઇશ્વરની હજુરમાં જઈ શકાતું નથી; માટે હવે તો જેમ બને તેમ આપણે ચોખ્ખામાં ચોખ્ખી, સાચામાં સાચી અને પવિત્રમાં પવિત્ર ભક્તિ કરવી જોઇએ. ભક્તિનાં કાચાં ફળ તોડી ન લે તેનેજ ભક્તિનાં પાકાં ફળ મળે છે, એટલે કે ઈશ્વરીઆનંદ મળે છે; અને તે કાંઇ કોઇકજ વખતે નહિ પણ સદાને માટે નવી નવી જાતનો આનંદ અનુભવાયા કરે છે તથા પ્રભુના સાક્ષાત્કારના લહાવા લેવાયા કરે છે. જ્યારે આવી સ્થિતિ થાય, ત્યારેજ ભક્તિનાં પાકાં ફળ મળેલાં છે એમ સમજવું અને જ્યાંસુધી આવી સ્થિતિ ન થાય ત્યાંસુધી આપણી ભક્તિ હજી અધુરીજ છે, એમ સમજવું અને એવી અધુરી ભક્તિમાં ન રહી જવાય એ સંભાળજો. ભાઇઓ અને બહેનો ! હવે છેવટ જે કહેવાનું છે તે એજ કે, જેમ બને તેમ ચોખ્ખાઈથી અને સમજણપૂર્વક ભક્તિ થાય તેમ કરજો; પ્રભુનો મહિમા સમજીને ભક્તિ થાય તેમ કરજો; ભક્તિનું રહસ્ય સમજીને ભક્તિ થાય તેમ કરજો અને આત્માનું કલ્યાણ થાય તેવી રીતની ભક્તિ કરજો. એજ મારી વિનતિ છે અને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા સૌને એવી સાચી ભક્તિ આપે એવી મારી પ્રાર્થના છે.

ॐ શાંતિઃ ॐ શાંતિઃ ॐ શાંતિઃ

પાગલ હરનાથની જાણવા લાયક વાતો

(૧)

ગયા અઠવાડીઆમાં જાણીતા બંગાળી મહાત્મા હરનાથ પાગલ મુંબઇમાં પધાર્યા હતા અને માધવબાગ પાસેની ધર્મશાળામાં ઉતર્યા હતા, એ વખતે તેમને મળવા માટે હરરોજ સેંકડો માણસો જતા હતા, ત્યારે પ્રસંગોપાત કાંઈ કાંઇ વાતો તેઓ કર્યા કરતા હતા. તેમની દરેક વાતોમાં કાંઇ ખાસ ખુબી હતી અને કેટલીક વાતો બહુ જાણવા જેવી હતી. એવી વાતોની થોડીક ટુંકી નોંધ મેં કરેલી છે, તે જાણવાથી ઘણા લોકોને ફાયદો થશે એમ ધારી તેમાંની કેટલીક વાતો જણાવવાની રજા લઉં છું.

મહાત્માશ્રી હરનાથ બાબુ મુખ્ય રાધાકૃષ્ણના ઉપાસક છે અને તેમાં પણ ખાસકરીને રાધા ઉપર બહુજ ભાર મૂકે છે તથા આ બધું જગત રાધાનેજ આધારે છે, એમ તેઓ કહેતા હતા. તે સાંભળી એક જાણીતા ભક્તરાજ મહારાજે સવાલ પૂછ્યો કે:—

મહારાજ ! તમે તો આ જગતને રાધાનું કહો છો, માતાનું કહો છો, પ્રકૃતિનું કહો છો; પણ અમે તો આ જગતને પિતાનું સમજીએ છીએ, ઇશ્વરનું સમજીએ છીએ; તો એમાં સાચું શું?

ત્યારે ઠાકુર શ્રી હરનાથ પાગલે કહ્યું કે, જેમકે એક ઘર હોય તે માટે કોઇ માણસને પૂછીએ કે, આ ઘર કોનું છે? ત્યારે તે ઘરના માલિકનું નામ આપે છે, બીજા કોઈ માણસને પૂછીએ ત્યારે જો તે ઘરની ધણીઆણીના ઓળખાણવાળો હોય તો તે [illegible] નું નામ આપે છે અને [illegible] કોઇ [illegible] પૂછવું હોય કે, આ ઘર કોનું છે? તો [illegible] [illegible]

[illegible]

આ બધું વિશ્વ માતાનું છે એમ કહીએ છીએ, અને તમે ઇશ્વર-ની ઓળખાણવાળા છો માટે આ બધું બ્રહ્માંડ પિતાનું છે એમ કહો છો ? પણ ખરૂં જોતાં એમાં વાસ્તવિક ભેદ કાંઇ નથી.જેને જેની ઓળખાણ થઇ ગઇ હોય તેનું નામ તે આપે છે.

એ પછી રાધાકૃષ્ણમાં ભેદ નથી, તે બંને એકજ સ્વરૂપ છે, એ વાત સમજાવવા માટે તેમણે કહ્યું કેઃ—

એક વખત નારદજી રાધાને ત્યાં ગયા. એ વખતે ત્યાં દરેક ચીજોમાં અને દરેક બાબતોમાં તેમને કૃષ્ણ, કૃષ્ણ અને કૃષ્ણજ દેખાયા. રાધાના મકાનમાં કોઇપણ ઠેકાણે રાધાનું નામ દેખાયું નહિ. પણ દરેક ચીજોમાં તેમને કૃષ્ણજ દેખાયા. એ પછી નારદ-જી કૃષ્ણજીને ઘેર ગયા ત્યારે ત્યાં દરેક બાબતમાં ને દરેક વસ્તુઓમાં રાધા, રાધા ને રાધાજ દેખાવા માંડી.કૃષ્ણના મકાનમાં ક્યાંય કૃષ્ણ દેખાયાજ નહિ પણ બધે ઠેકાણે રાધાજ નજરે પડી. મતલબ કે રાધાને કૃષ્ણ કાંઈ એક એકથી એકથી જુદા નથી.પણ રાધામાંજ કૃષ્ણ છે અને કૃષ્ણમાંજ રાધા છે. મહાત્મા શ્રી હરનાથ પાગલ જગતની બધી સ્ત્રીઓને માતાને રૂપે માનવાવાળા છે, એટલે સ્ત્રીઓની ઉપર તેમનો અતિશય પૂજ્યભાવ છે, તેથી સ્ત્રીઓના ગુણ સમજાવતાં તથા સ્ત્રીઓનાં વખાણ કરતાં તેઓને એટલો બધો આનંદ આવે છે કે, એ જોઇને આપણને આશ્ચર્ય લાગ્યા વિના રહે નહિ; એટલુંજ નહિ પણ તેમની સાદી સાદી વાતોમાંથી પણ ઘણીએ વિચાર કરવા જેવી બાબતો મળે છે.તેમની વાતોમાં સ્ત્રીઓના સદ્ગુણોની વાતો તથા સ્ત્રીઓને અતિશય માન આપવાની વાતો ખાસ મુખ્યતાથી હોય છે અને એનાં કારણોમાં તેઓ કહેતા કેઃ—

સ્ત્રીઓવિના પ્રેમ દેવાવાળી ચીજ જગતમાં બીજી કોઇ પણ નથી. પુરુષોની અંદર જે કાંઇ પ્રેમ હોય છે તે પ્રેમ તેઓમાં સ્ત્રીઓમાંથીજ આવેલો હોય છે કારણ કે સ્ત્રીઓ પ્રેમનુંજ સ્વરૂપ છે, માટે સ્ત્રીઓમાંથીજ પ્રેમ આવે છે, પુરુષોને નરમ બનાવવાવાળી સ્ત્રીઓજ છે, સ્ત્રીઓની મદદવિના અને સ્ત્રીઓના પ્રેમવિના પુરુષોની કઠોરતા મટી શકેજ નહિ; પણ સ્ત્રીઓના પ્રેમને લીધેજ પુરુષોમાં જોઇતી નરમાશ આવી શકે છે.

શ્રીકૃષ્ણ પાસે જવું હોય તો રાધાની મદદવિના જઇ શકાયજ

નહિ. મતલબ કે પ્રકૃતિની મદદથીજ ઈશ્વરની પાસે જઈ શકાય છે, પ્રકૃતિને ઉડાવી દઈને ઈશ્વર પાસે જઈ શકાય નહિ; કારણ કે સ્ત્રીવિના કોઇ નરમ બનાવી શકે કે પ્રેમ શીખવી શકે તેમ નથી, અને દીનતા તથા પ્રેમ એ બન્ને વિના પ્રભુ પાસે જઈ શકાતું નથી, માટે જયારે રાધાની મદદ મળશે ત્યારેજ શ્રીકૃષ્ણ પાસે જઈ શકાશે.

પુરુષો સમજી સમજીને દયા કરે છે, પણ સ્ત્રીઓ તો સમજયાવિના પણ દયા કરે છે. દયા કરવાને વખતે તેઓ ન્યાયની સામે જોતી નથી, પણ પુરુષો દયા કરતાં ન્યાયને વધારે પસંદ કરે છે અને સ્ત્રીઓ ન્યાય કરતા દયાને વધારે પસંદ કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ પોતાની ખરાબી થઇ જાય ને પોતે ભ્રષ્ટ થઇ જાય ત્યાંસુધી પણ તેઓ પુરુષોની ઉપર દયા કર્યાજ કરે છે; કારણ કે તેઓ પ્રેમનું સ્વરૂપ છે.

સ્ત્રીઓ પ્રેમનો અવતાર છે, એ વાત સમજવા માટે તમારે શામાટે જવું જોઈએ ? તમારા ઘરમાંજ જુઓ કે, એક છોકરો હોય અને બીજી એક છોકરી હોય તેમાં તમારી ઉપર વધારે હેત કોણ રાખે છે ? છોકરો કે છોકરી ? એ બાબત તપાસશો તો તુરતજ તમને જણાઇ આવશે કે, છોકરા કરતાં છોકરી તમારી ઉપર ઘણુંજ વધારે હેત રાખે છે કારણ કે છોકરીમાં જન્મથીજ, સ્વભાવથીજ પ્રેમ ભરેલો હોય છે, એટલે છોકરાઓના કરતાં છોકરીઓ માબાપની ઉપર, ભાઇભાંડુની ઉપર તથા બીજા સૌની ઉપર વધારે પ્રેમ રાખી શકે છે. ઘરમાંથી જ્યારે છોકરો બહારગામ જાય ત્યારે તેને ભાતું બાધી આપવા માટે કોણ કાળજી રાખે છે ? બાપ કે મા ? યાદ રાખજો કે, બાપ કાંઇ છોકરાને ભાતું બાધી આપવાની તજવીજ કરતો નથી; પણ ભાતું બાંધી આપવાનું કામ તો પ્રેમવાળી માતાઓજ કરે છે. એ ઉપરથી પણ સમજી શકાય છે કે પુરુષોના કરતાં સ્ત્રીઓની અંદર વધારે પ્રેમ હોય છે.

છોકરો બિમાર હોય ત્યારે તેની બિમારીનું ખરૂં સ્વરૂપ બાપ સમજી શકતો નથી. એ વખતે પણ બાપ તો એમજ જાણે છે કે, એની બિમારી કાંઇ વધારે નથી, એમ સમજીને બિમારીના વખતમાં પણ બાપ પોતાના દીકરાને કામ બતાવે છે; પણ એવે

વખતે મા વચ્ચે પડે છે અને કહે છે કે નહિ, હમણાં એને બહાર મોકલાય નહિ. દીકરાનો જરાક મંદવાડ પણ માને ઘણો લાગે છે અને તેનો ઝાઝો મંદવાડ પણ બાપને થોડોક લાગે છે. આટલો બધો મા અને બાપની વચ્ચે ફરક છે; માટે ન્યાયદષ્ટિવાળા પિતા કરતાં સ્નેહવાળી માતાને ભજવાનું અમે વધારે પસંદ કરીએ છીએ; કારણ કે માવિના સ્નેહનું બીજું કોઇ સાચુ ઠેકાણું નથી; માટે જ્યારે રાધાને ભજશો ત્યારેજ શ્રીકૃષ્ણને મેળવી શકશો.

રાધા અથવા શ્રીકૃષ્ણ,પુરુષ અથવા પ્રકૃતિ અને ઇશ્વર અથવા માયા કોઇ પણ વસ્તુની ઉપર પૂરેપૂરો પ્રેમ આવી જવો જોઇએ, જો એવો પ્રેમ આવી જાય તો કામ થઇ જાય છે. જેમકે જે સ્રીને પોતાના પતિ ઉપર પૂરેપૂરો પ્રેમ આવી જાય તેને પછી પોતાના પતિની દરેક ચીજો ગમી જાય છે ને વહાલી લાગી જાય છે. જેમકે પોતાના પતિની લાકડી હોય તે પણ ગમે છે, તેની પાઘડી પણ ગમે છે, તેની ચોપડી પણ ગમે છે, તેનો ડગલો પણ ગમે છે, તેની છત્રી પણ ગમે છે અને તેના બૂટ પણ ગમે છે. પતિના પ્રેમને લીધે પતિના ઉપયોગની આ બધી વસ્તુઓ પણ તેને વહાલી થઇ પડે છે. તેમજ જો રાધા ઉપર પૂરેપૂરો પ્રેમ આવી જાય તો રાધાની દરેક ચીજો વહાલી થઇ પડે છે અને જો શ્રીકૃષ્ણ ઉપર પૂરેપૂરો પ્રેમ આવી જાય તો શ્રીકૃષ્ણની દરેક ચીજો વહાલી થઇ પડે છે; એટલે રાધાને ભજતાં તેમાથી શ્રીકૃષ્ણ ઉપર પ્રેમ આવી જાય છે અને શ્રીકૃષ્ણને ભજતા તેમાથી રાધા ઉપર પ્રેમ આવી જાય છે; માટે રાધા કે શ્રીકૃષ્ણ કોઇને પણ ખરેખરા પ્રેમથી ભજો, એજ કહેવાનું છે.

આ બધી વાતો સાંભળીને એક ભક્તરાજ મહારાજે કહ્યું કે, મહારાજ! હવે જમવાનો વખત થઇ ગયો છે, તેથી ઘેર ધૂમ પડશે; પણ તમારી વાતોમા એવો આનંદ આવે છે કે, તે છોડીને જવાનું મન થતું નથી.

ત્યારે મહાત્મા શ્રી હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, શ્રીકૃષ્ણ પાસેથી જવું કેમ ગમે! એ આનંદસ્વરૂપ પાસેથી જવું કેમ ગમે! ગોપીઓ જ્યારે યમુનાજીમાં પાણી ભરવા જતી ત્યારે જો ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ હોય તો તેમને ઘેર જવું ગમતું નહિ, તેથી તેઓ કાંઇ કાંઇ

બહાનાં કરીને ઘેર જવામાં બહુ વાર લગાડતી હતી. જેમકે કોઇ ગોપી જરા દૂર ચાલીને કહેતી કે, મારૂં પાણી કાગડે અભડાવી દીધું, એમ કહીને તે પાણી ઢોળી નાખતી, ને ફરીથી ઘડો માંજવા માટે રોકાઇ રહેતી, કોઈ ગોપી કહેતી કે, મને રસ્તામાં કોઈ અડી ગયું, એમ કહી ફરીથી યમુનાકિનારે આવતી. આવાં આવાં ઘણી જાતનાં બહાનાંઓ ગોપીઓ કહાડયા કરતી; કારણ કે તેમને કૃષ્ણ પાસેથી ખસવું ગમતું નહોતું; તેમજ જ્યાં રાધાકૃષ્ણની કથા થાય, ત્યાંથી પણ ખસવું ગમતું નથી; કારણકે ભગવાનની કથામાં પણ ભગવાનનો આનંદ હોય છે અને ભગવાનનો વાસ હોય છે; માટે જ્યાં ભગવાનની સાચી કથા ચાલતી હોય, ત્યાંથી ખસવું ગમે નહિ તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી. એમ તો અસલથીજ બનતું આવ્યું છે.

(૨)

મહાત્માશ્રી હરનાથ પાગલને એક સુપ્રસિદ્ધ મહાન ભકતરાજે સવાલ પૂછયો કે,આપ માતાને માનવાવાળા છો અને માતાને માનવાનું સૌને શીખવો છો;પણ અમે એમ સાંભળેલું છે કે દેવીપંથમાં તો મદ્યમાંસ ખાવાની છુટ છે, એ બાબતમાં આપનો શું ખુલાસો છે ?

ત્યારે મહાત્માશ્રીએ કહ્યું કે મદ્યમાંસ એ સ્થૂલપ્રકૃતિને માટે છે અને મનુષ્ય પશુમાંથી થયેલો છે; જેમકે પ્રથમ વનસ્પતિ, પછી નાનાં જંતુઓ, પછી મોટાં જનાવરો, પછી પ્રાણીઓ અને તે પછી માણસ થયેલો છે; એટલે માણસોમાંથી પશુવૃત્તિ હજી ગઈ નથી અને પશુવૃત્તિવાળા માણસોને મદ્યમાંસ જેવી ચીજો ગમે તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી; માટે એ બધી વસ્તુઓ તો તમોગુણી સ્થૂલપ્રકૃતિને માટે છે; પણ એમ કરતો કરતો જ્યારે શ્રીકૃષ્ણનો પ્રેમ માણસોમાં આવી જાય છે, ત્યારે પછી એવી વસ્તુઓ ખાવાપીવાનું મન થતુંજ નથી. જે ભગતોની અંદર રાધાકૃષ્ણનો પ્રેમ આવી જાય, તેની આગળ જગતની દરેક ચીજો નીચી પડી જાય છે અને જગતની બધી વસ્તુ તેને ફીક્કી લાગી જાય છે. સારામાં સારી વસ્તુઓ પણ ખાવાપીવાનો તેને મોહ રહેતો નથી.અરે,જગતની વસ્તુઓને બાજુએ રહી પણ અમૃતનો પ્યાલો તેને મળતો હોય તો એ પીવાની પણ તેને રુચિ થતી નથી કે ફુરસદ મળતી

નથી, તે વળી ગ્રંથમાંય આવા ક્યાં જશે? માટે એ બધી પ્રકારની વાતો છે અને સ્થૂલપ્રકૃતિની વાતો છે. જે ખરા ભગત થઈ જાય એને માટે એ કાંઈ નથી.

યોગ કરતાં ભક્તિ શ્રેષ્ઠ છે.

શ્રીકૃષ્ણનો પ્રેમ એ એવી અલૌકિક વસ્તુ છે કે, એની આગળ યોગ પણ કાંઈ હિસાબમાં નથી કારણકે યોગીઓથી હસી શકાય નહિ. જો તેઓ હસે તો તેઓના યોગમાં હાની પહોંચે છે; માટે યોગીએ તો બહુજ ગંભીરતા રાખવી જોઈએ; પણ ભગતોનું જીવન તો હસવા માટેજ ને આનંદ માટેજ હોય છે. જેમ કોઈ ઠેકાણે કાંઈ મહા આનંદ થઈ રહ્યો હોય, ગાનતાન ચાલી રહ્યાં હોય અને મોજમજા ઉડી રહી હોય, તેવે ઠેકાણે આસપાસમાં કોઈ માણસ હોય તો એ તેઓને ગમતું નથી અને આ રોનારાંઓ અહીંથી જલદી જાય તો સારું, એમ તેઓ ઈચ્છે છે; તેમજ જે રાધાકૃષ્ણની ઉપાસના કરવાવાળા ભગતો હોય છે, તેઓ હમેશાં આનંદમાંજ રહે છે; કારણકે તેમનો પ્રભુ આનંદસ્વરૂપ છે અને તેની દરેક ક્રીડા આનંદરૂપ છે, એટલે પછી ભગતોમાં નિરાનંદ આવેજ ક્યાંથી? અને તેઓમાં નિરાનંદ રહીજ કેમ શકે? તેઓ તો હમેશાં આનંદમાંજ રહે છે અને એવાજ આનંદી ભગતો હોય છે, તેઓને જેનાથી મુદ્દલ હસાય નહિ તેવા યોગીઓ તો શોકવાળા જેવા લાગે છે. જુઓને, બહાર શામાટે જવું જોઈએ? તમારો પોતાનોજ દાખલો લો. તમે હવે ઘરડા છો, એટલે તમારી કાંઈ હસવાની ઉંમર નથી છતાં પણ દહાડામાં તમે કેટલી બધી વાર હસો છો? એ જુઓ. ભગતો જેટલું હસે છે તેટલું જુવાનીઆઓ પણ હસી શકતા નથી. આવો કૃષ્ણભક્તિમાં આનંદ છે અને યોગીઓને તો હસવાનુંજ નથી. જો તેઓ હસે તો તે યોગથી ભ્રષ્ટ થાય છે; માટે યોગ કરતાં ભક્તિ શ્રેષ્ઠ છે.

મંત્રને ગુપ્ત રાખવો તેનું કારણ શું?

એ પછી ભક્તરાજ મહારાજે મહાત્માશ્રી હરનાથ બાબુને પૂછ્યું કે અમે તો શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ એ મંત્રનો જાપ કરીએ છીએ અને રામ રામનો જાપ પણ કરીએ છીએ. તમે કયો મંત્ર જપો છો, તે કહેવાની કૃપા કરો.

ત્યારે સુરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, દરેક માણસે પોતાના ગુરુએ આપેલા મંત્રને ગુપ્ત રાખવો જોઈએ; કારણકે જે મંત્ર છે તે એક જાતનો છુપો સંકેત છે.જેમકે કોઈ છોકરાને પોતાના બીજા મિત્રની સાથે જવું હોય ત્યારે તેને કહે કે,તું જ્યારે ફરવા જાય ત્યારે મને બોલાવજે; પણ પોતાનો છોકરો બીજા છોકરાની સાથે ફરવા જાય તે વાત તેના માબાપને ગમતી નથી તેથી જો પેલો છોકરો પોતાના દોસ્તને બોલાવા જાય અને તેનું નામ લઈને બૂમ પાડીને બોલાવે તો પેલા છોકરાને તેનાં માબાપ જવા દેતાં નથી; એટલું જ નહિ પણ જે છોકરો તેને તેડવા આવે તેને પણ ધમકાવે છે. તારે [illegible] છોકરા ને રમાડવા માટે તેડી જવો નહિ. આવી સ્થિતિમાં તે છોકરો હવે શું કરે? તેને પોતાના દોસ્ત સાથે જરૂર જવું છે ને માબાપ પોતાની ખુશીથી તેને જવા દેતાં નથી. પછી તે છોકરો એક યુક્તિ શોધી કહાડે છે અને પોતાના દોસ્તને કહે છે કે,તારે જ્યારે મને બોલાવવો હોય ત્યારે મારું નામ લઈને બોલાવીશ માં; કારણકે તું મારું નામ લઈને બોલાવે તે વાત મારી માને ગમતી નથી. ને તે મને જવા દેતી નથી; માટે હવે જ્યારે તારે મને બોલાવવો હોય, ત્યારે ફળીઆમાં આવીને સીટી મારજે એટલે હું [illegible] આવીશ. આવી રીતે સીટીમાં કાંઈ ખાસ મંત્ર નથી, [illegible] સંકેત [illegible] નક્કી થઈ ગયો એટલે તે સીટી તેને [illegible] છે.કે સીટીમાં બીજા સાંભળનારાઓને [illegible]

[illegible]

આપવો એટલે પ્રભુસાથે જીવોને મેળવી આપવા એ કામ પણ પ્રકૃતિ કરી શકે છે અને ધણીને ખેંચી લેવો એટલે કે જીવોને પ્રભુથી વિમુખ કરી નાખવા એ કામ પણ માયા કરી શકે છે;માટે જ્યાંસુધી માયા આપણને અનુકૂળ થાય નહિ અગર તે મરી જાય નહિ, ત્યાંસુધી મંત્રને ગુપ્ત રાખવો જોઇએ. જે છોકરાને તેનાં માબાપો અડચણ કરતાં હોય તે માબાપો મરી જાય, એ પછી તેને કાંઈ સંકેત રાખવાની જરૂર પડતી નથી; તેમજ માયારૂપી મા મરી જાય ત્યાંસુધી મંત્રને ગુપ્ત રાખવો જોઈએ. એ પછી જ્યારે મંત્ર સિદ્ધ થઈ જાય, ત્યારે તો બધા લોકોમાં તેને જાહેર કરવો જોઇએ અને હજારો લોકોને એ મંત્રથી ખેંચવા જોઇએ;પણ એવું બળ આવે ત્યારે મંત્રને જાહેરમાં મૂકવો જોઈએ. ત્યાંસુધી તો તેને ગુપ્તજ રાખવો જોઈએ.

ગરીબ માણસો જ્યારે જાત્રા કરવા જાય છે, ત્યારે પોતાની પાસે જે કાંઇ થોડાઘણા પૈસા હોય છે, તેને બહુજ સાચવી રાખે છે અને બહુજ છુપાવીને રાખે છે;કારણકે જો તે એમ ન કરે તો ઉલટા રસ્તામાં લૂંટાઈ જાય ને જાત્રા અધુરી રહી જાય તથા દુઃખી થઇ જાય.એમ ન થાય માટે તેઓ પોતાના ધનને છુપાવે છે; પણ એને બદલે જ્યારે કોઇ રાજા જાત્રા કરવા જાય છે,ત્યારે તે પોતાના ધનને છુપાવતો નથી;પણ ધનનાં ગાડાંઓ આગળ ચાલે છે,રૂપિયાના થેલાઓ ગણાય છે અને સૌ લોકો તેના ઠાઠમાઠ તથા ખજાનો જોવા આવે છે. આવી રીતે તે રૂપિયાનાં ગાડાંઓ પોતાની સાથે જાહેર રીતે લઇ જાય છે; કારણકે પોતાના ધનને સાચવવા માટે તેની પાસે એવી તૈયારી છે કે,તેને લૂંટાઈ જવાનો ભય નથી, એટલે તે પોતાના ધનને બીજાઓને સોંપે છે તથા જાહેરમાં લઇ જાય છે; પણ ગરીબોમાં પોતાના ધનને સાચવવાનું એટલું બળ હોતું નથી, તેથી તેઓને પોતાનું ધન છુપાવવું પડે છે; તેમજ જે શરૂઆતના ભગતો છે,જે કાચા ભગત છે અને જેની માયારૂપી મા મરી ગઈ નથી તેવા ભગતોએ પોતાના મંત્રરૂપી ધનને ગુપ્ત રાખવું જોઇએ; પણ જે ભગતોની ભક્તિ વધી ગઇ છે અને જે રાજા જેવા બની ગયેલા છે, તેમને પોતાનો મંત્ર છુપાવવાની કાંઇ જરૂર નથી;કારણ કે એનું ધન હવે કોઈ લૂંટી શકે તેમ નથી કે એને શ્રીકૃષ્ણ પાસે જતાં કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી એટલે એ માટે એને કાંઇ ફિકર હોતી નથી. ટુંકામાં એજ કે, જ્યાંસુધી મન નબળું હોય અને

માયાનું જોર હોય ત્યાંસુધી મંત્રને ગુપ્ત રાખવો એ સારી વાત છે અને જ્યારે મંત્ર સિદ્ધ થઇ જાય ને ભકિત વધી જાય તથા માયા અનુકૂળ થઇ જાય અથવા મરી જાય ત્યારે પોતાના મંત્રને ફેલાવવો એ ઉત્તમ વાત છે.

મંત્રનું રહસ્ય સમજાવવા માટે ઠાકુરશ્રી હરનાથ પાગલે બીજી એક વાત એ કહી કે, મોટા માણસોને મળવા માટે જે લોકો આવે છે, તે સૌની તેઓ પોતાના ઘરના આગલા ભાગના દિવાન-ખાનામાં મુલાકાત લે છે. એ દિવાનખાનામાં સૌને આવવાની રજા હોય છે;પણ એ શેઠીઆનો જે સૂવાનો ઓરડો હોય અને જ્યાં જનાનખાનું હોય ત્યાં તો કોઈક ખાસ માણસનેજ જવા દે છે; તેમજ ખાવુંપીવું, નાચવુંકૂદવું, દેવદર્શન કરવાં, કથાવાર્તા સાંભળવી–એ બધી બહારની ભકિતમાં બધા લોકોને ભેળવી શકાય છે; પણ પ્રભુ સાથેના પોતાના સંકેતવાળા મંત્રની બાબતમાં તો કોઈકની સાથેજ વાતો થઇ શકે છે; કારણકે બહારની ભકિત ઘરના દિવાનખાના જેવી છે એટલે તેમાં સૌ આવી શકે; પણ જે મંત્રની વાત છે એ તો સૂવાના ઓરડાના જેવી અંદરની વાત છે, એટલે તેમાં તો બહુ વિશ્વાસુ કોઈકજ માણસને બોલાવી શકાય છે.

આ પ્રમાણે ઘણા દાખલાદલીલોથી તેમણે મંત્રની ગુપ્તતાનું રહસ્ય સમજાવ્યું હતું.

તા. ૧૦–૯–૧૯૧૩ ને રોજ સાંજને વખતે મહાત્મા શ્રી હરનાથ પાગલ સાથે વાતો થતાં તેમણે કહ્યું કે, માયાથી ડરો માં; કારણકે માયાવિનાનું બીજું ઠેકાણુંજ કયાં છે? જ્યાં જશો ત્યાં માયા તો છેજ. માયાથી ભાગીને કયાં જઈ શકશો? માટે માયાથી ડરો માં;પણ એમ સમજો કે માયા છે તે આપણને પ્રેમ શીખવવા માટે આપણો માસ્તર છે અને જે માસ્તર હોય તે તો જરાક સખત હોયજ;કારણકે જો માસ્તર સખ્તાઇ રાખે નહિ તો વિદ્યાર્થી-ઓ શીખી શકે નહિ; પણ જે વિદ્યાર્થી માસ્તરનો પ્રેમ મેળવી લે તે વિદ્યાર્થીને સોટી ખાવી પડતી નથી; તેમજ જે માણસો માયાનો પ્રેમ મેળવી લે અને માયાની સાથે કેમ વર્તવું એ વાત જાણી લે તેને પણ માયા હેરાન કરતી નથી; પણ ઉલટી માયા તેને અનુકૂળ થઇ જાય છે; માટે માયાથી ડરો માં અને માયાની નિંદા કરો માં તથા માયાથી દૂર દૂર ભાગો માં; કારણ કે જ્યાં જશો

ત્યાં માયારૂપી માસ્તર તો છેજ, એટલે પછી નહિ શીખો તો ક્યાં જશો ? માટે માયાને મા સમજી તેની સાથે પ્રેમભાવથી વર્તો, એટલે તે તમને અટચણકારક થઇ પડશે નહિ.

ભાઇઓ ! માને ઓળખવા માટે કાંઇ બીજે કોઇ ઠેકાણે શિક્ષણ લેવા જવું પડતું નથી. એ શિક્ષણ તો આપણા ઘરમાંથીજ મળી શકે છે; કારણ કે ઘરમાંજ સ્કૂલ છે અને ગુરુ પણ ઘરમાંજ છે. જુઓને, તરતનું જન્મેલું છોકરૂં હોય છે, તે પણ પોતાની માને ઓળખે છે. ફક્ત બે ત્રણ દિવસનું છોકરૂં હોય ને તે રોતું હોય ત્યારે તેની મા તેની ઉપર હાથ ફેરવે તો તે રોતું અટકી જાય છે. એ છોકરાંને કોણ શીખવવા જાય છે કે, આ તારી મા છે ? કુદરતી રીતે એ માટે તેને પ્રેરણા થાય છે અને તે પોતાની માને ઓળખી લે છે. માને ઓળખવા માટે કાંઈ મહેનત પડતી નથી. માની તરફ તો સૌનો કુદરતી રીતેજ પ્રેમ હોય છે; એટલું-જ નહિ પણ શીખવ્યા વિના પણ મા ઉપર પ્રેમ આવી શકે છે, તેથી અમે માને ભજીએ છીએ.

જેનું મન ખોટું હોય તે રાજાથી ડરે છે, પણ જેનું દીલ સાચું હોય તેને રાજાથી બીવાનું કાંઈ કારણ નથી; તેમજ જે માણસોનાં મન ખોટાં હોય છે તેઓ માયાથી ડરે છે; પણ જેનાં મન સાચાં છે, તેઓ કાંઈ માયાથી ડરતા નથી; માટે જો માયાથી ન ડરવું હોય તો સાચા મનવાળા થઈ જાઓ, દીલ ખોટું રાખશો ત્યાંસુધી તો ભય રહેશેજ; માટે જો માયાના ભયને મટાડવો હોય તો સાચા દીલવાળા થઇ જાઓ.

આ દુનિયા શામાટે છે.તે તમે જાણો છો ? યાદ રાખજો કે, પ્રેમ શીખવા માટેજ આ દુનિયા છે, આ જગતમાં જે કાંઈ છે તે બધું પ્રેમથીજ ભરેલું છે અને દરેક ચહેરામાં પ્રેમ રહેલો છે; માટે સૌ ઠેકાણેથી અને સૌ માણસોમાંથી પ્રેમ લેતાં શીખો; કારણ કે પ્રેમનું બળ કેટલું બધું છે, એ સમજવા માટે જુઓ કે; જશોદા માતા કૃષ્ણને મારતાં હતાં અને શ્રીકૃષ્ણને દોરડાંવડે બાંધતાં હતાં; છતાં પણ શ્રીકૃષ્ણની ઉપર તેમને પ્રેમ હતો.એ પ્રેમને લીધે શ્રીકૃષ્ણને યશોદાનો માર પણ વહાલો લાગતો હતો.પ્રેમમાં એવી ખુબી છે કે, તેથી માર પણ મીઠો લાગે છે અને જે બંધાઇ શકે તેવી વસ્તુ ન હોય તે પણ પ્રેમને લીધે બંધાઇ જાય છે;

માટે સૌ ઠેકાણેથી પ્રેમ શીખો અને સૌની ઉપર પ્રેમ રાખો.

ભાઈઓ! જેની ઉપર પ્રેમ રાખવાનું હું કહું છું તે શ્રીકૃષ્ણમાં કેટલી બધી શકિત છે એ તમે જાણો છો ? ઈંદ્ર જ્યારે કોપાયમાન થયો અને પ્રલયકાળના મેઘને તેણે છોડી મૂકયા, ત્યારે એ પ્રલયનું પાણી તો શ્રીકૃષ્ણની આગળ એક બિંદુસમાન થઇ ગયું અને પ્રલયના પાણીથી એક પથ્થર પણ ભીંજાયો નહિ, એવી મહાન શકિત શ્રીકૃષ્ણમાં છે અને એ શકિત તો બહુજ સ્થૂલશક્તિ છે, એ તો બહુજ નાની શકિત છે, એની પારની બીજી અનંત મહાન શકિતઓ શ્રીકૃષ્ણમાં રહેલી છે.એવી નજરે શ્રીકૃષ્ણને જોતાં શીખો, એમ મારી તમને ભલામણ છે. મતલબ કે તમે શ્રીકૃષ્ણને ઇશ્વર ન કહો પણ આવી પ્રેમની દૃષ્ટિએ શ્રીકૃષ્ણને જુઓ અને તેને પ્રેમરૂપ સમજો; ત્યારેજ ખરો આનંદ આવશે.

એક પ્રેમી ભગતની ને એક તપસી ભગતની વાત

નારદજી એક દિવસ વૈકુંઠમાં ભગવાન પાસે જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં એક ગાંડો ભગત મળ્યો. તેણે નારદજીને પૂછ્યું કે, તમે ક્યાં જાઓ છો ? ત્યારે નારદે કહ્યું કે, હું ભગવાન પાસે વૈકુંઠમાં જાઉં છું. એ સાભળીને તે પ્રભુપ્રેમમા મસ્ત થઈ ગયેલા અને ગાંડા બની ગએલા ભગતે બધી બેદરકારીથી કહ્યું કે, ભગવાનને કહેજો કે તું હમણાં બે દિવસ થયાં મારે માટે ગાંજો કેમ નથી મોકલતો? હવે કયારે મોકલાશ? તેની એ વાત સાંભળીને નારદને તેની રીતભાત ઉપરથી હસવું આવ્યું; ને એમ લાગ્યું કે, આવા પણ સુવાલીઓ પડયા છે ને ? એને ગાંજો મોકલવા માટે ભગવાન નવરો થઇને બેઠોજ હશે! આવા પણ મૂર્ખાઓ પડયા છે ને! એમ વિચારતે વિચારતે નારદજી ચાલવા લાગ્યા, એટલામાં બીજો એક મહા તપસ્વી સાધુ તેમને મળ્યો. તે સાધુ ઉંધે માથે ઝુલતો હતે. ને નાચે અગ્નિ સળગાવ્યો હતો. એ અગ્નિ ઉપર તે ઉંધે માથે લટકતો હતો ને પ્રભુને મળવા સારૂ આવું આકરૂં તપ કરતો હતો. તે તપસ્વીએ નારદને જોઇને કહ્યું કે, નારદજી! તમે ભગવાન પાસે જાઓ છો ત્યારે કૃપા કરીને એટલું પૂછી આવજો કે, મારૂં તપ પ્રભુ પાસે પહોંચ્યું છે કે નહિ ? તેનું એ તપ જોઇને નારદજી બહુ રાજી થયા અને તેમને એમ લાગ્યું કે, આ તપસ્વીનો સંદેશો ભગવાનને આપવો તે

આજબી છે. પેલા ગાંડા ગંજેરીના સંદેશામાં શું વળે? એમ વિચારતા નારદ વૈકુંઠમાં ગયા.ત્યાં તેમને જોઈને ભગવાને તુરતજ કહ્યું કે, નારદજી! તમે અહીંથી જ્યારે જાઓ ત્યારે તુરતજ પેલા ગાંડાને કહેજો કે, કાલે હું બહુ કામમાં હતો તેથી તને ગાંજો મોકલી શકયો નથી. ભગવાનની એ વાત સાંભળીને નારદજી બહુ અજબ થયા; કારણકે તેમને એમ લાગ્યું કે, આવા ગાંડા માણસમાટે ભગવાન આટલી બધી કાળજી શેની રાખે છે! એ પછી નારદજીએ ભગવાનને કહ્યું કે, રસ્તામાં એક તપસી મને મળેલા હતા. તે અગ્નિ ઉપર ઉંધે માથે તપ કરતા હતા. આમ વાત કરવા જાય છે એટલામાં ભગવાને નારદજીને કહ્યું કે, હમણાં હું બહુ કામમાં છું. એ વાત સાંભળવાની હમણાં મને ફુરસદ નથી. ભગવાનનો આવો જવાબ સાંભળીને નારદજી વિચારમાં પડી ગયા કે, આ તે છે શું? ભગવાન પણ ગાંડા બની ગયા કે શું? આમ સમજીને નારદે ભગવાનને કહ્યું કે, મહારાજ! એવું મોટું શું કામ છે કે આપ એટલા બધા ગુંચાઇ ગયા છો? ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે, સોયના નાકામાંથી હાથીને ખેંચી કાઢવો છે ને તે નીકળતો નથી, એ કામમાં હું હમણાં રોકાઈ ગયેલો છું;માટે મને હમણાં તારી વાત સાંભળવાની ફુરસદ નથી. એ સાંભળીને નારદને લાગ્યું કે, ભગવાન પણ બડો વિચિત્ર છે. આવાં ઉંધાં ચંધાં કામોજ કર્યાં કરે છે. સોયના નાકામાંથી હાથી કાઢવાની હમણાં તેને શું જરૂર હશે? એ પછી નારદજીને જવાનો વખત થયો, ત્યારે ભગવાને વળી ફરીથી કહ્યું કે, જો પેલા મસ્ત રખડતા ભગતને કહેજે કે,તારે માટે આજે હું ગાંજો મોકલી દઇશ અને પેલા ઉંધે માથે લટકનારા તપસ્વીની તો ભગવાને કાંઇ વાત પણ સાંભળી નહિ.એ પછી નારદ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા, ત્યારે રસ્તામાં પ્રથમ તપસી બાવા મળ્યા. તેમણે પૂછયું કે, કેમ નારદજી! મારૂં તપ ભગવાન પાસે પહોંચ્યું છે કે નહિ, એ તમે ભગવાનને પૂછી આવ્યા? ત્યારે નારદે કહ્યું કે, ભગવાન બહુ કામમાં હતા, એટલે એણે.તમારી વાત સાંભળી નથી. ત્યારે તે તપસીએ કહ્યું કે, ભગવાનને એવું તે શું કામ હતું કે મારા તપની વાત સાંભળવાની પણ ફુરસદ ન મળી? ત્યારે નારદે કહ્યું કે, સોયના નાકામાંથી હાથીને ખેંચી કાઢવાનું કામ ભગવાન કરતા હતા ને એ કામ સહેલાઇથી થતું નહોતું, તેથી ભગવાન

બહુ મહેનતમાં પડી ગયા હતા, એટલે તેણે તમારા માટેની વાત સાંભળી નથી. એ સાંભળીને તે તપસી સાધુએ કહ્યું કે, નારાયણ પણ પાગલ થઇ ગયેલો દેખાય છે. સોયના નાકામાંથી તે કાંઇ હાથી જાય? એવી ખોટી મહેનત ભગવાન શામાટે કરતા હશે! એ પછી નારદજી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા, ત્યારે પેલો ગંજેરી મસ્ત ભગત મળ્યો. તેને નારદજીએ કહ્યું કે, ભગવાને એમ કહે-વરાવ્યું છે કે, હું બહુ કામમાં હતો તેથી કાલે ગાંજો મોકલી શક્યો નથી પણ આજે જરૂર મોકલી દઇશ. ત્યારે તે મસ્ત ભગતે કહ્યું કે, તમે ગયા પછી તુરતજ ગાંજો તો આવી ગયો છે, પણ ભગવાન એટલા બધા શું કામમાં હતા એ તો જરા કહો. ત્યારે નારદે કહ્યું કે, ભગવાન સોયના નાકામાંથી હાથીને ખેંચી કાઢવાનું કામ કરતા હતા અને એ કામ બનતું નહોતું તેથી તેમાં ભગવાન રોકાઇ રહ્યા હતા.

એ સાંભળીને તે મસ્ત ભગત હસી પડયો અને નારદને કહેવા લાગ્યો કે, નારદજી હું તો જાણતો હતો કે તમે ભગવાન પાસે જવા-વાળા છો એટલે ભગવાનને ઓળખતા હશો ને તેની શકિતઓ જાણતા હશો; પણ અરે હાય હાય! તમારી આ વાત સાંભળીને તમે પણ મને તો મૂર્ખ જેવા લાગો છો; કારણ કે જેણે અનંત બ્રહ્માંડો બનાવ્યાં અને આવું વિશાળ જગત બનાવ્યું તે ભગ-વાનને સોયના નાકામાંથી હાથી કાઢવામાં વળી મુસ્કેલી શું? એ તો તેને મને રમતની વાત છે; એ શું ન કરી શકે? ભગવાન તો જે ધારે તે કરી શકે. ભગવાનની શકિતમાટે તે મસ્ત ભગત-ની આવી દૃઢ શ્રદ્ધા જોઇને નારદજી અજબ થયા ને ખુશી થયા અને તેમને એમ લાગ્યું કે, આવા ઇશ્વરના મહિમા સમજી ગયેલા ભગતોમાટે પ્રભુ કાળજી રાખે તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી; માટે જે કાંઇ સાધન કરો તે ઇશ્વરનો મહિમા સમજીને તેની ઉપરના પ્રેમને ખાતર કરો, એટલે થોડામાંથી પણ તે વધુ માની લેશે ને પ્રેમવિના ઘણું કરશો તોપણ તે એની હજુરમાં પહોંચી શકશે નહિ; તે માટે ભકિતનાં જે કાંઇ સાધનો કરો તે પ્રેમપૂર્વક કરો એજ મારી ભલામણ છે.

ભાઇઓ! તમે શાસ્ત્રની વાતો તો ઘણીએ સાંભળી હશે પણ હવે જરા આ વાતો પણ સાંભળો; કારણ કે હૃદયપૂર્વકની

તો રોજ રોજ ખાતા હશો પણ આજે જરા આ હાથ રોટલી તો ખાઓ.

એ પછી હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, શરાબખાનામાં જેવી નહિ દેખેલી ને નહિ સાંભળેલી વાતો થાય છે, તેવી આ મારી વાતો છે; કારણ કે હું તો પાગલ છું, એટલે જેમ આવ્યું તેમ બોલી નાખું છું. એમાંથી જે તમને ઠીક લાગે તે લેજો એજ મારી વિનતિ છે.

મહાત્મા શ્રી હરનાથ પાગલનાં એક ભકતરાજ મહારાજે બહુ વખાણ કર્યાં અને કહ્યું કે,તમે મુંબઇમાં પધાર્યાં તેથી અમને સૌને બહુ લાભ થયો છે.એ સાંભળીને મહાત્મા શ્રી હરનાથજીએ કહ્યું કે:—

"હમણાં ગણપતિને પધરાવવા લઈ જાય છે. (તે દિવસ ગણેશને સમુદ્રમાં પધરાવવાની આઠમનો હતો એટલે ગણપતિની પાલખીઓ નીકળતી જોઇને તેમણે આ દાખલો આપ્યો હતો) એ તેની પૂજા કરે છે તે માટીના ગણપતિની કિંમત તો ચાર ચાર પૈસા છે; પણ તેને પૂજનારાઓએ પોતાની ભાવનાથી તેને મોટા સમજીને મોટા બનાવી દીધેલા છે; બાકી કંઇ એ માટીના ગણપતિમાં ખરેખરી મોટાઇ નથી. એ તો થોડી થોડી કિંમતના છે; તેમજ હું પણ એ ગણપતિના જેવોજ છું; પણ તમે સૌએ મને મોટો બનાવી દીધેલો છે.

આ સાંભળીને ભકતરાજ મહારાજે કહ્યું કે, એમ કાંઇ કોઈના બનાવ્યાથી બનાય કે? એ તો તમારામાં કાંઇક છે માટે અમે તમને માનીએ છીએ; બાકી લોકો કાંઈ એમ ને એમ માને તેવા નથી.

ત્યારે મહાત્મા શ્રી હરનાથ ઠાકુરે કહ્યું કે, જે માણસ બહુ ખરાબ હોય તેને પણ ઘણા માણસો મળીને હમેશાં એમ કહે કે, તમે બહુ સારા માણસ છો તો તે સારો માણસ બની જાય છે અને કોઈ બહુ સારા માણસને પણ જો ઘણાં માણસો મળીને વારંવાર એમ કહે કે, તમે ખરાબ માણસ છો તો તે સારો માણસ પણ આગળ જતાં ખરાબ બની જાય છે. આવું લોકોની ભાવનામાં બળ છે, તેથી ઉંચી ભાવનાવડે આપણે બીજાઓને ઉંચે

ભાવનાવડે સારા માણસોને પણ આપણે નીચા પાડી શકીએ છીએ. એ બાબત સમજવા માટે નેપોલિયન બોનાપાર્ટનો દાખલો જાણવા લાયક છે. તે જ્યાં જ્યાં જાય તે દરેક ઠેકાણે લોકો તેને વખાણતા અને તે જે જે કામ કરે તે દરેક કામમાટે લોકો તેની સાથે સામેલ થઇ જતા અને હમેશાં નેપોલિયનને સૌ લોકો એમજ કહેતા કે, તમે બહુજ ભારે છો અને તમે જે ધારો તે કરી શકો તેવા છો, તેથી લોકોની એવી મજબૂત ભાવનાવડે નેપોલિયન મોટો માણસ બની ગયો હતો.

ભાઈઓ ! હું તમારી આગળ આ જે કાંઈ વાતો કરૂં છું તેમાં મારી કાંઇ ખુબી નથી; કારણ કે હારમોનિયમ વગાડનાર જે ચાવી દાબે તેવો અવાજ નીકળે છે. એમાં હારમોનિયમની ખુબી નથી; પણ તેના વગાડનારની ખુબી છે. તેમજ હું તો હારમોનિયમના જેવો છું, એટલે મારામાં કાંઇ ખુબી નથી; પણ મને બોલવાની જે પ્રેરણા કરનાર છે, તેનામાં ખુબી છે.

સૌ માણસો પ્રભુની નજરમાં સરખા છે તે વિષે

એક વખત મહાત્મા શ્રી હરનાથ બાબુએ એમ કહ્યું કે, સૌની ઉપર પ્રેમ રાખો અને પ્રભુના રાજ્યમાં સૌને માન આપો; કારણ કે પ્રભુ જેને જે કામ સોંપે છે, તે કામ તે કરી આપે છે. જેમકે કોઇને ગોવાળનું કામ સોંપ્યું હોય તો તે ગોવાળનું કામ કરી શકે; પણ તેને કહીએ કે હજાર રૂપીઆ લઈ આવ તો તે ક્યાંથી લાવી શકે ? પણ જેને ઝવેરાતનું કામ સોંપ્યું હોય તેને કહ્યું હોય કે હજાર રૂપીઆ લાવી આપ તો તે ખુશીથી લાવી આપે; તેમજ પ્રભુએ જેને જે કામ સોંપેલું હોય, એટલીજ તેની પાસેથી તે આશા રાખે છે એટલુંજ નહિ પણ હલકું કે ભારે કામ સોંપે તેથી કાંઇ બાપની નજરમાં પોતાના દીકરા હલકા કે ભારે થઇ જતા નથી.બાપ પોતાના એક દીકરાને ખજાનો સાચવવાનું કામ સોંપે અને બીજા દીકરાને ગટર સાફ કરવાનું કામ સોંપે તેથી કાંઇ ગટર સાફ કરવાવાળો દીકરો બાપની નજરમાં હલકો લાગતો નથી અને ખજાનો સાચવવાવાળો દીકરો કાંઇ મોટો લાગતો નથી; પણ બાપની નજરમા તો તે બંને દીકરા ઉપર સરખુંજ હેત હોય છે; માટે જૂદા જૂદા ધંધારોજગાર સારૂ કે જૂદી જૂદી કામગીરી જોઇને કોઇને હલકાભારે ન સમજવા જોઈએ.

કારણ કે જગતમાં દરેક ચીજની જરૂર છે; જેમકે હારમોનિયમમાં જે બહુ જાડો સૂર હોય છે તે આપણને ગમતો નથી; પણ તેમ છતાં જો એ સૂરને હારમોનિયમમાંથી કાઢી નાખવામાં આવે તો કાંઈ એ વાજુ સંપૂર્ણ ગણાય નહિ. આપણને એ સૂર ગધેડાના અવાજ જેવો લાગે છે, પણ જગતમાં એ સૂર પણ કામનો છે અને એ જાડા સૂરવિના પણ વાજુ અધુરૂં રહે છે. માટે કોઈને પણ ખરાબ સમજશો માં; પણ જેમ બને તેમ સૌના ઉપર ખૂબ પ્રેમ રાખજો.

જાતભાતને લીધે, ધંધારોજગારને લીધે તથા જ્ઞાન અજ્ઞાનને લીધે કોઈને હલકા સમજશો મા; એટલુંજ નહિ પણ મહાત્મા શ્રી હરનાથ પાગલ તો એમ પણ કહેતા કે, જે બહુ મોટા પાપીઓ હોય તેમને પણ ખરાબ સમજશો મા; કારણ કે કદાચ તે આપણી પહેલાં તરી જાય અને આપણે પાછળ રહી જઈએ. એ માટે તેઓએ એમ કહ્યું કે, ઘણાએક ચોર લોકો હતા તેમને પકડવા માટે એક બાદશાહ ગયો ત્યારે જે ટીલાપોચા ચોર હતા તે બધા ભાગી ગયા; પણ જે બહુ બહાદૂર બહારવટીયા હતા તે બાદશાહની સામે ચાલવા આવ્યા અને એમને બાદશાહે તેમને માફી આપી અને ઉલટા તેમને પોતાના મોટા સરદારો બનાવી દીધા; તેમજ બહુ દુર્ગુણી માણસો પણ બહુ મોટા માણસ થઈ પડે છે. જેમકે ગૌરાંગ પ્રભુના વખતમાં જગાઈ માધાઈ બહુ મોટા પાપીઓ હતા ને તુરતજ બહુ મોટા ભગત થઈ ગયા હતા; તેવીજ રીતે અગાઉના વખતમાં કંસ, રાવણ વિગેરે પાપીઓ પણ બહુ જલદીથી પ્રભુની હજુરમાં પહોંચી ગયા હતા; માટે પાપીઓને પણ ખરાબ સમજવા નહિ ને તેઓની ઉપરથી પણ પ્રેમ ઓછો કરવો નહિ.

સંસારને દુઃખરૂપ ન સમજો

ભાઈઓ ! આ સંસાર છે તેને દુઃખરૂપ ન સમજો; પણ તેને પ્રેમ શીખવાની સ્કુલ સમજો અને એ સ્કૂલ પ્રભુની શાળા છે અને તે તેણે પોતાને ખર્ચે બનાવી છે એમાં તમારૂં કાંઈપણ નથી. એમ સમજીને હું મોટો છું એવો ખ્યાલ ન રાખો, તેમજ હું દુઃખી છું એવો ખ્યાલ પણ ન રાખો; પણ એમજ સમજો કે, આ જગતમાં જે કંઈ છે તે બધું પ્રભુનુંજ છે. એમ ખાત્રીપૂર્વક સમજો ને એટીજ

ભાવના રાખો,એટલે જ્યારે એ બધી વસ્તુઓને છોડવી પડે, ત્યારે દુઃખ ન થાય; કારણકે સ્કૂલ તે કેટલાક દહાડા હોય ? અંતે એ સ્કુલને તો છોડવીજ પડશે, માટે છોડતી વખત દુઃખ ન થાય એ સારૂ એમ સમજી લેવું જોઇએ કે, અમારૂં કાંઇ નથી પણ જે છે તે બધુ પ્રભુનુંજ છે, એમ સમજીને પ્રભુ ઉપર પ્રેમ વધે તેમ કરવું જોઇએ; કારણકે આ સંસારની સ્કુલમાં એમ શીખી શકાય છે કે, જે મા ઉપર પ્રેમ રાખ્યો તે મા મરી ગઈ, જે ધન ઉપર પ્રેમ રાખ્યો તે ધન સાથે આવ્યું નહિ,જે બાયડી ઉપર પ્રેમ રાખ્યો તે પ્રેમ પણ છેવટસુધી ટક્યો નહિ, એ પ્રેમમાં પણ હાર્યો, દોસ્તો ઉપર પ્રેમ રાખ્યો તે દોસ્તો પણ ચાલતા થયા અને જે છોકરાં ઉપર પ્રેમ રાખ્યો તેમાંથી પણ કાંઇ વળ્યું નહિ. આ બધું જોઈ જોઈને તેમાંથી અંતે એમ સમજાય છે કે, પ્રેમ રાખવા લાયક તો અંતે એક નારાયણજ છે; માટે તેની ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ; કારણકે એ પ્રેમ કદિ પણ નાશ ન પામે એવો છે.

હમણાં આપણે પ્રભુને ભજીએ છીએ પણ તે ભયને લીધે ભજીએ છીએ. જેમકે મનમાંથી એમ ડરીએ છીએ કે, જો પાપ થઈ જશે તો તેની શિક્ષા ખમવી પડશે. એવી રીતે ભયને લીધે ભગવાનને ભજીએ છીએ; પણ જ્યાં સુધી એવી રીતે ભયથી ભગવાન ભજાય ત્યાંસુધી કાંઈ ખરો લાભ મળતો નથી; પણ જ્યારે પ્રેમથી ભગવાનને ભજાય, ત્યારે તેની ખુબી કાંઇક ઓરજ હોય છે. ભયથી ભગવાનને ભજીએ તેમાં બધી જાતના વિધિનિષેધ પાળવા પડે છે;પણ જયારે પ્રેમથી ભગવાનને ભજીએ ત્યારે કોઇ પણ જાતના પાપનો ભય રહેતો નથી. જેમકે :—

કૃષ્ણને માટે ફૂલની માળા બનાવવી હોય, ત્યારે કૃષ્ણના મંદિર ઉપર ચડીને ફૂલ તોડીએ તોપણ મનમાંથી પાપનો ભય લાગતો નથી; પણ એને બદલે પોતાના સ્વાર્થને ખાતર, ભયને લીધે અગર પોતાનું કોઇ કામ સિદ્ધ કરવાને ખાતર જે માણસો ભગવાનને ભજે છે, તેઓ મંદિરમાં આડાઅવળા બેસતાં પણ ડરે છે; કારણકે તેઓના મનમાં પોતાના સ્વાર્થને લીધે પાપનો ભય રહ્યા કરે છે; માટે બધી જાતના ભયને દૂર કરવા સારૂ પ્રેમથી પ્રભુને ભજતાં શીખવું જોઇએ; કારણકે પ્રેમલક્ષણા ભકિતની વાત કાંઈક જૂદીજ છે. એ માટે મહાત્મા શ્રી હરનાથ પાગલે બીજા

એક દાખલો આપ્યો કે:-

શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓની સાથે વૃંદાવનની કુંજોમાં ફરતા હતા, ત્યારે એક ગોપીને પગમાં કાંટો વાગ્યો, તેથી કૃષ્ણ તેને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડવા લાગ્યા. ત્યારે તે ગોપીએ કહ્યું કે, મારા પગ કાદવ-વાળા છે તેથી લુગડાં ખરાબ થશે. એ જોઇને શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પાસેની પીછોડીથી તેના પગ લૂછવા લાગ્યા. જુઓ! પ્રેમમાં આવી ખુબી છે કે, પ્રભુ પોતે પોતાના ભગતોના પગ લુંછવા મંડે છે, એમાં ક્યાંઇ વિધિનિષેધ નડતો નથી; માટે તમે કૃષ્ણને ઈશ્વરરૂપે ન ભજો પણ તેને મારૂપે ભજો, ગમે તો તેને પિતારૂપે ભજો, ગમે તો તેને પતિરૂપે ભજો, ગમે તો તેને સ્ત્રીરૂપે ભજો, ગમેતો તેને મિત્રરૂપે ભજો અને ગમે તો તેને તમારા માલિકતરીકે ભજો; પણ કોઇ રીતે તેને પ્રેમથી ભજો; કારણકે પ્રેમ એ બહુજ મોટી વાત છે. આની આ વાત હજી વધારે ચોખ્ખી રીતે સમજાવવા માટે તેમણે કહ્યું કે:-

શ્રીકૃષ્ણના રાજ્યમાં બધા નિયમો છે, પણ ખુદ શ્રીકૃષ્ણની પોતાની પાસે જો પહોંચીએ તો ત્યાં કાંઈ નિયમો નથી. જેમકે અહીં જેટલો આપણને હમણાં આપણા શહેનશાહનો ભય છે, તેટલો ભય જો તેની સાથે દોસ્તી થઇ જાય ને તેની પાસે વિલાયતમાં હોઇએ તો ત્યાં કાંઇ તેનો એટલો ભય લાગતો નથી. અહીં રાજામાટે કાંઇક વાત કરતાં પણ આપણને વિચાર કરવો પડે છે; પણ ત્યાં રાજા સામો મળી જાય અને ત્યાં કદિ ભીડાભીડમાં કોઈ માણસનો જરા ધક્કો વાગી જાય તોપણ તે ગુસ્સે થતા નથી; તેમજ જ્યાં-સુધી આપણે શ્રીકૃષ્ણને ઇશ્વર માની તેના રાજ્યમાં હોઇએ છીએ ને તેનાથી દૂર દૂર રહીએ છીએ, ત્યાંસુધી તેનો આપણને ભય લાગ્યા કરે છે; પણ જ્યારે આપણે શ્રીકૃષ્ણ ઉપર પ્રેમ રાખીએ અને તેની પાસે પહોંચી જઇએ ને તેના ઓળખાણવાળા બની જઇએ તથા તેના સ્નેહી બની જઈએ, ત્યારે પછી કોઇ જાતનો ભય રહેતો નથી કે ખોટી આદત રહેતી નથી; પણ એ પછી તો તેની સાથે તેના આનંદો ભોગવી શકાય છે, એટલે આપણે પ્રેમથી પ્રભુને ભજતાં શીખવું જોઇએ.

પ્રેમનો પ્રકાશ બતાવવા માટે હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, ભગવાનનું જે વૈરાટ સ્વરૂપ છે તે તેનું રાજત્વ છે એટલે એ સ્વરૂપ

જોવાથી ઉલટો ભય લાગે છે. જેમકે અર્જુનને જ્યારે શ્રીકૃષ્ણે પોતાનું વૈરાટ સ્વરૂપ દેખાડયું ત્યારે તેને બહુ ભય લાગ્યો હતો, તેથી અર્જુને એમ પ્રાર્થના કરી હતી કે હે પ્રભુ હવે મને તમારૂં પાછું અસલનું સ્વરૂપ દેખાડો, કારણકે શ્રીકૃષ્ણનું પોતાનું જે અસલ સ્વરૂપ છે તે પ્રેમરૂપ છે ને આનંદસ્વરૂપ છે; પણ તેનું જે વૈરાટ સ્વરૂપ છે તે ખ્યાલમાં ન આવે તેવું અને ભય ઉપજાવે તેવું છે. જેમકે રાજાની પોતાની અંદર કાંઈ ભય નથી અને તે જ્યારે પોતાના મહેલમાં પોતાના મિત્રોની સાથે બેઠેલો હોય ત્યારે તેની પાસે કાંઇ હથિયારો હોતાં નથી, પણ રાજાનું જે રાજત્વ છે તેમાં તેની સત્તાનો ઉપયોગ થાય છે અને તેમાં કાયદા પાળવા પડે છે તથા તેમાં ભય રહેલો છે, પણ રાજાને પોતાની પાસે કાંઈ એ બધું હોતું નથી. તેમજ ભગવાનના વિરાટ સ્વરૂપમાં બધા કાયદાઓ છે અને ભય છે પણ પ્રભુના પ્રેમ સ્વરૂપમાં કાંઇ એ બધું નથી. ત્યાં તો સત્ ચિત્ને આનંદજ છે માટે આપણે પ્રેમરૂપે પ્રભુને ભજવા જોઇએ અને ખુદ કૃષ્ણની પાસે પહોંચવું જોઇએ.

વ્રજ માટે વાત થતાં તેમણે કહ્યું કે, વ્રજની ભૂમિમાં હમેશાં આનંદજ રહે છે; કારણકે ત્યાં હમેશાં જુગલકિશોર રહે છે તેથી તેની અંદરથી આત્માને આનંદ મળ્યા કરે છે. બીજું વ્રજ માટે તેમણે એમ કહ્યું કે, જ્યાં પ્રભુ રહે ત્યાં ગોલોક છે અને જ્યાં પ્રભુ રહે તે વૃંદાવન છે તથા પ્રભુ વ્યાપક રૂપે આખા બ્રહ્માંડમાં રહે છે માટે આખું વિશ્વ તે વૃંદાવન છે; પણ તેમાં એટલી વાત જાણવા જેવી છે કે જેમ ભગવાનની મૂર્તિ એ ભગવાનની છાયા છે તેમજ અહીંનું જે વૃંદાવન છે તે અસલ વૃંદાવનની છાયા છે, પણ ખરૂં વૃંદાવન તો જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ છે ત્યાંજ છે.

એ પછી નામસ્મરણ માટે તેમણે કહ્યું કે, પ્રભુનું નામ પ્રેમપૂર્વક જો જરાવાર લેવાય તો બસ છે. ઉપાધિવાળા ગૃહસ્થ લોકોએ કંઇ આખો દિવસ નામ લેવાની જરૂર નથી. માત્ર તેની ઇચ્છાને આધીન થઇ ને રહેતાં આવડે એજ બસ છે. નામ થોડું લેવાય તો કાંઇ ફીકર નહી પણ જેટલી વાર નામ લેવાય તે પૂર્ણ પ્રેમથી લેવાવું જોઇએ.

એ સાંભળીને ત્યાં બેઠેલા ભકતરાજ મહારાજે કહ્યું કે, મહા-

રાજ લોકોને એવા છૂટ ન આપો તેઓને તો એટલુંજ જોઇએ છે; ને એમ કહેશોતો લોકો વધારે મહેનત નહિ કરે.

ત્યારે મહાત્માશ્રી હરનાથજીએ કહ્યું કે,ઘણી ચીજો બહુ સારી હોય છે, પણ જેનો જેટલો અધિકાર હોય તેનાથી તેટલુંજ લઈ શકાય છે. જેમકે, હું કદિ હમણાં આખા શરીર ઉપર ખૂબ ઉંચા ઉંચા હીરાના દાગીના પહેરીને નીકળું અને રસ્તા ઉપર ઉભો રહીને લોકોને કહું કે,જુઓ,આ હીરાના દાગીના કેવા સારા છે કેવા શોભે છે અને કેટલા બધા કિંમતી છે માટે તમે સૌ એવા દાગીના લઇને પહેરો તો ઘણુંજ સારૂં; પણ બધા લોકો એવા દાગીના લાવે ક્યાંથી ને પહેરે ક્યાંથી? કારણ કે જેનો જેટલો અધિકાર હોય તેટલુંજ તેનાથી લઈ શકાય છે માટે એમાં કાંઇ ડરવા જેવું નથી.

મહાત્માશ્રી હરનાથ બાબુ મુંબઇમાં આવેલા ત્યારે છેલ્લા ત્રણ દિવસમા તેમની સાથે જે વાતો થઇ તેનો સારાશ ઉપર મુજબ જણાવેલો છે એ સિવાય દરરોજ ઘણા માણસો સાથે ઘણીએ જાણવા જેવી વાતો તેઓ કર્યા કરતા હતા, પણ એ બધી વાતોની નોંધ લખેલી નથી.જૂદા જૂદા ત્રણ દિવસની અંદર સવાર તથા સાંજે મળીને આશરે છ કલાક તેમની પાસે વાતો થઈ હશે તેનો આ બધો સારાંશ છે અને તે લખવાનો હેતુ એ છે કે,જે માણસોને તેમના સમાગમનો લાભ ન મળ્યો હોય તેમને પણ એ મહાત્માના ઉપદેશનો લાભ મળી શકે, તે માટે આ બધી વાતો લખેલી છે.

છેવટ વાંચનાર બંધુઓને એજ વિનતિ કરવાની છે કે જો કોઇ મહાત્મા કે મોટા માણસનો સમાગમ થાય અને તેમાં જે જે જાણવા લાયક વાતો થાય તેની નોંધ કરી રાખી હોય અને તે બહાર પાડી હોય તો ઘણા લોકોને તેનો લાભ મળે; માટે જેને જેને એવી તક મળે તેણે તેનો બીજા ભાઇબહેનોને લાભ આપવા વિનતિ કરૂં છું.

(મુંબઇ, જૂના હનુમાન ગલી તા. ૨૧-૯-૧૩)

(૫)

મહાત્માશ્રી હરનાથ બાબુ મુંબઇથી જે દિવસે જવાના હતા તે દિવસે એક ભક્તરાજ મહારાજે તેમને કહ્યું કે, મહારાજ! હવે તમે અહિંથી આજે જવાના છો પણ અમારે શું કરવું ? તેનો કાંઇક ઉપાય બતાવતા જાઓ.

ત્યારે હરનાથ બાબુજીએ કહ્યું કે, ભગવાનનું નામ લેવું એજ કરવા લાયક છે, ભગવાનનું નામ ભગવાન કરતાં પણ મોટું છે અને એમાંથી જે ધારીએ તે થઈ શકે તેમ છે.

એ પછી તે ભક્તરાજ મહારાજે હરનાથ બાબુને પૂછયું કે, હવે પાછા અમે સૌ આપની પાસે કયારે આવીએ ? ત્યારે હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, જ્યારે આવવા માટે તમારૂં દિલ તલસે ત્યારે આવો અને જો તમારૂં દિલ આવવાનું ન થાય તો આવવાની જરૂર નથી. શ્રીકૃષ્ણે ગોપીઓને કહ્યું હતું કે,તમે મારી પાછળ જંગલમાં ટાઢ તડકામાં ન આવો; પણ ગોપીઓનું દિલ શ્રીકૃષ્ણમાટે તરફડતું હતું એટલે તેઓ ત્યાં જવા માટે ટાઢતડકાથી કેમ અટકે અને જંગલથી પણ કેમ ડરે; તેમજ તેમને રોકવા માટે તેમના ઘર તરફથી જે જે અડચણો થતી હતી,તે બધી અડચણોને દૂર કરીને તેઓ શ્રીકૃષ્ણ પાસે જતી હતી;કારણકે શ્રીકૃષ્ણ માટે તેનું દિલ તરફડતું હતું.મતલબકે મહાત્માઓ પાસે જવામાં તથા મંદિરોમાં જવામાં દિલ તરફડે અને અંદરથી એમ આવે તો તે કામનું છે; પણ જો પ્રેમ ન હોય તો જવાથી કાંઇ ખાસ ફાયદો નથી.

એ પછી તે ભક્તરાજ મહારાજે મહાત્મા શ્રીહરનાથ પાગલને કહ્યું કે, અમારામાં તો પ્રભુ પ્રેમ આવે છે ને પાછો જતો રહે છે, પણ સદાય હૃદયમાં પ્રેમ રહે એવા તો તમે છો; ત્યારે હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, એ બધું તમારા સંગથી; કારણ કે તમે પારસ છો અને હું તો લોઢું છું. હરનાથબાબુ સમર્થ મહાત્મા છે; છતાં પણ તેમનામા આટલી બધી દીનતા છે અને તેઓ બીજા લાયક માણસોને આટલું બધું માન આપે છે એ તેમની ખૂબી જોવા લાયક છે. અને તેમને દીનતાની વાતો એટલી બધી આવડે છે કે તેમની નમ્રતા જોઇને આપણને અજાયબી લાગ્યા વિના રહે નહિ.

એ પછી તે ભક્તરાજ મહારાજે કહ્યું કે, મહાત્મા તો ઘણાએ જોઈએ છીએ પણ તમારી ખૂબી કાંઇ ઓરજ છે.

એ સાંભળીને હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, એ ખૂબી મારામાં નથી; પણ એ ખૂબી તો તમારી આંખમાં છે. એ પછી હરનાથ બાબુ પાસે તે ભક્તરાજ મહારાજની મંડળીના તથા બીજા જે જે

ભાવિક માણસો બેઠેલા હતા, તેમનો પ્રેમભાવ જોઇને બહુ રાજી થઇને હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, અહીંના માણસો તો સ્વર્ગમાંથી આવેલા દેવો છે. મને તો એમ લાગે છે કે આ બધા માણસો દેવોના જેવા છે. હરનાથ પાગલ એ પ્રેમની મૂર્તિ છે, એટલે તેઓ માણસોને જોવામાં કાંઇક જુદીજ દૃષ્ટિ વાપરે છે, એટલે તેમના પ્રેમના દુરબીનમાં જે વસ્તુ હોય તે કરતાં તેમને ઘણીજ મોટી દેખાઇ જાય છે, અથવા તો આપણામાં પ્રેમ ઓછો હોય તેને લીધે મોટી વસ્તુ પણ આપણને નાની નાની દેખાયા કરતી હોય, એ પણ બનવા જોગ છે.

એક વખત મહાત્માશ્રી હરનાથ બાબુને ભકતરાજ મહારાજ પગે લાગ્યા. ત્યારે હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, મને પગે લાગવાની જરૂર નથી. તમે પગે લાગવાજોગ છો. ત્યારે તે ભકતરાજે કહ્યું કે, આપ મોટા છો; ત્યારે હરનાથજીએ કહ્યું કે, જેનું દીલ મોટું છે, તે મોટો છે, ને તે અમીર છે. ઉંમર મોટી હોય તેથી કાંઇ પીર થવાતું નથી, પણ ગમે તો બાળક હોય છતાં પણ જો તેનામાં પ્રભુપ્રેમ હોય તો તે પીર છે, મતલબ કે ઉંમર કાંઇ પૂજવા લાયક નથી, પણ પૂજવાલાયક તો પ્રભુપ્રેમ છે.

એ પછી હરનાથ બાબુને ભક્તરાજ મહારાજે કહ્યું કે, મહારાજ! હવે આજે આપ અહીંથી જવાના છો, માટે અમને કાંઇક ઉપદેશ આપતા જાઓ.

ત્યારે હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, આપણાથી ભૂલો થાય છે ને પાપ થાય છે; માટે પ્રભુનું નામ લેવાની જરૂર છે; કારણ કે પ્રભુના નામથી પાપ કપાઇ જાય છે; પણ જો ભૂલ ન થતી હોય તો નામ લેવાની પણ જરૂર નથી; કારણ કે જે ઘોડા સરખો ન ચાલે તેને ચાબુકની જરૂર છે; પણ જે ઘોડો સીધી રીતે બરોબર ચાલ્યો જાય, તેને ચાબુકની જરૂર નથી; મતલબ કે જ્યાંસુધી મન કાચું હોય અને માયાની ઉપાધિને લીધે ભૂલો થતી હોય, ત્યાંસુધી ભજન કરવાની જરૂર છે; પણ જ્યારે નિર્દોષ જીવન ગાળતાં આવડે, જ્યારે પ્રભુની અંદર પ્રભુમય થઇને જીવન ગાળતાં આવડે અને જ્યારે પોતાના સ્વરૂપમા સ્થિતિ કરીને રહેતાં આવડે, ત્યારે બહારનું ભજન કરવાની જરૂર નથી; કારણ કે મનને વશ કરવા માટે ભજન કરવાનું છે, એટલે ભજન એ પણ મનને કબજામાં રાખનાર

ચાબુક છે; માટે જેનું મન ઠરી ગયું હોય અને જેનું મન અંદરથી મરી ગયું હોય તેને ભજનની જરૂર નથી; કારણ કે તે ભજન કરતાં પણ વધારે ઉંચી દશામાં રહી શકે છે; પણ યાદ રાખજો કે, આ વાતો કાંઇ સામાન્ય માણસોને માટે નથી; પણ આ વાતો તો બહુજ આગળ વધેલા મહાત્માઓને માટે છે.

દરેક માણસોએ પોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં ભજન કરવું જોઇએ.

કોઇ માણસ થોડું ભજન કરે તોપણ તે ઝાઝું ગણાય છે. અને કોઈ માણસ ઝાઝું ભજન કરે તોપણ તે થોડું ગણાય છે; કારણકે ભજનનો આધાર દરેક માણસની સ્થિતિ ઉપર છે. એ વાત બરોબર રીતે સમજાવવા માટે તેમણે કહ્યું કેઃ–

એક વખત નારદજીને એવું અભિમાન થયું કે,હું ઘણી વધારે ભક્તિ કરૂં છું અને મારાથી જેટલું ભજન બને છે, તેટલું ભજન બીજા કોઇથી બનતું નથી. એમ ધારીને એક દિવસ તેમણે ભગવાનને પૂછ્યું કે મારા કરતાં વધારે ભજન કરવાવાળો કોઇ છે ?

ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે, હા, એક ગામડીઓ શૂદ્ર જાતિનો માણસ છે.તે તમારા કરતાં ઘણું વધારે ભજન કરે છે.એ સાંભળી નારદને બહુ અજાયબી લાગી અને મનમાંથી એમ લાગ્યું કે, શું એક અજ્ઞાન ગામડીઓ મારા કરતાં વધારે ભજન કરી શકે ? એ બનેજ કેમ; માટે મારે તેની ખાત્રી કરવી જોઇએ. પછી નારદજી તે ગામડીઆ ખેડુત જાટની પાસે ગયા. ત્યાં જઇને જુએ છે તો એ ગામડીઓ જાટ ભગત બહુજ ઉપાધિમાં રહેલો દેખાયો. એક તરફ છોકરાઓ બાપા, બાપા, કરતાં હતાં; બીજી તરફ ઘરમાં દાણા થઈ રહેવાથી બાયડી કહેતી હતી કે, આજે જુવાર થઇ રહી છે, લાવશો ત્યારે રોટલા ઘડાશે. એક તરફ બળદો તથા ગાયોને સીમમાં લઇ જવાની ઉતાવળ હતી. આવી સ્થિતિમાં એ જાટ બિચારો ભગવાનનું જરાપણ સ્મરણ કરી શકતો નહિ. એ પછી રાતના જ્યારે તે જાટ સૂવા ગયો,ત્યારે ત્રણ વખત ભગવાનનું નામ લીધું. બાકી આખા દિવસમાં જરા વાર પણ તેણે ભગવાનને યાદ કર્યા નહોતા. એ જોઇને નારદને લાગ્યું કે, હું તો આખો દિવસ ભજન કરૂં છું અને આ ખેડુતો તે આખા દિવસમાં માત્ર ત્રણજ

વાર ભગવાનનું નામ લીધું છે; અને તેમ છતાં ભગવાન કહે છે કે તે ભગત બહુ મોટો છે;માટે હવે આ બાબતનો ખુલાસો મેળવવો જોઇએ. એમ ધારીને નારદજી પાછા ભગવાન પાસે ગયા અને કહ્યું કે,એ ગામડીઓ ખેડુત કાંઇ મારા જેટલું તમારૂં ભજન કરતો નથી. એ તો આખો દિવસ બહુજ ઉપાધિમાં રહે છે ને તેમ છતાં તમે એને મોટો ભગત કહો છો તેનું કારણ શું ?

ત્યારે ભગવાને નારદને કહ્યું કે,આ એક અમૃતનો પ્યાલો છે. તે હાથમાં લઇને અમુક ઠેકાણે જઇ આવો. એ પ્યાલામાંથી એક ટીપું પણ નીચે ન પડી જાય એ સંભાળજો. એ પ્યાલો છલોછલ ભરેલો હતો. જો જરાક પણ હાથ હાલી જાય તો તે પ્યાલામાંથી અમૃત ઢોળાઇ જાય તેમ હતું, એટલે નારદજીને એ પ્યાલો સાચવવા માટે બહુજ ફિકર રાખવી પડી અને પોતાનું બધું ધ્યાન એ પ્યાલામાંજ રાખવું પડ્યું. એ પછી તે પ્યાલો લઇને નારદજી ભગવાન પાસે પાછા આવ્યા, ત્યારે ભગવાને પૂછ્યું કે, તમે એ પ્યાલો લઇ ગયા ત્યારથી હમણાંસુધીમાં કેટલી વાર મારૂં સ્મરણ કર્યું છે ?

ત્યારે નારદે કહ્યું કે, મહારાજ ! આજે તો એકે વખત તમારૂં નામ લેવાયું નથી; કારણકે હું તે પ્યાલો સાચવવાની ઉપાધિમાં હતો, એટલે મારૂં બધું ધ્યાન તેમાંનું અમૃત ઢોળાઇ જાય નહિ તે ઉપરજ હતું, એટલે કોઇ સ્મરણ બની શક્યું નથી.

એ સાંભળીને ભગવાને નારદને કહ્યું કે, માત્ર એક પ્યાલો તમને સાચવવા આપ્યો તેમાં પણ તમને મોટી ઉપાધિ થઇ પડી અને તમે એકે વખત મારૂં નામ ન લઇ શક્યા, ત્યારે એ ગરીબડો ભાટ ભગત કેટલી બધી ઉપાધિઓમાં છે અને તેમ છતાં મારૂં નામ યાદ કરે છે. એ શું થોડી વાત છે ? તમારા જેવો ઉપાધિવિનાનો માણસ વધારે વાર ભજન કરે તેમાં નવાઇ શું ? પણ અનેક જાતની ઉપાધિ છતાં ભજન કરવું એજ મોટી વાત છે. ભગવાનની એ વાત સાંભળીને નારદજીને પોતાની ભૂલ સમજાઇ અને હું તો થોડી વધારે ભજન કરૂં છું, એ મેં હું ખોટી ગર્વ કરે.

સિદ્ધદશામાં બહારનું ભજન બહુ ઓછું કરવું પડે છે તેનું કારણ

આ વાત સાંભળીને ભરતનાથ મહારાજે હરનાથજીને કહ્યું કે, મહારાજ ! આવી વાતો અમને કહો છો; કારણકે એક તો અમે

ભજન કરવાની બાબતમાં આળસુ છીએજ અને તેમાં વળી જો તમે આવો ઉપદેશ દેશો તો તો ઉલટા લોકો મોળા પડી જશે.

ત્યારે મહાત્માશ્રી હરનાથ બાબુએ કહ્યું કે, જ્યાંસુધી આપણે નામ લેવાની બાબતમાં આપણે ગરીબ છીએ, ત્યાંસુધી તો તેમ નામનું ખૂબ સ્મરણ કરવું જોઇએ; કારણકે જ્યાંસુધી આપણે ગરીબ છીએ, ત્યાંસુધી થોડા ભજનથી તૃપ્તિ થાય નહિ. જેમ ગરીબોને ઘણું ખાવા જોઇએ છીએ અને અમીરોને બહુ થોડું [illegible] જોઇએ છીએ તેઓ બહુ થોડું ખાય તોપણ તેઓને તૃપ્તિ [illegible] અને ગરીબો ઘણું ખાય તોપણ તેઓને [illegible] [illegible], તેમજ જ્યાંસુધી નામસ્મરણનો ખૂબ [illegible] [illegible] નથી, ત્યાંસુધી એ બાબતમાં આપણે ગરીબ [illegible] ખૂબ સ્મરણ કરવું જોઇએ; પણ એ ભજનો [illegible] તેને [illegible] એ માટે [illegible] [illegible] નથી; કારણકે જે [illegible] [illegible] પાણી [illegible], પણ એજ [illegible] જમીનમાં પાણી [illegible] [illegible]

કેટલીક પ્રભુપ્રાર્થનાઓ

૧–હે નાથ ! અમારા ધણી તમે છો, તમે અમારા સ્વામી છો અને અમે તમારા સેવક છીએ. પ્રભુ ! આ જગત તેમજ બીજાં અનંત જગતોમાં રહેલા અગણિત જીવોને તમે જેમ ચલાવો છો તેમ તેઓ ચાલે છે; માટે અમે પણ તમારા દાસો ઘણીજ દીનતાથી તમે જેમ રાખો તેમ રહેવાને તૈયાર છીએ.

૨–અમે જેમ અમારા કૉર્ટના મુકર્દમામાટે જેમ વકીલ ઉપર આધાર રાખીએ છીએ અને મંદવાડ વખતે જેમ દાક્તર ઉપર આધાર રાખીએ છીએ, તેમ અમારી આખી જીંદગી હે હરિ ! તમારે હાથ સોપીએ છીએ; માટે જેમ તમારી કૃપાળુ નજરમાં આવે તેમ અમારૂં–શરણાગત જીવોનું કરો.

૩–લશ્કરના સિપાઈઓને જો તેઓનો સરદાર ચાલવાનું કહે તો ચાલે છે, દોડવાનું કહે તો દોડે છે અને ઉભા રહેવાનું કહે તો જેમ ઉભા રહે છે તેમ, હે પ્રભુ ! અમે પણ તમારા સિપાઈઓ છીએ અને તમે જેમ હુકમ કરશો તેમ હુકમ ઉઠાવવાને તૈયાર છીએ.

૪–અરે, આ તે શું કહેવાય? ચંદ્રમાં શીતળતા ને મારા અંતરમાં અગ્નિ? સૂર્યમાં પ્રકાશ ને મારી બુદ્ધિમાં અંધારૂં ? સમુદ્રની લહેરો પણ કિનારા તરફ દોડે અને હું કિનારાથી દૂર દૂરજ થતો જાઉં ? ધૂળનાં રજકણો પણ આકાશમાં ઉડે અને હું અહીંનો અહીં ? શું મારા વિચારમાં, મારા આચારમાં ને મારી ક્રિયામાં હું જરાએ આગળ વધી ન શકું ? જરાએ ઉંચે ન ઉડી શકું ? જરાએ મોટો ન થઇ શકું ? અને જરાએ અસલપણું ન મેળવી શકું ? ત્યારે મારો આત્મા મને શું કામનો ?

૫–હે પ્રભુ ! તેં સૂર્યને તેજ આપ્યું છે, તેવું તેજ મારી બુદ્ધિમાં આપ; તેં આકાશને વિશાળતા આપી છે એવી વિશાળતા આ દેહમાં પૂરાઈ રહેલા મારા આત્માને આપ; તેં ચંદ્રને શીતળતા આપી છે એવી શાંતિ મારા અંતરમાં આપ; તેં પર્વતોને સ્થિરતા આપી છે એવી સ્થિરતા મારા મનને આપ; તેં પક્ષીઓને ઉડવા માટે પાંખો આપી છે તેમ મારા આત્માને સ્વર્ગમાં ઉડવાનું બળ

આપ; તેં સમુદ્રને ગંભીરતા આપી છે તેવી મારી વર્તણૂ
ગંભીરતા આપ.

૬–હે પ્રભુ! અમને અમારાં માબાપ, ભાઈબહેન, બ
છોકરાં વિગેરેના વિયોગથી જેવી લાગણી થાય છે ને જેવું
આવે છે,તેવી તારેમાટે લાગણી થાય અને તારા વિયોગ સારૂ
આવે એમ તે ક્યારે થશે ? નજીવી ચીજોમાં ને મશ્કરીમાં સ
હસવું આવે છે તેને બદલે તારા માટે અમે હસતા થઈએ,
માટે અમારાં મોઢા મલકાયા કરે અને તારા માટે અમારાં સ
હસી રહે એમ તે ક્યારે થશે? નાટકોમાં ને રમતોમાં અમને
આનંદ થાય છે, તેવો આનંદ તારા જ્ઞાનમા ને તારી ભક
થાય એવા દિવસ તે હવે ક્યારે આવશે ?

૭–હે પ્રભુ! હું તે શું કરૂં ? તારી ઉપર મારો જે પ્રેમ છે
પ્રેમની આસપાસ કામક્રોધ વિગેરે રાક્ષસો, સારૂંનરસું ક
ઇચ્છાઓના જુસ્સાઓ, મોજશોખ તથા માનમર્તબાની લાલ
મારૂંતારૂં કરનારી જૂદાઇના લાગણીઓ, હું કાઇક કરૂં છું
અભિમાન, તને પામવાના માર્ગમાં જૂદા જૂદા મતવાદાએ
આડા મૂકી દીધેલા પથરાઓ, શાસ્ત્રના કેટલીક વાતો મ
અને કેટલીક ન મનાય એવા મનમા ઠસી ગએલા સંસ્ક
અને વંશપરંપરાનું અજ્ઞાન તથા બગડેલી દુનિયાની સં
વિગેરે એટલી બધી અડચણો છે કે એ ભીડાભીડમાંથી ત
પાસે આવવાનો મારી ઇચ્છાને પણ માર્ગ મળતો નથી. સ
પ્રભુ! મારો ઉદ્ધાર તે કેમ થશે ?

૮–અરે! અમે તે શું અપરાધ કર્યો છે કે તું ઝાડમાં ના
પાણીમાં નાચે, આકાશમા રમે ને અમારા અંતરમાં નહિ ?

સમાપ્ત

જે કોઈ સમજે એવી સહેલ-ભાષાનાં અસરકારક શૈલીથી લખાયેલાં ક્રિયાકૃત ભક્તિજ્ઞાનના એંશી દાખલા દૃષ્ટાંતવાળાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકો

સ્વર્ગનું વિમાન

ચોથી આવૃત્તિ, કદ ૫×૯, પૃષ્ઠ ૩૮૦, મૂલ્ય ૧ાન

'સ્વર્ગ' એટલે પ્રભુમય જીવન અથવા પ્રભુ પોતે. એ સ્વર્ગે જવા માટે કોઈ ખટારા કે ગાડાની કામ લાગે નહિ; એને માટે તો "વિમાન"જ જોઈએ. આ પુસ્તક એવાજ પ્રકારનું અને ભક્તિમાર્ગની પહેલી ચોપડી જેવું છે. એમાં બહુ રોચક રોચક વાંચવા ગમે એવા ટુંકા ટુંકા બોધદાયક અને રમુજી ૨૨૫ દાખલાઓ છે; તથા ઠેકાણે ઠેકાણે પ્રસંગને અનુસરતાં બોધપ્રદ ભજનકીર્તન પણ આપેલાં છે. આ દાખલાઓ વાંચવાથી ધર્મ તથા પ્રભુને જાણવાની ઇચ્છા જાગે છે.

સ્વર્ગની કુંચી

ચોથી આવૃત્તિ, કદ ૫×૯, પૃષ્ઠ ૩૭૫, મૂલ્ય ૧ાન

'વિમાન' માં બેસીને તો સ્વર્ગના બારણાસુધીજ પહોંચી શકાય, પણ પછી અંદર જવા માટે તો સ્વર્ગનાં બારણાં ઉઘાડે તેવી કુંચીજ જોઈએ; તેથી ભક્તિમાર્ગની બીજી ચોપડીતરીકે 'સ્વર્ગની કુંચી' કઢાવવામાં આવી છે. પ્રભુને જાણવાની તેમજ ધર્મનું પાલન કરવાની ઇચ્છા પૂરી પડે તેટલા માટે આ પુસ્તકમાં ઇશ્વરનો મહિમા, ભગવદ્ ઇચ્છાને આધીન થવાની ખુબી, ધર્મપાલનના લાભ, પ્રભુસ્મરણનો આનંદ, પ્રભુપ્રેમનું બળ, સત્સંગના બલિહારી, આચરણ સુધારવાની જરૂર વગેરે અનેક બાબતો બહુ સારી રીતે સમજાવનારા ૨૧૦ સચોટ દાખલાઓ, અનેક ભજનો અને વિવિધ પ્રકારની પ્રાર્થનાઓનો સમાવેશ કરેલો છે.

સ્વર્ગનો ખજાનો

ત્રીજી આવૃત્તિ, કદ ૫×૯, પૃષ્ઠ, ૩૫૦ મૂલ્ય ૧ાન

'કુંચી'વડે દ્વાર ઉઘાડીને સ્વર્ગની અંદર પેઠા પછી 'સ્વર્ગનો ખજાનો' હાથ કરાવનારા આ પુસ્તકનું નામ 'સ્વર્ગનો ખજાનો' રાખ્યું છે અને તે ભક્તિમાર્ગની ત્રીજી ચોપડી છે એમાં ઈશ્વરનું સ્વરૂપ; મનને વશ કરવાના, જીંદગીમાં મીઠાશ લાવવાના અને પાપથી બચવાના ઉપાય; ભક્તોનો તરફડાટ, ભક્તિનું ખરું સ્વરૂપ, સત્સંગનો લાભ, ઈશ્વરાર્પણકર્મ, શાસ્ત્રના સાચા અર્થ કેમ સમજવા? સાચો પરમાર્થ કેવીરીતે થઈ શકે? આચરણ કેમ સુધરે? એ વગેરે અનેક ઉપકારક વિચારોના ૧૨૫ અસરકારક દાખલાઓ જૂદા જૂદા ભક્તમહાત્માઓનાં ભજન, પદ વગેરે સાથે આપેલા છે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદ અને મુંબઈ

જોઇયે છે

હાથની લખેલી તથા નહિ મળી શકે એવી છાપેલી આગળના સંતમહાત્માઓની વાણી લોકહિતાર્થ પ્રસિદ્ધ કરવામાટે

અગાઉ થઇ ગએલા સંતમહાત્માઓનાં ઉત્તમ ભજન, ધોળ, ગરબી, રેખતા, સાખીઓ, આખ્યાનો, છંદ વિગેરેનો સંગ્રહ કરીને જૂદા જૂદા અનેક ગ્રંથોના રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવાની ધારણા છે.

આ કામમાટે હાથની લખેલી તેમજ છપાયા છતાં હાલ ન મળી શકતી હોય તેવી વાણી જેટલી મળી આવે તેટલી ભેગી કરવાની હોવાથી પ્રત્યેક વાચકબંધુને તેમજ અન્ય જે જે સજ્જનોથી બની શકે તેમ હોય તેમને વિનંતિ કરવાની કે:—

મહાત્મા કબીર, તુલસીદાસ, મીરાંબાઈ, સુરદાસ, નૃસિંહમહેતા, રવીદાસ, ભાણદાસ, ત્રીકમ, લાલદાસ, ગંગારામ, દયાળદાસ, મૂળદાસ, ભોજો ભક્ત, બાપુસાહેબ, ધીરો, પ્રેમાનંદ, આનંદઘન, દયારામ, સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના સંતો, નીરાંત, અખો, ગુરુ નાનક ઇ૦ જે જે સંતપુરુષોના ભજન, પદ, પ્રભાતિયા, રેખતા, ગરબી, ધોળ, સાખી વગેરેની જે કાંઇ લખેલી અથવા છાપેલી વાણી જેમની પાસે હોય અને જેઓ મૂલ્ય લઇને પણ આપી શકે અથવા નકલ ઉતારી લેવા દે તેમ હોય; તેમણે તેમ કરવા તસ્દી લેવી. પ્રથમ તો જે વાણી પોતાની પાસે હોય તે કોની કોની છે, તેમજ છાપેલી છે કે લખેલી તથા પદસંખ્યા, પૃષ્ઠસંખ્યા વગેરે હકીકત લખી મોકલવી અને છાપેલી હોય તો તે પુસ્તકનું નામ, છપાયાની સાલ, પૃષ્ઠસંખ્યા અને મૂલ્યની વિગત લખી મોકલવી; એટલે તેની જરૂર છે કે નહિ તે જણાવવામાં આવશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

[illegible]

સારામાઠા પ્રસંગે જ્ઞાનનું દાન—ભેટ-લ્હાણી

પોતેજ પૂર્ણ જ્ઞાની થઇને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ તો કોઇક-જ બને; પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનોપદેશરૂપ ઉમદા પુસ્તકો તો સર્વ કોઈ બીજાઓને આપી શકે.

સારામાઠા પ્રસંગો ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચથી (કે થોડુંક ઘી ઓછું વાપરીને પણ) શારીરિક ખાનપાન ઉપરાંત એવા માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપ ઉમદા પુસ્તકો પણ પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, જ્ઞાતિબંધુ, બ્રાહ્મણો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરેને ભેટ અપાય તો તે તેમને માટે ગમે તેવાં મિષ્ટાન્ન અને બીજી વસ્તુઓ કરતાં ઘણુંજ વધારે ઉપ-કારક થાય એ ખુલ્લું છે.

ઇચ્છા હોય તો "અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણનિમિત્ત અમુક તરફથી ભેટ " કે એવું મુખપૃષ્ઠપર છપાવીને, કે રબરસ્ટાંપથી છાપીને અથવા હાથવડે લખીને તેવી ભેટ આપવાથી તે પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ સરી રહે છે.

સસ્તા સાહિત્યદ્વારા નીકળેલાં અથવા બીજાં જે પણ પોતાને પસંદ પડે તે લોકોપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યાં આવતા પ્રત્યેક નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને ધનના સદુપયોગનું તેમજ જ્ઞાન જેવી સર્વોપરિ વસ્તુના પ્રચારનું શ્રેય દરેક સમજુ મનુષ્યે મેળવવું ઉચિત છે.

છૂટથી ખર્ચ કરવા ઇચ્છનાર સજ્જન ધારે તો કોઇ એક ઉપકારક પુસ્તકની ખાસ આવૃત્તિ છપાવીને પણ વહેંચાવહેંચાવી શકે; અને મધ્યમ કે ઓછો ખર્ચ કરવાનો હોય તો પોતાને પસંદ પડે તેવા કોઇએક ઉત્તમ પુસ્તકની સામટી પ્રત ખરીદીને તેની લ્હાણી કરી શકે. જો એકથી વધુ જાતના સારાસારા પુસ્તકો લીધા હોય તો ભેટ લેનારને તેમાંથી પોતાને મનગમતું પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ પણ આપી શકાય. માત્ર પાંચ-દશ રૂપિયાજ આ રસ્તે ખરચવા હોય તોપણ ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજી કોઇ સારા ભલામણ-યોગ્ય પુસ્તકોની લ્હાણી વહેંચી શકાય. ઉપરાંત એકાદ રૂપિયો ખરચવો હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મગ્રંથો-માંની અસરકારક શિખામણોના ગ્રંથ-પત્રિકા-સમુદ્દેશી વહેંચી શકાય.

ગીતાના ૧૮ મા અધ્યાયવાળી પુસ્તિકાઓ તો દરેકેદરેક માણસ દાનધર્મના પણ પ્રસંગમાં દશ વીશ દશ જણને ભેટ આપવાનો રાખવો જોઈએ

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદ અને મુંબઇ

त्तम जीवनचरित्रोनो महिमा

(અનેક અનુભવીઓના ઉદ્ગાર)

ઉત્તમ પુસ્તકો આજ દિને પૂરાં પાડનારી, ૧૫ વર્ષથી ચાલતી

विविध ग्रंथमाळा-बे वर्गमां

સં. ૧૯૮૧ થી આ માળા બે વર્ગ અથવા વિભાગોમાં નીકળે છે. દરેક વર્ગ દીઠ દરવર્ષે ૫ાાx૮અને ૫x૯ના કદનાં ૧૫૦૦ પૃષ્ઠનાં ઉત્તમ પુસ્તકો માત્ર રૂ. ૪ માં મળે છે. પાકાં પૂંઠાં સાથે રૂ. ૫, પો૦ માફ. (બંને વર્ગના મળી રૂ. ૭ અને ૯)

ચાલુ વર્ગ અથવા પહેલા વિભાગનાં સં૦ ૧૯૮૧ નાં પુસ્તકો: સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૨-૧૩ (પૃષ્ઠ ૬૪૦), "યોગતત્ત્વ" અને સ્વર્ગનો પ્રકાશ તૈયાર છે તથા આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા છપાય છે.

આવતા વર્ષમાં પરિવારનાં અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકમાંથી તેમજ સત્યાગ્રહ અને અસહકાર, ટુંકી વાર્તાનો નવો ભાગ, ટાગોરકૃત ભારતધર્મ, જેમ્સ એલનનાં પુસ્તકો, ભારતીય નીતિકથાઓ, સ્વામી વિવેકાનંદનો જ્ઞાનયોગ, જગતની મુસાફરી, સુબોધ રત્નાકર, એમાંથી તેમજ વધુ પસંદગી જારી રહી તેમાંથી પણ નીકળશે.

નવીન વર્ગ અથવા બીજો વિભાગ—આ વર્ગ સંવત ૧૯૮૧થી શરૂ થઇ તેનાદ્વારા પ્રીતમની વાણી નીકળી ચુકી છે. ચાલુ સાલે બીજાં પણ સંતવાણીનાંજ પુસ્તકો આ વિભાગમાં નીકળશે.

ખાસ સૂચના—આ માળાનું વર્ષ કારતકથી શરૂ થાય છે, કોઇ પણ માસમાં ગ્રાહક થવા છતાં આખા વર્ષનાં પુસ્તક મળે છે અને લવાજમ પણ આખા વર્ષનું લેવાય છે.

आ माळाना आगलां वर्षोना हजी मळता सेट

સં૦ ૧૯૭૬નાં ત્રણ પુસ્તક—પૃષ્ઠ ૧૫૦૦, રૂ.૨ાા, પાકાપૂંઠાં ૩ાા સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૬—૭, ભાગ્યના સહાઓ, ટુંકીવાર્તાઓ ભાગ ૬ ઠ્ઠો.

સં૦ ૧૯૭૮ નાં ત્રણ પુસ્તક—પૃષ્ઠ ૧૫૦૦, રૂ ૩ાા, પાકાંપૂંઠાં ૪ાા સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૯ મો, સ્વર્ગની છુંદગી, જગતનો મહાન પુરુષ.

સં૦ ૧૯૭૯ નાં ત્રણ પુસ્તક—પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ સાદાં રૂ.૩ાા પાકાં ૪ાા ટુંકીવાર્તાઓ ભાગ ૭ મો, કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય, સ્વામી વિવેકાનંદનો રાજયોગ.

સંવત ૧૯૮૦ નાં ત્રણ પુસ્તક—(ઈંચ ૫ાાx૮ નાં પૃષ્ઠ ૧૬૦૦, મૂલ્ય સાદાં પૂંઠાં ૪, પાકાં પૂંઠાં ૫)—સ્વામી રામતીર્થ ગ્રંથ ૩ જો ભાગ ૧૦-૧૧, મહાન નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું વિસ્તૃત ચરિત્ર, બંકિમકૃત ધર્મતત્ત્વ.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદ અને મુંબઈ